

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LLENGUA I LITERATURA, 7

JOC LITERARI I ESTRATÈGIES
DE REPRESENTACIÓ.
150 ANYS DELS JOCS FLORALS
DE BARCELONA

Edició a cura de
JOSEP M. DOMINGO

BARCELONA
2012

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LENGUA I LITERATURA

7

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LLENGUA I LITERATURA, 7

JOC LITERARI I ESTRATÈGIES
DE REPRESENTACIÓ.
150 ANYS DELS JOCS FLORALS
DE BARCELONA

Edició a cura de
JOSEP M. DOMINGO

BARCELONA
2012

Joc literari i estratègies de representació : 150 anys dels Jocs Florals de Barcelona. —
(Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura ; 7)
Comunicacions presentades a les jornades acadèmiques internacionals «150 anys dels
Jocs Florals de Barcelona», celebrades a l'Institut d'Estudis Catalans
els dies 12 i 13 de novembre de 2009. — Referències bibliogràfiques. —
Textos en català, castellà i occità
ISBN 9788499651521
I. Domingo, Josep M. (Domingo Clua), ed.
II. Societat Catalana de Llengua i Literatura
III. Col·lecció: Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura ; 7
1. Jocs Florals de Barcelona, Barcelona, Catalunya — Congressos
2. Renaixença — Catalunya — Congressos
849.9"18"(061.3)

© dels autors de les ponències
© 2012, Societat Catalana de Llengua i Literatura,
filial de l'Institut d'Estudis Catalans

Primera edició: desembre del 2012

Compost per Víctor Igual, SL

ISBN: 978-84-9965-152-1

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

TAULA

August Bover, Oriol Izquierdo, Ricard Torrents, Josep M. Domingo: <i>Presentació</i>	7
--	---

I

Justo Beramendi: <i>Relaciones entre galleguismo y catalanismo (1840-1918)</i>	17
Jean-Yves Casanova: <i>Lei primiers Juecs floraus en Provença au sègle XIX^{en}: modernitat e nostalgia</i>	45
Francesc Cortès: <i>Certs aires de música popular catalana antiga: la identificació de la catalanitat a través de la música al 1859</i>	69
Andreu Freixes: <i>Les corts d'amor en la gènesi del projecte floralesc. La redescoberta del certamen medieval</i>	81
Pilar Vélez: <i>Creació artística i patrimoni cultural a l'època dels Jocs Florals</i>	125

II

Josep M. Pujol: <i>L'Arca Santa de nostres riques tradicions: Poesia popular i rondallística a Catalunya (1841-1866)</i>	173
Rafael Roca Ricart: <i>Valencians als Jocs Florals de Barcelona (1862-1893)</i>	199
Margalida Tomàs: <i>Els Jocs Florals de Barcelona i la literatura mallorquina del segle XIX</i>	249
M. Àngels Verdaguer: <i>Jacint Verdaguer i els Jocs Florals de Barcelona. De la plataforma a la mitificació</i>	289
Ramon Pinyol i Torrents: <i>Els dos Jocs Florals de Barcelona de 1888</i> . .	327

Rosa Cabré i Monné: <i>La crítica de la Restauració i els Jocs Florals de Barcelona</i>	353
---	-----

III

Margarida Casacuberta: <i>Els certàmens floralescos en el procés de construcció de la cultura del catalanisme: els casos de Girona, d'Olot i de l'Empordà</i>	403
---	-----

PRESENTACIÓ

1

AUGUST BOVER I FONT
Societat Catalana de Llengua i Literatura

Benvolguts col·legues i amics:

Per a la Societat Catalana de Llengua i Literatura representa una gran satisfacció el fet de poder-vos rebre a casa nostra, la seu de l'Institut d'Estudis Catalans —una institució que tot just fa un parell d'anys que celebrava el seu centenari—, per tal de commemorar, amb les jornades acadèmiques internacionals *150 anys dels Jocs Florals de Barcelona*, la restauració dels Jocs Florals de la nostra capital en un aniversari tan assenyalat com és el d'un segle i mig d'existència.

És una gran satisfacció perquè, amb una història amb tantes adversitats com ha estat i és la del nostre país, obligats repetidament a tornar a començar a partir de zero, fins ara no ens ha estat possible gaudir en gaire ocasions d'aquestes commemoracions centenàries.

I ho és també, és clar, perquè la restauració dels Jocs Florals de Barcelona fou una baula molt important en la cadena d'accions empreses per la generació de la Renaixença. Els Jocs esdevingueren el primer altaveu modern de què disposà la literatura catalana i foren el trampolí que donà a conèixer un autor de la magnitud de Jacint Verdaguer, per exemple, i si ens limitem al seu període inicial. Però, més recentment, els Jocs tornaren a representar novament aquest paper de baula fonamental, en aquest cas com a Jocs Florals de la Llengua Catalana a l'exili, durant la llarguíssima dictadura franquista.

Això no obstant, és cert que, amb comptades excepcions, els Jocs

Florals de Barcelona no han merescut, fins ara, l'atenció dels estudiosos que hauria estat d'esperar. Aquestes Jornades Internacionals, doncs, són el primer pas que ens ha de permetre omplir aquesta llacuna de la nostra història literària. Benvinguts i bona feina!

2

ORIOL IZQUIERDO
Institució de les Lletres Catalanes

L'any 2007, la Fira del Llibre de Frankfurt va acollir la cultura catalana com la seva convidada d'honor. Gràcies a aquella invitació, editors d'arreu del món es van interessar per la nostra literatura, de manera que en pocs anys un considerable volum d'obres catalanes van ser traduïdes a l'alemany i a altres llengües. Això ens va donar una visibilitat internacional gairebé inèdita, fins al punt que algú va proclamar que la literatura catalana era el secret més ben guardat d'Europa.

Però, en què consistia aquest secret? Doncs que, d'una banda, amb Ramon Llull, Ausiàs March i Joanot Martorell, si se'm permet la simplificació, la catalana ha estat una de les literatures fundacionals d'Occident. Una literatura fundacional, sí, i, malgrat tot —que és malgrat molt—, avui també viva i vital com les que ho siguin més. Europa, i amb ella el món sencer, havia descobert amb astorament que en un racó de la península Ibèrica una de les seves llavors primeres continuava donant fruits encara a l'arrencada del segle XXI.

Potser els Jocs Florals, restaurats fa cent cinquanta anys, són una mena de testimoni viu d'aquest secret i de la continuïtat de la cultura catalana. Perquè són una evocació de l'Edat Mitjana en la qual, d'alguna manera, claven les arrels. Són, naturalment, un testimoni de la Renaixença, que els va reinventar. I ho són també d'ara mateix, gràcies a l'esforç, sobretot, de l'Ajuntament de Barcelona, que els gestiona avui. Per això cal esperonar els actuals responsables que gosin perseverar en la seva reinvençió permanent i arrelada, perquè ho siguin també dels temps futurs. Un testimoni a l'avantguarda de la nostra tossuda voluntat de persistir i de ser.

3

RICARD TORRENTS
Societat Verdaguer

Amigues, amics:

Hi ha inauguracions més que supèrflues, desbordades pel que inauguren. Com és el cas d'aquestes *Jornades Internacionals sobre els Jocs Florals de Barcelona* amb motiu del centcinquantè aniversari de la seva restauració el 1859. Vegeu-ne els participants: nombrosos especialistes, filòlegs, crítics i historiadors de llengua i literatura. Vegeu-ne el context: la commemoració d'un segle i mig de la represa literària institucional de la llengua catalana en concurrència amb la commemoració d'una altra efemèride major com és el Pla Cerdà barceloní igualment de 1859. Vegeu-ne els acompanyaments: l'exposició «Barcelona i els Jocs Florals, 1859. Modernització i romanticisme» al Museu d'Història de Barcelona (juliol 2009-gener 2010) i el llibre *Jocs Florals de Barcelona en 1859. Edició facsímil, documents i testimonis*, pròleg i documentació a cura de Josep M. Domingo (Lleida: Punctum, Grup d'Estudi de la Literatura del Vuit-Cents, Diputació de Barcelona, «El Vuit-cents» 4, 2009). I, en fi, vegeu l'objectiu de tot plegat: posar «nova atenció al valor, la dimensió i el sentit en la Catalunya contemporània d'una de les institucions literàries de més llarg abast, i al capdavall essencial per a la constitució dels nostre sistema literari».

Si, d'altra banda, considerem que les Jornades sobre els Jocs Florals tenen lloc a la seu de l'IEC, noves raons augmenten l'energia desbordant de l'obertura protocolària. Em refereixo al cinquantè aniversari de la mort de Carles Riba, que no hauria de deixar de ser objecte de la més alta commemoració acadèmica i del més compromès homenatge nacional. Cap intenció no hauria dissenyat millor que l'atzar aquesta coincidència de l'efemèride amb el personatge. Riba, en efecte, no sols fou president de l'IEC i de la seva Secció Filològica sinó que li tocà la presidència en la terrible dècada de 1950, quan es complia el segle de la restauració dels Jocs Florals i quan, evocant-ne la restauració, exclamava: «No sé si en la història del modern Occident

europèu s'ha emprès contra el temps i contra tot allò que és extern i material una aventura més folla» que la reinstauració dels Jocs.

Riba no sols havia presidit en la clandestinitat la Festa dels Jocs Florals celebrada privadament a les catacumbes de l'exili dit interior, sinó que l'any 1953 hi pronuncià un dels parlaments més sibil·linament lúcids i coratjosos que mai hagin inspirat els Jocs Florals en el segle i mig de la seva existència. Per això no em resisteixo a repetir-ne un altre fragment, que diu: «si un idioma se salva en els seus monuments, acaba glaçant-se en aquests monuments si al seu torn no el sosté tot un sistema d'òrgans polítics, religiosos, socials i pedagògics». No cal pas recordar aquí que un d'aquests òrgans del sistema és justament l'IEC. Ni que si hi venim a debatre els resultats de la nostra atenció sobre el segle i mig dels Jocs Florals no és pas per glaçar-hi l'idioma sinó per contribuir a salvar-lo des d'un altre òrgan vital del sistema, com és l'estudi i l'ensenyament de la Literatura a la Universitat i a l'Educació Secundària. Ni tampoc cal recordar, en aquest context, que la nostra celebració s'inscriu en la línia, passant altre cop la paraula a Riba, «d'aquells folls homes de lletres o de pensament, que oferien més que no pas els demanaven», perquè, com ells, aspirem «a una literatura amb plenitud de vigència social; una literatura que fos summa de l'ànima i alhora espill i crítica de la mentalitat i del fer d'un grup humà coherent segons signes, jerarquia i maneres! D'una societat, en un mot, ja no merament d'una pàtria!».

Riba morí fa cinquanta anys, quan els Jocs Florals de Barcelona feia cent anys que existien, però havien de celebrar la festa del centenari fora del país, d'on l'ocupació militar els havia expulsat ja feia dues dècades. Aquell any 1959, però, després de tenir acollida a Amèrica, tornaven per primer cop al continent europeu, a París, i esdevenien al cap de vint anys de postguerra incivil un dels primers nous senyals de vida de la literatura catalana. Són dates de memòria històrica. També de memòria existencial, si m'és permesa una última evocació: en aquells Jocs Florals de 1959, a més d'obtenir-hi premis escriptors destacats com Albert Manent, Joan Fuster, Joan Triadú, Manuel de Pedrolo, també s'hi va premiar una meva prosa balbucejant, tan poc original que versava sobre les belleses de la Plana de Vic, mirades pel seu romàntic enamorat de Folgueroles, l'escriptor que fent-se seva la doc-

trina lingüística dels Jocs Florals justificaria l'empresa «folla» de la independència de la llengua nacional.

Espero que les meves evocacions no sonin extemporànies. La veritat és que se'm feia, més que difícil, inexcusable, no referir-me a Verdaguer, criatura i creador dels Jocs Florals, i al poeta de les *Elegies de Bierville*, que amb més contundència que ningú en el segle xx comprengué i expressà en el «Prefaci a la segona edició del Diccionari Fabra» la follia de «l'empresa de tornar el català a la seva antiga categoria d'idioma de cultura». Fer-los comparèixer aquí valgui com una invocació als genis protectors de la nostra reunió d'estudiosos dels Jocs Florals i de tot el que signifiquen.

4

JOSEP M. DOMINGO
Comitè organitzador de les jornades *150 anys dels*
Jocs Florals de Barcelona
Universitat de Lleida

Digníssimes autoritats, col·legues, amics:

Us dono la benvinguda en nom de les entitats convocants i del comitè organitzador de les Jornades que ara encetem a propòsit dels *150 anys del Jocs Florals de Barcelona*: parlo en nom d'aquest comitè organitzador, integrat per Andreu Freixes (Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya), Ramon Pinyol (Càtedra Verdaguer d'Estudis Literaris de la Universitat de Vic), Magí Sunyer (Universitat Rovira i Virgili), M. Àngels Verdaguer (Societat Verdaguer), Núria Camps (secretaria, Universitat de Vic) i per mi mateix (Universitat de Lleida).

No amaguem que les hem convocades, les Jornades, amb una llei de legítim oportunisme que al capdavant permet d'integrar-les en el conjunt ampli d'activitats que commemoren no només aquest segle i mig de Jocs, sinó els 150 anys d'una feliç coalició de polítics i intel·lectuals que va transformar, en molts aspectes, la fesomia i l'imaginari del país. La «restauració» dels Jocs Florals de 1859 no ha deixat

de commemorar-se cada cop que ha tocat, però, com no podia ser altrament, n'han resultat commemoracions dissemblants, ben significatives del moment en què s'han produït, en definitiva a mercè de les circumstàncies (i de les possibilitats) immediates. Per exemple, tenen poc a veure entre si les autocelebracions dels 25 anys, el 1883, molt en clau consistorial, és a dir, interna, i la dels 50 anys, el 1908, en ple triomf del catalanisme polític, amb una projecció pública espectacular i llüida, amb el cartell de Ramon Casas, amb el número especial de la *Il·lustració Catalana*, amb l'acte central a un Palau de Belles Arts enlluernador, atapeït de personalitats i de públic i esplèndidament decorat per a l'ocasió per Puig i Cadafalch. I aquestes autocelebracions encara tenen menys a veure amb les commemoracions per força discretes del centenari, el 1959, amb Jocs exiliats, i a l'interior prohibits i contraprogramats per les autoritats del règim —contraprogramats amb uns Juegos Florales Sindicales: no res menys.

L'ocasió d'ara dels 150 anys ens posa en la tessitura de triar entre el paper fàcil d'*outsiders* displicents davant d'aquesta cosa a hores d'ara comunament inintel·ligible que són els Jocs o bé el paper potser enganyador (perquè explicar segons què costa) de concernits per unes accions que hom suposa remotes no ja en la seva literal anècdota, sinó pels valors i les lliçons que projectaven, que són els valors i les lliçons d'un vell historicisme: als antípodes de les estratègies d'oblit i de canvi que imposen aquests temps nostres postmoderns i líquids.

Perquè som aquí deu quedar clara la nostra tria. Simplement, una consideració atenta i sense prejudicis de la nostra contemporaneïtat no pot ser indiferent a la disposició (però també, distàncies guardades, a la lucidesa) d'aquells catalans de 1859 (els de la «restauració» dels Jocs, però alhora els de l'aprovació del pla d'eixample de Barcelona, de la fundació del Banc de Sabadell, de la fundació del Centre de Lectura de Reus, de l'assaig del primer Ictíneu, de l'inici de la guerra d'Àfrica), la lucidesa i la disposició d'aquells catalans de 1859, dic, que alhora que es reconeixien en «una nova civilització» (ho deia així Antoni de Bofarull precisament al seu discurs als Jocs de 1859) eren capaços de mobilitzar-se per no quedar-hi obliterats, convençuts (faig paràfrasi d'uns mots atribuïbles a Josep de Manjarrés) de poder comptar amb uns equips capaços de complementar la transformació mate-

rial del país amb una transformació intel·lectual a la mateixa escala d'ambició i de visibilitat —és a dir, convençuts de la necessitat de dotar-se d'unes *numina*, d'unes imatges, que repristinessin els catalans tan escaridament industriosos i els ubiqüessin en la contemporaneïtat. Torno al Bofarull del discurs de 1859: només calia —deia— «obrir pas als cantors [...] i confiar en lo molt que lo país pot donar de si». No som, en definitiva, aliens a la nova magnitud en què tot plegat ubicava el català: a la funcionalitat que li atorgava i a l'àmbit de competitivitat que li obria, que acaba configurant la possibilitat d'una llengua comuna i alhora d'un espai literari excepcional —l'espai que habiten Verdguer, i Carner, i Riba, i Rodoreda i tants altres.

De manera que *de res nostra agitur*. Diria que recordar-ho, mostrar fins a quin punt és, en efecte, un afer nostre, ha estat un interès comú de les iniciatives de commemoració d'aquest centcinquantenari. L'acte al Saló de Cent del passat 21 de maig, pròpiament la festa jocfloralasca d'enguany, feia memòria dels Jocs del centenari a l'exili, a París, el 1959; l'exposició al Museu d'Història de Barcelona sobre els Jocs de 1859 («Barcelona i els Jocs Florals, 1859. Modernització i romanticisme»), amb el cicle de conferències i activitats (amb concert inclòs) que hi és adherit, també el cicle de conferències paral·lel de l'Institut de Cultura de Barcelona, i les publicacions de què han tingut cura Joaquim Molas, Isidor Cònsul, Gerard Malet i jo mateix.¹

Confiam, doncs, que l'oportunisme nostre a què abans alludia serveixi per atenuar la paradoxa del reconegut valor de la institució com a objecte d'estudi (ja immediatament a la seva «restauració», el 1863, en efecte, Josep Leopold Feu convidava a fer atenció al «desusado entusiasmo» amb què els Jocs barcelonins havien estat acollits)

1. *Homenatge als Jocs Florals de Barcelona. Any LXVII de llur restauració*, edició facsímil, pròleg de Joaquim Molas (Lleida: Punctum / Grup d'Estudi de la Literatura del Vuit-cents / Diputació de Barcelona, 2009). *150 Anys de Jocs Florals* (Bellpuig: Ajuntament de Bellpuig, 2009), amb textos d'Isidor Cònsul, Ramon Miró i Joan Cornudella. *Els Jocs Florals de Lleida: 1895-1923. Discursos i materials*, a cura de Gerard Malet (Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2009). *Jocs Florals de Barcelona en 1859. Edició facsímil, documents i testimonis*, pròleg i documentació a cura de Josep M. Domingo (Lleida: Punctum / Grup d'Estudi de la Literatura del Vuit-cents / Diputació de Barcelona, 2009).

enfront de l'evident, i reiteradament denunciat, dèficit de coneixements sobre el fenomen.

La nostra convocatòria convida a explorar els jocs florals amb atenció a la seva transcendència i a observar-los en la complexitat social en què s'inscrivien: convida a estudiar-los, més que en clau d'erudició literària, dins d'uns marcs de reflexió àmpliament comprensius, sensibles als discursos sobre la modernització urbana, la preocupació patrimonial, l'interès per la monumentalització i la representació, la «renaixença», i també (òbviament) amb atenció a les dinàmiques que van constituint, i fent més complex, el sistema literari català. A efectes si més no de recordatori, no voldria deixar de consignar la congruència de les Jornades que inaugurarem amb altres reunions recents: poso per cas, per no anar gaire lluny, el VII Col·loqui Internacional Verdaguer que obríem en aquest mateix espai ara fa un any.

En fi: en nom del comitè organitzador i de les entitats convocants no puc sinó expressar la satisfacció que un concurs tan magnífic de col·legues de diverses procedències hagi accedit d'acompanyar-nos en aquesta iniciativa. I que hàgim pogut comptar, per a les Jornades i per a les activitats que les acompanyen, amb el suport la generositat de les institucions que ens han fet confiança: la Institució de les Lletres Catalanes, la Societat Catalana de Llengua i Literatura, la Càtedra Verdaguer d'Estudis Literaris de la Universitat de Vic, la Societat Verdaguer, l'Institut d'Estudis Catalans, el Museu d'Història de Barcelona, la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona, el Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona i el Grup d'Estudi de la Literatura del Vuit-Cents de la Universitat de Barcelona.

L'ocasió, també ara, del cinquantenari del traspàs de Carles Riba, tan atent a l'extraordinària capacitat de fascinació de la festa jocflorallesca, tota nimbada, deia, d'«aureola reial» i exultant d'«alegria primavera», permet d'imaginar les nostres Jornades sota el seu patrocini: als retrets d'adustesa erudita que algú gosés fer a la feina nostra d'aquests dies sempre podríem replicar (amb Riba) que la recerca podria ser que fos el més digne homenatge.

Institut d'Estudis Catalans
Barcelona, 12 de novembre de 2009

I

RELACIONES ENTRE GALLEGUISMO Y CATALANISMO (1840-1918)

JUSTO BERAMENDI

Universidade de Santiago de Compostela

En lo que sigue vamos a describir la influencia ejercida por el catalanismo político sobre su homólogo gallego desde el comienzo de ambos fenómenos en la primera mitad del siglo XIX hasta la Gran Guerra, que es cuando realmente finaliza ese siglo desde el punto de vista histórico, aunque no desde el cronológico. Quedan fuera, por tanto, el período de entreguerras y la segunda mitad del siglo XX, y ello tanto por falta de espacio como, sobre todo, porque a partir de los años veinte esas relaciones dejan de ser exclusivamente bilaterales para convertirse en trilaterales con el inicio de los contactos entre el nacionalismo gallego y el vasco que hasta ese momento habían sido prácticamente inexistentes. Y esto, obviamente, introduce un cambio cualitativo en nuestro objeto de estudio.

EL NACIMIENTO DEL PROVINCIALISMO GALLEGO

Las primeras manifestaciones del provincialismo gallego se producen en el sexenio 1840-1846. Empieza, pues, muy poco después que el catalán. Pese a esta sincronía hay diferencias decisivas entre ambos. Al contrario que en Galicia, que no las tuvo nunca, Cataluña había conservado sus instituciones corporativas de autogobierno hasta principios del siglo XVIII e incluso se había comportado como una protonación en la rebelión de mediados del siglo XVII. La Iglesia catalana no había sufrido un proceso de castellanización tan completo como la gallega. Y, pese a la política castellanizante de los Borbones, la lengua catalana no había sido totalmente reclusa en la pura oralidad de campesinos y clases populares urbanas, como en cambio había sucedido en Galicia desde hacía mucho tiempo. En consecuencia, la

sociedad gallega carecía totalmente en el primer tercio del siglo XIX de esa difusa conciencia social de personalidad cultural, histórica e incluso política (al menos en un pasado relativamente próximo y real, no mítico) que se conservó en Cataluña y que era un evidente factor favorable al desarrollo de movimientos descentralizadores y reivindicadores de esa identidad colectiva.

En cambio, en Galicia todos los parámetros endógenos salvo uno (la etnicidad que, por sí sola, es una materia prima inerte) actuaban en contra: la profunda castellanización de la Iglesia, nobleza e hidalguía desde el siglo XVI, la inexistencia de instituciones de autogobierno que creasen en las élites una identidad política y unos intereses propios,¹ el carácter foráneo (catalán, vasco, maragato) y disperso de los pequeños focos de burguesía moderna y la función de rotundo marcador social negativo de la lengua gallega y la cultura autóctona. Por todo ello los desencadenantes del provincialismo habían de tener origen exógeno y su desarrollo un arraigo social muy problemático. Dos son los principales estímulos que, potenciándose recíprocamente, alumbran y alimentan el fenómeno provincialista. El primero es la asunción, por una parte minoritaria de la intelectualidad, de ese interés romántico, que se difunde por toda Europa sobre todo a partir del reflujó restaurador de 1815, por la singularidad presente y pasada de los pueblos, por su historia (y muy en especial por la medieval), su lengua, sus instituciones consuetudinarias, su folklore y, en suma, su singularidad. El segundo estímulo, más político e hispánico, es la pugna en torno a dos modelos muy distintos de revolución liberal y de Estado. Uno, democratizante y descentralizador, se manifiesta principalmente a través del juntismo filofederal hasta 1843, pero no conseguirá imponerse; el otro, liberal-moderado, autoritario, centra-

1. La Junta de Galicia, formada por procuradores de las cinco ciudades-diócesis de señorío eclesiástico (Santiago, Ourense, Lugo, Mondoñedo y Tui) y las dos de realengo (A Coruña y Betanzos), había funcionado desde el siglo XVI pero carecía de verdaderas competencias de autogobierno, pues sus funciones se limitaban a elevar peticiones al Rey y ayudarle en el reparto de impuestos y en el alojamiento de tropas. No es comparable, por tanto, ni a las Cortes-Generalitat de los reinos de la Corona de Aragón ni a las Juntas Generales-Diputaciones Forales de las provincias vascas o las Cortes del reino de Navarra.

lista y uniformista, reserva a una minoría poderosa el ejercicio efectivo de los derechos políticos, y es el que prevalece. En Galicia, esto da lugar, en un pequeño sector de la izquierda liberal, al maridaje de progresismo político y creciente identificación con determinados aspectos del legado histórico. He aquí la característica principal del primer embrión provincialista.²

La vinculación de casi todos los primeros provincialistas gallegos al partido progresista es muy clara desde el principio. Así se pone de manifiesto ya en las oleadas juntistas de 1840 y 1843. En la Junta de Santiago constituida el 24 de julio de 1840 encontramos dos destacados progresistas, que figuran también en el núcleo del primer provincialismo, el abogado Pío Rodríguez Terrazo y el médico Hipólito Otero, ambos significados compradores de bienes desamortizados. Los estudiantes universitarios agrupados en la Academia Literaria, que son el grueso del provincialismo en ese momento, apoyan a la Junta, y el joven Antonio Neira de Mosquera se estrena literariamente con una poesía en loor del movimiento. En septiembre se pronuncia el Ejército en diversas ciudades (Vigo, Ferrol, A Coruña, Santiago) y proliferan las Juntas locales que inmediatamente acuerdan constituir una Junta Superior Central de Galicia, al modo de otras de la Península, con el objetivo expreso de gobernar el país gallego en tanto no se formase el gobierno central. En 1843 los progresistas ganan las elecciones en Galicia y dominan la Junta de Santiago, donde encontramos de nuevo a Rodríguez Terrazo. Una vez más, se forma una Junta Central de Galicia (el 15 de julio en Lugo), que se propone, como todo el *centralismo* español de 1843, la constitución de una Junta Central de España que aplicase íntegramente el programa progresista y remodelase el Estado de abajo a arriba en clave federal. El fracaso del juntismo de 1843, minado por sus propias disensiones internas, permite a los moderados, en Galicia igual que en toda España, iniciar un ascenso que los hará dueños del poder en 1844-1845. Esto provoca en Galicia

2. Sobre el primer provincialismo gallego, *vid.* Xosé Ramón BARREIRO FERNÁNDEZ, *El levantamiento de 1846 y el nacimiento del galleguismo*, Santiago: Pico Sacro, 1977; y Justo BERAMENDI, *De provincia a nación. Historia do galeguismo político*, Vigo: Xerais, 1977, ps. 71-104.

diversos conatos de resistencia progresista que no se materializarán en un levantamiento hasta abril de 1846. Al hilo de todos estos acontecimientos comienza en el seno del progresismo gallego la gestación de un corpus ideológico diferenciado, el provincialista, y su difusión.

Aunque en estos momentos iniciales a veces no es fácil distinguir quién es propiamente provincialista y quién progresista sin más, la aplicación de ciertos criterios de identificación ideológica nos ha permitido censar unas setenta personas, de las que un 70% se concentraba en Santiago y el resto se distribuía por A Coruña, Lugo, Ferrol, Pontevedra y Vigo. Casi la mitad eran estudiantes universitarios y en el resto predominaban las profesiones liberales, los profesores y los funcionarios. Aproximadamente las tres cuartas partes eran progresistas y el resto de orientación moderada. Es de destacar la ausencia casi total de tradicionalistas.

La mayoría de estas personas se agrupaba en la Academia Literaria de Santiago, reorganizada en 1840 gracias a la iniciativa de su primer vicepresidente, el militar progresista Domingo Díaz de Robles. Entre los socios fundadores figuraba la plana mayor del provincialismo: Antolín Faraldo y sus hermanos, Antonio Neira de Mosquera, Antonio Romero Ortiz, Augusto Ulloa, José Mª Posada, Francisco Añón, Alberto Camino, Leopoldo Martínez Padín, los hermanos Rúa Figueroa, etc. Observamos la presencia de casi todos los llamados precursores del *Rexurdimento* literario posterior. En enero de 1843, el historiador liberal José Vereá i Aguiar, introductor del celtismo en la historiografía gallega³ y entonces ya con 68 años, fue propuesto como socio de honor en reconocimiento a la importancia de su obra, «monumento levantado para restaurar nuestra nacionalidad», según Neira de Mosquera. La Academia sirve de foro a una renovación de ideas entonces imposible en las aulas universitarias. Por los asuntos que se debatían sabemos que recibían la influencia del pensamiento más avanzado de Europa, desde la orientación renovadora del

3. Con su *Historia de Galicia Primera parte que comprende los orígenes y el estado de los pueblos septentrionales y occidentales de España antes de su conquista por los romanos. Aprobada por la Academia de la Historia en el año 1832*, Ferrol: Imp. Taxonera., Nicasio Taxonera, 1838.

Derecho y el sistema penal al socialismo utópico de Charles Fourier, pasando por formulaciones pioneras de la igualdad plena de derechos para la mujer.

El medio predilecto de actuación de los provincialistas fue la prensa. El número de cabeceras que sostienen en estos seis años es realmente notable, aunque esto no debe inducir una falsa impresión de fuerza, pues se trata en realidad de revistas con tiradas cortas y vida económica muy precaria que, en consecuencia, suelen morir a los pocos meses o semanas para ser una sustituida por la siguiente. En general dependen de la munificencia de algún provincialista adinerado y de la facilidad de pluma de dos o tres jóvenes.⁴ El pensamiento que inspira estas publicaciones se caracteriza por el talante literario-romántico, el cristianismo social de influencia francesa (sobre todo de Lammenais), el historicismo introducido por Antolín Faraldo y un liberalismo preferentemente progresista, pues como proclamaba el propio Faraldo: «¿Qué tiene, pues, el siglo XIX? *La libertad*».⁵

Pero, obviamente, si cabe hablar de provincialismo es porque estas ideas genéricas tenían en ellos un objeto preferente de aplicación: Galicia. Por eso rechazan con energía las descalificaciones pasadas y presentes de lo gallego y, en contraposición, practican su loa y vindicación sistemáticas. Este patriotismo primario los lleva, para justificar sus fundamentos, al estudio de las glorias e *independencia* pretéritas, lo que hace nacer la historiografía galleguista, cuyas primeras manifestaciones son los artículos de Faraldo en *El Recreo Compostelano* en 1842 y la *Historia de Galicia* (1849) de Leopoldo Martínez Padín. Por otra parte, la constatación del atraso socioeconómico del país les hace formular un vago programa de desarrollo, la *Grande Obra*

4. En Santiago se suceden, dirigidas y redactadas por algunos de los ya citados, *El Iris del Bello Sexo / El Iris de Galicia* (1841), *El Idólatra de Galicia* (1841-1842), *Revista de Galicia* (1841-1842), *Santiago y a ellos* (1842), *El Recreo Compostelano* (1842-1843), *El Emancipador Gallego* (1842), *La Situación de Galicia* (1842-1843), *La Aurora de Galicia* (1845), *El Porvenir* (1845) y *La Armonía* (1845-1846). En A Coruña, destacan *El Centinela de Galicia* (1843-1844) y *El Fomento de Galicia* (1845).

5. «La libertad como pensamiento político y literario», *El Recreo Compostelano*, nº 12, 26-6-1842, ps. 183-187.

faraldiana,⁶ que persigue además la unificación política interior para incrementar el peso de Galicia hacia el exterior. La lengua es reconocida ya como factor de especificidad, aunque de momento con menor rango que la historia propia. Y su práctica culta, a pesar de las primeras poesías de Domingo Camino, Francisco Añón, Juan Manuel Pintos y otros, se mantiene en la muy baja cota de los decenios precedentes. No obstante, Galicia (*patria, reino, provincia*) no se concibe todavía como verdadera nacionalidad diferenciada, por lo que siguen asumiendo su pertenencia a la nación española y ni siquiera precisan un modelo claro de descentralización política de España.

La conexión con el provincialismo catalán, de momento básicamente literaria, se da desde el principio, especialmente a través de Víctor Balaguer, que publica colaboraciones tanto en *El Recreo Compostelano* (1842-1843), de Antonio Neira de Mosquera y Antolín Faraldo, como en *El Porvenir* (1845), de Antolín Faraldo y los hermanos Rúa Figueroa. En este último (nº 5, p. 40), Balaguer dedica una poesía «a mi buen amigo Don Antolín Faraldo». Hay también menciones elogiosas a Mañé i Flaquer y a la revista barcelonesa *El Genio*, en la que publican Neira, Faraldo y Benito Vicetto.

Pero además, y quizá esto sea más importante, Cataluña y el incipiente catalanismo actúan desde el principio como el gran modelo a emular tanto en lo cultural-nacional como en lo socioeconómico. Preocupaba a los provincialistas gallegos, como era inevitable, que Galicia fuese quedando atrás en el desarrollo económico. Por ejemplo, Díaz de Robles,⁷ tras pasar revista al desierto industrial gallego, veía en la costa de las Rías Bajas «á los industriosos catalanes con sus almacenes de salazón, mofarse de nuestra estupidez y de nuestro corto ingenio para la industria». Por su parte, Faraldo lamentará la ausencia en Galicia de una «gran ciudad» que actuase como polo cohesionador del país y motor de desarrollo, en clara referencia a Barcelona.⁸

6. A. FARALDO, «Estudios de Galicia. 2ª», *Ibid.*, nº 19, 11-10-1842, ps. 293-296.

7. «El sueño patrio», *El Idólatra de Galicia*, Santiago, nº 1, 2-10 (1841), ps. 1-5. *Vid.* también los editoriales sin firma de *El Porvenir* de 31 de marzo y 11 de abril de 1845.

8. Artículo sin título, *El Porvenir*, 28-8-1845.

En cualquier caso, estos primeros pasos provincialistas acaban pronto y trágicamente. El 2 de abril de 1846, el comandante Miguel Solís, que ni era provincialista ni siquiera gallego, inicia en Lugo un pronunciamiento progresista que encuentra inmediatamente eco en otras ciudades y villas. A pesar de que el programa de los alzados es exclusivamente progresista-español, de que no menciona ninguna medida descentralizadora y ni siquiera cuestiona la división provincial de 1833, las peripecias de este episodio (encuentros armados con las tropas fieles al gobierno moderado, derrota final de los sublevados y fusilamiento de Solís y sus oficiales en Carral el 26 de abril) se convierten de inmediato en el hito fundacional del galleguismo político y le proporcionan unos primeros mártires que, paradójicamente, no eran galleguistas.

Esto se explica por el indudable protagonismo de los provincialistas en el apoyo civil al levantamiento, del que fueron su cabeza política. Manuel Rúa Figueroa fue nombrado alcalde de Santiago y los puestos clave de la Junta compostelana recayeron en Rodríguez Terrazo (presidente) y Romero Ortiz (secretario). El primero presidió también la inevitable Junta Superior de Galicia, de la que fue secretario Faraldo, quien además está detrás de los principales textos que se publican en *La Revolución*, su órgano oficial. La influencia provincialista no tiene más manifestación pública que ciertas expresiones de los manifiestos, como la promesa de «defender la libertad y el país gallego de las concupiscencias del centralismo», y el conocido párrafo del Parte Oficial de 15 de abril en el que se promete el engrandecimiento de Galicia, hasta ese momento «verdadera colonia de la Corte».

EL SEGUNDO PROVINCIALISMO GALLEGO (C. 1850 - C. 1885)

La derrota de 1846 y la inevitable represión que sigue marcan una cesura en la infancia del galleguismo al provocar la desbandada del grupo compostelano. Los más comprometidos han de exiliarse y muchos desaparecen del escenario provincialista, bien por muerte prematura (Faraldo, Neira, Martínez Padín), bien porque se afincan en Madrid donde algunos evolucionan hacia un liberalismo más templa-

do e incluso hacen grandes carreras políticas, como Antonio Romero Ortiz o Augusto Ulloa. Se produce, pues, una drástica renovación generacional. No obstante, al principio permanecen los suficientes para tender un puente hacia los que vienen detrás creando en Santiago un centro que cumple en los años cincuenta una función similar a la de la Academia Literaria de los cuarenta: el Liceo de la Juventud, en cuyo seno se forma buena parte de la segunda hornada de provincialistas, casi toda nacida entre 1830 y 1840: Manuel Murguía, Aurelio Aguirre, Eduardo Pondal, Luis Rodríguez Seoane, Rosalía de Castro, los hermanos De la Iglesia, etc. Estos jóvenes tienen clara conciencia de ser herederos de sus mayores y hacen de 1846 su punto de referencia. En los lustros siguientes el provincialismo, que sólo duplicará sus efectivos en las tres década siguientes y continuará con idéntica matriz social, irradiará desde el foco compostelano hacia otros lugares, especialmente A Coruña y Vigo.

El instrumento preferido de la actividad provincialista sigue siendo una prensa tan numerosa como inestable,⁹ y en relación con ella la publicística y la acción cultural. Al contrario que el primero, este segundo provincialismo nunca actúa políticamente como tal y por tanto carece totalmente de organización. Los adeptos al provincialismo lo son sólo en el plano de las ideas y la pluma. Cuando algunos, pocos, se meten en política, no lo hacen como provincialistas, sino como progresistas o, en menor medida, como demócratas o como moderados. Esto es más acusado aún durante las convulsiones del sexenio 1868-1874. Además, la bandera de la descentralización política es monopolizada ahora por una fuerza de filiación distinta y referente nacional español: el republicanismo federal. Y aunque en Galicia algunos federalistas muestran claras proclividades galleguistas, como el alcalde compostelano Sánchez Villamarín y su Centro de Iniciativas

9. Las principales cabeceras, de las 31 de carácter más o menos provincialista que se publican en este período, son *El Clamor de Galicia* (A Coruña, 1854-1856), *La Oliva* (Vigo, 1856-1857) y su sucesor *El Miño* (1857-1868), *Galicia. Revista Universal de este Reino* (A Coruña, 1860-1866), *Diario de La Coruña* (1858-1866), *El Pensamiento de Galicia* (Ferrol, 1865-1866) y *Diario Ferrolano* (1867-1868), *Diario de Santiago* (1872-1878), *El Heraldo Gallego* (Ourense, 1874-1880), *O Tío Marcos da Portela* (Ourense, 1876-1888) y *La Ilustración Gallega y Asturiana* (Madrid, 1878-1882).

para Galicia, no pasan de ser una tendencia minoritaria dentro del federalismo gallego.

Por tanto, el galleguismo en este período es simplemente una corriente de opinión entre las élites del país. De aquí que los únicos aspectos que merecen atención sean el desarrollo de la historiografía, el renacimiento literario del gallego y la evolución teórico-ideológica. Veamos qué relaciones hay con el catalanismo en cada uno de ellos, aunque en estos años más que de relaciones hay que hablar de paralelismos imperfectos.

Empecemos por el *Rexurdimento*, que se inicia algo después que la *Renaixença* y con menor empuje. Aparte de las pocas poesías sueltas en gallego que aparecen en la prensa provincialista desde el principio, hay que esperar a 1853 para que se publique en Pontevedra *A gaita gallega*, de Juan Manuel Pintos, primer libro en un gallego aún muy trufado de castellano, al que acompaña una especie de diccionario. La motivación provincialista del autor queda clara en el prólogo. En 1860-1861, los hermanos De la Iglesia sacan en A Coruña *O Vello do Pico Sagro*, publicación dudosamente periódica pero íntegramente en gallego y en la que reluce un estridente patriotismo español con motivo de la guerra de África. El 2 de junio de 1861 esta misma ciudad presencia el jalón inaugural del resurgimiento, que evidencia la voluntad de imitar la senda iniciada en Cataluña dos años antes. Son los primeros Juegos Florales de la Galicia contemporánea. No obstante, la diferencia con el modelo catalán es notable, pues en el certamen gallego el predominio de las composiciones en castellano es abrumador y sólo se premia, y con un accésit, una poesía en gallego, *A Galicia*, de Francisco Añón. La Memoria que lee el secretario, Antonio de la Iglesia, en la que defiende el uso del gallego, está también en castellano. Pontevedra siguió el ejemplo coruñés con sus Juegos de 10 de agosto.¹⁰ En 1862 se publica el *Album de la Caridad*, que recoge los

10. Hasta la Gran Guerra menudean en Galicia la organización de juegos florales o certámenes similares. Pero habrá que esperar a 1891 para que la Asociación Regionalista Gallega organice en Tui los primeros íntegramente en gallego. Para más detalles sobre esto *vid.* Carme HERMIDA, *Os precursores da normalización. Defensa e reivindicación da lingua galega no Rexurdimento (1840-1891)*, Vigo: Xerais, 1992.

trabajos presentados a los Juegos coruñeses y un *Mosaico poético de nuestros vates gallegos contemporáneos*, antología bilingüe en la que, sin embargo, figuran ya cuarenta poetas en gallego.¹¹ En 1863, Rosalía de Castro publica sus *Cantares gallegos*, considerados unánimemente como el gran salto cualitativo de este renacer. Algo después aparecen las primeras gramáticas gallegas de cierta entidad (Francisco Mirás, 1864; Saco y Arce, 1868). La plenitud llega en la Restauración cuando, amén de multiplicarse la nómina de autores en poesía y prosa, los tres grandes poetas del momento consolidan para siempre el gallego literario: Rosalía de Castro (*Follas Novas*, 1880), Eduardo Pondal (*Queixumes dos pinos*, 1886) y Manuel Curros Enríquez (*Aires da miña Terra*, 1880; *O Divino Sainete*, 1888). La antología de Antonio de la Iglesia, *El Idioma Gallego* (A Coruña, 1886), es una excelente síntesis del devenir del *Rexurdimento* decimonónico que, dado el menosprecio que sentía hacia la lengua autóctona la mayor parte de los sectores letrados y con poder del país, tuvo que avanzar en condiciones muy duras.

También se puede establecer un paralelismo entre el nacimiento de la historiografía gallega y el de la catalana, pero aquí el galleguismo político empieza a demostrar una clara independencia discursiva respecto del catalanismo. En efecto, así como Benito Vicetto se puede considerar un imitador de Víctor Balaguer en su enfoque de la historia,¹² en cambio Manuel Murguía bebe en fuentes europeas (sobre todo francesas) y apenas si cita a autores catalanes. Si sigue un modelo este es claramente el de Modesto Lafuente. Como ocurre con muchos

11. *Album de la Caridad. Juegos Florales de La Coruña en 1861, seguido de un mosaico de nuestros vates gallegos contemporáneos*. Edición costeada por Don José Pascual López Cortón a cuyas expensas se celebraron dichos Juegos Florales, La Coruña: Imp. del Hospicio Provincial, 1862.

12. Como buen romántico tardío, Vicetto cultiva tanto la novela histórica (*Los reyes suevos en Galicia. Novela, Los hidalgos de Monforte*) como una escritura de la historia más preocupada por el efecto literario que por su veracidad: *Historia de Galicia*, 2 vols., A Coruña: Imp. de Castor Míguez, 1861; e *Historia de Galicia*, 7 vols., Ferrol: Nicasio Taxonera ed., 1865-1873. Su éxito de público contribuyó a avivar ese interés por las raíces propias que inundó las revistas de artículos históricos, leyendas y folklore, y ayudó a propagar una incipiente conciencia diferencial al difundir la creencia en una raza (celta) y un *Volksgeist* gallego.

historiadores del siglo XIX, la reconstrucción del pasado que hace Murguía tiene una gran significación ideológica, nacionalizadora, que desborda con mucho el ámbito de la pura historiografía. Y así, en el «Discurso Preliminar» y las «Consideraciones Generales» de 1865¹³ sienta las bases del ulterior concepto de Galicia-nación que nucleará las ideologías galleguistas durante un siglo.¹⁴ Esta obra supone además una renovación metodológica que sitúa a Murguía en la transición del romanticismo al positivismo.

En todo caso, la inanidad política de este segundo provincialismo hace que las relaciones con el catalanismo, salvo en lo ya indicado, no tengan demasiada relevancia.

LA FASE REGIONALISTA (1885-1916)

Pero eso cambia cuando, ya en la Restauración, los dos provincialismos evolucionan a regionalismos. Ahora las relaciones se intensifican y se hacen más políticas.

El fracaso de la Primera República y el reflujo ordenancista y centralista de la monarquía restaurada, amén de crear un marco político diferente, implica una experiencia traumática para toda la izquierda liberal. La liquidación de la última carlistada lo es también para el tradicionalismo. Nada tiene de extraño, pues, que en la primera década del nuevo régimen proliferen revisionismos y adaptaciones a uno y otro lado. En lo que a Galicia y a nuestro tema se refiere interesa

13. Estos textos abren su *Historia de Galicia*, 2 vols., Lugo: Imp. Soto Freire, 1865-1866. Más adelante, ya en su etapa regionalista, la continuaría con los tomos tercero (A Coruña: Lib. de D. Andrés Martínez Salazar, 1888) y cuarto (A Coruña: Lib. de D. Eugenio Carré, 1891). Y aún dejaría incompleto el tomo quinto, del que sólo se publicó una parte en 1913 (A Coruña: Imp. Ferrer). Otras obras suyas de interés historiográfico son *El Foro. Sus orígenes, su historia, sus condiciones*, Madrid: Lib. de Bailly Bailliere, 1882; *Galicia. Sus monumentos y artes. Su literatura e historia*, Barcelona: Daniel Cortezo, 1888; y *Don Diego Gelmírez*, A Coruña: Lib. de E. Carré, 1898.

14. Un análisis de la ideología murguiana y su evolución en Justo BERAMENDI, 2007, *op. cit.*, ps. 171-200.

señalar dos fenómenos: la deriva de un sector minoritario del tradicionalismo gallego hacia el galleguismo, en el que introduce por primera vez una tendencia defensora de los viejos valores; y el declive del federalismo, un pequeño sector del cual se aproxima también al galleguismo, en cuyo seno constituye su ala izquierda.

Esto produce en el regionalismo gallego,¹⁵ a partir de 1885-1890, una diversificación ideológica, de modo que coexisten en su seno tres tendencias:

- a) la liberal, cuya cabeza sigue siendo Manuel Murguía,¹⁶ es la heredera directa del provincialismo y continúa aspirando al desarrollo capitalista de Galicia, a su modernización social y a la consiguiente eliminación de estructuras e instituciones arcaicas. En lo político, pretende la autonomía, una democratización auténtica, aunque más templada que la de los federalistas, y la galleguización política y cultural del país. Apela, pues, a los sectores más progresivos de la burguesía y al conjunto de los grupos sociales intermedios urbanos;
- b) la federalista, encabezada por el lucense Aureliano J. Pereira.¹⁷ Es la de menor peso. Injerta el extremo democrático-republicano en el galleguismo y busca su base social en el campesinado y en los sectores más radicalizados de la pequeña burguesía y el artesano urbano; y

15. Para las dimensiones ideológica, organizativa y social del regionalismo gallego, *vid.* Ramón MÁIZ, *O Rexionalismo galego. Organización e ideoloxía. 1886-1907*, Sada: Ed. do Castro, 1984; y Justo BERAMENDI, 2007, *op. cit.*, ps. 231-412.

16. Los principales escritos del Murguía ideólogo en esta etapa son «¿Qué es nación?», *La Región Gallega*, Santiago, n° 1, octubre 1886, p.1; *El regionalismo gallego. Ligeras observaciones por... al discurso leído por el señor D. Antonio Sánchez Moguel en su recepción en la Real Academia de la Historia, de Madrid, el 8 de diciembre de 1888*, La Habana: Imp. y Papelería La Universal de Ruiz y Hno, 1889; y «Donde estábamos, estamos», *La Patria Gallega*, n° 1, 1892, ps.1-3.

17. Procedente del republicanismo federal y director del *Diario de Lugo* y del también lucense *El Regional*, era un ideólogo de poca consistencia teórica que se expresaba sobre todo a través de los artículos de prensa (*vid.* una relación de los más relevantes en J. Beramendi, 2007, *op. cit.*, ps. 1178, 1179)

- c) la tradicionalista, cuya figura principal es Alfredo Brañas.¹⁸ Centra su ideología en el catolicismo integrista y la defensa del retorno al pasado. Hostil al capitalismo y al liberalismo, propugna un corporativismo tanto económico como político y, en consecuencia, su propuesta descentralizadora implica en buena medida la resurrección de los antiguos privilegios o «libertades» de reinos, municipios, gremios y corporaciones.

Estas tres tendencias, por encima de sus discrepancias, comulgan en la idea de que Galicia es una región/nacionalidad *per se* que, en cuanto tal, tiene derecho a la regeneración de los rasgos culturales y lingüísticos propios y, sobre todo, a una autonomía política, instrumento indispensable para la resolución de sus problemas.

En clara continuidad con el provincialismo, la prensa¹⁹ y los actos de promoción y divulgación político-cultural siguen siendo las vías mayores y cotidianas de la actuación regionalista. Pero hay en esto un cambio notable con el nacimiento de las primeras organizaciones políticas exclusivamente gallegas que, no por débiles y efímeras, dejan de ser un salto cualitativo en su devenir, pues implican la ruptura irreversible con esa matriz partidaria española en que había permanecido durante su primer medio siglo de existencia. En efecto, las tres tendencias mencionadas confluyen en la creación de la Asociación Regionalista Gallega (1890-1893), cuyo núcleo inicial es el Comité Cen-

18. Catedrático de Derecho en Santiago, sus principales escritos regionalistas son *El regionalismo. Estudio sociológico, histórico y literario*, Barcelona: Jaime Molins, 1889; *La crisis económica en la época presente y la descentralización regional*, Santiago: Imp. de J.M. Paredes, 1892; y *Bases del regionalismo y su aplicación a Galicia*, 1893 (inédito).

19. Las principales cabeceras, casi todas semanarios, del regionalismo fueron: *Galicia* (A Coruña, 1887-1889/1892-1893), *O Novo Galiciano* (Pontevedra, 1888), *A Monteira* (Lugo, 1889), *La pequeña patria* (Santiago, 1890-1891), *La Patria Gallega* (Santiago, 1891-1892), *El Regionalista* (Santiago, 1893), *La Defensa de Galicia* (Ourense, 1893), *La Tierra Gallega* (La Habana, 1894-1896), *Revista Gallega* (A Coruña, 1895-1907) y *A Nosa Terra* (A Coruña, 1907-1908). Obsérvese que en esta etapa aparecen los primeros periódicos en gallego. También surgen las dos primeras editoriales galleguistas, la Librería Gallega de Eugenio Carré y la Biblioteca Gallega de Andrés Martínez Salazar, ambas en A Coruña.

tral Regionalista, que se constituye en Santiago en noviembre de 1890 bajo la presidencia de Manuel Murguía, aunque ya hay en él una nutrida presencia del sector tradicionalista (Alfredo Brañas, Salvador Cabeza de León, José Tarrío). En los meses siguientes se forman los comités locales de Lugo, A Coruña, Ourense, Pontevedra y Tui, todos con un número muy reducido de afiliados. El programa de la Asociación, inevitablemente vago para que pudiera ser asumido por tirios y troyanos, se sitúa en la línea galleguizadora, descentralizadora y anticaciquil ya expuesta. El origen social de los regionalistas no es muy diferente de la etapa provincialista. Siguen predominando las profesiones liberales, los profesores y otros funcionarios, los intelectuales y, en segundo plano, los comerciantes. Hidalguía, burguesía, artesanos, obreros y campesinos continúan brillando por su ausencia. Estas mismas características se repiten con pequeñas variaciones en el caso de la Liga Gallega de A Coruña, así como en el conjunto de todos los regionalistas entre 1886 y 1916, cuyo número total oscila entre los trescientos y los quinientos según los momentos.

La actividad política de la Asociación Regionalista Gallega fue muy pequeña: publicación de *La Patria Gallega* (1891-1892), su órgano oficial; presentación de una candidatura municipal en Santiago, que consigue en 1891 una concejalía para José Tarrío, gracias a la tolerancia de liberales y conservadores; esfuerzo propagandístico con motivo del traslado de los restos mortales de Rosalía desde Padrón a su actual panteón en la iglesia de Santo Domingo de Santiago; organización de los Xogos Frorais de Tui; y poco más. La tensión entre tradicionalistas y liberales, especialmente aguda en Santiago, al incidir sobre unos efectivos de partida muy débiles y políticamente poco definidos ante la sociedad, contribuye a paralizar la organización. La salida de las cabezas del sector tradicionalista del consejo de redacción de *La Patria Gallega* a finales de 1891 pone públicamente de manifiesto la agudización de esas diferencias.

La activa participación de los regionalistas en la Junta de Defensa de Galicia, constituída en 1893 para impedir el proyectado traslado de la Capitanía General de Coruña fuera de Galicia reanimó algo el nivel de actividad pero sólo sirvió para aplazar un poco la desaparición definitiva de esta primera organización galleguista.

Con el traslado de Murguía a Coruña por motivos profesionales el regionalismo liberal se afianza aún más en esa ciudad. Su portavoz oficioso es la *Revista Gallega* (1895-1907), dirigida por Galo Salinas. En 1897, el grupo coruñés funda la Liga Gallega, destinada a «la defensa de los intereses morales, políticos, económicos y sociales de Galicia». La mayoría de sus miembros son coruñeses, aunque tiene pequeños grupos de «corresponsales» en las principales ciudades de Galicia y afiliados aislados en veintiuna villas, así como en Madrid, Barcelona, La Habana y Buenos Aires. Presidida por Murguía y dirigida por un comité integrado por Manuel Lugrís, Eugenio Carré y Salvador Golpe, esta segunda organización del galleguismo, a pesar de ser ideológicamente más homogénea que la primera, se muestra aún más inactiva en lo político.

En Compostela y Tui, feudos del regionalismo católico, este languidece mientras Brañas se acerca cada vez más al carlismo. Con todo, en 1898 se siente en la obligación de imitar a los coruñeses y funda la Liga Gallega de Santiago, presidida por Cabeza de León y cuyo secretario era el propio Brañas. De su extrema debilidad da idea el hecho de que necesitó más de un año para publicar su manifiesto. La prematura muerte de Brañas en 1900 hará que esta tendencia permanezca totalmente aletargada dentro del galleguismo hasta que rebrote con fuerza en 1916. En el ínterin sólo algunos discursos y actuaciones del carlista Juan Vázquez de Mella mantendrán presentes en Galicia sus postulados básicos.

En Lugo, la evolución política de Aureliano J. Pereira hacia el partido liberal-fusionista y su marcha a Madrid suponen la extinción del por otra parte marginal regionalismo federalista.

En consecuencia, el regionalismo gallego, desasistido de los poderosos (burguesía, hidalguía, Iglesia) a pesar de sus apelaciones, ajeno al mundo de los trabajadores urbanos y rurales, sin prender con fuerza en las clases medias que eran su cuna, entra en el siglo xx con una debilidad política extrema, contra la que de momento nada valen su notable bagaje teórico, el prestigio literario y cultural de algunas de sus figuras, ni el hecho de que en sus filas estuviese una porción considerable de la *intelligentsia* del país.

Al hilo de la fundación en Santiago de la Asociación Regionalista

Gallega, los lazos con el regionalismo catalán se estrechan. Las principales plumas del galleguismo colaboran en *La España Regional*,²⁰ Alfredo Brañas publica en Barcelona su obra mayor, que ejerce alguna influencia sobre jóvenes regionalistas catalanes, como reconocería en su día Francesc Cambó, y lo mismo hace Murguía con su libro *Galicia*. En mayo de 1890, el propio Murguía pronuncia en Barcelona la conferencia *Orígenes y desarrollo del regionalismo en Galicia*, invitado por la Lliga de Catalunya, que será publicada en *La España Regional* ese mismo año. En ese texto, como en sus anteriores de 1886 y 1889, Murguía sitúa la consideración de Galicia y del galleguismo en una cota cuasi nacionalista.

La Asociación Regionalista Gallega utilizó al traslado de los restos mortales de Rosalía desde Iria Flavia a Santiago, que tuvo lugar el 25 de mayo de 1891, como un acto de afirmación política. En esa vena, y para demostrar la fortaleza de sus lazos con el regionalismo catalán, dio toda la publicidad posible al homenaje de la Lliga de Catalunya a Rosalía, consistente en una corona de bronce para el mausoleo y un manifiesto. Estos lazos se pusieron de manifiesto otra vez en 1893 con motivo del levantamiento ciudadano coruñés contra la decisión del gobierno de trasladar la Capitanía General desde esa ciudad a León, lo provocó la dimisión del Ayuntamiento en pleno, amén de manifestaciones, cierre masivo de comercios, disturbios e incluso un amago de huelga fiscal. Para dirigir el movimiento se constituyó una Junta de Defensa, en la que los más activos fueron regionalistas y republicanos federales. A pesar de las duras medidas represivas con que respondió el gobierno, la resistencia arreció. La Junta de Defensa, aparte de reclamar la solidaridad de los alcaldes de las otras ciudades gallegas, pidió ayuda a la Lliga de Catalunya. Y la obtuvo, lo que aumentó el peso de los regionalistas en la Junta.

El encarcelamiento de muy significados ciudadanos hizo que el

20. Por ejemplo, Alfredo BRAÑAS, «El Regionalismo en el Norte de Europa», XIV, 1893, ps. 551-554; Salvador CABEZA DE LEÓN, «El regionalismo y la federación», VIII, 1890, ps. 289-292 e 385-391; IX, 1890, ps. 193-201 e 289-298; y X, 1891, ps. 289-296; Manuel MURGUÍA, «Galicia regionalista», II, 1886, ps. 69-81; y Aureliano J. PEIREIRA, «El Regionalismo», III, 1887, ps. 396-401.

asunto llegase al Congreso. Los únicos que mediaron a favor de los coruñeses, aparte del ex-general Sánchez Bregua, fueron los diputados catalanistas Alsina y Sors quienes, después de una reunión con el fiscal general, consiguieron la excarcelación de los miembros de la Junta, aunque no la anulación de las sanciones ni el procesamiento. A final, el gobierno, por miedo a perder apoyos en Galicia en las próximas elecciones, acabó cediendo: la sede de la Capitanía se trasladaría nominalmente a León (aunque años después volvería a Coruña) pero todas las unidades militares adscritas (que era lo que importaba económicamente) permanecerían en la ciudad gallega.

Resuelto finalmente el pleito de la Capitanía mediante este compromiso, la ARG quedó de nuevo sin saber qué hacer. En un último esfuerzo por reanimarla y desactivar los enfrentamientos internos, Alfredo Brañas, por encargo de sus compañeros, redactó sus *Bases del regionalismo y su aplicación a Galicia*, que son una copia de las catalanas de Manresa. Prueba de ello es que el propio Brañas invitó a Alsina a dar unas conferencias que difundiesen las Bases de Manresa, pero el acto de Santiago fue un fiasco de público y sólo hubo una acogida aceptable en Pontevedra, gracias al apoyo oportunista del conservador González Besada. En todo caso, este enésimo recurso al hermano mayor de Cataluña no salvó a la ARG de su desaparición.

Esta actitud filocatalanista se manifiesta también con fuerza en la prensa regionalista, como lo demuestran los altos porcentajes de artículos y noticias dedicados a Cataluña y el catalanismo en sus principales cabeceras, que llegan a ocupar en *La Patria Gallega*, órgano oficial de la ARG, el 7,4% del total, porcentaje sólo superado por el ítem que agrupa los escritos de fundamentación teórica y autoafirmación del propio regionalismo gallego. Algo similar ocurrirá después con la *Revista Gallega* y con *A Nosa Terra*, órganos oficiosos de la Liga Gallega y de los regionalistas de la época de la Solidaridad, respectivamente.

Las informaciones y comentarios sobre Cataluña y el catalanismo hacen de ellos un ejemplo casi obsesivo. Y así, *La Patria Gallega*, para comparar las actitudes de la Iglesia en Cataluña y en Galicia, reproduce con aprobación un artículo del carlista *El Pensamiento Galaico* en el que se denuncia que de los cincuenta y nueve bispos de la Iglesia

en España solo un es gallego, mientras que en Cataluña todos son catalanes menos uno. Y había motivos para esta denuncia, porque la actitud de la Iglesia gallega hacia el regionalismo era todo menos favorable, salvando algunas excepciones. Por ejemplo, la jerarquía impuso a la muy numerosa e influyente prensa católica de Galicia el silenciamiento del sermón regionalista pronunciado por el canónigo de Tui, Antonio Cerviño, en el marco de los Juegos Florales organizados por la ARG en la ciudad en 1891. Esta censura provocó las quejas de *La Patria Gallega*, que contrastaba este comportamiento con el amplio eco que tuvo ese mismo discurso en la prensa catalanista, y concretamente en *La Veu de Catalunya* y *La España Regional*. Y naturalmente, siempre que había ocasión, la prensa galleguista se solidarizaba con el regionalismo catalán. Tal hizo la *Revista Gallega* en 1897 con motivo de las reacciones españolistas contra el mensaje al Rey de Grecia por el asunto de Creta.

SOLIDARIDAD GALLEGA: EL EJEMPLO MÁS CLARO DE IMITACIÓN

La nueva experiencia política que fragua en Cataluña después del incidente del *Cu-cut!* de 1905 y de la aprobación subsiguiente de la Ley de Jurisdicciones llama en seguida la atención tanto del adormecido regionalismo coruñés como de sectores republicanos de la ciudad. Ya el 5 de agosto de 1906, en un artículo titulado «Solidaridad Gallega», la *Revista Gallega* dice que «la redención de Galicia» exige la unión de «carlistas y republicanos, monárquicos y regionalistas, socialistas de todos los matices». Consecuentes con esta idea, los regionalistas resucitan rápidamente la Liga Gallega convocando, después de siete años sin reuniones, una junta general el 21 de agosto, en la que dejan la puerta abierta a la integración de los republicanos. Es evidente que este intento reorganizador se hace en función de la posibilidad de imitar en Galicia el proceso catalán. El 21 de octubre, la revista insiste en la formación de un partido regionalista que acoja a todos los que están extramuros del sistema político de la Restauración para alcanzar «la autonomía regional». En esta ocasión la propuesta parece tener viabilidad porque empie-

zan a llegar respuestas positivas tanto del lado republicano como del tradicionalista.

La visita posterior de los Coros Clavé a Coruña indica un reforzamiento de los lazos con regionalistas y republicanos de Cataluña. Por su parte, el republicano coruñés José Rodríguez, conocido popularmente como el «médico Rodríguez» y Nicolás Salmerón acuerdan en marzo de 1907 el apoyo catalán al proyecto galego. En abril tiene lugar el primer triunfo electoral de Solidaritat Catalana y esto acelera el proceso y multiplica los apoyos. El 26 de mayo, la *Revista Gallega* arrecia en su campaña a favor de seguir el ejemplo catalán y se deshace en elogios a la «culta Cataluña; la región patriota por esencia y excelencia». Y Rodrigo Sanz, un regeneracionista ferrolano afincado en Madrid, exclama en su conferencia de Ferrol: «Bendigamos a Cataluña, a quien corresponde ser la Asturias de esta moderna Reconquista del alma española y agrupémonos bajo la bandera de la Solidaridad para salvar á España, por regiones, como por regiones la hemos salvado cuando la invasión napoleónica».

Aquí se percibe, no obstante, una gran diferencia entre las orientaciones del catalanismo y del galleguismo en este momento. Mientras el primero, a pesar de convivir en la Solidaritat con republicanos federalistas y tradicionalistas, inicia su fase propiamente nacionalista, cuyo hito en el plano discursivo es la publicación en 1906 de *La nacionalitat catalana* de Enric Prat de la Riba, el segundo muestra una inclinación más propia de la variante regionalista del regeneracionismo español, retrocediendo en esto respecto de las formulaciones pronacionalistas que había hecho Murguía, quien consecuentemente se distancia de esta deriva. Es muy significativo en este sentido que en *A Nosa Terra* no se reproduzcan fragmentos de, por ejemplo, el libro de Prat, sino el artículo de Juan Maragall, «¡Viva España!».²¹

En todo caso la convergencia de regionalistas, republicanos, un sector del tradicionalismo gallego encabezado por Juan Vázquez de Mella y algunos regeneracionistas independientes como Rodrigo Sanz acaba cuajando en la fundación de la Solidaridad Gallega en la penúltima semana de julio. La nueva formación es acogida con duros

21. En el nº 19, de 19 de diciembre de 1907.

ataques por los partidos del turno y la prensa afín, mas también por algunos reformistas como Melquíades Álvarez y por los republicanos centralistas, lerroxistas o no, como el periódico *Tierra Gallega* de Coruña.

Hay que esperar al 14 de septiembre para que, en una reunión celebrada en el Teatro Circo de Coruña, SG apruebe su programa.²² Las profundas divisiones internas se pusieron de manifiesto ya en ese primer acto público, sobre todo por parte del médico Rodríguez y sus partidarios que se desvincularán del proyecto antes de las elecciones. Aunque los republicanos más federalistas no siguieron su ejemplo, esto apartó del movimiento una parte no pequeña de su potencial base urbana, lo cual disminuía claramente unas posibilidades de emular el modelo catalán de por sí no excesivas.

En todo caso, SG se esforzó por conseguir su objetivo principal que era, al igual que en Cataluña, abrir por la vía electoral una grieta en la ciudadela de la Restauración lo bastante grande para que las fuerzazs coaligadas pudiesen cambiar el sistema. De aquí el programa inicial de grandes mítines destinados a crear una conciencia política necesaria. Los primeros actos importantes se basaron en la *tournee* de primeros espadas de la política española para impresionar a la opinión pública. Y realmente, el equipo que desembarcó en Galicia era bastante impresionante. El 7 de octubre tuvo lugar en el Teatro Pardo Bazán de Coruña el acto más sonado. Hablaron Salmerón, Vázquez de Mella, Rodrigo Sanz, el catalanista de izquierda Felipe Rodés, el diputado federalista Vallés i Ribot y el también diputado Durán i Ventosa, de la Lliga. El blanco preferido de todos los oradores fue el

22. *Solidaridad Gallega. Manifiesto. La Coruña, septiembre de 1907*, Tipografía y Papelería de F. García Ybarra, 17 ps. Los contenidos básicos del Manifiesto pueden resumirse en: regeneracionismo español basal, denuncia del atraso de Galicia y de España, necesidad de cooperación entre las clases para superarlo, impreciso reformismo social y agrario, y sobre todo apuesta por una transformación radical del sistema político para lo que era imprescindible la creación de un espíritu ciudadano activo, base de un movimiento solidario y transitoriamente superador de las banderías políticas que acabase con la manipulación política de las masas por parte de los viejos partidos, vía el clientelismo, e instaurase la autenticidad del sufragio y de la representación territorial, así como la honestidad y la eficacia en el ejercicio de la función pública.

caciquismo. Pero la jornada tuvo sus problemas. Los lerrouxistas y otros republicanos disconformes, que el día anterior habían repartido panfletos acusando a Salmerón de traidor y llamando a boicotear el acto, intentaron reventarlo pero fueron acallados por la mayoría de los asistentes.

Pero estos prometedores comienzos no tuvieron continuidad suficiente, sobre todo fuera de Coruña y Ferrol, como demostraron los resultados en las elecciones generales. Lo que en Cataluña marcó un antes y un después para la propia Cataluña y para la política de todo el Estado con el triunfo arrollador de SC, en Galicia fue un fracaso total que dejó a SG sin representación en Madrid. El sistema de la Restauración demostró en Galicia una fortaleza a prueba de solidaridades y el modelo catalán se reveló inalcanzable pese a los esfuerzos que se hicieron por imitarlo. En cambio, el solidarismo gallego derivó por una senda agrarista, en la que cosechó algunos frutos más tangibles a corto y largo plazo. Pero este es un aspecto en el que aquí no cabe entrar.

LA BREVE ALIANZA DE LA LLIGA Y LAS IRMANDADES DA FALA EN 1917-1918

Los años que median entre el ocaso de la Solidaridad y 1916 son de oscurecimiento casi total del galleguismo político. Las primeras señales de reactivación se producen en Madrid. Allí residía Rodrigo Sanz, el líder solidario, y allí se agrupaba un puñado de regionalistas, unos veteranos de la etapa anterior, otros recién llegados a la preocupación galleguista. Son ellos los que promueven la revista *Estudios Gallegos* (1915-1916), que dirige Aurelio Ribalta. Sus planteamientos son todavía ortodoxamente regionalistas, pero la publicación cumple bien el papel de espoleta del nuevo resurgir, pues su estímulo genera en Galicia las primeras reacciones meses después.

El 5 de enero de 1916, un periodista de *La Voz de Galicia*, Antonio Villar Ponte, hasta entonces políticamente alineado con el republicanismo federal, inicia desde el diario su personal cruzada en favor de la creación de una Liga de Amigos del Idioma y publica en

marzo el folleto *Nacionalismo gallego (Apuntes para un libro) Nuestra afirmación regional*. La propuesta es bien acogida por sectores ideológicamente muy dispares de la prensa, incluida la católica, e incluso se presentan mociones de apoyo en los ayuntamientos de Coruña, Santiago y Vigo. Animado ante el éxito de su iniciativa, y siguiendo los consejos de su hermano Ramón, Antonio convoca para el 18 de mayo una reunión en los locales de la Real Academia Gallega, a la que acude «un grupo de entusiastas de la causa de nuestra región», formado por unas cuarenta personas entre regionalistas de siempre y recién llegados procedentes tanto del republicanismo como del tradicionalismo católico. Se acuerda la creación de la Irmandade dos Amigos da Fala, se aprueban sus Estatutos y se elige la primera directiva. Comienza así la transición a una nueva fase evolutiva del galleguismo, aunque probablemente la mayoría de los presentes en el acto no eran conscientes de ello, convencidos de que se trataba de un acto regionalista más.

Pequeños grupos de otros lugares siguen pronto el ejemplo coruñés. El 28 de mayo convergen en Santiago los herederos del tradicionalismo brañista (Cabeza de León, Juan Barcia, Miguel Gil Casares) con jóvenes demócratas (Luis Porteiro, Manuel Mª González) e incluso un dirigente obrero tan significado como José Pasín. En esta heterogeneidad ideológica, y su consiguiente inestabilidad organizativa, la Irmandade compostelana es al principio la más representativa del forcejeo izquierdas-derechas que caracterizará la andadura del nacionalismo gallego hasta 1936. Entre junio y agosto se constituyen las restantes agrupaciones de esta primera hornada: Monforte, Pontevedra Ourense y Vilalba, a las que se sumarán después otras, como Ferrrol, Lugo o Betanzos, hasta un máximo de veintiuna. Sus objetivos explícitos son, de entrada, casi exclusivamente culturales: difundir el uso oral y escrito del gallego (lo que inaugura en el galleguismo un monolingüismo sistemático que no se había dado antes), defender la cultura autóctona en todas sus manifestaciones, estimular el conocimiento y el amor por el pasado y el presente de Galicia, incluido el culto a las grandes figuras del galleguismo anterior. Aunque hablan también de descentralización política y de estudiar y solucionar los problemas socioeconómicos del país, esta segunda parte de su mensa-

je queda algo desdibujada de momento. En función de tales objetivos, el tipo de organización que adoptan —y que en lo esencial se mantendrá hasta 1931, con excepción de la Irmandade Nazionalista Galega de 1922-1924— es más propia de una red de clubes que de un partido político. Y las primeras actuaciones se ciñen consecuentemente al ámbito patriótico-cultural: creación de coros y danzas, conferencias, cursos de gallego, excursiones, exposiciones, conmemoración de efemérides patrióticas.

Tan inofensiva ejecutoria explica que casi toda la prensa y buena parte de las fuerzas políticas acoja con cariño o, en el peor de los casos, con indiferencia a las Irmandades. De hecho, en 1916-1917 crece en los diarios, sean liberales o católicos, el número de poesías en gallego, las reseñas elogiosas de todo acto galleguista, cautas llamadas a una leve descentralización administrativa y artículos que rezuman el más sesudo regionalismo *sano y bien entendido*. Y ya que, al parecer, sólo se trataba de usar el gallego de vez en cuando y fomentar el folklore, hasta algunos caciques del turnismo se apuntan sin empacho a la empresa.

Pero en noviembre de 1916 las cosas empiezan a cambiar. Decisiva en ello es la aparición de la segunda *A Nosa Terra*, órgano oficial de las Irmandades. Desde esta fecha hasta julio de 1936 será, con periodicidad y formato variables, el gran portavoz del nacionalismo. Al comienzo cumple además la función de aglutinador y arma propagandística de quienes, dentro del movimiento, no se conforman ya con su exclusiva dimensión cultural y quieren convertirlo en una fuerza política. A ello contribuyen los textos de Porteiro, LUGRÍS, Cabanillas y los hermanos Villar Ponte, que van estableciendo una doctrina proto-nacionalista y combaten con acritud creciente a todos aquellos que, desde dentro o desde fuera, se empeñan en que el galleguismo siga bloqueado en ese regionalismo de gaita y juego floral. Al final su postura prevalecerá. Pero para ello será precisa una transición de más de dos años —hasta noviembre de 1918— durante los cuales la actividad cultural, siempre importante, cede progresivamente terreno a la propaganda y la acción políticas.

Las Irmandades, conscientes de su débil implantación, deciden no competir en las elecciones municipales de noviembre de 1917 y acon-

sejan a sus afiliados que apoyen las candidaturas ajenas al caciquismo y a *los políticos de Madrid*, lo que en la práctica significaba votar a republicanos o a católico-traditionalistas. Con todo, algo consiguen por la vía indirecta de incluir algún afiliado en otras listas. Y así, obtienen una concejalía en Coruña y dos en Santiago.

Al mismo tiempo va fraguando la colaboración política con la Lliga Regionalista. El deseo de las Irmandades de establecer una alianza con el catalanismo es muy temprana. Los primeros contactos hacen anunciar en noviembre de 1916 una próxima visita de los líderes catalanes a Galicia. Este viaje se va aplazando, pero en los primeros meses de 1917 hay ya indicios claros de colaboración. En enero Cambó defiende en el Congreso el ferrocarril de la costa, lo que da pie a una cascada de elogios en *A Nosa Terra*. En octubre, atendiendo una petición de las Irmandades, hace gestiones para el envío urgente de sal a los campesinos de Lugo. *La Veu de Catalunya* empieza a informar de la actividad galleguista y en *A Nosa Terra* proliferan las adhesiones a la política de la Lliga y los llamamientos a seguir el ejemplo catalán. Incluso publica un artículo de Cambó escrito ex profeso.²³

Por fin, en septiembre, en la estela de la gravísima crisis provocada por la Asamblea de Parlamentarios de julio, la huelga general de agosto y la suspensión de garantías constitucionales, Cambó visita la IF de Coruña y otros lugares de Galicia para ganarse aliados fuera de Cataluña. En una reunión con Antón Villar Ponte, Rodrigo Sanz y otros se acuerda el programa de actuación de los meses siguientes. El primer punto de ese programa se cumple entre el 25 de noviembre y el 4 de diciembre. A invitación de la Lliga, la plana mayor de las Irmandades desarrolla una Semana Gallega en Barcelona. Diez días después los catalanes devuelven la visita. Cambó, Comas y Rahola protagonizan mítines y conferencias en A Coruña, Santiago y Ourense, lo que da a las Irmandades una resonancia pública que nunca hubiesen podido conseguir por sí solas.

A juzgar por la correspondencia que se ha conservado en el archivo personal de Antonio Losada,²⁴ los catalanes marcharon satisfechos

23. Vid. los números 9, 20, 23, 25, 30 y 38.

24. Vid. Justo BERAMENDI, 2007, *op. cit.*, 452-460.

de la experiencia y convencidos de que merecía la pena arriesgar algo de tiempo y de dinero en ayudar a crear un nacionalismo gallego a su imagen y semejanza. Con el fin de que este tuviese un diario propio, iniciaron gestiones para comprar *El Noroeste* de Coruña, cosa que se hizo efectivamente en enero reuniendo aportaciones de simpatizantes de la ciudad a las que se sumaron unas 150.000 pesetas aportadas por la Lliga. Cambó envió a Coruña a Pere Muntanyola como administrador y se nombró director a Antón Villar Ponte. Todo esto tenía como meta un nuevo asalto electoral al monopolio del turnismo.

En la organización y orientación de la campaña de las Irmandades quien decide siempre en última instancia es Cambó, aunque delega en Rodrigo Sanz la coordinación y en Luis Porteiro el peso del trabajo organizativo. Al principio piensan presentar candidaturas en un gran número de distritos pero los objetivos se van recortando más y más con el paso de las semanas. Cambó impone una línea moderada y esto crea desde el principio fuertes tensiones con la izquierda de las Irmandades, empezando por su fundador, Antón Villar Ponte, que es relegado como candidato en Coruña a favor del cuasi tradicionalista Antonio Valcárcel y que sufre continuas interferencias de Muntanyola en la dirección del periódico hasta que acaba dimitiendo.

Al final los ambiciosos planteamientos iniciales (lanzar contra el turnismo a todos los *outsiders* políticos no obreros, en una especie de segunda Solidaridad) quedan reducidos a la mínima expresión, pues no cuaja la gran coalición con mauristas, socialcatólicos y republicanos. Ni siquiera se pueden presentar las candidaturas de Rodrigo Sanz en Pontedeume y Antonio Valcárcel en A Coruña, con lo que sólo se compite, y se pierde, en tres distritos menores: Luis Porteiro en Celanova (Ourense), Francisco Vázquez Enríquez en Noia (A Coruña) y Antonio Losada en A Estrada (Pontevedra). La decisiva influencia de este último en O Carballiño (Ourense) permite al joven maurista José Calvo Sotelo obtener su primera acta de diputado y comenzar su fulgurante carrera política. Dudoso honor este para el naciente nacionalismo gallego como se demostraría después.

El fracaso electoral abre un creciente distanciamiento con el catalanismo conservador, que se convertirá en ruptura y hostilidad abierta cuando Cambó consolide su colaboracionismo con la monarquía.

Al mismo tiempo, la pugna interna de las Irmandades se salda con la derrota de los regionalistas, laicos o católicos, y el nacimiento del nacionalismo gallego en la I Asamblea Nacionalista (Lugo, 17-18 de noviembre de 1918), cuyo Manifiesto, que define Galicia como nación y propone la democratización radical del sistema político y un Estado español cuasi confederal, constituye la base común de todos los programas del nacionalismo hasta al menos la Segunda República.

A partir de aquí, aunque el deseo de emular al nacionalismo catalán sigue tan fuerte como siempre, hay un cambio de actitud. Algunas experiencias humillantes durante la alianza de 1917-1918, en la que la prepotencia de la Lliga se ejerció sin disimulos, así como la moderación y el taticismo posteriores de Cambó, hicieron que la mirada con que el naciente nacionalismo gallego contempló Cataluña y el catalanismo fuese en el futuro mucho más crítica y que sintiese una creciente inclinación a entenderse más con su ala izquierda, aunque no fuese hegemónica. Pero esto queda fuera del ámbito de este trabajo.

A MODO DE CONCLUSIÓN

De todo lo expuesto se deduce, al menos en mi opinión, que la dimensión mayor de la interacción entre galleguismo y catalanismo en el siglo XIX, y en cierta medida también en el XX, está en el rol de modelo emulativo que juega el segundo respecto del primero. Esto contrasta con la acusada indiferencia que muestra el galleguismo hacia el fuerismo y el nacionalismo vasco hasta los años de la Segunda República, indiferencia que se debe probablemente a que las matrices ideológicas dominantes en uno y en otro eran opuestas: el liberalismo progresista-demócrata en el caso gallego, el tradicionalismo en el caso vasco.

Siguen en importancia las relaciones propiamente políticas, relaciones asimétricas, pues siempre es el catalanismo el que ha de ayudar al galleguismo. Y también efímeras y con un saldo negativo para los objetivos de ambas partes. Las enormes diferencias en la contextura socioeconómica y en la valoración de la propia etnicidad entre ambos pueblos, y la consiguiente distancia entre los intereses políticos de

ambos movimientos, prevalece siempre sobre las voluntades de las minorías organizadas. Esta historia se repetirá, aunque en un plano superior de desarrollo del nacionalismo gallego, en los sucesivos intentos de establecer alianzas estables para la consecución de objetivos comunes durante el siglo xx: la Triple Alianza de 1923, la primera Galeuzca de 1933, la segunda Galeuzca de 1945 y la Declaración de Barcelona de 1998.

Pese a su fascinación por el catalanismo, el galleguismo mantiene en todo momento una dinámica autónoma que a veces llega a la divergencia explícita. Esta autonomía es mayor aún en el plano ideológico. En efecto, llama la atención la debilidad de las relaciones propiamente teóricas entre el galleguismo y los otros regionalismos/nacionalismos peninsulares, incluido el catalán. Esta notable estanqueidad ideológica hace que las citas y referencias a ideólogos catalanes (o vascos) en los libros, folletos y revistas del galleguistas durante el siglo xix y el primer tercio del xx sean muy inferiores en cantidad y, sobre todo, en incidencia discursiva a las procedentes de autores federalistas, regeneracionistas y tradicionalistas de referente nacional español.

LEI PRIMIERI JUECS FLORAUS EN PROVENÇA
AU SÈGLE XIX^{EN}: MODERNITAT E NOSTALGIA

JEAN-YVES CASANOVA

Université de Pau et des Pays de l'Adour

Centre de Recherches Poétiques et Histoire Littéraire

Lei camins de la conscientizacion culturala e literària son longs, tòrts, e foguèsson estats drechs e sens embroncas, l'istòria dei pòbles e deis Estats, son istòria culturala e linguistica europenca seriá tan clara qu'aiga linda, evidentada. Dau punt de vista deis Estats-Nacions, aquela istòria es fargada d'unicitat, e d'entrei elei se saup que l'Estat francés, donant lo brand ai nacionalismes europencs, mostrèt au sègle XIX^{en} sa tota podença, sa coercicion, que menèron a l'abandon diglossic dei lengas e culturas perifericas de França, çò dichas « lengas regionalas » ò, seguissent la nominacion actuala, « lengas de França ». Entre lei postams de l'uniformizacion política e culturala, de l'assimilacion totala au nom dau progrès e de la modernitat, leis eleits d'aqueleis espacis periferics esitèron sovent entre doas atituds : l'abandon ai serenas estatalas en causissent lei camins descubèrts de l'integracion que definissian coma primiera mesura de laisser au lindau de la pòrta sa lenga e sa cultura d'origina e de se conformar a l'usatge majoritari, ò, segonda possibilitat, de definir leis encastres d'una resisténcia culturala, benlèu política, fàcia ai voluntats uniformatritz e centralisatritz. Examinant l'istòria d'aquela mirada, se podriá afirmar sens contesta que la granda majoritat dei subjèctes minoritaris causiguèt lei formas de l'integracion, delaissant sa lenga e sa literatura d'origina per s'apoderar dau francés e de sa cultura dominantada, atitud essencialament guidada per l'interès social que representava aquesta integracion, e condicionada per de fonccionaments diglossics ben coneguts, çò pròva, uei encara, la dificila rejoncha sociala, política e culturala entre la granda majoritat deis usanciers d'aquelei lengas e lei projectes resistents que manquèron pas de s'exprimir dins la segonda mitat dau sègle XIX^{en}.

Lo felibritge, fenomèn provençau puei lèu occitan tot, se pòt aital comprene coma una d'aqueleis estructuras de resisténcia, lèu replega-

da tre la fin dau sègle sus una revindicacion patrimoniala e sovent passeista en causa de l'indiferéncia ò de l'ostilitat que rescontrèt dins son espaci pròpri. En fonccion d'aquela reaccion — au sens premier d'aquela paraula — e de l'amplitud culturala e literària que lo felibritge voliá aparar e promòure, Mistral, Aubanel, Roumanille e leis autrei felibres recampats tre 1854 s'entrevèron, coma moguts d'una volontat programatica, d'establir leis elements indispensables a una Renaissance linguistica, au mens a un discors literari que se podriá apielar sus de fondacions claras, evidentas, e de ges de biais discutablas. Aitau se comprèn d'evidéncia l'utilizacion de l'anterioritat medievala, e lo ròtle que lei felibres li acordèron, utilizacion d'alhors que leis Occitans e lei Catalans menèron sovent de cotria, s'ajudant leis uns leis autres, se mesurant a un corpus comun que son anterioritat e sa glòria se podián pas negligir dins l'istòria literària.

De tot segur dins l'istòria literària, mais de ges de biais, en França, dins lei discors e lei mentalitats politicas, qu'a semblat, fins ara, que la literatura, que pasmens França fins a una data recenta se'n sasiguèt coma un deis elements de sa bastison identitària, qu'aquela importància literària a donc gaire pesat dins la discutida sociala, politica e culturala, Mistral e seis amics mancant pas de sempre rementar l'òbra dei trobadors fàcia a una institucion sorda, mepresanta ò ostila. Es çò que pòt distinguir dins l'istòria dei revindicacions europencas Occitània e Catalonha de la granda part deis autrei movements : l'anterioritat literària es evidentata ; auriá degut sens contesta pesar dins la discutida e donar leis elements d'una reconeissença de fach, coma lenga e literatura, mai per un efiech pervers de la diglossia, la lenga redusida a la fonccion dau « patois » foguèt jamai « elevado en glòri » coma l'escriguèt Mistral, mai puslèu redusida ais expressions orales e intimas, liminàrias, d'una societat anant a sa perda, la diglossia desfasant lo ligam pasmens naturau entre l'us social de l'occitan e son istòria, estraçant lo teissum en pelhas e estòfas multiplas. Se saup, anecdòta dolorosa, qu'au meteis temps que lo prèmi Nobel celebrava Mistral en 1904, se podiá prohibir l'usatge de l'occitan a Malhana, en argumentant que la literatura dau Provençau e la lenga usitada dins son pròpri vilatge èran de ges de biais comparablas. Tornant donc a la reapropriacion literària necessària ais establiments de

l'existència de la literatura occitana dau sègle XIX^{en}, se saup que l'Atge Mejan, lo corpus dei trobadors notadament, foguèt l'objècte d'una volontat clarament afortida de filiacion felibrenca, e d'entre aquelei manifestacions, rescòntres e acamps felibrencs, lei Juecs floraus constituissián un exemple de tria que Mistral e l'ensem deis escrivans occitans podían pas negligir.

Se pausa aici non pas la constitucion reala dei Juecs floraus, mai son lent movement de reconeissença e de reapropriacion felibrenca au sègle XIX^{en}. Es evident que lei Juecs floraus, coma manifestacion literària, an pas esperar lei felibres occitans per existir, mai çò que voudriam interrogar aici es puslèu de l'òrdre de sa reapropriacion e de son integracion a un discors felibrenc, essencialament mistralenc. La question pausada apareisseriá simpla, mai es en realitat pron complexa ; determina l'examen non solament de l'Atge Mejan dins leis òbras felibrencas, estudis ja menats en granda part mai que faudriá renovar,¹ mai tanben sa fonccion e son ròtle, e lei pressuposats inconsciènts que, dins l'òbra de Mistral, son nombrós e sempre portaires de sens.² Lo prepaus pausa tanben la question, fonsa e ardenta, de la coneissença dau corpus dei trobadors, de sa reconeissença occitana, dempuei Jean de Nostredame, lei provençalistas dau sègle XVIII^{en}, e la lectura que Mistral e leis autrei felibres ne podían aver e ne faguèron.³ Per èstre mai concret, se faudriá consacrar a un estudi larg de la cultura occitana en Provença ai sègles XVIII^{en} e XIX^{en}, estudi que se pòt pas

1. Citam notadament Jacques de CALUWÉ, *Le Moyen Age littéraire occitan dans l'œuvre de Frédéric Mistral. Utilisations éthiques et esthétiques*, Paris : Nizet, 1974 e quauqueis elements dins la biografia de Mistral : Claude MAURON, *Frédéric Mistral*, Paris : Fayard, 1993.

2. Es notadament lo prepaus de nòstre obratge : *Frédéric Mistral. L'Enfant, la mort et les rêves*, Perpinyà : Trabucaire, 2004.

3. Sus Jean de Nostredame cf. nòstre obratge de parèisser ais edicions Brepols-AIEO : *Historiographie et littérature au XVIe siècle en Provence : l'œuvre de Jean de Nostredame*. Remandam tanben a un estudi ancian, escrich dins lo periòd que se n'entrevam aici : J. BAUQUIER, *Les Provençalistes du XVIIIe siècle*, Paris : Maisonneuve, 1880.

menar aici;⁴ lo felibritge apareisseriá donc coma la resulta de temptativas diversas, esparpalladas, sovent individualas, trobant sa finalitat dins lo recampament dei fòrças, e l'estructuracion literària autorn d'una escòla estetica, aquela dei « ribeirés dóu Rose », en oposicion ais autreis esteticas occitanas, principalament Jaussemin, lei poètas obriers de Provença e de Lengadòc, e lei « Troubaïres » marselhés. Una dei principalei rasons explicant lo succès e la posicion dominantada dau felibritge en Provença puei dins Occitània tota tèn evidentament a l'engèn de l'òbra de Mistral, a sei coneissenças, sei capacitats, e a la traucada que constituís tant en França qu'en Occitània la publicacion de *Mirèio* en 1859. S'apondèm per acabar qu'aquela òbra mistralenca arriba just per cristallizar lei fòrças renaissentistas, e pas solament en Occitània mai dins Euròpa tota, çò pròva, tre leis annadas seissanta, lei relacions fecondas amb lei Catalans, particularament Victor Balaguer e Jacint Verdaguer, recamparem quauqueis elements que pòdon explicar aquela subeirenitat felibrenca, e mai, mistralenca.

Lo jove Mistral deis annadas 1848-1851 fa seis estudis de drech as Ais de Provença. Se saup ara, dempuei lei biografias a nòstra disposicion, que lo drech, lo preocupèsse per que venguèsse lo jurista desirat per son paire, li passava pas tot son temps ; leis annadas sestianas, entre amors jovenencas e lecturas romanticas, constituïsson una epòca particularament trebolada ont la personalitat dau poèta s'afortís, sovent contra l'autoritat pairenala. Son tanben, aquesteis annadas, d'estudis passats de legir l'essenciau de la literatura occitana, quand comença de se madurar l'òbra e de s'afortir lei tèmas principaus sorgent dei conflictes d'una psiqué que sostend tota la creacion ; d'oras passadas a la bibliotèca Mejana de madurar un corpus literari que son fons, ara encara legible, mòstra tota l'importància. Passant de còps dau drech ai letras, Mistral seguís lei cors de Louis Méry, istorian, que li fa mielhs conéisser çò qu'aviá ja legit, lo corpus dei trobadors. Sa formacion es donc aquela, normala e banala, d'un estudiant dau sègle XIXen, un estudiant provençau que frequenta l'universitat francesa.

4. Remandam a una darriera mesa au punt : Philippe GARDY, *L'exil des origines. Renaissance littéraire et renaissance linguistique en pays de langue d'oc aux XIXe et XXe siècles*, Pessac : Presses Universitaires de Bordeaux, 2006.

Fau mesurar aici çò qu'es dau pes formator de l'universitat francesa, çò que Mistral li deu, que poncheja encara dins sei representacions medievals, e çò fach coma esfòrç per se ne desseparar, se fargar una altra cultura.

La coneissença dau corpus medievau dau Trobar es tributària de doas iniciativas diferentas : la primiera es literària, la segonda scientifica, filologica e istorica. Sismonde de Sismondi, erudit genevès, publica son cors de literatura generala en 1819.⁵ A la tota debuta dau sègle XIXen, Sismondi, lei fraires Schlegel e Madame de Staël acòrdan una plaça vertadiera a la literatura occitana medievale, ja reconeguda au sègle precedent per leis obratges de La Curne de Saint-Palaye e de l'abbat Millot, seguit dei viatges de Provença de l'abbat Papon que balha una tiera de trobadors, e dau diccionari d'Achard.⁶ Aquel Atge Mejan inícia una utilizacion literària, un « estil trobadorenc » que florís dins lei primiereis annadas dau sègle, e que tròba una finalitat poètica dins la mistificacion de Fabre d'Olivet.⁷ Aquel encaminament de reconeissença medievale mena, dins la literatura francesa, a una lectura e una representacion de l'Atge Mejan que lei romans de Gautier, Dumas e Hugo representan dins l'encastre d'una reapropriacion gaire scientifica, mai significativa de la creacion literària.⁸

Lo camin segond, scientific, correspond au desvelopament de la filologia romana. Lei trabalhs de Rochegude e Raynouard perlongan leis estudis dei provençalistas dau sègle passat, lei romanistas alemands Diez e Mahn permeton a la filologia de venir una disciplina

5. J. C. L. Sismonde de SISMONDI, *De la littérature du Midi de l'Europe*, 4 vol., Paris, 1819.

6. LA CURNE DE SAINT-PALAYE, *Histoire littéraire des troubadours*, 3 vol., Paris : publication de l'abbé Millot, 1774, Abbé Jean-Pierre Papon, *Voyage littéraire en Provence*, 2 vol., Paris, 1780, Claude-François ACHARD, *Dictionnaire de la Provence et du Comté Venaissin*, *Dictionnaire des hommes illustres de la Provence*, 6 vol., Marselha, 1785-1787.

7. Fabre d'OLIVET, *Le Troubadour, poésies occitaniques du XIIIe siècle*, 2 vol., Paris, 1804.

8. Cf. *La fabrique du Moyen Âge au XIXe siècle. Représentations du Moyen Âge dans la culture et la littérature françaises du XIXe siècle*, sous la direction de Simone Bernard-Griffiths, Pierre Glaudes et Bertrand Vibert, Paris : Champion, 2006.

scientífica, e dins lo meteis temps donan de legir, per lo primier còp, l'essenciau dei tèxts dei trobadors.⁹ Se Mistral a pas forçadament legit aquelei estudis, l'essenciau apareis dins un ambient facilitant l'usatge literari en occitan, e, mai tard, la revindicacion mistralenca de filiacion.

D'enfre aquela cultura, la legida dei *Vies des plus celebres et anciens poetes provençaux* de Jean de Nostredame, obratge publicat en 1575, es de tot segur una influéncia primiera.¹⁰ Coneissèm la portada de la publicacion dei *Vies* de Nostredame, e la contesta que floriguèt ai sègles XVIIEN e XVIIIEN, refutacion de la reconstitucion operada per l'umanista sestian ; es pas de nòstre prepaus de ne parlar aici, mai simplement de faire remarcar que la contradiccion de Nostredame per Pierre Joseph de Haitze, e lei trabalhs deis umanistas e filològs provençaus, que foguèsson ò pas favorables a Nostredame, menèt a una coneissença mai importanta dei trobadors, a una curiositat erudita de remarcar.¹¹ Mistral a segurament legit Nostredame au temps de seis annadas sestianas ; a sempre gardat per l'umanista provençau una tendéncia quasi afectiva que son interès e son sens poètics lei deviá rapprochar. Aitau, dins lei *Memòri e raconte*, son autobiografia publicada en 1906, conta que sa maire l'auriá vougut baptejar dau nom de « Nosttradàmus » en remembre dau fraire de Jean de Nostredame, l'astrològ ;

9. Henry-Pascal de ROCHEGUDE, *Le Parnasse occitanien*, Toulouse, 1814 ; François RAYNOUARD, *Choix des poésies des Troubadours*, 6 vol., Paris, 1816-1821 ; Friedrich DIEZ, *Leben und Werke der Troubadours*, Berlin, 1829 ; C.A.F. MAHN, *Die Werke der Troubadours*, 4 vol., Berlin, 1846-1853.

10. LES VIES / DES PLVS / CELEBRES ET / ANCIENS POETES / PROVENSAVX, QVI / ont floury du temps des / Comtes de Pro- / uence. // Recueillies des Œuvres de diuers Auteurs / nommez en la page suyvante, qui les ont escrites, / & redigees premiereement en langue Prouensale. / & depuis mises en langue Françoisye par Jehan de / nostre Dame Procureur en la Cour de Parlement / de Prouence. // Par lesquelles est monstrée l'ancienneté de plusieurs / Nobles maisons tant de Prouence, Lan- / guedoc, France, que d'Italie, / & d'ailleurs. // A LYON. / Pour Alexandre Marsilij. / M. D. LXXXV. (*Jehan de Nostredame, Les Vies des plus célèbres et anciens poètes provençaux*, édition de Camille Chabaneau et Joseph Anglade, Paris, 1913, réimp. phot. Genève, 1970).

11. Cf. nòstre obratge de paréisser : *Historiographie et littérature en Provence au XVIe siècle : l'œuvre de Jean de Nostredame*, op. cit.

se pòt pensar qu'un « noum misti e merifi » remandava tanben a l'autor dei *Vies* que Mistral citèt mai d'un còp.¹²

Pauc a cha pauc, la cultura medievala dau jove Mistral se constituís donc, s'afortís, fins que siá costumier dau tèxt dau trobar, sens d'alhors qu'aguèsse, davant lo tèxt occitan, una postura de filològ rigorós. Èra pas sa formacion primiera, e èra pas sa preocupacion. Es çò que, de còps, noirís la critica d'un Saint-René Taillandier, d'un Gaston Paris, d'un Paul Meyer ò d'un Camille Chabaneau, cartistas, que legisson lei tèxts medievaus amb atencion e sciéncia. Mistral lei legissiá coma un escrivan qu'ensaja de i trobar lo mèu de sa pròpria expression, se noirissent d'aquela literatura, i trobant matèria a la prigondor de son escritura, e ajuda a son prepaus renaissentista. Mai tard, quand Paul Meyer li farà remarcar que lei Corts d'amor avián jamai existit, Mistral acceptèt la leiçon scientifica, tot en contunhant de ne parlar ; sa responsa a una letra de Meyer au subjècte de Jean de Nostredame es tras que significativa :

C'est une exécution méritée. Mais cette diable de question des *cours d'amour* est, paraît-il, difficile à trancher. En connaissant le procédé de Nostredame, on est porté à croire qu'il a inventé les cours de Romanin, de Pierrefeu et de Signe. Mais je vous assure cependant que les paysans des environs de Romanin ne désignent les ruines du château que sous le nom de la *Court d'amour*, et à Signe, une place qui est près du château s'appelle vulgairement la *Place d'Amour*. Serait-ce l'ancienne popularité du livre [...] qui aurait donné naissance à la tradition ?¹³

Lo poèma *Roumanin*, escrich en 1860, apareis inspirat per Nostredame. Mistral i conta l'establiment d'una Cort d'amor dins aqueu

12. *Memòri e raconte*, Raphèle-lès-Arles : Culture Provençale et Méridionale, 1981, p. 14. Cf. tanben nòstra analisi de l'òbra de Mistral : *Frédéric Mistral. L'enfant, la mort et les rêves*, *Op. cit.*

13. Citat in Frédéric MISTRAL, *Lis Isclo d'Or*, édition de Jean Boutière, 2 tomes, Paris : Didier, 1970, p. 473, 474. Ja, en 1813, lo mite dei Corts d'amor foguèt illustrat per M. de Marchangy, poèta francés, dins un poèma intitulat *La Cour d'amour de Romanin*, e per A. Thévenot en 1835, sempre en francés dins *Le Château d'amour de Romanil*. Es de ges de biais segur que Mistral aguèt coneissença d'aquelei doas peças.

castèu deis Aupilhas, presenta de personatges istorics, quasi totei manlevats dei *Vies*, coma Estefaneto de Gantèume ò Laureto de Sade — aquela darriera en referéncia petrarquisanta —, que lo poèta res-cònta dins una mena de sòmi literari en se passejant dins lei roïnas dau castèu ; es naturalament l'ocasion d'una evocacion dei trobadors, dei Corts d'amor, e de la filiacion reivindicada per lei felibres. Lo poèma s'acaba sus lo planh dei trobadors que Provença a oblidat, mai que lei felibres se devon de tornar retrobar la flamba poètica :

Pèire Vidau diguè : « Que i'ague quaucarèn
De plus dous que Prouvènço e qu'amour fugue rèn,
O fraire dóu Miejour, leissas lou dire en d'autre. »
E tóuti pièi venien : « Souvèngue-vous de nautre ! »

Pièi tout s'estavaniguè pau à pau dins l'oumbrun ;
E plan, iéu davalère, emé lou calabrun.¹⁴

Ja, dins *Mirèio*, lei corts d'amor èran evocadas au cant III, quand lei joves filhas discutisson a la « descoucounado » e citan notadament lei castèus provençaus de Romanin, d'Arle e dei Bauç, Azalaïs e sempre Faneto de Gantèume. Una nòta de Mistral ajudant la legida precisa :

Fanette de Gantelme. Estéfanette, et par abréviation Fanette, de la noble famille des Gantelme, présidait, vers 1340, la Cour d'amour de Romanin. On sait que les Cours d'amour étaient des assises poétiques où les dames les plus nobles, les plus belles, les plus savantes en *Gay-saber*, jugeaient les questions de galanteries, les litiges d'amour, et décernaient des prix à la poésie provençale. La belle et célèbre Laure était la nièce de Fanette de Gantelme, et faisait partie du gracieux aéropage.¹⁵

Se sèmbra donc que Mistral, entre 1852, data dau començament de l'escritura de *Mirèio*, e 1860, data de la composicion de *Roumanin*, aga entreprés una lectura ardenta dei trobadors, e se foguèsse sasit dau

14. *Ibid.*, p. 482.

15. *Mirèio*, présentation de Claude Mauron, Montfaucon : Librairie contemporaine, 2008, p. 408.

mite dei Corts d'amor a de fins literàrias. Sa coneissença dau corpus medievau occitan es donc afortida, evidentada, mai sempre au servici d'una reconeissença renaissentista que lo felibrige, e Provença tota, n'avián mai que besonh en aquelei temps. Mistral coneis de tot segur la sciéncia filologica, mai aquela se deu escafar davant l'interès de la renaissença literària. La preséncia dei trobadors es donc reala dins l'ensem de l'òbra mistralenca, ja estudiada, mai remarcabla tre 1849 per exemple dins lo poèma *Au bon rèi René* ; se plaça, tre aqueleis annadas, coma poèta, sota la proteccion dei trobadors :

Dins lou malur toujours gai e ravi,
Cercarai-ti la fierta dau sirvento
O lou Plan triste, o lou Tensoun galoi ?¹⁶

Mai lo poèma lo mai significatiu d'aqueleis annadas es segurament *I Troubaire* que Mistral publicuèt dins lo *Roumanagi deis troubaire*, obratge collectiu recampant lei peças legidas au congrès d'Ais de Provença de 1853. Mistral, davant seis amics poètas, revindica clarament la filiacion trobadoresca en evocant Bertrand de Born e Arnaud Daniel :

O vous doun, vièi cantaire
Daù tèm de nosti paire,
Amourous troubadour,
Vous que li segnouresso,
Vosti belli z-oustesso,
Pagavon en caresso
D'amour !

Espoùssas vosti cèndre !
Lèu-lèu venès entendre
Canta vosti-z-enfan !
Venès-lèu en grand' joio,
Car la scienci galoio

16. Frédéric MISTRAL, *Poesies inédites*, Raphèle-lès-Arles : Culture Provençale et Méridionale, 1980, p. 94.

A retrouva sa voio
D'antan !

Bertrand de Born, aigrejo
La toumbo sournò e frejo,
Tu 'n quaù la guerro plai !
Vène ! car de sirvènto,
Boni lamo pougnènto
Que lou genio envènto,
N'a a mai !

Arnaù Daniel, oublido
L'amour alangourido
Que te fai tan ploura !
Car dins Aix li fièto
Soun toujour poulideto...
I a toujour de floureto
I pra !¹⁷

Es evident que lo corpus trobadoresc podiá pas laisser Mistral indiferent, per mai d'una rason : trobava amb lei trobadors una anterioritat literària que li permetiá d'afortir l'existéncia d'una literatura occitana, se declarant en filiacion directa, que lo ligam trobadors - felibres, portaire de sens, pausava leis escrivans rodanencs coma lei discípols naturaus dei poètas medievaus, e d'autra part, la tematica de la *fin'amor*, ja mesa au lume e remarcada per lei Romantics alemands coma August Schlegel, e leis escrivans francés coma Madame de Staël,¹⁸ èra primordiala per lo jove romantic mistralenc ; es inutil aici de sotalinhar tot çò que *Mirèio* deu au Romantisme, un Romantisme ja finissent en 1859. Es pas qu'una question mistralenca : totei lei joves felibres —que siá realament constituit ò pas lo felibritge, pauc

17. *Roumavagi deis Troubaires*, Aix-en-Provence : Aubin, 1854 (reed. Raphèle-lès-Arles : Culture Provençale et Méridionale, 1980, p. 21, 22).

18. August Wilhem von SCHLEGEL, *Observations sur la Langue et la Littérature provençales*, Paris, 1818. Madame de Staël s'exprimis notadament dins sei leiçons sus la literatura moderna sus « la littérature du Midi » e leis influéncias de la lirica amorosa dau Trobar.

abans 1854 ò pauc après—, essencialament lei mai joves, Paul Giera e Théodore Aubanel, presan la musa provençala au nom de la lirica amorosa ; l'istòria d'amor entre Aubanel e Zani, Jenny Manivet, sorga essenciala de *La Mióugrano entre-duberto*, apartèn ais imatges romantics, ai reconstitucions de l'imago femenin, de còps sublimat, que totei lei felibres recampats a Font Segunha i participèron, mai Aubanel, se prenent realament au juec, ne patiguèt mai que leis autres. En realitat, aqueleis amors juvenencas, li permeton de prene una postura literària que l'Atge Mejan aviá ja illustrada, una mena de *Vida* de Jaufrè Rudel estent que Zani partiguèt monja au convent, au Levant, laissant seis amorós empachats de traversar la mar. La publicacion en 1860 de *La Mióugrano* es l'ocasion per lei felibres, Aubanel ajudat per Mistral, de concretizar aqueu ligam en plaçant aquesta òbra dins la filiacion trobadoresca : Mistral cita dins son prefaci de vers de Rambaud de Vaqueiràs, tot en afortissent que : « Aubanèu d'Avignoun poudié bèn dire ansin. »¹⁹ Lei poèmas dau « Libre de l'amour » compòrtan de citacions dei trobadors : Arnaud Daniel, La Comtessa de Dia, Gaulcem Faidit, Pèire Vidal, Savaric de Mauleon, Guilhem de Cabestanh, la *Vida* de Jaufrè Rudel, Ramon Feraud, Bernat de Ventadorn, Marcabrun, *Jaufré*, Bertrand de Lamanon, Cadenet, Joan Estève, Bertrand de Born, Bertomieu Zorzi... vesinan amb Dante, Milton e Mistral ; lei felibres reconeisson lo tèxt amorós dau Trobar coma una inspiracion primiera, e, d'un biais intelligent e reflexiu, lo tèxt dau Trobar se remira egalament dins leis òbras felibrencas. Aicí la reconstitucion e l'operacion quasi ideologica se descobrís : se saup ara que *La Mióugrano entre-duberto* d'Aubanel deu tota sa podença a l'expression d'una dolor reala pasmens pastada de Romantisme, activant la pena d'amor dins/tras lo tèxt literari ; lei poèmas d'Alfred de Musset apareisson ben la sorga primiera de l'òbra aubanelenca ; Mistral n'escafa abilament l'influéncia per confrontar *La Mióugrano* ai tèxts dau Trobar, e aitau plaçar la referéncia medievals au premier plan.

Una altra preocupacion ilustra la necessitat felibrenca d'una re-

19. Teodor AUBANEL, *La Mióugrano entre-duberto*, Avignon : Roumanille, 1860 (reed. citada Raphèle-lès-Arles : Culture Provençale et Méridionale, 1980, p. xx).

apropriacion medievala : concernís lo recampament dei fòrças e la constitucion d'una societat literària, mai exactament, coma o definís lo sociològ Pierre Bourdieu, l'afortiment d'un « champ littéraire » provençau puei occitan.²⁰ L'institucion dei Juecs floraus permet a Mistral de se conformar a una anterioritat medievala : dau meteís biais que lei poètas medievaus — çò pensava Mistral — se recampavan en contestas literàrias, siá Juecs floraus, siá Corts d'amor, lei felibres, repreneient aquela tradicion, se recampan e constituïsson lei fòrças vivas de la literatura. La diferéncia essenciala, que Mistral pòt pas defugir, tèn dins la preséncia efectiva de la literatura francesa, de son insercion de mai en mai fòrta dins l'espaci literari occitan, dempuei lo sègle xvi^{en}, e dau nombre de mai en mai important d'escrivans, occitans d'origina, qu'utilizan la lenga francesa e escrivon d'òbras consequentas, en Occitània e, principalament, a París : Joseph Méry, lo fraire de Louis Méry, Joseph Autran, Alphonse Daudet, Adolphe Dumas... la tieria, ren que per Provença, seriá longa. Lei Juecs floraus, coma institucion literària, essencialament tolosana, a fach lèu, tre lei sègles renaissentistas xv^{en} e xvi^{en}, una plaça importanta ai produccions francesas, fins de marginalizar la produccion occitana.²¹ L'entrepresa felibrenca ensaja de reconquistar una plaça, en argumentant qu'aquelei Juecs floraus, occitans d'origina, deurián laisser plaça a l'occitan ; tempta de reborsar lo camin diglossic, e d'impausar lo primieratge de la lenga occitana. D'aqueu punt de vista, l'entrepresa mistralenca en Provença es destinada còtra lei Juecs floraus tolosans, Juecs francisats, que Mistral i recupera tota una granda part dei rites ; Provença apareis donc coma la tèrra d'excel·lènça de l'escritura occitana, retrobant amb lei Juecs nòus, l'esperit dei trobadors e son eiretatge literari.

Lo recampament dei fòrças literàrias seriá tanben l'escasença d'inversar una situacion compromesa, e de ganhar a l'escritura en occitan tota una nòva generacion. Per la meteissa ocasion, l'escritura francesa se'n trobariá marginalizada a son torn, e laissariá plaça a la

20. Pierre BOURDIEU, *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*, Paris : Seuil, 1992.

21. Cf. Jean-François COUROUAU, *Moun Lengatge bèl. Les choix linguistiques minoritaires en France (1490-1660)*, Genève : Droz, 2008.

literatura occitana, sola representanta originala e « naturala » dins son pròpri espaci, definissent un camp literari autonòm. Se tracta donc de retrobar una epòca que la literatura occitana èra naturalament la sola representanta de la produccion escricha sus son territòri, çò qu'èra pas lo cas dempuei lo sègle xvien, temptativa de reconquista que capita pas de forabandir l'expression francesa — e es de ges de biais segur que Mistral o vouguèsse —, mai, dins lo discors en primier temps, de la remandar a una exterioritat linguistica e culturala, l'expression occitana apareissent donc coma lo camin naturau de tota produccion literària en Occitània. Se saup que l'entrepresa felibrenca capita pas ; a agut lo meriti essenciau d'impausar una certa preséncia, e luenh de definitivament rebufar la literatura francesa en Occitània, a legitimat la preséncia de l'occitan literari, encara qu'aquesta legitimacion foguèt, e es, sempre remesa en question, e qu'una dei principaïes activitats de l'escrivan occitan foguèt, e es, de justificar eternalament sa produccion e sa lenga d'escritura. Au còtra d'aquela argumentacion, lo pes de l'òbra mistralenca es ben reau a la fin dau sègle xixen, e se pòt pas ignorar, tanben a París, l'existéncia d'una altra literatura en França, çò que mena lo critic Albert Thibaudet en 1930 de pausar coma teorèma literari la realitat de doas literaturas en França : la francesa e l'occitana.²² Mai lo mens que se pòsca dire es que Thibaudet foguèt pas comprés ò pas escotat...

Lo tèxt dau Trobar, utilizat a bèl expressi per Mistral e lei felibres, o es tanben per leis occitanistas fins a una data recenta, sempre en mòstra evidenta de literatura, d'afortiment de la preséncia e de la valor d'una lenga, çò que, au fons, càmbia pas grand causa a la perda de l'usatge social e ai politics centralizatritz francesas. La literatura es, per lo felibritge coma per l'occitanisme, la redempcion de la lenga, sol luec que la lenga i pòt encara senhorejar. Lo Trobar, lei Juecs floraus e lei Corts d'amor pesan pas grand causa davant la realitat sociala, politica e economica que marginaliza de mai en mai l'occitan, e lei volontats renaissentistas felibrenças, se càmbian l'imatge de la lenga e porgisson un tèxt literari mai que remarcable, capitau pas dins

22. Cf. Albert THIBAUDET, *Mistral ou la république du soleil*, Paris : Hachette, p. 10, 11.

l'encastre francés de pesar sus una politica nacionala. Se sèmbla que Mistral, Roumanille e Aubanel n'an agut consciéncia, segurament sensibilizats per lei dificultats rescontradas per impausar *Mirèio* e *La Mióugrano* a París, e tanben en Occitània ont, lèu, se constituís un partit ostil au felibritge. Es essencialament per aquestei rasons que, seguissent lei dos grands exemples dei congrès d'Arles e d'Ais en 1852 e 1853, seguits de la publicacion dei *Prouvençalo* en 1852 e dau *Roumavagi deis troubaires* en 1854,²³ lo felibritge tempta lèu de recampar lei fòrças provençalas, puei occitanas : se tracta d'impausar una mena de « leadership » estetic e grafic sus la creacion literària occitana, puei dins un segond temps de mostrar a França la tota podença de la literatura felibrenca. Lei dificultats rescontradas a la publicacion de *Calendau* en 1867, essencialament l'acusacion de « separatisme » e una ofensiva critica parisenca contra la legitimitat de la literatura occitana, plaçan Mistral davant una realitat ideologica que pòt pus defugir. Lo recampament occitan basta pas per impausar la lenga e la literatura ; es pasmens evident qu'es tras que necite per organizar la creacion occitana autorn dau felibritge. Es lo sens dei congrès, eveniments publics, fèstas, e Juecs floraus ont la comunion occitana pòt, oblidant per un temps lei conflictes e la situacion perilhosa, s'exprimir.

L'estrategia mistralenca es aïtau multipla : se tracta donc, dins un temps primier, de recampar leis iniciativas renaissentistas sota la bandiera dau felibritge, e dau meteis còp d'impausar una estetica literària, linguistica e una reforma grafica en Provença puei en Occitània. Se plaça egalament coma la referéncia evidenta de la literatura d'òc a París : segonda estrategia que consistís de revelar a París aquela literatura per que la lenga occitana se poguèsse mesurar a la francesa, e la superar dins son pròpri espaci d'origina. Dins un temps tres, Mistral, fidèu a sa pensada romantica, se dona una darriera estrategia europenca : se vòu, eu coma lo felibritge tot, un modèl renaissentista, agachant bèu primier vers Catalonha e sa Renaixença activa, volent recampar lei fòrças occitanas e catalanas, puei davant lei dificultats rescontradas a Barcelona, enonciant l'idèa latina que Provença ne seriá una dei

23. *Li Prouvençalo*, Avignon : Seguin, 1852 (reed. Raphèle-lès-Arles : Culture Provençale et Méridionale, 1980). *Roumavagi deis Troubaires*, *Op. cit.*

parts lei mai importantas. Aqueleis estrategias multiplas, quasi impossiblas de menar ensems, correspondon cada còp a d'iniciativas mistralencas que tròbon pas una reussida absoluda : lo primieratge felibrenc sus Provença e Occitània es relatiu, e jamai la question grafica, per exemple, foguèt apasimada ; aqueleis annadas son de temps de remesas en causa permanenta, e dei volontats reformatritz se desvelan, fins, a la fin dau sègle XIXen e a la debuta dau seguent, ont lei primierei manifestacions menan a una reforma mai etimologista, prefigurant la grafia dicha « classica ». L'inscripcion de Mistral dins lo paisatge literari francés es una realitat observabla tre la parucion de *Mirèio*, mai lo Provençau ocupèt sempre una plaça pron marginalizada : siá la critica parisenca accepta son engèn en fasant de sei poèmas l'exemple d'una poèsia agresta e bucolica — çò qu'èra, finalament, la primiera lectura de Lamartine —, çò que son pas de ges de biais, siá una ideologia linguistica e literària rebufa aquela òbra, d'un còp d'un biais epidèrmic, en la remandant ais expressions patejantas dei províncias francesas. De tot segur Mistral es reconegut per de poètas e d'escrivans francés de primiera importància, tant diferents dins lo sègle coma Lamartine, Gautier e lo jove Mallarmé, l'òbra e la pensada mistralencas aguèron un pes evident sus Maurice Barrès per exemple, mai sa plaça, lèu remandada ais armaris de l'istòria literària, es totjorn associada a l'encòtra d'una certa idèa de la « modernitat » representada dempuei Baudelaire, per Verlaine, Rimbaud, Mallarmé, Apollinaire puei lei Subrrealistas ; Mistral venent un d'aqueleis escrivans que per una critica francesa auriá mancat aqueu « tren » dau modernisme. Quant ais estrategias europencas, apareisson uei coma la resulta d'una pensada politica romantica, aquela que guidèt en 1848 « la Diana dei pòbles », mai a jamai correspondut, dins un mond ja dirigit per lei podenças economicas, financiàrias e politicas, a una realitat pron identificabla, volontat distanciada en rapòrt dei moviments de l'istòria e dei conflictes grands, sociaus ò nacionaus.

Lo recampament deis escrivans provençaus sota la bandiera dau felibritge es pasmens necite après l'afortiment d'una nòva literatura provençala, d'una part per definitivament plaçar l'organizacion creada en 1854 a la primiera plaça, d'autra part per que « lou poble provençau »

poguèssse reconéisser entre lei felibres un « èime » de tot autentic, una lenga, una estetica linguistica e una varietat superant totei leis autras. En 1860, lo felibritge participa ai fèstas en onor de santa Maria-Magdalena a Sant Maximin, puei ai fèstas de la Tarasca a Tarascon l'an seguent. En septembre 1862, lo felibritge es encara mai present ai Juecs floraus d'Agte. Mistral presida l'assemblada ; tot fresc dau succès de *Mirèio* e de *La Mióugrano entre-duberto*, lo felibritge organiza aqueleis Juecs floraus : es la primera manifestacion importanta après 1854 que deu recampar lo « nec plus ultra » de la literatura occitana de Provença : mai d'un poèma son remarcats e premiats, notadament aqueu de Rose-Anaïs Gras qu'esposarà en 1863 Roumanille. Mistral pronóncia un discors que serà publicat dins *L'Armana prouvençau* de 1863 ont lausa lo ligam entre lo terraire e la lenga, discors destinat a afortir l'estetica felibrenca.²⁴ Annadas fecondas entre 1862 e 1863 que veson la publicacion de l'òda *I Troubaire catalan* escricha en 1861,²⁵ la redaccion dei primiers grands discors mistralencs, e la composicion pron avançada de *Calendau*. Sabèm que lei Catalans aguèron coneissença, tre 1859, de l'existéncia d'una nòva literatura occitana en Provença ; *Mirèio* foguèt remarcada sota la pluma d'Antoni de Bofarull dins la recension d'aquelei Juecs floraus :

[...] culpe als filòlogs y altres sabis alemanys, que, no contents en conservar lo sèu de tots temps, fins donan á llum tots los monuments literaris de las llenguas romanas, entre los quals se troban nostras crónicas y los cants dels trobadors [...] culpe á tot lo Mitjdia de la Fransa, ahont cada dia se imprimeixen novas obras en dialectes vulgars, ahont la lengua de *oc* torna á cantar devant del capitol de Tolosa, despues de un sigle y mitj en que sols se havia donat entrada á la musa francesa en los jochs florals ; ahont apareixen cada dia nous poetas, entre los quals destaca lo famós Jasmin, cual fama no podrá posar en dubte ni lo més cego exclusivista ; ahont, are mateix, en nostres dias, alsa son cap un nou y modest geni, á qui la premsa de Paris saluda entussiasmada, Mistral, autor del

24. *Armana prouvençau de 1863*, « Discours aux Jeux floraux d'Apt », Roumanille : Avignon, 1863, p. 15-26.

25. Dins *l'Armana prouvençau de 1862*, Roumanille : Avignon, 1862, p. 26-30. Se saup que dins aqueu poèma, Mistral lausa notadament l'amistat catalana au nom dei « troubaire », d'un corpus medievau comun.

poema en provensal titulat Mireio, al qui altres notabilitats leterarias de la Fransa comparan indistintament á Virgili y á Homero [...]»²⁶

Quaquei traduccions foguèron iniciadas puei per Damas Calvet e Francesc-Pelagi Briz e publicadas en 1861.²⁷ 1859 foguèt donc una annada estonanta que veguèt la nòva espelison dei Jocs florals catalans e la publicacion de *Mirèio*. Damas Calvet renscontrèt bèu primier lei felibres ai fèstas de Tarascon en 1861. Lo poèma de Mistral, *I Troubairre catalan*, foguèt recitat ai Juecs floraus de 1862. Coneissèm mai ò mens l'istòria dei relacions dei doas renaissenças, l'acuelh de Victor Balaguer en Provença, lo viatge de Mistral en Catalonha, la frairetata proclamada e lei distàncias presas en fonccion de la publicacion de *A Dono blanco* en 1873.²⁸

Es l'escritura e la publicacion d'aquieu poèma que separèt, quasi definitivament, Mistral de seis amics catalans. Se saup que lei catalanistas èran opausats ai carlistas, e que Doña Blanca Maria de las Nieves moguèt guerra en Catalonha en 1873. Mistral celebra dins son poèma l'eroïna en d'imatges que toquèron lei Catalans au còr :

Dono Blanco, douço luno
D'uno niue que porto esfrai,
Barcilouno e Pampalouno
Ravassejon a ti rai [...]

Dono Blanco, jouino rèino
Qu'as au front li flourdalis,
Dins la flamo e dins la brèino
Toun courage trefoulis [...]

26. *Jochs florals de Barcelona en 1859*, Barcelona : Salvador Manero, 1859, p. 34.

27. Damas Calvet publica dins lo quotidian *El Ampurdanés* de traduccions de Mistral en agost 1861. Lei traduccions de Francesc-Pelagi Briz foguèron publicadas dins la revista *La Coruna*. La primiera traduccion de *Mirèio* en catalan foguèt publicada en volum en 1864 (Barcelona : J. Llorens).

28. Remandam a la darriera mesa au punt d'August Rafanell, *La illusió occitana. La llengua dels catalans, entre Espanya i França*, 2 vol., Barcelona, Quaderns Crema, 2006, notadament ai paginas 64-133.

Dono Blanco, ile d'Espagno,
 Urous quau, plen de respèt,
 Emé tu tèn la campagno,
 Urous quau toumbo à ti pèd ! [...]

Vers li prous de Catalougno
 Volo, volo, ma cansoun !²⁹

A. de Quintana foguèt un dei primiers Catalans de mostrar a Mistral tota son indignacion, seguit de pres per l'ensem de seis amics poètas.³⁰ En realitat, l'atitud de Mistral foguèt condicionada per la situacion francesa de restauracion monarquica ; se plaçava aïtau dins un camp politic que pensava èstre lo sol capable d'assegurar una decentralizacion, butat per seis amics reialistas. La peça es d'alhors dedicada a Christian de Villeneuve-Esclapon, felibre que participèt a la guerra, e s'engatjèt dins leis armadas carlistas. A l'ocasion d'un viatge a Barcelona en 1876, Villeneuve-Esclapon foguèt mau aculhit per lei Catalans republicans que refusèron d'assistir a un banquet en sa companhia.³¹

En realitat, lei doas renaissenças èran pas de la meteissa natura, e lei proclamacions d'amistat poguèron pas escafar aquelei diferéncias : la Renaissance felibrenca s'anarà replegar davant l'impossibilitat de trobar un sostèn important, un movement social de granda amplitud dins la societat occitana, dins lo temps que la Renaissance anava bastir lo catalanisme modern. La volontat mistralenca de comprene Catalonha dins lo felibritge e de definir lo catalan coma una branca particulara de l'occitan èra de ges de biais realista. Après 1874, Mistral se virarà vers lei Valencians estent que la situacion de la renaissença valenciana èra mai semblabla a l'occitana, çò pròva la correspondéncia importanta qu'aguèt amb Teodor Llorente per exemple.

Mai la comunion occitana significa pas l'uniformitat, ni l'adesion

29. *Lis Isclo d'Or*, op. cit., p. 930-935.

30. Cf. sa letra dau 19 de novembre de 1873 : « Ah ! cher ami, si vous viviez ici, vous comprendriez bientôt qu'ils ne peuvent jamais régner sur nous ; et que nous n'oublierons jamais les malheurs qu'ils nous ont causés » (*ibid.*, p. 927).

31. « Ils sont tous furieux contre vous à cause de votre pièce à Dono Blanco », letra dau 16 d'agost de 1876 (*ibid.* p. 928).

totala a la politica e a la grafia dau felibritge. Ja entre 1852 e 1853, lo jove Mistral aviá ensajat de crear un sistèma grafic semblable a la grafia d'Honorat e mai pròche de la « koiné » medievals. Assag, que lei pressions, essencialament aquelei de Roumanille, faguèron tornar lo Malhanenc au sistèma prefelibrenc rodanenc, mai fonetista, que faguèt sieu tota sa vida.³² La grafia felibrenca e lo felibritge, coma organizacion, aguèron d'alhors pron de mau de s'impasar en Provença, a Marselha en particular, e mai en Occitània tota. Lei diversei publicacions que seguiguèron lei Juecs floraus d'Agte ne son la pròva, publicacions de dos erudits, lei fraires Artaud, que refutan la grafia felibrenca e condemnan la lenga literària mistralenca coma un provençau artificiau que se parla en degun endrech, una lenga superficiala inventada per Mistral eu meteís a son profiech.³³ Examinarem pas aquela contraversa ; diguem que lei Juecs floraus, se son un pretèxt, representan per una part deis erudits e escrivans provençaus opausats au felibritge un fach de pas acceptar ; lo recampament es tròp important, e la plaça tenguda per Mistral tròp granda per que pòsca faire l'unanimitat. Lei Juecs floraus vènon un enjuec de primiera importància que plaçan la literatura en avant coma representacion de la societat en un temps que lo lectorat creís, e que tant economicament que socialament, un poder es a mand de nàisser e de se figurar tras l'organizacion de la societat literària occitana. D'iniciativas coma aquela dei fraires Artaud ò de Damase Arbaud, musicològ e escrivan, mai etimologista que lei felibres,³⁴ sèmblan condemnadas fàcia a la podença de l'organizacion

32. Cf. nòstre article : « Élaboration d'une langue littéraire : l'exemple mistralien », *L'Éveil des nationalités et les revendications linguistiques en Europe (1830-1930)*, Paris : ed. de Carmen Alén Garabato, L'Harmattan, 2005, p. 67-88.

33. Cf. sus aquela contraversa nòstre article : « La face de Dieu : un exemple de crispation graphique au XIXe en Provence », *Cahiers Critiques du Patrimoine*, « Graphies, idéologies linguistiques du XVIIe au XXe siècle (Provence, Dauphiné, Vallées occitanes d'Italie) », n° 3, Marseille : Obradors Occitans en Provence, 1987, p. 49-60.

34. Citam notadament de Damase ARBAUD : *Chants populaires de la Provence*, Aix-en-Provence : Makaire, 1862, que pòrta en tèsta dau volum de vers en occitan atribuïts a Frederic Barbarossa : « Platz mi cavaliers Frances, / E la donna Catalana... » e *De L'Orthographe provençale. Lettre à M. Anselme Mathieu*, Aix-en-Provence : Makaire, 1868.

felibrenca, a sei publicacions e a la valor de mai en mai reconeguda de l'òbra mistralenca. La reapropriacion de l'Atge mejan e la restitution dei Juecs floraus son l'encastre d'un enjuec de representacion e de poder que despassa lo simple recampament d'escrivans afogats per la renaissença de la lenga e de la literatura. Iniciativa traversada per lei conflictes individuaus, lei diferéncias esteticas e leis oposicions literàrias, socialas e politicas, lei primiers Juecs floraus provençaus representan ben mai que çò quauqueis uns aurián aimat que foguèsson : es un concurs poètic per la reconeissença dei valors literàrias ont s'acaran d'òmes, d'idèas e de representacions linguisticas e literàrias. La preséncia felibrenca venguda lèu quasi absoluta permet au felibritge d'afortir son poder, e a Mistral de definir sa pensada a l'ocasion de quauquei recampaments e de quauquei discors.

L'organizacion dei Juecs floraus es donc l'escasença per Mistral de prononciar de discors reactius ais eveniments, e ai criticas que la politica dau felibritge provoquèt en Occitània e a París. Mistral se fa tanben l'analista de la situacion francesa, que dins leis annadas 1870-1880 evoluís d'un biais particular : fin de l'Empèri, proclamacion de la Republica, Comunas de París, Marselha e Narbona, temptativa non capitada de restauracion monarquica, un periòd trebolat que lo felibritge espèra i trobar leis elements d'una decentralizacion que lo Segond Empèri aviá sempre refusada. Malastrosament, la Republica apareis tan centralizatritz que l'Empèri, e la restauracion monarquica que Mistral esperèt — mai mogut per l'esper qu'una nòva monarquia foguèsse decentralizada que per una totala adesion ideologica — venguèt pas, en causa notadament de la division dau camp monarquic e de la volontat roscosa dau Comte de Chambord d'impausar lo drapèu blanc. Aqueleis eveniments, aquelei trebolums, inspiran a Mistral, mai d'una reflexion, e sa paur davant la Comuna de París dona naisença au poèma *Lou Roucas de Sisife*, revirat en catalan per Francesc-Pelagi Briz en 1873. Se Mistral apareis pas un fin politic, sa poèsia es de còps traversada per d'inscripcions romanticas lausant lei trajectòrias istoricas, lei grands fachs deis òmes, sei destins remirables, e tot aquò en fasant pròva sovent d'una abséncia de precaucion elementària concernent lei reaccions a la recepcion de sei poèmas ; es d'aqueleis ans que data *A Dono blanco* que sanccionèt la rompedura amb lei

Catalans dau Principat. Es aquela preocupacion sus l'avenir dau felibritge e de la lenga que se tròba exprimida dins lei discors dei Juecs floraus de Montpelhier en 1875 e 1878. La poèsia es pas absenta d'aquelei Juecs, mai se tròba instrumentalizada per la politica felibrenca, sempre en acòrd amb l'idèa que la literatura se deu d'èstre la redempcion de la lenga.

Lo discors prononciat lo 31 de març de 1875 per lei Juecs floraus de Montpelhier, *Li Prejutjat poupulàri*, es un dei discors mistralencs lo mai representatiu de l'accion e de la pensada dau poèta provençau. Mistral fa una mena de bilan de son activitat felibrenca, en un temps ont lo felibritge tempta de se reorganizar, bilan de la politica menada e de la recepcion francesa, ben mai druda en aqueleis annadas qu'una França decentralizada apareis encara de l'òrdre dau fantasma politic. Mistral contunha de proclamar l'existéncia d'una lenga que qualifica de « naturalo » en oposicion au francés : « Vaqui uno vinteno d'an que se travaio proun pèr reveni e counserva la lengo naturalo dóu Miejour de la França e dóu Nord de l'Espagno »³⁵ L'accion dei primiers felibres qu' « assajèron premié de rëndre au provençau la vido literàri »³⁶ es lausada, mai tot lo discors mistralenc consistís a una rampelada a l'accion per fin que l'usatge de la lenga, que se va perdent, retròbe sa podença anciana. Tota la dicha de Mistral es una mesa en question de la politica centralizatriza, aquela de l'Estat, mai tanben aquela de la Glèisa que lei predicacions utlizan quasiment pas l'occitan. Lo prejutjat que concernís l'occitan, en gròs çò qu'es dau domèni de la diglossia e de sei foncionaments, es ben descrich, denonciat, mai sens tornar a çò qu'èra lo prepaus iniciat, la literatura, la poèsia e lei Juecs floraus. L'escasença en aquelei temps trebolats èra tan bona per que Mistral se refuse pas una presa de posicion publica ont, davant un public nombros, requist, a Montpelhier, vila universitària, fàcia ai congressista de la Societat d'Estudis Romans, pòsca renovar son messatge, analizar la situacion francesa, afortir la podença de la literatura, e constatar que l'usatge social de l'occitan se demenís dins lei vilas.

35. *Ibid.*

36. *Discours e dicho*, Raphèle-lès-Arles : Culture Provençale et Méridionale, 1980, p. 24-27 (25 per la citacion).

Lo discors dei Juecs floraus se debanant sempre a Montpelhier en 1878, a l'ocasion de la Santo Estello, es d'una altra natura. Mistral tòrna parlar de problèmas estreticament literaris. Lo contengut dau discors de 1875 èra ligat a una situacion pron particulara. En 1878, lo felibritge es reformat, d'estatuts nòus son estats adoptats en 1876. Aqueleis estatuts nòus, amb la plaça facha ai Catalans, sanciona paradoxalament la non capitada de la ligason directa dei doas renaissenças. L'idèa mistralenca qu'occitan e catalan formavan qu'una sola lenga èra dificila d'acceptar a Barcelona, e lei ressons de la publicacion de *A Dono blanco* se fasián encara sentir. La plaça facha ai Catalans es practicament restada vueja ; lo sòmi mistralenc s'es aquí tustat a una realitat que lo despassava. Lei rivalitats felibrencas son pas apasimadas, l'organizacion es sempre traversada per d'ideologias diversas e lo camp de lucha d'iniciativas ais interès diferents, mai Mistral pòt creire qu'a a sa disposicion un instrument adaptat a aqueleis annadas de fin de sègle. Maugrat tot, ensajant de menar la barca au mitan dei tempestas politicas, religiosas e ideologicas, lo poèta provençau, se causís son camp, ensaja d'evitar l'espetament dei conflictes, reborsier fàcia a tot çò que pareisseriá esbrecar aquela union autorn de « la lengo nosto ». *Lis Isclo d'Or* paregudas en 1876, Mistral s'impausa encara mai coma un escrivan d'una valor inegalabla en Occitània, a la renomada europenca. Anant de periòds de replegament en periòds d'activitats intensas, Mistral sòrt d'una depression fonsa, una annada terribla aquela de 1873, que vei la mòrt de son fraire Louis e la fin deis illusions amorosas amb Valentine Rostang. Coma sempre, lo literari es una retirada exemplara : fàcia ais eveniments sociaus e politics, e a la mena d'embut que s'i tròba la revindicacion linguistica e culturala que pòrta, fàcia ai dificultats de sa vida jornadiera, entre periòds d'esterelitat e de creacion, la literatura es lo sol recapte que i pòt desenant viure.

Après una evocacion istorica costumiera, Mistral evòca lo sègle dei trobadors :

Aquéu siècle di Troubaire, siècle de nouvelun, de voio, d'espandido, d'eleganço, de glòri, e subre-tout d'independènci, es esta, se pòu dire, lou grand siècle dóu Miejour.

Coume se neblè dounc aquelo escandihado ? Coume s'esclussiguè

aquelo respèndour ? Coume enfin s'aplanèt aquele mountesoun de nosto raço, de nosto fino raço vers lou soulèu levant di naciounalita ?

La responso, Messiés, l'istèori doulourouso d'aquel orre malastre, es escricho en letro fousco sus li tourre cremado e li castèu desmantela de Toulouso, de Beziés, de Carcassouno e de Bèu-Caire.³⁷

Aqueu discors de dubertura remanda a l'atge d'aur dei trobadors e a la cruzada contra leis Albigés. La nostalgia d'un temps ont la literatura occitana donava lo brand a l'Euròpa tota es clarament afortida, e lei felibres, dignes discipòls dei trobadors, reprenon la flamba poëtica ; lo lausier verd de Tolosa e de Petrarca pòt regrelhar. Lei Juecs floraus de 1878, se debanant au meteis temps que la Santo Estello, permeton la confusion totala entre felibritge e poèsia occitana, e l'Atge Mejan es ben aici utilizat dins doas direccions : la primiera, interna, a permès au felibritge de s'impausar sus la scena literària occitana, e la segonda, externa, expausa lo messatge renaissentista mistralenc en acordant a la filiacion directa trobadors-felibres l'idèa mestressa de la defensa d'una lenga : un passat tant illustre non se pòt perdre.

Pauc a cha pauc, coma o mostrèt Robert Lafont,³⁸ l'engèni mistralenc se replegarà sus una mena d'illusion, fugissent una realitat dificila d'acceptar. Lo replegament mistralenc es tanben estructurau : correspond de tot segur ais empachas socialas e politicas de la situacion francesa, mai se definís egalament dins la psicologia mistralenca, dins leis esitacions d'una psiquè sempre en dolor, coma leis estudis de Charles Mauron o analisèron, e coma, per nòstra part, avèm ensajat de o demonstrar.³⁹

37. Robert LAFONT, *Mistral ou l'illusion*, Paris : Plon, 1954 (reed. parciala Energas, Vent terral, 1980).

38. Charles MAURON, *Estùdi mistralen*, Aix-en-Provence, 1954 (reed. *Études mistraliennes. Estùdi mistralen et autres recherches psychocritiques*, Saint-Rémy de Provence : Centre de Recherches et d'Études Méridionales, 1989) e Jean-Yves Casanova, *Frédéric Mistral...*, op. cit.

39. Charles MAURON, *Estùdi mistralen*, Aix-en-Provence, 1954 (reed. *Études mistraliennes. Estùdi mistralen et autres recherches psychocritiques*, Saint-Rémy de Provence : Centre de Recherches et d'Études Méridionales, 1989) e Jean-Yves Casanova, *Frédéric Mistral...*, op. cit.

Lei Juecs floraus apareisson ben, dins son organizacion nòva inspirada per lo felibritge, coma lo camp d'un enjuec literari e sociau. Despassada la lenta ascencion dau felibritge per representar la literatura occitana, fins que l'equacion literatura d'òc = felibritge siá resouguda, lei discors mistralencs dei Juecs floraus son soventei fes qu'un pretèxt per renovar lei messatges felibrencs. Vesèm aici tota l'utilizacion mistralenca de l'Atge Mejan occitan, aquela ja exprimida per l'incipit de *Calendau* en 1867. Es la paradòxa de la literatura occitana, de pas poder existir sens qu'exprimiguèsse leis elements fundamentaus d'una revindicacion linguistica, paradòxa comuna a totei lei literaturas plaçadas dins la meteissa situacion. Lo contèxt aici es mai fòrt, mai pesuc, que la liura expression literària, e determina un camin que leis escrivans occitans an agut pron de pena de refusar d'endralhar. Inserir fin finala amb fòrça la literatura dins un combat linguistic, es que seriá pas acordar ai fachs diglossics un pes ultim de reconeissença ?

CERTS AIRES DE MÚSICA POPULAR CATALANA ANTIGA:
LA IDENTIFICACIÓ DE LA CATALANITAT A TRAVÉS DE
LA MÚSICA AL 1859

FRANCESC CORTÈS

Universitat Autònoma de Barcelona

La presència de música a l'acte de la reinstauració dels Jocs Florals al saló de Cent el primer diumenge de maig del 1859 podria haver estat un senzill ornament accessori. Però les notícies concises que ens n'han pervingut ens permeten entrellucar que, lluny de conformar-se amb unes boniques crosses, encarregades a preu fet i a tall de *bolo* per omplir els buits cerimonials, la intenció dels organitzadors de l'acte era una altra. Si movem el focus d'interès més enllà de l'acte mateix, trobem un seguit de coincidències interessants. Des de l'estrena de diverses peces significatives, bé escrites en català, bé d'argument històric, fins a l'articulació d'un cert nombre d'accions per a promoure el que els contemporanis batejaren com a «desvetllament musical», tenen lloc diversos fets que comencen a dibuixar un marc inequívocament simbòlic.

En las grandes ocasiones, cuando sucesos señalados ofrecen materia a la historia e influyen en el porvenir de los pueblos [...] la música da la mayor muestra de sus recursos y de su alta esencia alcanzando a donde no llegan sus hermanas.¹

El retorn de Maria Cristina de Borbó a Barcelona, el març de 1844, induí a un concert instrumental prou singular, ofert com a present en uns actes organitzats a tall de reconciliació. Dins dels paràmetres romàntics, veiem com els contemporanis atorgaven a la música un lloc privilegiat. Però allora, aquell oferiment d'un concert amb una

1. Pau PIFERRER, «Concierto instrumental ofrecido á S. M. Doña Maria Cristina de Borbón por el Ayuntamiento y Junta de obsequios en el Salon de la Lonja», *Estudios de crítica. Colección de artículos escogidos de D. Pablo Piferrer*, Barcelona: Imprenta del Diario de Barcelona, 1859.

orquestra gegantina per a l'època —de cent tretze músics— era la manifestació d'una ciutat que es volia presentar com la més «filarmonica» (*sic*) de tot el regne. La citació de més amunt, extreta de la crònica d'aquell concert, en justifica la singularitat. Per primera vegada trobem un text que blasmava el domini estètic del repertori operístic i que perseguia fugir de la rutina. L'esment de la crònica a l'*italianisme* —un terme que obsessionà la major part dels autors de la darrereria del segle XIX i principi del XX que escrivien sobre música— el feia precisament qui coneixia prou bé l'idioma operístic italià, el romàntic més «pur i alhora més visceral», Pau Piferrer.² L'organització del programa del 1844 recollia obres de Saverio Mercadante; valsos de Strauss; fantasies basades en temes populars napolitans per afalagar la reina mare, d'origen napolità; l'obertura del *Guglielmo Tello* de Rossini; una *Sinfonia fúnebre a Generali*, composta per Mercadante, i una obra del violinista i director italià Paolo Giuseppe Ghebart. Lluny de ser un programa fet a semblança d'una coca de recapte, totes les obres hi tenien una justificació calculada. Generali fou el primer gran director italià contractat a Barcelona, el 1816; els ballables havien esdevingut un repertori molt popular a la ciutat, fins al punt que els compositors del país ja escrivien «walzes españoles», que el públic preferia als de Strauss; Rossini continuava essent el referent estètic, però a pocs se'ls devia escapar la mena de lectura que es podia fer del *Guillem Tell* de Schiller en una ciutat bombardejada el 1842, allí on precisament havia començat el declivi de Maria Cristina de Borbó.

Rere la restauració dels Jocs Florals planava la voluntat d'obrir-se al progrés. Les elits locals, com diu Josep M. Domingo, cercaven unes «estratègies de construcció cultural que les legitimessin i dignifiquessin».³ Ara bé, quines eren les bases i els pilars musicals que havien de servir per a bastir aquell acte monumentalitzador? Quina ideologia planava rere les obres triades?, unes obres que probablement van pro-

2. Manuel JORBA, «La receptivitat de l'òpera italiana durant el primer romanticisme. Una aproximació a l'àmbit barceloní», *Miscel·lània Ricard Torrents. Scientiae patriaeque impendere vitam*, Vic: Eumo Editorial, 2007, p. 293.

3. Josep M. DOMINGO, «Jocs Florals de Barcelona en 1859. Modernització urbana i representació col·lectiva», *L'Avenc*, 352 (desembre de 2009), p. 40

picar que, durant els concerts, als salons privats es fessin trobades com la que es ressenyava a les pàgines de *El Telégrafo* l'abril de 1859, en la qual coincidiren diferents actors de l'acte de l'u de maig.⁴

Sovint, afalagats per la figura de Pedrell, que exerceix de gran far de la nostra música, ens hem entestat a proposar una volguda represa de la música catalana en unes dates molt tardanes. Seria hora de començar a dreçar un altre discurs. La definició de qualsevol música de tipus nacionalista necessita paràmetres no musicals: són els factors socials i polítics els que acaben fent palesa l'aparició d'una voluntat definidora de trets nacionals en la vessant musical.⁵ Generalment, aquest fenomen es comença a concretar al voltant de la recerca d'una òpera nacional. L'òpera era el gènere dominant durant el segle XIX.⁶ Alhora, era el gènere idoni per a la representació màxima d'elements èpics i la sublimació dels símbols nacionals —adreçats a les elits dominants i difosos entre les classes mitjanes. Però no és menys important el fet que aquest procés complex implicava, des del punt de vista musical, una relació d'alteritat: una manera de veure's o, millor dit, d'escoltar-se musicalment, *contraposant-se* a altri. La relació amb músiques foranes fou el que acabaria definint els trets musicals que ens ocupen. Així, es pot destriar el que seria identitari de l'exòtic i el pintoresc. Si a la cerimònia dels Jocs Florals a Barcelona s'hagués interpretat Verdi o Mercadante, la tria hauria estat una mera constatació de quin era el repertori que dominava als teatres, als balls i als salons; però això hauria implicat una reverència a un fet cultural «dels altres», no pas al propi. Segurament, parlar de la música catalana al 1859 encara ens situaria en el temps del «color local»;⁷ tanmateix, el gir ideològic ja s'havia iniciat de manera prou coherent.

4. A casa dels Gironella va tenir lloc un concert privat on intervingueren Josep Piquer i, a la part poètica, Isabel de Villamartín i Rubió i Ors. Pocs dies després, Víctor Balaguer organitzà un altre acte privat, similar a l'anterior. DOMINGO, *op. cit.* p. 42.

5. Carl DAHLHAUS, *Between Romanticism and Modernism*, Berkeley: University of California Press, 1989, p. 95.

6. Carl DAHLHAUS, *La musica dell'Ottocento*, Firenze: Discanto, 1997, p. 230.

7. Jean-Pierre BARTOLI, «Orientalisme et exotisme de la Renaissance à Debussy», *Musiques. Une encyclopédie pour le XXIe siècle*, Paris: Actes Sud-Cité de la Musique, 2007, p. 164.

Les referències periodístiques a l'acte reflecteixen part de les obres que s'hi interpretaren, així com la intervenció de la banda municipal de Barcelona, el cos de música que exercia de manera oficial l'antic paper dels ministrers en els actes que exigien un relleu singular.

En los cortos blancos que dejaba la apertura de los pliegos, la música del Cuerpo Municipal tocó con recomendable esmero cuatro sencillas pero preciosas melodías catalanas, todas ellas populares aún en varios pueblos del antiguo principado. Recordamos entre ellas la canción *del ruiseñor y dels estudiants de Tolosa*. Al distinguido director de la música del Excelentísimo Ayuntamiento, señor Berga, le cabe la gloria de haber empleado un singular esmero en la ejecución de estos aires populares, música del reputado maestro D. José Piqué, músico mayor del regimiento de Valencia, quien nos ha dado en esta ocasión un nuevo testimonio del exquisito gusto que le distingue.⁸

L'any 1859, la «música municipal» de Barcelona havia estat reformada recentment, tot esbandint els usos de l'agrupació que havien perviscut des de l'Antic Règim. Les bandes del segle XIX mantenien un aiguabarreig de funcions i d'organització, oscil·lant entre la continuïtat dels antics ministrers i el mimetisme respecte de les bandes militars, que estaven imposant un model inspirat en les formacions militars franceses. Tot aprofitant la conjuntura econòmica d'aprimament de les arques municipals, el desembre de 1836 l'Ajuntament de Barcelona acordà la supressió de la banda municipal de la ciutat. Davant les súpriques dels músics, rectificà al cap de pocs mesos. Per acord municipal, la reduïren a dotze músics, amb un salari variable en funció dels actes requerits pel consistori. El 1850, l'agrupació fou novament suprimida, «por mala e inútil».⁹ Posteriorment, l'Ajuntament de la ciutat va obrir una nova convocatòria el resultat de la qual féu explícit el

8. «Juegos Florales. Reinstalación del consistorio de Barcelona en 1º de mayo de 1859 », *Diario de Barcelona*, 2 de maig de 1859. Vegeu també Josep M. DOMINGO (ed.), *Jocs Florals de Barcelona en 1859*, edició facsímil, documents i testimonis, Lleida: Punctum, 2009.

9. FRANCISCO DE P. BALDELLÓ, *La música en Barcelona (Noticias históricas)*, Barcelona: Librería Dalmau, 1943, p. 136.

desig de progrés de l'organisme. S'arranjà una formació força desguittada que significà l'adopció d'un perfil de banda d'acord amb els nous temps: quaranta músics, amb percussió —anomenada llavors «ruído». A la nova agrupació, dirigida per Francisco Fremont, no li faltaren noves protestes, pel fet, per exemple, d'haver interpretat, durant uns certs actes religiosos, obres de tipus ballable: valsos, polkes i «bailables vulgares y de dudoso gusto artístico», segons el *Diario de Barcelona*.¹⁰ Aquest transvasament de gèneres s'explica per la diversitat de papers que les bandes, requerides des del teatre d'òpera fins als oficis religiosos, es veien obligades a fer.¹¹

Des del novembre de 1858, després que el setembre d'aquell mateix any la banda adoptés un nou reglament, Rafael Berga n'exercí el càrrec de director. Era clarinetista d'ofici, tot i que algunes fonts el citen també, des de 1861, com a cornetí de l'orquestra del teatre del Liceu i, posteriorment, com a director —amb el títol de «músic major»— de la banda del regiment d'artilleria de Santo Domingo.¹²

La tria del repertori que interpretà la banda, amb els «aires populars» catalans, mostra la voluntat d'establir un paral·lisme musical amb el certamen poètic. Ens interessa ressaltar tant la denominació i el concepte que els contemporanis reconeixien com a popular, com el fet que les peces tinguessin uns arranjaments per a banda bastits sobre el que ara anomenem tradició oral.

L'autor dels arranjaments fou Josep Piqué i Cerveró (1817-1900?). La importància de Piqué dins el panorama de l'època no s'ha de menystenir. Pocs anys després del concert dels Jocs, el 1867, va formar part del jurat que, a petició de l'Ateneu Català, va atorgar un guardó a una composició simfònica. La música simfònica, al nostre país, seguia uns paràmetres diferents dels de les contrades germàniques. Però la voluntat de progrés i modernització de l'època convidà

10. Cf. BALDELLÓ, *op. cit.* p. 137.

11. Josep-Joaquim ESTEVE, *Història de les bandes de música de Mallorca*, vol. I, Mallorca: Consell de Mallorca, 2009, p. 318. Vegeu també Vicente GALBIS, «Les bandes valencianes: història, activitats i projecció social», *Història de la música valenciana, catalana i balear*, Barcelona: Ed. 62, 2002, p. 160.

12. Baltasar SALDONI, *Diccionario Biográfico-Bibliográfico de efemérides de músicos españoles*, vol. IV, Madrid: Imprenta de D. Antonio Pérez Dubrull, 1881, p. 33.

a considerar que calia donar-li una nova vida, com s'esdevingué amb la poesia catalana, a través de la convocatòria de certàmens. Així, Catalunya aconseguiria estar, des del punt de vista simfònic, «a la altura de su siglo [...] quienes tanto podrían contribuir á los progresos artísticos y científicos de nuestra condal ciudad, la cual impulsada con eficaces estímulos, seria en breve tal vez la más culta capital de Europa y la verdadera reina del Mediterráneo».¹³ Piqué havia estrenat el 1845 l'òpera *Ernesto Duca di Scilla*. El 1858 exercia de músic major d'un regiment militar.¹⁴ Un altre detall important, Piqué fou cunyat de Vicenç Cuyàs i la persona que lliurà el manuscrit de *La Fattucchiera* a la Biblioteca-Museu de Víctor Balaguer. A banda, estudià, segons unes notes que ell mateix redactà, estètica aplicada a la música amb Francesc Llorenç i Barba, un fet poc usual entre els músics del seu temps.¹⁵

Les dues cançons citades a la crònica del *Diario de Barcelona* eren balades. La primera és *La malcasada*, més coneguda com a *Rossinyol que vas a França*; una de les peces líriques més interpretades des del segle XIX fins a l'actualitat i, curiosament, una de les més esteses per tot el territori català.¹⁶ L'altra balada, *Los estudiantes de Tolosa*, fou una obra molt interpretada fins a principi del segle XX, però que desaparegué del repertori, probablement perquè el text que denunciava l'arbitrarietat de la justícia es devia fer incòmode. L'any 1886, Alexandre de Riquer va pintar una col·lecció de tapissos que descrivien cadascuna de les escenes interpretades a la cançó.¹⁷ Víctor Balaguer la cità a *Amor a la patria*,¹⁸ i Milà i Fontanals la va publicar el 1853.¹⁹ El

13. «Espectáculos», *La España Musical*, Barcelona, 3 de gener de 1867, any II, núm. 50, p. 4

14. Ramón SOBRINO, «Piquer Cerveró, José María», *Diccionario de la Música Española e Hispanoamericana*, vol 8. Madrid: SGAE, 2001, p. 822.

15. SALDONI, *op. cit.*, vol II. Madrid, 1880, p. 227.

16. Jaume AYATS, *Explica'm una cançó. 20 Tradicionals catalanes*, Barcelona: Rafael Dalmau editor, 2009, ps. 70-73.

17. «Crònica», *La Dinastia*, 20 de març de 1886, p. 5

18. Víctor BALAGUER, *Amor á la Patria. Tradiciones, cantos, recuerdos*, Barcelona: Imprenta nueva de Jaime Jepús y Ramon Villegas, 1858, ps. 127-129.

19. Manuel MILÀ I FONTANALS, *Observaciones sobre la poesía popular: con muestras de romances catalanes inéditos*, Barcelona: Narciso Ramírez, 1853, ps. 104, 105.

fet que aquella cançó, aquell «aire popular», ressonés al saló de Cent va equivaldre a inserir-la en un àmbit de referència acadèmic: la seva autenticitat i la seva catalanitat havien estat avalades per dos membres del consistori dels Jocs Florals.

El 1859 era una data molt primerenca per a la recollecció de cançons populars. Les primeres edicions de poesies populars aparegueren a Mallorca, gràcies a la tasca de Josep M. Quadrado. D'ell el corrent es transmeté a Manuel Milà i Fontanals, que el 1853 va publicar les seves *Observaciones sobre la poesía popular, conmuestras de romances catalanes inéditos*. Com assenyala Salvador Rebés, damunt de Milà hi pesà la figura de Llorenç i Barba i, alhora, les col·laboracions amb Pau Piferrer. Tot i així, aquelles primeres publicacions no recollen la música notada, sinó que sols s'interessaven per la vessant literària.²⁰ En un article dedicat al pianista Antoni Ribera, Piferrer va sistematitzar d'una forma molt ben estructurada el concepte de la cançó popular catalana, el que ara anomenariem el repertori de tradició oral:

La índole de los pueblos que ocupan la península aun se resiente de las razas antiguas, de su antigua organización en pequeños estados, de los sitios que habitan, y de los recuerdos y tradiciones de su historia particular; y también el genio poético primitivo brota en ellos con diferentes maneras de exposición. [...] El catalán canta sobre tipos antiquísimos, siempre sencillos, siempre graves y tiernos aun en medio de la alegría: el valenciano plácese en las regocijadas cantatas. [...] Evidenciando que el genio poético también se plugo desde muy antiguo en visitar las comarcas catalanas, y que la poesía popular, purísimo depósito de candor y de sentimiento, ha esmaltado espontáneamente nuestras llanuras y nuestras montañas.

Si existe, pues, semejanza entre las melodías de Ribera y las extranjeras del Norte, atribúyase á que el tipo de estas se asemeja al de los cantos populares de Cataluña. El mejor de sus walzes es el que sin disputa calificarían de alemán cuantos no supiesen que la simplicidad,

20. Salvador REBÉS MOLINA, «La recollecció de cançons populars al segle XIX», *El cançoner popular català (1841-1936)*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2005, p. 31,

el sentimiento son de los populares catalanes. [...] Mas, aun cuando la asimilación de los tipos no existiese, fuera bastante á producir aquel sabor en sus piezas la decidida inclinación á la música y literatura alemanas, que de mucho tiempo se nota en los catalanes que miran el Arte como objeto de un culto de afecto, respeto y estudio constante.²¹

D'aquest text, ens interessa insistir en la superació d'un concepte aparegut al segle XVIII: allò pintoresc com a criteri de discriminació de les diferents expressions culturals dins la península. La caracterització diversa de les contrades peninsulars, de fet, no resultava nova. Sí que va ser una novetat, en canvi, l'establiment de nous models dominants als quals calia assemblar-se i el refús conscient d'altres patrons que es volien identificar amb la totalitat del regne, o que s'intentava imposar com a «unificadors» d'aquesta mateixa entitat política. Piferrer assegurava que «no creemos que el tipo de la música nacional sea el que tan solo debería llamarse *andaluz*». Aquesta fugida del tipisme, de l'element *flamenco* que en aquells anys estava molt de moda, Piferrer la iniciava identificant l'element popular català amb un suposat parentiu amb els patrons nòrdics.

El 15 de maig de 1859 va aparèixer el primer número del periòdic *Eco de Euterpe*, una publicació dirigida per Clavé i adreçada als socis que assistien als concerts organitzats per la Societat Coral Euterpe, als Camps Elisis.²² La publicació era molt més que un senzill programa dels balls-concerts. Clavé hi incloïa «lectura amena e instructiva», que consistia en poesies «amoroses i festives», biografies de músics i poetes cèlebres, passatges de mitologia, descripcions de meravelles de la natura i de les arts, un anecdotari musical, les novetats teatrals, aplecs de màximes

21. Pau PIFERRER, «Necrología. D. Miguel Ribera, profesor de piano», *Estudios de crítica. Colección de artículos escogidos de D. Pablo Piferrer*, Barcelona: Imprenta del Diario de Barcelona, 1859 (publicat a *La Lira Española*, 18 i 25 d'octubre de 1846).

22. Vegeu Jaume CARBONELL i GUBERNA, *Josep Anselm Clavé i el naixement del cant coral a Catalunya (1850-1874)*, Cabrera de Mar: Galerada, 2000. Sobre els nous espais de lleure que sorgiren a Barcelona després de l'enderrocament de les muralles vegeu Montserrat GUARDIET i BERGÉ, *El teatre Líric de l'Eixample (1881-1900)*, Barcelona: Pòrtic, 2006, ps. 51-62.

morals i anuncis. A l'*Eco*, Clavé hi publicà la cançó catalana *Anyorament* i Balaguer, *En lo album del monastir de Montserrat (improvisació)*.

Si repassem la tipologia de les peces musicals que s'interpretaven als concerts claverians descobrirem l'absència d'arranjaments de cançons populars. No hi ha «aires populares», sinó obres d'autor del tipus rigodon català, pastorella catalana, com ara *Los nets dels almu-gàvers*, *Las ninas del Ter*, el wals-jota corejat *La verbena de Sant Joan* i altres peces d'aquesta mena que assoliren una gran popularitat. Aquell fou un altre model de repertori, un altre model d'activitat pensada per al lleure però també per a l'educació del treballador: era una proposta que compaginava les obres més contemporànies i de moda, les òperes italianes i franceses, i alguna de catalana, amb fragments de sarsueles i força ballables. També hi arribaria Wagner, al 1862, certament; el Wagner revolucionari que havia aixecat polseguera a París. Al repertori de l'*Eco de Enterpe* i als balls-concert no es troba cap peça amb una voluntat d'antiguitat: l'obsolescència no hi era ben rebuda. El concepte d'un repertori popular que, com el llenguatge poètic emprat als Jocs Florals, reinventés aires de temps passats o que emprés la citació d'allò antic com a aval de qualitat és absent de les premisses d'autors com Clavé, Pujades, Roig, Ventura.

El 12 de maig de 1859 s'estrenà al Gran Teatre del Liceu l'òpera seriosa en dos actes *Arnaldo di Erill*, amb música de Nicolau Guañabens i llibret de Joan Cortada. No sembla cap coincidència que en dies tan propers a la festa dels Jocs Florals s'hagués representat «un episodio de la historia de Cataluña, para ser puesto en música por un compositor de nuestro país».²³ Cortada, mantenidor al consistori d'aquells primers Jocs Florals i interessat en la vessant operística gràcies als seus vincles amb el teatre del Liceu, apropà un compositor a la causa, a semblança dels ponts que s'havien establert amb Piqué per a l'acte mateix del saló de Cent.²⁴ El 1857 ja s'havia escenificat una òpe-

23. Antoni FARGAS y SOLER, «*Arnaldo di Erill*, ópera seria en dos actos, poesía de don Juan Cortada, música de don Nicolás Guañabens», *Diario de Barcelona*, 14 de maig de 1859, ps. 5213-5220.

24. Fóra bo de considerar la seva publicació coetània *Cataluña y los catalanes*, apareguda el 1859.

ra amb argument històric català, *Gualtero di Monsonís*, amb llibret redactat també per Joan Cortada i música de Nicolau Manent.²⁵ Per la seva banda, Guañabens, home de negocis i metge homeòpata, d'ideologia liberal, ja havia mostrat la seva proximitat al projecte rescabador de la llengua catalana.

Arnaldo di Erill, l'obra d'un compositor neòfit en el terreny de l'òpera, per bé que implicat conscientment en la composició de cançons i cors amb text en català, se situa en el moment històric de 1343, just abans de la reunificació del regne de Mallorca amb el d'Aragó. No entrem a considerar qüestions dramaturgiques de l'obra ni la recepció que tingué el dia de l'estrena, sinó que subratllem la simbologia del fet històric que va servir a Cortada per bastir una història amorosa un xic previsible —i més aquell any 1859.²⁶ Les expectatives del públic confirmen l'existència d'un problema de diglòssia. Tot i que en els llibrets l'ús de l'italià era habitual i que calia seguir uns convencionalismes determinats —una preceptiva operística també amb vinculacions italianes—, algú devia esperar que, a *Arnaldo di Erill*, hi ressonessin més ecos catalans: «no se propuso, según parece, ensayarse en un género de música de color nacional, bien que tampoco hubiese sido oportuno habiéndole servido de base un argumento escrito en idioma extranjero, pues se echa de ver en la composición la intención de seguir el estilo italiano».²⁷ El «color nacional» no era altra cosa que els trets que podien sentir tant en les peces d'Antoni Ribera, a les quals hem fet referència més amunt, com en les cançons arranjades

25. L'estrena s'escaigué el 23 de maig de 1857, al G. T. del Liceu. Vegeu Jaume TRIBÓ, *Annals del Gran Teatre del Liceu (1847-1897)*, Barcelona: Amics del Liceu - G. T. del Liceu, 2004. Manent continuaria vinculat al conreu de la música lírica, però sovintejà el cercle de Josep Anselm Clavé, tot component ballables i un important nombre de sarsueles catalanes, amb llibrets de Frederic Soler, Vidal i Valenciano, o de Campmany i de Molas. Es convertí en una figura referencial al panorama de la segona meitat de segle, creant partitures d'èxit com *Els estudiants de Cervera* (1871), fins i tot amb ressonàncies republicanes evidents a *Lo cant de la Marsellesa* (1877) o participant en obres de gran espectacle a *De la terra al sol* (1879). El cas fou que Manent no freqüentà mai més noms relacionats amb els Jocs Florals.

26. Sobre l'obra de Guañabens vegeu Francesc CORTÈS, «*Arnaldo di Erill*, de Nicolás Guañabens», *Revista de Musicologia* XX, núm. 1, 1997, ps. 505-522.

27. FARGAS y SOLER, *op. cit.*

per banda que s'interpretaren al Saló de Cent durant l'acte de lliurament de premis dels Jocs Florals del 1859, com també en les obres reconegudes com a catalanes que es ballaven als jardins d'Euterpe, amb matisos i certes diferències no poc importants, això sí; unes diferències que establien allò que es reconeixia com a més o menys propi, com a més o menys identitari.

Per quina raó Cortada devia confiar en Guañabens perquè posés música a *Arnaldo di Erill*, si és que va ser el llibretista qui va buscar el compositor? Com a hipòtesi tenim el fet que Guañabens ja havia escrit algunes obres per a cant i piano en català. Una d'aquestes obres, la barcarola *La Calma*,²⁸ datada el 1858, és encara avui molt popular, i ha estat atribuïda a diversos autors, fins i tot s'ha considerat anònima o «de tradició popular», en aquell procés herderià que va anar confeigint l'ideari simbòlic d'un repertori català de tradició oral canònic. El context, les altres òperes estrenades durant aquell any 1859 a Barcelona, ens dóna la mesura del paper insòlit d'aquella obra de Joan Cortada. *Arnaldo di Erill* s'hagué de compaginar amb *L'Ebreca*, d'Halévy i llibret de Scribe; *Vittore Pissani*, d'Achille Peri; *Il Saltimbanco*, de Pacini i llibret de Chechetelli; *L'assedio di Leyda*, de Petrella; *Il Fornaretto*, de Gualterio Sanelli; *Don Checco*, de Di Giossa i, al febrer de 1860, *Martha*, de Flotow, amb llibret de Crovel i Charlemagne.

Les embranzides de catalanitat, d'una nació catalana, no s'obrien pas només des d'aquests repertoris. El 30 de desembre de 1858 es representà, també al Gran Teatre del Liceu, la sarsuela bilingüe de costums catalanes *L'Aplech del Remey*, de Josep Anselm Clavé. Com altres obres d'aquells anys, les sarsueles en català es veien forçades a representar-se sempre com a obres bilingües. Era un temps en què la sarsuela romàntica, en castellà, arrencava amb força tant a Madrid com a Barcelona. Ben d'hora començaren a sorgir paròdies en català, així com també obres escrites en català, que fugien dels paràmetres del flamenquisme. Aquest és el cas de *L'Aplech del Remey*. En aquesta, però, hi trobem una diversitat de matisos en l'ús del català que reflecteix les actituds socials de l'època: el soldat que s'expressava en anda-

28. Vegeu Niolau GUAÑABENS i CALVET, «La música de Niolau Guañabens y Giralt», *Fulls del Museu-Arxiu de Santa Maria de Mataró*, núm. 15, 1982, ps. 24, 25.

lús, el castellà de l'alta societat barcelonina, el pairalisme català dels vilatans de Caldes de Motbui.²⁹

En menys de sis mesos, al voltant dels primers Jocs Florals reinstaurats, trobem reunits els diferents elements que, un cop trenats, donarien lloc a una música catalana: repertori popular, obra operística, la sarsuela, obres corals, i cançó per a solista —el que Pedrell va anomenar «*lied* català» i després vam denominar, amb una propietat bastant relativa, «cançó culta»; millor fóra «cançó de saló»—. Ara bé, per a d'altres elements com la sensibilitat antiquarista, evident en la recuperació de músiques històriques, caldrà esperar encara unes quantes dècades. El concepte teòric de música nacional Piferrer ja el tenia força clar fins i tot abans del 1859. Per què costà tant que quallés, suposadament, una música que fos reconeguda com a catalana? Per què li va costar tant trobar espais propis en el consum i en l'edició musical, cosa que no s'esdevingué fins a les darreries del segle XIX? La resposta és fàcil: el context sociopolític. El context que havia de justificar i articular el procés no va aplanar el camí, ans al contrari. Les causes foren en part exògenes; també l'entrebancaren algunes contradiccions interiors, interiors a la nació catalana s'entén.

29. Francesc CORTÈS MIR, «Aplec del Remy, L'», *Diccionario de la Zarzuela*, Madrid: ICCMU, 2002, ps. 115, 116.

LES CORTS D'AMOR EN LA GÈNESI DEL PROJECTE
FLORALESC. LA REDESCOBERTA DEL CERTAMEN
MEDIÉVAL

ANDREU FREIXES
Universitat de Barcelona

En la gènesi dels Jocs Florals de Barcelona conflueixen, d'una banda, diverses línies d'estudi i erudició que, amb aportacions successives, faran possible la redescoberta dels certàmens literaris medievals de Barcelona i Tolosa, i de l'altra, la mitificació i projecció d'unes fictícies corts d'amor, més o menys relacionades amb aquestes festes poètiques i, en general, amb el món trobadoresc.

Resseguint la primera línia i cenyint-nos estrictament a les aportacions relacionades amb la historiografia catalana, caldria situar primerament *La Crusca Provenzale* (1724), d'Antoni Bastero,¹ i, en segon lloc, *Orígenes de la lengua española* (1737), de Gregori Mayans, una obra clau en la transmissió erudita de la idea flouresca. En aquest text, l'illustrat valencià dona a conèixer l'*Arte de trovar*, d'Enric de Villena, considerada la primera referència peninsular del certamen de la gaia ciència barceloní. Aquesta obra incorpora un relat segons el qual la constitució del Consistori de la Gaia Ciència de Barcelona es produí arran de la petició que va fer el rei Joan I al monarca francès a través d'una ambaixada: «pidiéndole mandase al collegio de los trobadores que viniesen a plantar en su Reyno el estudio de la gaya sciencia»

1. En el seu sojorn a Itàlia, l'erudit català té a l'abast diversos cançoners trobadorescos que li permeten connectar amb una llarga llista d'estudiosos que, en la mesura que havien dedicat els seus esforços al comentari i interpretació de Dant i Petrarca, havien esdevingut de retruc els primers provençalistes: Landino, Velutello, Gesualdo i fins i tot Bembo. Joseph Anglade cita entre ells «Chariteo, d'origine catalane, qui appartient encore en partie au xve siècle» (mort entre 1512-1515). I hi afegeix que el seu «neveu Cassassaglia prenait comme lui intérêt à l'étude du provençal; ainsi que leur ami Sumonte» (NOSTREDAME 1970: 146). Aquesta línia, lluny d'estroncar-se, arriba fins al segle XVIII quan Tiraboschi publica *Origine della poesia rimata* (1790) de Barbieri, que havia mort el 1571 sense haver publicat el text manuscrit.

(VILLENNA 1993: 53-54). La ficció històrica descrita per Villena tindrà una acceptació general, sobretot a través de J. Zurita, que ho havia recollit sumàriament:

Gaya ciencia: lo que es y lo que era estimada. Para mayor declaración desto bastará referir lo que afirma aquel famoso caballero destes mismos tiempos, don Enrique de Villena: que para fundar en su reino una gran escuela de aquella gaya ciencia a semejanza de los proenzales y para traer los más excelentes maestros que había della se envió por el rey una muy solemne embajada a Francia; lo que es mucho de maravillar prevaleciendo tanto las armas dentro de sus estados (ZURITA 1978: 730).

Se'n farà ressò P. de Caseneuve (1659), que ho manlleva del cronista aragonès, i, més endavant, Joan Andrés, M. Sarmiento, Sismondi, Bouterwek i, fins i tot, l'historiador i *Secrétaire perpétuel* de l'Acadèmia de Tolosa, Poitevin-Peitavi (1815),² que recorda que el relat s'utilitzà encara el 1814 per fer lluir un discurs del marquès de Lastrene, que, com a portaveu de la diputació de l'Acadèmia tolosana, fou l'encarregat de fer el parlament davant el rei:

Sire,

Si les petits-fils des héros s'honorent avec raison de la gloire de leurs ancêtres, l'Académie des Jeux Floraux peut se féliciter aussi de devoir

2. *El Diccionario historico ó biografía universal compendiada*, publicat el 1831 a Barcelona, concretament, en l'entrada corresponent a Clemència Isaura en què s'atribueix a la dama tolosa la donació de les rendes destinades a la celebració dels Jocs Florals: «Al empezar la fiesta se debe celebrar una misa y un sermon y distribuirse limosnas; y antes de la distribucion de los premios, cumpliendo con lo prevenido en el testamento de Clemencia Isaura deben concurrir los poetas á echar flores en su sepultura. Entre otras de las rentas que legó á la ciudad de Tolosa lo fué la plaza llamada de la *Piedra*, que produce una suma anual equivalente á cerca de 4000 reales vellon. La academia de los juegos florales disuelta en 1790 volvió á ejercer sus funciones en 1806. Mr. Poitevin-Peitavi, secretario perpetuo de aquella corporación ha publicado una historia completa de ella bajo el título de *Memoria para servir á la historia de los Juegos florales*, Tolosa 1815, dos tomos en 8» (Diccionario historico, vol. IV, 225). Les inicials corresponents als autors d'aquest diccionari són: C. Mh. O y S.

son origine à ces antiques poètes guerriers, galans et religieux, nés sous le ciel de l'Occitanie. Elle aime à rappeler et l'ambassade solennelle qu'envoya JEAN, Roi d'Aragon, à Charles VI, pour obtenir deux troubadours toulousains, à l'effet de fonder à Barcelonne, un collégé de gai-savoir (POITEVIN-PETITAVI 1815: 163).

Una tercera i decisiva aportació per a la redescoberta i ulterior irradiació del certamen barceloní entre els cercles intel·lectuals catalans prové de les *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes* (1836), de Fèlix Torres Amat. Concretament, en l'entrada corresponent a Luis de Aversó (Averceno) i Jaime Martí (*sic*), que apareixen en el text en llatí com a «Jacobus Marti Milite, et Ludovico de Averceno cive Barchinone».³ L'article fa referència a la petició que Lluís d'Averçó i Jaume March formulen al rei de crear un Consistori de la Gaia Ciència de Barcelona, cosa que, efectivament, s'esdevindrà el 1393. A més, Fèlix Torres Amat atribueix «a Juan el Bueno que reinó en Francia desde 1350 á 1362» (TORRES AMAT 1973: 62) l'autorització del certamen de Tolosa, fet inexacte des del punt de vista històric, però que s'explica perquè Enric de Villena, en l'*Arte de trovar*, afirma: «Se fundó el collegio de Tholosa de trobadores; con authoridad y permisión del rey de França» (VILLENA 1993: 49-50).

El text de F. Torres Amat recull també la descripció que Enric de Villena fa de la festa a l'*Arte de trovar*. Amb tota la fastuositat del cas i amb la dosi d'imaginació que hi pugui haver posat el marquès, la pompa i el luxe de la festa devien enlluernar tots aquells que, tocats per la sensibilitat romàntica, es mostraven ja receptius a un cert esperit renaixentista. Tot plegat feia que el certamen medieval català comencés a ser conegut entre els nuclis lletraferits de casa nostra i que ho fos amb la denominació corresponent als de Tolosa: Jocs Florals.

3. Òbviament es refereix a Jaume March; la referència Jacobo Marti és un error de transcripció, atribuïble a la còpia que manejava Torres Amat. Sobre les *Memorias históricas para ayudar a formar un diccionario crítico de los autores catalanes*, vegeu J. VILAR COSTA, *Les Memorias de Torres Amat pedra angular de la bibliografia catalana*, «La Revista», XXII (1936) i sobre la relació de les *Memorias* amb els Jocs Florals A. FREIXES 2009: 125-128.

La relació entre ambdós consistoris, establerta a través de la tradició llibresca, explica l'anacronisme en què incorre Sismondi (1813) a l'hora d'anomenar el certamen barceloní: «des Jeux Floraux commencèrent à Barcelonne» (SISMONDI 1819: 240). En realitat, la denominació de Jocs Florals és posterior i restringida només al certamen de Tolosa. Una mica més endavant, el rossellonès Pere Puiggarí insistirà en aquesta qualificació: «Los juegos florales de Barcelona se celebraron, com lo indican algunas notas que se han hallado, ya en el convento de franciscanos, ya en el coro del antiguo monasterio de Bernardas de Valldosella “extra muro”» (TORRES AMAT 1973: XLI-XLII). I com que el text anterior correspon a la «Noticia sobre los trovadores catalanes y sobre un antiguo cancionero de la academia del Gay-Saber de Barcelona» que Pere Puiggarí va trametre a Fèlix Torres Amat i que aquest incorporà en les *Memorias*, per primera vegada, en una publicació adreçada al públic català, el certamen medieval rebia el nom de Jocs Florals. Val a dir, però, que abans que això passés el text de Puiggarí va arribar a mans de J. Roca i Cornet que, sense cap mena d'escrúpol, en va traduir bona part i la publicà al *Diari de Barcelona* (27 de juliol de 1835). Roca es limità a afegir-hi un paràgraf introductori i a descartar la descripció dels manuscrits que havia fet Puiggarí.

Així, doncs, a través de la línia erudita iniciada per G. Mayans, el certamen havia arribat a les *Memorias* de F. Torres Amat i entremig havia manllevat el nom del concurs de Tolosa. A partir d'aquest moment, el nom de Jocs Florals tindrà carta de naturalesa a casa nostra; reivindicar-ne «la restauració» només era qüestió de temps.

LES CORTS D'AMOR I LA TRADICIÓ LITERÀRIA

Una segona línia relacionada més o menys amb l'anterior i que contribuirà també a crear un clima de receptivitat per tot allò relacionat amb el món trobadoresc és la llegenda literària de les corts d'amor. La polèmica al voltant d'aquests tribunals amorosos venia de lluny, en concret, es remuntava a la publicació de *Les vies des plus célèbres et anciens poètes provençaux* (1575), obra de Joan de Nòstra Dama (o

Nostradamus).⁴ Aquest és un llibre que tindrà una enorme influència en tota la historiografia posterior;⁵ d'una banda, perquè servirà per recuperar el prestigi perdut de la poesia trobadoresca durant prop de tres segles i, de l'altra, perquè esdevindrà un text referencial per als estudis posteriors. El llibre, però, està farcit de les mistificacions o manipulacions amb què J. de Nòstra Dama desfigura la tradició poètica dels trobadors per tal d'exaltar la història de Provença i els avantpassats d'algunes de les grans nissagues d'aquelles terres. En rigor es tracta, més que no pas d'un estudi erudit, d'un llibre de combat, a través del qual es reivindica la tradició literària del *midi* enfront de l'hegemonia imposada pel nord, de llengua d'oïl.

Per tal d'aconseguir el seu propòsit, Joan de Nòstra Dama utilitza un repertori ampli d'estratègies. En general, sempre que pot, intenta associar els trobadors documentats amb la Provença i, si pot ser, amb alguna de les famílies influents del moment, encara millor. Quan els documents no acaben de quadrar, un lleuger retoc pot resoldre l'entrebanc i convertir Guilhem de Berguedà en Bargemon, que d'aquesta manera, esdevé «estoit gentilhomme de Provence, sieur de Bargemon» (NOSTREDAME 1970: 98). O bé, transformar Guillem de Cabestany en Guilhem de Cabestan o Cabestaing que «il estoit yssu de la noble et ancienne rasse de Servieres de Provence» (NOSTREDAME 1970: 36).

Seguint en aquesta línia, quan es tracta de donar a conèixer les fonts emprades, cita el Monge de Montmajour i Hugues Saint Ceza-

4. Joan de Nòstra Dama (ca. 1507 - ca. 1577) va néixer a Sant Romieg de Provença i era germà del cèlebre astròleg Miquèl de Nòstra Dama. En la genealogia relacionada amb aquest personatge cal remarcar també Cesar de Nòstra Dama, nebot seu, autor d'una altra obra que tindrà força difusió i influència en la historiografia provençal: *Histoire et Chronique de Provence* (1624). El nom *Nòstra Dama* ha estat difós en la forma llatinitzada *Nostradamus*. L'autor de les *Vies des plus célèbres et anciens poètes provençaux*, utilitza aquesta per signar la dedicatòria —“Nostradamus”— i la primera per figurar en la portada del llibre: “Iehan de nostre Dame”.

5. Sobre la influència de Nòstra Dama en la historiografia francesa i italiana, vegeu la introducció de J. Anglade a *Les vies des plus célèbres et anciens poètes provençaux* (NOSTREDAME 1970: 145-176).

ri⁶ i recrea la figura del Monge des Isles d'Or. Però, de totes les mistificacions ideades per Joan de Nòstra Dama serà la de les corts d'amor la que tindrà un ressò més ampli i durador, unes conseqüències més tangibles, almenys per a la literatura catalana.

Nòstra Dama s'hi refereix ja en el proemi de l'obra: «Les tenson estoient disputes d'Amours qui se faisoient entre les chevaliers et dames poëtes, entreparlants ensemble de quelque belle et subtile question d'amours, et où ils ne s'en pouvoient accorder, ils les envoyoyent pour en avoir la diffinition aux dames illustres presidentes, qui tenoyent Cour d'Amour ouverte et planiere à Signe et à Pierrefeu, ou à Romanin, ou à autres, et là dessus en faisoient arrests, qu'on nommoit lous Arrests d'Amours» (NOSTREDAME 1970: 11). Més endavant descobrirem que aquest episodi llegendari sorgeix arran de la tençó descrita entre «Gerard et Peyronet» en què debaten sobre «qui ayme plus sa dame ou absente, ou presente, et qui induict plus fort à aymer, ou les yeux ou le coeur» (NOSTREDAME 1970: 16-17). Després de recordar la història de Jaufred Rudel de Savoye (*sic*) i d'André de France, «qui morut per trop aymer», van decidir apellar a una cort d'amor per tal de resoldre les seves divergències:

[F]inalement, voyant que ceste question estoit haulte et difficile, ilz l'envoyerent aux dames illustres tenans Cour d'Amour à Pierrefeu et à Signe, qu'estoit cour planiere et ouverte, pleine d'immortelles louanges, aornée de nobles dames et de chevaliers du pays, pour avoir determination d'icelle question (NOSTREDAME 1970: 17).

Aquesta és la primera referència escrita a les corts d'amor, abans no n'hi ha cap altra, ni directa ni velada. De fet, tot el que sorgirà després té l'origen en aquest episodi. Però, Joan de Nòstra Dama no es conformà amb l'esment de les corts d'amor, sinó que arrodoní encara més la seva ficció i precisà les dames que les integraven en aquell pe-

6. Sobre la creació d'aquesta figura enigmàtica, vegeu C. Chabaneau i J. Anglade en NOSTREDAME 1970: 98-144 i CHABANEAU (1907: 364-372). Pel que fa al Monge de Montmajour i Hugues de Saint Cezari cal relacionar-los amb el Monjo de Montaudon i Uc de Sant Cir, tot i les intervencions i manipulacions a què Nòstra Dama sotmet els manuscrits d'aquests autors.

ríode. En són deu: Stephanette, dame des Baulx, fille du comte de Provence; Adalazie, vicomtesse d'Avignon; Adalete, dame d'Ongle; Hermysse, dame de Posquieres; Bertrane, dame d'Urgon; Mabilie, dame d'Yeres; la comtessa de Dye;⁷ Rostangue, dame de Pierrefeu; Bertrane, dame de Signe; Jausserande, de Claustral. A més, un cop patentada la troballa fictícia de les corts d'amor, res no li impedeix d'explotar-la en altres casos similars. L'ocasió es presenta novament a propòsit d'una tençó entre Remond de Mirevaux i Bertran de Allamanon que debaten sobre «quelle des nations est la plus noble et la plus excellente, ou la Provence ou la Lombarde» (NOSTREDAME 1970: 39). No costa gaire d'imaginar cap on devia inclinar-se la balança. No obstant això, «Ceste question fut envoyée aux dames de la Cour d'Amour, résidents à Pierrefeu et a Signe, pour en avoir la deffinition, par arrest de laquelle la glorie fut attribuée aux poètes provençaux» (NOSTREDAME 1970: 39).

Posteriorment descobrirem que Bertran de Allamanon mantenia una relació amorosa amb «Phanette, ou Estephanette de Romanin, dame du dict lieu, de la maison des Gantelmes, qui tenoit de son temps Cour d'Amour ouverte et planiere en son chateau de Romanin» i que aquesta era «tante de Laurette d'Avignon» (NOSTREDAME 1970: 104). La invenció es reutilitza novament en la vida de Remond Feraud, conegut amb el sobrenom de Porcarius, i a qui el Monge de Montmajour recorda que li agradava viure *à la grassa souppa*. A més, «Quelqu'un a escript que ce poëte en sa jeunesse avoit desbauché la dame de Curban, qui fut l'une des presidentes de la Cour d'Amour au chateau de Romanin, nommee cy dessus en la vie de Perceval Doria» (NOSTREDAME 1970: 107). I, efectivament, aquest trobador havia participat en un debat amb Lanfranc Sygalle sobre qui és més digne d'ésser estimat,

7. L'adscripció de la comtessa de Die/Dye a la cort d'amor de Signe i de Pierrefeu es repeteix en l'entrada corresponent a Guilhem Adhemar en què es recorda que era «l'une des presidentes de la Cour d'Amour de Signe et de Pierrefeu» (NOSTREDAME 1970: 30). Aquesta vinculació torna a aparèixer tot seguit, en la descripció de la vida de la comtessa de Die: «La contesse de Die estoit de ce temps une dame fort sage et vertueuse, de grande beauté et honneste maintien, docte en la poesie et en rithme provençalle, en rien inférieure en beauté et vertu à sa tante la presidente de la Cour d'Amour, de la quelle a esté parlé cy devant» (NOSTREDAME 1970: 31).

aquell «qui donne liberalement, ou celluy qui donne mangre soy, pour estre dict liberal» (NOSTREDAME 1970: 81). Per resoldre aquesta qüestió van adreçar-se a les «dames de la Cour d'Amour de Pierrefeu et de Signe, et ne se contentants de leur arrest, recoururent tous deux a la souveraine Cour d'Amour, des dames de Romanin» (NOSTREDAME 1970: 81).⁸ En aquesta cort retrobem Phanette de Gantelmes, que iniciarà la seva neboda Laurette en el camp de les lletres. Ambdues seran les grans animadores d'una nova cort d'amor, la d'Avinyó,⁹ que funciona com un veritable tribunal d'apel·lació dels afers amorosos i que reforça, per tant, l'aparença jurídica de la ficció ideada per Joan de Nòstra Dama. Anteriorment, en la vida de «Marchebrusc et de sa mère», Nòstra Dama ja havia «documentat» una cort d'amor a Avinyó presidida per la mare de Marchebrusc a qui el Monge des Isles d'Or atribueix la composició *De la natura d'Amour*.¹⁰ Allí arribaven

8. Entre les dames que integren les corts de Romanin, a més de Phanette de Gantelmes, hi ha la marquise de Malespine; la marquise de Saluces; Clarette, dame des Baulx, Laurette de Saint Laurens; Cecille Rascasse, dame de Caromb; Hugonne de Sabran, fille de comte de Forcalquier; Heleine, dame de Mont-Pahon; Ysabelle des Borrilhons, dame d'Aix; Ursyne des Ursieres, dame de Montpellier; Alette de Meolhon, dame de Curban; Elys, dame de Meyrarques. I encara afegeix que hi ha més dames, encara que no n'ha pogut trobar «jugemens et arrests» (Nostredame 1970: 81-82).

9. Segons Nòstra Dama, les dames que acompanyaven Phanette i Laurette eren «Jehanne, dame des Baulx; Huguette de Forcalquier, dame de Trechts; Briande de Agoult, comtesse de la Lune; Mabile de Villeneuvevve [sic], dame de Vence; Beatrix d'Agoult, dame de Sault; Ysoarde de Roquefueil, dame d'Ansoys; Anne, vicomtesse de Tallard; Blanche de Flassans, surnomme Blankafleur; Douce de Monstiers, dame de Clumane; Antonette de Cadenet dame de Lambesc; Magdalene de Sallon, dame dudict lieu; Rixende de Puyverd, dame de Trans; et plusieurs autres dames illustres et genereuses de Provence, qui fleurissoyent de ce temps en Avignon, lorsque le cour romaine y residoit, qui s'adonnoyent à l'estude des lettres, tenans Cour d'Amour ouverte, et y deffinissoyent les questions d'amour qui estoyent proposees et envoyees, au moyen desquelles et de leurs belles et glorieuses oeuvres leur renommee s'espandit partout, jusques en France en Italie et Espagne» (NOSTREDAME 1970: 130).

10. Segons Nòstra Dama, altres autors consideraven que *De la natura d'Amour* era obra de Marchebrusch. El Monge des Isles d'Or defensa l'autoria de la mare i atribueix al fill *Las Taulas d'Amour*. Seguint el text sembla que la relació de la mare de Marchebrusch i Petrarca no era gens bona ja que «Aucuns ont escript» que els sonets que Petrarca va escriure contra Roma anaven adreçats contra la mare de Marche-

«questions, et tenson d'Amours» (NOSTREDAME 1970: 125) de diferents contrades que eren sotmeses a la «Cort d'Amor». Sigui com vulgui. Phanette i Laurette eren unes dames: «sages en leurs oeuvres, honnestes en conversation, fleurissantes et acomplies en toutes vertus, admirables en bonnes moeurs» (NOSTREDAME 1970: 130) que donaven brillantor a la cort d'Amor d'Avinyó. A més, la categoria de Laurette ve avalada per la seva relació amb Petrarca, «tant celebree par François Petrarque», i per la vinculació amb la il·lustre nissaga de Sade.

Aquestes són les referències a les corts d'amor que apareixen a l'obra de Joan de Nòstra Dama. A partir d'aquí les corts d'amor s'introduiran en la tradició llibresca i l'obra de Nòstra Dama es convertirà en una referència bàsica en els estudis sobre la literatura provençal. D'aquesta manera, bona part de les mistificacions ordides per Nòstra Dama van incrustar-se també en la tradició erudita posterior i caldran ben bé dos segles fins que els estudis literaris puguin desempallegar-se definitivament de la perniciosa influència de Joan de Nòstra Dama.¹¹

---

bruch. De fet, el Monge de Montmajour recorda que era coneguda com «La Palharda d'Amour». Evidentment, tot plegat es tracta d'una nova fabulació de Nòstra Dama. Entre altres coses, perquè situa la vida de Marchebrusc i sa mare en temps de Climent VI. Per tant, entre 1342 i 1352, mentre que Marcabré, amb qui sembla que s'havia d'identificar Marchebrusc, va viure dos-cents anys abans.

11. Cal tenir en compte que durant molt de temps aquest ha estat el llibre a partir del qual s'ha conegut la història dels trobadors. Això és especialment vàlid a França, però fins i tot a Itàlia la influència de Nòstra Dama farà forat a través de la traducció de Giudici i Crescimbeni. Tiraboschi serà el primer que qüestionarà l'herència de J. de Nòstra Dama. Per acabar-ho d'adobar, un altre llibre de la família Nòstra Dama, en aquest cas de Cesar, nebot de Jean, *Histoire et Chronique de Provence* insisteix en moltes de les mistificacions de l'oncle. Aquesta obra va tenir una repercussió extraordinària i contribuï encara més a embolicar la troca amb genealogies extemporànies i històries llegendàries. Sobre la influència de Jean i Cesar de Nòstra Dama, l'opinió de J. Anglade és clara i contundent: «On verra combien il fallut de temps pour que les erreurs de Jean et de César, aussi coupables l'un que l'autre, fussent démasquées» (NOSTREDAME 1970: 97). Vegeu especialment un altre comentari de J. Anglade en NOSTREDAME 1970: 145-176.

Les corts d'amor: de la ficció a la tradició

La mistificació curialesca de Joan de Nòstra Dama arrelarà ben aviat en la tradició literària i ho farà d'una manera, si més no, curiosa a través d'una operació retroactiva. De fet, Nostradamus en el «Proesme au lecteur» es refereix a les sentències dels tribunals com a «Arrests d'Amours». Sigui de manera deliberada o no, amb la introducció d'aquest terme s'induïa a seguir la pista de l'obra de Martial d'Auvergne (1430-1508?), *Les Arrests d'Amours/Les Arrests d'Amours*, publicada a París el 1528.¹² Certament aquesta obra no té res a veure amb la tradició trobadoresca de la qual, segons els seus apòlogistes, haurien sorgit les *cours d'amour*, sinó més aviat amb la tradició al·legòrica i festiva en voga en el segle xv. L'obra s'inicia «Environ la fin de Septembre, / Que saillent violettes, & fleurs, / Je me trouvay en grand chambre / Du noble parlement d'amours. / Et advint si bien qu'on vouloit, / Les dernieres arrestz prononcer» (AUVERGNE 1781: 3). L'exposició dels afers amorosos de caire trivial i frívol contrasten amb la pompa que acompanya la judicatura amorosa:¹³ «Le President tout de drap d'or / Avoit robbe fourée d'ermine / Et sur le col un camail d'or, / Tout couvert d'esmeraudes fines. / Les seigneurs lais pour vestement / avoyent robes de beau vermeil, / Frangées par hault dyamans, / re-luysans comme le soleil» (AUVERGNE 1781: 4, 5).

És ben cert que el contingut de l'obra només molt superficialment encaixa amb el model de cort d'amor que Nòstra Dama imagina; però, pel títol, i fins per la professió de l'autor —procurador al parlament—,

12. Joan Andrés dona com a data d'escriptura de l'obra 1480, any que reproduïx Sismondi. No obstant això, Albert-Henri Sallengre, en *Mémoires de littérature*, en concret en l'article VIII, corresponent a «Arresta amorum», es limita a dir que l'autor de l'obra «fut Procureur au Parlement de Paris l'An 1480» (SALENGRE 1715: 106). Sigui com vulgui, l'any de redacció devia ser al voltant d'aquesta data.

13. F. Diez vincula aquesta obra amb la tradició literària en què se situen Alain Chartier, Charles d'Orléans, Olivier de la Marche. I tot seguit afirma: «Mais qu'on ne s' imagine pas saisir, dans ces bas-reliefs de la cour de Cupidon, un reflet des cours d'amours; ce n'est là qu'un trait caractéristique de la tendance particulière de l'esprit du temps» (DIEZ 1842: 101). F. Jacques Laffite-Houssat la qualifica de «simple amusement d'un magistrat» (LAFFITTE-HOUSSAT 1960: 31).

la connexió amb les corts d'amor era relativament fàcil d'imaginar. I, de fet, no va trigar gaire a produir-se.

Pierre de Caseneuve (1591-1652) serà el qui farà aquest pas amb *L'origine des Jeux Fleuraux de Toulouse* (1659).¹⁴ L'obra enllaça les corts d'amor de Nòstra Dama, *Les Arrêts d'Amour* de M. d'Auvergne i, posteriorment, tot plegat amb els Jocs Florals. Segons Tornier, marmessor de Caseneuve i editor de l'obra, aquesta primera història dels Jocs Florals sorgeix com a resposta a aquells qui atribueixen «à une pure Fable l'Origine des Jeux-Fleureaux» per això s'ha proposat «de combattre toutes les erreurs qui deshonnorent l'Histoire du moyen Temps» (CASENEUVE 1659: *epistre*).¹⁵ Per fer-ho, desgrana la història de la formació de la llengua occitana i la creació de la poesia trobadoresca fins a desembocar en les corts d'amor, que esdevenen un dels eixos argumentatius de l'obra. Tant és així, que bona part del llibre primer s'articula al voltant dels tribunals amorosos, l'existència dels quals documenta a partir de J. de Nòstra Dama i de la idea que l'autor s'ha fet del món medieval. Seguint aquesta línia, considera que la poesia trobadoresca florí a les corts provençals on s'aplegaven un estol de poetes delerosos d'obtenir la glòria. A partir d'aquí, no li costa gaire de postular l'existència d'una mena d'«assemblées, que l'on appelloit Cour d'Amour, de même qu'aux joutes, & qu'aux tournois, chacun s'efforçoit, par une louable contention, d'emporter l'honneur de la victoire sur son compaignon. Ce qui se saisoit par la comparaison des pieces dont la grace & la gentillesse doit estre balancée par le iuge-

14. *L'origine des Jeux-Fleureaux de Toulouse*, va ser publicada el 1659 per Tornier com a marmessor del llegat de Caseneuve i seguint «ses volonteze comme des commandemens absolus, e des Loys souveraines» (CASENEUVE 1659: *epistre*). El llibre incorpora una biografia escrita en llatí per Benard Medon. Sobre Caseneuve, vegeu també TAMIZEY 1875: 5-10.

15. El llibre lloa la figura de «le Deffenseur des Nations, ait sostenu avec une égale generosité les interests du Languedoc, & de la Catelogne Françoisé». Pel que sembla Caseneuve era també autor d'un text sobre la «Catelogne Françoisé», que dedica a un «grand Cardinal» a qui ha fet veure que «ne seroit pas un petit avantage à la France, s'il desvelopoit les droicts que la Coronne a sur cette Province» (CASENEUVE 1659: *epistre*) De fet, G. Ménage consigna aquesta obra en el *Dictionnaire étymologique de la langue française (XV-XVIII)*, París, 1750.

ment de ceux que le privilege de leur qualité, ou le choix qu'on en saisoit, avoit acquis le droit d'y presider; & cette sorte d'exercice fut appellée Cour d'Amour, & le iugement qui s'y donnoit Arrêts D'Amour» (CASENEUVE 1659: 34-35).

A més, Caseneuve accepta la interpretació apuntada per Nòstra Dama, i dedueix l'existència de les corts d'amor dels debats trobadorescos que s'establien en les tençons i els partiments, la resolució dels quals, per força, hauria de dilucidar alguns dels grans senyors de l'època.¹⁶ Però com que els homes es veuran involucrats en guerres diverses, hauran de ser sovint les dames les qui hauran de presidir aquestes corts. Justificada així l'existència d'aquests tribunals i la corresponent presidència femenina, Caseneuve utilitza l'aval de Cesar Nòstra Dama per treure a col·lació la localització concreta de les corts d'amor de Signe i Pierrefeu i recordar algunes de les dames que hi participaven.

A banda de l'«autoritat» de Joan i de Cesar de Nòstra Dama, i de les interpretacions que Caseneuve fa del món medieval, aquestes afirmacions se sustenten «en plusieurs endroits des Poësies Provençales» i al mateix temps en «l'authorité des livres imprimez, que le lecteur peut voir à toute heure» (CASENEUVE 1659: 37-38). Amb tota seguretat entre aquests hi devia ser *Les Arrêts d'Amour* de Martial d'Auvergne, és a dir, les sentències derivades de les causes amoroses dirimides en les corts d'amor. D'altra banda, esmenta aquest llibre —*Arresta Amorum*— com a testimoni del costum de les corts d'amor de cobrir amb flors i plantes oloroses el parterre del consistori, tal com també es feia en els Jocs de Florals de Tolosa: «Comme témoignent les vers de la preface de l'ancien livre, intitulé *Arresta Amorum*, en la description de la Chambre du Parlement d'Amour»¹⁷ (CASENEU-

16. Entre aquestes corts, Caseneuve es refereix a Thibaud rei de Navarra i comte de Xampanya, Saumarus vescomte de Mauleon i Philippe le Long. A més, segons Caseneuve, la projecció de les corts d'amor no es limita a França, on té l'origen, sinó que s'estenen per les terres de l'Imperi germànic. Caseneuve es remunta als temps de l'emperador Frederic Barbaroja i altres senyors: «Ces Princes & ces grands Seigneurs establirent sans doute ces Cours d'amour dons l'Allemagne à l'imitation de celle de France» (CASENEUVE 1659: 50).

17. En concret el fragment correspon al pròleg. Cal tenir en compte que el llibre de Martial d'Auvergne va ser publicat a París (1528) i va tenir moltes reedicions. Va ser

VE 1659: 89), que Caseneuve cita, i que correspon, efectivament, a un fragment d'aquest llibre.

Caseneuve continua la seva tesi aprofundint en l'anàlisi de la literatura trobadoresca i considera que l'esplendor de la poesia provençal va decaure no pas per la violència desfermada pels croats del nord, fet que ni esmenta en aquesta història, sinó per una llei natural, un destí ineluctable: «Loy de nature, qui condamne les plus belles choses à une fin inevitable, les maisons de ces grands Seigneurs qui se pouvoient dire les Maecenes des Poëtes Provençaux, eurent fuiuy le destin des choses mortelles, & que les fiefs en furent réunis à la Couronne ou transportés en de familles estrangeres; les Muses Provençales devinrent muëttes, & tous les beaux esprits, qui maintenoient, l'honneur de la Langue Provençale, se rebutterent entierement, & perdirent avec l'esperance des récompenses le courage de faire des vers» (CASENEUVE 1659: 61).

El fragment anterior és important perquè servirà per relligar els Jocs Florals de Tolosa amb les antigues corts d'amor. Efectivament, la història de la fundació del Consistori de Tolosa és prou coneguda, la novetat és, però, la relació que Caseneuve estableix amb les desaparegudes corts d'amor: set ciutadans tolosans decideixen fundar un Consistori poètic; d'una banda perquè no «ne pouvans supporter ce long-silence des Muses, concerterent ensemble de leur redonner la voix & la parole, & r'alumer dans les jeunes esprits de leur Ville, & de toute la Province, les feux de cet ancien enthousiasme» (CASENEUVE 1659: 62); i de l'altra, perquè «Comme ils sçavoient que la Langue & la Poësie Provençale avoit heureusement trouvé leur subcistance dans les honneurs, & les recompences des Cours d'Amours; ils en establirent une dans llur ville [Tolosa]» (CASENEUVE 1659: 62-3).

Amb aquesta operació els Jocs Florals de Tolosa quedaven vincu-

---

comentat en llatí per Benoît de Court. Sismondi recorda que aquest text va ser traduït per Diego Gracián. I, en efecte, Vicent Salvà en *A catalogue of spanish and portuguese books with occasional literary and bibliographical remarks* alludeix al llibre de Martial d'Auvergne com a «Arestos de Amor, que contienen pleytos y sentencias deffinitivas de amor con Comento. Traduzidos de Frances en castellano por el Secretario Diego Gracian. Madrid, 1569» (SALVA 1826: 125).

lats al període més brillant de la literatura medieval i n'esdevenien els continuadors oficials, una mena de plançó d'una soca altre temps ufanosa. Caseneuve ho manifesta clarament: «la Lyre dont ils avoient autresfois charmé si doucement les oreilles des grands, & resolurent de faire revivre dans Toulouse l'exercice de la Poésie par l'establisement d'une nouvelle Cour d'Amour» (CASENEUVE 1659: 64).

Un cop introduïda la idea de les corts d'amor en la tradició literària, són diversos els autors que s'hi refereixen i l'espremen. Així, per exemple, Albert-Henri de Sallengre en fa una síntesi que inclou explícitament tots els elements en joc fins aquell moment: J. de Nòstra Dama, P. de Caseneuve i Martial d'Auvergne. La creació d'una societat que s'intercanvien «leurs jugemens, sur les jalousies & sur les brouilleries des Amans; c'est pour cela qu'on appelloit cette Societé La Cour d'Amour» «[...] Plus de deux cens ans après, Martial d'Auvergne fit quantité de jugemens à l'imitation de ceux-là, & les publia sous le titre d'Arrêts d'Amour» (SALLENBRE 1715: 105-106). O fins n'hi ha com el «président Rolland», que cita Raynouard al principi del seu assaig,¹⁸ que concretament, en l'obra *Recherches sur les prérogatives des dames chez les gaulois sur les cours d'amour* recull les aportacions diverses fetes sobre la qüestió i en defensa l'existència a partir dels «plusieurs détails curieux sur ces cours d'amour: on y trouve même le nom des dames [...] ainsi que plusieurs des questions qui étoient agitées en la tenue de ces cours d'amour» (ROLLAND 1787: 37). Al darrere de tot plegat hi ha, un cop més, l'ombra permanent de J. de Nòstra Dama i la idea que les corts d'amor constitueixen una tradició ininterrompuda dins la tradició literària francesa que arribava fins al segle XVIII.

Sembla prou clar que la influència i la irradiació de la ficció de les

18. Raynouard el cita com a «président Rolland» i, de fet, ho era de l'Acadèmia d'Amiens. B. G. Rolland cita l'abbé Papon com a suport de la seva tesi. Una autoritat que considera reforçada perquè «en commençant son travail, il doutoit de leur existence, & regardoit ce que l'on en disoit comme une fable, qu'il comptoit détruire dans son histoire (ROLLAND 1787: 35-36). Raynouard farà servir Rolland com un dels avals de la seva tesi i serà també utilitzat, posteriorment, pels defensors d'aquest posicionament; entre aquests hi haurà V. Balaguer. Per conèixer l'exposició de Rolland sobre les corts d'amor, vegeu especialment ROLLAND 1787: 30-50.

corts d'amor va ser força àmplia, però des de l'òptica de la literatura catalana, resultarà encara més decisiu que, a partir de Caseneuve, els Jocs Florals hagin esdevingut una derivació de les corts d'amor. Així, Joan Andrés (1782-1784) recull la tradició i ho fa seguint la línia apuntada per Nòstra Dama i explotada pels seus continuadors. És a dir, «[l]as cortes y las grandes asambleas servian comunmente de teatro á estas contiendas poéticas, y los personajes mas nobles y las damas mas distinguidas se constituian jueces en estos pleytos de ingenio. La fama de tales contiendas se fue aumentando de dia en dia, de modo que se pensó en formar un gravissimo tribunal para hacer mas solemnes las decisiones: y como estas disputas poéticas eran comunmente acerca de quëstiones amorosas y problemas relativos al amor, el tribunal que los juzgaba se llamó Corte, ó Tribunal de amor, é igualmente se llamaron sus decisiones arrestos (ó autos) de amor» (ANDRÉS 1785: 94-95). La justificació de l'existència de les corts d'amor ha servit per introduir, de passada, una referència als «arrestos ó autos» d'aquests tribunals. L'esment d'aquestes sentències amoroses dóna peu a parlar de Martial d'Auvergne que va fer «una coleccion de *Arrestos de amor*, y publicó cincuenta y uno, los quales traduxo en castellano Diego Gracian á principios del siglo siguiente» (ANDRÉS 1785: 95).

Joan Andrés segueix el deixant de Caseneuve quan relliga les corts d'amor de Nòstra Dama amb l'obra de Martial d'Auvergne. La vinculació de l'erudit valencià amb l'obra de Nòstra Dama, ja sigui per via directa o a través de les successives derivacions que va tenir la seva obra, continua amb l'esment de la cort d'Avinyó¹⁹ i del paper que hi feia «Fanetta de Cantelmo [*sic*], tia de la célebre Laura de Petrarca» (ANDRÉS 1785: 95) i del suport que hi oferien els Papes. Més significatiu resultarà encara que Joan Andrés fes servir tot aquest episodi com a presentació d'allò que considera: «Mas importantes y mas gloriosas deberán ser á la poesía provenzal las noticias del consistorio de la *Gaya Ciencia* y los *Juegos Florales de Tolosa*» (ANDRÉS 1785: 95, 96).

19. Joan Andrés al·ludeix també a una cort d'amor a la ciutat d'Aix (ANDRÉS 1785: 95). A més, recorda que l'obra de «Martial de Alvernia» va ser traduïda per Diego Gracián i comentada per Benedicto de Curcio.

I és que, de fet, des de Caseneuve, sembla que una cosa havia de dur aparellada indefectiblement l'altra.

A la llarga, el text de Jon Andrés va constituir probablement una referència rellevant en el procés de «redescoberta» i reivindicació del certamen medieval, com també ho degué ser la interpretació que de la tradició de les corts d'amor fa Sismondi (1813), sobretot si tenim en compte la projecció que l'obra d'aquest crític va tenir a Catalunya.²⁰

Souvent même les chevaliers qui avaient remporté le prix de la valeur, se présentaient pour disputer aussi celui de la poésie. L'un d'eux, une harpe entre le bras, après avoir préludé, proposait l'objet de la dispute; un autre s'avancait à son tour, et, chantant sur le même air, répondait par une strophe de même mesure, et le plus souvent sur les mêmes rimes; ils alternaient ainsi en improvisant, et la disputait était ordinairement renfermée en cinq couplets. La cour d'Amour délibérait ensuite gravement; elle discutait, non seulement le mérite des deux poètes, mais le fond même de la question; et elle rendait, le plus souvent en vers, un arrêt d'amour, par lequel elle prétendait la trancher (SISMONDI 1819: 139).

El fragment anterior és important perquè a banda d'explotar el vincle entre tençons i corts d'amor, insinua ja alguns dels tòpics del «genre troubadour» que faran fortuna en la «restauració» dels Jocs Florals de Barcelona: arpes, competicions poètiques etc.²¹

Posteriorment, el relat segueix essencialment J. de Nòstra Dama i és, per tant, prou conegut. Hi havia corts a Pierrefeu i Romanin, presidides, respectivament, per Stéphanette des Baux i «per la dame de même nom» (SISMONDI 1819: 228), a Avinyó i també a Aix. A més, aquestes quatre corts tenien dos cossos fixos que sentenciaven els ca-

20. La influència de Sismondi és important en la literatura catalana. Sense anar més lluny, Rubió i Ors encara el cita com a referència en el pròleg a *Lo Gayter del Llobregat* (1841). Molt més sintètic i sense deixar entreveure la petja de Nòstra Dama, Bouterwek estableix una relació directa entre «les corts d'amor», el món trobadoresc i la decisió de Joan I, Martí l'Humà i Ferran d'Antequera de restablir, «par une réforme, la réputation de ces consistoires poétiques» (BOUTERWEK 1812: 17).

21. Sobre la voga del «genre troubadour» vegeu Baldensperger (BALDENSPERGER 1907: 110-146) i JACOBET 1929.

sos més complexos que provenien d'altres corts. Les galanteries que sorgien d'aquestes corts s'han conservat «soigneusement leurs arrêts d'Amour; et Martial d'Auvergne fit, en 1480, une compilation de cinquante-un de ces arrêts qui ont été ensuite traduits en espagnol par Diego de Grazian» (SISMONDI 1819: 229). A diferència de Caseneuve, Sismondi es veu en l'obligació d'explicar la desaparició de tot aquest món d'arpes i cortesia quan «Le pays d'où il était sorti tant de poètes gracieux n'était plus occupé que de carnage et de supplices; car après le guerre générale, les massacres et les persecutions ne cessèrent point» (SISMONDI 1819: 226). En aquest estat de coses, la política seguida per Carles d'Anjou²² suposarà la fi definitiva del somni provençal i, per extensió, de les Corts d'Amor: «Ce fut pendant son règne que finirent ces Cours d'Amour qui avaient long-temps excité l'émulation des poètes, en accordant au talent les plus brillantes récompenses, et contribué à polir les moeurs, en infligeant, au nom de l'opinion publique, une peine à ceux qui manquaient aux lois de la délicatesse» (SISMONDI 1819: 227-228). La interpretació de Sismondi situa novament la poesia trobadoresca i les corts d'amor com a conceptes complementaris que només per culpa del carnatge de la croada albigesa i de la incúria de Carles d'Anjou van desaparèixer de les terres occitanes. Per això, el 1323 set ciutadans de Tolosa van aplegar-se per «former une espèce d'académie, del gai saber; ils prirent le titre de *la Sobregaya Companhia dels sept Trobadors de Tolosa*» (SISMONDI 1819: 234) amb la voluntat de retornar a la poesia trobadoresca la brillantor d'antany. Aquesta tesi, elaborada per Caseneuve i repetida reiteradament fins a arribar a Sismondi, havia de tenir una bona recepció a partir de la dècada dels trenta entre un grup reduït d'intel·lectuals barcelonins. Però, perquè això fos possible, calia encara una nova aportació.

En efecte, serà a partir de 1817, arran de la publicació de l'obra de

22. La responsabilitat de Carles d'Anjou en la decadència de la poesia trobadoresca és clara, ja que segons Sismondi «le souverain fut absent, qu'il eut adopté une langue étrangère, et qu'il eut attiré à la cour de Naples les chevaliers et les dames que auraient pu combattre dans les tournois, et siéger dans les Cours d'Amour» (229). A més, Sismondi es mostra molt crític amb la política de Carles d'Anjou a qui acusa d'haver sacrificat «la prospérité du beau pays qu'il avait reçu en dot, à sa passion pour la guerre et à son ambition démesurée» (SISMONDI 1819: 227).

Raynouard, *Des troubadours et les cours d'amour*, que la tradició llibresca sobre les corts d'amor rebrà un nou impuls. Aquest estudiós coneix la tradició erudita immediata relacionada amb les corts d'amor i, sobretot, Nòstra Dama. Però, a banda de la reutilització d'aquest autor, Raynouard apuntala la seva teoria sobre l'existència de les corts d'amor en l'exhumació d'un document del segle XII «l'ovrage qui fournit les renseignements précieux dont je me servirai, est d'un chapelain de la cour royale de France, nommé André» (RAYNOUARD 1817: LXXXI).

L'autor de l'obra és, doncs, «André le chapelain» i el títol, prou eloqüent: *Livre de l'art d'aimer et de la réprobation de l'amour*. Basant-se en les proves documentals aportades pel text d'Andreu el Capellà, Raynouard manifesta la voluntat de deixar de banda conjetures i suposicions anteriors, però tot i aquestes prevencions, no pot estar-se de deduir l'existència de les corts d'amor de les tençons trobadoresques: «Mais ces tençons [...] auraient été des compositions aussi inutiles que frivoles, si quelque compagnie, si une sorte de tribunal n'avait eu à prononcer sur les opinions des concurrents» (RAYNOUARD 1817: LXXXV). Aquesta era una via fressada per la tradició erudita i —recordem-ho— encetada per Nòstra Dama. Certament aquesta suposició no demostraria de «manière irrécusable, l'existence des tribunaux galants» (RAYNOUARD 1817: LXXXVI), però la concurrència amb el text d'Andreu el Capellà hauria de servir per esvair qualsevol dubte. Provada l'existència de les corts d'amor per la doble via: manuscrit i tençons, Raynouard repassa les dames que, com a presidentes dels tribunals, dicten les sentències amoroses en el text d'Andreu el Capellà: «des dames de Gascogne, Ermengarde, vicomtesse de Narbonne, la reine Éléonore, la comtesse de Champagne, la comtesse de Flandres» (RAYNOUARD 1817: LXXXVII).

El mostrari de les corts d'amor es completa amb les recurrents referències extretes de J. de Nòstra Dama a les corts de Pierrefeu, Signe, Avignon, Romanin, l'esment de les dames que les integren i la reutilització de les conegudes tençons entre «Giraud i Peyronet» o «Raimond de Miraval i Betrand d'Allamanon»:²³ «[l]es détails qui

23. Raynouard insistirà en aquest aspecte i aduirà altres tençons que apareixen en el text de Nòstra Dama: «En plusieurs endroits des vies des poètes provençaux, il

concernent les cours établies en Provence nous ont été transmis par Jean de Nostradamus» (RAYNOUARD 1817: xci).

Finalment, Raynouard exposa les matèries de què tracten les corts d'amor i ho fa a partir dels diferents «jugements» que havien emès les dames esmentades seguint un codi compost per trenta-un articles.²⁴ El text s'estructura seguint el motlle: «question», en què es planteja la situació amorosa i «jugement» en què la dama emet la sentència.²⁵

Pel que fa a la composició i al funcionament de les corts d'amor, com que el manuscrit no presenta indicacions precises, els dedueix d'algunes de les sentències o, el que és pitjor, de J. de Nòstra Dama: nombre de dames que constitueixen la cort de l'existència d'un codi amorós o la jurisprudència que generen les sentències ja pronunciades.

L'ACADÈMIA DE BONES LLETRES (ABL)

Totes aquestes referències sobre les corts d'amor devien arribar a l'ABL, de la mateixa manera que ho havien fet, potser una mica abans,

---

parle des cours d'amour et des dames qui les présidaient» (RAYNOUARD 1817: xciii). A més, en cita d'altres en què actuen com a jutge una dama: Guillemette de Benaut, Marie de Ventadour, la dame de Montferrat, «Azalais et la dame Conja», Guillaumine de Toulon, etc. (RAYNOUARD 1817: xcvi).

24. Aquest codi comença amb l'article «Causa conjugii ab amore non est excusatio recta». Va tenir un ressò important a l'època i, sense anar més lluny, Stendhal el tradueix i l'incorpora a *De l'Amour* (1822). Stendhal coneix de primera mà el llibre de Raynouard, de qui segueix fil per randa el discurs (RAYNOUARD 1817: cv).

25. Com a exemple de l'estructura que adopten les causes seguides en aquesta cort d'amor podem llegir el cas fallat per la reina «Éléonora»: «Question: Un chevalier requérait d'amour une dame dont il ne pouvait vaincre les refus. Il envoya quelques présents honnêtes que la dame accepta avec autant de bonne grace que d'empressement; cependant elle ne diminua rien de sa sévérité accoutumée envers le chevalier, qui se plaignit d'avoir été trompé par un faux espoir que la dame lui avait donné, en acceptant les présents. / Jugement de la reine Éléonore: Il faut, ou qu'une femme refuse les dons qu'on lui offre, dans les vues d'amour, ou qu'elle compense ces présents, ou qu'elle supporte patiemment d'être mise dans le rang des vénales courtisannes» (RAYNOUARD 1817: cxv-cxvi).

les informacions documentades sobre els Jocs de F. Torres Amat. En l'entitat barcelonina, com a conseqüència de la influència del corrent romàntic, de la voga del *genre troubadour* i, potser també, arran de l'impacte que havia suposat la destrucció d'una part del patrimoni artístic medieval, es respirava un ambient propici a tot allò relacionat amb el món trobadoresc. En aquest context, la descoberta de l'obra de Raynouard actuà com a catalitzador d'un projecte que, en una primera fase, culminà en la convocatòria del certamen literari de 1841.

L'obra de Raynouard s'havia publicat feia prop de vint anys a París, però fins a l'entrada de la dècada dels trenta no es devia conèixer gaire àmpliament en les terres catalanes. És cert que el seu nom ja apareix en les *Memorias* de Fèlix Torres Amat²⁶ i és probable que, a partir de 1836, l'obra de Raynouard esdevingués motiu de comentari en el si de l'ABL. En concret, en la sessió del 22 de març, es llegeix una carta en què hom demanava si ja havien rebut els volums I, II i III de «la coleccion de poesias originales de los trovadores publicada por M. Raynouard»²⁷ i anuncia el proper enviament dels volums IV, V i VI. Sembla que els primers no havien arribat, però, després de les gestions efectuades pels acadèmics comissionats, l'afer es devia resoldre, tot i les dilacions, de manera favorable. A partir d'aquell moment, els membres de l'Acadèmia podien tenir a l'abast l'obra de Raynouard, cosa que, com veurem més endavant, devia permetre a Cortada conèixer la informació relacionada amb les corts d'amor que l'erudit francès incorpora en el segon volum de *Choix des poésies originales des troubadours*, en què exposa la seva teoria sobre les corts d'amor i dona a conèixer el manuscrit d'Andreu el Capellà.

A banda de l'estímul llibresc, derivat del coneixement de l'obra de Raynouard, sembla plausible que alguns contactes anteriors establerts amb l'Acadèmia tolosana contribuïssin a fer que entre determinats

26. L'esment a Raynouard apareix en la «Notícia» de P. Puiggarí que cita *Choix des poésies originales des troubadours* (TORRES AMAT 1973: XL i XLIII).

27. La carta va ser tramesa el 26 de gener i va ser llegida el 22 de març. L'acadèmic Llobet és l'encarregat d'esbrinar on han anat a parar els volums esmentats. Sigui com sigui, el 30 d'octubre ja s'han rebut els volums IV, V i VI, però encara no s'han localitzat els tres primers (Actes de l'Acadèmia de Bones Lletres, sessió de 22 de març de 1836).

nuclis intel·lectuals catalans es comencés a esbossar la idea de «re-crear» uns jocs florals a Barcelona.²⁸ Probablement, aquestes relacions es devien iniciar arran de la publicació de *Ensayos poéticos* (1817) d'Aribau, fet que propicià l'intercanvi epistolar i poètic entre l'autor català i el marquès d'Aguilar, un activista floralesc incansable autor de discursos, odes, lectures i papers diversos en el certamen de Tolosa. J. Anglade el qualifica d'«hispanisant distingüé».²⁹

El protagonisme que el marquès d'Aguilar té en el consistori de Tolosa al llarg de pràcticament dues dècades dona més transcendència a la relació primerenca establerta amb Aribau. Aquesta s'inicià, pel cap baix, el 19 de juny de 1818, quan el marquès d'Aguilar dedicà una sessió acadèmica a la lectura d'una traducció en prosa, «Les délices de l'étude», d'un poema d'Aribau i qualificà l'escriptor català de «jeune homme de dix-huit ans, qui annonce du talent au-dessus de son âge» (ANGLADE 1928: 75). L'intercanvi epistolar va tenir continuïtat i Elías de Molins³⁰ esmenta la tramesa d'una oda del marquès d'Aguilar, mentre que Aribau li n'adreça una altra en què lloa el seu nom i la seva obra.³¹

Ilustre de Aguilar, mi pobre musa,
Que sin ella saber cantó al que sabe,

28. Sobre les relacions entre el consistori de Tolosa i el de Barcelona al llarg del s. XVIII, vegeu ROSSICH 2006: 73-75.

29. Sobre l'activitat del marquès d'Aguilar a l'Acadèmia, vegeu Axel Duboul (1901: 676), Frédéric SÉGU (1935) i Alexandre du Mège (1839: 193-206). Sobre les relacions amb la cultura hispànica del marquès vegeu també Anglade (1928: 74-77). El romanista occità ressegueix les múltiples activitats del marquès d'Aguilar a l'Acadèmia de Tolosa i esmenta la tasca com a divulgador d'obres relacionades amb la literatura espanyola. Així, tradueix, per exemple, Quintana, Diego Saavedra i Martínez de la Rosa. La desaparició del marquès d'Aguilar fa exclamar a J. Anglade: «Après la mort d'Aguilar les communications concernant la littérature espagnole sont moins nombreuses» (ANGLADE 1928: 76).

30. Elías de Molins, dins *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del s. XIX*: «El marquès de Augilar le dedicó una oda escrita en francés, que manuscrita existe en el Archivo de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» (ELÍAS DE MOLINS 2000: 123). Elías de Molins la documenta en el lligall 17, però fins ara no ha estat possible localitzar-la.

31. Sobre aquest poema, vegeu el manuscrit 1256/1 (f.18-29) de la Biblioteca de Catalunya.

Y persiguió la concepcion del mundo
 Con vanas voces. ¡Ojala lo hiciera
 Con su egemplo tambien! Acaso entonces
 Mereciera tu aplauso; [...]
 Tú te humillaste a ensalzar mi nombre.
 El tuyo quedará: la eterna fama
 Te tiene colocado entre sus hijos.
 [...]

El text és un exercici retòric considerable en què apareixen «el malogrado Albano», referència a la traducció de l'obra de Lope de Vega que havia fet Aguilar, el motiu de la lira, com a símbol de la creació poètica, i un vers que, anys a venir, reutilitzarà a «La Pàtria»: «Y el nombre de Aguilar será a mi boca / Mas dulce que la miel será a mi pecho / mas grato que el de mi infancia».

No sembla que el contacte entre Aribau i el marquès tingués cap concreció directa i immediata en el terreny floralesc, però, si més no, és indicadora de la irradiació de l'obra d'Aribau i del marquès d'Aguilar i de la connexió entre el món poètic barceloní i el tolosà.³²

En aquestes mateixes dates i arran de la represa de la institució tolosana, després del parèntesi revolucionari, els acadèmics busquen obtenir un cert ressò i reconeixement exterior a través de la tramesa dels *Recueils* periòdics a diferents entitats i jerarquies. En aquest context, F. Ségu remarca l'intercanvi epistolar, que qualifica de «curieuses», entre l'Acadèmia i Pedro Cevallos,³³ que respon en nom del rei Ferran VII i dóna les gràcies per la tramesa.

32. L'interès del marquès d'Aguilar, pel coneixement de la història de Consistori barceloní es posa en relleu en la carta datada el 1817 que adreça a l'ABL perquè «se sirva facilitarle el conocimiento de todo lo que pueda existir en sus archivos pertenecientes a la antigua lengua lemosina, a la Gaya Ciencia y al establecimiento de su colegio en Barcelona por los mantenedores de tolosa». Lligall I-III-3 ABL, citat per ROSICH (2006: 76).

33. Aquest episodi també està documentat per J. Anglade que data la tramesa de l'Acadèmia el 12 de gener de 1816 i atribueix la carta a Poitevin-Peitavi, secretari perpetu. Pedro Cevallos Guerra va presidir el govern de 1814 a 1816, la qual cosa permet datar amb una certa precisió la carta. F. Ségu tradueix i reproduïx aquesta carta. (SÉGU 1935: 133).

L'envoi d'un écrit aussi recommandable par son mérite que parce qu'il est le fruit des travaux d'une société dérivée des Troubadours, dont le souvenir rappelle l'origine de l'histoire moderne (SÉGU 1935: 133).

Els contactes amb l'ABL, tal com afirma J. Anglade, s'afirmaren més endavant. Amb tota seguretat, aquests *recueils* devien arribar també a l'ABL. Així, per exemple, Ramon Muns regracia l'Acadèmia tolosana per haver-li'n enviat un (MUNS 1842: 77). Abans d'això, però, ambdues institucions van tenir la possibilitat d'estrènyer les relacions a través de l'actuació de J. Tastú i Alexandre du Mège. En aquest sentit, cal recordar Tastú que va ser a Barcelona entre març i juny de 1838, quan fou nomenat membre corresponent de l'ABL. Durant el seu sojorn participà en diferents sessions acadèmiques i travà una estreta relació amb Joan Cortada.³⁴ J. Tastú gaudia aleshores d'un prestigi considerable, cal recordar en aquest sentit que en el pròleg a les *Memorias*, Torres Amat havia mostrat la seva gratitud pels materials que li havia proporcionat procedents de la Biblioteca Nacional de París. Però, a més, la muller de Tastú, Amable Voïart, més coneguda com a Amable Tastú, havia participat assíduament en el concurs literari de Tolosa i n'havia obtingut diversos guardons. Tastú tenia per tant informació de primera mà sobre el certamen de Tolosa, un coneixement que, poc o molt, devia influir en la decisió de l'ABL de convocar el certamen literari de 1841.

Per acabar de reblar el clau de la connexió amb Tolosa, el gener de 1838, a petició de l'interessat, l'ABL va nomenar membre corresponent Alexandre du Mège que ho era també del consistori tolosà, del qual era també *mainteneur* i *maître ès Jeux*, per la seva aportació a documentar l'existència de Clemència Isaura. Du Mège era, de fet, un hàbil impostor que havia aconseguit ensarronar la docta corporació amb una mistificació poètica.³⁵ Amb l'aval obtingut a Tolosa, l'ABL, li obrí les portes sense cap mena de recel.

34. Sobre això, vegeu PAGÈS 1888: 74, en què descriu les gestions de Cortada prop de la duana perquè pugui embarcar cap a França peces diverses procedents de la destrucció de convents de 1835.

35. Sobre els fets d'aquest mistificador incorregible vegeu FREIXES 2009: 143-145. Val a dir que l'engany va mantenir-se fins al 1852, any en què Noulet formulà sèrioses

Malgrat tot, Du Megè va acabar creient-se el seu paper i durant els primers anys va fer de pont entre ambdues corporacions. Prova d'això és que fou l'encarregat de fer l'elogi fúnebre del marquès d'Aguilar (1839), mort un any abans. Du Mège donà a conèixer a l'Acadèmia tolosana el *Recueil* de l'ABL de 1842 (19 de juliol de 1844) i insistí set anys més tard quan «communique à l'Académie quelques passages intéressants du «Recueil» publié en 1842 par l'Académie de Barcelone» (ANGLADE 1928: 77). El *recueil* a què fa referència el fragment anterior devia correspondre a la memòria que llegí R. Muns en la sessió pública de 2 de juliol de 1842 en què s'adjudicaven els premis del certamen convocat el febrer de l'any anterior. Atesa la importància programàtica d'aquesta memòria, la insistència de Du Mège és del tot fonamentada.

En la seva exposició, R. Muns ressegueix, d'una banda, les fonts en les quals se sustenta el certamen literari barceloní: Enric de Villena, Torres Amat, el concurs de Tolosa, el de Barcelona i, de l'altra, articula un esbós de programa de restauració literària a partir de «La Pàtria» d'Aribau i de dues octaves de les «Comunitats» de Puigblanch. I és que el certamen de l'ABL representa la primera manifestació de la voluntat d'organitzar un certamen literari inspirat en el model floralesc. Ho reconeix J. Rubió el 1877 quan afirma: «Aquel certámen, oportunísimo recuerdo de nuestros antiguos Juegos Florales, debió ser y hubiera sido, á no estorbarlo los acontecimientos políticos, de triste memoria, que contrariaron los propósitos de esta corporación, el primero de los que al intento de restablecer aquella hermosa cuanto utilísima institución proyectaba celebrar en los años sucesivos» (RUBIÓ I ORS 1877: 172). I ho corrobora, en part, la coneguda befa que del premi atorgat a J. Rubió va fer-ne Piferrer: «fue la cerimonia más tonta, pueril y ridícula que puedas figurarte» (Piferrer, *Correspondència*; cf. MIRACLE 1960: 147-50).

---

objeccions als actes del personatge. Finalment Roschach, a final del segle XIX, va destacar tot el tripijoc. Per Henri Jacobet, Du Mège «incarne en lui et nous fait comprendre ce type complexe et un peu énigmatique du vulgarisateur sans conscience, mais non sans science qui, combinant, en un mélange ambigu, l'érudition à la fantaisie et disons-le, se moquant en somme du public, trouva le moyen de séduire cette génération de transition, contemporaine du genre troubadour, d'où devait sortir, vers cette même époque, l'austère et probe école des médiévistes du XIXe siècle» (JACOBET 1929: 237-238).

A hores d'ara, sembla prou clar que la irrupció en el panorama literari de J. Rubió fou el desencadenament d'una operació³⁶ que havia començat a definir-se, uns anys abans, amb la redescoberta llibresca del certamen medieval barceloní i dels lligams existents entre aquest i el de Tolosa. Ambdues línies convergeixen en J. Cortada, que esdevé l'inductor de tota aquesta operació,³⁷ com ho seria també de tota l'estratègia seguida per tal d'aconseguir que l'ABL donés el seu suport a la celebració del certamen, primer, i encara més difícil, que aprovés una esmena posterior per tal de permetre l'ús de la llengua catalana «y pueda usarse de los dos idiomas, castellano i provincial» (Actes, 29-1-1841).³⁸

LORENZO I LA MEMÒRIA SOBRE LES CORTS D'AMOR DE CORTADA

Certament, l'interès de Cortada pel món medieval venia de lluny. Anteriorment havia ja publicat les novel·les *Tancredo en el Asia* (1834), *La heredera de Sangumí* (1835), *El rapto de Doña Almodis por el caballero Poncio Cervera* (1836) i la traducció de *La fuggitiva*, de Tommaso Grossi (1834). La lectura de l'assaig de Raynouard devia desvetllar-li l'interès per les corts d'amor i probablement va empènyer-lo a escriure *Lorenzo* (1837).

Així les coses, la publicació de la novel·la *Lorenzo* pot entendre's com una primera resposta literària, suscitada per la suggestió que el

36. A. Rubió i Lluç ho admetia: «Avui se pot dir sense embuts que aquell certamen se va fer a posta per a mon pare, a qui es desitjava premiar per sos versos amb una cadira acadèmica» (RUBIÓ I LLUCH 1902: xli). Sobre això vegeu també J. M. DOMINGO 2003: 358.

37. Rubió explica així l'episodi: «Durante más de año y medio continuó el *Diario* dando á luz, casi mensualmente y una tras otra, hasta diez y nueve composiciones de *Lo Gayter del Llobregat*, sin que supiese quien tras este pseudónimo se escondia más que su amigo D. Juan Cortada, de cuyas manos pasaban aquellas á las del Director del decano de nuestros periódicos para, por las suyas, ir á parar á las del cajista» (RUBIÓ I ORS 1877: 170).

38. En aquesta sessió s'aprovà també que la composició havia d'incloure almenys «seiscientos versos, que sean del género épico». Sobre el desenvolupament d'aquesta convocatòria vegeu FREIXES (2009: 148-160) i sobre la tria del gènere, vegeu J. M. DOMINGO (2003: 360).

descobriments de les corts d'amor va provocar a Cortada. La influència d'aquesta idea s'exposa clarament en les notes que acompanyen l'edició de la novella en què reconeix l'aportació de Raynouard amb la divulgació del text de «Maese Andrés», és a dir, Andreu el Capellà «En dicha obra [d'Andreu el Capellà] se prueba de una manera incontestable la existencia de las Cortes de Amor» (CORTADA 1837: 269). A més, Cortada explota la informació diversa que aporta Raynouard, tant per bastir la ficció novel·lesca, com per falcar-la amb documentació històrica. Així, per exemple, cita com a precedents en l'estudi de les corts d'amor «El presidente Rolland» i esmenta Sismondi, Guinguene, Sainte Pelaye o Millot. A banda d'això, Cortada copia, en llatí, el codi d'Andreu el Capellà i en dóna la versió castellana (CORTADA 1837: 273-276).

L'obra s'organitza sobre un esquema argumental convencional, definit per l'amor secret de Lorenzo i Maria, en el qual s'intercalen diferents episodis que relliguen la ficció amorosa, la tradició dels certàmens literaris de Tolosa i l'existència de les corts d'amor. En aquest marc, el protagonista s'afanya a justificar els motius que l'han impulsat a fer el viatge a Avinyó: plaure al rei Pere, «presentarme en público á disputar la prez á los trovadores, quizás para esponer alguna queja á la corte de Aviñon, ó para ir a visitar á Tolosa á mi amigo Juan de Castellnou, mantenedor en el consistorio de la gaya Ciencia» (CORTADA 1837: 20). L'estada del protagonista a Avinyó i la propera celebració d'unes corts d'amor en aquella ciutat és el pretext que utilitza l'autor per introduir una digressió sobre la creació i l'evolució del certamen: «Residia por entonces allí mismo uno de aquellos tribunales, cuya rareza y orijinalidad no tienen ejemplo en la historia del mundo. Hijos del espíritu del siglo, y de la especie de cuento fanático que llegó a darse á la galanteria amatoria, solo podian subsistir en aquellos tiempos que se han llamado bárbaros por mas que en algunas materias presentan notables ejemplos de civilización y delicadeza mas esquisitas y estimadas. Hablo de las cortes de amor» (CORTADA 1837: 30, 31).

Seguint amb tota seguretat Raynouard,³⁹ cita el reguitzell de dames

39. Les referències a les corts de Pierrefeu, Signe, Romanin i Avinyó, així com el nom de les dames que componen les corts apareixen o bé a Nòstra Dama, o bé a Andreu el Capellà a través de Raynouard que, amb tota certesa, és el text que utilitza

que les componen, que coincideix fil per randa amb el llistat de J. de Nòstra Dama: «Sentábanse pues en la corte de amor de Aviñon en 1339 las señoras siguientes: Juana dama de Baulx, Ugueta de Forcalquier, Brianda de Agoult [...] Estevanilla de Gantelmes, tia de Laura Sade, y la misma Laura Sade. Entre todas ocupaban el primer lugar las últimas que hemos nombrado» (CORTADA 1837: 34). Gràcies a Estefania de Gantelmes i Laura de Sade, la cort d'Avinyó havia esdevingut el tribunal més reconegut de l'època en el qual es debatien afers de naturalesa amorosa i poètica, tal com comenta que es feia a Tolosa. Cortada situa en aquestes conteses poètiques Perceval Doria, Bertrand d'Alamanon —esmentades per Nòstra Dama—, recrea Pere Lafranc, Canfranc de Villagrassa, Ugó Lamich o Guillelmo Puig-alt i aprofita la ficció novel·lesca per anunciar la futura creació del Consistori de Barcelona en què participaran Lluís d'Averçó, Jayme Martí (*sic*) i Joan I:

Tolosa y Barcelona eran émulas de Aviñon en los progresos y lustre de la gaya ciencia. De mucho tiempo ecsistia en la primera el célebre consistorio de los siete mantenederos de la gaya ciencia, cuyas lecciones y ejemplo animaban á los trovadores, indicándoles el camino por donde podian llegar al merecimiento de una corona. No estaba aun fundada en Barcelona la academia del gay saber que algunos años despues establecieron Luis de Aversó y Jayme Martí [*sic*]⁴⁰ con facultad de Don Juan 1º de Aragon» (CORTADA 1837: 36, 37).

Un cop introduïdes les referències històriques imprescindibles sobre els certàmens de Tolosa i Barcelona, Cortada deixa volar la imagi-

---

Cortada. Prova d'això és que les citacions de Nòstra Dama corresponen sempre a fragments citats per Raynouard. Així, per exemple, en les notes esmenta la cort d'amor de Pierrefeu i Signe en la qual situa «Estevanilla, dama de Baulx, hija de conde de Provenza; Alalízis [*sic*]; vizcondesa de Avignon; Alaleta, dama de Oligle; Hermisenda, dama de Posquieres; Bertranda, dama de Urgan; Mabills, dama de Yéres; la condesa de Dye, Rostanga dama de Pierrefeu; Bertranda, dama de Signe, Jauseranda, de Claustral».

40. La utilització de la forma *Jayme Martí* per referir-se a Jaume March fa evident que la font utilitzada és F. Torres Amat, cosa que es confirma un cop més en les notes quan afirma: «El que deseé mas noticias acerca de esto, puede ver la obra titulada Memorias para ayudar á formar un diccionario crítico de escritores catalanes por el Ilmo. Señor Torres Amat, en el artículo Aversó, (Luís de)» (CORTADA 1837: 279, 280).

nació per descriure el certamen d'Avinyó en el qual situa personatges històrics: Petrarca, Lorenç Mallol o Joan de Castellnou que conflueixen en la cort presidida per Estefania de Gantelmes, on es jutgen dues qüestions extretes directament del text d'Andreu el Capellà. En primer lloc, si entre marit i muller pot existir amor vertader —recordem que correspon al primer article del codi d'Andreu el Capellà—, mentre que en el segon cas, es tracta de resoldre si l'acceptació de regals implica algun tipus de compromís amorós. Ambdós casos estan documentats per Raynouard i corresponen respectivament a les sentències emeses per la comtessa de Xampanya i la vescomtessa de Narbona.

Si bé la novel·la *Lorenzo* pot considerar-se com un primer intent de divulgació de l'existència de les corts d'amor i els certàmens literaris entre un públic més o menys ampli, quan per raons diverses es planteja tirar endavant un concurs literari a l'ABL, li caldrà fer un pas més i convertir la ficció històrica en una memòria acadèmica. La dependència que la memòria té de la novel·la és comentada pel mateix Cortada:

En mi *Lorenzo* he continuado la romancesca historia del hallazgo de tal código, la cual, si bien debe tenerse por puramente fantástica, revela de un modo muy claro el espíritu del siglo, y el gusto que en él dominaba por las aventuras peregrinas y exageradas. Treinta y un artículos tenia este código, algunos de los cuales pueden reputarse por verdaderas herejías. Si no temiese cansar la atención de la Academia los leería, pero se podrán ver en mi *Lorenzo*, en donde están escrupulosamente transcritos de la copia exacta que un conocedor sacó para mí del manuscrito original de capellán Andrés»⁴¹ (Domingo 2009: 197, 198)-

Ignoro qui devia ser aquest «conocedor» que va copiar expressament per a J. Cortada els manuscrits, però contrasta amb el que afirma a les notes que acompanyen la novel·la *Lorenzo*, on relaciona directament la redacció de l'obra amb el coneixement de Raynouard, de qui recorda «(que murió hace un año), y que tantos servicios tiene hechos á la literatura y antigüedades de la Provenza. Entre las curiosidades que han pasado por sus manos, es muy notable el manuscrito de la biblio-

41. La memòria sobre les Corts d'Amor va ser llegida en la sessió del 10 de desembre de 1840. Ha estat publicada en DOMINGO 2009: 189-207.

teca del rey, escrito en latín por Maese Andres, con el título de *Liber de arte amandi et de reprobatione amoris*»⁴² (CORTADA 1837: 269).

Cortada inicia la memòria repassant la tradició trobadoresca i relligant-la amb les corts d'amor a través de la figura enigmàtica del «Monje de las Islas de Oro», que vivió en el siglo XIV» (DOMINGO 2009: 192). O, el que és el mateix, a partir d'una de les fabulacions creades per Nòstra Dama per donar cos i versemblança erudita a la invenció de les corts d'amor. Segons Cortada, aportacions de diversos cronistes han participat, a banda de Joan de Nòstra Dama, en la transmissió d'aquesta tradició literària: J. M. Crescimbeni, A. Bastero, l'abat Millot, etc., fins que Raynouard «escribió acerca de los trovadores y acerca de las cortes de amor dando a estos dos asuntos la trabazón o mejor la unión que les corresponde, pues si no son padre e hijo deben reputarse al menos como hermanos» (DOMINGO 2009: 192, 193).

En aquesta línia, Cortada insisteix que «uno de los objetos de las *cortes de amor* era derimir las cuestiones de amor, ora fuese para obligar a una persona a que amase a otra, ora para declarar si un amante había cumplido los deberes que el amor le impusiera» (DOMINGO 2009: 191). Pel que fa l'origen, considera que cal relacionar-lo amb la poesia trobadoresca i, en concret, amb l'augment del nombre de trobadors, cosa que feia que, per força, se n'apleguessin diversos en un mateix castell. Així s'hauria iniciat una rivalitat literària que es canalitzava a través de les tençons: «He aquí el origen de las *cortes de amor*, he aquí las ponderadas *tenzones*». Unes corts que, com afegeix tot seguit, havien de constituir i premiar dones: «Disputando trovadores, los jueces de la disputa no podían ser sino las damas. He aquí, repito, el origen de las cortes de amor» (DOMINGO 2009: 194). Tot plegat resulta d'allò més raonable i convincent i fins i tot no falta el detall sobre els premis atorgats: una corona teixida amb plomes de

42. Cortada copia el títol sencer *Liber de arte amandi et de reprobatione amoris, editus et compilatus a magistro Andrea, francorum aulae regiae capellano, ad Galterium amicum suum, cupientem in amoris exercitu militare: in quo quidem libro, cujusque gradus et ordinis mulier ab homine cujusque conditionis et status ad amorem sapientissime invitatur: et último infine ipsius libri de amoris reprobatione subjungitur*. El text es idèntic al que apareix en l'assaig de Raynouard, llevat de petites variants formals: alguna majúscula (*Francorum*), algun accent la separació d'algun mot.

paó i faisà. Certament, tal com ell reconeixia, tot això només són indicis, tot i que en algunes tençons els trobadors triïn explícitament la dama o la cort d'amor en què volen ser jutjats.⁴³

Probablement per això, quan es tracta d'identificar algunes d'aquestes corts s'apuntala altra vegada en Joan de Nòstra Dama i ressegueix el panorama ric i engrescador de les corts d'amor: Pierrefeu, Avinyó, Signe, Romanin, corts en què s'apleguen reines i grans senyores: dames de «Guscuña», Ermenganda de Narbona, la reina «Eleonora», la comtessa de «Champaña», la de Flandes. Sense que pugui precisar-ne com estaven constituïdes, se sap que en alguns casos la composició podia ser molt nodrida i que per força s'haurien de regir per «principios fijos y detestaban la arbitrariedad» (DOMINGO 2009: 197), la qual cosa feia imprescindible l'existència d'un codi com el que aporta el manuscrit d'Andreu el Capellà: «Treinta y un artículos tiene este código, algunos de los cuales pueden representarse por verdaderas herejías» (DOMINGO 2009: 197).

D'aquesta manera l'aportació de Joan de Nòstra Dama i les raons sociopoètiques adduïdes fins ara per Cortada es veuen reforçades amb el descobriment del manuscrit d'Andreu el Capellà, a partir del qual, segons Cortada poden extreure's proves «tan inmediatas que el más severo crítico no halla cosa que oponer a ellas» (DOMINGO 2009: 195). Per comprovar-ho, res millor que exposar algunes de les sentències que mostren el funcionament d'aquestes corts i posar al descobert el tipus de plantejament amorós que s'hi ventilava. Amb aquesta intenció Cortada reproduceix nou casos amb les corresponents resolucions emeses per Maria de Xampanya, Ermenganda, vescomtessa de Narbona, la reina Elionor, les dames de Gascunya. El contingut d'aquestes sentències obliga J. Cortada a fer un comentari contemporitzador, mig de resignació, mig de comprensió: «en aquel tiempo como en todos los demás los hombres han practicado el vicio y encomiado la virtud, han sido esclavos de la lujuria y ofrecido un homenaje hipócrita a la continencia» (DOMINGO 2009: 203).

43. J. Cortada esmenta la tençó entre «Salvarico de Malleón y Proposto, los cuales nombraron para que juzgasen su disputa a las damas Guillelma de Benant, María de Ventadour y a la señora de Monferrato» (DOMINGO 2009: 195).

J. Cortada, seguint especialment Sismondi, considera que l'esfondament de les corts d'amor i del món trobadoresc s'inicia amb la croada contra els albigesos exhortada per Innocenci III: «De este país anatemiizado huyeron las fiestas, las risas y las alegrías, y los trovadores encargados de derramarlas por los castillos se dispersaron en silencio, no trobando sino de tarde en tarde para referir aquellas escenas de horror que hicieron estremecer al espíritu humano» (DOMINGO 2009: 205). Però, el cop definitiu li donà Carles d'Anjou i, des d'aleshores, «[l]a Provenza no ha cantado sino de vez en cuando y con voz apenas oída de sus mismos moradores» (DOMINGO 2009: 205). En aquest context, la creació del consistori de Tolosa s'ha de veure com un intent de retornar-li part de l'esplendor perduda: «En 1324 a invitación de la Academia concurrió un prodigioso número de poetas, magistrados, nobles y pueblo. El premio, que era una flor de oro, fue adjudicado a Arnaldo Vidal, y he aquí el origen de los juegos florales» (DOMINGO 2009: 205). L'exemple de Tolosa va tenir continuïtat en altres indrets i, concretament, a Barcelona «Don Juan I de Aragón quiso imitar en sus estados los *juegos florales* de Tolosa y en 1390 se fundó en Barcelona una academia que se regía por las leyes de la de Tolosa, y adoptó sus usos» (DOMINGO 2009: 205), però no van tenir gaire continuïtat, mentre que a França van mantenir-se fins a mitjan segle xv, tal com prova la composició per part de «Marcial de Auvernia» de l'obra *Decretos de amor*.

El patró analític que segueix Cortada en l'estudi de les corts d'amor és el que deriva de la línia de transmissió iniciada per Nòstra Dama, en la qual s'engalzen l'obra de Martial d'Auvergne i els Jocs Florals de Tolosa —tal com havia plantejat Caseneuve—. Un discurs que sintetitza i culmina Raynouard afegint-hi la troballa d'Andreu el Capellà. Cortada parteix d'aquí, però introdueix, paral·lelament, una nota elegíaca sobre el món i la literatura trobadoresca i, sobretot, un propòsit reivindicatiu. Recordem que la lectura del *Discurso acerca de las cortes de amor* hauria de servir per preparar el terreny per a la proposta de creació d'un certamen literari. Per això, reserva el darrer paràgraf de la memòria per exposar aquesta petició.

Digno sería por cierto de esta Academia amidarse con la de Tolosa y ofrecer un estímulo a los poetas de nuestro siglo. También nosotros

podemos dar una violeta de oro y un jazmín de oro, también pasa por nosotros el primer día de mayo y también hay en nuestra tierra poetas ansiosos de gloria que llegarán con sus versos a la Academia para que juzgue quién ha vencido la tenzón y quién merece el jazmín o la violeta. ¿En qué cosa mejor podemos emplear los cortos réditos de este edificio que en premiar a los poetas nuestros compatriotas? Nuestra pobreza académica no se correrá por esto, y cuando alguno nos eche en cara la humildad de nuestro ajuar o la escasez de nuestros libros, enmudecerá a la fuerza si le presentamos la lista de los trovadores cuyo mérito habremos recompensado (DOMINGO 2009: 207-208).

La memòria de Cortada és, probablement, la primera manifestació explícita d'aquest esperit que anava més enllà de la simple celebració d'un concurs literari per inscriure's en un programa més ampli de renaixement cultural i literari. El certamen de l'ABL va ser un primer intent organitzat de crear una plataforma de promoció i difusió de la literatura catalana, un projecte que, certament, no va tenir la repercussió desitjada. Malgrat tot, la idea de «restaurar» els Jocs Florals s'havia ja instal·lat en l'imaginari literari català i, en aquest procés, sembla que l'exaltació de les corts d'amor va ser-ne un aliat eficaç.⁴⁴

LES CORTS D'AMOR: DERIVACIONS DIVERSES

L'ebullició que es generà a l'ABL al voltant de les corts d'amor i dels Jocs Florals va tenir una derivació a Madrid. En el discurs de cloenda de l'acte de lliurament de premis de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Albert Pujol, que actuava com a president, va

44. Així, per exemple, apareix en el pròleg de Rubió de *Lo Gayter del Llobregat*: «... Des de que arribà a sos oïdos, que desgraciadament fou molt tard, la paraula *trovador*, des de que sentí parlar a sos joves amics, als quals deu lo poc que val, d'estos fills de l'arpa que anaven de castell en castell per distraure lo enuig dels barons en temps de pau i que deixaven la gorra per lo elm en temps de guerra; d'estos fills de l'arpa que poetes i cavallers ensems venien a posar als peus de sa dama tan prest l'englantina de plata que havien guanyat en un certamen, com la bordada banda amb què havia premiat sa bravesa la reina d'un torneig» (DOMINGO 2009: 213).

anunciar que a Madrid, en concret, al Liceo Artístico y Literario,⁴⁵ s'hi havien restablert o, almenys, així ho pretenien, uns jocs florals amb tota la pompa i la solemnitat que feia al cas.

[L]os sucesivos certámenes que abrirá la Academia deseosa de renovar la memoria de nuestros gloriosos progenitores con el restablecimiento de los *juegos florales* que anunciados por ella y adoptados ya por el Liceo de Madrid al que sin duda seguirán otros cuerpos literarios, harán revivir en nuestra España la emulación y el saber (Acadèmia sessió pública 1842: 4).⁴⁶

La capital espanyola no havia restat al marge de la recuperació erudita dels certàmens medievals que s'havia iniciat feia unes desenes d'anys amb l'aparició, entre d'altres, de l'obra de M. Sarmiento, Joan Andrés i la recepció de Sismondi o Bouterwek, que esmenta la pretensió fallida d'Enric de Villena de promoure el certamen de la gaia ciència en terres castellanes. La publicació de les *Memorias* —dedicades a la Real Academia de la Historia— devia contribuir també a estimular l'interès pels certàmens poètics i, en general, pel món trobadoresc.⁴⁷ És possible que aquests precedents no fossin suficients perquè sorgís de manera natural la iniciativa de convocar uns jocs florals a Madrid; però altres influències que van manifestar-se en aquells mo-

45. El Liceo Artístico y Literario era una de les societats culturals que van sorgir a Madrid amb l'arribada dels primers esclats romàntics i a l'escalf del liberalisme prudent que es respirava a Madrid. El seu fundador i primer president va ser Fernández de la Vega. L'èxit de les seves propostes i exposicions de belles arts, lectures poètiques, teatre i el favor que li va demostrar la reina van fer que passés per diferents seus fins que s'establí de manera brillant en uns salons del palau dels ducs de Villahermosa. El 1838, Fernández de la Vega va publicar una revista, de molt curta durada, que duia el mateix títol que la societat. La societat va gaudir d'un prestigi considerable a les acaballes de la dècada dels trenta; pel seus salons van passar Espronceda, P. de la Escosura, Alcalá Galiano, Ventura de la Vega, Romero Larrañaga, Julián Romea, Basilio Sebastián Castellanos.

46. Fragment també reproduït per J. Miret i Sans, dins *Dos siglos de vida academica* (MIRET 1917-20: 272).

47. Prova de la voga de què gaudia el corrent trobadoresc és el nombre de peces teatrals amb argument medieval estrenades per aquelles dates: *Macías* (1834), *El trovador* (1836), *Jaime el Conquistador* (1838), etc. O la sèrie d'articles que va publicar Manuel de Assás a *No me olvides* (1838).

ments devien acabar d'afavorir que en el Liceo de Madrid es convoquessin uns jocs florals el 1840. Entre aquestes, probablement, una de les més directes provenia de l'Acadèmia de Bones Lletres. I és que les relacions entre ambdues entitats eren prou fluides, com es constata de l'intercanvi epistolar que s'estableix entre el Liceo i l'Acadèmia durant aquests anys (1838-1842). Consta en les actes de l'Acadèmia barcelonina la recepció del primer número de la revista *El Liceo Artístico y Literario* (3 d'octubre de 1838), la tramesa de memòries i constitucions (29 de gener de 1841); la recepció d'un volum de poesia publicat per un dels membres del Liceo, Romero Larrañaga (11 de febrer de 1842), o la proposta d'adquisició de dos bustos el desembre de 1840, que l'Acadèmia va desestimar. L'intercanvi d'informació devia ser recíproc⁴⁸ i prou intens perquè la iniciativa de l'Acadèmia de Bones Lletres arribés a Madrid, on la presència d'un personatge com M. Roca de Togores, que havia assistit a la festa tolosana, va permetre tirar endavant el projecte amb més celeritat que no pas a Barcelona. Aquesta és la interpretació que s'ajusta més a la formulació que fa el president de l'Acadèmia de Bones Lletres en la sessió extraordinària de lliurament de premis (juliol de 1842): «con el restablecimiento de los 'juegos florales' que anunciados por ella [Acadèmia de Bones Lletres] y adoptados ya por el Liceo de Madrid».⁴⁹

Un dels homes que va tenir un paper decisiu en la introducció dels Jocs Florals fou Roca de Togores. Això, almenys, es pot deduir del discurs que va llegir en ocasió del lliurament dels premis el dia 11 de juliol de 1841. Roca de Togores, utilitzant una fórmula fluvial/florallesca tan tòpica com contundent, proclama amb tota claredat el seu objectiu, que no és sinó trasplantar els Jocs Florals a Madrid:

48. A l'Acadèmia de Bones Lletres no resta cap document relacionat amb el Liceo de Madrid. Pel que fa a aquesta societat madrilenya, fins ara no havia estat estudiada.

49. Sobre els Jocs Florals de Madrid, vegeu PÉREZ SÁNCHEZ 2005: 172-178. En aquests Jocs Florals participaran diferents seccions: pintura, literatura, música, escultura... i malgrat que van obtenir una certa notorietat, només van celebrar-se entre 1841 i 1843. Val a dir que en la sessió de 1842 van comptar amb la presència d'Isabel II. El president del Liceo era en aquells moments Gaspar Remisa, que costejà els premis atorgats.

Vosotros, señores, que como yo, veis en esa institución el principio de una civilización entera; vosotros, que sabeis que ha de durar en aquellos feroces pensiles tanto como la corriente del Garona que los fecunda, más aún que los soberanos que los disfrutan, vosotros saludaréis conmigo esas primeras flores cuyos tallos brotaron cinco siglos después en las orillas del Manzanares (ROCA DE TOGORES 1882: 13).

Tot sembla indicar, però, que aquests jocs, malgrat l'escenografia, van tenir un ressò més aviat escàs i res no fa pensar que anessin més enllà de la convocatòria de 1843. Això explica, en part, que pràcticament no deixessin rastre entre els estudis de la literatura espanyola.⁵⁰

En aquest context, Basilio Sebastián Castellanos, un altre dels homes forts del grup que gravitava al voltant del Liceu, inicià una sèrie d'articles al setmanari *El Trovador Español* (1841) en què repassava l'origen de la poesia trobadoresca, la creació dels Jocs Florals i les corts d'amor. Evidentment aquesta tanda d'articles s'ha d'inscriure en la campanya que devia organitzar-se arran de l'anunci de la celebració dels Jocs Florals de Madrid i dels contactes entre l'ABL i Basilio Sebastián. Aquestes relacions devien ser especialment bones amb Cortada perquè l'autor castellà elogià en el seu article l'obra *Lorenzo* i el 1844 fou escollit membre corresponent de la corporació barcelonina. Basilio Sebastián maneja en el seu article la informació habitual: Nòstra Dama, «Maese Andrés», Martial d'Auvergne, però hi afegeix detalls sobre l'escenografia i la pompa de la celebració de les corts d'amor.⁵¹

50. Fins i tot a un estudiós del segle XIX com Tubino, li passa per alt l'oportunitat de connectar els Jocs Florals de Barcelona i els de Madrid. I, ben al contrari, a propòsit de l'article que Antoni de Bofarull va publicar en el *Diario de Barcelona* sota l'epígraf «Estudios hitóricos», el 19 de maig de 1854, creu detectar-hi per primera vegada una influència transpirenaica: «Después de bosquejar la historia de los juegos florales, desciende a la presente, y habla de lo que ocurre en el mediodía de Francia. Es la primera vez que descubrimos la influencia transpirenaica, en el proceso del renacimiento catalán» (TUBINO 2003: 229).

51. «El tribunal se situaba en la casa de la presidenta, la cual procuraba adornar su local con todas las galas posibles aventajando siempre en lujo á los anteriores, de suerte que la riqueza brillaba en éste á la par que el gusto y el ingenio. Las damas se sentaban en ricas sillas al rededor de una gran mesa cubierta con tapetes de brocado de oro, en cuyo centro se hallaba la presidenta, que generalmente era la señora de mas alta

A diferència de Madrid, en què els Jocs Florals van caure ben aviat en l'oblit, des de Barcelona, Víctor Balaguer continuava treballant per engegar el projecte de «restauració» dels Jocs Florals. Amb aquest objectiu fundarà *La Violeta de Oro*, (1851) i ja en el primer número exposarà el seu propòsit de manera explícita i continuarà fent-ho en relació amb les corts d'amor, en l'article «Los Juegos Florales»:

Pero otras veces, y en todas materias, como también en los citados tenzones, habían de sufrir los trovadores un examen de entendidas damas, asamblea llamada la corte de amor, que tenía la facultad de sentenciar sobre mérito, sentencias llamadas decretos o arrestos de amor (DOMINGO 2009: 217).

L'article posa en relleu la clara voluntat restauradora que persegueix Balaguer. Per això, després de repassar de manera sintètica la història del certamen de Tolosa i la ulterior connexió amb el de Barcelona, al final de l'article planteja la intenció de la Sociedad Filarmónica de promoure un certamen:

La Sociedad Filarmónica de nuestra ciudad trata hoy de renovar estos juegos, de hacer renacer y dar nueva vida a esa poética costumbre de nuestros antepasados. En efecto, en los nuevos reglamentos de esta sociedad se establecen premios para certámenes de poesías, allí veremos la antigua gorra de trovador con la cigarra de oro ceñir las sienes de alguno de nuestros jóvenes y simpáticos bardos (DOMINGO 2009: 218-219).

La iniciativa no acabarà tirant endavant, però Balaguer continuarà donant voltes a la idea i, almenys, en la sèrie d'articles que publica al *Diario de Barcelona* (abril de 1854),⁵² reprèn el títol i, després de re-

---

condición, a su lado derecho la secretaria, que llevaba nota de los trovadores ó litigantes que se presentaban, de sus querellas y de las decisiones del tribunal, y al izquierdo se hallaba la censora, la cual tenia el código y decisiones supletorias del tribunal lujosamente escrito en vitela con letras de oro, y ricamente encuadernado» (*El Trovador Español*, 19-6-1841, 27).

52. Aquestes narracions van aparèixer posteriorment com a fulletó en el diari *La Corona de Aragón*, *El Conceller* i, posteriorment, va ser publicades en forma de vo-

cordar el temps de Joan I en què «[t]odo era música, luminarias, diversiones y cortes de amor [...]. Los mejores y más reputados trovadores de Provenza, Cataluña, Aragón, Valencia y Mallorca habían aceptado la generosa hospitalidad con que les brindara el monarca aragonés; [...] Mientras tanto la reina, con su favorita Doña Carroza de Vilaregut, gallarda dama á quien tenía un cariño fraternal, disponía certámenes de poesía y cortes de amor que acostumbraba ella misma a presidir, recibiendo los laureados el premio de su propia mano» (BALAGUER 1888: 351, 352). La relació entre la reina Carrossa de Vilaregut i les festes poètiques queden subratllades, encara més, perquè a la reina se la coneixia com a «*Violeta de oro* y á la de Vilaregut por la *Caléndula de plata*» (BALAGUER 1888: 353).

Com no podia ser d'una altra manera, les referències a les corts d'amor perden sentit un cop s'ha aconseguit engagar el projecte floralesc. A més, des de 1826, l'estudiós alemany F. Diez⁵³ ja denunciava que «On assimile également aux sociétés poétiques constituées ces réunions imaginaires, communément appelées *cours d'amour*, où les dames auraient donné solution sur les points litigeux en matière d'amour et débattus dans les tensons. Toute l'hypothèse repose sur les biographies de Nostradamus; et le système de défense, loin de mettre hors de doute le fait de leur existence, n'est pas même assez

---

lum autònom, primer amb el títol d'*Amor á la patria* (1858), més endavant, amb el de *Cuentos de mi tierra* (1865) i, en tres volums, amb el de *Las calles de Barcelona en 1865* (BALAGUER 1888).

53. Les afirmacions contundents de F. Diez havien estat anteriorment exposades en l'obra *Über die Minnehöfe* (1925) en què disseciona cadascun dels arguments que fins aquell moment havien estat utilitzats per justificar l'existència de les corts d'amor. Posteriorment, van ser incorporats a *Die Poesie der Troubadours* (1826), que va ser traduït per Ferdinand de Roisin al francès l'any 1842. En els *Essai sur les cours d'amour*, F. Diez critica J. de Nòstra Dama i adverteix sobre les contínues «exagérations, enfantées par l'engouement de l'écrivain pour la poésie dont il trace l'histoire, poésie qu'il voudroit à toute force placer sous l'auréole la plus brillante» (DIEZ 1842: 59) i dedica també un capítol a emmarcar la producció d'Andreu el Capellà en la producció literària del període: «Bien que ce livre accuse plutôt la fiction que la réalité, il n'est pas absolument dénué de valeur historique. Ainsi on peut, sans hésiter reconnaître, dans le tribunnaux d'amour qui s'y rencontrent, une coutume en vigueur au temps du chapelain, c'est-à-dire au xiv siècle» (DIEZ 1842: 93).

concluant pour le rendre vraisemblable. Le témoigne de Jehan de Nòtre-Dame n'est en soi d'aucune valeur» (DIEZ 1845: 25).

F. Diez qüestionava la vinculació entre tençó i corts d'amor, la competència judicial d'aquests suposats tribunals en el terreny amorós i, el que és més determinant, denuncia la manca de documentació que confirmi l'existència de les corts d'amor; a més, sembla improbable que si n'hi haguessin hagut els trobadors no s'hi haguessin referit de manera explícita.

Però, malgrat la crítica fonamentada que F. Diez havia exposat en les seves obres, V. Balaguer va continuar defensant l'existència de les corts d'amor. Ho feia encara el 1878 en la *Historia política y literaria de los trovadores*: «Difícil sería precisar, y este es, en mi sentir, el punto verdaderamente dudoso, cuáles eran la forma, la competencia y la jurisdicción de estas Córtes, pero respecto á lo demás, yo creo, con Raynouard y con Azais, en su existencia, que está por otra parte de completo acuerdo con las ideas y las costumbres de aquella época caballeresca»⁵⁴ (BALAGUER 1898: 277).

Balaguer apuntava el seu posicionament amb referències a diversos autors: Papon, Bouche, Gaufredy, Caseneuve, Chasteuil, Rolland, Guinguené Crescimboni i «Andrés el Capellan». Es tracta, però, d'uns autors anteriors a la publicació de l'obra de Diez i, per tant, exposats a la intoxicació directa de Nòstra Dama. A més, són precisament aquests els mateixos autors que G. Azaïs havia citat en *Les Troubadours de Béziers*⁵⁵ per justificar la seva defensa de les corts d'amor. Malgrat els recels exposats per F. Diez, Azaïs continua insistint en les tençons de Giraud i Peyronnet i dóna per fet l'existència de les corts d'amor de Signe, Pierrefeu i Romanin. Fins i tot, recorda que també n'hi hagueren a Portugal, en concret, a Guimeraes (1095) i, seguint el gust de l'època, es donaren també al nord de França, en els coneguts Puys

54. És evident que V. Balaguer coneix les objeccions que F. Diez ha formulat a les corts d'amor perquè manifesta dubtes sobre aspectes en què l'erudit alemany havia mostrat les seves reserves. Malgrat això, accepta les corts d'amor perquè encaixen amb la seva visió del món medieval.

55. AZAÏS 1869: XXIX-XL. G. Azaïs va fer la lectura pública d'aquest estudi l'1 de juny de 1859. En concret, Azaïs fa referència a *Essais sur les cours d'amour*, en la traducció de Roisin (1842).

d'amour. En definitiva, «leur existence, qui ressort naturellement des idées dominantes au moyen-âge, ne peut être mise en doute» (AZAÏS 1869: XL). Víctor Balaguer devia conèixer aquell llibre a través dels seus contactes occitans o arran de la seva estada a la Provença. Sigui com vulgui, es limita a seguir el text d'Azaïs i, a tot estirar, l'acaba d'amanir amb citacions de J. de Nòstra Dama, o bé del seu nebot Cesar, «que declara haber visto escritas en magníficos libros de vitela las sentencias de estos tribunales femeninos» (BALAGUER 1898: 279).

Molt més prudent i caut, M. Milà i Fontanals, en *De los trovadores en España* (1861), manifesta: «En cuanto á las celebradas Cortes de Amor, sino llegaron á formar una institucion especial (segun muchos han supuesto) en la época de los trovadores, hubo algo que se les asemejó, ya en la decision de puntos teóricos, fuesen o no amatorios, ya en la de ciertas dificultades que ofrecia la práctica de la galantería, que sometian al juicio de personas reputadas»⁵⁶ (MILÀ I FONTANALS 1861: 31-32).

Certament, quan Milà s'expressa així ja ha tingut ocasió de presidir els primers Jocs Florals de Barcelona. L'associació entre les corts d'amor i els Jocs Florals ha estat tan fructífera com poc fonamentada. Però l'associació entre una cosa i l'altra resulta per a molts indiscutible. Prova d'això és el comentari que fa Francesc P. Briz:⁵⁷ «Fou una necessitat, no un capritxo, lo que portà novament al món les antigues corts d'amor» (DOMINGO 2009: 306).

En endavant, el debat sobre les corts d'amor perd intensitat en la literatura catalana, però ho fa després d'haver contribuït de manera positiva a la vertebració del projecte floralesc. D'aquesta manera,

56. Milà incorpora en la nota que acompanya aquesta exposició l'opinió de F. Diez sobre el sentit que cal aplicar al terme flor en la poètica medieval que mai no pot ser considerat un premi i insisteix en què no s'esmeta el terme «tribunals de amor». Pel que fa a Fauriel recorda que «admite las Cortes de Amor, pero como con recelo de errar» (MILÀ I FONTANALS 1861: 32). Més endavant, quan tracta del trobador Hug de Mataplana recorda una composició de Ramon Vidal de Besalú, «una de las pocas que han quedado en que se presenta un arbitraje algo semejante al que se atribuye á las cortes de Amor» (MILÀ I FONTANALS 1861: 318).

57. Francesc P. Briz, «Records. Fragments del Llibre de ma vida» (1859). «La restauració dels Jocs Florals» (1884), *Il·lustració Catalana*, any v, núm. 108 (15-4-1884); publicat en DOMINGO 2009: 306.

l'entel·lequia imaginada tres segles enrere per Joan de Nòstra Dama cristallitza en una institució que contribuirà a capgirar el curs de la història literària d'aquest país.

BIBLIOGRAFIA

- Academia de Buenas Letras de Barcelona. Sesión pública del día 2 de julio de 1842* [...], Barcelona, 1842.
- Autors diversos (2009): *Jocs Florals de Barcelona en 1859*, a cura de J. M. Domingo. Lleida: Punctum, Grup d'Estudi de la Literatura del Vuitcents, Diputació de Barcelona.
- AGUILÓ (1999): Tomàs Aguiló, *Tomàs Aguiló i Forteza, Joaquim Rubió i Ors. Correspondència*, vol. I (1841-1844), a cura de J. Vives i Mas amb col·laboració d'A. Ferrer, Palma de Mallorca: Estudi General Lul·lià.
- ANDRÉS (1785): Juan Andrés, *Origen, progresos y estado actual de toda la literatura*, vol. III., trad. de C. Andrés, Madrid: Antonio de Sancha.
- ANGLADE (1928): Joseph Anglade, «La littérature espagnole à l'Académie des Jeux-Floraux», *Bulletin Hispanique*, vol. 30.
- AUVERGNE (1781?): Martial d'Auvergne, *Les arrêts d'amours*, Amsterdam: Llibreria Chez Changuion.
- AZAÏS (1869): Gabriel Azaïs, *Les Troubadours de Béziers*, XXIX-XL, Typ. A. Malinas.
- BALAGUER (1888): Víctor Balaguer, *Las calles de Barcelona en 1865*, vol. III, Madrid: M. Tello.
- BALAGUER (1897): Víctor Balaguer, *El regionalismo y los Juegos Florales*, Vilanova: Biblioteca del Museu Balaguer.
- BALAGUER (1898): Víctor Balaguer, *Historia política y literaria de los trovadores*, vol. I, Madrid: imprenta de Fortanet.
- BALAGUER (1895): Víctor Balaguer, *Los juegos florales en España. Memorias y discursos académicos*, Madrid: Tipolitographia de Luis Tasso.
- BALDENSPERGER (1907): F. Baldensperger, «Le genre troubadour», *Études d'histoire littéraire*, París: Hachette.
- BOUTERWEK (1812): Friedrich Bouterwek, *Histoire de la littérature espagnole* (traduït de l'alemany al francès per J. Muller), París: Imprimerie de J. Gratiot. Relligat amb: «Essai sur la littérature espagnole», París, 1810.
- C. Mh. O. Y S. (1831): *Diccionario histórico, o, Biografía universal compendiada*, vol. IV, editor Narciso Oliva.

- CAPMANY (1963): Antoni de Capmany, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, vol. II, Barcelona: Cambra Oficial de Comerç i Navegació de Barcelona.
- CASENEUVE (1659): Pierre de Caseneuve, *L'origine des Jeux-Fleureaux de Toulouse*, Tolosa: Chez Raymond Bosc.
- CHABANEAU (1907): Camille Chabaneau, *Le Moine des Iles d'Or*, Annales du Midi.
- CORTADA (1837): Juan Cortada, *Lorenzo*, Barcelona: Impremta de Garriga hijo.
- CORTADA (1838): Juan Cortada, *Las revueltas de Catalunya o el Bastardo de Entenza*, Barcelona: Garriga.
- DIEZ (1842): Friedrich Diez, *Essai sur les cours d'amour*, París-Lille: J. Labitte-Vanaecke.
- DIEZ (1845): Friedrich Diez, *La poésie des troubadours*, París-Lille: J. Labitte-Vanackere.
- DOMINGO (2003): Josep M. Domingo, «Ser poeta. Sobre el Roudor del Llobregat de Joaquim Rubió i Ors», *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*, vol. II, Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona.
- DOMINGO (2009): Josep M. Domingo, *Jocs Florals de Barcelona en 1859*, edició facsímil, documents i testimonis, pròleg i documentació a cura de Josep M. Domingo, Lleida, Barcelona: Punctum, Grup d'Estudi de la Literatura del Vuit-cents, Diputació de Barcelona.
- DU MÈGE (1839): A. DU MÈGE, «Éloge historique de M. Le Marquis d'Aguilar; prononcé dans le Séance publique du 21 d'avril 1839», *Recueil de l'Académie des Jeux Floraux 1839*, Tolosa, i Douladoure.
- DUBOUL (1901): Axel Duboul, *Les deux siècles de l'Académie des Jeux Floraux*, vol. I. Tolosa: Privat.
- ELÍAS DE MOLINS (2000): Antonio Elías de Molins, *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX*, Pamplona: Analecta.
- FREIXES (2009): Andreu Freixes, «La recuperació vuitcentista de la idea dels Jocs Florals de Barcelona», dins *Miscel·lània Joaquim Molas*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GHANIME (1995): Albert Ghanime, *Joan Cortada: Catalunya i els catalans al segle XIX*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- JACOBET (1929): Henri Jacobet, *Le genre troubadour et les origines françaises du romantisme*, París: Société d'édition Les Belles lettres.
- JEANROY (1973): Alfred Jeanroy, *La poésie lyrique des troubadours*, vol. I, Ginebra: Slatkine reprints.

- JORBA (1986a): Manuel Jorba, «El Romanticisme», dins J. Molas (dir.), *Història de la Literatura catalana*, vol. VII, Barcelona: Ariel.
- JORBA (1986b): Manuel Jorba, «Llengua i literatura 1800-1833», dins J. Molas (dir.), *Història de la Literatura catalana*, vol. VII, Barcelona: Ariel.
- JORBA (1984): Manuel Jorba, *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*, Barcelona: Curial.
- LAFFITTE-HOUSSAT (1960): Jacques Laffitte-Houssat, *Troubadours et cours d'amour*, París: Presses universitaires de France.
- MAYANS I SISCAR (1737): Gregorio Mayans i Siscar, *Orígenes de la lengua española*, Madrid: Juan Zuñiga.
- MILÀ I FONTANALS (1861): Manuel Milà i Fontanals, *De los trovadores en España*, Barcelona: Llibreria de Joaquin Verdaguer.
- MIRACLE (1960): Josep Miracle, *La Restauració dels Jocs Florals*, Barcelona: Aymà.
- MIRET Y SANS (1917-1990): Joaquín Miret y Sans, «Dos siglos de vida académica», dins *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, IX.
- MOLAS (2005): Joaquim Molas, «Reflexions per a una clausura», dins *Anuari Verdaguer*, 13 (2005). Vic: Eumo.
- MOLAS et al. (1984): J. Molas; M. Jorba; A. Tayadella, *La Renaixença. Fonts per al seu estudi: 1815-1877*, Barcelona: Departament de Literatura catalana de la UB i Departament de Filologia Hispànica de la UAB.
- MONTOLIU (1962): Manuel de Montoliu, *La Renaixença i els Jocs Florals. Verdaguer*, Barcelona: Alpha.
- MUNS (1842): Ramon Muns i Serinyà, *Sesión pública del día 2 de julio de 1842*, Barcelona: Imprenta de A. Brusi.
- NEU-ALTENHEIMER (1983a): Irmela Neu-Altenheimer, «Els Jocs Florals de Barcelona, instrument de recuperació de la llengua i plataforma de prestigi», *Serra d'Or*, 286-287.
- NEU-ALTENHEIMER (1983b): Irmela Neu-Altenheimer, «Per una nova lectura dels manuscrits inèdits dels Jocs Florals de Barcelona 1859-1899», *Actes del Sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Roma (...) 1982*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- NOSTREDAME (1970): Jehan de Nostredame, *Les vies des plus célèbres et anciens poètes provençaux*, a cura de C. Chabeneau i introducció de J. Anglade, Ginebra: Slatkine Reprints.
- PAGÈS (1888): Amadée Pagès, «Notice sur la vie et les travaux de Joseph Tastu», *Revue des Langues Romanes*.
- PÉREZ SÁNCHEZ (2005): Aránzazu Pérez Sánchez, *El Liceo Artístico y Literario de Madrid (1837-1851)*, Madrid: Fundación Universitaria Española.

- PIFERRER (1933): PAU PIFERRER «Correspondència de Pau Piferrer i Tomàs Aguiló», *Bolletí de la societat arqueològica luliana*, 630, VOL.XXIV (MAIG-JUNY 1933)
- POITEVIN-PEITAVI (1815): Philippe-Vincent Poitevin-Peitavi, *Mémoire pour servir a l'histoire des Jeux Floraux*, Tolosa: M. J. Dalles.
- PRAT & VILA (2004): Enric Prat, Enric Vila, «La traducció dels contrabanders de Josep Tastú i la seva recepció contemporània», dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XLVIII [*Miscel·lània Joan Veny*, IV], Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RAYNOUARD (1817): F. J. M. Raynouard, «Des troubadours et des Cours d'Amour», *Choix des poésies originales des troubadours*, vol. II, París: Imprimerie de Firmin Didot.
- ROCA DE TOGORES (1882): María Roca de Togores, *Obras de Maria Roca de Togores. Opúsculos críticos y literarios*, vol. III, Imprenta y fundición de M. Tello.
- ROLLAND (1787): B. G. Rolland, *Recherches sur les prérogatives des dames chez les gaulois sur les cours d'amour*, París: Chez Nyrón.
- ROSSICH (2006): Albert Rossich, «Els certàmens: de la Gaia Ciència als Jocs Florals», *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona, [...] 2003*, vol. I. Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RUBIÓ I BALAGUER (1984): Jordi Rubió i Balaguer, *Història de la literatura catalana*, vol. I. [*Obres*, i] Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RUBIÓ I BALAGUER (1989): Jordi Rubió i Balaguer, *Il·lustració i Renaixença*, [*Obres*, VII], Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RUBIÓ I LLUCH (1902): Antoni Rubió i Lluch, «“Pròlech” a Joaquim Rubió y Ors, Lo Gayter del Llobregat», Barcelona: Estampa de Francino X. Atlès y Alabrat.
- RUBIÓ I ORS (1877): Joaquim Rubió i Ors, *Breve reseña del actual renacimiento de la lengua y literatura catalanas*, Barcelona: Tipolitografía de Celestino Verdguer.
- SALLENGRE (1715), Albert-Henri de Sallengre, *Mémoires de littérature*, vol. I, L'Haia: Chez Henri du Sauzet.
- SALVA (1826): Vincent Salva, *A catalogue of spanish and portuguese books*, Londres: M. Calero spanish printer.
- SARMIENTO (1942): Martín Sarmiento, *Memorias para la historia de la poesía y poetas españoles*, Buenos Aires: Emecé editores.

- SEBASTIÁN (1841): Basilio Sebastián Castellanos, *El bibliotecario y el trovador español*, Madrid: Impremta de Sancha.
- SÉGU (1935-1936): Frédéric Ségu, *L'Académie des Jeux Floraux et le Romantisme de 1818 à 1824 d'après des documents inédits*, París: Les Belles Lettres, vol. I.
- SISMONDI (1819): Simonde de Sismondi, *De la littérature du midi de l'Europe*, vol. I, 2a ed. París: Treuttel et Wurtz.
- TAMIZEY DE LARROQUE (1875): Ph. Tamizey de Larroque, *Lettres toulousaines*, Auch: Imprimerie Felix Foix.
- TAVANI (1996): Giuseppe Tavani, *Per una història de la cultura catalana medieval*, Barcelona: Curial.
- TOMÀS (1977): Margalida Tomàs, «Marià Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona». 1859-1875. *Randa*, núms. 5 i 6.
- TOMÀS (1986): Margalida Tomàs, «Consideracions entorn dels Jocs Florals de Barcelona». *La Renaixença. Cicle de conferències fet a la Institució cultural del CIC de Terrassa*, curs 1982-1983, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TORRES AMAT (1973): Félix Torres Amat, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona: Curial.
- TUBINO (2003): Francisco María Tubino, *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*, Pamplona: Urgoiti editores.
- VILLENA (1993): Enric de Villena, *Arte de Trovar*. Madrid: Visor Libros.
- ZURITA (1978): Jerónimo Zurita, *Anales de Aragón*, Vol IV, Institución Fernando el Católico (CSIC).

CREACIÓ ARTÍSTICA I PATRIMONI CULTURAL A L'ÈPOCA DELS JOCS FLORALS

PILAR VÉLEZ

Museu Frederic Marès

Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi

1859 és l'any, poc més enllà de mitjan segle XIX, en què per fi quallen els Jocs Florals. Ja sia, per a alguns, com un acte romàntic de recuperació del passat en pro del present; com un ritu pintoresc, allunyat del seu temps, digne de crítica i fins de befa, per a d'altres, o bé com un fet simbòlic, és a dir la constatació que la llengua pròpia ocupa el segon lloc en una societat que, admetent-ho, vol retre nostàlgicament tribut a la llengua materna en versos per ser escoltats enmig d'una escenografia «a la medieval». Tres mirades i valoracions possibles que avui encara tenen vigència, tres mirades d'un fet que, sens dubte, es miri en un sentit o en un altre, va tenir un rol destacat a la Barcelona i la Catalunya que van ser conseqüència de la reforma liberal, i que de cap manera pot deslligar-se d'altres fenòmens del seu temps. Les lectures són diverses i els criteris nombrosos...

En qualsevol cas, en paral·lel al fet literari, no exempt de càrrega sociopolítica, des d'altres perspectives de la història de la cultura, en concret des del món de l'art, com també des de la incipient història de l'art que ofería els primers brots, una sèrie de fets i obres constituïren el marc teòric, plàstic i monumental de la manifestació jocfloralasca des de la seva concepció i molt més enllà. Sens dubte, com veurem al llarg d'aquestes ratlles, hi ha un estret lligam entre la literatura, la història i l'art, i, naturalment, entre els seus protagonistes, impulsors i propagadors, car la Barcelona de mitjan segle XIX, amb els seus cent vuitanta mil habitants, cenyia la seva esfera cultural a unes quantes institucions i associacions, de les quals foren membres la majoria dels intel·lectuals que modelaren la vida sociocultural barcelonina durant uns quants decennis.

Malgrat les diferències en les orientacions respectives, els investigadors de les diverses disciplines acaben coincidint que la revolució liberal va tenir unes conseqüències socioculturals que no tan sols sig-

nificaren l'abolició de l'Antic Règim, sinó també la introducció a Catalunya —i a Espanya— del Romanticisme. Aquest moviment, és ben sabut, comportava la mirada cap al passat que tan bé va poder difondre la indústria editorial, la qual tot just començava a desenvolupar-se, mentre la burgesia ascendent es debatia entre la indústria, signe de modernitat, i el desig d'ordre i de control social. És veritat també —hom no pot pecar de simplista ni d'ingenu— que la societat catalana era molt més complexa, conformada com era per una gran massa rural d'un conservadorisme social i religiós molt elevat i d'unes noves classes treballadores i menestrals; no n'hi havia prou amb la desaparició de l'estructura de l'Antic Règim per transformar immediatament el panorama. Però malgrat aquesta evidència, tal com afirmen els historiadors, el naixement de la cultura moderna a Catalunya s'inicia el 1833, amb la mort de Ferran VII, gràcies als esmentats intel·lectuals, que troben en la literatura, la filosofia i la història el terreny adient per plasmar llurs reflexions i sentiments i difondre el nou estat de pensament.

La revolució liberal, i «alliberadora», fou vista i viscuda positivament pels primers protagonistes del nou temps. Tanmateix, quan es van convertir en protagonistes o víctimes del desordre sociopolític posterior, deixaren enrere la seva visió «progressista», per renunciar fins i tot al que havien defensat i decidiren refugiar-se en un conservadorisme més plaent, des del qual reconduïren la seva tasca intel·lectual. Aquest fet, ben conegut i analitzat, tant des de la història com des de la literatura,¹ tampoc no pot deslligar-se d'una altra realitat: Catalunya és dins d'Espanya. Espanya és considerada la nació i Catalunya és «la pàtria», un concepte que des d'aleshores anirà prenent cos en pro de la cerca i la consolidació, amb més o menys fortuna, d'una identitat col·lectiva. Tots aquests fenòmens conduïren la mirada dels seus protagonistes cap al passat, fos per comprendre el present i regenerar-lo a partir de l'experiència dels avantpassats, simplement per fugir d'un present en crisi i refugiar-s'hi «romànticament» o bé per recuperar el passat pro-

1. Entre els estudis ja clàssics, vegeu Josep FONTANA, *La revolució liberal a Catalunya*, Lleida / Vic: Pagès / Eumo, 2003, i un lúcid i recent recull d'articles acabat de sortir a la llum de Josep M. FRADERA, *La pàtria dels catalans*, Barcelona: La Magrana, 2009.

FIGURA 1. Josep Puiggarí i Eusebi Planas. *La orfaneta de Menargues ó Catalunya agonisant* (1862).

jectant-lo cap al present i construir un futur d'acord amb les essències nacionals i l'esperit del poble de Catalunya (a la manera de Herder).

Iniciem, doncs, el nostre recorregut fent referència a una obra i un autor molt representatius d'aquest panorama: Antoni de Bofarull, secretari dels primers Jocs Florals, en el pròleg de *L'Orfaneta de Menargues* (1862) (fig. 1), es qüestionava:

Al sentir la inspiració que m'infundia tan útil descobriment, considerant lo gran número de injusticias y desastres produits de la injusticia de Casp, y lo desfigurament de la Historia, m'ocorria, casi sens pensar, aquesta pregunta: «¿A

qué ve, després de tants sigles, en los anys que corren, aquest renaixement y entusiasta afició que's nota en Catalunya pera fer reviurer lo bo del passat, pera tornar una part de fisonomia á aquella nacionalitat catalana que s'havia cregut morta? Alguna cosa significa aquest nou bulliment de sanch.» Aquesta consideració fou la que'm donà'l tema sobre'l qual havia de fundar jo la principal mira de mon treball. «Lo nou moviment», digui entre mi, «es la recompensa que'l pais ha de dar als que'n meresqueren y no'n tingueren, es lo pedestal nu ahont s'ha de tornar á aixecar la estàtua que la injusticia, la desgracia ó la dessidia havian tirat per terra. Cert es, donchs, que per mes que vingan contratemps y passen anys, lo bo tè recompensa y'l dolent queda escarnit.»

Aquestas últimas paraulas són mon tema, sobre'l qual he desarro-

llat lo fet y he colocat las figuras, y al empéndrer mon treball, ho he fet ab mes fe, per quant considero que son significat es igual al que esplisca la llàgrima del visitador quant mira'l procés del *desdixat*, igual al esforç del patriotisme, mes que del geni, en colocar las estatuas de passats héroes en certs punts de la ciutat, igual al deliri que nostres escultors y pintors manifestan en reproduir fets y personatges de la Historia catalana pera tots sos treballs de geni, igual, per fi, á la inclinació que nostres poetas van manifestant pera glorificar, en sas composicions, nostras olvidadas hassanyas, y pera cantar en la llengua patria, desde que'l renaixement dels Jochs florals los ha obert un vast y propi camp per ahont espayarse.²

Bofarull no feia més que establir un paral·lelisme entre els homes de lletres i els homes de les arts plàstiques. Ara bé, tant les produccions dels uns com les dels altres no assoliren, llevat d'alguna excepció, una qualitat gaire excepcional en el període tractat.

Ara bé, a dia d'avui ja estem en condicions d'afirmar que en ambdós terrenys, un cop ben adobats, hi sorgiren les arrels dels futurs representants principals de les lletres i de les arts dels darrers anys del segle XIX i primers del XX; un fruit veritablement notable. Al llarg d'aquestes ratlles mirarem de desbrossar tots dos camps per tal de constatar-ho, perfilar-ho i plantejar-nos algunes preguntes més enllà d'algunes convencions establertes d'uns anys ençà. Comencem pel món de les arts.

LA CREACIÓ ARTÍSTICA

A la Barcelona de mitjan segle XIX encara és impossible deslligar la producció artística del món de l'acadèmia. Això significa que l'artista està obligat a formar-s'hi, sovint a ser-ne professor mentre paral·lelament desenvolupa la seva carrera, i a seguir les orientacions del gust que la institució imposa o, si més no, difon unívocament. Aquesta

2. Antoni de BOFARULL, *La orfaneta de Menargues ó Catalunya agonisant. Novela històrica escrita per [...], dedicada als infants orfens del Principat de Catalunya*, Madrid / Barcelona: Llibreria Espanyola / Llibreria del Plus Ultra, 1862, p. 9.

FIGURA 2. Joan Soler i Faneca (1731-1794). Casa Llotja (1802), seu de l'Escola de Belles Arts i de l'Acadèmia de Belles Arts.

situació s'explica per què l'única escola oficial d'Art és l'Escola de Belles Arts amb seu a l'edifici de l'antiga Llotja (fig. 2),³ fundada el 1775 per la Junta de Comerç amb el nom inicial d'Escola Gratuïta de Disseny. El centre, però, després de crear-se, per un reial decret d'Isabel II del 31 d'octubre del 1849, l'Acadèmia Provincial de Belles Arts, restà sota la tutela acadèmica i es deslligà de les altres escoles de la Junta, les quals passaren totes a integrar-se en la nova Escola Industrial. Els professors eren els mateixos, el funcionament i la seu també, però des d'aleshores, després d'una sèrie d'entrebancs interns i externs els professors podien afegir a la seva condició de docents, la d'acadèmics, car ben aviat els artistes professors reivindicaren el seu dret a ser-ho i l'assoliren.

Des de llavors, la nova Acadèmia, per la seva condició de «provincial», tot i ser-ho de «primera classe», restava sotmesa a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, que tenia atribuïda la màxima autoritat en termes artístics a tot l'estat. Els tres objectius principals

3. Per això coneguda popularment com «la Llotja».

de l'Acadèmia barcelonina eren: l'ensenyament oficial, és a dir, calia vetllar molt directament i intensament pel bon funcionament de l'Escola —enfrontant-se sovint amb San Fernando i el govern central—; el patrimoni, tant la protecció de l'històric artísticomonumental com el control dels nous projectes de tota mena (especialment arquitectònics); el funcionament «natural» de crítica i difusió de les belles arts en la vida artística contemporània (el menys ben representat). L'Escola era el braç pràctic de l'art i l'Acadèmia el braç teòric que tutelava el primer.⁴

Per poder entendre l'actualitat artística barcelonina de l'època dels Jocs, cal que ens remuntem, per bé que de manera molt ràpida, als primers anys del segle XIX. L'art estava en mans de l'Escola de Llotja que defensava l'estètica neoclàssica i l'ideari basat en la imitació dels antics. L'art neoclàssic per excel·lència, l'escultura, estigué molt ben representada per Damià Campeny (1771-1855)⁵ (figs. 3 i 4) i Antoni Solà (1780-1861), tot i que aquest segon artista va fer la seva carrera fonamentalment a Roma, on visqué des del 1803 i on arribà a assolir la presidència de l'Acadèmia de San Luca, el màxim reconeixement artístic internacional d'aquell temps.⁶ La doctrina de Winckelmann i la guia de Canova arribaren també, doncs, a l'escultura catalana, si bé, els artistes catalans, en tornar a Barcelona, no van gaudir en cap cas de les possibilitats que tenien els qui van romandre a Roma o vivien en altres ciutats, com en la mateixa Madrid. A Barcelona, una ciutat encara petita, presonera de les muralles, sense reialesa ni alta aristocràcia, els únics clients possibles d'un Campeny, malgrat la qualitat de les

4. Aquest tema vaig desenvolupar-lo en profunditat a «De la fèrula acadèmica a la consolidació de la modernitat: servituds i autonomia de l'art català entre 1775 i 1900», dins *XI Congrés d'Història de la Ciutat*, Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 2009.

5. Carlos CID, *La vida y la obra del escultor neoclásico catalán Damià Campeny i Estrany*, Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1998.

6. «La bellesa ideal. Antoni Solà (1780-1861), escultor a Roma», *Quaderns del Museu Frederic Marès*, 15, Barcelona, 2009. Aquest llibre-catàleg de l'exposició homònima organitzada pel museu, la primera dedicada a aquest artista, ofereix la primera monografia sobre l'escultor, a cura d'Anna Riera. Vegeu també els articles de Leticia Azcue, Gonzalo Wandosell i Pilar Vélez.

FIGURA 3. Damiani Campeny (1771-1855). *Diana i les seves nimfes sorpreses al bany per Acteó* (1799).

FIGURA 4. Damiani Campeny (1771-1855). *Lucrecia moribunda* (1835).

FIGURA 5. Pau Milà i Fontanals (1810-1883). Còpia d'un fragment d'una Crucifixió d'Altichiero, de la Basílica de St. Antoni de Pàdua (entre 1834 i 1841).

seves obres i el ressò que havia assolit a Itàlia, on arribà a ser amic del gran Canova, eren pràcticament inexistents. Per això, pràcticament només va poder treballar per a l'Escola, que li encarregà un bon nombre d'obres que havien de servir de model i de guia per als alumnes. Haver estat a Roma només servia, doncs, per esdevenir professor i perpetuar un ensenyament que ja començava a qüestionar-se. Tot plegat, doncs, era un cercle viciós que tendia a l'obsolescència.

ELS POSTULATS NATZARENS EN LA PINTURA

Mentre la passió per l'antiguitat clàssica decandia, alguns joves que havien acudit a Roma en la dècada dels trenta —amb posterioritat a la crema de convents i que, per tant, havien estat observadors i fins i tot protagonistes de la revolució—, al costat de la pedrera de la Roma antiga, n'hi descobriren una de nova, la Roma natzarena presidida per Johann Friedrich Overbeck i el purista Tommaso Minardi. Els protagonistes principals d'aquest fet foren Pau Milà i Fontanals (fig. 5) i Claudi Lorenzale.⁷ Milà, és ben sabut, era el germà gran de Manuel Milà (president del consistori dels primers Jocs Florals) i, com ell, un dels intel·lectuals romàntics que més influí en la vida cultural catalana.⁸

7. Tot i que també s'acolliren a la doctrina natzarena alguns altres pintors com ara Joaquim Espalter i Pelegrí Clavé.

8. Sobre aquests artistes i intel·lectuals romàntics, i sobretot des de l'òptica acadèmica, vegeu Pilar VÉLEZ, *Els capdavanters del salvament, cura i estudi del patrimoni*

Pau Milà, que s'endinsà en l'esfera artística per formar-se com a pintor, ben aviat reconduí el seu interès vers la reflexió, la teoria i la docència, des de les quals va difondre el nou ideari que abolí definitivament les darreres cuejades del neoclassicisme. De l'exaltació de la «bellesa ideal» dels antics, plasmada en les venus i els apol·lós de marbre, va passar-se a considerar l'art com un producte del sentiment religiós, car la nova via defensava que el sentiment artístic era un do de Déu. Per això, l'art havia de traduir i plasmar la «bellesa moral». La via estètica era, per tant, un camí d'accés a la més alta esfera divina.

Milà ho descobrí al costat de l'esmentat Overbeck, instal·lat al Pincio romà, on aquest vivia en una mena de confraria medievalitzant dins la qual aspirava assolir els seus ideals, retornant a l'austeritat, el primitivisme i la suposada ingenuïtat dels artistes medievals, com ara el tan admirat Fra Angelico. I ho descobrí també al costat de Minardi, un dels personatges més influents en afers de patrimoni a Roma com a assessor i/o conservador de les principals col·leccions principesques i aristocràtiques (Orsini, Bonaparte, Torlònia...). Aquestes dues figures, juntament amb el natzarè, esdevingueren doncs, dues influències decisives per al català. També ho foren per al seu amic Lorenzale, que conreà la pintura d'història «a la manera primitiva», que havia descobert juntament amb Milà viatjant per Itàlia. De retorn a Barcelona el 1841, tots dos introduïren la nova estètica a Llotja, on els professors eren encara els artistes de l'etapa anterior divulgadors del neoclassicisme. El canvi «oficiós» es féu evident.

Tanmateix, si el Neoclassicisme pur fou poc conreat i poc visible a Barcelona, l'estètica medievalitzant dels natzarens, per diverses raons —algunes ja apuntades— i llevat d'algun encàrrec arquitectònic oficial, sembla que tampoc no esdevingué un estil generalitzat. La institució acadèmica romangué molt fidel al purisme i era, de fet, l'única relacionada directament amb el món de l'art. És a dir, que tot aquell que sentia una certa inquietud artística havia de passar per l'Escola de Llotja per assolir el reconeixement professional de la societat. Però el gust pel món medieval, el retorn al passat que intel·lectuals com Pau

Piferrer, Manuel Milà o Joan Cortada feien palès en llur obra literària, estètica o històrica, plenament contemporània del retorn d'Itàlia dels dos artistes esmentats més amunt, donà com a fruit una sèrie d'obres, que si bé plàsticament no foren gaire reeixides, assoliren una certa significació, tot i que restaren estretament circumscrites al marc acadèmic. Fora d'aquest àmbit, l'artista que volia sobreviure només podia conrear el retrat, un gènere regit per un convencionalisme que satisfesia tothom (especialment els menestrals ben situats o la burgesia ascendent, que aspiraven a perpetuar-se socialment mitjançant la seva fàcies «de representació»).9

Claudi Lorenzale no és, naturalment, l'únic exponent d'aquesta tipologia d'artistes, però sí que n'és un dels millors representants i l'autor de l'obra més significativa i més programàtica d'aquesta línia històrica, que connecta directament amb l'obra dels escriptors esmentats i que encapçala aquest gènere pictòric a Catalunya. Ens referim a l'oli que coneixem com *La creació de l'escut del Casal de Catalunya* (1843-1844), tot i que en origen es titulà *Origen de l'escut de Barcelona* (fig. 6). Es tracta d'una evocació de l'episodi llegendari en què Carles el Calb, rei dels francs, untà quatre dits en la sang de la ferida de Guifré el Pilós i els fregà sobre el seu escut d'or. En realitat, fou una obra «mancomunada»: hi intervingueren, en més o menys mesura, els germans Milà, que decidiren el tema concret de la pintura; Pau Piferrer, que va fer d'intermediari entre els Milà i Lorenzale; l'escultor Manuel Vilar que, resident a Roma, fou l'encarregat de presentar el primer esbós de l'obra al mestre Overbeck, que hi donà el vist-i-plau, com també ho féu l'escultor Pietro Tenerani, també molt respectat pels artistes catalans. Executada segons el gust purista i sota l'influx dels primitius italians, tan lloats per Overbeck i els seus deixebles catalans, aquesta obra és considerada el millor resum del romanticisme

9. En aquest sentit, és interessant resseguir la història del pintor Lluís Vermell (1814-1868), avui força oblidat, gràcies a Bonaventura BASSEGODA, «Lluís Vermell, escultor y pintor de retrats», *Discursos llegits en la «Real Academia de Buenas Letras» de Barcelona en la solemne recepció pública de D. Bonaventura Bassegoda el dia 12 de febrer de 1922*, Barcelona: Impr. «Atlas Geográfico», 1922. Això no significa que no hi hagués també alguns pintors notables especialitzats en aquest gènere, com fou el cas de Vicenç Rodes, d'origen alacantí, que fou director de l'Escola.

FIGURA 6. Claudi Lorenzale (1815-1889). *La creació de l'escut del Casal de Catalunya* (1844).

pictòric; com la literatura del mateix gènere, atorgava el mateix valor als fets reals que als llegendaris, un fet prou conegut, valorat i criticat per la història coetània i posterior.

FIGURA 7. Claudi Lorenzale (1815-1889). *Otger Cathaló* (1855).

Lorenzale realitzà altres obres pictòriques de tema històric. Com ara l'*Otger Cathaló* (1855) (fig. 7), dedicada a un personatge llegendari gascó que es creia que havia donat nom a Catalunya i sobre el qual Piferrer sembla que preparava un poema. O bé *Els ambaixadors de la Diputació a Vilafranca prohibeixen a la reina Joana que acompanyi el príncep de Viana a Barcelona* (fig. 8), una obra molt tardana, del 1870, que demostra, però, que encara romania viu un cert senti-

FIGURA 8. Claudi Lorenzale (1815-1889) . *Els ambaixadors de la Diputació a Vilafranca prohibeixen a la reina Joana que acompanyi el príncep de Viana a Barcelona* (1870).

ment d'admiració pel príncep considerat un símbol de la llibertat de Catalunya, en contraposició a la figura del seu pare, Joan II, i la seva madrastra, Joana Enríquez, reina de Navarra i filla de l'almirall de Castella.¹⁰ I, un any després, el 1871, l'obra *Mort del rei Pere III d'Aragó*. Amb tot, cal apuntar que aquests dos darrers olis s'inscriuen ja plenament dins el gust per la pintura d'història, tan corrent a Europa i de manera especial a Madrid, i no són del tot fidels a la filosofia natzarena. Fins i tot la pinzellada i la forma són més convencionals que les de l'obra capdavantera, són fetes més a la manera trescentista o, més ben dit, tal com els puristes interpretaren la manera trescentista.

De pintures que recullen episodis de la història de Catalunya, més o menys novel·lada —recordem que els episodis en versió literària, tant

10. Encara l'any 1930 se li dedicà un discurs de Bones Lletres. Vegeu Eduard TODA GÜELL, «La tragèdia final del Príncep de Viana», *Discursos llegits en la «Real Academia de Buenas Letras» de Barcelona en la solemne recepció pública del Iltre. Sr. D. [...]*, Barcelona: Imp. "La Renaixensa", 1930.

novelles, documents erudits o bé barreges de totes dues formes, també van servir-se de la llegenda, i que en van escriure fins i tot els grans noms del moment: Piferrer, els Bofarull,¹¹ Víctor Balaguer, Ferran Pàtxot...—, des dels anys quaranta fins als primers anys setanta, se'n compten una quarantena.¹² Això no significa que els seus autors s'hi dediquessin en exclusiva; fer-ho, si volien subsistir, era lògicament impossible, ja que les obres d'aquesta mena eren difícilment comercials. Si a Madrid, des del 1856, la pintura d'història va arribar a ser l'estrella de les Exposiciones Nacionales, plenes de quadres de gran format amb tota mena de reis i prínceps vius o morts, de matances sangonoses i de pactes forçosos, obeïa a què les considerades millors eren adquirides per l'estat i comportaven guanys crematístics i prestigi als seus autors. Aquest no era el cas de Barcelona, on només les exposicions de l'Associació d'Amics de les Belles Arts (1847-1859) —sembla que l'únic i primer mercat d'art organitzat a Barcelona en aquells anys— van permetre mostrar algunes obres d'aquest tipus; de la majoria, només en coneixem el títol, com és el cas de dues de les poques que foren realitzades per Pau Milà, *Jaume I d'Aragó educat pels templers* i *Els sicilians presenten el guant de Corradino a Pere III d'Aragó*, del 1850.¹³

En realitat, però, la difusió d'aquests temes en l'època esmentada i, més estrictament, en la data dels Jocs Florals, el 1859, hem de concloure que fou minsa, atès que, com s'ha apuntat, no va anar gaire més enllà dels cercles acadèmics. Milà i Lorenzale eren acadèmics de Belles Arts i professors de Llotja, i el segon exposà dues obres¹⁴ d'aquesta

11. Cal tenir en compte la discussió que provoca encara avui, entre defensors i detractors, la lectura i l'anàlisi de *L'orfeneta de Menàrguens*, d'Antoni de Bofarull.

12. Tal com comptabilitzà Francesc FONTBONA a «La història de Catalunya en l'art romàntic», dins F. FONTBONA I M. JORBA (eds.), *El Romanticisme a Catalunya. 1820-1874*, Barcelona: Generalitat de Catalunya / Pòrtic, 1999, ps. 21-25.

13. Aquests aspectes vaig repassar-los amb detall a P. VÉLEZ, «De la fèrula acadèmica a la consolidació de la modernitat...», *op. cit.*

14. Titulades *Esponsales de Berenguer IV con Petronila de Aragón*, que el catàleg precisa que hi era «para mera exposición», i *El Príncipe de Viana y la Reina su madrastra, ballándose en Villafranca del Panadés para venirse a Barcelona, se encuentran con los embajadores de la Diputación y del Consejo General, Nicolás Pujals arcediano de Santa María del Mar, el caballero Arnaldo de Vilamajor y Francisco del Bosch, ciudadano de Lérida, encargado de manifestar la conveniencia de que la Reina no fuera a la*

mena en la gran Exposició d'Objectes d'Art, una mostra venal organitzada per l'Acadèmia l'any 1866, set anys després dels primers jocs. Igualment hi participaren els pintors Just Garcia Vilamala i Miquel Fluyxench, amb una i dues obres respectivament, dedicades a episodis de la vida de Pere II i de Joan Fiveller.¹⁵ A més, la divulgació d'aquesta iconografia mitjançant els procediments de reproducció gràfica encara no era important, atès que tot just començaven a gaudir d'un cert protagonisme la litografia i la galvanotípia. Si bé és cert que algunes foren reproduïdes calcogràficament a la *Historia de Catalunya* de Víctor Balaguer, aquesta obra, la primera història general del Principat d'ençà del 1714,¹⁶ es publicà entre 1860 i 1863.

Malgrat l'escassa difusió i els obstacles esmentats, cal afegir que els que s'interessaven per aquests temes i que podien ser capaços de valorar-los eren justament els grups que tenien accés a aquestes exposicions, als preus que s'hi feien pagar i a les publicacions que van anar constituint un corpus literari i historiogràfic, present a les bibliote-

---

referida ciudad de Barcelona, també només per ser exposada, ja que constava com a propietat de Sebastià Anton Pascual, probablement el més gran col·leccionista de la Barcelona d'aquells anys. Aquest quadre de grans dimensions avui es conserva a l'Ajuntament de Vilafranca del Penedès. Sobre Pascual i la seva col·lecció, vegeu Àngels SOLÀ, «Art i societat a la Barcelona de mitjan segle XIX. Aproximació sociològica al consum privat d'obres d'art», dins F. FONTBONA I M. JORBA (eds.), *El Romanticisme a Catalunya*, op. cit., ps. 52-58.

15. Fluyxench presentà *El almirante Ramon de Cortada saltó en tierra para contar a D. Pedro III de Aragón en Sicilia, la victoria alcanzada contra la flota compuesta de la de Carlos de Aragón, genoveses y pisanos y luego volvió a embarcarse para entrar en Mesina i Mossen Juan Fivaller yendo, en representación de la ciudad de Barcelona, a hablar al rey D. Fernando de Antequera*, el primer valorat en 600 escuts i el segon en 250. Garcia Vilamala presentà un episodi anterior del mateix fet: *Mossen Juan Fivaller, comisionado por el Consejo de ciento jura sostener los derechos del pueblo ante el rey (Barcelona 1416) - Antonio de Bofarull [...] Orfaneta de Menargues, capítulo XXXII*. És important remarcar la referència historiogràfica que serví de base a l'artista: la mal denominada novel·la històrica d'Antoni de Bofarull, *La orfaneta de Menargues o Catalaunya agonisant* (1862), en català, sobre la decadència de Catalunya arran del canvi de dinastia al 1412. Una idea, per cert, ben romàntica.

16. Ramon GRAU, «La historiografia: a la recerca de l'emoció patriòtica», dins F. FONTBONA I M. JORBA (eds.), *El Romanticisme a Catalunya*, op. cit., ps. 47-51, fa una valoració crítica i concisa de les edicions i dels seus autors.

ques dels intel·lectuals, dels artistes i dels homes de cultura. Repassar el llistat de subscriptors dels primers volums dels *Recuerdos y Bellezas de España*, de Piferrer i Pi i Margall, ens en dóna una bona mostra. De la mateixa manera, en resseguir el llistat d'accionistes del 1859, el que sembla que fou el darrer any de vida de la ja esmentada Associació d'Amics de les Belles Arts, hi trobem un total de dues-centes setanta persones, més vint-i-un membres més entre entitats associades i membres d'honor; la possible clientela dels artistes que participaven en les exposicions de l'entitat.¹⁷ Segons el catàleg de 1859, que inclou el reglament de l'Associació i el nom de tots els accionistes, començant per la casa reial, n'eren tres-cents sis, dos-cents noranta-tres a títol individual i tretze en representació d'institucions polítiques i socioculturals.

Creada sota el patrocini de la Societat Econòmica d'Amics del País, l'objectiu de l'Associació era estimular l'amor a les Belles Arts, esperonar els artistes i difondre'n l'obra. Podien ser-ne membres tots els que en fossin accionistes —una sola acció ja ho permetia—.¹⁸ Presidia la junta directiva el director de la Societat Econòmica, i dels sis vocals que l'acompanyaven, tots accionistes, tres també havien de ser membres de la Societat. És a dir, es tractava d'un grup format per acadèmics, tant de Belles Arts com de Bones Lletres, tant aristòcrates com escriptors, erudits o tot alhora (marquès d'Alfarràs, Llobet i Vall-llosera, Ramon Roig, Josep de Letamendi i de Manjarrés, Martí i de Cardeñas, Manuel Sicars, Magí Pers, Ramon de Siscar...), professors de Llotja, els mateixos pintors, pocs industrials (Pau Vilaregut, Joan Güell), banquers (Manuel Girona), arquitectes com ara Elies Rogent, Josep Fontseré o Francesc Daniel Molina. Eren el més selecte de la societat barcelonina, la qual demostrava tenir ja no tan sols una certa sensibilitat artística, sinó també un interès comercial per l'art, cosa que, en definitiva, és la manifestació d'una societat moderna.

Si bé entre els artistes hi trobem els pintors Arrau, Rigalt, Martí i Alsina, Ferrou, Mirabent, Josep Masriera, els escultors Aleu i V. Vallmitjana, els mestres d'aquesta generació ja no en formen part. És a dir, ni

17. El resseguí exhaustivament per primer cop Àngels SOLÀ I PARERA, «Art i societat a la Barcelona de mitjan segle XIX...», *op. cit.*, ps. 52-58.

18. Per cada acció s'havien de pagar 40 rals de velló l'any.

els germans Milà ni Claudi Lorenzale en són accionistes; dues absències ben significatives que contribueixen a corroborar el canvi produït en el món de l'art cap a mitjan segle XIX. Ara bé, a la Barcelona del segon terç del segle XIX, encara hi havia només dues grans col·leccions privades. Una, propietat de Josep Carreras d'Argerich i l'altra, de Sebastià Anton Pascual,¹⁹ també membre de l'Associació esmentada. Però cap dels dos era industrial o fabricant. Caldria esperar al fi de segle per començar a trobar col·leccions notables d'industrials enriquits.

Fins aquí, doncs, pel que fa a la pintura que correspon a l'etapa del Romanticisme.

L'ESCULTURA AL SERVEI DE L'IDEAL PATRIÒTIC

L'escultura també contribuï a fer present la voluntat romàntica de recuperació del passat, encara que només fos des de l'emoció i el sentiment patriòtic més íntim i malgrat el ritme diferent d'adaptació als canvis estètics, la major dificultat de fer realitat un model, la necessitat de tenir l'encàrrec en ferm i el consegüent menor nombre d'exemples. Sense poder endinsar-nos amb detall en el cas de les escultures de la façana de la Casa de la Ciutat, que ja hem abordat en una altra recerca,²⁰ sens dubte ens hi hem de referir com a l'exemple més «emblemàtic» del, podríem dir-ne, Romanticisme escultòric.

El gener de 1841, l'Ajuntament decidí tirar endavant l'ornamentació de la façana, mentre aquesta encara estava en obres. L'arquitecte municipal, Josep Mas i Vila, autor del projecte, de gust neoclàssic, encarregà dues estàtues, dos baixos relleus i les balustres dels balcons a l'escultor Josep Bover i Mas (1802-1866), tot indicant-n'hi els temes. Per a les fornícules d'ambdós costats de la porta principal, li encarregà una estàtua d'Hèrcules i una altra de Minerva, dos personatges mitolò-

19. Àngels SOLÀ, *op. cit.* També Pilar VÉLEZ, «La consideració de l'escultura a la Catalunya vuitcentista. A propòsit de l'edició del catàleg d'escultura de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi», *Revista de Catalunya*, 179 (desembre 2002), ps. 66, 67.

20. Remeto a Pilar VÉLEZ, «Cultura, arts i patrimoni en el Romanticisme. Entre la recuperació del passat i el progrés tècnic», dins *La ciutat i les revolucions 1808-1868*, VIII Congrés d'Història de Barcelona, 2003, ps. 9-52.

gics de l'Antiguitat clàssica relacionats amb la ciutat. Hèrcules, perquè una antiga llegenda li atribuïa el nom i la fundació de Barcelona i Minerva, perquè és la deessa tutora de la llibertat ciutadana. En canvi, per als relleus li proposà dos temes contemporanis: la reina Maria Cristina concedint l'amnistia general el 1833 i la reina jurant la Constitució.

El 4 de febrer, Bover presentà a l'Ajuntament el pressupost d'aquests treballs més el de les balustrades, tot en marbre portat d'Itàlia. Però l'Ajuntament desestimà la proposta temàtica de Mas i féu un nou encàrrec a l'escultor. Les estàtues havien de ser del diputat Pau Claris i de Lluís de Requesens i els relleus s'havien de dedicar a la transmissió de les lleis marítimes de Barcelona a d'altres nacions i al primer assaig de navegació a vapor el 1543 en el port de Barcelona, a càrrec de Blasco de Garay. La justificació, molt pròpia de l'època, defensava que era millor recórrer al passat de la història de Catalunya, en què s'hi trobaven esdeveniments i personatges més notables que en la modernitat. Però especialment, i val la pena de remarcar-ho, perquè tots ells podien ser respectats per tots els governs i tots els «matisos» polítics, un objectiu probablement difícil d'assolir amb fets més recents. De tota manera, calia encara que l'Ajuntament s'adrecés a l'Acadèmia de Bones Lletres (car no hi havia acadèmia de belles arts), que, com a institució rectora de la reconstrucció (o construcció?) de la història oficial, podia ajudar a confirmar l'elecció. Feta la consulta, Bones Lletres féu constar que estava d'acord amb el relleu dedicat a la transmissió de les lleis de la navegació..., però desestimà el de Blasco de Garay, per tal com considerava que no hi havia prou dades que garantissin la veracitat del fet, a més d'advertir de l'origen no català del personatge. En comptes d'aquest tema, proposava el jurament dels monarques davant de la municipalitat de Barcelona al costat del convent de Sant Francesc, perquè es podia reproduir, afirmava, amb molta més fidelitat.

Quant a les estàtues, discrepava totalment amb l'elecció de l'Ajuntament: Pau Claris només era un diputat provincial no gaire vinculat a la ciutat de Barcelona i Lluís de Requesens i de Zúñiga no havia estat, de cap manera, qui havia dirigit la batalla de Lepant, que de fet va ser un esdeveniment d'abast europeu i no pas barceloní, que era el que exigia el lloc principal de la façana de la Casa de la Ciutat. Per això, l'Acadèmia ca fer una nova proposta: Ramon Berenguer el Vell,

FIGURA 9. Josep Bover i Mas (1802-1866). *Jaume I* i *Joan Fiveller* (Casa de la Ciutat) (1844).

comte tretzè de la casa de Barcelona, que donà els Usatges a la ciutat, i Jaume I, el feliç, comte dinovè, creador del Consell de Cent; ambdós personatges notables que, mitjançant les seves lleis sàvies i invencions útils, havien contribuït al benestar dels ciutadans. L'Ajuntament l'acceptà, tot i que encara l'acabà modificant i el lloc de Ramon Berenguer l'atorgà finalment a Joan Fiveller, pel seu patriotisme en pro de la ciutat, tot i que era conscient que la seva història «no se encuentra en ninguna historia ni crónica, y si los documentos archivados en estas Casas Consistoriales no son auténticos acaso se expondrá esta municipalidad, adoptando el personaje de Joan Fivaller á perpetuar la memoria de un personaje poetico».²¹ Malgrat el dubte, Fiveller ha presidit fins a l'actualitat una de les fornícules de la Casa de la Ciutat. Tot i que el 13 de juliol l'Ajuntament comunicà finalment a Bover els temes definitius, no va ser fins al juny del 1844 que les imatges de Jaume I i de Joan Fiveller presidiren la façana (fig. 9), després de mol-

21. Sobre el personatge, vegeu l'exhaustiu i crític estudi de Ramon GRAU, «Joan Fiveller, Ferran I i les imposicions municipals de Barcelona. Repàs a un mite històric», *Barcelona Quaderns d'Història*, 2-3 (1996), ps. 53-99.

FIGURA 10. Josep Bover i Mas (1802-1866). *Gladiador vencedor* (1825).

tes vicissituds —entre les quals, l'ensorrament de bona part del taller de Bover arran del bombardeig del general Espartero el 3 de desembre del 1842 des de Montjuïc, que miraculosament no afectà les estàtues—. ²² Els baixos relleus no els arribà a començar, mai no se'n tornà a parlar i, com encara es pot apreciar, restaren per fer.

El que més ens interessa d'aquesta història és, sens dubte, el fet de la substitució de la idea inicial, Hèrcules i Minerva, encara dins del gust per l'antic i pròpia d'un home deutor de l'estètica neoclàssica, per uns temes històrics plenament en consonància amb els nous ideals de recuperació del passat per a la regeneració del present.

Bover, que havia enviat des de Roma, on era pensionat, el *Gladiador ferit* i el *Gladiador vencedor* (fig. 10), del 1825, ²³ treballs de pensionat propis de l'ensenyament en pro de la bellesa ideal winckelmanniana, setze anys després s'enfrontava a uns personatges medievals,

22. Com ja vaig remarcar en el seu moment, això prova que, a banda de portar el marbre de Roma, Bover va fer les estàtues a Barcelona, en el seu taller proper a la Casa de la Ciutat, fet que desmenteix la notícia repetida fins ara, difosa originalment per Feliu ELIAS a *L'escultura catalana moderna*, II, Barcelona: Barcino, 1928, p. 38.

23. Que es conserven a l'Acadèmia de Belles Arts (0366 E i 0354 E). Vegeu Pilar VÉLEZ, *Catàleg del Museu de Llotja. Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. II - Escultura i Medalles*, Barcelona: Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, 2001.

més propers en el temps i amb una incidència notable en la nostra història. Però, si en comparem la factura, no som capaços de trobar gaire diferència en el tractament formal dels romans aguerrits i el dels catalans forjadors de la pàtria (un sentiment del temps). Perquè, com també és perceptible en la pintura, tot i que potser en menor grau, el romanticisme plàstic comportà un canvi d'aspiració, d'intenció i (en el millor dels casos) un anhel distint per part dels artistes. Però, formalment, seguiren la inèrcia vigent fins aleshores, car les escoles de belles arts com la Llotja barcelonina no havien modificat el sistema d'ensenyament dels seus orígens. La crisi de l'acadèmia, que començà a sentir-se cap al 1850 d'una manera molt intensa en moltes institucions europees, també a la nostra ciutat, és un fenomen col·lateral del que avui ens ocupa, però que no pot oblidar-se per entendre del tot aquest darrer.²⁴ Amb això volem dir que «la seu de l'art», el lloc d'on sorgien i on retornaven els artistes un cop acabada la seva formació a l'estranger —fins aleshores, Roma—, era deutora d'un sistema encarcarat que, progressivament, havia d'esdevenir obsolet. Un cop més cal afegir que, atès que a Barcelona no hi havia una demanda d'obres escultòriques que permetés que els artistes en poguessin viure, el mateix Bover, l'any 1853, totalment decebut, marxà a Madrid. La monumentalització de la ciutat, que tot just aconseguí abatre les muralles el 1843, encara s'havia de fer esperar.

De fet, des de 1844, any en què Lorenzale lliurà a l'Escola de Belles Arts *La creació de l'escut...* i s'inauguraren les obres de Bover a l'exposició pública permanent, en el terreny escultòric no podem parlar de cap altra realització d'aquesta mena fins al 1851, quan el gran escultor neoclàssic Damià Campeny, gran i malalt, veié realitzada la seva última obra. Si bé, dins de la seva producció, no és una peça de primeríssim ordre, en canvi sí que n'és una de plenament romàntica i moderna pel que fa a la tècnica, en què es fonen (mai millor dit) la indústria i l'art, un símbol de la unió de la primera burgesia industrial amb la cultura. Es tracta del monument dedicat al vicealmirall de Catalunya Galceran Marquet (fig. 11). Fou la primera escultura de ferro colat que es col·locà als carrers de Barcelona, als nous espais que la

24. Remetem a P. VÉLEZ, «De la fèrula acadèmica...», *op. cit.*

FIGURA 11. Damià Campeny (1771-1855).
L'almirall Galceran Marquet (1851).

desaparició de les muralles havien obert a la ciutat, cosa que la convertí, implícitament, en un símbol de llibertat. Es va instal·lar, concretament, a la plaça que, des d'aleshores, s'anomenà del duc de Medinaceli —en honor al propietari d'aquell terreny de l'antic convent de Sant Francesc, del qual el duc cedí una part per poder eixamplar l'antic Pla de Framenors. La font monumental que es decidí col·locar-hi va ser dedicada, originalment, a Blasco de Garay, un personatge que ja ha aparegut amb anterioritat.²⁵ Tal com succeí en el cas de la Casa de la Ciutat i per la mateixa raó, aquesta proposta fou rebutjada, en restar ben desmentit que de Garay fos el descobridor del moviment produït pel vapor d'aigua. Joaquim

Rubió i Ors, com a acadèmic de Bones Lletres, havia llegit una memòria que justificava plenament²⁶ la decisió i així es comunicà al con-

25. Sobre la història detallada d'aquest projecte vegeu Judit SUBIRACHS, *L'escultura del segle XIX a Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, ps. 186-194.

26. «Blasco de Garay (Memoria acerca de su invento leída en la sesión del 26 de junio de 1849)», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras*, III, 1880, ps. 41-70.

sistori. En conseqüència, la font s'acabà dedicant a Galceran Marquet, vice-almirall de Catalunya, per bé que un altre acadèmic, Pi i Arimon, a la seva *Barcelona antiga y moderna* (1854), remarcà que la decisió havia estat presa precipitadament i mostrà la seva disconformitat.²⁷

L'Ajuntament encarregà l'execució de l'escultura a Valentí Esparó, industrial i conseller municipal, que havia introduït a Catalunya la fosa de ferro colat. El monument va ser projectat per l'arquitecte Francesc Daniel Molina i hi col·laborà l'escultor Josep Anicet Santigosa, autor del basament de la font. És ben curiós —i val la pena reflexionar-hi— que, un cop acabat el monument, la premsa no esmentà per res l'autoria de Campeny i es fixà tan sols en el nou material de l'escultura, per tal d'alabar-la, criticar-la o caricaturitzar-la, i en el personatge representat, un desconegut de tothom. Però, en aquest cas, cal insistir novament en la voluntat de modernitat de l'Ajuntament i en la importància dels erudits acadèmics com a valedors de la història de Catalunya. La història de l'escultura del vicealmirall fa palesa la necessitat de recuperar personatges notables que dotessin la comunitat de prestigi històric; una voluntat didàctica feta realitat a través de l'art.

Gairebé en paral·lel a aquest episodi de modernitat constructiva, es projectà un altre monument de ferro colat, el primer monument eqüestre de la ciutat, dedicat al rei Ferran el Catòlic. Havia de col·locar-se al bell mig de la també nova Plaça Reial, el solar de l'antic convent de caputxins. Però el 1850 només s'hi arribà a instal·lar una escultura provisional, en guix patinat que simulava el bronze, la qual amb el temps es deteriorà i s'acabà retirant.²⁸ Aquesta, no hi ha cap dubte que, des de l'òptica nacionalista, no responia als mateixos ideals patriòtics. Potser només va ser producte d'un compromís amb la reina Isabel II i una manera «elegant» (i temporal) de sortir del pas.

El següent episodi relacionat amb l'art de l'escultura fou el de l'ornamentació del coronament de la façana de l'edifici del Banc de

27. Probablement devia tenir raó, ja que, de fet, entre el segle XIII i el XIV, de personatges que responguin a aquest nom i fossin almiralls a Catalunya, n'hi va haver tres.

28. J. SUBIRACHS, *op. cit.*, ps. 194, 195.

FIGURA 12. Agapit i Venanci Vallmitjana (1830-1905 i 1828-1919). *El comerç i la indústria* (frontó de l'antic Banc de Barcelona) (1859).

així ho han reconegut diversos autors al llarg dels segles xx i xxi, l'últim monument neoclàssic de la ciutat, obra d'un estranger, un fet que s'ha interpretat com el testimoni que a Barcelona no hi havia bons artistes. (Campeny, per exemple, era molt vell quan es féu l'encàrrec i quan s'inaugurà, ja havia traspasat.)

Però l'obra que clou l'etapa a què ens referim és l'escultura dedicada a Sant Jordi que presideix la fornícula de la façana renaixentista del Palau de la Generalitat (fig. 14), ocupat per la Reial Audiència des

Barcelona, al capdavall de les Rambles. Fou, finalment, obra dels germans Vallmitjana, els quals, l'any 1859, es limitaren a col·locar sobre el frontó un escut de Barcelona²⁹ amb dues figures al·legòriques del Comerç i la Indústria (fig. 12). Amb tot, cal no oblidar que tres anys abans, al Pla de Palau, s'havia erigit la *Font del Geni català* (fig. 13), a partir d'un projecte de F. Daniel Molina i obra de l'escultor italià Fausto Barranta, dedicada al marquès de Campo Sagrado, que havia portat les aigües de Montcada a la ciutat. De fet, aquesta font en marbre, posterior al monument a Galceran Marquet en ferro colat, pot ser considerada com un pas enrere en la concepció del monument públic. En realitat és, i

29. *Ibid.* Fou substituït als anys quaranta del segle passat per un escut militar, en esdevenir l'edifici seu de l'exèrcit espanyol.

FIGURA 13. Fausto Baratta (1832-1904). *Font del Geni Català* (1856).

de l'ocupació borbònica. Aprofitant que es preveia una restauració de la façana, es decidí col·locar-hi també una imatge del patró de Catalunya, i el 1860 es convocà un concurs que s'adjudicà a Andreu Aleu, professor de Llotja i acadèmic des del 1856. El projecte fou aprovat el 13 març del 1864 per l'Acadèmia de Belles Arts, que donà el vist-i-plau perquè el model pogués fondre's en bronze.³⁰ Tanmateix, Aleu finalment la realitzà en marbre i no fou col·locada fins al 1872, durant la Primera República. No és un cas aïllat, ja que en aquest període els processos sempre solien allargar-se molt, generalment a causa dels canvis polítics en els governs, que anul·laven o si més no congelaven els projectes.

Un projecte desconegut, que comptà amb el vist-i-plau de la mateixa Acadèmia de Belles Arts uns mesos després, el 12 de febrer del 1865, fou el presentat per la Junta «encargada de perpetuar las glorias de la Guerra de África» de dedicar un monument «que perpetue la memo-

30. «Para vaciar en bronce, tamaño algo menor que el natural, con destino a la hornacina de la fachada principal...». Arxiu RACBA, Llibre d'Actes Junta General, 13 de març del 1864.

FIGURA 14. Andreu Aleu (1829-1900). *Sant Jordi* (Palau de la Generalitat) (1860-72).

us Fèlix, realitzà dos grups en terracota dedicats al tema d'Àfrica (fig. 15), d'un ric anecdotisme, visible en tots els detalls de la indumentària dels personatges representats.³¹

No va ser fins al 1865 que els germans Vallmitjana, que aleshores començaven a despuntar, assoliren l'encàrrec de les estàtues monumentals del vestíbul de la nova universitat, que s'inauguraren l'any 1876. Averrois, Ramon Llull, sant Isidor, Lluís Vives i Alfons X el Savi, van ser els personatges, no excessivament nostrats, per cert, que realitzaren en pedra arenosa calcària. Fou una elecció de to oficial, producte d'una decisió del govern central, en concret de la Junta General d'Obres Públiques que dirigia tot el projecte, totalment allunyada dels projectes de caire patriòtic analitzats.

En definitiva, l'escultura tingué, des de l'abolició de l'Antic Règim a l'inici de la Restauració, un paper força notable en el terreny cultural

ria de los gloriosos hechos de los españoles en la última guerra de África». S'acordà convocar un concurs públic. Però en les mateixes actes de la institució no en trobem mai més cap referència. En canvi, diversos episodis de la guerra d'Àfrica apareixen ben recollits en l'excel·lent marqueteria de metall d'un secreter de xicranda conservat al Museu d'Història de la Ciutat que fa parella amb un altre d'ornamentat amb temes de la Guerra del Francès. Aquest fet palesa l'impacte i el ressò que ambdues conteses —que ràpidament mitificaren la noble i voluntària participació del poble català— tingueren en la vida catalana i a la ciutat de Barcelona. També un escultor de caire més popular, el pessebrista Lin-

31. Conservats al Museu Frederic Marès: MFM S-9074 i MFM S-9075.

FIGURA 15. Linus Fèlix . *Escena de la Guerra d'Àfrica* (1860).

romàntic, sobretot gràcies al seu rol públic. Durant un període, doncs, iniciat de manera simbòlica el 5 d'agost del 1835 (després de la mort esgarrifosa del general Bassa), amb l'enderrocament de l'estàtua de Ferran VII (fig. 16), erigida al pla de Palau³² per ordre del comte d'Espanya i capità general de Catalunya, Charles d'Espagnac, de memòria infausta. (A la vista de tothom, aquesta estàtua afavoria la difusió de les glòries nacionals d'una manera còmoda i a l'abast de la majoria, sobretot si tenim en compte que la població era en bona mesura analfabeta o amb un índex molt baix d'alfabetització.)

La gran monumentalització de la ciutat es desenvolupà veritablement amb l'arribada de la Restauració borbònica, un període de pros-

32. En resten molt poques imatges. Les úniques que conec que ens permeten fer-nos prou càrrec de com era són un dibuix d'Onofre Alzamora en el qual es veu de perfil i en primer terme, conservat al Museu d'Història de la Ciutat (núm. inv. 802), i un gravat calcogràfic on apareix amb tot detall, del qual només en conec una fotografia de l'Arxiu de Fotos d'Art Vidal i Ventosa (fig. 14).

FIGURA 16. Chardigny de Monge (segurament Pierre-Joseph Chardigny, 1794-1866). *Monument a Ferran VII* (Pla de Palau) (1831).

peritat econòmica i conservadorisme, en què el projecte de l'Exposició Universal del 1888 havia de tenir un paper clau.

Fent un resum, doncs, de les arts d'aquest període podem concloure que la pintura romàntica és, formalment parlant, força propera a la pintura neoclàssica, de la mateixa manera que passa amb l'escultura. El gran canvi rau en el contingut, la temàtica, la iconografia o l'anècdota. Perquè, en lloc de «griegos y romanos»,³³ començaren a envair les teles i a prendre forma en pedra i bronze, reis, comtes, herois i celebritats de la història de Catalunya, reals o llegendaris. Aquest producte d'un sentiment patriòtic fou defensat pels erudits i els primers intel·lectuals vuitcent-

tistes, la majoria relacionats estretament amb l'Acadèmia de Bones Lletres, una institució que, com veurem tot seguit en parlar del patrimoni, va ser capdavantera en el moviment de recuperació del passat, malgrat totes les confusions i interpretacions errònies de les fonts documentals o les tergiversacions, inconscients o falsàries.

Els artistes esdevingueren la mà creadora o materialitzadora de tot aquest nou olimp que, si en alguns casos pot fer-nos somriure per la seva imatge ingènua, és una bona mostra de la difusió de l'esperit romàntic que envaià Europa.

33. P. VÉLEZ, «La consideració de l'escultura a la Catalunya vuitcentista...», p. 61.

LA NOVA PINTURA DE PAISATGE I EL REALISME PICTÒRIC

En el camp pictòric, la pintura d'història —Jaume I, Joan Fiveller, Pere III, el príncep de Viana, Guifré el Pilós...— és, sens dubte, la més representativa, fet que, com ja hem remarcat, no significa que fos la més divulgada al carrer. Però a aquesta temàtica se n'hi pot afegir una altra que tot just emergia i que s'associa igualment a l'estètica del Romanticisme: el paisatge. Mentre la pintura d'història acabà esdevenint una pintura d'exposicions oficials arreu, el paisatge, considerat des de sempre un gènere menor, començava a despuntar. És fàcil d'associar aquest fet amb el descobriment del patrimoni natural autòcton, que anà de bracet amb la valoració del passat, simbolitzat i visible en els monuments, considerats la «veu del poble», com afirmà Víctor Hugo, un dels escriptors i teòrics europeus que més influïren a Catalunya.

En aquest sentit, Lluís Rigalt (1814-1894), un personatge poli-facètic —artista, pintor, dibuixant, professor, acadèmic, teòric de les arts industrials, membre del Centre Excursionista de Catalunya, etc.—, és el millor representant d'aquesta temàtica, que conreà gairebé exclusivament. Viatjà per tot Catalunya, des dels anys quaranta fins als anys vuitanta, recollint, «salvant» o immortalitzant racons i raconets, ruïnes, esglésioles, arbres i matolls, en centenars de dibuixos, la majoria signats, localitzats i datats (fig. 17), i un bon nombre d'olis. Aquestes obres avui constitueixen un testimoni insuperable de la nostra història monumental, ja que en alguns casos han esdevingut l'única o gairebé l'única imatge de moltes de les seves fites.³⁴ Cal remarcar que com a dibuixant és més precís i té una voluntat més, podríem dir-ne, fotogràfica, que no pas com a pintor, una faceta en què sol ser més il·lusionista.

Rigalt participà també amb dibuixos i els seus primers aiguaforts en l'únic volum dedicat a Catalunya d'*España. Obra pintoresca* (1842), de Francesc Pi i Margall. Així mateix, participà en moltes de les exposicions dels Amics de les Belles Arts amb un gran nombre

34. La col·lecció de dibuixos notablement més important en nombre es conserva a l'Acadèmia de Belles Arts i se n'hi compten més de set-cents. Vegeu Victoria DURÁ, *Catàleg del Museu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. III-*

FIGURA 17. Lluís Rigalt (1844-1894). *Les roques d'en Lluc. Arenys de Mar* (dibuix) (1873).

de paisatges. Més endavant, Rigalt va viure un fet decisiu per a la seva carrera: L'any 1855 viatjà a París com a comissionat del govern espanyol per a controlar el muntatge de la secció espanyola en l'Exposició Universal que havia de tenir lloc a la capital francesa. Fou d'aquesta manera que descobrí, a París —on no havia de tornar mai més—, la pintura realista, és a dir, la que aleshores era la pintura moderna (com n'havien de dir poc després). Els artistes de la seva generació, tot i que havien estat deixebles dels grans professors neoclàssics —Celles, Campeny...—, ja s'havien desentès de la Roma antiga i havien fet el salt a París. Rigalt mateix, a Madrid, havia treballat en el taller del paisatgista romàntic, Genaro Pérez Villaamil, mentre vivia

---

Dibuixos de Lluís Rigalt, Barcelona: Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, 2002.

a casa del seu cosí, un prohom destacat del primer Romanticisme, Bonaventura Carles Aribau.

Al costat de Rigalt, també és imprescindible fer esment, per bé que sigui de manera breu, de Martí Alsina. Professor de l'Escola des de 1852 i acadèmic de Belles Arts des de 1859, fou considerat el capdavanter del realisme a Catalunya. Veiem, doncs, que la influència de l'esperit nazarè va ser força minsa.

L'any 1856, Pau Milà havia abandonat l'Escola, i Claudi Lorenzale en fou director des de 1858. De fet, el natzarenisme s'havia esvaït feia temps i els deixebles d'aquests artistes seguien formalment els dictats acadèmics tradicionals, amb alguna concessió més d'acord amb la realitat del moment, però sense gaire diferències, fins que Martí Alsina el 8 de novembre del 1863 llegí un discurs innovador a l'Acadèmia.³⁵

Martí, que el 1848 ja havia estat a París, on havia entrat en contacte amb el realisme de Courbet, presentà un programa contrari a l'estètica natzarena, que considerava avorrida i estèril. Defensà un art que toqués de peus a terra, que causés plaer estètic, que fos per a tothom (no només per a uns quants escollits) i hi va afegir una reflexió de to «nacionalista». Va parlar de Catalunya com de la seva *patria* i de com *el suelo catalán* havia de *brillar a la cabeza de la nueva España*.³⁶ Aquest pensament és propi d'una etapa que ens porta a relacionar-ne les reflexions amb la idea, lúcidament analitzada per alguns historiadors, que concebia Espanya com la nació i Catalunya com la pàtria dins la pluralitat nacional.³⁷

35. *Acta de la sesión pública celebrada por la Academia de Bellas Artes de Barcelona el 8 de noviembre de 1863* [...], Barcelona: Librería de Joaquín Verdaguer, 1863. Sobre Martí Alsina avui encara és imprescindible la biografia que li dedicà Joaquim FOLCH I TORRES, *El pintor Martí i Alsina. Els precedents artístics, l'home i l'artista, l'obra*, Barcelona: Editorial Catalana, 1920.

36. Remarcà aquest aspecte Mireia FREIXA, *En el decurs del discurs. Una aproximació a la història del pensament estètic a l'Acadèmia de Belles Arts (1856-1904)*, Barcelona: Arts Gràfiques Alpres, 2008 [hi consta, erròniament, 2007].

37. Vegeu nota 1. I recordem les darreres paraules de Manuel Milà, en l'obertura dels Jocs Florals del 1859, com a president del consistori, tot recordant un dels grans intel·lectuals catalans del segle XVIII (Antoni de Capmany): «No pot estimar sa nació, qui no estima sa província».

També l'art, com ja apuntàvem, servia per consolidar l'emoció patriòtica nascuda en el Romanticisme. Era l'inici d'una nova era: aquell mateix any 1863, al París de Napoleó III, al costat del *Salon* convencional s'hi havia instal·lat el *Salon des Refusés*. Martí Alsina, si hi hagués participat, hauria exposat als *refusés*, que ben aviat foren considerats el símbol del naixement de la denominada «pintura moderna», esmentada més amunt.³⁸

La creació artística d'estètica natzarena havia tingut una vida curta, una penetració social poc intensa i, per part dels seus seguidors immediats, una valoració ben negativa: l'art català estava en crisi. Tal com l'esmentat Martí Alsina, defensor a ultrança del Realisme, havia afirmat: «[...] y mas aun colocados en el centro del país catalán, de quien ha llegado a creerse si ha arrojado al mar la cuna del Arte como despojo de sus naves».³⁹ Perquè mentre Lorenzale, als anys setanta, pintava alguns «encartonats» temes d'història de Catalunya, el 1866 Martí Alsina, en canvi, exaltava el sometent en un episodi de la Guerra del Francès (fig. 18), un gran format d'un realisme atractiu i «sa». Les tornes havien canviat. Aquest era el panorama d'abans i el de just després dels Jocs Florals.

EL PATRIMONI

Durant les dècades que hem abordat, tant la creació artística com les discussions estètiques estaven, fonamentalment, en mans dels artistes; és a dir, en mans de l'Escola de Belles Arts i, des del 1850, també de l'Acadèmia de Belles Arts. En canvi, la primera valoració del patrimoni cultural, entès d'una manera molt àmplia, però amb un gran interès pel patrimoni monumental, neix a conseqüència de la revolució

38. Sobre l'enfrontament entre la pintura acadèmica i la nova pintura realista iniciat a París vegeu el treball de Pierpaolo LUDERIN, *L'art pompier. Immagini, significati, presenze dell'altro Ottocento francese (1860-1890)*, Pocket Library of Studies in Art, XXXI, Florència: Leo S. Olschki Editore, 1997.

39. *Op. cit.*, p. 5.

FIGURA 18. Ramon Martí Alsina (1826-1894). *Sometent. Episodi de la Guerra del Francès* (1866).

liberal, impulsat per una sèrie d'erudits i historiadors. D'aquests, la majoria van ser membres —molts ja esmentats— de l'Acadèmia de Bones Lletres que van viure en carn pròpia el desvetllament de la consciència de patrimoni històric a Catalunya.⁴⁰

Malgrat alguns fets suscitadors d'intervencions durant el Trienni Liberal i, fins i tot més enrere, durant la Guerra del Francès, la gran sotragada que va fer posar en alerta aquests homes i institucions fou la crema de convents del juliol del 1835. El rerefons teòric d'aquesta mena de reaccions fou Víctor Hugo i la seva consideració dels monuments com a «veu dels pobles».

Sabem, però, que, amb anterioritat, el regidor de l'Ajuntament de Barcelona Josep Maria de Llinàs i de Ortiz Repiso ja s'havia mostrat sensible al patrimoni, gràcies a una proposta que havia fet al consistori barceloní el 15 d'abril del 1834. Llinàs hi feia referència a un treball

40. Vaig iniciar l'estudi d'aquest aspecte a *El desvetllament de la consciència de patrimoni històric a Catalunya*, Lliçó inaugural del curs 2003-2004, Barcelona: Amics de l'Art Romànic / Institut d'Estudis Catalans, 2003.

aleshores molt recent que l'investigador Andreu Avel·lí Pi i Arimon acabava de presentar a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts. El treball presentava un mètode per desxifrar làpides tan útil segons l'Acadèmia que li havia merescut el nomenament de membre d'aquesta institució. Llinàs començava justificant la importància de les làpides que, segons ell, calia conservar com havien fet totes les nacions cultes, per tal com eren una eina documental bàsica per reconstruir la història. Per això, proposava d'aplegar-les al mateix edifici municipal, que aleshores s'estava remodelant, com «una colección de aquellos monumentos apreciables, é incrustado al pie de cada una su traducción y el nombre del sujeto que la haya cedido gustoso á esta Ciudad». ⁴¹ Aquesta proposta, que ens parla d'un interès pel passat històric, fou aprovada pel consistori, que ordenà passar-la a la Junta d'obres per tal de dur-la a terme.

Una setmana després, el 22 d'abril, Pau Soler i Andreu Avel·lí Pi i Arimon s'adreçaren a l'Ajuntament, moguts pel mateix desig de fer un servei a la pàtria. ⁴² S'oferiren per recuperar i ordenar l'arxiu històric municipal que, segons ells, romania en una situació vergonyosa. És a dir, amb una diferència de molts pocs dies es feia ben palès l'interès per la recuperació del patrimoni cultural. L'ajuntament també ho aprovà i nomenà una comissió responsable formada precisament per Soler, Pi i Llinàs. Tanmateix, malgrat el seguiment del projecte que demostren les actes municipals i el fet que Pi en féu l'inventari, el lapidari mai no arribà a bon port. De fet, la situació era cada cop més complexa i l'ambient, més tens. A Barcelona, a més, s'havia declarat una epidèmia de còlera. Un mes després de la crema de convents, el projecte restà gairebé oblidat; per bé que no del tot, com veurem més endavant, perquè hi devia haver un bon aplec de peces en un racó o altre de l'Ajuntament. No obstant això, Llinàs pot considerar-se un precursor sensible. ⁴³

41. *Llibre d'actes. Ajuntament borbònic, 1r semestre 1834*, 15 d'abril del 1834. Arxiu Històric de la Ciutat.

42. *Llibre d'Actes. Ajuntament Borbònic, 1er semestre 1834*, 22 d'abril del 1834. Arxiu Històric de la Ciutat.

43. Malgrat algunes accions anteriors en un sentit semblant, com ara el cas de Marià Oliveres i de Plana, el qual cap al 1790 havia proposat la creació d'un museu a l'aire lliure, tal com ja havia constatat J. Villanueva en el *Viaje literario a las iglesias de España*, vol. XVIII, Madrid: Imprenta Real, 1851, p. 126.

La nit del 25 de juliol del 1835, tan analitzada des de múltiples perspectives, fou, però, el gran detonant del desvetllament. Llinàs va ser, precisament, un dels responsables de l'extinció dels focs al llarg de la matinada. Es creà també una comissió de regidors «para recojer las alajas de los conventos», entre els quals destacava Ramon Roig Rey, juriconsult, i des del 1838, membre de Bones Lletres.⁴⁴ Així mateix, durant els dies següents, altres comissions s'ocuparen del salvament dels diversos convents i fins i tot de protegir la catedral, perquè l'assalt als convents devia continuar. Ho prova l'ordre donada el 29 de juliol pel governador i corregidor interí Joaquín Ayerve: «Queda prohibido a toda persona sea de la clase que fuere el penetrar en el recinto de convento alguno de esta capital, sin espreso permiso de la autoridad competente: el que contraviniere, aun cuando no estrajera efecto alguno de dichos lugares será tratado como merece el que atenta contra propiedad ajena [...]».⁴⁵

Per aquest motiu, l'Ajuntament decidí recórrer també a la Junta de Comerç per crear una comissió integrada per professors de l'Escola de Belles Arts, és a dir, per artistes amb criteri —Arrau i Barba, Campeny, Rodes i Rodríguez—, que s'encarregaren de salvar el patrimoni artístic dels convents i de traslladar-lo a l'edifici de la Llotja.⁴⁶ L'Escola de Belles Arts contribuí, sobretot, al salvament del patrimoni artístic, tot preservant, entre altres obres,⁴⁷ el conjunt de vint grans teles del convent de Sant Francesc de l'aleshores molt afamat pintor Antoni Viladomat.⁴⁸ Paral·lelament, l'autoritat militar de Catalunya, seguint una ordre que havia dictat el govern, també nomenà una altra comis-

44. De la qual va ser president des de 1860, per bé que morí el 1861.

45. *Diario de Barcelona*, 31 d'agost del 1835.

46. Vegeu Angel RUIZ Y PABLO, *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona (1758 a 1847)*, Barcelona: Henrich y Cía., 1919, ps. 406-408.

47. L'inventari el reproduí RUIZ Y PABLO, *op. cit.*, ps. 406, 407.

48. Que va merèixer la primera monografia dedicada a un artista català, un treball d'un acadèmic de Bones Lletres, Joaquim FONTANALS DEL CASTILLO, *Antonio Viladomat. El artista olvidado y maestro de la escuela de pintura catalana del siglo XVIII. Su época, su vida, sus obras y sus discípulos*, Barcelona: Establecimiento Tipo-Litográfico de C. Verdaguer, 1877. El conjunt, propietat de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, avui es conserva en dipòsit al Museu Nacional d'Art de Catalunya.

sió formada per Josep Agell, Josep Arrau, Antoni Monmany, J. A. Llobet i Vallosera i Andreu A. Pi i Arimon, per tal que tingués cura de la salvació de diversos elements del patrimoni documental, bibliogràfic i artístic, els quals sumaren als ja recollits fins aleshores.⁴⁹

Aquesta era la situació l'any 1835. Els convents, després d'aquests salvaments, restaren completament abandonats. Caldria esperar al gener del 1837, gairebé dos anys després, perquè la Junta de Enajenació de Edificios y Efectos de Conventos Suprimidos procedís a ocupar-los i sollicités a la Junta de Comerç i, per tant, a l'Escola de Nobles Arts que hi assistís i els cedís totes les possibles obres d'art que hi romanguessin. Campeny, Rodes, Arrau i el majordom Joan Mas s'ocuparen de l'operació.⁵⁰ En fou producte un nou inventari, que arribà a la xifra de 215 quadres, per bé que, segons sembla, de qualitat força mediocre.⁵¹

Aquest fou el paper dels artistes, és a dir, pels creadors d'una part més que significativa del patrimoni contemporani, amb relació al salvament del patrimoni artístic del passat.

ELS MUSEUS

Mentrestant, l'Acadèmia de Bones Lletres, amb membres tan destacats com Pròsper de Bofarull,⁵² que precisament aquells anys estava treballant en una primerenca història de Catalunya, *Los condes vindicados*, també hi tingué un paper destacat.

49. Segons Bohigas TARRAGÓ, *op. cit.*, p. 135. També recollit per F. FONTBONA, *op. cit.*, p. 15, en què remet al Lligall XCV, 1, f. 11 i 12 de l'Arxiu de la Junta de Comerç.

50. Vegeu Àngel RUIZ Y PABLO, *op. cit.*, ps. 407, 408.

51. *Ibidem*. Aquest inventari, conservat actualment en una col·lecció particular, està signat per Arrau i Rodes i datat el 19 de gener de 1837. Duu per títol: *Estado que manifiesta la clasificación de las pinturas recogidas de los conventos suprimidos de esta Provincia que se hallan depositados en S. Juan y en la casa Lonja, hecha por los infrascritos en desempeño de la comisión que se les confirió con oficio del Sor Gefe Político en 5 de este mes*. Això ens permet veure algun ball de números en les dates en el text de Ruiz Pablo, però sens dubte es tracta d'aquest mateix inventari. La referència procedeix de Francesc FONTBONA i Victòria DURÁ, *op. cit.*, p. 81.

52. Que n'havia de ser nomenat president per primera vegada el 1837.

L'objectiu cabdal de l'entitat havia de ser l'esclariment de la història de Catalunya gràcies a la publicació d'obres. Aquesta fita, present al llarg de les sessions i de les actes consegüents al llarg de molts anys, si bé no s'arribà a assolir mai de manera col·lectiva, sí que va rebre múltiples aportacions personals per part de molts dels membres de l'entitat.⁵³ De fet, l'Acadèmia, globalment, també mostrà un interès efectiu i treballà per a la preservació del passat en forma de patrimoni arquitectònic, tal com havia començat a ser habitual en altres països europeus i, en especial, a França —el país veí model—, a conseqüència dels efectes devastadors de les diverses guerres i revolucions. Amb el mateix criteri d'atorgar al passat el valor que es mereixia, sobretot al passat medieval, com a època veritable de forja de les diverses cultures europees, els membres de l'Acadèmia de Bones Lletres portaren a terme projectes equivalents als europeus.

Així, Pròsper de Bofarull, a mitjan setembre de 1835 va aconseguir de l'aleshores cap militar de la província, Josep Melcior Prat, un barceloní amb uns certs interessos culturals,⁵⁴ la cessió del convent del Carme per poder-hi dipositar els objectes i fragments d'obres que s'anaven salvant.⁵⁵ A l'inici de 1837, quan les lleis ja permetien al govern disposar d'alguns edificis religiosos abandonats, aconseguí que fos cedit a l'Acadèmia l'antic convent de Sant Joan. Tot seguit, l'acadèmia es proposà la creació d'un museu històric amb les restes salvades. Els homes clau del museu havien de ser Joan Cortada, el conservador en cap i, és ben sabut, un altre dels intel·lectuals capdavanters d'aquests anys de «renaixença»,⁵⁶ i Josep de Manjarrés, el conservador segon,⁵⁷ un altre intel·lectual, encara més polifacètic, que féu

53. Vaig resseguir aquest aspecte a «Els capdavanters del salvament, cura i estudi del patrimoni cultural de Catalunya: els "doblement acadèmics" de Bones Lletres i Belles Arts», *op. cit.*

54. P. BOHIGAS TARRAGÓ, *op. cit.*, p. 136.

55. *Op. cit.*, ps. 135, 136.

56. Albert GHANIME, *Joan Cortada (1805-1868). Catalunya i els catalans al segle XIX*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995. També, pel que fa específicament al patrimoni, P. VÉLEZ, *Els capdavanters del salvament...*, ps. 21-27.

57. El 28 d'abril de 1848 era elegit acadèmic de Bones Lletres Josep de Manjarrés i de Bofarull (1816-1880), nebot i fillol de Pròsper de Bofarull —aleshores presi-

grans aportacions a les belles arts, les noves arts industrials i el pensament del seu temps.

No és el moment d'explicar tot el procés, complex i ple d'entrebancs, de creació del museu,⁵⁸ però sí que convé fer-ne una valoració. L'Acadèmia de Bones Lletres va demostrar una sensibilització en pro del patrimoni molt més notable que no pas l'Escola de Belles Arts. Molts dels membres de l'Acadèmia van contribuir personalment a aplegar materials per al museu de l'entitat⁵⁹ —el primer museu d'antiguitats (tal com es va dir seguint els corrents europeus de l'època) de Barcelona i de tot l'Estat espanyol— o bé, fins i tot, reuniren, com el mateix Cortada, les seves pròpies col·leccions.⁶⁰ El fet que l'existència «oficial» d'una Acadèmia de Belles Arts no tingués lloc fins al 1850 justifica en bona mesura aquesta realitat, atès que no existia un fòrum —per bé que sí els homes, els artistes—, que afavorís un marc de discussió i d'acord sobre aquests temes. Els professors de l'Escola de Belles Arts tenien altres prioritats tant d'ordre funcional com cultural.

La Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, màxima autoritat estatal en termes de patrimoni, exercia un control ferri en aquest terreny. De fet, el control «central» del patrimoni exercit per aquesta institució fou delegat, com ja hem vist, a Barcelona a partir del moment que es creà l'Academia Provincial de Primera Clase de

---

dent—, que després d'exercir com a advocat a la Diputació de Barcelona arribà a ser catedràtic de Teoria i Història de les Belles Arts, càrrec en què succeí Pau Milà i Fontanals i que ostentà al llarg de tota la vida. Secretari de l'Escola de Belles Arts, on havia estudiat de jove, després d'haver fet els estudis de Dret, no n'arribà a exercir el càrrec de director perquè morí just després del seu nomenament. Acadèmic de Belles Arts des del 1852, hi tingué un paper rellevant, atès el seu caràcter actiu, ben palès en la participació en un gran nombre de comissions. Vegeu Maestre i, pel que fa a la relació amb el patrimoni des de Bones Lletres, P. VÉLEZ, *op. cit.*, ps. 30-36.

58. Jordi CASANOVAS, *El museu de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Dades per a una història*, Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2009.

59. Finalment, l'Ajuntament va cedir-los la col·lecció de làpides i altres objectes i fragments amb els quals, abans de la crema de convents, havia estat a punt de formar el primer museu de la ciutat, a proposta del regidor Llinàs.

60. La col·lecció de Cortada és descrita amb tot detall per Antonio de BOFARULL, *Guía-Cicerone de Barcelona, aumentado, corregido y vindicado*, Barcelona: Imp. Hispana de V. Castaños, 1855, ps. 103-109.

Bellas Artes de Barcelona. A més de tutelar de ben a prop l'Escola de Belles Arts durant molts anys, la nova institució tenia com a fita principal, com a «delegada» de San Fernando, vetllar pel patrimoni antic i pel de nova planta, tant arquitectònic com artístic, havent d'informar la «casa mare», que exercia la seva fèrula acadèmica notablement⁶¹ (que no era sinònim d'eficaçment). Però durant la crema de convents del 1835, San Fernando actuà de manera directa exigint dos quadres de cada pintor dels que s'havien salvat dels convents barcelonins, una ordre que arribà a través del capità general, però que mai no arribà fer-se efectiva.⁶²

Bones Lletres, amb la difusió de la seva labor, aconseguí que molts particulars donessin un gran nombre de restes arqueològiques que provenien d'enderrocaments i d'obres realitzades a les seves finques, contribucions que van engrandir la col·lecció de l'Acadèmia, de seguida oberta al públic, amb un criteri didàctic i modern. Per la seva banda, l'Escola de Belles Arts va poder conservar un bon nombre d'obres salvades dels convents en el seu museu de pintura. Aquest fou el primer museu d'art públic de Catalunya, tot i que estava destinat especialment a la formació dels alumnes, per tal que coneguessin obres d'artistes que podien servir-los d'exemple i ajudar a esperonar-los.

Quant al paper de l'Acadèmia de Belles Arts en relació amb el control del patrimoni, tant del passat com dels projectes coetanis, si se segueixen les actes i la documentació de l'arxiu al llarg dels anys cinquanta i seixanta, es ràpidament comprovable l'interès i l'esforç d'acadèmics com ara Pau Milà, Francesc D. Molina, Elies Rogent, Josep de Manjarrès, Josep Oriol Mestres, Lluís Rigalt o Claudi Lorenzale, per esmentar-ne només alguns dels més rellevants i dignes d'estudi. També en són palesos el bon criteri i la lucidesa, atès tots eren personatges que, com que coneixien de prop tot allò de què parlaven (ja fos d'arquitectura o d'altres temes), podien aportar la solució més adient a cada cas. N'és un bon testimoni, derivat de l'enderrocament de les muralles, el fet que el 1854 Manjarrès, Milà i Villar es preocupessin per la urbanització de la part nova de la ciutat, és a dir, pel seu

61. Remeto novament a P. VÉLEZ, «De la fèrula acadèmica...», *op. cit.*

62. Segons C. CID, *op. cit.*, p. 176.

eixample, i adrecessin un ofici al governador perquè escoltés totes les corporacions que poguessin estar implicades en el projecte.⁶³ Aquesta preocupació urbanística, molt important, demostra la capacitat de reflexió, interès i visió de futur dels membres de l'Acadèmia.

COL·LECCIONISME D'ESCLTURA

Aquest sentiment patrimonialista menà també a la formació d'un colleccionisme d'escultura, especialment d'escultura medieval. Són sobretot destacables les iniciatives de Francesc Santacana, que en la seva col·lecció de Martorell aplegà, entre moltes altres coses, una sèrie d'elements procedents del convent del Carme,⁶⁴ i del constructor Francesc Brossa, que entre 1838 i 1848, reuní un conjunt d'elements arquitectònics i escultòrics aplicats a l'arquitectura que incorporà a la seva casa del carrer d'Escipió del barri barceloní del Putxet.⁶⁵

Encara que només sigui fer-ne un breu esment, tampoc no podem oblidar un altre tipus de colleccionisme estretament vinculat al patrimoni històric i monumental, el d'alguns projectes editorials que, amb el transcurs dels anys, han esdevingut una eina fonamental per entendre una bona part de la història de la cultura dels anys a què ens referim. Em refereixo a un tipus d'obres que, per primera vegada, reunien una gran quantitat de monuments, la seva història i la seva imatge, encapçalades, naturalment, pels *Recuerdos y Bellezas de España*. Els *Recuerdos* en general, iniciativa del litògraf Francesc Xavier Parcerisa (fig. 19), i els tres primers volums de la llarga sèrie, escrits per Pau Pifferrer i Francesc Pi i Margall i dedicats a Catalunya i Mallorca, ja han estat analitzats exhaustivament des de diversos angles, tant pel que fa al seu contingut historioliterari com al valor de les seves imatges li-

63. Actes de la Junta General, 3 de desembre del 1854. Arxiu Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi.

64. Vegeu el catàleg de *La Enrejolada*, Martorell: Museum Arqueológico, Barcelona, 1929.

65. Les úniques imatges que en coneixem les publicà Agustí DURAN I SANPERE, «Un museo de arquitectura barcelonesa poco conocido», *Barcelona*, 30 (juny 1957), ps. 233-237.

FIGURA 19. Francesc Xavier Parcerisa (1803-1876). *Recuerdos y Bellezas de España. Catalunya II*. (Columnes romanes del carrer Paradís) (1842).

togràfiques.⁶⁶ Recordem, però, el clam amb què Piferrer clou la introducció al primer volum de Catalunya del 1839:

Solo nos anima el deseo de que sean de todos conocidas las riquezas artísticas y antigüedades que embellecen nuestra patria. Esas bóvedas de las catedrales ya no se estremecen á las pisadas de los antiguos y primitivos devotos y fundadores; en esas graciosas ventanas ojivas ya no se asoma la magnífica vestimenta y las undulantes plumas de los gorros de las antiguas damas y caballeros [...] unos caen desplomados por la mano de los siglos; otros desaparecen arrebatados por el huracán de las revoluciones; quizá tambien la mano del hombre ó la mas tardía y compasiva del tiempo irá descargando sus golpes sobre los que nos quedan. Hagamos, pues,

que todos los conozcan; hagamos que las personas, que tal vez ni siquiera saben que su patria contenga recuerdos y monumentos preciosos, paren su atención en ellos y sepan que no todo está en la otra parte de los Pirineos; dispersemos en todos los corazones el amor a lo que es antiguo, á lo que es bello y venerable, á lo que honra la patria!

Vivimos de nuestra vida pasada, porque tal vez un pueblo no puede tener dos épocas viriles en una sola vida [...] Ya que tanto se ha

66. Des de l'òptica historiogràfica, vegeu Ramon GRAU i Marina LÓPEZ, «Pau Piferrer i Victor Hugo: La llum no venia d'Alemanya», *L'Avenç*, 89 (gener 1986), ps. 70-73. I des de l'òptica de la il·lustració, Pilar VÉLEZ, «El triomf de la imatge», dins P. VÉLEZ (ed.), *L'exaltació del llibre al Vuitcents. Art, indústria i consum a Barcelona*, Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 2008, ps. 69-100.

destruido, procuremos al menos hacer apreciable lo que nos queda y reparar en lo posible los agravios que la demolición hizo al Arte, publicando en láminas, en cuanto sea posible, lo que ya no está en pié, y conservando la memoria de aquellos monumentos de arquitectura gótica, recuerdo de la piedad y fé de nuestros padres, y de la magnificencia y esplendor de la España» (ps. 7-8).

És una visió negativa del present i es conforma amb el passat o és la visió del passat per projectar-la cap al futur?

Cal afegir, en darrer terme, la ja esmentada *España. Obra Pintoresca*, de la qual només es publicà el primer volum dedicat a Catalunya, amb text de Francesc Pi i Margall i dibuixos i aiguaforts de Rigalt.

ALTRES NOTABLES INTERVENCIONS PEL SALVAMENT DEL PATRIMONI

Si retornem ara a la labor de Bones Lletres, recordarem el cas «blemàtic» de la intervenció de la institució, després de la crema de convents, en l'afer de la façana de Casa de la Ciutat. L'arquitecte responsable, Josep Mas Vila, ple encara de sentit neoclàssic, va a estar a punt de fer desaparèixer la façana gòtica del carrer de la Ciutat,⁶⁷ atès que se n'havia d'aixecar una de nova⁶⁸ a conseqüència dels danys que el bombardeig del general Espartero des de Montjuïc, el 1842, havia infligit a l'edifici. Mas Vila fou el director de l'obra i, com hem vist, el responsable d'encarregar a l'escultor Bover les escultures de les fornícules.

Sense poder-nos referir extensament a l'arquitectura i l'urbanisme que es portà a terme d'ençà de l'enderrocament de les muralles —símbol de l'alliberament de la ciutat— i al llarg del període que ens ocupa, sí que val la pena resseguir ràpidament aquest cas. Permetrà d'adonarnos de la resposta de la ciutadania, cada cop més sensible al seu passat,

67. En realitat, tal com pot apreciar-se actualment, fou retallat el sobrevolt de la porta i es va doblar. De fet, el 1824 ell havia estat el responsable de l'enderrocament de l'església de Sant Jaume per poder urbanitzar la nova plaça de l'Ajuntament, fet que tingué lloc sense cap entrebanc.

68. El projecte neoclàssic de Mas i Vila fou aprovat per l'Acadèmia de San Fernando el 27 de novembre del 1831.

i la de les institucions.⁶⁹ El 1847, el consistori, atès el valor simbòlic de l'edifici, la històrica seu municipal, va acordar no prosseguir-ne l'enderroc i conservar-ne i restaurar-ne les restes en peu, una decisió que restà perpetuada en una làpida que encara avui podem llegir a la part nord-occidental de la façana gòtica, al carrer de la Ciutat.⁷⁰

Tanmateix, l'any 1850 la pressió ciutadana i l'acord del Consistori van estar a punt de ser oblidats. L'Ajuntament decidí seguir la demolicció i la continuació de les obres i així ho comunicà a l'Acadèmia de Bones Lletres per tal que aquesta entitat s'ocupés prèviament de fer una «copia o dibujo de dichos objetos, para perpetuar y formar un cabal concepto de los mismos, a tenor de los deseos manifestados por esa Academia de conservar la memoria de los edificios y monumentos u otras obras de antigüedad o mérito expresados en su atenta comunicación del 13 de junio del año último».⁷¹

D'això es desprèn que el consistori, malgrat la seva irresponsabilitat, entenia que podia salvaguardar la memòria de l'edifici mitjançant dibuixos, plànols, etc., cosa que, si més no, representa un pas endavant

69. Vegeu la nota 20.

70. Aquest fou l'acord municipal pres pel consistori: «1º Conservar el salon de ciento y reconstruir sus techos. 2º Construir de planta una escalera principal que desde el patio desembocara a los dos lados de otro salon por dos tramos, uno de los cuales tomara luz de una ventana sacada de punto frente al cual se halla. 3º Colocar al pie de ella el portal con la inscripcion J.P.2.B. que estaba arrinconada en la derecha del patio y servía de entrada al destruido consistorio de los I conselleres nuestros padres. 4º Unir la fachada interior del patio construida en 18(?) con la antigua galería, haciendo correr esta —palmas hacia el—. 5º Empotrar en las paredes laterales del arco principal de ella las dos ventanas que fueron laterales al mencionado portal. 6º Conservar y restaurar la fachada de la antigua casa consistorial existente en la calle de la ciudad, de construir al lado de poniente con las mismas ruinas que se conservan y cerrar la plazuela con un enrejado. 7º Asimismo con el objeto de conservar la antiquísima iglesia de S. Miguel Arcángel acordó habilitarla y trasladar a ella las reliquias de los Santos [...] Y a fin de que todas estas variaciones, conservaciones y restauraciones sirvan eternamente en la memoria de los que han de nacer, acordó por ultimo el concejo esculpir esta lápida con la esperanza de que respetaran estos mencionados acuerdos los que les sucedieren». AAB (Arxiu Administratiu de Barcelona), Obres Públiques Expedient 1123, f.55 [juliol 1847].

71. Joaquim GARRIGA, «Patrimoni històric i creació arquitectònica», *Revista de Catalunya*, 22 (setembre 1988), p. 87.

en la conscienciació del valor del patrimoni. Però també demostra, un cop més, que l'Acadèmia de Bones Lletres era l'entitat especialitzada en temes de patrimoni i per tant, la interlocutora de les consultes municipals. La resposta contundent i rapidíssima de Pròsper de Bofarull, president de l'entitat,⁷² contra la destrucció, en uns termes que ens recorden Victor Hugo, ens confirma, doncs, que Bones Lletres era capdavantera pel que feia a la consciència del valor del patrimoni històric i cultural.

D'altra banda, la ciutadania, si fem cas a la premsa, també s'hi mostrà sensible i es manifestà obertament en contra de la destrucció de l'edifici símbol de les llibertats de la ciutat. Per primera vegada, de manera notòria el 1847 i igualment el 1850, la premsa s'erigí en portaveu de la pressió ciutadana en defensa del patrimoni; un signe de l'inici de la sensibilització popular envers el patrimoni com a herència preuada dels avantpassats.

La «rematada» oficial d'aquesta voluntat de preservació va ser la creació de les Comissions de Monuments Històrics i Artístics. Aquestes Comissions, fruit d'una massa tardana ordre reial d'Isabel II del 13 de juny del 1844 —perquè la reina desitjava que se salvessin tots els monuments afectats arran del 1835 (!)—, des de 1857, van passar a dependre de l'Acadèmia de San Fernando. D'aquesta manera es corroborava un cop més la «dictadura» patrimonialista de la institució central. De tota manera, el mateix any 1844 va estar a punt de ser sotmesa a subhasta pública la Capella Reial de Santa Àgata, però l'Ajuntament, en aquest cas, demanà a la reina que no ho permetés i, per tal de justificar-ho, sol·licità novament un informe a l'Acadèmia de Bones Lletres.

Els primers membres de la Comissió de Monuments de Barcelona foren: Pròsper de Bofarull, Joan Cortada, Ramon Muns, Manuel de Bofarull i Pau Piferrer; és a dir, cinc homes de l'Acadèmia de Bones Lletres que ja feia anys que paraven atenció al patrimoni i que, en més d'un cas, ja havien dut a terme alguns dels seus projectes més estreta-

72. Cal tenir en compte que el comunicat de l'ajuntament data del 21 d'agost, una data molt propícia perquè qualsevol notificació passi desapercebuda enmig de la calor i el relaxament estiuencs.

ment lligats a la recuperació del patrimoni. Els membres havien de ser «cinc persones intel·ligents i interessades en conservar les nostres antiguitats»⁷³ i la dedicació havia de ser anònima i gratuïta. La comissió estava organitzada en tres seccions: 1. Biblioteques i Arxius, 2. Escultura i Pintura, 3. Arqueologia i Arquitectura. L'objectiu de les dues consistia a crear arxius i biblioteques i museus d'art, respectivament. El de la tercera, a organitzar excavacions, aplecs de monedes, etc. Sense local propi i pràcticament sense pressupost, tot allò que es duia a terme era gràcies a l'interès, l'entusiasme i la responsabilitat personal dels membres de la Comissió.⁷⁴ Però el que cal fer notar ara és que tots aquests homes eren membres de Bones Lletres, i que més endavant en foren membres molts altres acadèmics, com ara Pau Milà i Fontanals, Josep de Manjarrés, Marià Aguiló, Josep Puiggarí, Víctor Gebhardt, Francesc Miquel i Badia o Antoni Elias de Molins, per esmentar-ne només alguns.

Si, ahora, ressequim qui foren els membres mantenidors del primer consistori dels Jocs Florals, trobem Manuel Milà com a president, Joaquim Rubió i Ors, Víctor Balaguer, Joan Cortada, Miquel Victorià Amer, Josep Lluís Pons i Gallarza i Antoni de Bofarull com a secretari. És a dir, hi trobem tres membres destacats de Bones Lletres (Milà, Cortada i Rubió). I entre els cent membres adjunts també hi havia, naturalment, nombrosos membres de Bones Lletres (Aguiló, Manjarrés, Pau Milà, Muns, Roig...) i algun membre de Belles Arts, com ara Claudi Lorenzale, Pau Milà i Aguiló, els quals eren tots dos també de Bones Lletres.

Aquests noms que han aparegut reiteradament al llarg del present

73. Tres de nomenades pel cap polític i dues per la Diputació; és a dir, totes, per delegats del govern central.

74. Sobre la Comissió és bàsica la consulta de José GRAHIT GRAU, *Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de la Provincia de Barcelona. Memoria de la labor realizada por la misma en su primer siglo de existencia. 1844-1944*, Barcelona: Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de la Provincia, 1947, i Jordi TORNER, *Catàleg del fons documental de la Comissió de Monuments Històrics i Artístics de la província de Barcelona (1844-1983)*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2002. Aquest fons es conserva actualment a l'Arxiu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi.

text confirmen un fenomen que té lloc a tot Catalunya i que Barcelona, en concret, exemplifica bé: el d'una ciutat petita en què un mateix grup d'intel·lectuals es movia per uns interessos i unes inquietuds aplicats en diversos camps culturals. Sia per emoció patriòtica, sia per voluntat política o pseudopolítica, sia per «regenerar Espanya» o per «regenerar Catalunya» o fins tot alhora, van crear una xarxa cultural que havia de ser la base per a les noves generacions del darrer quart de segle, unes generacions que sí que van havien d'arribar a definir el catalanisme polític.

Així doncs, en la descoberta i la divulgació del valor del patrimoni monumental, artístic i bibliogràfic, cada cop queda més clara la importància de l'actuació d'una sèrie d'acadèmics. L'Acadèmia de Bones Lletres esdevingué, sens dubte, capdavantera en la forja del concepte de patrimoni, en el desvetllament de la consciència de patrimoni. Fins i tot un cop creada l'Acadèmia de Belles Arts —és a dir, a partir del 1850—, els dubtes conceptuals eren sempre consultats a Bones Lletres, mentre que Belles Arts s'acostumava a ocupar dels aspectes més tècnics dels nous projectes, tot i que alguns dels acadèmics i intel·lectuals de Bones Lletres n'eren també de Belles Arts.

CLOENDA

La revista *El Arte*, publicada per primera vegada l'abril del 1859, per iniciativa del tan esmentat Manjarrés,⁷⁵ reivindicava el patrimoni històric i feia de plataforma de suport als Jocs Florals. Alhora feia una crida reiterada «a poblar de monumentos el nuevo espacio en que va a respirar la oprimida Barcelona, a decorar con preciosas obras sus templos y museos, a hacer resonar con armonías inspiradas sus teatros ya suntuosos; a restaurar su historia, sus estudios y su enérgica elocuencia» (“Prospecto”, s. d.). És a dir, la creació artística, la recuperació del patrimoni historicomonumental i la «primera recuperació oficial» de la llengua, havien de constituir els tres pilars d'un projecte

75. I en la qual col·laboraren, entre altres, Rubió i Ors, Ramon Muns, Pons i Gallarza i Bofarull.

que, malgrat totes les ombres i contradiccions imaginables, esdevingué el fonament del tombant de segle. En aquest moment cabdal, per fi Catalunya, amb voluntat explícita de modernitat, mirava cap al Nord mentre reconduïa el sentiment patriòtic, conservador i fonamentalment emotiu, cap a un catalanisme polític i sociocultural modern —amb consciència de posseir un patrimoni cultural, històric i artístic i una llengua i una literatura pròpies— que, malauradament, havia de gaudir d'una vida massa breu.

«L'ARCA SANTA DE NOSTRES RIQUES TRADICIONS»:
POESIA POPULAR I RONDALLÍSTICA A CATALUNYA

(1841-1866)*

JOSEP M. PUJOL

Universitat Rovira i Virgili

ANTECEDENTS

La construcció de la noció de «literatura popular» no va fer-se en un instant, sinó gradualment i sense coherència, a partir de tradicions orals diverses escorcollades i reciclades amb objectius no sempre coincidents i en un procés relativament llarg. En conseqüència, el desvetllament de la curiositat per aquesta forma de producció artística verbal va ser pertot arreu també gradual, discontinu i sense homogeneïtat, amb corpus teòrics i documentals no homologables.

Primer es va posar a punt la noció de «cançó popular» o, més exactament, de «poesia popular». Aquesta noció va quedar enllestida a l'Alemanya de la dècada de 1770 a 1780 per obra de Herder, com és sabut, però és important d'observar que la creació del concepte de «poesia popular», pel lloc i les circumstàncies concretes en què es va produir, va venir acompanyat d'una «ganga» ideològica tan o més important: la de ser una mena de jaciment arqueològic de l'«esperit nacional» de cada poble, un detall molt important en el segle XIX, el segle dels nacionalismes europeus per partida doble: dels nacionalismes d'estat i dels processos d'emancipació nacional.

Les rondalles s'afegirien a la «poesia popular» trenta-cinc anys més tard per obra dels germans Grimm, en dues fases: primer, la recollecció i publicació amb els dos volums dels *Kinder- und Hausmärchen* (1812-1815), i deu anys més tard la reflexió erudita, que no

* La malaltia que va afectar el prof. Josep M. Pujol els darrers anys, abans del seu decés el 26 d'agost de 2012, va impedir que pogués assumir la revisió del seu original i resoldre'n alguns aspectes pendents. En un cas l'editor ho ha indicat convenientment. (N. de l'e.)

comença sinó amb la publicació del tercer volum, amb l'estudi i les notes, a la segona edició, el 1822. És de remarcar que les rondalles —l'interès per les quals coincideix amb l'esclat de la lingüística comparada, un dels pioners de la qual va ser Jakob Grimm—, exhumades ja força lluny dels postulats herderians, no van ser en general considerades com un dipòsit d'essències nacionals sinó, com a màxim, com un testimoni de remotes etapes de l'evolució cultural de la humanitat en el seu conjunt, tret, pel que fa a Catalunya, del cas de Maspons i Labrós, la frase final del qual al pròleg del primer volum de *Lo rondallayre* ha inspirat el títol del present treball.

L'interès per les llegendes pròpiament populars té una història més llarga però també més complexa i difusa que la de la «poesia popular» i les rondalles, i en aquest cas la seva ganga ideològica està relacionada més aviat amb els patriotismes locals que, al revés del que passa amb aquestes últimes, tendeix a atomitzar-ne la recollecció i a obstaculitzar l'homologació teòrica. Entre nosaltres, després del primer terç del segle XIX, les col·leccions de «llegendes» activades pel romanticisme a base de relats de pura creació literària, com a molt interferits per llegendes històriques i hagiogràfiques, són normalment d'un interès ben minso si no nul pel que fa a la literatura popular, i van tendir a formar un magma confús de paper imprès que algun dia caldrà desentranar.

A altres gèneres, com l'enigmística o la paremiologia —mancats de «ganga» monetitzable de cap classe—, amb una forta tradició erudita i literària independent i molt més antiga que la de la «literatura popular», els costarà encara molt més integrar-se a una noció comuna d'aquesta disciplina.

Una història de l'interès (erudit, literari o de qualsevol altre tipus) per la literatura popular hauria de tenir en compte les seves eventuais instrumentacions i evitar també de concatenar la presentació dels fets en una línia única i sempre ascendent.

EL DOBLE HERETATGE HERDERIÀ

Per comprendre el doble valor de la «poesia popular», cal considerar que Johann Gottfried Herder (1744-1803) es troba enmig d'una

polèmica literària iniciada a Alemanya en la dècada dels quaranta del segle XVIII. El problema era la subjecció de la literatura alemanya a la preceptiva clàssica en la versió francesa de l'*Art poétique* de Boileau, i els contraris a aquesta influència s'esforçaven a proposar un model alternatiu que va acabar cristallitzant fonamentalment, a partir dels anys seixanta, a l'entorn sobretot de Shakespeare i dels poemes «os-siànics», més o menys traduïts o creats per James Macpherson, i així va ser com el 1771, a la Carta VII de l'«Auszug aus einem Briefwechsel über Ossian und die Lieder alter Völker», Herder va utilitzar per primera vegada l'expressió «cançó popular» (*Volkslied*). L'expressió ja havia estat utilitzada abans a Anglaterra per Percy (i a França Montaigne havia parlat «poésie populaire»), però la novetat era la construcció teòrica de la qual passava a ser nucli.

L'agost d'aquell mateix any, Herder va tenir accés a una tercer repertori de models per a la nova poètica que estava cercant: les *Reliques of ancient English poetry*, de Thomas Percy. De Percy, Herder va treure la idea d'acostar-se a la circulació oral d'allò que fins aleshores només havia considerat com a material històric; abans d'acabar l'any va demanar al seu amic Goethe que li recollís cançons, i Goethe n'hi va enviar onze de recollides a Alsàcia. Aquesta va ser la primera vegada que es van recollir cançons per una curiositat específica sobre la «poesia popular».

Finalment, el 1778 i el 1779 van aparèixer els dos volums dels *Volkslieder*, que a la segona edició (1807) van passar a denominar-se «Les veus dels pobles en les seves cançons» (*Stimmen der Völker in Liedern*).

El canvi de títol reflectia el fet que, en paral·lel a la reflexió sobre la nova poètica, Herder havia estat madurant una filosofia del llenguatge i de la història, segons les quals per sota de la cotilla unificadora de la retòrica grecollatina clàssica, entesa com una poètica artificial, la poesia de totes les nacions estava decisivament afaiçonada per les seves llengües i els respectius caràcters nacionals forjats tots dos en el procés de construcció de la pròpia condició humana;¹ d'aquesta ma-

1. Vegeu *Abhandlung über den Ursprung der Sprache* (1771) i *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit* (1774). Sobre el «mite» de la cançó i la balada populars, vegeu HOLZAPFEL 2002.

nera, el respecte a la pròpia tradició es convertia en un deure per al bon desenvolupament cultural personal i col·lectiu.²

Va ser així com la recerca d'un model per a una nova literatura que havia de ser la connatural a la nació alemanya va conduir al descobriment d'una nova poètica i aquesta nova poètica, aliada a una teoria idealista sobre l'origen del llenguatge i el desenvolupament cultural de la humanitat, va oferir la possibilitat de sublimar les ruralies de l'Europa del segle XIX a la condició d'«arques santes de riques i mai prou venerades tradicions», com dirà Maspons i Labrós, dipositàries de les essències nacionals i susceptibles de ser obertes quan es tractés de reformular les hegemònies polítiques i culturals —nacionals— vi-gents fins aleshores.

DE LA POESIA POPULAR A LA RONDALLA: MILÀ I FONTANALS

També a Catalunya, la noció de «poesia popular» va arribar molt abans que la curiositat per les rondalles i la resta dels gèneres de la literatura popular. I va fer-ho només com a poètica, sense connotacions «patriòtiques» *específicament catalanes* de cap mena, com correspon a la Catalunya cofoiament «provincial» de la generació de Milà.

Una curiositat mínimament articulada per la «poesia popular» surt a la llum pràcticament alhora a Palma i a Barcelona i es desplega ràpidament entre 1841 i 1845. Ho fa dintre d'un cercle molt reduït format per dos grups, que entren en contacte amb el viatge de Piferrer a Palma el mateix 1841: Josep M. Quadrado (1819-1896) i els cosins Tomàs Aguiló i Forteza (1812-1884) i Marià Aguiló i Fuster a Palma, i Manuel Milà i Pau Piferrer (1818-1848) a Barcelona.³ Quadrado,

2. Convé no perdre de vista que la paraula alemanya *Volke*, utilitzada com a primer element d'un compost es pot traduir al català tant per *popular* (com es fa amb *Volkslied* «cançó popular») com per *nacional* (com es fa amb *Volksgeist* «esperit nacional»).

3. Estem parlant de les actituds i les activitats derivades de la noció herderiana de «poesia popular», i cal ometre en conseqüència les anotacions de materials orals fetes per impuls personal espontani (com les del primeríssim Aguiló o les que potser devia

Milà i Piferrer tenen entre 22 i 23 anys, Tomàs Aguiló, el més gran, en té 29, i el més jove, Marià, en té 16.

La tasca de recollecció de cançons comença de seguida. La primera temptativa amb propòsit de transcendència, feta per Milà a Barcelona i el Penedès, devia datar del 1842, quan, com recorda ell mateix, «después de proyectos más vagos y cuando ya el eminente Quadrado habia publicado el bello romance de don Juan y don Ramón (correspondiente a nuestro núm. 210) me decidí a publicar una colección exclusiva de canciones» (MILÀ, *Rom.*: x, n. 1). Per aquest mateix temps també en va recollir Piferrer, perquè Milà afegeix que aleshores mateix «el inolvidable Piferrer, a quien nadie había de enseñar lo que son la poesía y la música populares, se consideró naturalmente asociado a la empresa y formó por su lado una colección que no creo llegase a ser muy numerosa». Un amic de Piferrer, el músic Josep Piqué i Cervero (?-1900), també n'havia recollit, per interès musical, abans de 1844.⁴ Aguiló, que ja havia començat a anotar alguna cançó pel desembre de 1835, comença a arreplegar cançons sistemàticament, als 19 anys, a partir de 1844,⁵ i l'any següent Josep Giró —que sempre treballarà per altri— ja n'hi envia 26 a Piferrer (CARNICER 1960: 207), que acabaran, com les del vilanoví, a les carpetes d'Aguiló.

Cinc anys després, però, a causa de la mort de Piferrer el 1848, les dificultats d'Aguiló per escriure i sobretot per publicar (malgrat que continuarà recollint el gruix dels seus materials cançonístics durant

haver fet Milà) o les recolleccions o observacions derivades de curiositats d'un altre tipus (lingüístiques, com el projecte de recollida de materials del comte d'Aiamans i Antoni Jaume Prohens; musicals, com les observacions de Jaubert de Paça).

4. «A la amistad y al saber musical del profundo maestro D. José Piqué y Cervero soy deudor de la notación, no siempre fácil, de estas composicioncitas. La I [núm. 2], x [núm. 45], xvi [núm. 135], xix [núm. 201], xxi [núm. 208], xxvi [núm. 234] i XLVI [núm. 516] ya formaban parte de su rica colección de cantos españoles que, desde antes de 1844, año en que anunció en un periódico del arte el proyecto de insertar obras de esta clase, singularmente favorecido después por sus viajes de músico militar, ha ido copiando.» (MILÀ, *Rom.*: 431)

5. «A pesar que la 1ª cançó que vaig copiar data del desem[bre] de 1835, el font d'aquest replech abraça de l'any 1844 al 1860.» (MOCPC, A-19.III, doc. 20; *apud* MASSOT 2002, 15-16). El P. Massot precisa i amplia aquesta dada amb altres anotacions d'Aguiló [A-I, I-2], referents a la primera enquesta, feta a Ripoll.

quinze anys més) i la manca de dedicació continuada de Quadrado a aquest tema (Tomàs Aguiló es continua interessant per la cançó popular, però sobretot com a model poètic), el lideratge de l'estudi i la divulgació de les cançons populars catalanes recau sobre Milà en solitari, que li donarà un tomb marcadament acadèmic.

De cop, el 1853 (en realitat a principi de 1854) amb la publicació de les *Observaciones sobre la poesía popular con muestras de romances catalanes inéditos*, l'interès per la poesia popular fa a Catalunya —i no tan sols a Catalunya sinó a Europa— un salt qualitatiu. Milà hi desplega tots els elements bàsics d'una teoria de la «poesia popular» i dóna una visió precisa i original del *romancero* espanyol i les cançons populars catalanes. Milà, com se sap, és un erudit i un poeta que no té problemes «patriòtics» i funciona còmodament amb els adjectius *nacional* (és a dir, espanyol) i *provincial* (és a dir, català) perfectament jerarquitzats.⁶

Milà diu que havia pensat també en els contes des del primer moment: «Pudiera dar pruebas de haber pensado desde 1831 y principalmente desde 1834 en canciones, tradiciones y cuentos populares» (MILÀ, *Rom.*: x, n. 1). Però és evident que aquí està parlant de records i experiències de la seva infantesa i adolescència vilafraquines, entre els tretze i els setze anys, del tipus de les d'Aguiló (i les de qualsevol infant, val a dir, que aleshores estigués en contacte amb la ruralia o amb mainaderes i minyones que en procedissin).

Com tota la descendència erudita de Herder, Milà resta durant tota la seva vida ancorat fonamentalment en el món de les cançons «llargues» (liriconarratives), malgrat les seves intencions, comunicades a Paul Meyer (8 de juliol, 1870; MILÀ, *Ep.* núm. [...]*) i més tard a Pitrè (carta a Milà del 16 de juny, 1875; MILÀ, *Ep.* núm. 285), de dedicar algun dia la seva atenció als contes populars. La seva col·lecció no devia ser, però, gaire nombrosa, almenys fins al 1875, perquè en la carta que havia provocat les paraules de Pitrè (que s'ha conservat, en-

6. Sobre el Milà pioner en la recollecció i estudi de la cançó popular catalana i el *romancero* espanyol, vegeu FINKE 1976 (esp. sobre el *romancero*), JORBA 1984a, 1984b, 1989 i 1991, PALOMA 1994 i TOMÀS 2007.

* Ha restat pendent de completar la referència. En l'*Epistolari de M. Milà i Fontanals* no hi ha cap carta de Milà a Meyer amb aquesta data. (N. de l'e.)

tre altres, i fins a un total de 35, a l'Archivo-Museo del folklorista a Palerm), el 15 de maig, Milà s'havia limitat a formular, impel·lit per la cortesia, un desig molt vague: «Si Dios me da vida para llegar a publicar mi coleccioncita de cuentos, una de las cuatro o cinco colecciones de que me valdré será la admirable obra de V.»⁷

Sigui com sigui, el cas és que les *Observaciones* contenen a la fi del volum la primera colleccioneta de rondalles catalanes (redactades en espanyol), amb un total de 22 rondalles (reproduïdes a Pujol 2004): 9 completes (iix), 10 «noticias», molt resumides (x-xix), una anotació fragmentària (xx) i dues al·lusions a altres tants temes.⁸ Ja he fet veure al treball que acabo de citar que almenys el 1853 la curiositat de Milà per aquest gènere depèn de la cançó, i concretament d'unes paraules d'Agustín Durán, que al «Discurso preliminar» del *Romancero general* (1849-1850) se sorprèn que els «libros de cuentos y fábulas sánscritas», conegudes pels «savis», no haguessin estat popularitzades a través dels *romances*, i al·ludeix a diverses rondalles de la seva infantesa.⁹ A les *Observaciones*, Milà recull aquesta mateixa inquietud en fer esment

7. Al catàleg de la biblioteca Menéndez Pelayo de Santander, entre els papers de Milà, figura la següent anotació: «Milá y Fontanals – 2. Papeles de M. Ferrer – Grueso paquete de papeles, probablemente procedentes del legado de Milá y Fontanals, que contienen cuentos o rondallas en catalán y en castellano, la mayor parte en borrador, cuyos títulos, que en algún caso faltan, creemos innecesario reproducir». Sembla, doncs, que no és del tot segur que aquesta collecció procedeixi del llegat Milà i que fins i tot en aquest cas tampoc no és segur que haguessin estat recollides per Milà, que va rebre sempre l'ajut recollector de nombrosos amics, com era corrent a l'època. Encara no he pogut examinar, però, aquest «paquete».

8. Són identificables dintre de l'índex internacional ATU: I (480), II (516), III (780), IV (408), V (923), VI (510A), VII (327A), VIII (709), IX (425H), X (366), XI (sembla ser el principi d'una altra versió de 408), XIII (879), XIV (610) i XIX (910B). Manquen a la *Gaceta de Barcelona* la rondalla IX i la «notícia» X.

9. «¿De dónde nos vino el cuento de la reina convertida en paloma? ¿De dónde, el del negro Gafitas de la Luz, cuya amada, perseguida por sus padres y sometida a trabajos imposibles llamaba a las aves, que con sus lágrimas lavaban y con sus picos planchaban la ropa que la joven debía preparar?» (*RG*, p. xxii, n. 16). El motiu de la transformació de la núvia en colom (D150 Transformation to bird) correspon característicament al tipus rondallístic ATU 408: «L'amor de les tres taronges». Les tasques difícils que ha d'acomplir la muller d'un marit animal o monstruós auxiliada per ocells remet potser a ATU 425B («El fill de la bruixa»).

dels temes propis de les cançons populars: al costat de les balades heroïques, històriques, de bandolers, religioses, de costums domèstics, i de tema massa «lliure» (que omet pels seus escrúpols morals), cita les «composiciones fantásticas», i d'aquestes darreres diu el següent:

No son estas en número tan crecido como pudiera pensarse y parece que el pueblo haya dejado generalmente a la simple relacion oral en prosa lo que ya es bastante poético por sí mismo; así al menos se verifica en gran número de tradiciones locales [és a dir, les llegendes] y además en los cuentos de niños, en que el elemento fantástico de puro libre y dominante se convierte en juego arbitrario. (*Obs.*, 15)

Milà continua, doncs, una reflexió iniciada per Durán i en dóna més documentació. Els relats figuren a la fi de les *Observaciones*, encapçalats per una petita introducció, un cop tancades les «muestras de romances catalanes inéditos», com si formessin un apèndix, sota el títol «Cuentos infantiles (rondallas) en Cataluña», i ja no es reproduïxen al *Romancerillo* de 1882 i es traslladen al vol. VI de les *Obras Completas*. Si llegim atentament la introducció, ens adonarem que en realitat a la fi de les *Observaciones* no s'hi dóna cap collecció de rondalles pròpiament dita, perquè, com explica ell mateix, el que s'hi imprimeix és tan sols «un corto número de cuentos tan solo indicados, y sin muchos de los pormenores y repeticiones que tan buen efecto producen en la narración oral» (*Obs.* 176-177): el fet que no es tracti exactament de rondalles (és a dir d'elements de literatura popular, com ho eren les cançons) sinó d'*informacions sobre rondalles* explica que els textos estiguin redactats en espanyol, detall que és del tot coherent amb la pràctica lingüística de Milà de reservar el català per a la literatura i mantenir l'espanyol per a totes les altres funcions.¹⁰ Per als erudits afectes a la poesia popular, l'amorfisme de la «prosa» oral era un problema, com ja havia confessat el mateix Durán, en unes paraules que fan honor a la seva capacitat de percepció i al seu rigor:

10. Una part de les rondalles recollides personalment per Aguiló d'informants catalans està redactada també en espanyol, per les mateixes raons (GUISCAFRÈ 2008: 84-86).

Varias veces he intentado formar una coleccioncita de ellos, pero me ha desviado de esta idea la de que no podía prescindir de mi propio pensamiento, y que entonces mi obra sería poco menos que inútil al fin que aspiraba. Y en verdad, esta obra no contendría de antiguo y genuino mas que el argumento de cada narración; pero, ¿y el estilo?, ¿y los incidentes?, ¿y los accesorios? ¿A qué modelos acudiría para imitarlos, cuando se ignora hasta las épocas de donde proceden los originales? Narrar estos cuentos como lo hacen las ancianas sería tener que repetirlos de mil maneras diferentes, pues aunque en sustancia el asunto esencial de cada uno sea el mismo, en los accesorios y en la expresión cada persona que los cuenta se constituye en autora, y quita o añade o tergiversa los hechos y las formas; rehacerlos a mi modo sería producir una obra mía y privada del interés y espontaneidad antigua que los pudiera hacer interesantes como populares y documentales. Lo mejor parece, pues, renunciar a una empresa tan difícil y así lo hago. (Durán, *RG*, I, p. xxii n.)

Segurament aquesta va ser també una de les causes que van retreure Milà de prestar major atenció a les rondalles. Sigui com sigui, Milà fa en les paraules introductòries a les rondalles les primeres mencions que conec a Espanya dels germans Grimm (*Obs.*: 176),¹¹ amb tota probabilitat fetes a partir de la versió parcial al francès de Pitre-Chevalier, publicada en dos volums el 1846 i el 1848; sabem que Aguiló la tenia (GUISCAFRÈ 2008: 32-34). Milà es mostra també conscient de la presència internacional dels mateixos arguments rondallístics (*Obs.*: 19-20 i n. 23) i estableix paral·lelismes amb les col·leccions dels Grimm i de Perrault.¹² No anirà pas gaire més lluny Maspons i Labrós vint anys després.

11. A la secció primera de les *Observaciones* hi ha una referència indirecta a «la autoridad de los célebres hermanos Grimm» feta a través del *Barzas-breiz* del vescomte de La Villemarqué (n. 21, ps. 18, 19).

12. II, *El buen compañero* amb «El fiel Juan» (núm. 6: «Der treue Johannes»); VIII, *La hermosa hijastra* amb «Blancanieves» (núm. 53: «Sneewittchen»), i III, *La caña del riu de Arenas* amb «uno de los cuentos de Grimm, en que un hueso hace el oficio que en el nuestro la caña» (núm. 28: «Der singende Knoche»). Dos arguments més es troben també entre els contes de Perrault, sense més precisions: VI, *La cenicienta* (a la introducció n'havia dit «Cendrosa») i VII, *El hijo menor*, que corresponen, efectivament, a «Cendrillon» i «Petit-poucet». Tenen paral·lels dintre de la col·lecció, dels

No s'ha d'oblidar tampoc que el 1853 encara no havia aparegut cap col·lecció de rondalles recollides de la tradició oral a l'àrea romànica, i per tant Milà, a diferència del que succeïa amb les cançons líriconarratives, no disposava de cap experiència paral·lela.¹³

Aquesta primerenca col·lecció d'anotacions no sembla haver tingut posteritat fins poc menys de vint anys després, quan Maspons incorpora als dos primers volums del *Rondallayre* (1871 i 1872), traduïdes al català, de vegades amb lleugers retocs, totes les anotades completes tret d'una, sense citar mai el nom del recollector (i en dos casos Joan Amades aprofitarà les refeccions de Maspons, igualment sense declarar-ho): I, *Las dos niñas* («Las germanastras» [II, núm. 26, ps. 101-104]); III, *La caña del río d'Arenas* (Maspons en dóna una altra versió a «La flor del penical» [I, núm. 6, ps. 33-35] seguida de la versió al català del text de Milà, precedida curiosament —atès que el 1871 no n'hi havia cap altra versió publicada, com Maspons sabia perfectament— de la fórmula «Altres fan que»); IV, *Las tres naranjas del amor* (Maspons pren aquesta versió per base de «Las tres taronjas de l'amor» [I, núm. 18, ps. 82-84], canviant la negra per una gitana i eliminant el detall escatològic pròxim al moment del desenllaç); V, *La hija menor* (Maspons la pren per base de «La Fustots» [I, núm. 12, ps. 55-58], que al seu torn és utilitzada per Joan Amades com a base de «La Fustots» [*Rondallística*, núm. 132]); VI, *La cenicienta* (Maspons la pren per base de «La ventafochs» [I, núm. 20, ps. 91-94] i en recons-

---

Grimm, encara que Milà no els adverteixi: I, *Las dos niñas* (núm. 24, «Frau Holle»), V, *La hija menor* (núm. 170, «Lieb und Leib teilen»), VI, *La cenicienta* (núm. 21, «Aschenputtel»), X, sense títol (Bruchst. Núm. 1, «Der Mann vom Galgen») i XIV sense títol (núm. 165, «Der Vogel Greif»); però la versió de Pitre-Chevalier no era completa.

13. Sempre he cregut que Milà va tenir la sort de conèixer íntimament dues tradicions baladístiques diferents però que en certa manera eren complementàries i que això va enriquir enormement la seva perspectiva d'observació: l'espanyola, dotada d'una immensa massa textual escrita, i sobretot impresa en els segles XVI i XVII, però que en aquells moments tenia encara la tradició oral en estat «latent» (com dirà Menéndez Pidal) —amb l'excepció de les tres mostres recollides i publicades justament per ell a la primera edició del «Romancerillo»—, i la catalana, documentada de manera exclusivament oral però sense cap testimoni històric. Sobre el descobriment modern de les balades, que permet de valorar adequadament l'originalitat i la importància del Milà baladista, vegeu MENÉNDEZ PIDAL, *RH* ([vol. II] caps. XVII-XVIII).

trueix les estructures ternàries, que a la versió de Milà s'han binaritzat imperfectament: les germanastres són dues, i les tasques i els vestits amb els seus receptacles són tres: (1) d'or dintre d'una ametlla, la tasca consisteix a esclofollar un sac de mill; (2) de plata dintre d'una avellana, la tasca consisteix a pelar una saca de mongetes; i (3) de campanetes dintre d'una nou, la tasca consisteix a triar un sac d'arròs); VII, *El hijo menor* (Maspons la pren per base de «Lo noy petit» [II, núm. 2, ps. 24-28], que al seu torn és la base de «Les sabates de cent llegües» d'Amades [*Rond.*, núm. 21]); VIII, *La hermosa hijastra* (Maspons la pren per base de «La hermosa fillastra» [II, núm. 20, ps. 83-85]); IX, *El hijo del rey, desencantado* (Maspons la pren per base de «Lo fill del rey, desencantat» [II, núm. 27, ps. 104-110]).

És important de retenir que amb el «Romancerillo» i amb les rondalles, Milà es comporta, com a erudit, com a crític literari o com a simple degustador, mogut només per una valoració estrictament criticoliterària: per a la «generació dels Jocs Florals», l'«arca santa» no existia encara. Serà trobada i oberta per la generació següent.¹⁴

BRIZ I TERCENCI THOS I CODINA OBREN L'«ARCA SANTA»

L'entusiasme dels recollectors de cançons de 1841/1845 contrasta amb la parsimònia de la divulgació: en els tretze anys que van des de 1841 fins a la publicació de les *Observaciones* a principis de 1854, les balades populars catalanes impreses, si no em descompto, són quatre —una a Barcelona i tres a Palma—: «Don Joan i don Ramon», publicat a per Quadrado a *La Palma* (núm. 29, 18-4-1841); «La dama d'Aragó», inclosa al *Compendio de arte poética* de Milà (1844, 113-114); i «A la ciutat de Nàpols» i «L'infant i la dida», de la col·lecció de

14. Vegi's una altra mostra d'aquesta actitud en Quadrado, en presentar el 1853 unes balades recollides per Aguiló: «Gracias a los esfuerzos continuados por más de ocho años [...] por nuestro amigo y compatriota D. Mariano Aguiló, [...] estas provincias verán dado a luz en breve su precioso *Romancero*, del cual el castellano recibirá notable ilustración y acrecentamiento, y hasta celos pudiera sentir si fuese de ellos susceptible» (*Diario de Palma*, núm. 54 [23-11-1853]: 1).

Marià Aguiló, impreses a l'interior d'un altre article de Quadrado, «Cantos populares», publicat al *Diario de Palma* (núm. 54, 23-11-1853)¹⁵ mentre Milà estava publicant el pròleg de les *Observaciones* en diversos lliuraments a *La Gaceta de Barcelona*. De cop, a principi de 1854, es posa en circulació un corpus de setanta cançons. Aquesta novetat va comportar un fenomen que caldria estudiar en detall: la imitació de la cançó popular per part dels poetes. El P. Massot (1988) n'ha donat un primer inventari, provisional però significatiu, que, com ell mateix proposa, caldria completar.

Hauré de deixar ara de banda el quinquenni de 1854 a 1859, i em cenyiré al període que s'inicia amb els Jocs Florals. De la mateixa manera que els Jocs Florals perseguen la reubicació social de la literatura catalana —la monumentalització del seu espai social, com ha dit Josep M. Domingo—, alguns dels seus participants de primera obra intentaran activament, dintre d'aquest nou espai, de monumentalitzar-hi la literatura popular, fins i tot, com veurem, fent propostes programàtiques.

Als primers Jocs Florals (1859) no hi ha cap poema, entre els premiats, que mostri influència de cap cançó ni rondalla populars, però a l'Acta de la Festa es fa constar que hi va haver «alternant ab cada una de las mencionadas lecturas certs ayres de música popular catalana antigua, entre ells la tan celebrada cansó *Los estudiantes de Tolosa, Lo rosinyol* y una hermosa danza, instrumentats per D. Joseph Piquer y executats per la orquestra del Excel·lentíssim Ajuntament» (*JFB*

15. Una tercera balada, publicada en primer lloc en aquest article, és el *romance* espanyol de «Doña Isabel de Liar» (MILÀ núm. 253), en un català tan impollut que delata la despietada cirurgia del recollector (el 1893 Aguiló en publicarà un nou i més extens *rifacimento* a partir de 15 versions, totes recollides a Catalunya, entre les quals, una de Piferrer procedent de Sant Antoni de Vilamajor, i nou del mateix Aguiló, anotades a Barcelona, Camós, diversos llocs del Ripollès i Sabadell). Ja Quadrado adverteix a la presentació que «el asunto del primero, desconocido en nuestra isla, ofrece singular analogía con el de doña Inés de Castro, y por la rapidez de su diálogo y su patética ternura no reconoce rival entre los de Castilla». És una de les tantes mostres de l'intervencionisme d'Aguiló sobre els seus materials a l'hora de donar-los a conèixer; Quadrado adverteix que les balades es publiquen «restableciendo su primitivo texto en vista del mayor número de copias posible» (*Diario de Palma*, núm. 54 [23-11-1853]: 1).

1859, 15). Les *Observaciones* no ofereixen cap melodia, però Josep Piqué, amic de Piferrer, serà l'autor de les transcripcions musicals del *Romancerillo* de 1882, i com ja sabem havia fet transcripcions musicals de cançons populars abans de 1844.

El 1860 no s'observa entre els guanyadors dels Jocs cap propensió per inspirar-se en la tradició popular. Però l'any següent, Terenci Thos i Codina guanya el segon accèssit a la Flor Natural dels Jocs Florals amb «¡Lasseta de mí!» (amb mètrica de decasíl·labs migpartits [5' + 5]: «Si n'era una mare — bressaba sòn nin | la ma en la filosa — lo fus en sos dits»), que l'autor subtitula «Balada-Imitació popular» (*JFB* 1861, 63-66). El contingut és una variació del tema baladístic del retorn del cavaller nafrat. S'havia presentat sota un lema mistralià: *Yeu la vese aquelo branqueto, etc.*,¹⁶ i el secretari, Manuel de Lasarte, declara que ha guanyat el premi «per sa sensillesa, naturalitat y ternura» (38). És de notar que data d'aquest mateix any «La reina Joana», de Francesc Pelai Briz, publicada a *El Monitor de Primera Enseñanza*, que també s'inspira en el tema del retorn del guerrer nafrat però amb una altra orientació, i explica la mort de la muller, just abans de la seva arribada, impressionada per la notícia inexacta de la seva mort.

El 1862 Terenci Thos i Codina torna a insistir en la mateixa línia i guanya el primer accèssit a la Ploma d'Or de l'Ateneu Català per «La veu de la castellana: Tradicions populars» (*JFB* 1864: 117-123). Aquest cop es tracta d'un treball en prosa, que malgrat el seu títol és una obra de creació però que conté un autèntic compendi d'elements populars: rondallístics (las germana gran malvada, la tria entre dos objectes un de valuós i un altre sense valor), cançonístics (el rei mariner que arriba per casar-se amb la noia que espera a la platja), llegendístics (l'ànima condemnada) i folklòrics¹⁷ (els rituals per conèixer el futur promès de

16. És una citació de la *Mirèio* mistralenca (I.29), publicada dos anys abans. El mes d'octubre, a l'*Armana Prouvençau* per a 1862, Jan Brunet explica a la «Crounico felibrenc», (immediatament abans de la famosa oda «I troubaire catalan»), amb una lleugera inexactitud, que «Don Terenci Thos aviè pres pèr epigràfi» uns versos anteriors de Mirèio: «Bèu Dieu, Dieu ami, sus lis alo | de nòsto lengo prouvençalo, | fai que posque avera la branco dis aucèu» (25).

17. Utilitzo aquest adjectiu només per entendre'ns, conscient que cometo un anacronisme, perquè no comença a circular per Catalunya fins almenys el 1884.

la nit de Sant Joan) que serà inclosa al *Llibre de la infantesa* de quatre anys després. Aleshores, Thos i Codina farà constar que el premi «fou donat per primera vegada á la prosa catalana per proposició del mantenedor en M[arià] A[guiló] y F[uster]» (*LInf*, 31).

Però sembla que Thos i Codina tenia ja un projecte concebut, perquè en aquest mateix any (Mataró, 25 de maig) està datada una altra composició literària en vers que també presenta una combinació d'elements anàloga («La cativa») que apareixerà publicada al *Calendari Català de l'any 1866* (142-144). La composició refon un tema anàleg al del *romance* espanyol de «Don Bueso» (la donzella cristiana captiva en terra de moros, rescatada) y els motius rondallístics de la transformació clavant una agulla màgica al cap (mot. D582) i el desencantament per extracció de l'agulla/punxa màgica (mot. D765.1.2), que són característics de la rondalla de «L'amor de les tres taronges» (ATU 408).

Però Thos i Codina no es limita a concursar en els Jocs, i en una ressenya de la festa que fa en un article datat del gener de 1862 i publicat a la *Revista de Catalunya* («Restauració dels Jochs Florals de Barcelona», 1862, I: 254-262), fa una ressenya dels tres primers Jocs Florals que és tot un programa. No puc entrar ara a analitzar la peça completa, que d'altra banda ja és coneguda, però bastarà que en transcrigui el nucli per fer veure que el que s'hi diu ja no és assumible en els termes de la plàcida dicotomia milaniana de nacional/provincial:

Crehém haber demostrat quin es lo esperit de eixas festas lliterarias, lo que nostras aspiracions significan, en una paraula: lo que vol dir eixa Restauració. Ella senyala en Catalunya un revifament de l'esperit nacional, un fort desitj de escalfar son pit als raigs de son passat pera poder marxar ab plenas forsas y com se deu, al cumpliment de la lley providencial de la historia; y pera dirho tot de una vegada: eixa restauració senyala pera nosaltres una nova época social y lliteraria notable per varias institucions, poch temps fá creadas, entre otras la de las Societats Corals, la publicació de un gran número de obras, molt importants, mentres que se n' anuncian moltras; y la de nostres antichs cants populars, que nostra patria deurá bèn prest al geni perseverant de D. Mariano Aguiló. Ah! Si en Piferrer tornaba del altre mon y ho pogués veurer!

Filla de aqueix nou esperit es també aquesta *Revista*, destinada á donar impuls als estudis de coses catalanas, y per fi de festa la que desitjariam que se fés lo any vinent de un Almanach lliterari catalá. Mès de aixó ja 'n parlarém un altre dia. Pera vuy ja n' hi ha prou.

Avans de concloure, ab la humilitat que li correspon á la nostra veu, voldriam demanar al Consistori dels Jochs Florals que 's dignés la conveniencia de oferir un premi exprés á las imitacions de la poesia popular, clau misteriosa y font abondosíssima de la nostra lliteratura. (261, 262)

Notem com ha canviat el cicle en l'espès silenci que cobreix Milà, absent entre el difunt Piferrer i el pràcticament inèdit Aguiló —un descuit que indica cap on van les coses—, i l'al·lusió al *Calendari Catalá* de Briz, que trigarà encara un parell d'anys a aparèixer. Hi ha un altre detall que relaciona Thos i Codina amb Briz, el croat de la causa: com ha notat Vellvehí, els germans Thos i Codina coneixen, de primeríssima mà, el que s'està coent contemporàniament a la Provença felibresca. En el moment d'imprimir aquest article tot just feia poc més de set mesos que Damas Calvet havia assistit a les festes de la Tarasca, a Tarascó.¹⁸

La mateixa conjunció d'imitació baladística i rondallística per part de Thos i Codina i Briz continua encara fins a 1865.

El 1863, Thos i Codina fa, com a mantenidor, el discurs de clausura als Jocs Florals. L'elogi ritual a la llengua catalana conté una proclamació herderiana posada en boca de Wilhelm von Humboldt: mentre no puguem albirar la bellesa absoluta, diu Thos, com més representacions en tinguem, més ens hi podrem acostar, «Donchs les llengües també, signes necessaris y franchs del pensament d' un poble, fruyt com qui diu de la mateixa terra, y hont segons En Guillem d' Humbolt se mostra lo giny creador de totes les nacions, son ensemps variats

18. L'article acaba amb aquestes paraules: «Mès sobretot las dirigiam [i.e., aquestes paraules] á nostres bons germans, los poetes de Provensa, que per boca de son Homero 'ns saludaren y á qui nosaltres enviem una apretada de mans en senyal d'amistansa, mentres esperém que sian élls qui per lo mes de Maig vingan á veurens pera eixirlos á rebre fins al peu de nostras montanyas, oferintlos en nostra pobresa un got d'aigua, un tros de pa y un gratat de sal que pera ells guardém encara. Adeu!» (262).

instruments de la bellesa literaria» (144). Poc abans havia exposat la conseqüència d'aquest pensament, amb una al·lusió tàcita a Marià Aguiló que revelaria un possible projecte d'edició a l'empara de la monarquia, com sempre fracassat: ¿com pot ser, es demana, que alguna llengua forana pretengui foragitar de la seva terra la llengua? la que «arreu, arreu té escampades á millers y trameses per les avies á llurs nets, per les dides á llurs infantons en totes nostres montanyes y endrets les fulles sempre viues d' un romancer y rondallari —gaudiuvosen, Excel·lentíssim Senyor [?], pus es la sobirana vuy benaventuradament regnant qui ho vol— aviat estampats, y que prou porien fer enveja als de qualques que 'ns escatimen lo dret de viure encara» (142). I després de comparar el català a «la porqueirola del romans» i «la cendrosa de la rondalla», exclama: «Trist es pera un poble no haver llengua ni cantars, balls ni rondalles, ni trajos ni costums, sacrificarho tot á l'avinentesa, trossejar la cadena d' or que 'l lliga ab lo passat, y com si hagués perdut l'esma no entenen ja ses tradicions mes boniques, tenir de penjar l'arpa dels sálzers, y migrantse d'angunia y d'anyorament arribar á esser estranger en sa propia terra!» (143). I acaba: «Quant lo present es fret y l'esdevenidor es fosch, sols lo passat dona forsa; y quant ressonen en la terra les cansons del temps passat, que ¡qui sap per qué! axís fan riure al nin, sospirar al home com plorar al vell... fins los ángels de Deu guayten de dalt del cel pera escoltarles» (147).

Als mateixos Jocs, Briz és guardonat amb el segon accèssit a la Flor Natural per *Los tres premis*, «cansó popular per cantarse ab la tonada de *Que li donarem á la pastoreta*», que fa servir constantment el refrany: «Sota l'umbreta, l'umbreta, l'umbrí | Flors y violas y romana» (*JFB* 1863, 44-46).

Thos i Codina publica el 24 de setembre del mateix any a *El Eco de Euterpe* (núm. 216, 145-147), «Las dues eynas: Rondalla». És la primera temptativa de Thos que seria una refecció estricta d'una rondalla popular (ATU 910E), però el fet que procedeixi d'una faula esòpica no permet d'assegurar-ne absolutament la recollecció oral (Esop H42).¹⁹

L'any següent (1864), Terenci Thos i Codina guanya dos premis

19. Només en tenim una documentació addicional, de Joan Amades (1950, 771; 1974, 1072-1073).

als Jocs Florals: l'Englantina d'Or per «Lo Castell de Mataplana» (*JFB* 1864, 39-42), que és un *retelling* de la cançó del Comte Arnau amb mètrica de *romance* (encara que vagi dividit tipogràficament en quartetes),²⁰ i un accèssit a la medalla d'or de l'Ateneu Català per «L'áliga, l'ós y la formiga: Llegenda tradicional popular» (*JFB* 6 (1864): 99-105), que serà inclòs a *Lo llibre de l'infantesa*. Aquesta és la primera vegada que es publica, amb tota seguretat, una rondalla de recollecció oral a les terres catalanes (ATU 302).²¹ Thos estava a punt de publicar *Lo llibre de la infantesa*, i Gaietà Vidal i de Valenciano l'anuncia a propòsit d'aquesta rondalla des de les pàgines del *Calendari Català pera l'any 1865*,²² el primer de la sèrie. Des del primer volum del *Calendari*, Briz, sense signar, comença a publicar adaptacions de les facècies i les contarelles, de to molt popular (i algunes efectivament ho són, amb alguna rondalla que també s'hi esmuny), que Roumanille anava publicant a l'*Armana Prouvençau* sota el pseudònim de Lou Cascarelet.

El 1865 Francesc Pelai Briz hi guanya la Flor Natural amb un cançó en octosíl·labs amb cesura [8(4+4)], «Bé n'haja la primave-

20. «Lo Consistori hauria desitjat donar est premi á un romans rigorosament històrich millor que á un romans llegendari; mès trobant lo major mèrit poètic entre las composicions presentadas en la que tè per títol *Lo Castell de Mataplana*, que per altra part no's pot considerar fora de las condicions del programa, se li ha adjudicat la flor; dita poesia revela en son autor un coneixement especial de nostre romancer y molt acert en imitarlo. Son lema es lo següent: *Adeu Vila de Tolosa—no t'habués conegut may*» (*JFB* 1864, p. 21).

21. «Premi de l'Ateneu Català—S'ha adjudicat á la llegenda de carácter tradicional, *L'áliga, l'os y la formiga*, enviada ab aquest lema: *Dalt dels Pirineus n'hi ha memoria*, per las bonas qualitats que la adornan, y especialment per la propietat del llenguatge y la riquesa de la fraseologia catalana.» (*JFB* 1864, 23), que és un detall que com veurem remet a Aguiló, que en tenia recollides dues versions completes (i tres de fragmentàries), que van romandre inèdites; la versió de Thos i Codina, però, és independent. Maspons i Labrós en publicarà una altra versió el 1871 al vol. I del *Rondallayre* (ps. 72-78, «Lo fill del pescador»).

22. «[...] y hi ha anunciadas pera publicarse aviat [...] unas rondallas de 'N Terenci Thos, que si son com la titulada *L'áliga, l'òs y la formiga*, jo 't jur que faran de bon llegir en las vetlladas d' hivern sentats á la bora del foch, mentres udola furiós lo vent» (Gaietà Vidal i de Valenciano, «Á mon estimat amich Guillem Fortesa, parlantli del Renaixement de las lletras catalanas», *Calendari Català* 1865, 71-72).

ra» (*JFB* 1865: 53-57) que imita la mètrica popular. Al *Calendari* per a 1866, Briz hi publicarà anònimament «Los tres cassadors» (44-45) (*ATU* 1626),²³ que és adaptació de «Li tres cassaire», de Lou Cascarelet, apareguda a l'*Armana* per a aquell mateix any (*AP* 1865: 23-24).

Briz i Thos i Codina publicaran finalment el 1866, respectivament, dues obres importants: el *Cançoner de la terra* i *Lo llibre de la infantesa*, que poden considerar-se com a models majors i culminació de la seva activitat en favor de la promoció de les cançons i les rondalles populars.

Al «Proemi» del *Llibre de la infantesa*, Thos i Codina explica en detall l'objectiu que ha perseguit, que no era pas el de la pura recollecció. Ha volgut «posar en mans de l' infantesa y de quants, si n' hi haurán, que en sos varonívols pits hajen la sort de tenir un cor d'infant, una breu col·lecció de rondalles literaries imitatiues de les populars, á semblansa de lo que ja en setgle disset feu Carles Perrault en lo reyalme vehí de Fransa, y després d' ell molts altres» (9). La tria del model és perfectament conscient, perquè tot just a la pàgina anterior acaba de citar el «bon exemple donat pe' ls germans Grimm» (8), però és conscient que estampar «les avuy, ab no pochs ni gayres de afans, recullides fulles de nostre rondallari» és cosa que a la pàtria «li prepara un de sos millors fills y mes grans poetes», que és, evidentment Marià Aguiló. Els recursos de què es val són dos: tàcitament, ressaltar «la induptable moralitat» que es deriva de les rondalles; obertament, fer «tant sols un ensatx y una petita mostra de lo que pot y deu esser encara nostre matern llenguatje, replegant y conservant tot quant viu y pertany al antich catalá popular y literari, mots y paraules, espressions y tropichs, franchs modismes y sabis y bèn encertats proverbis, valdament que 's troben en los recons mes isarts de les terres de nostra aragonesa Corona» (9-10), y efectivament, el llibre és també un abundós mostrari de llengua popular, amb perceptibles tocs

23. Reeditada també sense nom d'autor amb el títol «Passatemps» a *Lo Gay Saber*, any II, núm. 34 (30 de juliol, 1869): 272. Ara en coneixem dues versions valencianes, recollides a Bolulla (Marina Baixa), protagonitzades per un rector i un escolà que han de menjar-se un pastís o una coca (GUARDIOLA I BELTRAN 2005: 202-204).

mallorquins. Cal dir també que el llibre apareix publicat amb els plurals femenins en *-es*, d'acord amb les propostes ortogràfiques d'Aguiló.

Dels nou relats d'*El llibre de la infantesa*, quatre («La veu de la castellana», «Lo llibre de les set sivelles», «Lo anell encisat» i «La catiua», l'única versificada de tot el llibre) són relats literaris imitatius de llegendes, amb participació d'elements meravellosos, que contenen també motius rondallístics i en dos casos, baladístics. Val a dir que Thos i Codina fa foc literari de tota fusta popular, i el tractament que dona als cinc relats que procedeixen bàsicament de rondalles tradicionals és variat. En dos casos, «L'àliga, l'ós y la formiga» i «Les dues eynes», Thos s'ajusta bastant bé als argument originals, el primer pertany a una coneguda faula esòpica (ATU 910E) i el segon és la rondalla meravellosa «El cor de l'ogre dintre de l'ou» (ATU 302), tot i que no s'està de sargir-hi una incursió llegendística a les fades del Canigó. Sorprenentment, «Lo romeu», que originàriament és un conte exemplar per a infants que explica la història del captaire que fa cada vegada canvis més profitosos fins que obliga uns pares a lliurar-li la seva filla malcreient, que finalment és alliberada, l'element moral desapareix i Thos i Codina li infon un final de rondalla meravellosa, amb el casament dels dos protagonistes. A «La rateta», en canvi, li afegeix una moralitat: «com no es bo riure massa y á voltes sol esser dolent lo tenir les dents boniques, y homens y dones apendrán tots com lo fum no 's pot retenir, ni recullir les plomes escampades, com se fon la neu en la má y la bonaventura al tocarla». Finalment, a «L'aucell de la cua llarga», que he estudiat en un altre lloc (PUJOL 2006), que és una rondalla d'infants molt petits de base fortíssimament escatològica (ATU 235C*), el Thos més circumspecte li posa fi amb un proverbi: la cua fa l'ocell, que «es diu per significar que l'ornament i en general la bona aparença exterior dona interès i importància a la persona o cosa adornada».

Pel que fa a Briz, sorprèn que el 1866, sense cap notícia pública prèvia i tenint en compte que fins aleshores només havia mostrat les seves propensions per la poesia popular en les poesies imitatives que he esmentat, publiqui el primer volum d'un nou aplec, les *Cansons de la terra*, que arribarà als cinc volums el 1877 amb un total de 173

cançons, 22 corrandes (el vol. II, un gènere que Milà no havia tractat) i 113 endevinalles (el vol. V).

A diferència del que succeeix amb les *Observaciones* i a semblança del que es proposa Thos i Codina amb *Lo llibre de l'infantesa*, Briz persegueix també un objectiu instrumental que exposa a la nota preliminar. A la melodia, que es dona sistemàticament, a diferència de Milà,

Hi hem afegit l'acompanyament pera acabar d'arrodonir una idea nostra. Pera nosaltres, *catalans abans que tot*, no n'hi havia prou ab estampar la tonada d'aqueixas cançons de modo que sols poguès servir pels mestres de música; nosaltres hem volgut fer cançons que, sense desmillorar, pugan esser cercadas y aprésas pels senzills aficionats al mes comú dels instruments, al piano. Nosaltres volém que qualsevol puga, aixís com toca una balada escocessa, tocar las preciosas cançons de nostra estimada terra.

El que Briz vol és que les cançons populars tornin a projectar sobre la literatura i la música catalanes i el país en general la seva influència regeneradora.²⁴

Ja fa temps que Llorenç Prats (1988, 73-81) va destacar la voluntat divulgativa del recull de Briz, i Ramon Panyella ha presentat darrerament el seu autor com un dels primers exemples d'intel·lectual catalanista per a qui les dedicacions literàries i intel·lectuals en general estaven subordinades al servei de «la causa» (PANYELLA 2004a-b), i això, com veiem, és el que passa amb les *Cançons de la terra* i el *Llibre de la infantesa*.

A manca d'una valoració de la seva tasca recollectora, m'interessa remarcar ara que el retrocés teòric respecte a les *Observaciones* —que desaprofita totalment— és enorme, i que la voluntat de marginar Milà resulta evident. No tan sols perquè despatxa el pioner reconegut i erudit amb un paràgraf fred i recelós a la nota preliminar²⁵ i dedica l'obra

24. «Los nets tenen que anar a voltas á casa de l'avi á refer sa malaltisa salut: ¿no es ben sapigut també que la poesia erudita tèn que anar quasi sempre, quan vol ser espontánea y forta, á enrobustirse entre 'ls cants de la muntanya? Si es veritat o no, ho podrian dir tots los genis des d' Homer á Virgili, de Dant á Shakespeare» (I, xxii).

25. «Nos ha ajudat a fer nostre treball la obra que ab lo títol *Observaciones sobre la poesia popular* publicá envers l'any 1853 En Manuel Milá, catedràtic de la Univer-

a Aguiló —que romandrà encara força anys inèdit com a recollctor i estudiós de la literatura popular, per bé que envoltat de prestigi—, sinó perquè rebutja clarament de prendre'l com a punt de partida per a la seva introducció, retornant a una bibliografia d'un quart de segle enrere (Marmier, o el vescomte de La Villemarqué, per exemple), que Milà havia depassat llargament com a teòric de la poesia popular.

L'orgull «patriòtic» respira arreu a les pàgines de la cançó de la terra. En dono només una mostra treta de la introducció. Després de negar que els *romances* castellans siguin veritable poesia popular, perquè els falta la música (Briz s'entossudeix a ignorar les evidències presentades per Milà), conclou que «la vera poesia popular en Espanya se troba en las provincias; en eixas llengas que la oficial moteja de *dialectes*» (XLV) i proclama:

De todas quantas llengas provincials existeixen en Espanya, la catalana es la que ab mes ergull pot aixecar lo cap, y aqui no 'ns esforarém en probarho, pus ben conegut es de tothom lo que ha estat lo poble catalá, mes si lo que dirém es que la poesía popular de Catalunya es la mes rica, es la que mes preciositats tè, ab tot y que no ha tingut la sort de véures recullida ni afalegada per los que á las musas populares dels altres paissos umplian de manyagosas caricias. Mes ella ray, es com aqueixas noyas que no necessitan alabansas y qu' ab deixarse veure 'n tenen prou per encativar á tots quants se las miran. Si fins ara no se 'n ha parlat (se enten á fora de Catalunya [i només aquí arriba una escarida nota estrictament bibliogràfica d'una ratlla i mitja citant «el *romancerillo* d'en Manel Milá»]), de segur que un pic se conega á fons pochos serán los quins vullan negarli un lloch de preferta entre todas las literaturas populares fins aqui conegudas.

El menysteniment de Milà en aquest paràgraf, quan el vilafraquí feia una desena d'anys que estava ja sostenint correspondència amb el més granat de l'Europa erudita resulta insultant i és una mostra més

---

sitat de Barcelona; mes en honor a la veritat devem dir que de tots los cants que en aquella obra se hi troban, naltres ne tenim tres, quatre y fins sis versions. A fi que cap mala llenga pugua dir que 'ns hem reduhit á copiar-los del llibre del Sr. Milá, n' hi havem encaixades en nostra col·lecció mes d' una dotzena que en lo *Romancerillo* no hi son y moltíssims mes que 'ns quedan encara pera mes endavant» (I, VIII).

del caràcter egocèntric i difícil de Briz. Milà, en públic, no va demostrar mai cap animadversió a Briz, però que les relacions no eren cordials es desprèn d'alguns passatges de la seva correspondència. L'1 de novembre de 1872, per exemple, escriu a Paul Meyer dient-li: «Recibí su grata de 26 octubre y el artículo sobre el tercer tomo de Briz, que me ha hecho V. mucho favor en enviarme. He visto además, con gusto, que en él trata V. de dar *cuique suum*» (núm. 132). Pel gener de 1878, Briz se li adreça per agrair-li que s'hagi subscrit a la nova època de *Lo Gay Saber* i afegeix: «Sento molt que V. no haja volgut honrar-lo ab la seva col·laboració [...]. Però espero que, modificant la seva mitja determinació, algun dia m'afavorirà ab algun de sos interessants y erudits estudis»; després de demanar-li permís per publicar la traducció d'un treball enviat a Pitrè, continua: «Si'm nega això, sí que creuré que està renyit en mi y no crech haverli donat motius per estarhi», i a la fi insisteix: «Li agrahiré una resposta a la present que no sia negantme lo que li demano». Finalment, però, *Lo Gay Saber* va publicar aquest treball (II èp., núm. 4 (15-2-1878): 51, 52).

En la història dels estudis sobre la literatura popular catalana, Briz marca un tall i un canvi de direcció, no és una continuació de Milà, per a qui la literatura popular, tant la catalana com l'espanyola, va continuar sent fins a la fi, estrictament, un objecte de reflexió erudita.

* * *

A la secció «Bons recorts» del *Calendari Català* per a 1866, Briz anunciava: «Per últim segons tenim entés no manca qui, ab lo titol de *Lo Rondallayre*, está col·leccionant tots los quentos tradicionals y populars de Catalunya. Dèu l'ajude en sa patriòtica empresa y premie sos afanys com ho mereix per son amor a las cosas d'esta terra» (CC 1866, 20). El de Maspons serà el primer recull rondallístic català de filiació grimmiana, però aquesta, per bé que també estigui connectada amb Briz, ja és una altra història.²⁶

26. En parlo detalladament a l'estudi introductor al primer volum de l'edició de *Lo rondallaire* (incloent-hi els *Qüentos populars catalans*) amb grafia regularitzada, a cura d'Albert Mestres (Valls: Cossetània, 2010).

BIBLIOGRAFIA

- Amades, *Rond.*: Joan Amades, *Folklore de Catalunya: Rondallística (Rondalles-Tradicions-Llegendes)*, Barcelona: Editorial Selecta, 1950; «Biblioteca Perenne» 13.
- MOCP: *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, a cura de Josep Massot i Muntaner, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996-.
- ATU: *veg.* Uther (2004).
- Carnicer (1963): Ramón Carnicer, *Vida y obra de Pablo Piferrer*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- Durán, *RG*: Agustín Durán. *Romancero general ó Colección de romances castellanos anteriores al siglo XVIII*, 2 vols., Madrid, «Biblioteca de Autores Españoles», 1849 i 1851.
- Finke (1976): Wayne Herman, «Manuel Milà y Fontanals: An analytical study of his work and his concept of Spanish epic and 'Romance' traditions», Tesi doctoral, Universitat de Nova York.
- Guardiola & Beltran (2005): Maria Isabel Guardiola i Rafael Beltran, *Bolulla la caramulla: cultura popular i llengua d'un poble de la Marina*, Alacant: Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert.
- Guiscafrè (2008): Jaume Guiscafrè, *El Rondallari Aguiló: transcripció, catalogació i estudi introductori*, Barcelona: Abadia de Montserrat.
- Holzapfel (2002): Otto Holzapfel, *Mündliche Überlieferung und Literaturwissenschaft: der Mythos von Volkslied und Volksballade*, Münster: Aschendorff.
- JFB*: *Jochs Florals de Barcelona*, 1 (1859)-.
- Jorba (1984a): Manuel Jorba, *Manuel Milà i Fontanals en la seva època: trajectòria ideològica i professional*; Barcelona: Curial; «Biblioteca de cultura catalana» 54.
- Jorba (1984b): Manuel Jorba, «Sobre els dos 'Romancerillos' de Manuel Milà i Fontanals», dins *Estudis Universitaris Catalans* 26 [=Miscel·lània Aramon i Serra (Barcelona: Curial, 1979-1984), IV], ps. 94-121.
- Jorba (1989): Manuel Jorba, *L'obra crítica i erudita de Manuel Milà i Fontanals*, Barcelona: Curial - Abadia de Montserrat; «Textos i Estudis de Cultura Catalana» 17.
- Jorba (1991): Manuel Jorba, *Manuel Milà i Fontanals, crític literari*, Barcelona: Curial - Abadia de Montserrat; «Textos i Estudis de Cultura Catalana» 23.

- Massot i Muntaner (1988): Josep Massot i Muntaner, «La poesia popular i la Renaixença», *Caplletra*, 5 (1988): 51-71.
- Massot i Muntaner (2002): Josep Massot i Muntaner, *Els viatges folklòrics de Marià Aguiló*, Barcelona: Reial Acadèmia de bones Lletres de Barcelona.
- Menéndez Pidal, *RH*: Ramón Menéndez Pidal, *Romancero hispánico (hispano-portugués, americano y sefardí): teoría e historia*, 2 vols, Madrid: Espasa-Calpe, 1953.
- MILÀ, *Ep.*: Manuel Milà i Fontanals, *Epistolari de M. Milà i Fontanals*, Correspondència recollida i anotada per Lluís Nicolau d'Olwer, 3 vols, I [1840-1874], II [1875-1880], III [1881-1884], Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1922, 1932 i 1995.
- MILÀ, *Rom.*: Manuel Milà y Fontanals, *Romancerillo catalán: canciones tradicionales*, Barcelona: Libr. de D. Álvaro Verdaguer, 1882.
- MILÀ, *Obs.*: Manuel Milà y Fontanals, *Observacionessobre la literatura popular. Con muestras de romances catalanes inéditos*, Barcelona: Impr. de Narciso Ramírez, 1853.
- Paloma (1994): Joan Antoni Paloma, «Alguns apunts sobre el Milà col·lector de folklore», dins *Actes del Col·loqui sobre cançó tradicional*, Barcelona: PAM, ps. 327-338.
- Panyella (2004a): Ramon Panyella, «Aproximació a la trajectòria cultural de Francesc Pelai Briz (i): Els inicis literaris», *Revista de Catalunya* núm. 191, ps. 115-127.
- Panyella (2004b): Ramon Panyella, «Aproximació a la trajectòria cultural de Francesc Pelai Briz (ii): El croat de la causa», *Revista de Catalunya* núm. 192, ps. 93-109.
- Prats (1988): Llorenç Prats, *El mite de la tradició popular: Els orígens de l'interès per la cultura tradicional a la Catalunya del segle XIX*, Barcelona: Edicions 62.
- Pujol (2004): Josep M. Pujol, «Un episodi preliminar de la història de la rondallística catalana: Milà i Fontanals, 1853», dins Magí Sunyer, Roser Pujadas i Pere Poy (eds.), *Literatura i identitats*, Valls: Cossetània Edicions, «Antines» 7, ps. 59-79.
- Pujol (2006): Josep M., «L'ocellet es fa un vestit nou (ATU 235C*) en la tradició oral i en la literatura», dins Rafael Beltrán i Marta Haro (eds.), *El cuento folclórico en la literatura y en la tradición oral*, València: Universitat de València – Servei de Publicacions, ps. 271-293.
- Thos i Codina, *LInf*: Terenci Thos i Codina, *Lo llibre de l'infantesa: Rondallari català*, Barcelona: Estampa y Llibrería de Verdaguer 1866. (Facs., Mataró: Patronat Municipal de Cultura; Barcelona: Alta Fulla 1985.)

- Tomàs (2007): Margalida Tomàs, «Piferrer, Milà, Aguiló», *Catalonia 1*, Literatura popular catalana del segle XIX: Actes de la journée d'études Séminaire d'études catalanes de l'Université Paris-Sorbonne (4.6.2007). <<http://www.crimic.paris-sorbonne.fr/actes/catalonia1/2008.htm>>
- Uther (2004): Hans-Jörg Uther, *The types of international folktales: A classification and bibliography*, Folklore Fellows Communications 284-286, Hèlsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

VALENCIANS ALS JOCS FLORALS DE BARCELONA

(1862-1893)

RAFAEL ROCA RICART

Universitat de València

La restauració dels Jocs Florals de València tingué lloc el 23 d'octubre de 1859, i en gran mesura fou possible gràcies a l'esforç del mallorquí Marià Aguiló i Fuster —aleshores cap de la biblioteca de la Universitat de València— i de diversos intel·lectuals valencians, entre els quals destacaven Vicent Boix i Ricarte, Pasqual Pérez i Rodríguez, Antoni Aparisi i Guijarro i els jóvens Teodor Llorente i Olivares, Vicent Wenceslau Querol i Benet Altet i Ruate.¹ Malgrat el notable èxit que varen aconseguir, les múltiples dificultats amb què ensopegà la convocatòria d'aquell certamen —recordem que, amb anterioritat a aquesta data, prèviament s'havien registrat dos intents de celebració: el 29 de maig i el 2 d'octubre— degueren impossibilitar que l'any següent es repetiren. I, de fet, amb el nom de Jocs Florals no tornaren a convocar-se fins vint anys després,² el 24 de juliol de 1879, en què, ara ja amb voluntat i esperit de continuïtat, ho feren de la mà de la nounada societat Lo Rat Penat, que amb tal objectiu havia sigut fundada l'any anterior.³

L'absència d'entitats culturals i de justes literàries pròpies provocà que durant les dècades dels anys 60 i 70 del segle XIX els escriptors

1. Vegeu el meu article «Cent cinquanta anys dels Jocs Florals de València», *Serra d'Or*, núm. 605, maig de 2010, ps. 33, 34.

2. Amb tot, no podem deixar de ressenyar certàmens literaris com el que tingué lloc a València en juliol de 1876 a propòsit del VI centenari de la defunció de Jaume I, que aconseguí un ressò i una participació certament remarcables. Pel que fa a aquest esdeveniment, vegeu el meu treball «Teodor Llorente i el certamen en honor de Jaume I (1876)», dins *Miscel·lània Joaquim Molas*, vol. IV, Barcelona: PAM, 2009, ps. 95-121.

3. Sobre la «Societat de amadors de les glories de Valencia y son antich Realme», que així fou subtítolada, continua sent ben vàlid el clàssic d'Antoni IGUAL ÚBEDA, *Història de «Lo Rat-Penat»*, València: Ajuntament de València, 1959.

valencians tocats per l'esperit de la Renaixença cercaren sovint suport i aixopluc a d'altres indrets del territori catalanoparlant, com ara Lleida i Barcelona, on el gruix de poetes i intel·lectuals era major que no a València, i on el moviment avançava amb pas més ferm i decidit. És això el que explica que entre els anys 1862 i 1893 els poetes de més avall de la Sènia freqüentaren amb notable assiduitat diversos certàmens literaris catalans⁴ i, singularment, els Jocs Florals de Barcelona, en què participaren en tretze edicions (amb una mitjana d'entre dos i tres anys de diferència entre participació i participació, i en cap cas no en passaren més de cinc sense presència valenciana). D'aquesta manera, podem afirmar que, durant les dues primeres dècades de certàmens catalans —fins a 1878, any de la fundació de Lo Rat Penat—, els escriptors valencians hi assistiren a la recerca del suport i la plataforma social i cultural que no trobaven a ca seua; i, sovint, en grata resposta a l'afable invitació dels organitzadors.

En consonància amb aquesta presència, cal dir que els escriptors catalans i mallorquins també manifestaren un gran interès per les convocatòries de Jocs Florals de València, tant la de 1859 —en què fou guardonat Víctor Balaguer— com les de Lo Rat Penat, ja que durant les cinc primeres edicions (1879-1883) s'hi constata la participació de vint-i-cinc autors catalans i mallorquins diferents, bé siga com a manenidors, bé com a poetes guardonats.⁵

Tanmateix, i a diferència del que passà amb la major part dels escriptors catalans i mallorquins que participaren en els certàmens celebrats a la ribera del Túria, tot sembla indicar que l'assistència de valencians als Jocs Florals de Barcelona obeí, ben poques vegades, a la voluntat d'optar a premi, de «tirar a la joia». Sobre aquesta qüestió, Rafael Tasis escrigué: «Rars seran, en veritat, els poetes valencians que concorreran als Jocs Florals de Barcelona, i cap no se'n troba a la llis-

4. És el cas de Joan Baptista Pastor Aicart (1849-1917), natural de Beneixama, que en 1868 guanyà el certamen convocat per l'Academia Bibliográfico-Mariana de la ciutat de Lleida amb la composició «La joya de Valencia». Vegeu Josep MARTÍNEZ SANCHIS, *Joan B. Pastor Aicart. Més enllà de la poesia*, València: PUV, 2010, p. 45.

5. Pel que fa a aquest fet, consulteu el meu treball «El valencianisme poètic. Els Jocs Florals de València (1859-1902)», inèdit.

ta dels mestres».⁶ Dos motius, si més no, expliquen aquesta circumstància: d'una banda, que el tant per cent de poetes en català a València era inferior en comparació amb Catalunya, sobretot durant les dècades prèvies al naixement de Lo Rat Penat, l'entitat cultural al voltant de la qual en endavant giraria la Renaixença valenciana; i, de l'altra, que el nivell d'exigència i de qualitat lírica dels certàmens catalans era superior al dels valencians —cosa que també explica que molts poetes catalans trobaren que era més fàcil obtenir premi als certàmens de València que no als de Barcelona.

Tot i això, la presència d'escriptors valencians als Jocs Florals de Barcelona en l'època de referència va assolir el que podríem qualificar com un considerable nivell de dignitat; i, sobretot, de representativitat, ja que es produí quasi sempre a conseqüència de la invitació que els feien els germans catalans a ser membres del consistori de mantenidors. Una invitació que cal interpretar en termes de reconeixement, esperó i ajut, i que els valencians acceptaren de bon grat i reiteradament. Cosa que permeté que, literàriament parlant, pel consistori de mantenidors dels Jocs Florals de Barcelona passara el bo i millor del segle XIX valencià.

L'ordre cronològic indica, i no debades, que el nom del primer poeta valencià a ressonar al Saló de Cent de Barcelona fou el del jove Teodor Llorente, que, animat pel seu mestre Marià Aguiló, prengué part en el certamen català de 1862.⁷ De fet, Aguiló, que tanta ascendència tenia entre els jòvens literats dels marges del Túria, actuà sovint com a porta d'accés als Jocs Florals de Barcelona per als poetes valencians, com tindrem ocasió de comprovar. En els de 1862 Llorente,

6. Rafael Tasis, *Els Jocs Florals de Barcelona en l'evolució del pensament de Catalunya (1859-1958)*, Barcelona: Diputació de Barcelona, 1997, p. 33.

7. Amb data del 13 d'abril de 1862, escrivia Llorente a Aguiló: «Habíame propuesto corresponder á su invitación, escribiendo algo para sus juegos florales; mas venció la pereza. Sobre mi mesa tenía el cartel de los mantenedores (en el cual parece-me que V. ha metido su pulcra lima) para recordar el término, cuando hoy he visto que pasado mañana finaliza, y por no desairar á V. copio y remito, sin saber si llegará a tiempo, lo primero que en mi cajón de sastre encuentro, con la única idea de rendir tributo á los constantes y celosos literatos catalanes». Carta 865: *Epistolari Llorente*, vol. III, Barcelona, 1936, ps. 78-79.

aleshores director del diari *La Opinión*, optà a la Flor Natural amb el poema «Vint-i-cinc anys».⁸ I, tot i que no assistí a la cerimònia de lliurament de premis, aquella participació no només li valgué un accèssit al màxim guardó líric, sinó també les lloances de Manuel Milà i Fontanals, que, segons narraria posteriorment Miquel Duran de València, llegia a classe aquells versos de Llorente i exclamava: «El jove valencià que els ha escrits, serà una glòria de la nostra poesia renaixent».⁹

Així doncs, la primera vegada que tenim constància de presència valenciana en els Jocs Florals de Barcelona remet a l'edició de 1864, que comptà amb l'assistència segura de Llorente i probable de Querol, segons que es pot deduir d'un comentari epistolar que, en els dies immediatament posteriors al certamen, des de València Llorente realitzà a Aguiló, que havia sigut guardonat amb la Flor Natural per la poesia «Esperança».¹⁰ Amb data del 10 de maig de 1864, escrivia Llorente a Aguiló:

Mi muy estimado amigo: Fué para mí una gran contrariedad no encontrarle en Barcelona los días que estuve en esa ciudad, pues perdió gran parte de su atractivo mi viaje, y no sentí menos que por algunas horas se me escapase V. de Valencia sin poderle ver. [...] No por esto dejaré de felicitarle por el triunfo que ha logrado en los Juegos Florales. Mucho deseo que vuelva Querol, que no dejará de traer la poesía premiada.¹¹

D'altra banda, tot i que no consta que el presentara a concurs, sabem que fou amb motiu d'aquest viatge que Llorente escrigué el poema «València i Barcelona», que estava dedicat al periodista Joan Mañé i Flaquer, i que fou publicat al *Calendari Català* per a 1865.¹² Segons declaracions del mateix autor, «fon esta poesía, escrita en ma primera anada á Barcelona, y haventla publicat lo senyor Manyé y Flaquer en lo *Diari* de aquella ciutat, ajudá á establir llassos de germandat entre

8. Rafael Tasis, *op. cit.*, p. 33.

9. Miquel Duran de València, *Teodor Llorente*, Barcelona: Barcino, 1936, p. 48.

10. Rafael Tasis, *op. cit.*, p. 36.

11. Carta 868: *Epistolari Llorente*, vol. III, Barcelona, 1936, p. 80.

12. *Ibid.*, p. 81.

los nous trobadors de Catalunya y de Valencia»¹³. De fet, es tracta d'una composició que busca exactament això: segellar la fraternitat històrica, cultural i fins i tot geogràfica que atresoren totes dues ciutats. Per a comprovar-ho, serà suficient de llegir-ne la primera estrofa:

¡Salut, ciutats volgudes! ¡Valencia! ¡Barcelona!
 Ab llabi humil vos besa los peus la mateix' ona,
 portantvos les memórias d'uns altres temps més grans.
 Yo á vostres fronts gloriosos done també iguals paumes;
 los fills anyoradissos dels Berenguers y els Jaumes
 serem sempre germans.

Sens dubte, degué ser per això, i per la labor literària i cultural que portava a terme des de les columnes del diari *La Opinión* —que dirigia des de 1861 i des d'on sovint es feia ressò d'algunes de les iniciatives de la Renaixença catalana—,¹⁴ que a mitjan anys 60 Llorente començà a ser contemplat pels escriptors catalans com l'anella de connexió amb València; i que amb data del 16 de gener de 1866 rebé el nomenament de membre del consistori de mantenidors dels Jocs Florals de Barcelona,¹⁵ juntament amb Pau Valls, que n'era el president, Víctor Gebhardt, Francesc Morera, Silví Thos i Codina, Eduard Vidal i Valenciano i Robert Robert, que hi actuà com a secretari.¹⁶

En el terreny personal, esdevenir mantenidor del consistori català degué resultar molt satisfactori per a Llorente, que aleshores comptava 30 anys i que tres mesos abans havia fundat el diari *Las Provincias*, del qual n'era el director i el propietari.¹⁷ D'una banda, aquella nova responsabilitat —mai no exercida per un valencià— suposava un gran

13. Teodor LLORENTE, «Notes del autor», *Llibret de versos*, València, 1885, p. 194.

14. Vegeu Vicent SIMBOR ROIG, «Llorente, "La Opinión" i la Renaixença», *Caplletra* 4, Barcelona: PAM, 1988, ps. 123-136.

15. L'original d'aquest nomenament, signat per Víctor Gebhardt, es conserva a l'Arxiu biblioteca Llorente. Hi he tingut accés gràcies a l'amabilitat de Joan Teodor Corbín Llorente.

16. Rafael TESIS, *op. cit.*, p. 44.

17. Vegeu José ALTABELLA, «*Las Provincias*», *eje histórico del periodismo valenciano (1866-1969)*, Madrid, 1970.

En la sessió ordinària
de Abi en Casa de la
Cientat per l'elecció del
Canoner de l'any, p.
queda lliurement en
els Mantenedors. No
grat fins la banca de
participació esperant se li
juri accepta la dit
Càrrec.
Deu la gran' notes
any, Barcelona 16 de ja-
ner de 1766.
P. A. del C.
Nicolò Gebhardt
secretari
Teodoro Llorente.

FIGURA 1. Nomenament de Teodor Llorente com a mantenidor dels Jocs Florals de Barcelona de 1866 (Arxiu-Biblioteca Llorente).

esperó per a la seua encara incipient carrera literària i per a la seua consolidació a Catalunya com a referent de les lletres valencianes. I, de l'altra, li permeté assaborir de prop dos èxits literaris: el d'un jove i encara poc conegut Jacint Verdguer, que hi obtingué quatre premis, tot i que no assistí a recollir-los¹⁸; i l'entronització lírica de Marià Aguiló, a qui Llorente sempre reconegué com a mestre,¹⁹ i que en aquella edició aconseguí dos dels màxims guardons lírics —la Flor

18. M. Àngels VERDAGUER PAJEROLS, *Verdaguer i els Jocs Florals de Barcelona*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2004, p. 31.

19. Comproveu-ho al meu treball: «Teodor Llorente i l'homenatge a Marià Aguiló (1909)», *Randa*, 63, PAM, Barcelona, 2009, ps. 95-110.

Natural i la Viola d'Or— i la proclamació com a Mestre en Gai Saber.²⁰ Llorente informà els lectors de *Las Provincias* de tot el que s'esdevingué en aquell certamen a través de la crònica que prèviament havia publicat el *Diario de Barcelona*, que hi fou reproduïda.²¹

Amb tot, l'edició dels Jocs Florals de Barcelona que d'una manera més clara evidencià la consolidació de les relacions entre els escriptors catalans i els valencians fou la de 1868, que comptà amb la presència de quatre poetes nascuts als marges del Túria: Teodor Llorente, Vicent W. Querol, Jacint Labaila i Rafael Ferrer i Bigné, tots ells posteriors prohoms de Lo Rat Penat i de la Renaixença valenciana.²² Labaila, a més, portà la veu d'un consistori de mantenidors que presidia Víctor Balaguer. Nou protagonisme, doncs, per a un poeta valencià, convertit així en *speaker* de la festa de la poesia catalana, que hi pronuncià un notable parlament de gràcies que Tasis qualificà d'«una afectuosa afirmació de solidaritat en la llengua i en la història»²³. Entre les coses que hi digué —i que, com la resta de discursos «valencians» pronunciats en els Jocs Florals de Barcelona entre 1868 i 1885, reproduïm en apèndix—, destaca el següent:

Una decada de Jochs Florals ha corregut desde l'infantesa á la pubertad de la llengua catalana del renaiximent: en eixe curt espay de temps, Catalunya ha estés sa renoméná y son entusiasmo no sols dins d'ella sino fóra de son territori [...]. Moguda per lo potent impuls del moviment literari de Catalunya, Mallòrca despertada, pren part en ell, pren part molt gloriosa; y Valencia ix de son marasme al crit carinyós de la veu tendra d'alguns dels seus ingenis, que fan reviure ab sos escrits la llengua mes de tres segles olvidada, la llengua de Ausias March y de Jaume Febrer.²⁴

20. Rafael Tasis, *op. cit.*, ps. 46, 47.

21. «Juegos Florales en Barcelona», *Las Provincias* (9-5-1866).

22. Comptem amb nombrosa informació «valenciana» d'aquella edició dels Jocs Florals de Barcelona, ja que Llorente se'n féu ressò a través de set extenses cròniques que varen ser publicades en *Las Provincias* els dies 5, 6, 7, 8, 9, 13 i 15 de maig de 1868.

23. Rafael Tasis, *op. cit.*, p. 53.

24. «Discurs del Sr. D. Jacinto Labaila», *Jochs Florals de Barcelona en 1868. Any x de sa restauració*, Barcelona: Llibreria de Alvar Verdaguer, 1868, p. 316.

FIGURA 2. Fèlix Pizcueta i Gallel (1837-1890), poeta i periodista, primer president de la societat Lo Rat Penat.

D'altra banda, degué ser aquella activa participació i els contactes que hi va establir, o que hi va ampliar, els que permeteren que Labaila publicara —aquell mateix any, a Barcelona i amb pròleg de Balaguer— el poemari *Flors del Túria*, el primer fruit literari d'entitat que produïa la Renaixença valenciana.²⁵

Finalment, cal assenyalar-hi dues coses més: que els Jocs Florals catalans de 1868 comptaren amb la participació —que no amb la presència— d'un cinquè valencià: Fèlix Pizcueta, el qui deu anys després esdevindria el primer president de Lo Rat Penat, que hi obtingué un accèssit a la Viola d'Or per la poesia «Afany. En la mort de Pascual Pereç»;²⁶ i que el guanyador de la Flor Natural, Adolf Blanch i Cor-

25. *Flors del Túria. Poesies valensianes de D. Jacinto Labaila acompanyades d'un prolech de D. Victor Balaguer*, Barcelona: Llibreria Espanyola de I. Lopez, editor, 1868.

26. En els dies posteriors, fou publicada a *Las Provincias* (17-5-1868).

tada, que en aquella mateixa edició fou nomenat Mestre en Gai Saber, era d'origen alacantí —tot i que feia anys que s'havia establert a Barcelona. La composició de Blanch, titulada «Lo castell feudal», merescué aquell mateix any una mena de «protesta» lírica per part de Llorente que posteriorment fou inclosa en el *Llibret de versos* amb el títol «Al poeta Adolf Blanch, que havia cantat los castells feudals com imatge y representació de la pàtria catalana».²⁷

A banda, però, del guardó de Pizcueta i del poemari de Labaila, l'assistència d'aquells quatre valencians als múltiples actes i sessions dels desens Jocs Florals de Barcelona encara tindria d'altres conseqüències; i així Rafael Ferrer i Bigné i Vicent W. Querol, els altres dos valencians que s'hi havien fet presents i que encara no havien ocupat el càrrec de mantenidors del certamen, obtingueren el nomenament en els anys 1871 i 1872, respectivament. Ferrer, que segons sembla declinà de pronunciar el tradicional discurs d'agraïment, formà part d'un jurat integrat per «barons de pes»,²⁸ entre els quals Estanislau Reynals i Rabassa, que actuà de president, Joan Montserrat i Archs, secretari, i Josep d'Argullol i Serra; i en què també figurava el mallorquí Miquel Victorià Amer. Pel que fa a Querol, que sí que acceptà de parlar-hi, cal dir que realitzà un parlament ben original —en vers— titulat «Patria, Fides, Amor»²⁹, un poema que canta la trilogia fonamental de la Renaixença i el goig de la llengua comuna, i que, segons el diari *Las Provincias*, «fue tan aplaudido como todos los demás trabajos».³⁰

Dos anys després, en 1874, fou Jacint Labaila qui optà a un dels premis dels Jocs catalans, tot i que amb poca fortuna, ja que no hi fou guardonat. Així es desprèn del comentari que, en el transcurs d'una carta inèdita que el 3 d'agost de 1876, a propòsit del certamen pel VI centenari de la mort de Jaume I, Llorente escrigué a Querol, i on es

27. Teodor LLORENTE, *Llibret de versos*, València, 1885, ps. 61-63.

28. Rafael TASIS, *op. cit.*, p. 61.

29. *Jochs Florals de Barcelona en MDCCCLXXII. Any XIV de llur restauració*, Barcelona: Estampa catalana de Llogar obradors y Pau Sulé, 1872, ps. 129-134.

30. «Juegos florales de Barcelona», *Las Provincias* (8-5-1872). Segons TASIS, Rafael, *op. cit.*, p. 69, «aquest parlament ritmat —la innovació que devia sorprendre i encisar els assistents a la festa— creava un precedent que algun altre mantenidor voldrà continuar».

FIGURA 3. Vicent Venceslau Querol i Campos (1837-1889), poeta, membre de la societat Lo Rat Penat.

pot llegir que Labaila estava ressentit amb Albert Quintana perquè no li havia premiat la composició que envià als Jocs Florals de Barcelona l'any en què Quintana els havia presidit —és a dir, en 1874.³¹ El comentari en qüestió diu així: «Quintana quería el premio para su cançó del llatí. Trabajó mucho para que le diesen otro premio [...]; pero Rafael Ferrer [i Bigné] está irritado por no haber entrado en la Academia del Mediodía, y Labaila porque no le premiaron en Barcelona una poesía que envió cuando Quintana presidió los Juegos florales».³²

Al cap de tres anys, en 1877, un altre valencià il·lustre tornà a ocupar una de les cadires reservades als mantenidors dels Jocs Florals de Barcelona. Es tractava de Vicent Boix, vell amic de Víctor Balaguer³³

31. «Los juegos florales en Barcelona», *Las Provincias* (10-5-1874).

32. Carta inèdita conservada a l'Arxiu biblioteca Llorente i parcialment publicada a: ROCA RICART, Rafael, «Teodor Llorente i el certamen en honor de Jaume I (1876)», *Miscel·lània Joaquim Molas*, vol. IV, Barcelona: PAM, 2009, ps. 118-121.

33. Pel que fa a aquest episodi, consulteu el meu treball: «Víctor Balaguer i la revista valenciana *El Fénix* (1844-1849)», *El Segle Romàntic. Actes del Col·loqui sobre el Romanticisme*, Vilanova i la Geltrú: Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, 1997, ps. 521-528.

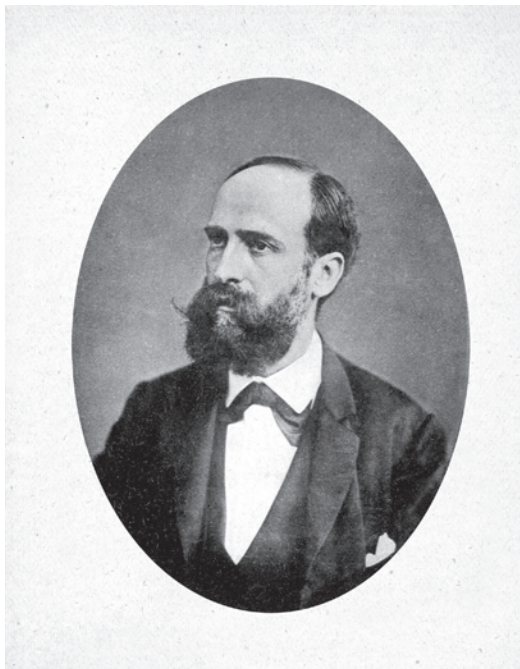

FIGURA 4. Rafael Ferrer i Bigné (1836-1892), poeta i periodista, quart president de la societat Lo Rat Penat.

i mestre literari de la generació de Llorente, Labaila, Ferrer, Querol i Pizcueta, que formà part d'un jurat presidit per un general de l'exèrcit espanyol, Antoni Ros d'Olano.³⁴ Aquella convocatòria resultà memorable i gloriosa, des del punt de vista català: d'una banda perquè Àngel Guimerà hi obtingué els tres màxims guardons ordinaris; i de l'altra perquè *L'Atlàntida*, el gran poema èpic de Jacint Verdaguer, fou guardonat amb el premi de la Diputació de Barcelona. En aquesta ocasió tan assenyalada, fou a Boix a qui correspongué de proclamar el discurs de gràcies —«aplaudidíssim», segons ressenyà la premsa valenciana—,³⁵ en què va incidir en la història i la cultura compartides

34. TÀSIS, Rafael, *op. cit.*, p. 93.

35. «Cerró la sesión el discurso de gracias que leyó el mantenedor D. Vicente Boix, y en el cual lució la erudición del catedrático de Historia y la galanura peculiar a los escritores del Turia. Aplaudidísimo fue también con justicia el trabajo del Sr. Boix». «Juegos Florales de Barcelona», *Las Provincias* (9-5-1877).

FIGURA 5. Jacint Labaila i González (1833-1895), poeta i dramaturg, tercer president de la societat Lo Rat Penat.

per catalans i valencians: «Una mateixa es la gloria dels dos pobles, una mateixa es la llengua y admirable la llibertat en les lleys de cada hù, cuan eran reconegudas per totas parts, y en totas parts feyan respecte las barras d'Aragó», proclamà Boix.³⁶ Amb la qual cosa, en opinió de Tasis, l'orador no feia sinó «associar l'homenatge dels seus compatricis a la plenitud que revela la literatura catalana».³⁷

Arribats en aquest punt, trobe significatiu assenyalar que, excepte Querol, que vivia a Madrid, cinc dels sis poetes valencians que entre 1866 i 1877 participaren —com a mantenidors i/o com a concursants— en els Jocs Florals de Barcelona varen ocupar, en els anys immediatament posteriors, des de 1878 fins a 1882, càrrecs de preponderància i

36. «Discurs de gracias de D. Vicens Boix», *Jochs Florals de Barcelona. Any XIX de llur restauració. MDCCCLXXVII*, Barcelona: Estampa La Renaixensa, 1877, p. 235.

37. Rafael Tasis, *op. cit.*, p. 96.

FIGURA 6. Vicent Boix i Ricarte (1813-1880), historiador, primer president honorari de la societat

màxima responsabilitat al si de Lo Rat Penat. Així trobem que, d'una banda, Boix fou proclamat president d'honor de la nounada societat (1878); i que Pizcueta (1878-1879), Llorente (1879-1880), Labaila (1880-1881) i Ferrer (1881-1882) varen ser els quatre primers presidents que tingué, respectivament i per aquest ordre, l'entitat ratpenatista. Circumstància que, sens dubte, posa en relleu el pes i la influència que els certàmens catalans tingueren en la creació i la consolidació de la infraestructura renaixencista de més avall de la Sènia. I també en les tres primeres edicions dels Jocs Florals de València, que comptaren amb la participació —«l'ajut moral i material»³⁸ dels catalans Francesc Pelagi i Briz (1879), Víctor Balaguer (1880) i Jacint Verdaguer (1881).

L'any 1880 resulta, així mateix, ben significatiu des del punt de vista de la presència dels poetes valencians en les convocatòries literàries catalanes. En primer lloc perquè, a final d'abril, Llorente i

38. Comproveu-ho a: Antoni IGUAL ÚBEDA, *op. cit.*, p. 70.

FIGURA 7. Teodor Llorente i Olivares (1836-1911), poeta i periodista, segon president de la societat Lo Rat Penat. Lo Rat Penat.

Querol assistiren al certamen organitzat per a festejar el Mil·lenari de Montserrat: el primer com a poeta guardonat i el segon com a membre del jurat.³⁹ Però sobretot perquè, pocs dies després, Teodor Llorente ocupà la presidència del consistori de mantenidors dels Jocs Florals de Barcelona.⁴⁰ No costa gaire imaginar l'immens goig que el poeta valencià sentí a exercir aquell càrrec. Entre altres motius perquè, com a màxim responsable d'un jurat integrat per Ramon de Siscar, Conrad Roure, Joan Sardà, Àlvar Verdaguer, Emili Vilanova i Francesc Matheu, fou a ell a qui correspongué l'honor de proclamar Mestre en Gai Saber el seu amic Jacint Verdaguer.⁴¹

39. E., «Las Fiestas del Milenario», *Las Provincias* (29-4-1880).

40. E., «Revista de Barcelona», *Las Provincias* (5-5-1880).

41. N'he parlat *in extenso*: Rafael ROCA RICART, *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*, València: PUV, 2007, ps. 237, 238.

D'altra banda, no menys satisfactori per a Llorente degué resultar encarregar-se del discurs dels mantenidors —el quart que hi pronunciava un valencià—, un parlament carregat de força i de vehemència en què, entre altres coses, afirmà:

¡Germanía, germanía! vinch á cridar jo aquí, com cridaven nostres avis; mes no brandant, com ells, lo ferro de les lluytes sanguinoses, sinó florida branca de olivera. ¡Germanía, germanía pera tots els que, com víncul de més estreta parentela, dins de la gloriosa familia espanyola, parlem encara la llengua naixcuda del vell tronch llemosí! ¡Germanía, germanía entre tots los que en Valencia, Mallorca y Catalunya despenjen la citra empolegada, los que regiren oblidats arxius, los que refan ab ses nobles muses los monuments de la antigor, los que repleguen en los llabis del poble la materna parla per a purificarla y ennoblirla, y en son cor los sentiments patris pera engrandarlos i enténdrelos!⁴²

En referència a aquesta peroració, Rafael Tasis —que la qualificà com a «breu discurs líric»— reprotxà a l'autor una cosa que durant la segona meitat del segle xx, no abans, li ha sigut reprotxada amb una gran assiduitat (i de la qual m'he ocupat recentment):⁴³ i és que Llorente «no va parlar ni una vegada de la llengua catalana, sinó de “la dolça parla d'Ausias March i Jaume Roig”».⁴⁴ És evident, doncs, que Tasis devia considerar l'apel·lació que hi feia el director de *Las Provincias* a «tots los que en Valencia, Mallorca y Catalunya [...] repleguen en los llabis del poble la materna parla per a purificarla y ennoblirla» com una declaració insuficient d'unitat de la llengua.

Vint anys després, amb motiu dels Jocs Florals de Barcelona de 1900, Llorente rememorà l'honor amb què en 1880 l'havien distingit els seus companys catalans amb la redacció d'un breu poema que, els anys 1936 i 1983, passà desapercebut tant per a Teodor Llorente Falcó

42. «Discurs del Sr. President del Consistori, D. Teodor Llorente», *Jochs Florals de Barcelona. Any xxii de llur restauracio*, Barcelona: Estampa de La Renaixensa, 1880, p. 28.

43. Rafael ROCA RICART, «Teodor Llorente i la llengua dels valencians», *Caplletra* 49, IIFV- Barcelona: PAM, 2010.

44. Rafael Tasis, *op. cit.*, p. 106.

com per a Lluís Guarner, els estudiosos que prepararen, respectivament, els volums d'obra lírica valenciana completa de Llorente publicats fins ara —on mai no ha sigut recollit—; diu així:

La més alta cadira, oh catalans poetes,
 un dia me donareu en vostres Jochs Florals;
 mes il·lusions volgudes quedaren satisfetes,
 y plens de vostra Festa mos somnis ideals.
 Pera tornarhi sempre, viure mil anys volguera;
 pera tornarhi sempre per caminals de flors,
 sense trovar obstacle, ni fita, ni barrera
 que nos detinga els passos y nos separe'ls cors.⁴⁵

La cerimònia dels Jocs Florals de Barcelona de 1882 tingué lloc el 7 de maig. I encara que sabem que Llorente era present a la Ciutat Comtal tres dies abans, ja que el dijous dia 4 fou obsequiat per «alguns catalanistas» amb un dinar fraternal,⁴⁶ és pràcticament segur que no es quedà a la festa de la poesia catalana; i que en els dies previs a la cerimònia —o bé divendres 5 o bé dissabte 6— realitzà el viatge de retorn a València. Dues preguntes, per tant, s'imposen: què anà a fer Llorente a Barcelona?; i com és que no s'esperà a participar dels Jocs Florals?

Responent primer a la segona, diré que, molt probablement, preferí tornar-se'n a casa perquè volia participar de la celebració «literària» de la festa de la Mare de Déu dels Desemparats, que aquell any fou molt sonada i que comptà amb la participació de mossén Jaume Collell.⁴⁷ Cal no oblidar que Llorente professava una gran devoció a la Mare de Déu dels Desemparats i que tres anys després va contribuir, ben activament, al seu nomenament com a Patrona de València.⁴⁸ Pel que fa a la primera pregunta, sembla bastant clar que el sentit

45. *La Il·lustració Llevantina*, núm. 7, Barcelona, 10 de maig de 1900, p. 160. Reproduït a Rafael ROCA RICART, «Teodor Llorente, escriptor valencià», *Caplletra* 43, Barcelona: IIFV-PAM, 2007, p. 25.

46. *La Renaixensa* (5-5-1882), p. 2.759.

47. «Crònica mensual», *Revista de Valencia* (1-6-1882), p. 329.

48. *Corona oferta per la societat Lo Rat-Penat a la Santíssima Verge dels Desemparats ab motiu de haber segut nomenada canònicament Patrona de Valencia (10 Maig 1885)*, València, 1885.

del viatge que Llorente realitzà aquells dies a Barcelona fou el d'acabar de perfilar els detalls d'una particular Ruta del Cister que quinze dies després, del 17 al 21 de maig i a iniciativa seua, una trentena de catalanistes i de ratpenatistes practicaren als monestirs de Poblet i Santes Creus i a les ciutats de Valls i Tarragona.⁴⁹

Així mateix, sabem que l'any següent, 1883, Querol i Llorente tenien previst assistir novament als Jocs Florals de Barcelona, que en aquella ocasió arribaven a la vint-i-cinquena edició. Però que, tal com Llorente explicà a mossén Jaume Collell en carta datada a València el 5 de maig, a última hora s'estimà més de suspendre el viatge —que entenia de plaer— en senyal de dol per la mort de son pare, esdevinguda el 23 de gener d'aquell any: «*Los amigos de Barcelona me esperaban estos días allí, para asistir a los Juegos Florales; no he ido por el luto; me ha parecido que éste no debe limitarse a llevar gasa en el sombrero, sino que ha de extenderse a privarnos de aquello que nos regocija y complace*».⁵⁰ No obstant això, visità la Ciutat Comtal poques setmanes després, a final de juny i principi de juliol, per a veure com avançava l'estàtua de Jaume I que modelava l'escultor Agapit Vallmitjana, i per a visitar a l'amic mossén Jacint Verdguer.⁵¹

Tot i que, finalment, cap valencià no es féu present a l'edició dels Jocs de 1883, gràcies a la crònica publicada en el diari *Las Provincias* sabem que als responsables del certamen arribaren tres telegrams d'adhesió provinents de València: un de Llorente, un de Querol i un més de la societat Lo Rat Penat, que la premsa valenciana qualificà de «molt expressiu»: «*Dióse cuenta de muchas adhesiones de sociedades y literatos de Valencia, Mallorca y Langüedoc, entre los [sic] cuales recuerdo un telegrama muy expresivo de la sociedad Lo Rat Penat, y otros de los Sres. Querol y Llorente, que por circunstancias de familia no han podido asistir a ella*».⁵²

49. Sobre aquest viatge, vegeu el meu treball: *La Renaixença i la Ruta del Cister. L'aplec de catalans, mallorquins i valencians a Poblet, Santes Creus, Valls i Tarragona* (1882), Valls: Cossetània, 2008.

50. Carta 1.014: *Epistolari Llorente*, vol. III, Barcelona, 1936, p. 164.

51. Sobre aquesta visita, vegeu: VALENTINO, «Desde Barcelona», *Las Provincias* (6-7-1883).

52. E., «Juegos Florales de Barcelona», *Las Provincias* (9-5-1883).

En els Jocs Florals de Barcelona de 1885 —que retien homenatge al president del primer consistori, Manuel Milà i Fontanals, mort en juliol de 1884—, tornà a sentir-se l'accent valencià gràcies a la presència de diversos escriptors de la ribera del Túria. La glòria de presidir-los havia caigut aquesta vegada en Vicent W. Querol, i els amics no podien deixar-lo sol. Fou per això que s'hi féu present una xicoteta delegació valenciana: «Un pequeño grupo de valencianos parecía muy interesado en la fiesta: formábanlo Enrique Gaspar, Ramón Ferrer y Matutano y Teodoro Llorente. El primero llegó anteayer de la China, y está encantado de encontrar aquí paisanos y amigos tan queridos»,⁵³ afirmà *Las Provincias*. Amb tot, i per la informació que reporta una epístola de Querol datada el 28 d'abril, és probable que la colla dels valencians fóra més àmplia, i hi incloguera també, a més dels ressenyats, a Josep Aguirre i Matiol, a Felix Pizcueta i a Frederic Doménech.⁵⁴ L'ocasió bé que ho mereixia: cinc anys després de fer-ho Llorente, el consistori dels Jocs catalans tornava a estar presidit per un poeta valencià:

Los Juegos Florales de Barcelona tenían este año, xxvii de su restauración, especial interés para Valencia; hace poco, en 1880, los poetas valencianos fueron honrados en este solemne certamen anual en la persona del director de Las Provincias, que fue nombrado entonces presidente del Consistorio de los Mantenedores; ahora se ha repetido esa honra en la persona del inspirado vate D. Vicente W. Querol, que no por apartado del ejercicio de las letras, es olvidado de los admiradores de su preclaro númen.⁵⁵

A l'inici del seu discurs —aquesta vegada en prosa—, Querol afirmà: «Mestre ben aymat y consultat oracle del renaixement llemosí, sembla que al anarsen d'entre nosaltres haja deixat en desvaliment y orfanesa les lletres catalanes»,⁵⁶ en clara referència a Milà. Paraules en què,

53. X., «Juegos Florales de Barcelona», *Las Provincias* (5-5-1885).

54. Carta 160: *Epistolari Llorente*, vol. I, Barcelona, 1928, p. 145.

55. X., «Juegos Florales de Barcelona», *Las Provincias* (5-5-1885).

56. «Discurs del Sr. President del Consistori, D. Vicens W. Querol», *Jochs Florals de Barcelona. Any xxvii de llur restauració*, Barcelona: Estampa La Renaixensa, 1885, p. 41.

sorprenentment, Tasis detectà «una subtil i no gaire clara distinció entre “el renaixement llemosí” [...] i “les lletres catalanes”»,⁵⁷ que, tanmateix, no som capaços de veure-hi.⁵⁸

Finalitzat el discurs presidencial, hom procedí a coronar el bust de Milà i Fontanals que presidia la cerimònia. Durant l'acte Querol pronuncià novament unes paraules que, en la nostra opinió, no deixen lloc a dubtes, distincions ni subtilestes:

Com totes les grans doctrines, lo renaixement llemosí té una església militant en eixa host coratjosa de inspiradíssims poetes que rebreu pronte ab picaments de mans en esta diada, y té una església triuñfant en la memoria d'aquells grans mestres que goxen ja d'una gloria perdurable. En ella, junt á En Aribau es troba ja En Manel Milá, sent tots dos los grans protectors de nostra literatura patria.⁵⁹

D'altra banda, gràcies a les nombroses cartes que Querol i Llorente s'intercanviaren durant els mesos anteriors a la cerimònia —les de Querol varen ser publicades al primer volum de l'*Epistolari Llorente*, mentre que les de Llorente es conserven inèdites a l'Arxiu biblioteca Llorente—, comptem amb abundant informació relativa al nomenament i l'acceptació del càrrec, i també a la redacció del discurs per part de Querol, i fins i tot del viatge que els valencians realitzaren. Així, per exemple, sabem que en la designació de Querol com a president d'aquell consistori tingueren molt a veure Marià Aguiló —que, com ja ha sigut dit, des de la seua estada a la Capital del Túria (1858-1861) s'havia convertit en el gran valedor dels poetes valencians—, Francesc Matheu i Teodor Llorente. Deia Llorente a Querol en el transcurs d'una llarga carta miscel·lània escrita en novembre de 1884:

57. Rafael TAsis, *op. cit.*, p. 132.

58. Convide el lector a fer la seua pròpia lectura de, si més no, el paràgraf al·ludit. Trobarà el discurs reproduït íntegrament a l'apèndix d'aquest treball.

59. «En l'acte de la coronació del busto de D. Manel Milá y Fontanals, lo Sr. President digué aquestas paraulas», *Jochs Florals de Barcelona. Any xxvii de llur res-tauració*, Barcelona: Estampa La Renaixensa, 1885, p. 49.

Allá va un trabucazo. Hace tres semanas hize una excursión rapidísima a Barcelona y Villanueva y Geltrú, por corresponder a la invitación de Víctor Balaguer. Terminada la sesión de apertura de la Biblioteca, y reunidos los escritores catalanes en apretado grupo en torno a nuestro bueno D. Mariano, se suscitó la cuestión de consistorio para los próximos Juegos florales. Decían que había que vencer grandes dificultades: «Todo está resuelto, dijo Matheu, si Llorente se compromete a que acepte Querol la presidencia». Fue recibida aquella idea con aclamación tan entusiasta, que yo no pude resistir. «Salgo fiador de Querol, dije: lo traeré a presidir los Juegos florales». Después pensé si mi ofrecimiento habría sido temerario, y si se repetirá el chasco de los de Valencia; pero ya estaba hecho. No quise escribirte entonces, para que hecho el nombramiento, el compromiso fuese mayor; ahí va el diploma. No puedes excusarte de aceptar, sin hacer un marcado desaire a Cataluña, y dejarme a mí cara de mona. Por mi parte, lo que puedo hacer es ir también aquellos días a Bcelona (Deo volente) para acompañarte.⁶⁰

En resposta, el 18 de novembre Querol comunicava a Llorente que «me he apresurado hoy á escribir á Durán y Bas enviándole mi oficio de aceptación», i també que «la presidencia me asusta», que, per a ell, era tot un repte redactar un discurs en català, i que «tú y Aguiló habéis de ser mis padrinos en este lance de honor.»⁶¹ Un mes i mig després, el 6 de gener de 1885, Querol li deia que encara no havia pogut

60. Carta inèdita conservada a l'Arxiu biblioteca Llorente. Hi he tingut accés gràcies a l'amabilitat de Joan Teodor Corbín Llorente. Si tenim present que la inauguració de la Biblioteca-Museu Balaguer tingué lloc el 26 d'octubre de 1884, i que Llorente escrigué a Querol «al cap de tres setmanes», significa que aquesta epístola degué ser redactada al voltant del 15 de novembre de 1884.

61. El fragment complet diu així: «¡En buenos trances me pone tu cariño! Como he recibido hoy tu carta y el 21 es la reunión de los Mantenedores, me he apresurado hoy á escribir á Durán y Bas enviándole mi oficio de aceptación. La presidencia me asusta, pero cúmplase vuestra voluntad. Allá veremos como salgo del compromiso. Ahí es nada escribir un discurso en catalán para los catalanes: cierro los ojos al peligro y ¡adelante! Cuento con tu promesa de acudir á la fiesta. Tú y Aguiló habéis de ser mis padrinos en este lance de honor». Carta 151: *Epistolari Llorente*, vol. I, Barcelona, 1928, p. 135.

parar-se a pensar en el discurs.⁶² Cosa que tampoc no havia fet encara el 14 de març, tot i que prometia escriure alguna cosa abans no acabara el mes, i li demanava —potser per a prendre'n model— que li enviara «el discurso tuyo cuando fuiste presidente dels Jochs Florals», ja que «había pedido á Barcelona una colección de los discursos de mis antecesores y no me los han remetido».⁶³ El 19 de març de 1885, en el transcurs d'una nova epístola llorentina, es pot llegir: «Ahí va una copia de mis cuatro palabras de los Juegos florales».⁶⁴ I el 24 de març Querol confirmava haver rebut un discurs que, «aunque breve, fué sumamente discreto y oportuno», assegurava.⁶⁵

D'altra banda, en el transcurs d'una carta que degué ser escrita a meitat d'abril de 1885 Llorente deia a Querol: «Envía en seguida las cuartillas del discurso: Federico me dice que hará los imposibles por complacerte.»⁶⁶ Cosa que indica que Querol devia haver-li comunicat, prèviament, la seua intenció que Frederic Doménech, impressor de Las Provincias, editara el discurs, com efectivament així fou.⁶⁷ El 22 d'abril Querol enviava a Llorente «las primeras hojas de mi discurso con la portada del mismo. Las restantes irán mañana».⁶⁸ I hi apuntava: «El buen Aguiló ha tenido la paciencia de revisar mi trabajo y

62. «Aun no he tenido tiempo para pensar en mi discurso de los Juegos Florales». Carta 152: *Epistolari Llorente*, vol. I, Barcelona, 1928, p. 136.

63. Carta 155: *Epistolari Llorente*, vol. I, Barcelona, 1928, p. 140.

64. Carta inèdita conservada a l'Arxiu biblioteca Llorente.

65. Carta 156: *Epistolari Llorente*, vol. I, Barcelona, 1928, p. 141. Llorente també degué enviar-li el discurs que mossén Verdaguer pronuncià en els Jocs Florals de Barcelona de 1881, i que fou publicat a *Las Provincias* (29-7-1881) amb motiu de la visita del de Folgueroles a València, ja que Querol hi afegia: «Mucho te agradezco también el del Pare Jacinto, que no conocía y que leeré varias veces para acostumbrar el oído á la contextura de la prosa catalana».

66. En aquella mateixa carta, i en referència al programat i pròxim viatge als Jocs Florals catalans, Llorente hi afegia: «Pienso salir de aquí, si no hay novedad, el viernes, 1º de mayo, en el tren exprés, que llega a Barcelona a las 11 de la noche. Ramón Ferrer aún está aquí: es el primero vacunado por el Dr. Ferrán. Irá a Barcelona a principios de la semana próxima».

67. *Discurs llegit en los Jochs Florals de Barcelona lo día 3 de maig de 1885 per en Vicens W. Querol, President del Consistori*, València: Estampa de Doménech, 1885.

68. Carta 158: *Epistolari Llorente*, vol. I, Barcelona, 1928, p. 143.

corregir su ortografía, de modo que te lo envió tal como lo ha dejado el maestro»;⁶⁹ unes paraules que incideixen en el que fa temps que sabem i a poc a poc anem documentant: que Marià Aguiló exercí un enorme ascendent lingüístic i literari en els escriptors valencians de finals del segle XIX i, especialment, en Llorente i Querol.⁷⁰

En el transcurs d'una nova epístola datada a València durant la segona quinzena d'abril, Llorente deia a Querol: «Tu discurso me ha deleitado: es bueno, *bueno*. En pocas palabras has dicho todo lo esencial para el caso: creo que ha de producir entusiasmo. Yo lo publicaré en *Las Provincias* el martes siguiente, con la reseña de la fiesta».⁷¹ Llorente, que degué quedar ben complagut amb l'escrit de l'amic, acomplí la paraula donada, i fou així que els lectors del seu diari tingueren coneixement del text pronunciat dos dies abans.⁷² Querol, per la seua banda, li escrivia el 28 d'abril per a indicar-li que, procedent de Madrid, es trobaria amb els valencians en l'estació del tren de València, i que podrien viatjar junts fins a Barcelona.⁷³

Finalment, cal assenyalar que les hores de lleure, intercanvi i convivència que practicaren poetes i intel·lectuals a terres catalanes no fi-

69. *Ibid.* Aquesta epístola també assenyala: «Ya te indiqué el deseo de hacer una corta impresión (unos 300 ejemplares) para darlo á los adjuntos en el acto de la fiesta y para leerlo yo impreso, lo cual me evitará tropiezos. La cosa sería hacadera si tú y Federico os tomáis la molestia de realizarla, pues, como el tiempo es ya muy breve, te he de fastidiar con el encargo de que tú corrijas las pruebas y mandes hacer la impresión á tu gusto. [...] Perdona el fastidio que te doy, pero alguna parte del peso de mi cruz debía corresponderte».

70. A l'epistolari de Marià Aguiló a Tomàs Forteza, i amb data del 9 de maig de 1885, podem llegir: «En el fort de la malaltia en Querol me enviá son discurs Ms., que passat el perill mortal me serví de distracció ben agradable». Carta 215: *Mariano Aguiló y la «Renaixença» a través de un epistolario de 266 cartas a Tomás Forteza (1867-1897)*, Barcelona, 1966, p. 133.

71. Carta inèdita conservada a l'Arxiu biblioteca Llorente.

72. «Jochs Florals de Barcelona. Discurs llegit en los Jochs Florals de Barcelona lo día 3 de maig de 1885 per en Vicens W. Querol, president del Consistori», *Las Provincias* (5-5-1885).

73. Carta 160: *Epistolari Llorente*, vol. I, Barcelona, 1928, ps. 144, 145. En relació al viatge, hi afegia: «Yo también ardo en deseos de realizar nuestra escapatoria y de que sorprendamos de nuevo á Aguiló en el fondo de su biblioteca, como los dos estudiantes de hace 30 años».

nalitzaren amb la cerimònia jocfloralasca, sinó que continuaren l'endemà del certamen, el dia 4 de maig de 1885, amb l'excursió literariopatriòtica que una vintena de catalans, mallorquins i valencians realitzaren a Sant Miquel del Fai.⁷⁴

Com a aquestes altures resulta del tot evident, durant aquells anys la relació entre els escriptors valencians i catalans era extremament fluïda i cordial. I per això en l'edició de 1887 novament hi prengué part, en representació de Lo Rat Penat i en senyal de suport i confraternitat, el poeta Ramon Ferrer i Matutano, que per motius laborals passava llargues temporades a Barcelona.⁷⁵ Tal com assenyalà Rafael Tasis, en tenim constància perquè el seu nom i presència quedaren consignats en l'acta de la festa entre els dels escriptors forasters convidats a l'acte.⁷⁶

L'accidentada edició dels Jocs Florals de Barcelona de 1888 tornà a comptar amb una notable delegació valenciana encapçalada per l'aleshores president de Lo Rat Penat, Pasqual Frígola (més conegut com el Baró de Cortes), i integrada per Teodor Llorente, Ramon Ferrer i Matutano i Josep Aguirre i Matiol. La premsa valenciana explicà que Vicent W. Querol, que com sabem vivia a Madrid i que també tenia previst assistir al certamen, no pogué arribar-hi a temps (no sabem si per problemes de salut o de desplaçament).⁷⁷

El fet que, d'haver pogut participar-hi Querol, la de 1888 hauria esdevingut, juntament amb la de 1885, una de les edicions dels Jocs Florals de Barcelona amb major presència valenciana, i sobretot el fet que s'hi fera present un personatge com el Baró de Cortes, aleshores

74. N'ha parlat Josep MASSOT I MUNTANER a «Marià Aguiló, mentor i amic de Jacint Verdaguer», *Escriptors i erudits contemporanis. Sisena sèrie*, Barcelona: PAM, 2006, ps. 42 i 69, 70.

75. Segons diu la seua necrològica, prengué part en els negocis dels Trénor «montando la explotación de la refinería de azúcar en Barcelona». *Almanaque Las Provincias* per a 1896, València, 1895, p. 320.

76. Rafael Tasis, *op. cit.*, p. 146.

77. «El barón de Tourtoulon (que es mantenedor) venía a la fiesta, pero ha quedado enfermo en Montpellier. Tampoco ha llegado el Sr. Querol. Valencia estaba representada por el barón de Cortes, presidente de Lo Rat-Penat, Llorente, Ferrer y Matutano y Aguirre y Matiol». «Los juegos florales en Barcelona», *Las Provincias* (28-5-1888).

president de Lo Rat Penat, porta a preguntar-nos: per quin motiu aquella convocatòria creà tanta expectació entre els poetes de la Ciutat del Túria? L'explicació és diversa. D'entrada, cal assenyalar que els Jocs Florals catalans de 1888 varen ser «diferents», ja que no se celebraren el primer diumenge de maig a la Llotja, com era tradicional, sinó el darrer i al Palau de Belles Arts de l'Exposició Universal. El motiu oficial per al canvi de data i d'ubicació fou que l'alcalde de Barcelona, Francesc Rius i Tauler, havia demanat que els Jocs tingueren lloc després del 15 de maig, data de la inauguració de l'Exposició, per tal de donar-los cabuda entre els actes generals. Tanmateix, era *vox populi* que havien sigut ajornats per tal d'oferir-ne la presidència a la Reina Regent Maria Cristina, i això comportà que un grup d'escriptors republicans, encapçalats per Valentí Almirall, promoguera una escissió i convocara uns Jocs Florals alternatius que varen ser denominats «del primer diumenge de maig».⁷⁸

Per tant, és molt probable que els responsables dels Jocs «oficials» —Marià Aguiló entre ells— demanaren als seus amics valencians que, en senyal de suport, es feren presents a la festa.⁷⁹ I, d'altra banda, és segur que l'atractiu de veure de prop la Reina degué ser un gran al·licient per als ratpenatistes que finalment s'hi desplaçaren, tots ells vinculats a la Restauració borbònica i al Partit Conservador. Siga com siga, segur que, entre unes coses i altres, els valencians s'hi sentiren d'allò més a gust; ja que, d'una banda, actuà com a president del consistori Marià Aguiló, a qui tanta estima professaven des dels seus anys al capdavant de la biblioteca universitària; i, de l'altra, fou obsequiat amb la Flor Natural mossén Jaume Collell, a qui també tenien en gran consideració deprés d'haver-lo tractat personalment en diverses ocasions.⁸⁰

78. Rafael Tasis, *op. cit.*, ps. 151, 152.

79. Amb tot, no disposem de documents que ho acrediten. En una de les cartes reproduïdes a l'*Epistolari Llorente*, vol. I, Barcelona, 1928, p. 231, i datada a Barcelona el 2 de febrer de 1888, Aguiló únicament diu a Llorente: «Querol me diu que vindrà ab V. als Jochs. Quina alegria si logre escapar-me del discurs, que toca a Menendez Pelayo». Però cap referència a la importància de comptar amb representants valencians.

80. La crònica valenciana d'aquells Jocs Florals de Barcelona fou publicada a *Las Provincias* (28-5-1888).

L'últim any que, dins del segle XIX, els Jocs Florals de Barcelona registren presència valenciana és 1893, moment en què van tenir el caràcter d'extraordinaris, ja que s'hi celebraven els 500 anys de la instauració de la festa de la Gaia Ciència pel rei Joan I d'Aragó. En aquest context, Llorente fou convidat a prendre part, com a representant valencià, d'un consistori de mantenidors que estava presidit per Josep Morgades, bisbe de Vic, i integrat per Marià Aguiló, en representació de Mallorca, Fèlix Gras (de Provença), Justí Perpratx (del Rosselló) i Alfredo Brañas (de Galícia).⁸¹

Llorente explicà amb tot luxe de detalls les seues vivències en aquella festa de la poesia —que novament s'estengué durant diversos dies— a través de dos llargs articles periodístics, en els quals es referí a Barcelona com

la hermana mayor de Valencia, la población unida a nosotros con tantos vínculos históricos, y sobre todo eso, la sede de la nueva poesía, de la poesía de la Renaixensa, impregnada de aspiraciones nobles y generosas, que si tienen algo de imposible, por eso mismo son más simpáticas, pues que de inasequibles anhelos vive toda poesía verdaderamente ideal.⁸²

És evident que el director de *Las Provincias*, que en aquells mateixos articles s'autoqualificà de «regionalista de agua tibia»,⁸³ es mirava les aspiracions patriòtiques dels catalans amb uns certs escepticisme i distància.

D'aquesta manera, Llorente explicà que en aquella edició dels Jocs Florals es donà cita el més granat de la literatura catalana, des de Joaquim Rubió i Ors, «el decano infatigable», fins a Àngel Guimerà, «gran lírico y gran trágico», tot passant per Jacint Verdaguer, «el excelso vate». I que el certamen s'inicià amb un discurs del «virtuoso y celosísimo» bisbe Morgades, a qui qualificà com a «catalanista de los más extremados; podemos llamarle ultra-catalanista». «Respetando la

81. Rafael Tasis, *op. cit.*, ps. 201-206, descriu aquests Jocs d'una manera molt completa.

82. VALENTINO, «Los Juegos Florales de Barcelona», *Las Provincias* (11-5-1893).

83. VALENTINO, «Los Juegos Florales de Barcelona», *Las Provincias* (14-5-1893).

unidad patria», continuava el valencià, «el docto prelado aspira á la restauración de la autonomía catalana, y tiene fe en su obra».⁸⁴

La festa aixecà una certa polseguera i no poques susceptibilitats polítiques, les més sonores de les quals, curiosament, no vingueren de la banda de Catalunya, sinó del discurs de gràcies del consistori de mantenidors, que havia escrit Alfredo Brañas i que fou llegit pel secretari del jurat, Josep Puig i Cadafalch (que en la part necrològica de la memòria que n'elaborà tingué un record per a Constantí Llobart, mort un mes abans). Tot i que Llorente qualificà el regionalisme del gallec de «soñador y lacrimoso» i «radical», també afirmà que «en su regionalismo, muy utópico sin duda, no hay nada que deba espantar á los amantes más celosos de la unidad española; pero le dá formas algo ofensivas para los poderes constituidos». I és que les paraules de Brañas molestaren notòriament el capità general Arsenio Martínez Campos. I fou així que, en acabar la cerimònia, el general s'acostà al president del consistori i li digué que, si haguera sabut quines coses sentiria, no hi hauria assistit. Llorente comentà que potser Martínez Campos, «que peca de impresionable y franco», havia fet malament d'expressar públicament el seu disgust; i que «lo mismo, ó quizás mas, que el cate-drático de Santiago, había dicho, en el sentido de aquellas que yo llamo exageraciones, el reverendísimo obispo de Vich, sin alarmar a nadie. Virtud es la fortaleza, pero también lo son la prudencia y la templanza».⁸⁵

Tal com relatà Llorente, en el tradicional banquet en honor dels mantenidors que tingué lloc aquell dia a la nit, i en la reunió de la Lliga de Catalunya que se celebrà l'endemà al Saló de Cent —és a dir, en la part «reservada para los paladines y soldados de la *Renaixensa*, para los promovedores y secuaces de esta cruzada literaria, que algunos aspiran á convertir en cruzada política»—,⁸⁶ els sentiments lírics adquiriren major energia i expressió entre els poetes i oradors «que quieren llegar á los fines prácticos del renacimiento catalanista iniciado por los trovadores de los Juegos Florales». És a dir, que l'incident protagonitzat per Martínez Campos no aconseguí sinó «caldejar» els

84. VALENTINO, «Los Juegos Florales de Barcelona», *Las Provincias* (11-5-1893).

85. *Ibid.*

86. VALENTINO, «Los Juegos Florales de Barcelona», *Las Provincias* (14-5-1893).

ànims dels «catalanistas más exaltados». I que, tot i que s'hi llegiren diverses poesies, com ara la valenciana «La barraca», sembla ser que la composició lírica que donà el to de la festa fou l'«Himne patriòtic per la festa de Ripoll», que era obra de mossén Collell, que Llorente qualificà de «valiente composición» i d'«himno belicoso», i que fou reproduït en *Las Provincias*.⁸⁷

La festa finalitzà amb una nova «Anada a Montserrat» en què, a banda de pujar al ferrocarril-cremallera inaugurat pocs mesos abans, vint-i-quatre dels poetes i literats aplegats al voltant d'aquells Jocs Florals extraordinaris de 1893 gaudiren d'un ambient summament fraternal i de «dos jornadas inolvidables»,⁸⁸ un aplec que tant evoca aquell altre portat a terme vint-i-cinc anys abans, en maig de 1868. De retorn a Barcelona, tothom parlava de la festa de consagració del monestir de Santa Maria de Ripoll, restaurat per l'impuls del bisbe Morgades, que havia de tenir lloc el 2 de juliol, i que novament comptà amb la presència de Llorente.⁸⁹

És molt probable que la manifestació pública de catalanisme polític que es produí durant els Jocs Florals de Barcelona de 1893 tinguera alguna cosa a veure amb la futura absència de valencians —en general, molt refractaris a acompanyar la seua activitat literària de reivindicacions polítiques— en les cerimònies subsegüents. De fet, no hi consta la presència de cap valencià fins a 1908, l'any en què festejaven la cinquantesima edició i l'ancià Llorente fou novament convidat en qualitat de president honorari. Encara que no pogué participar, tal com tenia previst, en la cerimònia de lliurament de premis a causa de la malaltia de la seua esposa, sí que assistí —acompanyat del seu fill homònim— als homenatges a Manuel Milà i Fontanals, Emili Vilanova i Jacint Verdager que es produïren en els dies posteriors.⁹⁰

87. *Ibid.*

88. *Ibid.*

89. Amb el títol «Santa María de Ripoll» i el pseudònim Valentino, Llorente redactà cinc cròniques que aparegueren en *Las Provincias* els dies 5, 6, 7, 8 i 9 de juliol de 1893, respectivament.

90. Sobre aquesta qüestió, vegeu el meu treball: «Teodor Llorente i l'homenatge a Jacint Verdager (1908)», *Miscel·lània Ricard Torrents. Scientiae patriaeque impendere vitam*, Vic: Eumo, 2007, ps. 475-483.

En resum, doncs, podem assenyalar que la presència de valencians en els Jocs Florals de Barcelona durant el segle XIX fou freqüent, eloqüent i notòria, sobretot en les primeres edicions, tal com correspon a dos territoris veïns que comparteixen llengua, cultura i història. I que dues coses semblen evidents: d'una banda, que els catalans convidaren els seus col·legues valencians amb la voluntat d'ampliar, tant com fóra possible, l'horitzó geogràfic de la seua labor, i d'evidenciar la unitat cultural, lingüística i literària del territori catalanoparlant; i, de l'altra, que els valencians acceptaren la invitació a assistir-hi convençuts que representava un impuls i un reconeixement al seu esforç i treball, i que els Jocs Florals de Barcelona els dotaven d'un prestigi i d'una experiència que els estimulaven a prosseguir en el camí encetat. I també perquè aquelles participacions els permetien eixamplar el seu cercle d'influència i oxigenar la seua dedicació cultural i patriòtica, una labor que, tal com també passa avui en dia, no sempre era ben entesa dins dels límits geogràfics estrictament valencians.

APÈNDIX

DISCURSOS D'EScriptors VALENCIANS PRONUNCIATS
ALS JOCS FLORALS DE BARCELONA (1868-1885)DISCURS DEL SR. D. JACINTO LABAILA (1868)⁹¹

Excel·lentsim Senyor:

Plé de goix, ab lo entusiasme que inflama lo meu còr de poeta, alse ma véu en este històrich saló y davant dels dignes sucesors dels anti-chs y honorables Concellers; cabentme l'honra de que la primera veu valençiana que s'oixca en este àmbit y en esta gloriós dia siga la mehua. Plé de goix assistijch á esta solemne festa literaria que, pera gloria de Catalunya, te lloch tots los anys; esta festa á la que donen brill ab sa presencia tant[s] homens notables en tots los rams del saber humá; esta festa de l'ilustració que té per públich l'intel·ligencia y l'hermosura.

Barcelona pot estar orgullosa de los Jochs Florals, ells han segut lo poderós estimul qu'ha fet cultivar la llengua catalana en terra de sahó y d'eixa sementera han brollat flors y fruit en abundant progrés; eixa lluyta de l'intel·ligencia ha cridat al palenque á nous poetes, que lluytant han creixcut, qu'han ixit d'ella vencedors jagants y... no fá molt temps que, ante nosaltres, alguns d'ells acaben d'exercitar ses forces atletiques. Per los Jochs Florals hui pot lluir Catalunya literatura propia sehua, la poesía lírica, lo teatro, la novela y lo periodisme, poden fer bòre ab orgull obres notables.

Una decada de Jochs Florals ha corregut desde l'infantesa á la puertad de la llengua catalana del renaiximent: en eixe curt espay de temps, Catalunya ha estés sa renoméná y son entusiasme no sols dins d'ella sino fòra de son territori; volant en ales de la fama, volant pels aires ha aplegat á Mallòrca y ha despertat ab un bés de carinyo á sa

91. *Jochs Florals de Barcelona en 1868. Any x de sa restauració*, Barcelona: Llibreria de Alvar Verdaguier, 1868, ps. 313-319. Amb el títol «Discurs de gracies llegit en Barcelona, en lo saló de Cent, en los Jochs Florals de dita ciutat de l'any 1868», fou reproduït a: Jacinto, LABAILA, *Flors del meu hort*, València: Imprenta de la Casa de la Beneficencia, 1882, ps. 270-280.

antigua germana que silenciosa dormia: mes tart manprenent un altre vol ab ses ales llaugeres s'ha aturat en Valencia, y abrasantse ab amor á sa altra antigua germana, la indolent sultana, l'ha fet sortir de son llit de flors, desde'l qu'ella contemplaba'l transparent blau de son celage, enervada per los perfums de sos boschs de taronjers. Moguda per lo potent impuls del moviment literari de Catalunya, Mallòrca despertada, pren part en ell, pren part molt gloriosa; y Valencia ix de son marasme al crit carinyós de la veu tendra d'alguns dels seus ingenis, que fan reviure ab sos escrits la llengua mes de tres segles olvidada, la llengua de Ausias March y de Jaume Febrer.

Jo, l'últim dels escritors valencians, vinch en este dia ab tota la satisfacció del meu còr entusiasta á saludar á los poetas catalans ab nom y representació de los de Valencia y vaig á manifestarlos l'agrahiment qu'omplí mon ánima per lo càrrech pera el que m'anomenaren en lo Consistori, la galanteria catalana y la convicció de que treballe ab fé cèga per lo llustre de nostra literatura, y no'ls tituls ni'ls merits, de los que, per desgracia, estich completament despullat.

Jo salute ab afecte á Barcelona, á la noble Comptessa, qu'en lo pasát cridá l'atenció de tots los pobles ab lo rumor victoriós de ses conquestes y que hui, en los temps de los combats de l'intel·ligencia, crida també la atenció dels pobles ab lo rumor de los triunfos del ingeni de sos fills: jo salute á la ciutat comptal que, no cabent ja dins sí mateixa s'eixampla y desparrama per sa contornada, com eixampla y desparrama'l cèrcol de ses idees y de ses obres literaries en progresió creixent; jo puch dir d'ella, copiant al poeta William Bonaparte-Wyssel:

Reyna blanca sentada prop del ona,
oh noble Barcelona...
 te veig esser lo cor de un altra Espanya,
 lo Paris de la mar.

Motius pera crehúrelo.

Barcelona no es tant sols la metròpoli espanyola del comerç y de la industria, es la patria del entusiasme, es la font dels sentiments nobles, es la mare carinyosa de sos fills. Lo mecanisme de la sehua industria, lo ruido de les rodes de les màquines no afluixa sa intel·ligencia, no apaga

los llatits de son còr: entre'l fum del carbó de pedra ajuda á alçar al cel ab ses espales á sos fills que hu mereixen y ab les mateixes mans que contenen lo producte ordinari de son comer, aplaudix ab forts picaments als poetes, als artistes, als homens notables que florixen en tèrra tan privilegiada. Si jo no haguera tengut la sort de naixer en lo jardí d'Espanya que s'anomena Valencia, desitjaria ser fill de la noble Comp-tesa, que ab peu segur avança per lo camí de la moderna civilizació, desitjaria ser fill de Barcelona. Com no es ella ma mare, puch donarla en publich esta mostra debil del carinyo que'm mereix; puch saludarla ab l'afecte de familia y ab la vèu conmoguda y tènra de mon agrahiment.

Honrós, falaguer, mereixcut es pera Barcelona bore chunt en esta històrica festa als poetes castellans, als provençals, á les ilustració[n]s de tota Catalunya que, pera saborejar los fruits del enteniment s'han reunit per la llaçada poetica y suau de los Jochs Florals.

Encarregat yo per lo Consistori de manifestar la viva satisfacció qu'ha produit en nosaltres l'acudiment á la festa de tantes notabilitats de llochs tan diferents, no encontre paraules pera espresarla dignament: miserable y pòbra es sempre la paraula humana pera descriure sentiments vius, perque eixos sentiments naixen ab lo perfum de un altre mon, ab un perfum celestial, que no te res que bòre ab la natura-lea humana del hòme y que nos fá futjir del fanch de la tèrra alsantnos á la altura del infinit; á eixa altura ralla l'agrahiment dels jutjes de lo certámen de los Jochs Florals de enguany.

Escriptors, poetes qu'han deixat vostres llars per vindre á honrar nostre festa, ya acabeu de bòre que poden presentar tituls llejitims los gladiadors catalans qu'han lluitat en lo circo de la poesia: ya podeu bòre l'entusiasme dels combatents y lo gran número de los que, ab molt templadas armes, se llançaren al combat.

Cada any creix lo número dels lluitadors, cada any les lluites son mes jagants; per lo que, jovens qu'os dediqueu á la poesia en Provença, en Mallorca, en Catalunya, en el Rosselló y en Valencia, cada any te major mérit lo venciment, cada any coronaran los vostres fronts ab glòria de mes greu, los llores de la victòria.

No sols se deu lo brillo y la renoméná de los Jochs Florals als poetes; se deu en gran part al ilustre Ajuntament qu'els va crear baix sa sombra protectora, qu'els colocá carinyosament en esta històrica

estancia que recorda la gloriòsa història de Catalunya y los grans fets de aquells heroes que vestien la gramalla rotja y eren coneguts pel nom de concellers, com ells los seus successors saben acullir y defén-dre ab generosa protecció tot lo noble, tot lo gran de que justament se enorgullix Barcelona; ells y lo respectable còs d'adjunts ajuden ab ses llums y ab sos esforços materials al decór, á la vida, á la renoméná de los Jochs Florals; tots ells mereixen l'agrahiment de los poetas, de los mantenedors de tots los anys y del publich numerosisim que s'apinya en esta festa, omplint la gran cabuda de este saló historich.

He parlat fins ara del publich de la inteligencia y avans de finir mon breu discurs vullch dirijir curtes paraules al publich de la hermo-sura.

Si yo no estigues ben convensut de la bellea de les filles de la ciup-tat comptal, jirant la vista per tots los anguls de lo saló em convenceria en este moment, al bòre les moltes hermosures que faborixen ab sa presencia la festa floral. Me sorpren que siguen tantes en número y esta sorpresa fá mes gran eloji que quant jo poguera dir de les filles de Catalunya: yo vinch del Parais de Espanya, yo vinch de Valencia, ahon l'Amor deixá caure sá dolça mel en los llábis de les dònes, en-cenènt ab lo foch de ses flames los ulls brusénts de les filles del Turia; vinch de Valencia y 'em sorpren la bellea de les jóvens catalanes.

Jo las salude ab lo galant afecte del poeta, ja qu'elles nos com-plauen no sols venínt á la festa, sino contribuint á son major lluiment, ó per millor dir, orijinant los Jochs Florals, inspirant y creant poetas.

¡Oh, si, la dòna es la musa dè la joventud! Al calor de ses tendres ullades naix l'home á una segona vida, á la existència del amor; ab lo amor naix la poesia... que l'amor y la poesia son dos raigs de senti-ment que illumenen al mateix temps, juntanse en una sola llum, lo còr del home adolescent.

La dòna es la primera musa dels poetas.

La dòna es la inspiradora de los Jochs Florals y per aixó está molt ben proclamada Reyna de la Festa.

¡Oh jovens catalanes! obra vostra es eixa pleyada de cantors qu'honren á Catalunya, vostra africana bellea fá ardir en l'ànima dels homens le foch sagrat de la poesia, fá que canten ab nerviosa y entu-siasta vèu amor y patria. Inspireulos sempre tant gloriosos sentiments,

siau dignes filles de la noble comptessa qu'agrusá vostres bressols y recordeu sempre que les mares fan als homens, pero les doncelles fan á los poetes, pues de los sentiments que inspiren les dònnes naix ó el enbrutiment ó la civilizació de los pobles.

HE DIT.

PARLAMENT DE GRACIES D'EN VICENTS WENCESLAU QUEROL,
ALTRE DELS MANTENEDORS (1872)⁹²

PATRIA. FIDES. AMOR

I

D'un plech d'exes montanyes, d'un dels casals que'ls roures
voltan en les garrigues dels Pyrineus vehins,
sis setgles fá, els meus avis, durs fills de l'aspra serra,
surtiren quant en Jaume alçá'l penó de guerra,
esglay dels sarrahins.

II

Y al devallar dels cingles vers les flayroses planes,
per l'or del sol cambiantne l'argent pur de les neus,
l'escalf sant de la patria duyen al cor mos avis,
los lays d'amor dels poetes catalans en los llavis,
y en los escuts les creus.

III

Jo que una breu estona vinch á sèure á esta antiga
sagrada llar ahont crema lo foch del avior,
com los soldats d'en Jaume, nét d'ells y germá vostre,
los tres mots per divisa encara ab ergull mostre
de PATRIA, FE Y AMOR.

92. *Jochs Florals de Barcelona en MDCCLXXII. Any XIV de llur restauració*, Barcelona: Estampa catalana de Llogari obradors y Pau Sulé, 1872, ps. 129-134. Amb el títol «“Patria. Fides. Amor”, per Vicents W. Querol, Valencia, maig 1872», fou reproduït al *Calendari Catalá per a 1873*, Barcelona, 1872, ps. 85-88. Amb l'ortografia actualitzada, fou transcrit per Lluís Guarner a Vicent W. QUEROL, *Rimes catalanes*, València: Tres i Quatre, 1980, ps. 67-69.

IV

Fill só de la joyosa vila que al sol escampa,
 tot temps de fresques roses brodat, son mantell vert;
 la coronada ab pámpols y fruyts que la llum dora,
 la que la seda fila, la que remembra y plora
 l'alarb en lo desert.

V

Fill só de la que guaytan com dos gigants catiua
 d'un cap Penyagolosa, de l'altre cap Montgó;
 de la qu'en l'aygua juga, de la qui fou per bella
 dues voltes desposada ab lo Cid de Castella
 y ab Jaume d'Aragó.

VI

Be prou que n'ensomnian, d'aquell llarch maridatge
 de trescents anys, les glories, avuy sos fills darrers;
 be prou que ab mut coratge veèm com les gralles negres
 volan p'els cims hont feyen sols en jorns mes alegres
 llurs nius los esparvers.

VII

Llavors tu, oh Barcelona, á un temps soldat y náuxer,
 la espasa als llocs cenyida y per ceptre el trident,
 per tos vaxells vetllavas del mar blau á la vora,
 junt á Montjuich que s'alça com una inmensa prora
 navegant vers l'Orient.

VIII

Y llavors tu, oh Valencia, palaus y temples gòtics
 bastíes, y els rius feyes esclaus empresonar
 pera regar les hortes que avuy son ta bellea,
 y els rims de tos poetes anavas, Galatea,
 cantant prop de la mar.

IX

L'AMOR, la FE y la PATRIA, foren tres bones fades
 que'l breçol dels meus pares varen trenar llavors,

la FE ab les verdes paumes del martyri y la gloria,
la PATRIA ab los que guarda llorers eterns la historia,
y ab la murta els AMORS.

X

¡La PATRIA...! En corts ò en lluytes, ab sanch ò ab veu valenta,
contra els estranys la terra, los Furs contra el dret real,
be els defençá Valencia ab clar seny y ab mans fortes,
per ço el punyal d'en Pere gravá dalt de ses portes:
«Dues voltes lleal».⁹³

XI

La FE...! Del humil frare mestre Vicents encara,
ressó dels antichs setgles, retruny l'ardenta veu
qu'en lo Concili als Papes, als Reys devant sos nobles,
y per les amples places, cridá, als estols dels pobles:
«¡Honra y temor á Deu!».⁹⁴

XII

L'AMOR...! L'ombra d'en Ausias á tan bell mot axeca
lo front del llit de marbre, ficsant los trists esguarts,
y plany de nou les trobes de sa immortal ferida,
ell, per qui fou la dona entre els dols de la vida
com un *llir entre carts*...⁹⁵

XIII

Jovent de Catalunya, nous trobadors, del nostre
sagrat avior siáuene, jo us prech, custodis feèls.
Si l'arbre boscó axeca fins al cel blau les branques
hont los aucells s'aturan y esclatan les flors blanques,
es perquè enfonza raèls.

XIV

May com avuy qu'Espanya ovira envergonyida

93. Divisa de la Ciutat de Valencia.

94. Divisa de Sant Vicent Ferrer.

95. Divisa d'Ausias March.

trencats corona y ceptre, brut son mantell de fanch,
 sos fills en lluyta infame, y's veu menyspreada y sola,
 may com avuy n'es digne qui el gonfanó tremola
 ab les barres de sanch.

XV

May com avuy qu'el Dubte glaça los cors y brollan
 per tot fonts d'impuresa hont beu lo poble á doll,
 may com avuy n'es digne qui diu la oració tènbra
 y en les desertes ares cubert lo front de cendra
 dobla el cap y el genoll.

XVI

May com avuy que l'Odi esmola els ferests glavis,
 y ven al encant l'ánima sos sentiments per l'or,
 may com avuy n'es digne qui l'olivera planta
 y coronat de ròses al mon, trobadors, canta
 la dolça lley d'amor.

Valencia. Maig de 1872.

DISCURS DE GRACIAS DE D. VICENS BOIX (1877)⁹⁶

Senyors:

L'honorable Consistori s'digná recordarse del meu nom, pera col·locarlo entre los dels Mantenedors de la present festival lliteraria y m' doná ademés la comanda de dirigirvos la meua pobra paraula, pera posar fita á aquesta reunió tan imponent, com digna del gran poble de Barcelona.

Y aquí vinch, Senyors, obedient al vostre manament, y omplint lo meu encarrech de bon grat; col·locat entre tantas grandesas de la molt alta y molt poderosa Ciutat Comtal; desvanit por l'esplendor d'aquesta

96. *Jochs Florals de Barcelona. Any XIX de llur restauració. MDCCCLXXVII*, Barcelona: Estampa La Renaixensa, 1877, ps. 231-238.

manifestació; portant ab fatiga la rócega dels meus anys, y arrobat á altres regions per los torrents armonisosos de la poesía, que ja fonch dels nostres avis, y buscant dintre de lo meu cor las paraulas que vinch á dir. Molt petit empres de la gran paraula de nostre dignissim President, que tantas glorias ha donat á l'Historia dels nostres jorns, y humil admirador del renom, ben conquerit, dels meus Companys, sento que manca el coratge á la meua imaginació, perduda ja en lo gel de la etat y dels desenganys, y que lluny de la vida dels amors y dels somnis y molt mes lluny del temple del geni, no hay lograt en jamay inscriure lo meu nom entre els que saben, els que pensan y els que cantan. Y mes encara, Senyors; sento no poder ni parlar ab la dolça severitat de la vostra pronunciació, sino ab la suau y no ja original de la mehua terra, que essent germana vostra, molt prehuada, ha donat á la sua paraula la cadencia embaumada de las seuas flors, y l'encant d'un cel que fa brotar per totas parts el amor y la serenitat. Que m' siga permes, Senyors, sentirme orgullós al considerarme per la vostra benvolença lo representant de la molt grata Regina del Turia, que reposa en son llit de flors; y orejada per las brisas del mar, guarda baix son mantell las fullas d'una gran historia, que es també la vostra historia, agarrada á la Creu ab una fe que may s'apaga, y donant inspiració als seus poetas y artistas, coratge als seus guerrers, y virtuts al seus Sants. València, Senyors, us saluda; y l'hom, que d'allí es vengut, recullint las simpatías dels que cantan els patiments de l'ánima y las grandesas de aquella terra, sia en la llengua d'Ausias March, ó be en la de Cervantes, las deposita humilment en las mans de la gran Ciutat dels Berenguers, oferint l'abras de pau á sos antichs germans los trovadors de Catalunya, de Provença y de Mallorca. Valencia, sempre la mes jove, saluda á Barcelona, sa germana matjor, sempre gran entre els fills del immortal Regne d'Aragó. ¡Cuán grat es, Senyors, conservar esta germandat establida per lo valor y la fe del molt alt y poderós Rey en Jacme I.er que, ab sos cavallers de Catalunya, de Provença y d'Aragó es anat á despullar de son turbant, mes no de sa bellesa oriental, á la tan estimada Valencia, rodetjantla ab la llum de la fe, y posant en sas mans lo llibre sagrat del Evangeli, las tradicions dels seus mártirs, l'agricultura dels seus alarbs, y la part mes acceptable de la civilisació cristiana y la civilisació dels darrers Senyors.

Desde llavors València, per l'orige de sa reconquesta, per sos primers pobladors, eixits d'aquesta terra de braus y robustos fills del treball, y per la acceptació de sa llengua, que fonch la llengua dels seus guerrers, dels seus benaventurats y dels seus sabis, ha guardat en tot temps ab Catalunya relacions de moltissim interés que forman avuy la vida dels pobles moderns, en la existensia de una y altra, per lo camí de la industria y del comers.

València mostra en los cuadros de la seua historia els noms dels Moncadas, dels Centelles, dels Vilaraguts, dels Castellvis, dels Marra-des y altres mil: y aque[s]ts noms també son vostres: si lurs pares responen á las virtuts espartanas de En Johan de Fivaller, los seus fills responen també al caracter de ferro d'En Guillem de Vinatea. Una mateixa es la gloria dels dos pobles, una mateixa es la llengua y admirable la llibertat en las lleys de cada hù, cuan eran reconegudas per totas parts, y en totas parts feyan respecte las barras d'Aragó. Nostros avis salvaren de las grans tempestas socials y religiosas dels segles obscurs de la força las ventatjas del comers, las flors de las lletras, la santitat de las lleys y lo pendó de la llibertat.

¿Y qu'és avuy, Senyors, qué representa aquest noble certámen, que arropa els nostres esperits sobre el tropoll de las passions políticas, sino un gratissim record d'aquellas passadas assambleas lliterarias, que enlluernavan lo mijdia de la França y las montanyas de Catalunya, cuan Tomás de Coucy, Gerard de Normandía y Folch, Comte d'Anjou, reblian d'espant y desolació desde las ciutats amuralladas fins els clautres [sic] dels monastiris, y cuan la personalitat humana, nafrada per la ma del feudalisme y reduida ó al silenci ó al torment, ó á la eterna lluita privada, no donava un pas sens rocegar una cadena, sens plorar en la presó, ó sens malehir en la picota? En aquelles asambleas se respirava al menys l'ayre mes pur de la caballería, lo felibre entrava sens baixar lo cap en la cambra daurada del Príncep, pera fer sentir els arrobaments de l'ánima seua, y glorificar la fe, la patria y l'amor. Allí comanava el geni sots l'imperi de una dama que, remontada al fi á la caegoria d'angel de la familia per l'influencia del cristianisme, acullia al trovador en son cant de l'ánima, en son crit de guerra y son himne á la patria y á Deu.

Els jochs florals constituexen l'oasis admirable en las etats de fer-

ro y de las lluitas de la Etat mitja, extenent son esplendor y allunyant las ombres de aquells temps, entre las cuales se escoltaren las veus de Abelard, de Aquino, de Lanfranc y de Lull.

Al entrar en Catalunya la brisa embaumada de la poesia Provençal se trasformá en las voras del Llobregat y al aixecar els esguard sobre la garrida terra de Espanya descobrí una altra llum, qu'enlluernava desde los murs de Córdoba y s'escoltaren al mateix temps els cants planydors, mes reblits de bravura del felibre catalá en sa dolça melengia y el cant biblich del fill del Orient.

¿Cóm us habian de mancar poetas, Senyors, cuan nostros avis veigeren caminar als heroes d'aquesta terra y sos germans d'Aragó á las terras glorificadas per Homero, per Leonidas y per Platon, pera fer repetir sobre la Creu de Santa Sophia lo crit de viaferro dels nostres conqueridors? ¿Cóm us han de mancar poetas, si cada fulla de la vostra historia es un capitol d'una gran Epopeya dels héroes de la Religió y de la Patria? ¿Cóm us han de mancar poetas, si la vostra activitat comercial é industrial desplega la vida de l'inteligencia, estimulantla en todas las esferas pera donarla vostra energia y vostra perseverancia? Barcelona! Barcelona! Ciutat dels monuments, dels records, de l'història y de las tradicions; sias sempre la perla preada del Mediterrani, com jo desitjo que Valencia sia la teu germana ben volguda y ben estimada rival, cómo ne era cuan la vostra raça qu'es la nostra, aixecava la cara enfront de las poderosas Genova, Venecia y Amalfi. ¡Cuánta grandesa en la mar, en la terra, en las lleys, en las costums y en la llengua! ¡Quina historia que s'comensa en la figura de Carlo Magno y passa per lo Corpus de sanch y acaba en l'inmortal siti de Girona! Escrits están els noms de tants personatjes, mes elevats que els Nibelunchs, y escritas admirables historias que parteixen desde els camps de batalla y acaban en las talladas agullas del venerable Montserrat.

Molt be feu, Senyors del gran Municipi de Barcelona, dignes hereus dels vostres inmortals Concellers, de alentat ab vostres premis y ab vostra protecció á aquesta juventut escullida, que s'encarrega de plorar las vostras desgracias, de cantar las vostras glorias y de cridar dels sepulcres de pedra las ombres del[s] vostres avis. Molt be feu, Senyors que formeu la Diputació provincial, record de nostras Gene-

ralitats del Regne, en associarvos al Municipi pera conservar aquesta llengua patria, vigorosa, robusta, abundant y venerable per la seua antigüetat, pera que no s'perdi en la profon turbació de nostre segle y pera guardar lo respecte degut á la memoria dels nostres pares, als héroes de la nostra historia y als genis que brillaren per sa fé y per son talent. Molt bé feu també, Senyors que representeu aquí l'autoritat suprema y vosaltres tots los que honreu aquesta festa ab vostra presencia, en contribuir á donar esplendor á aquest acte tan solemne que caracteriza perfectament la gran civilització del poble Catalá. Tots habeu merescut bé de la patria y de las lletras.

Y vos, Senyora, que vos honreu y nos honreu en aquest acte ab lo títol envetjat de Reina, pero Reina de la Pau, del sentiment y de la inspiració, Reina que ofereix la serenitat del cel de la poesia y de la gloria, y Reina que reb lo vassallatge del geni entre la armonía dels cants, y vosaltres, Senyoras, que sabeu sentir, que sabeu pregar y que sabeu estimar, y que representeu aquí l'amor de la mare, l'amor de l'esposa y l'amor de la filla; vosaltres sou la font de l'inspiració y del consol, porque vosaltres recordeu lo conjunt de tots los amors recullits y santificats al peu de la creu y sobre el altar sangrient del Calvari. Rebeu de las meuas mans tremolosas l'homenatge de agrahiment per haber prestat á nostra reunió l'espléndida atmósfera que rodeja vostra bellesa, fentnos respirar un aura de dolç benestar; persuadidas de que pera l'humanitat y pera els poetas sobre tot, vosaltres sereu sempre la vida, l'consol, la felicitat y l'inspiració.

¡Honra, donchs, als fills predilectes del geni!!! ¡Gloria á Barcelona!
¡Gloria á Catalunya!

HE DIT.

DISCURS DEL SR. PRESIDENT DEL CONSISTORI,
D. TEODOR LLORENTE (1880)⁹⁷

Senyors:

Quan se ajunta la família en les festes de la llar, si entre'ls germans que allí se congreguen en grata comunió, hi há un d'ells que vingué de lluny pera seure á la paterna taula, tots lo festejan y li donen lo lloch prominent, encara que siga'l més menut.

Jo soch, il·lustres senyors, jo soch eixe germà petit, que avuy, per vostre amor y cortesia, en conte del darrer, qu'em pertanyia, ocupe aquí lo primer lloch entre companys més dignes; y tinch que endressarvos la paraula, confús per la honra immereixcuda; satisfet y contentíssim, però, del afecte que entranya y que pregona. Satisfet y contentíssim, assí mateix, per la ocasió que me dona, de fer, ab més solemnitat, l'encàrrech que porte de ma Valencia benvolguda.

Dos anys fá, no més, un llorejat poeta, Mestre peritíssim en Gay Saber, ocupant, ab més autoritat que jo, aquest mateix sitial, vos portava'l bell mot de *germandat* de les Illes Balears «d'aquelles illes florides ab sos amellers y oliveres, perfumades pe'ls tarongers, aman-yagades per lo dols oreig de la vostra mateixa marinada». Volguera jo tindre sos poètics dictats pera trasmètervos la salutació, igualment fraternal, dels Trovadors del Turia, dels que á l'ombra de les paumes orientals y dels llorers del gran rey conqueridor, remembren les glories de nostra antiga patria comuna, y canten ses ditjes venidores en la dolsa parla de Ausias March y Jaume Roig, aixecant com senyera de nostra renaixensa l'històrich Penó del Rat-Penat.

¡Germania, germania! vinch á cridar jo aquí, com cridaven nostres avis; mes no brandant, com ells, lo ferro de les lluytes sanguinoses, sinó florida branca de olivera. ¡Germania, germania per a tots los que, com víncul de més estreta parentela, dins de la gloriosa família espan-

97. *Jochs Florals de Barcelona. Any XXII de llur restauracio. MDCCCLXXX*, Barcelona: Estampa La Renaixensa, 1880, ps. 27-29. Amb el títol «Discurs presidencial dels Jochs Florals. Any 1880», fou reproduït al cap de vint-i-nou anys (amb motiu de la coronació popular de Llorente) a *La Veu de Catalunya* (13-11-1909).

yola, parlem encara la llengua naixcuda del vell tronch llemosí! ¡Germanía, germanía entre tots los que en Valencia, Mallorca y Catalunya despenjen la citra empolegada, los que regiren oblidats arxius, los que refan ab ses nobles muses los monuments de la antigor, los que repleguen en los llabis del poble la materna parla per purificarla y ennoblirla, y en son cor los sentiments patris pera engrandarlos y entréndrelos! ¡Germanía també pera aquells que més enllá del Pirineu, per damunt de la barrera de la nacionalitat, y sense pretendre trencarla ni destruir, nos allarguen la má en penyora de antiga y agraphida amistad! Tots ells son cridats á esta lluyta de la Poesía, y tots ells ne surten triumpfants y llorejats.

¡Quína gloria pera Catalunya, quína gloria pera Barcelona, la festa que avuy celebrem! Puig que jo no soch fill d'esta noble terra, puch dirho en veu alta y forta, sense que sone á propia llahor. Famós era en tota Espanya'l poble catalá, famós era en tot lo món, com poble treballador, industriós y honrat, y caminava en nostra Patria al front del pacífich progrés del que se glorifica'l present segle. Avuy demostra que eixe esperit actiu y práctic, eixe enginy escrutador, eixa fecunda virilitat, no está separada en son cor del sentiment puríssim del Art y la Poesía.

¡Y aquesta es la corona lluminosa de la Humanitat! Benehit y sant es lo treball, á que está condemnada en esta Terra, nobilíssima es la tasca que compleixen lo llaurador que obri'l solch, l'obrer que encen lo fornall, lo mariner que desplega les veles, lo sabi que capficat estudiá les lleys de la Naturalesa; però tot això, que nutreix la vida, no omple per complet lo cor, encès en la triple flama de la Fe, la Esperansa y l'Amor. Al anyorament de nostra patria celestial respon en totes les ànimes generoses la Poesía, y es un gran poble y (lo que val més) es un poble bó, el que deixant un dia, pera reprènderla al endemá, la fatigosa feyna, de esta manera se congrega solemnement en la festa anyal dels JOCHS FLORALS.

¡Poetes de Catalunya! A vosaltres se deu, en gran part, este resultat gloriosíssim: á vosaltres vos toca correspondre á ell ab novell esforços. ¡Poetes de Catalunya, jovent valerós que vens á rebre de mans de la bellesa lo premi de la victoria: *avant, amunt!* ¡Avant, sempre avant, per lo camí del estudi profitós, del perfeccionament literari, del gust

artístich, de les claredats del talent, dels atreviments del geni! ¡Amunt, sempre amunt per lo camí de la purificació del cor, de l'ennobliment del esperit, de la aproximació constant de la Poesía á sa font eterna, d'hont mana á plen doll per consol de la pobra Humanitat!

DISCURS DEL SR. PRESIDENT DEL CONSISTORI,
D. VICENS W. QUEROL (1885)⁹⁸

Senyor Excelentíssim:
Senyors:

May més vera y justificada que vuy la pahorosa modestia de qui, núu de tot merit y expatriat, molt temps fa, de la república literaria, ve á seure en eixa cadira presidencial, que deuria trovarse buyda y encobertada de negra sarja, com en signe de dol per la plorada mort del sabi eminentíssim que la enaltí ocupantla per primera vegada. Mestre ben aymat y consultat oracle del renaixement llemosí, sembla que al anarsen d'entre nosaltres haja deixat en desvaliment y orfanesa les lletres catalanes. L'estol de sos deixebles remembrará sempre y tramentrá á la posteritat les qualitats de cor y de seny que formavan la fesomia moral d'En Manel Milá, en qui, per benhaurada unitat, les virtuts y'ls talents se confonian com la doble manifestació d'una intel·ligencia sanitosa.

No era destorb la senzillesa de la seua ánima pera que endevinás ab intuició segura los resors amagats de les accions humanes al judicar los fets històrichs; no era obstacle la minuciositat pacient del seu anàlisis pera que tragués d'eixos estudis comparatius les lleys clares y netes d'una generalisació exactíssima; aixís com la erudició ben triada

98. *Jochs Florals de Barcelona. Any XXVII de llur restauració. MDCCCLXXXV*, Barcelona: Estampa La Renaixensa, 1885, ps. 39-49. Fou reproduït també a *Discurs llegit en los Jochs Florals de Barcelona lo día 3 de maig de 1885 per En Vicens W. Querol, President del Consistori*, València, 1885; a *Las Provincias* (5-5-1885); i a l'*Almanaque «Las Provincias» para 1886*, València, 1885, ps. 82-87. Amb l'ortografia actualitzada, fou transcrit per Lluís Guarner a Vicent W. QUEROL, *Rimes catalanes*, València: Tres i Quatre, 1980, ps. 87-94.

y'l coneixement á fons de totes les literatures neollatines no impedia la realisació de la seua propia obra artística en lo que té de mes difícil la concepció poética, en la imitació perfecta dels modelos de la literatura popular.

El judici, la imaginació y'l sentiment se partien per igual aquella ànima equilibrada, y esta armonía de facultats, ab les quals valuava com á estrany lo treball propi, feya que est sortis perfet y empremtat ab lo segel de les obres perpetuals.

En elles está clos per sempre lo seu enginy etern, aconortannos del seu allunyament; car, en esta gran familia del art, no emparentada per la sanch, sino per l'amor del ideal y de la gloria perdurable, no es pas just que's plores á qui es ja ciudadá per dret propi del regne de la immortalitat.

En esta gran festa anyal de la antiga y forta raça catalana, que congrega fins als més llunyadans parents á renovar los sacraments de la fé, del amor y de la pátria, just es que'l primer recort sia per els que'n s daren exemple en vida, y son avuy molt més presents entre nosaltres per lo mateix que la mort desapietada nos els roba. Cert n'estich que llurs ombres benhaurades gotxan y están ab nosaltres en esta gloriosa diada.

Jorn desitjat, com breu repós de la afanyada vida del nostre poble, en que, deixant per una estona les greus ocupacions de la vulgar existencia, y enlayrant l'ànima á dalt á dalt, vers los cims ideals de la bellesa eterna, somniem, breçats en los braços de la poesia y galejats ab los cants dolcíssims del matern llenguatge, que se aixecan y ens passen devant dels ulls totes les grandeses de nostra antiga historia, y ens enlluernan ab sos raigs totes les mitx-guaytades esperanses del esdevenidor.

¡Poder inmens y miraculós lo de la vera poesia! Tot lo que finí reviu quan son ceptre d'or ho toca; tot s'endevina quan fixa sos ulls en les foscuries de lo que no ha nascut encara. Semblant á Deu, de qui es filla, confon en un sol temps immutable lo passat, lo present y lo pervindre, y sa mirada clarejant abarca tot lo cercle infinit que traçá'l cel com lllindar de la inteligencia humana.

Allá ahont la pensa abismada del sabi descobreix una lley nova del mon moral ó físich; allá hont la imaginació creadora del inventor ó

del artista trova una mena de no conegudes maravelles; allà hont l'escalf del sentiment místich, amorós ó patriótic, engendra'l sacrifici del mártir ó la abnegació del héroe, allí's trova la poesía, com la misteriosa fada de les rondalles de la infantesa, que guardava, per els que endevinavan la paraula sagrada, los tesors amagats en los avenchs de les montanyes.

¡Ditxosos los que cercan eixos tesors y endivinan eixa paraula! Triats foren per la sabia divina per esser llum claríssima, que guie en les nits calitjoses dels temps la peregrinació treballosa de la humanitat sobre la terra. Que ella, la vera poesía, es com una continuada revelació, tramesa per l'arrobament del ánima, y una conversa del esperit humá, deslliurat dels lligams de la materia, ab sos germans del cel, als que, en lo curt desterro de la vida, enamoradament anyora.

Ah, sí: eixa vera poesía, que cull los brots més tendres del nostre cor y les flors més flayroses del enteniment humá, no es pas aquella que's cobreix, com una disfressa, ab son mantell de purpra y l'arrossega brut y tacat per lo fanch de les passions més avilides. No es pas la que nega á Deu ab folles flastomies, tancant les portes del cel y privant d'eixa benhauransa als desheretats de la terra. No es pas la que truca en los pobres alberchs dels menestrals y dels pagesos per dirlos que la felicitat es filla del or y l'or es fill de la forsa. No es pas la que confon els divinals amors, sants engendradors de la nissaga humana, ab la satisfacció carnal dels apetits de la fera; y no es pas la que escarneix lo nom de Patria, fent de la raça del home un ramat més sobre les valls y les conques innominades d'una terra sense historia.

La vera poesía, que avuy festejem nosaltres, es la que riu en la llum del nostre cel y creuha melancólica per l'ombra de nostres nits estelades; es la que dorm al nin ab les rondalles del vell temps, diu á la noya les cansons enamorades, salmeja en les esglesies gòtiques de nostres viles, resa en les ermites bizantines de nostres montanyes, plora en l'angle fosch del fossar de nostres vilatges, y's gaudeix riallera en los aplechs y romiatges de nostres festes. Es la que conduheix la colla de les espigoleres ó balla en lo trull y guarda dintre del vi novell lo sol d'estiu per escalfarnos quan enmortalla la neu planes y serres. Es la que sap les gestes dels nostres héroes, los dictats dels nostres sabis, les troves dels nostres poetes y les oracions de les nostres mares. Es la

que'ns parla d'honra antiga que defendre, de vells usatges que servir, de llibertats y furts [*sic*] que hem rebut com hereus fiduciaris, ab lo sacrament de trametrels sense mancament á nostres fills. Es la que guarda les runes de nostres castells y monestirs, escorcolla nostres arxius, escriu fulla per fulla lo poema de nostres glories, omple de colors los llenços de nostres pintors, y talla en marbre les estátues, filles immortals dels cisells de nostres artistes.

Eixa vera Poesía es l'ánima perpetua de la nostra raça, encarnada en cada nova generació, sempre revivada y sempre la mateixa, que'ns fa viure en lo passat y en lo pervindre ab la unitat dels sentiments y de les aspiracions, que es lo que constituheix lo carácter distintiu y la fesomia propia dels grans pobles.

Be heu fet, donchs, oh experts restauradors de nostra literatura, al traure de la trencada soca del arbre llemosí eix plansó fort y ple de saba que, conreat ab tant de delit, aixampla ja per tot arreu ses branques florides y plenes de fruyts ensucrats. Lo modern geni catalá ha celebrat ja ses noces d'or ab la Musa de les arts, y á fé que n'han surtit d'obres perfectes, com filles hermosíssimes d'eix sant maridatge.

¡Desdixats los pobles que no senten los plers de la poesia ó que no han tingut poetes! Nascuts y morts en l'ombra, com races inferiors y desvalgudes, no deixan pas un recort de son transit ignorat sobre la terra. Esperit perdurable de les nacions que foren, l'art, sols l'art pren la representacio de son valiment quan son cridades al judici de la posteritat. Mercé á vosaltres, pares del renaixement llemosí, la gran familia catalana tindrà veu clara y forta en lo congrés de les nacions llatines per defensar son dret al honrós estament que li pertoca.

Eix renaixement de les lletres es lo signe del renaixement de nostra virilitat. No canten los aucells en los glaçats matins de la invernada. Convaleixents d'una llarga malaltía, sentim ja l'escalfor de la sanch nova que'ns fa batre lo cor. No plorem un passat que no pot renaixer; pero guardem lo tresor sagrat de les virtuts antigues, com la llevar fecunda y sempre sana de la nostra vitalitat, donant gracies á Deu que'ns ha fet veure millors temps. May s'han aixemplat tant com avuy ni s'han vist tant poblades les nostres viles; may cobriren tants de pàmpols los nostres puigs y tossals; may ombrejaren tants d'arbres

fruyters nostres fondalades; may estengueren tant lluny los braços nostres ports per acaronar en ells tantes naus vingudes de totes les mars. Nets agrahts d'aquells lluytadors invencibles que bastiren nostra gran casa payral y clavaren les fites de nostra heretat inmensa, no despenjem dels murs la llansa feixuga ni la espasa rovellada. Obrim, sí, ab la rella lo solch d'hont sortirá lo pa de nostres fills, per compartirlo ab ells en la taula de la familia, altar sagrat hont consagrem á Deu cada dia los fruyts benehts del treball y de la pau.

¡Benhaurats nosaltres, si á eixa felicitat terrena poguessem afegir la exaltació y enamorament dels grans ideals del ánima! La tasca gloriosa pero difícil que'ns está comanada, oh trovadors de Catalunya, es la de deixondir l'esperit endormiscat y l'ort en los braços del sensualisme de la materia. Esplayats entre'ls dos grans misteris de la vida y de la mort; espectadors del continuat miracle de la incesant renovació y transformació del mon físich, sentint reproduhida en la conciencia de cada hu de nosaltres la gran tragedia primitiva del be y del mal, no sembla sino que fugim cobarts d'eixos pahorrosos problemes, com si poguessem evitarlos per medi d'un vergonyós ensopiment.

¡Que'ls raigs lluminosos de vostres inspiracions desfassen les boyres dels nostres duptes, y que vostra vara de profetes feresca los cors empedrehits, fent brollar á doll les clares aygües que refresquen nostres llavis assedegats! Maynaders coratjosos d'una nova creuhada, en lloch del ferest *desperta ferro* dels nostres almugavers, aneu cridant per mitx de nostres pobles: ¡*desperta, ánima, desperta!*

Y llavors podrem mirar fit á fit lo sol clarejant de la bondat y la bellesa sobiranes, d'hont tota poesia emana. Be hau fet en triar est primer diumenge de Maig pera el jorn de la vostra festa. Lo renaixement de la naturalesa es com un símbol alegre de nostre renaixement. Lo cor esclata en canturies quan la terra esclata en flors. No esmenteu la nostra dissort en esta diada joyosa. Tots los dols del nostre passat, tots los patiments dels nostres avis, totes les fosques nubolades de la historia dels últims segles, foren lo mall que'ns enfortí y el foch purificador de las virtuts de la nostra raça. Lo dolor noblement sufert es també una exaltació de l'esperit y abundosa font de les mes castes inspiracions poétiques. Aixís, si este mes de Maig s'engarlanda ab ro-

ses novelles y los rossinyols refilen entre les tendres fulles d'una bona brotada, es perque avans ens ablaniren y fecundaren la terra y netejaren els arbres los vents glaçats de tramuntana, les llargues nits nevades y'ls curts dies plujosos d'un hivern que'ns entristia.

Gaudimnos, donchs, avuy de ple á ple ab les dolçors de la primavera y de la poesia. Nascuts vora eixa mar llatina, engendradora de la deesa del amor y de la hermosura, tots ohim dins del ánima lo ressó dels cantichs immortals que sonen al entorn de les platjes mediterránnees fa prop de trenta segles. Eixes aygües blaves solcá la nau d'Ulises cantada per Homero, lo navili d'Eneas ensalçat per Virgili, y los llenys de les creuhades que inspiraren al Tasso. Il·luminats per eix claríssim cel de la Grecia, per hont volen encara les álgues de Júpiter, los coloms de Venus y els voltors de Prometheu, tots nos sentim arrebatats per les ales de la imaginació envers les visions delitoses del idealisme artístich. Tot nos parla de poesia desde'l breçol á la tomba. Les faules de l'antiguetat, los llibres sagrats de nostra fé, els estudis dels temps clásichs, la vida dramática dels nostres héroes, les rondalles y lligendes populars de la Edat mitjana, lo simbolisme de les lleys consuetudinaries, els miracles de nostres sants, les festes de nostres vilatges, les solemnitats religioses del nostre cult, y fins lo clima paradisiàich que'ns acaricia y la hermosura sempre lloada de nostres castes donzelles, tot fá qu'esta gran festa anyal de la poesia no siga sols lo delit d'algunes ánimes escullides, sino el joyós aplech de tot un poble.

Per ell porto jo als llavis lo bes germanívol que Valencia tramet á Barcelona. La gentil llauradora qu'entre les rives encantades del Guadalaviar y del Júquer plega les menudes perles dels arrosars y cull les pomes d'or del jardí de les Hespérides, m'envia á vos, nobilíssima Comtesa, á fervos acatament. Be us escau, aixís com les superbes castellanés del vell temps, passar los dies de feyna á dintre del palau, filant lo cop de llana ó d'estopa ab fus daurat y entreteixint ó brodant los draps maravellosos, admiració y envetxa d'altres comtats vehins; y be us escau obrir en les grans festes la llarga cambra daurada hont presidiu com regina les noves corts d'amor. A elles he vingut jo, conduït per la fama de vostra discreció y vostra hermosura, com lo més humil dels molts trobadors que us endreçan sos lays enamorats.

Si, per lo estret parentesch que vos uneix ab ma mare, y en recort dels inspiradíssims poetes valencians, m'heu dat lloch tant alt com no merescut en est certamen, á ells tota la honra y á mí tot l'agrahiment. Valencia es vuy, com sempre, vostra amorosa germana més petita. Lo feix que lligá En Jaume no es pas desfet encara, y placia á Deu que no's desfassa may.— HE DIT.

EN L'ACTE DE LA CORONACIÓ DEL BUSTO DE D. MANEL MILÁ Y FONTANALS, LO SR. PRESIDENT DIGUÉ AQUESTAS PARAULAS.

En nom de Barcelona, que rebé per tants anys les lliçons de la seua sabiesa; en nom de Catalunya, que'l volia com hu de sos millors fills; en nom de tota Espanya que'l reverenciava com hu de sos lletrats mes il·lustres, lo Consistori dels Jochs Florals té vuy l'honra de fer la ofrena d'una corona de llorer á la memoria de En Manel Milá y Fontanals.

Com totes les grans doctrines, lo renaixement llemosí té una esglesia militant en eixa host coratjosa de inspiradíssims poetes que rebreu pronte ab picaments de mans en esta diada, y té una esglesia triufant en la memoria d'aquells grans mestres que goxen ja d'una gloria perdurable. En ella, junt á En Aribau es troba ja En Manel Milá, sent tots dos los grans protectors de nostra literatura patria.

ELS JOCS FLORALS DE BARCELONA I LA LITERATURA MALLORQUINA DEL SEGLE XIX

MARGALIDA TOMÀS

Societat Verdaguer

Una repassada als volums dels Jocs Florals del segle XIX ens indica que, de tots els certàmens celebrats al llarg del segle, només en onze no hi hagué cap mallorquí premiat o fent de mantenidor. El fet, per tant, és prou important perquè ens hi detinguem amb detall. Però, ja d'entrada, cal advertir que aquest treball no transitarà pel vessant descriptiu de la nòmina de la gent que hi participà (el quadre final intenta suplir aquesta part) ni pels altres dos —prou interessants— de l'anàlisi dels discursos que hi pronunciaren o de les composicions que hi presentaren.

El simple exercici de repassar els volums a la recerca de la presència mallorquina ens permet veure, ja d'entrada, que aquesta participació mallorquina passà per molts alts i baixos. Per exemple: en arribar a 1900, dels vint-i-quatre mestres en gai saber, cinc eren mallorquins. Però és que, d'aquests cinc, el 1873 ja n'hi havia quatre, i l'altre arribà el 1881. Passa una mica el mateix si ens limitem a comptar els autors premiats: el 12,9 % que constitueix la nòmina de gent de Mallorca premiada està repartida molt desigualment al llarg d'aquests quaranta-dos anys; tot plegat ens indica, és clar, que la relació entre els Jocs Florals i Mallorca no fou una cosa estable i que passà per diverses intermitències, degudes tant a la influència de persones concretes com a dinàmiques culturals i ideològiques diferents entre els intel·lectuals d'una banda de mar i de l'altra.¹

M'interessa, en canvi, enfocar l'estudi de la relació entre Mallorca i els Jocs Florals entesa en una doble direcció: com, quan i per què hi par-

1. Una primera aproximació a la influència que tingué Marià Aguiló en aquesta participació mallorquina als Jocs la vaig assajar a Margalida TOMÀS, «Marià Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona, 1859-1875», *Randa*, núms. 5 i 6.

ticiparen els autors mallorquins i què hi aportaren. Però també, en l'altra direcció: què significaren els Jocs en l'evolució de la literatura mallorquina del XIX, quin en fou el grau d'incidència, és a dir, què hi aportaren.

Ja des d'un primer moment era conscient que això implicava ampliar el camp d'estudi d'una manera perillosa —com així ha resultat, efectivament—, però també em resistia a centrar-ho només en allò que en diríem la «participació mallorquina», perquè és a partir de considerar aquesta participació com un tot unitari, sense establir-hi diferenciacions ni matisos, que se'ns comencen a distorsionar tota una sèrie de fets importants.

En poso un exemple: Ernest Moliné i Brasés, el 1913, va dedicar el seu discurs d'entrada a l'Acadèmia de Bones Lletres als primers vint-i-cinc anys de Jocs Florals.² I l'atenció dedicada als mallorquins és molt gran, cosa en part natural si tenim en compte que és en aquests primers anys quan Mallorca hi és més present. Moliné, en principi, n'analitza els discursos i n'analitza la creació poètica. Una atenció especial li mereix el discurs de Marià Aguiló de 1867, «lo primer gran discurs dels Jocs Florals», un *capolavoro* de virtuts hel·lèniques i harmòniques clarors virgilianes, amb el qual «la llengua catalana queda encunyada en or puríssim, logrant la perfecció clàssica que ha de restar com a pauta i model dels bons escriptors». Per altra banda, els elogis a la poesia mallorquina jocfloralesca són, com en el cas d'Aguiló, espectaculars, per utilitzar una paraula discreta. Vegem-ho:

Aquesta escola mallorquina nos ha portat, ja des del primer any dels Jocs, tèbies aures marines vingudes de més enllà de Mallorca, de les platges immortals de les Hèlades, ecos llunyans del cor sagrat de les nou germanes voltant a Apol·lus en son marmori temple de Delfos [...] La influència d'aquesta exquisida escola ha estat decisiva en les nostres lletres. Ella ha llimat les arestes i cantells de la llengua fent-la pastosa i ben modulada; ella ha netejat lo nostre cel de les boires que ens tapaven bona part dels horitzons poètics, matisant de nou lo nostre verb amb molts colors ja perduts feia segles i donant-li una harmoniosa musica-

2. Aquest discurs és una mostra del seu interès pel tema dels Jocs Florals, un tema que tocà en molts altres articles. Vegeu Carola DURAN, «Ernest Moliné i Brasés, defensor dels Jocs Florals», *Anuari Verdaguer*, any 2001, núm. 10, ps. 155-177.

litat a l'enriquir-la amb tots los semitons que havia perdut al desposseir-se de la seva antiga personalitat literària.³

Ja sé que la citació és llarga i que està triada de manera tendenciosa, perquè si rumiem una mica podem sospitar que potser les paraules de Moliné venien molt condicionades per premis mallorquins als Jocs, sí, però molt més recents que no els dels primers vint-i-cinc anys, com els mestratges en gai saber de Costa i Llobera, de Joan Alcover o de Llorenç Riber, de 1902, 1909 i 1910, respectivament. Tanmateix, el cert és que Moliné dirigeix tot aquest devesall d'elogis als autors dels primers anys dels Jocs, i sobretot a dos, els mateixos que segurament ens vénen al cap quan pensem en els poetes mallorquins del XIX: Marià Aguiló i Josep Lluís Pons i Gallarza; i al seu darrere, Ramon Picó i Campamar.

Doncs bé, aquí és on volia arribar. Quan Moliné engloba aquests tres autors sota l'epígraf «d'autors mallorquins», quan nosaltres també parlem de la participació de Mallorca pensant en aquests noms, potser no tenim prou en compte que Marià Aguiló, ben mallorquí de naixement, era un home format a Barcelona que quan s'integrà als Jocs el 1862 feia ja quasi vint anys que vivia fora de Mallorca i que era en el marc de Barcelona on estava desenvolupant el seu pla de treball intel·lectual. La primera cosa que ens hem de plantejar, doncs, és fins a quin punt l'Aguiló dels Jocs no era un producte molt més de la cultura catalana que no de la mallorquina. Amb Pons i Gallarza, el cas era l'invers. Lligat amb vincles familiars a Mallorca, era català de naixement i de formació, s'instal·là a Mallorca el 1861 i hi començà a desenvolupar un paper fonamental com a promotor cultural, amb els Jocs Florals com a eix d'interès durant els primers anys.

Aguiló, Pons, Jocs Florals, Mallorca són, per tant, peces que van ben unides a la primera època del certamen, però d'una manera molt més complexa que la de ser simples «autors mallorquins als Jocs». I si

3. Ernest MOLINÉ I BRASÉS, *La primera vinticinquena dels Jochs Florals*, dins *Discursos llegits en la "Real Academia de Buenas Letras de Barcelona" en la recepció pública de D. Ernest Moliné y Brasés lo día 4 de maig de 1913*, Barcelona: Estampa de la Casa Provincial de Caritat, 1913.

agafem el representant de la següent generació, Ramon Picó i Campamar, la situació és ben semblant. Picó era ben mallorquí i, com Aguiló, no deixà mai de sentir-s'hi i d'estar lligat a l'illa per tot de vincles estrets i molt complicats, però no era un producte de Mallorca, sinó de l'ambient cultural catalanista barceloní, el que donà pas al grup de La Jove Catalunya i de *La Renaixença*. Però tampoc no podem caure en la simplificació contrària i considerar aquests autors com a autors del Principat, sense més, perquè el cert és que tots tres tingueren una incidència real en la forta presència d'altres autors mallorquins en les convocatòries del concurs.

Se'm pot retreure, i ja ho faig constar aquí mateix, que aquests no són els únics autors mallorquins dels Jocs del XIX, que queden molts altres noms per esmentar i que la panoràmica pot canviar si ampliem el camp de visió. Això és el que pretenc fer en aquest treball. Tanmateix, més que un estat de la qüestió d'aquest doble camí d'anada i de tornada en la relació entre Mallorca i els Jocs, el que em proposo és assenyalar una sèrie de punts que crec que s'han de tenir en compte per a centrar l'estudi d'aquest tema, l'interès del qual no és gens anecdòtic. Perquè si partim de la idea —crec que compartida per molta de la gent que estudiem la literatura del segle XIX— que els Jocs Florals de Barcelona foren una peça fonamental en el procés de recuperació de la llengua i de la literatura catalanes, l'estudi de la relació de la literatura mallorquina amb els Jocs suposa, per una banda, entendre si els Jocs pogueren influir d'alguna manera en aquest procés recuperador a Mallorca, o, més encara, si aquest procés es donà també a Mallorca i amb quines característiques peculiars; i, d'altra banda, veure si Mallorca i els seus autors incidiren d'alguna manera en el moviment del Principat. És en aquest sentit que plantejo uns aspectes que, des del meu punt de vista, caldria tenir en compte per enfocar correctament l'anàlisi d'aquesta relació.

UN PRIMER PUNT: QUÈ PASSA ABANS DEL 1859?

Les relacions, més o menys estretes, entre intel·lectuals mallorquins i catalans es donaren ja a partir de la primera generació del XIX, la que enllaça, per dir-ho així, la del Comte d'Aiamans amb la romàntica de

Tomàs Aguiló i J. M. Quadrado.⁴ Arribaven a l'illa els llibres de Barcelona; des del 1837 Bover i Furió eren socis corresponents de l'Acadèmia de Bones Lletres i col·laboraren esporàdicament al *Museo de Familias* de Bergnes de las Casas;⁵ alhora que Manuel de Bofarull, Torres Amat o Cortada eren, al seu torn, socis de l'Acadèmia Mallorquina de Literatura, Antigüedades y Bellas Artes (1837-1838). Molt més fructíferes encara foren les que establí amb Catalunya la primera generació romàntica, la de *La Palma*, amb Quadrado i Tomàs Aguiló al capdavant. Recordem només, les relacions d'aquests amb Pau Piferrer, amb Joan Cortada, amb Roca i Cornet i, sobretot, amb Joaquim Rubió i Ors, o les col·laboracions dels autors d'una banda de mar i de l'altra en empreses periodístiques com ara *La Fe*, apareguda a Palma el 1844.

Però el que interessa destacar ara és que la generació següent, la que serà pròpiament la generació dels Jocs, va ser la primera que anà en pes a estudiar a Barcelona, a la reposada universitat: Marià Aguiló, Pere d'A. Penya, Jeroni Rosselló, Miquel Victorià Amer, Josep Vich, Palou i Coll, Guillem Fortesa. Abans, tots havien compartit també una semblant formació mallorquina: la seva estada a l'Institut Balear i les considerables dosis de romanticisme que havien rebut a través de la premsa —*La Palma* en primer lloc, seguida d'altres com ara *Almacén de Frutos Literarios* (1841-1846), *El Laurel Literario* (1842) o *La Estrella Balear* (1844-1845)—, els llibres i el teatre que es representava a Palma.⁶ Tot en castellà, òbviament. Aquesta gent s'estigué a Barcelona fins a final dels quaranta. Sabem del cert que es relacionaven entre ells, que tots tenien projectes literaris que mig compartien, com per exemple la publicació manuscrita *El Plantel* (1844-1845).

4. Podem incloure en aquest grup d'intel·lectuals Pere Joan Morell (1790-1867), futur sogre de Quadrado; Joan Josep Amengual (1793-1876); Jaume Pujol (1794-1850); Miquel Moragues (1798-1860); Antoni M. Furió (1798-1853) i Joaquim M. Bover (1810-1865).

5. Furió hi publicà «D. Guillermo Mesquida», vol. II, ps. 302-303; «Jorge Bosch», vol. II, ps. 377-378; «Monumento erigido en Mallorca al marqués de la Romana», vol. III, p. 74-77; Bover, «Descripción de la milagrosa gruta de Son Lluís en la isla de Mallorca», vol. II, ps. 484-485.

6. Joan MAS I VIVES, *El teatre a Mallorca a l'època romàntica*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986.

En aquests anys universitaris la seva llengua poètica era majoritàriament el castellà: en uns àlbums dedicats a Victòria Peña i datats de 1845 a 1852, totes les poesies són en castellà, excepte les de Marià Aguiló i alguna de Pere d'A. Peña.⁷ Efectivament, Marià Aguiló havia fet l'opció exclusiva del català per a la creació poètica en els primers anys quaranta.⁸ I d'entre els altres que també fan provatures catalanes hi havia, en primer lloc, Pere d'A. Peña, que encara el 1872 reproduïa a la *Revista Balear* un poema de 1842, «Mal bossins».⁹ Però també hem de tenir en compte Josep Vich i Jeroni Rosselló, el qual, en una carta a Rubió i Ors feia unes interessants observacions: «de mi he de decirle que casi le debo a V. exclusivamente mis aficiones a la lengua, pues habiendo empezado mis estudios en Barcelona en el citado año 1843, vino a mis manos el Gaiter del Llobregat que ejerció sobre mi una grande influencia; y unida al roce íntimo que tuve con Mariano [...] y lo mismo sucedió a mi otro amigo el malogrado D. José Francisco Vich que en los años 1846-47 escribió una excelente poesia titulada la Lengua pàtria [...] y otra titulada Redempció».¹⁰ Acabats els estudis hi hagué un desdoblament: alguns tornaren a Mallorca i d'altres quedaren a Barcelona. Hem entrat ja en els cinquanta i l'opció del català per a la poesia arribava aleshores a dos altres mallorquins, precisament els que havien quedat a Barcelona i més en contacte amb Aguiló: Guillem Fortesa i Victorià Amer.¹¹

7. Biblioteca de Catalunya (BC), Fitxes Casacuberta, calaixet 22.

8. Margalida TOMÀS, «Notes sobre la poesia de Marià Aguiló dels anys quaranta», dins *Miscel·lània Ricard Torrents. Scientiae patriaeque impendere vital*, Vic: Eumo / Universitat de Vic / Eumogràfic, 2007, ps. 572-594.

9. *Revista Balear*, 1872, p. 254. Per a aquesta etapa de Peña, Guillem SIMÓ, «Els inicis literaris de Pere d'Alcàntara Peña», *Randa* 36, 56-69.

10. Fragment reproduït per Joan MAS I VIVES, «Tomàs Aguiló i la Renaixença», *Randa* 1, 1975, p. 68. Sobre Vich, vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, «Josep Francesc Vich i la "llengua llemosina"», dins *Els mallorquins i la llengua autòctona*, Barcelona: Curial, 1985, ps. 62, 63; Joan MAS I VIVES, «Josep Francesc Vich i el pensament religiós heterodox al segle XIX», dins *La construcció d'una identitat. El debat ideològic i cultural entorn de J. M. Quadrado i J. Ll. Pons i Gallarza*, Palma: Lleonard Muntaner, 2008, ps. 223-233.

11. Fortesa escriu els primers poemes catalans el 1853; Amer, el 1855. No hi ha cap estudi biogràfic sobre aquest darrer; per a Fortesa, un primer estudi a Margalida

Aquesta situació, vista en conjunt, no és gaire diferent de la que s'estava produint a Barcelona. Sempre amb el cas a part d'Aguiló, la producció poètica en català d'aquests homes la trobem inscrita només en unes provatures individuals, les que aniran a parar al volum antològic de 1858 que marcà un final d'etapa: *Los trovadors nous*. Però si repassem els autors mallorquins que havien escrit obra en català, l'antologia de Bofarull només en recull quatre: els dos Aguiló (Tomàs i Marià), Amer i Guillem Fortesa.

Crec que l'explicació d'aquest fet passa, com tantes vegades, per la qüestió personal: l'editor del volum, Salvador Manero, implicat personalment en l'empresa, era amic de Guillem Fortesa, i aquest s'encarregà de buscar-li material. Ell mateix s'encarregà de demanar poemes a Marià Aguiló,¹² aleshores a València. La presència en el volum de Tomàs Aguiló, el *senior*, que el 1852 havia publicat el recull *Poesies fantàstiques en mallorquí*, semblava també inevitable. Òbviament, també hi varen entrar poemes del mateix Fortesa i, per últim, els d'Amer, aleshores íntim amic de Fortesa i, com hem vist, resident a Barcelona.¹³ La poesia catalana de Vich, aleshores a Madrid, o la de Penya i Rosselló, instal·lats ja tots dos a Mallorca, no hi trobaren aleshores cabuda. Només quatre anys després, Jeroni Rosselló seria proclamat mestre en gai saber.

ELS JOCS FLORALS: UN ESTÍMUL PER ESCRIURE EN CATALÀ

Els primers Jocs de 1859 comptaren amb un mantenidor mallor-

TOMÀS, «Sol contra tots: aproximació a la biografia de Guillem Fortesa i Valentí», *Randa* 54, 2005, ps. 109-128.

12. En una carta de 22 de març de 1858, Fortesa li demana que enviï algun poema per a Manero, el qual «enamorado de tus versos, como tantos otros, hace muchos días que me insta para que te pida lo que te pido ahora. Si tienes a bien acceder a nuestros deseos nos harás a los dos un favor especialísimo». *Fons Marià Aguiló* de la Biblioteca de Catalunya, 48.5.3.

13. A *Los trovadors nous*, de 1859, la representació mallorquina encara fou més limitada: Tomàs i Marià Aguiló no hi entraren i sí Amer, amb quatre poemes, i Guillem Fortesa amb un, precisament el titulat «Al meu estimat amic Miquel V. Amer».

quí, Miquel V. Amer. Amer, que treballava a la companyia de ferrocarrils de Barcelona a Granollers i Girona, no havia tingut cap mena de paper en el procés de restauració del certamen ni tenia aleshores cap anomenada especial com a intel·lectual, encara que ja havia començat la seva faceta de bibliòfil: el 3 d'abril escrivia a Marià Aguiló informant-lo que acabava d'adquirir el *Llibre de les dones* d'Eiximenis, uns «costums de Tortosa», uns altres de Mallorca i «alguna otra friolera». Ell mateix, segons confessava en la mateixa carta, semblava una mica estranyat que l'haguessin triat, perquè ni tan sols era de l'Acadèmia de Bones Lletres, com la resta de mantenidors.¹⁴

Marià Aguiló era aleshores a València i rebé cartes de Rubió, de Bofarull i d'Amer animant-lo a presentar-hi composicions, tots ells una mica esverats davant la possibilitat de no tenir prou participació, perquè com li deia Rubió, «[s]iempre será recibido con muchísimo gusto un trabajo de V. pero este año es harto necesario que nos favorezca con alguno. Cuatro o cinco de los que podríamos tomar parte en este certamen estamos como mantenedores, fuera de combate, y como por otro lado conviene, sobre todo en este año, acreditar y dar importancia a nuestros juegos ¿se lograría esto si los que como V. son jefes, se retirasen no quedando en el campo más que los bisoños?». ¹⁵

Aquesta primera convocatòria de 1859 tingué dos premis mallorquins, encara que menors: atorgats a Guillem Fortesa i a Victòria Penya, que ja festejava amb Amer. Marià va enviar el seu poema «Esperança» sense la plica corresponent i així, malgrat la voluntat d'Amer, que n'havia descobert l'autoria, no va poder ser premiat; per bé que sí que va ser remarcat pel secretari, Antoni de Bofarull, que en destacà la qualitat literària, però també l'excés de «mallorquinismes».

Començava, doncs, des del primer moment, a plantejar-se la qüestió del model de llengua literària. Començava també, tant al Principat com a Mallorca, la cursa per guanyar premis; això volia dir, és clar, la necessitat d'escriure poemes en català, ja fos amb justificacions teòriques al darrere o sense. Què passava amb la gent de Mallorca? Deixem de banda Marià Aguiló. Els Jocs per a ell foren una cosa molt

14. *Fons Marià Aguiló* 46.2.1.

15. Carta del 5 d'abril de 1859. *Fons Marià Aguiló*, 52.5.3.

important i prou que s'hi va escarrassar, però ho foren com a motor d'un moviment, no com a estímul personal de creació: no hi va presentar cap poema que no fos escrit més de deu o vint anys abans. Tampoc Guillem Fortesa no es deixà emportar per l'eufòria, immers com sempre en els seus problemes personals; ni Josep Vich, l'altre desclassat, que, malalt, va morir al cap de poc. Però els Jocs sí que serviren d'estímul per a la resta d'autors mallorquins que hem esmentat abans, cadascun amb les seves pròpies peculiaritats: Amer, Pere Penya i, sobretot, Jeroni Rosselló i Victòria Penya.

El cas de Victòria mereix un estudi a part perquè és un exemple molt interessant d'una dona amb una ferma voluntat literària que s'agafava allà on podia per poder-la dur a la pràctica i que, tanmateix, com tantes altres dones poetes concursants als Jocs, es va haver de veure relegada a guanyar una vegada i una altra accèssits o premis extraordinaris.¹⁶

Rosselló, en canvi, va ser el segon poeta a ser proclamat mestre en gai saber, després de Víctor Balaguer. Parlar d'aquest autor sembla que implica referir-se a l'opció de l'ús del «llenguatge antic» per a una bona part de la seva producció poètica, un tema molt interessant, però que ja ha estat estudiat per Josep Massot, al qual em remeto.¹⁷ Sí que voldria recordar, però, uns altres punts sobre aquest autor. En primer lloc, que lligada als seus premis als Jocs hi ha la publicació d'un volum amb part de la seva producció. És *Lo joglar de Maylorcha*, de 1862, que reuneix deu peces arqueològiques; les quals, i això és important remarcar-ho, van encara acompanyades de la traducció al castellà, com són també en castellà les notes històriques que il·lustren els poemes. Deu anys més tard, el 1873, les composicions dels autors mallorquins premiats als Jocs constituïren la base d'una altra publicació de Rosselló, apareguda anònimament, l'antologia *Poetes balears, setgle XIX*.

16. Fins el 1925, per exemple, la participació femenina havia aconseguit trenta-un premis de segona i només quatre dels ordinaris i, encara, repartits entre dues autores: Isabel de Villamartín i Dolors Monserdà. Entre les que es quedaren amb accèssits hi havia Caterina Albert i Carme Karr.

17. JOSEP MASSOT I MUNTANER, «La llengua arcaica durant la Renaixença», dins *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, ps. 9-27.

Poesies d'autors vivents escrites en català, amb una introducció molt interessant i també amb la traducció castellana dels poemes. Dos llibres sorgits directament dels Jocs, doncs, però dirigits específicament al públic mallorquí.¹⁸

El 1861 Marià Aguiló tornava definitivament a Barcelona. Per la seva banda, Josep Lluís Pons i Gallarza, catedràtic de retòrica i poètica a l'Institut Balear, passava a viure a Mallorca. La conjunció d'aquests dos fets i la tasca portada a terme per l'un i per l'altre —tan diferents entre si, amb la seva peculiar i íntima antipatia mútua— féu que comencés una etapa espectacular de participació i de premis mallorquins als Jocs. Aguiló començà a tenir-hi paper el 1862, quan formà part per primera vegada del consistori —el que premià i nomenà mestre en gai saber Rosselló— i féu el seu primer discurs de gràcies. Per a Aguiló, topar directament amb la complexa dinàmica que estaven provocant els Jocs significà un punt d'inflexió. Com he dit, a ell no li calien estímuls per a escriure en català, i de fet, la seva etapa de creació poètica ja estava pràcticament tancada: hi hagué, quasi vint anys després, la revifalla dels *Focs follets*, però el gruix de la seva obra poètica ja estava escrita. Però és que en aquell moment, el 1862, també ja tenia ben enfocat el seu àmbit de treball i d'investigació, dirigit exclusivament a la llengua i a la literatura catalana. No cal que ho recordi aquí: la recollecció de tot tipus de material folklòric, l'estudi dels manuscrits i després de les obres impreses, l'estudi del lèxic, els projectes d'edició. Aguiló ja era tota una personalitat en l'estudi de la literatura catalana i, ho remarco, exclusivament en el de la literatura catalana.

Ara, el 1862, es trobava que el clos s'estava obrint, que hi havia veritables passions per tenir premis, «esos premios que despiertan in-

18. Per altra banda, ens falta encara conèixer moltes coses de quin era realment l'ambient cultural a Mallorca en aquests anys; el pes, per exemple, de les tertúlies literàries que començaven a aparèixer. Així, un personatge tan poc lligat al que podien representar els Jocs, Joaquim Fiol, en posava una en marxa precisament el novembre de 1859: «Las reuniones literarias las inauguré en mi casa el viernes y seguirán cada semana [...] en Mallorca no se había intentado esto y creo que habré podido realizarlo». Carta de Fiol a M. V. Amer del 30 de novembre de 1859, BC, *Fitxes Casacuberta*, calaixet 22.

audita codicia», com escrivia el maig d'aquest any a Bartomeu Muntaner; però també es trobava amb un altre fet important: que, lligat a tot això, apareixia una nova necessitat, la de codificar aquesta llengua literària. Així, es trobà de cop formant part de dues comissions per a redactar sistemes ortogràfics, la de l'Acadèmia de Bones Lletres i la sorgida del mateix consistori;¹⁹ paral·lelament, es desfermava l'enemistat d'Antoni de Bofarull,²⁰ etc. Aguiló començà llavors una nova tasca i, conscient de les possibilitats dels Jocs, entrà de ple en el ball. En primer lloc, per a fer-s'hi ell també un lloc com a poeta: els seus antics poemes dels anys quaranta, més o menys arreglats, tingueren sempre premi o accèssit i aconseguí el mestratge el 1866, amb un consistori que comptava amb Llorente com a president²¹ i amb Robert Robert com a secretari. I, més important encara, començava una època d'intensa activitat per a dirigir-los i controlar-los. L'aspecte més visible d'aquesta època serà precisament la participació mallorquina i els premis que va obtenir, realment espectacular. Que a Aguiló li interessava promoure-la és incontestable —el mateix 1862 escrivia a Muntaner que «este año he logrado mi deseo al ver competir con los catalanes mallorquines y

19. Mila SEGARRA, *Història de l'ortografia catalana*, Barcelona: Empúries, 1985, ps. 149-166.

20. Margalida TOMÀS, «Marià Aguiló i Antoni de Bofarull davant la llengua catalana», dins Pere ANGUERA *et al.*, *Sis estudis sobre Antoni de Bofarull*, Reus: Edicions del Centre de Lectura, 1996, ps. 41-56.

21. El 25 d'abril Llorente encara no havia arribat a Barcelona i s'adheria al que decidís la majoria dels mantenidors per a l'adjudicació de premis. *Annals dels Jocs Florals*, any 1866. Per altra banda, només pocs dies abans de la festa, Josep M. Quadrado fou a Barcelona, de pas d'un dels seus viatges per a redactar un volum dels *Recuerdos y Bellezas de España*, però no s'hi quedà prou per assistir-hi, cosa que molestà molt Marià Aguiló: «Cuadrado hizo el feo a los Juegos Florales de marcharse la vigilia de celebrarlos. Lo he sentido profundamente, y ya puedes figurarte que no por mi, sino por la cosa. Me alegro de no haber empezado la carta por aquí porque quizás me hubiese escurrido la pluma y puede que no tenga tanta razón como creo tener». Carta a Bartomeu Muntaner de l'11 de maig de 1866, *Fons Marià Aguiló*, 50.3.1. I l'any següent encara li dolia el fet, i escrivia a son pare que «Si el año pasado no me hubiese cerciorado de que el primero de los literatos de esa [Mallorca] tenía muy pocas simpatías a esta fiesta literaria, diría a V. que invitase al segundo [és a dir, a Tomàs Aguiló] a venirse a pasar una temporada en casa durante los meses de abril y mayo. Instele a Tomás para que se venga». Carta del 25 de gener de 1867, *Fons Marià Aguiló*, 44.1.3.

valencianos»—,²² però aquest abocament de mallorquins venia també propiciat des de la mateixa Mallorca a través de Pons. Per acabar per ara amb Aguiló, cal dir que, per bé que promogué la participació mallorquina, també intentà incidir des de dintre mateix del consistori per fer de l'organisme una màquina més d'acord amb les seves idees sobre què havia de ser i cap a on havia d'anar aquest moviment de recuperació literària. Perquè a partir d'aquell moment, per a ell, totes les seves antigues tasques erudites, que eren sobretot tasques d'especialització professional, començaven a prendre ja un altre sentit, s'estaven inserint en una dinàmica col·lectiva. I fou per adaptar aquesta potent locomotora que eren els Jocs Florals que promogué, una vegada i una altra, la reforma dels seus estatuts. Ho veurem d'aquí a una mica.

Per a Pons i Gallarza el Jocs eren tota una altra cosa. És prou sabut que ell fou també un dels set mantenidors del primer certamen de 1859. Com Amer, tampoc no havia tingut cap paper en la restauració dels Jocs, però a diferència d'aquest, ell sí que gaudia d'un estatus intel·lectual reconegut: ocupava la càtedra de retòrica de l'Institut, pertanyia a diferents societats i havia ingressat a l'Acadèmia de Bones Lletres el 1852. Però també era l'únic membre del consistori que no havia escrit ni un vers en català. Els seus primers versos en aquesta llengua són els que escrigué a Montserrat quan els set mantenidors, en una molt accidentada i bastant desastrosa pujada,²³ acompanyaren Adolf Blanch a fer ofrena a la Moreneta de la viola que aquest havia guanyat.²⁴ Només pocs dies després de la festa, el 15 de maig, aparegué a *El Arte* un article seu amb un títol tan explícit com «Influencia del idioma patrio en la poesía», en què defensava la repetida idea que la llengua pròpia era la més apta per a la lírica (però només per a la lírica) i que, per tant, «si se quiere que en un país florezca la poesía, cultívese su idioma». Ara bé, aquesta teoria no impedia que a la ma-

22. Carta del 9 de maig de 1862, *Fons Marià Aguiló* 50.2.2.

23. Carta de Miquel V. Amer a Marià Aguiló del 16 de maig de 1859. *Fons Marià Aguiló* 46.2.1.

24. Pons reproduí el poemeta a *Lo Gai Saber* el 15 de març de 1868: «Jo que havia cantat al món fins ara / mos dols i goigs en llengua de ma mare, / avui, verge santa, al contemplar ta serra / te beneesc en llengua de la terra».

teixa revista apareguessin després de l'article dos poemes seus en castellà (i també una traducció de Manzoni feta per Amer en aquesta llengua).²⁵ Tanmateix, el cert és que els Jocs sí que foren un estímul perquè Pons es posés a escriure poesia en català: la seva obra poètica catalana, tan curta i tan interessant, començà després dels Jocs i hi estigué estretament lligada. Set composicions foren presentades als Jocs i sis hi obtingueren premi: entre ordinaris i extraordinaris n'aconseguí el 1862, el 1865, el 1866 i tres el 1867, en què fou nomenat mestre en gai saber; aquell any Aguiló era el president del consistori.

Però Pons era molt més que un poeta; Joan Mas ja ha estudiat amb detall quin va ser el seu paper de desvetllador cultural, la seva voluntat regeneracionista de dirigir la societat mallorquina del seu temps cap a una renovació que abraçava moltes de les facetes de la vida de l'illa.²⁶ La seva principal plataforma en els primers anys d'estada a Mallorca va ser l'Ateneo Balear i, en aquest, la secció de literatura va ser una de les més actives. El ressò del que estava passant a Barcelona hi era present. El 1863 es discutí sobre el tema «¿Es o no un progreso literario el cultivo de las lenguas y literaturas provinciales?», introduït pel mateix Pons; tanmateix, la llengua de totes les sessions fou sempre el castellà, la de Pons i la dels altres, i també ho foren la majoria dels poemes que es llegiren, per exemple, en la vetllada en honor a Palou i Coll d'abril de 1865, on només utilitzà el català Pere d'A. Penya.

En contraposició, però, el 1867 l'Ateneo oferí un premi extraordinari als Jocs a una composició sobre història mallorquina. La idea sortí del mateix Pons, el qual signà la comunicació al consistori: «Acceptau de bon grat nostre present i sapiau que los fills d'aqueixes illes tenim encara per molt esser catalans en les festes de Gai Saber, puix que germans vostres som per usatges, per lleis i per història».²⁷ El premi el guanyà un català, Adolf Blanch, i els dos accèssits anaren a

25. L'1 d'abril, al primer número de la revista hi havia publicat «Una gota de agua bendita»; després dels Jocs hi aparegueren «Calma» (1 juny 1859) i «El valle de Moncada» (1 juliol de 1859); la traducció d'Amer aparegué el 15 de juny de 1859.

26. Joan MAS I VIVES, «Josep Lluís Pons i Gallarza, una ideologia cultural per a la fràgil burgesia incipient», dins *La construcció d'una identitat*, op. cit., ps. 57-190.

27. *La construcció d'una identitat*, op. cit., ps. 82.

Mallorca: un a Penya, amb un poema, «La Colcada», que aconseguí després una extraordinària popularitat a l'illa; l'altre va anar a parar... al mateix Pons, amb una composició d'un valor indiscutible, «L'olivera mallorquina». El 1868 l'Ateneo tornà a oferir un premi. El president de l'entitat, Palou i Coll, el féu arribar amb una carta que exposava que amb la contribució d'aquest premi «donar voldríem nou alè a les lletres de la terra que com a nostra i vostra deu esser tinguda no sols per lo comú vincle de la llengua mes encara per quant fet de passades centúries i per lo giny que ens encamina envers les esdevenidores».²⁸ Tanmateix, el consistori considerà que l'oferta havia arribat massa tard i la deixà per a l'any següent.²⁹ El 1869 s'hi presentaren catorze composicions i el guanyà Tomàs Fortesa amb «Mallorca». Sembla que la presència poètica del català anava prenent força en l'organisme de Palma: el maig d'aquell any Pons hi féu un discurs sobre «Patriotismo literario» i Manuela de los Herreros hi llegí «Amor a la llengua de mos avis». En una sessió oberta a les poetes mallorquines, els poemes en català (Manuela de los Herreros, Penya, Maura, Tomàs Fortesa, el mateix Pons) ja estaven en igualtat de condicions que els castellans. La percepció que el conreu de la poesia catalana anava en augment la trobem de forma ben directa en una carta de Pere d'A. Penya al seu cunyat Amer, on assenyala la influència que en el fenomen han tingut els premis guanyats als Jocs, però també la d'ell mateix: «La poesia en Palma está de enhorabuena porque las últimas glorias o lauros de los viejos han hecho brotar una porción de noveles poetas que prometen mucho. Yo fundador del género especial humorístico que me conocéis en mi «*Patrón*» y otras, tengo ya mis imitadores de escuela de ambos sexos que ya me eclipsan. Estos son principal-

28. Carta datada el 28 de març de 1868, *Jocs Florals. Documents relatius al consistori. 1859-1870*.

29. Hi ha un document interessant sobre la festa de 1868: un llarguíssim poema, inacabat i en estadi d'esborrany, de Ramon Picó, concebut com a crònica de la festa i adreçat al seu amic, el metge de Pollença, Joan Albis. Escrit en un llenguatge arcaic, s'inicia amb l'aparició del cartell dels Jocs, segueix passant revista a tots —i tots vol dir això, no se'n deixa ni un— els escriptors i escriptores que hi assistiren, els convidats de fora, etc. Queda tallat quan el secretari del consistori comença a donar noms. *Fons Picó i Camapamar* de l'Arxiu General del Consell de Mallorca. Originals Poesia. I.

mente y en primer término Manuela Herreros y Bartolomé Ferrà, hijo de nuestro vecino albañil».³⁰

Pons presidí els Jocs següents, els de 1870 i la participació mallorquina fou molt elevada. És interessant reproduir un altre fragment de carta de Penya al seu cunyat Amer, en la qual torna a insistir en aquest augment d'autors alhora que deixa caure la seva connatural ironia sobre el mateix Pons: «Este año a causa de ser presidente D. Luís habrá lluvia de poesías mallorquinas. Él tiene su corte (así es su gusto) de noveles literatos que van por su casa, lo acompañan, etc, y todos ellos mandarán algo. Prescindiendo de Aguiló, Tomás, *que fa i calla*, de seguro mandarán Forteza, Maura, Picó, Ferrá, Manuela Herreros, Caymari, otra que no sé como se llama y otros cinco o seis que no sé que nombres tienen».³¹ Fixem-nos-hi, en aquesta «corte de noveles literatos»: una nova generació està entrant en escena, a Mallorca i a Catalunya, la de la gent nascuda a la dècada dels quaranta. Ara bé, dels noms esmentats per Penya en podem treure un de l'òrbita de Pons: Ramon Picó i Campamar, educat a Barcelona, que ja havia estat premiat als Jocs del 1867 i del 1869, que ja havia estrenat el drama històric *Cor de Roure*³² i que estava molt lligat a Marià Aguiló, malgrat les seves constants topades. Picó era un mallorquí de Barcelona, on residí des dels dotze anys, i que només passà dos anys —del 1869 al 1871— a Mallorca, i concretament a Pollença, per problemes professionals. Però res més allunyat, en aquell moment, que Picó i Pons. Deixo també de banda les dones, que hauríem d'estudiar en un altre context i, encara, amb una atenció especial, Manuela de los Herreros pel que fa a la seva opció poètica i a la tria d'un determinat mallorquí literari.³³ Ens queden, llavors, Tomàs Fortesa, Gabriel Maura, Bartomeu Ferrà; i, d'entre aquests altres dels quals Penya no dóna nom, podem identificar algú més: Jeroni Fortesa, Josep Taronquí, Mateu

30. Carta del 16 de maig de 1869, BC, *Fitxes Casacuberta*, calaixet 22.

31. Carta del 20 de gener 1870, BC, *Fitxes Casacuberta*, calaixet 22.

32. Ramon PICÓ I CAMPAMAR, *Cor de Roure*, Introducció a cura de Pere FARRES, Barcelona: Universitat de les Illes Balears, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General / Grup de Recerca en Ecdòtica de la Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.

33. Isabel PEÑARRUBIA MARQUÈS, *Manuela de los Herreros i Sorà*, Palma: Ajuntament de Palma, 2006.

Obrador i Bcnassar. I tots aquests noms tingueren realment en els anys successius una presència constant en els Jocs, el que implicava, és clar, un conreu important de poesia en català. La conjunció, doncs, Jocs Florals / paper de Pons i Gallarza, va acabar resultant un bon estímul per a aquesta segona generació d'intellectuals. Com també ho fou, no podem deixar-ho de banda, la feina que estava portant a terme des de Barcelona Marià Aguiló per fer dels Jocs una plataforma des de la qual dirigir, més o menys veladament, el nou moviment literari, en el qual, el paper de Mallorca era per a ell imprescindible en molts sentits, des del lingüístic, al cultural i al més estrictament personal. Ho veurem amb una mica més de detall un poc més endavant.

Ara bé, constatada ja la importància real del paper de Pons en aquest desvetllament de vocacions poètiques i el seu ressò en la participació mallorquina als Jocs, cal fer constar també un altre punt del màxim interès i és que les idees de Pons respecte a la utilització del català que havíem vist el 1859 —català per a la poesia; castellà per a les obres d'investigació— no evolucionaren. I així, en una data tan avançada com 1880, Pons no tenia cap problema de reproduir a l'*Almanaque Balear* el mateix article que havia aparegut a *El Arte*:

Así la lengua y la literatura de un país son inseparables; así es lãnguïda toda traducción para quien posee el idioma original; así los ingenios todos son inferiores a si mismos cuando hablan o escriben en idioma extranjero. Sin embargo, no en todos los géneros literarios es visible en igual grado el influjo del idioma extranjero. Las producciones científicas y la historia misma se despojan más facilmente del carácter nacional, ya sea porque en las obras de esta clase el asunto absorbe la atención más que la forma y el lenguaje, ya porque reine mayor uniformidad de doctrinas filosóficas e históricas entre los diversos países: ya también porque la razón es el elemento más constante del talento literario. Cualquiera que sea la causa, es innegable que en los trabajos de literatura sujetos por su índole al predominio del juicio, el uso de la lengua del país aunque no indiferente, es menos característico e interesante.³⁴

34. Josep Lluís PONS I GALLARZA, «Influencia del idioma patrio en la poesía», *Almanaque Balear para el año 1880*, Palma: Imprenta de Pedro José Gelabert, 1879, ps. 138-142.

I les revistes mallorquines que sortiren a la seva empara: *La Dulzaina*, la *Revista Balear* o el *Museo Balear*, no foren mai en català, per més que hi apareguessin col·laboracions en aquesta llengua i per més que també hàgim de tenir en compte que la situació de consciència idiomàtica a l'illa no donava per gaire més.³⁵ El seu mestratge, en aquest sentit, fou molt diferent del de Marià Aguiló. I, el que interessa destacar ara és que una part d'aquests joves que s'iniciaven intel·lectualment al redós de l'Ateneo Balear i que començaven a col·laborar a *La Dulzaina*, feren després una evolució que canvià aquests plantejaments.

Ja els tenia ben clar aquest canvi un jove Picó de 18 anys que, l'estiu del 1867, escrivia al seu amic Josep Roca i Roca, després d'obtenir el seu primer premi als Jocs: «Per Pollença tot són enhorabones que em donen i fer-me llegir poesies; fins ara no he trobat ningú que m'hàgia alabat lo escriure en català, tots troben que faig mal fet i que tendria d'escriure en castellà, que és més *polit*; mes tu ja saps que lo literari que jo escrigui serà en català, que és ma llengua».³⁶ Roca, el 1871, quan va tornar a Barcelona després de l'estada de dos anys a Mallorca, fou un dels actius membres de la societat La Jove Catalunya. També formà part d'aquesta societat Jeroni Fortesa quan anà a estudiar a Barcelona.³⁷ I les estades a Barcelona significaven rebre directament la influència de Marià Aguiló, amb tot el que això comportava d'entendre d'una manera molt més global el renaixement de les lletres catalanes.

Però aquesta influència aguiloniana s'estenia també a aquells que

35. Així, Tomàs Fortesa escrivia a Picó el 19 d'abril de 1875 que ell també trobava que el *Museo Balear* era massa castellà, però també li deia que pensar en propaganda catalanista a Mallorca era desvariejar: ningú llegia en mallorquí i persones que se les donaven de cultes havien deixat d'estar subscrites a la revista perquè hi havia massa coses en aquesta llengua. *Epistolari Ramon Picó i Campamar*, Biblioteca March, Palma de Mallorca. Una dies més tard, l'11 de maig, el mateix Fortesa li deia a Marià Aguiló que molts dels redactors del *Museo*, «fent-se eco de bon nombre de lectors, no voldrien que s'hi escrigués en nostra llengua». *Fons Marià Aguiló*, 48.3.2.

36. Carta d'agost de 1876, *Fons Ubach i Vinyeta*, Biblioteca de Catalunya.

37. Jeroni Fortesa era un dels joves crítics amb Pons: a la correspondència creuada amb Ramon Picó (Biblioteca March de Palma de Mallorca), el critica constantment i l'anomena el «papai de la nostra gloriosa literatura», «descobridor de nous talents».

no es movien de l'illa. Hi ha un cas paradigmàtic, el de Tomàs Fortesa. El mestratge epistolar d'Aguiló va ser tan intens que, si tingué un deixeble fidel en tots els sentits i aspectes, aquest fou, sens dubte, Tomàs Fortesa. I des de molt aviat Tomàs fou també el representant de Marià a Mallorca i el seu enllaç per saber tot el que es movia entre bastidors del món intel·lectual mallorquí. No cal ni dir que Fortesa fou un dels mallorquins destacats en els Jocs i que fou proclamat mestre en gai saber en el molt mogut i problemàtic certamen de 1873, per un consistori presidit per Jeroni Rosselló i en el qual hi havia també Marià Aguiló.

I hi ha un cas més complex, el de Josep Tarongí, fill espiritual de Pons, amb qui mantingué, tanmateix, una certa ambivalència. El 1870, en els Jocs presidits per Pons, Tarongí hi presentà sis poemes. Però abans els havia enviats a Aguiló —a qui no coneixia encara personalment— perquè els corregís i els fes arribar a Pons. I li escrivia que «vol-dria ser premiat enguany, no tan solament pel premi sí que també per multitud de circumstàncies locals que V. comprendrà perfectament».³⁸ Tarongí, però, malgrat l'esforç i malgrat la presència de Pons, o potser precisament per això, es quedà sense ni un trist accèssit.³⁹ N'obtingué dos l'any següent, quan era president del consistori Miquel V. Amer.

Ara bé, arribats aquí hem de fer necessàriament una referència a la gran presència de noms xuetes entre els escriptors mallorquins que hem esmentat fins ara. I això no és, ni molt menys, cap cosa anecdòtica. És un tema del màxim interès i que s'ha de tenir necessàriament en compte a l'hora d'estudiar la literatura mallorquina del XIX. No hi podem entrar ara amb detall, és clar, però tampoc passar-ho per alt. Per una banda, perquè la condició de xuetes va fer que una bona part d'aquests intel·lectuals fugís literalment de l'illa: primer, Marià Aguiló i Guillem Fortesa; després, Ramon Picó, Jeroni Fortesa i, finalment, Josep Tarongí. I, de l'altra, perquè l'evolució del seu pensament cata-

38. Carta del 22 de març de 1870, *Fons Marià Aguiló*, 53.2.6.

39. Cosa que li dolgué i que segurament no s'esperava, tenint com tenia el seu valedor presidint el consistori. Tomàs Fortesa li confirmava a Aguiló que Tarongí «ha tingut un fort sentiment per no haver sigut premiat, puix esperava qualche cosa. Mos veim sovint i parlam de Barcelona, de nostres amics que hi viuen i de nostra llengua i literatura: no ens oblidam de V.». Carta del 3 de maig de 1870, *Fons Marià Aguiló*, 48.2.3.

lanista va anar estretament lligada al lloc on fixaren la seva residència, com posen de manifest els casos de Jeroni Fortesa⁴⁰ —que acabà instal·lant-se com a bibliotecari a València— o el de Tarongí,⁴¹ exiliat, en una certa manera, al Sacromonte de Granada; ben diferents del cas de l'evolució, per exemple, de Ramon Picó. Però, a més, hi ha un lligam molt estret entre la pertinença a una classe marginada i l'afany de fer-se un lloc dins el món de les lletres, això a què Tarongí al·ludia quan parlava de la «multitud de circumstàncies locals» i que Aguiló segur que devia comprendre perfectament. Les correspondències creuades entre tota aquesta gent⁴² són una mostra colpidora del que significava per a ells ser reconeguts públicament amb premis o la relació en pla d'igualtat amb la gent de «fora carrer» que els permetia el conreu literari.⁴³ Un pla d'igualtat, però, que en el fons no era tal. No podia ser-ho encara en una societat com la mallorquina de l'últim terç del segle XIX, i per això les brometes i les reticències, quan no hi havia una discriminació més manifesta, eren una cosa amb la qual havien de conviure aquests autors a Mallorca. I, encara, els n'arribaven esquitxos a Barcelona. Un bon escorcoll entre els poemes rebuts als Jocs ens en donaria moltes mostres: des dels poemes «de defensa», com el rei-

40. No hi ha cap estudi sobre aquest autor, però podem seguir l'evolució del seu pensament a través dels epistolaris conservats, com les 97 cartes adreçades a Tomàs Fortesa (Ms 2070 de la Biblioteca de Catalunya) o les adreçades a Ramon Picó (Biblioteca March de Palma de Mallorca).

41. Margalida TOMÀS, «Aproximació a la tasca intel·lectual de Josep Tarongí», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 64 (2008), p. 169-194; Leonard MUNTANER, «Introducció», dins Josep TARONGÍ I CORTÈS, *Algo sobre el estado religioso y social de la isla de Mallorca*, Palma: Miguel Font, 1984, ps. IX-XLVII.

42. Hi ha encara molt poca d'aquesta correspondència publicada; val la pena esmentar, però, l'epistolari creuat entre Tomàs Aguiló i el seu fill Estanislau de K. Aguiló: *Epistolari (1882-1883)* a cura de Tomàs VIBOT, Palma: Leonard Muntaner, 2006.

43. Un exemple: Tomàs Fortesa, aclaparat de feina i preocupacions, obligat a fer onze hores de classe diàries i a examinar-se de diverses assignatures per obtenir el títol de batxillerat, era, malgrat el cansament, redactor de *La Dulzaina*. El desembre de 1868, escrivia a Marià Aguiló i es queixava de la seva situació, considerava que seria millor deixar de ser redactor de la revista, però no gosava, perquè li era tan grat passar la vetllada distret «revoltat dels meus amics i oblidant per breus hores que som mestre i Forteza, que no m'he pogut resoldre a fer-ho». *Fons Marià Aguiló*, 48.2.1.

vindicatiu «L'adéu del jueu» del jove Picó, de 1867,⁴⁴ o «El fogó dels jueus», de Pons i Gallarza, de 1869, als anònims i enverinats que hi arribaven en plenes polèmiques lingüísticomallorquines.⁴⁵ Hi podríem afegir més exemples, però la cosa se'ns allargaria perillosament.

La presència d'aquestes dues generacions de poetes mallorquins en els Jocs és espectacular, ja ho sabem, els primers anys setanta (amb una aparició esporàdica del jove Costa i Llobera el 1874, quan hi presenta «La primera llàgrima»), l'època del domini aguilonià dels Jocs. Després del 1875 és més reduïda, però existent; Mallorca, d'entrada, sembla continuar present tant entre els mantenidors com entre els poetes premiats. Tanmateix, la situació ha canviat radicalment, d'una manera que va més enllà de la simple «ressaca» de la batalla antimallorquina i del desbancament d'Aguiló i dels seus del domini de l'organisme. De fet, Aguiló hi guanyà encara una viola (1880) i formà part tres vegades més del consistori. Però si ens fixem bé en aquesta presència mallorquina, tant en un cantó com en l'altre del certamen, ens adonarem de dues coses.

Per una banda, en el cos de mantenidors, de 1878 a 1897, els mallorquins que hi ha són tots de la generació dels fundadors i, a més, hi són quasi sempre (l'excepció és la presidència de Pons el 1878) en anys especials en què la festa té un sentit de rememoració: en la celebració de la 25a edició, el 1883, hi trobem Pons, Aguiló i Jeroni Roselló; Aguiló presideix uns Jocs tan excepcionals com els de 1888; i el mateix Aguiló torna a formar part del cos en els de 1893, com a vicepresident d'honor en representació de Mallorca en la celebració dels 500 anys del concurs. D'altra banda, la presència en el consistori d'algun representant del segon grup es limita a Ramon Picó. I Picó és també el gran triomfador mallorquí dels anys vuitanta; al seu costat, pràcticament només la infatigable Victòria Penya, que continua reco-

44. Margalida TOMÀS, «“L'adéu del jueu”, un poema de Ramon Picó i Campamar», *Segell* 3, 2006, ps. 137-158.

45. Una mostra d'aquest tipus de poemes la tenim a Ramon PINYOL i Jacint BASSÓ, «La polèmica dels plurals en -es en els Jocs Florals de 1875. Vuit textos satírics anònims i un text inèdit coetani de Verdager», *Llengua i Literatura* 8, 1997, ps. 401-435.

llint accèssits. Ells dos són llavors la «presència mallorquina» als Jocs (en aquest cas, les excepcions són Joan Guirau el 1887 i Joan Alcover el 1888).

Tanmateix, ja ho hem dit abans, tant Picó com Victòria Peña feia ja molts anys que no vivien a Mallorca, sinó a Barcelona. I és que, entrats ja en els vuitanta, ni els Jocs significaven el mateix que anys abans ni la dinàmica dels escriptors mallorquins i catalans coincidia. No és el moment de resseguir la trajectòria de tots aquests autors mallorquins que es quedaren a l'illa, que no és monolítica i que ens portaria a tenir en compte des dels que són sempre bilingües en la seva producció literària (Maura o Rosselló, per exemple) fins als que opten més decididament pel català. Amb tot, una bona part d'aquests darrers —caldria matisar els casos, és clar— escriuen en català perquè s'aboquen cap a la creació més costumista i humorística (Penya, Ferrà, Manuela de los Herreros). I això ens portaria a parlar de la importància d'una publicació com *La Ignorància*; o, encara, de casos com el de Tomàs Fortesa, que sense deixar el conreu de la literatura dedicà els seus esforços sobretot a la gramàtica.

Quan el 1892 Picó presidí els Jocs, hi pronuncia un abrandat discurs catalanista,⁴⁶ ben convençut que no agradaria a cap mallorquí (li demanava l'opinió a Tomàs Fortesa, «no sobre la part literària puix aquesta és xereca puix vaig haver-lo d'escriure de premsa, ben de premsa, sinó sobre l'esperit o tendència regionalista. Per lo que toca a n'això no crec que agradi a cap mallorquí»⁴⁷). El parlament de Picó,

46. Reproduït a Ramon PICÓ I CAMPAMAR, *Discursos i parlaments*, a cura de Margalida Tomàs, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, 53-83.

47. Carta del 9 de juliol de 1892, ms. 2069 de la Biblioteca de Catalunya. Molt interessant és també la carta en què explica llargament l'accidentada festa dels Jocs de 1893, presidida pel bisbe Morgadas i a la qual va assistir el general Martínez Campos, que acabà amb crits de «Visca Catalunya!» i amenaces del general. Però el que cal destacar-ne aquí és la consideració final de Picó, que posa de manifest tant el nou paper que tenien llavors els Jocs com la seva diferència de pensament amb Mallorca: «És de creure que tots els mallorquins estareu al costat d'En Martínez Campos [...] Jo crec que aquest incident mos ha vengut ben bé: i si t'he de ser franc fins m'agradaria que privassen els Jocs: així com així, literàriament fan ben poca cosa de bo, i si els matassen evitarien per una part lo seu descrèdit i per l'altra aquesta persecució seria útil, perquè mos duria nous adeptes». Hi ha també informacions sobre aquests fets a Carola DU-

però, va entusiasmar, per exemple, Plàcid Aguiló, el germà petit de Marià, que vivia a Barcelona des d'adolescent. I Picó no s'equivocava respecte a la reacció provocada pel seu discurs: un representant de la nova generació intel·lectual de Mallorca, Miquel dels Sants Oliver, recollirà aquest desacord amb les idees del discurs de 1892 i el criticarà perquè no separa «el particularismo mallorquí del particularismo catalán, que si bien tienen puntos comunes, tienen puntos en extremo diferenciales». És a dir, que «confunde sobradamente los intereses regionales de Mallorca con los de Cataluña hasta parecer con estos últimos absolutamente identificados, por ser mallorquí el que habla y por no hablar más que de catalanismo».⁴⁸

Com veiem, tot això ens està duent ja lluny de l'estricta creació literària mallorquina i de la seva relació amb els Jocs. Però ens pot servir per entrar en un altre punt que caldria desenvolupar, encara que hagi de ser sumàriament.

ELS JOCS FLORALS DE BARCELONA: UNS JOCS DE «CATALANS» EN QUÈ PARTICIPEN MALLORQUINS (I VALENCIANS) O UNS «JOCS DE TOTS»?

L'epígraf d'aquest apartat permet, òbviament, l'examen de la qüestió que planteja des de dos punts de vista diferents: el dels autors del Principat i el de la gent de «fora», en aquest cas, els mallorquins. La limitació d'espai no permet una exposició a fons del punt de vista principatí. Això no obstant, podem apuntar que la postura majoritària d'aquest era considerar la institució com una cosa «pròpia», i no només en els moments d'efervescència antimallorquina o antiaguiloniana. Per exemple, ja superat el moment de crisi, el 1876, apareixia a *La Renaixença* un article de Riera i Bertran titulat «Progrés dels Jocs

RAN, «Ernest Moliné i Brasés, defensor dels Jocs Florals», *op. cit.* p. 167.

48. Reproduït a Miquel dels Sants OLIVER, *La literatura en Mallorca*, a cura de Joan-Ll. Marfany, Palma / Barcelona: Universitat de les Illes Balears, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, p. 145. El mateix Oliver havia fet, pocs anys abans, una crítica ben positiva del volum dels Jocs de 1884, als quals havia assistit ple d'entusiasme: Miquel dels S. OLIVER, «Los Jocs Florals del present any», *Museo Balear* 1884, ps. 383-388.

Florals» en què tractava, precisament, del tema del possible «centralisme» dels Jocs, d'un «cert caràcter d'exclusivisme» que, a parer seu, havia tingut el certamen fins aquell any. No des del punt de vista de la participació, perquè tothom hi podia concórrer, sinó «baix un punt de vista que callicarem d'administratiu, a falta de mot més propi, podia acusar-se la institució d'excessivament barcelonina». I continuava, «[n]o hem negat ni posat en dubte jamai que els Jocs Florals siguen “de Barcelona”, perquè a Barcelona es deu sa restauració, en Barcelona s'han celebrat des de son Renaixement, i de Barcelona han rebut i segueixen rebent los principals, los essencials elements de vida». Ara, però, aquesta mancança s'havia resolt perquè, «avui nostra bella institució compta amb lo concurs “explícit” de les Corporacions que representen les quatre províncies catalanes: avui queda realitzat un gran avançament». I tot l'article continua en aquest to de cant a la «germandat entre les províncies catalanes», sense cap referència, per exemple, a la Diputació de Balears que, com veurem, ja era sòcia honorària des de 1871.⁴⁹

Centrem-nos, però, en les consideracions sobre el tema de la gent mallorquina. I, en primer lloc, en l'evolució del pensament i en l'actuació de Marià Aguiló, ben representatives de com anava interpretant amb el pas dels anys tant la importància del nou moviment de restauració literària com el paper que hi havia de tenir la institució dels Jocs. El mateix 1859, quan encara es trobava a València, esperonat per l'exemple dels primers Jocs de Barcelona⁵⁰ i els de València, en els

49. Joaquim RIERA I BERTRAN, «Progrés dels Jocs Florals», *La Renaixença* 6, 1876, ps. 165-168.

50. Quan el 1909 es va inaugurar el bust de Marià Aguiló al Parc de la Ciutadella, Jaume Collell va fer un parlament d'elogi a Aguiló; la referència que en féu *La Vanguardia* recollia que Collell afirmava que no s'havia pogut trobar un dia millor per fer-ho «por coincidir con la celebración de los Juegos Florales, ya que Aguiló, patriarca de las letras catalanas, vidente de su actual renacimiento y padrino de los Juegos Florales, rendía culto ferviente a dos fechas que marcaban los hechos que más impresión le habían producido, la del aniversario de la muerte de su madre y la de la instauración de los Juegos Florales» (*La Vanguardia*, 10 de maig de 1909). És una consideració interessant, no tant perquè sigui del tot certa, sinó precisament perquè posa de manifest com, amb el temps, s'havia creat una determinada imatge d'Aguiló, una imatge que ell mateix havia contribuït a crear.

quals ell mateix havia participat, Marià Aguiló devia començar a plantejar-se la idea de si seria possible celebrar també un certamen literari a Palma. Ho va comentar a Bartomeu Muntaner, el qual, escèptic, li replicava: «¿Y preguntas por qué no ha de celebrar juegos florales Mallorca? El día que los celebrase dejaría de ser Mallorca. No creo que me pidas explicaciones pues demasiado me comprendes, o por mejor decir, lo que estoy ahora diciendo lo he aprendido de ti».⁵¹ Tanmateix, va ser quan Aguiló tornà a Barcelona el 1861 i s'adonà del que significava l'organisme i la festa que començà a matisar la idea. No es tractaria de fer a Mallorca simplement un altre concurs poètic, sinó alguna cosa que completés els ja existents a Barcelona i, alhora, impliqués Mallorca en el desenvolupament i el sentit del certamen. El maig de 1865 explicava la seva idea, que ja abans havia comentat amb Jeroni Rosselló: no seria un certamen anual, sinó que «Mallorca cada lustro podría premiar lo que aquí no es posible: verbigracia: la 1ª vez la biografía o la historia, *en catalán por supuesto todo*. La 2ª el drama en verso; la 3ª la novela; la 4ª el poema dejando completa libertad en la elección de asuntos y hasta admitiendo las obras impresas. Una fiesta de estas celebrada con aparato en la Lonja pudiera dar mucha importancia al país y muchos viajeros. Siento que el catálogo [és el catàleg d'obres impreses en català, que havia començat finalment a publicar] me llame, que si no se me figura que explanaría mi idea aunque fuese necesario escribir un par de artículos». I com que això ho escrivia a Tomàs Aguiló, acabava: «Presumo que esto te parecerá un absurdo».⁵² I sí, tenia raó, perquè la contesta de l'altre Aguiló, amb la mala bava que el caracteritzava, el ridiculitzava i considerava que allò era «un bromazo que has recibido si no es que escribas en estado de sonambulismo».⁵³

Davant d'aquesta reacció, doncs, Marià hagué de canviar el seu plantejament. Res de fer un certamen complementari a Palma, sinó que calia introduir els canvis necessaris en el de Barcelona perquè am-

51. Carta de l'1 de novembre 1859, *Fons Marià Aguiló*, 50.1.4.

52. Carta de Marià Aguiló a Tomàs Aguiló del 26 de maig de 1865, *Fons Marià Aguiló*, 44.7.5.

53. Carta de Tomàs Aguiló a Marià Aguiló del 30 de maig de 1865, *Fons Marià Aguiló*, 44.7.5.

pliés el seu àmbit d'actuació i, alhora, es consolidés com a motor principal del moviment literari català. Ja el 1862 havia proposat al consistori regalar exemplars dels volums dels Jocs a les «biblioteques lemosines», però el 1865 aquests volums només arribaven a la de Barcelona, Madrid, València i Mallorca.⁵⁴ El seu pas pel consistori el 1867 significà ja un primer intent de canvi del reglament, amb vista al qual va tenir en compte dos aspectes.

Per una banda, hi havia el fet que, segons ell, els Jocs estimulaven la participació perquè hi havia l'al·licient del mestratge en gai saber, i això volia dir anar, per força, a la recerca del premi ordinari.⁵⁵ Amb tot, Aguiló veia que, una vegada aconseguits els tres premis ordinaris, els autors tendrien a retreure's, perquè ja no hi podrien aconseguir res més, i que això seria un problema cada vegada més greu. Calia, per tant, buscar-hi una solució. La que ell proposava consistia en la creació de premis quinquennals a la millor obra en prosa o en vers escrita durant aquests cinc anys. Això tindria l'avantatge de «crear obres o llibres catalans que és lo que dóna verdadera importància a una literatura i no solsament poesies que es únicament lo que fins ara té».⁵⁶

L'altre aspecte, el que ara ens interessa més, era obrir els Jocs més enllà de Barcelona. Obrir-los per la base, per allò que mantenia i feia possible que els Jocs se celebressin cada any: el cos d'adjunts. Per això Aguiló proposava, a més d'augmentar-ne el nombre —de cent a cent cinquanta—, l'acceptació d'adjunts forans, perquè, deia, «fora de Bar-

54. Carta de Marià Aguiló a Bartomeu Muntaner de l'11 d'agost de 1865, *Fons Marià Aguiló*, 50.2.5.

55. Com a exercici anecdòtic (o potser no tant) es podria fer una tipologia dels diversos tarannàs dels escriptors del moment en funció de la seva resposta al fet de ser premiats amb accèssits: per a uns, una alegria; per a d'altres, una ofensa insofrible. Centrant-nos només en els escriptors mallorquins, un cas paradigmàtic és el de Tomàs Aguiló, que hagué d'encaixar un accèssit a l'englantina el 1865, cosa que el sulfurà; com també ho féu que el 1867, que també optava a aquest premi, acabés guanyant la viola amb un poema com és «Constança d'Aragó», i a més, en un any que Marià formava part del cos d'adjunts. Fou un altre dels seus nombrosos punts de fricció.

56. *Annals dels Jocs Florals*, ms., Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, sessió del 25 d'abril de 1867. La proposta acabà sent acceptada i s'incorporà als nous estatuts; el jurat d'aquests premis havia d'estar compost pels set mantenidors i per vuit personalitats en representació de les corporacions científiques de Barcelona.

celona hi havia moltes persones amants de les nostres lletres, les quals se veien privades casi de pertènèixer a la institució, i que per lo tant creia seria un gran bé crear adjunts de fora, amb lo qual se lograria també fer veure com en distintes poblacions havia amants de la nostra llengua». ⁵⁷ Malgrat que la reforma dels estatuts fou aprovada i rubricada per l'Ajuntament, els nous no s'arribaren a imprimir, però sí que s'aplicà el canvi en el cos d'adjunts. En l'anuari dels Jocs del 1869 la llista d'adjunts havia passat, dels vuitanta de l'any anterior, a dos-cents i s'havia creat la categoria d'adjunts forans (en total n'hi havia cinc: dos de la Garriga, un de Girona, un d'Argelès sur Mer i un de Mallorca: Pere d'Alcàntara Penya).

També cal remarcar una altra dada important: la Diputació de Tarragona havia entrat a formar part dels adjunts honoraris, fins aleshores limitats al rector de la universitat, al president de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i als mestres en gai saber. L'any següent s'hi sumaren les diputacions de Girona i de Barcelona i el 1871, la de Balears. Aturem-nos un moment en aquest any, en què la presència mallorquina ja no es limitava als mantenidors i als premiats. Aquell 1871, la Diputació de Balears, a més de figurar com a adjunt honorari, també oferí un premi, «[a]plaudiendo y estimulando la diputación provincial de estas islas el celo y noble esfuerzo con que contribuye ese ilustrado Consistorio a la restauración de la lengua patria», ⁵⁸ consistent en vint-i-cinc volums de literatura catalana, de la tria dels quals s'encarregaren Jeroni Rosselló, des de Mallorca, i Aguiló, des de Barcelona. ⁵⁹ S'hi presentaren dotze obres. Però, a més, uns mallorquins

57. *Annals dels Jocs Florals*, sessió del 9 de maig de 1867. Aquestes reformes foren aprovades per l'Ajuntament, un pas necessari perquè poguessin tenir validesa, el 25 d'abril de 1868.

58. *Jocs Florals. Documents relatius al Consistori*, 1871, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

59. És molt interessant la carta de Rosselló en què comenta les obres que haurien de formar el lot del premi. Al final, la llista que proposava Rosselló era la següent: els anuals dels Jocs enquadernats en quatre volums; el *Gaiter del Llobregat*; *L'orfaneta de Menàrguens*; *De los trovadores en Espanya*, de Milà; *Los trovadors nous*; *La vida en lo camp*, de Gaietà Vidal i de Valenciano; *Cançons de la terra*, de Briz; *Poemes*, de Víctor Balaguer; Ramon Llull (probablement la seva edició de les *Obres rimades de*

«aimadors de la llengua pàtria» també oferiren un premi extraordinari, una medalla de plata,⁶⁰ que guanyà el català Martí i Folguera en pugna amb vuit composicions que s'hi presentaren. I els adjunts forans mallorquins havien passat a ser ja onze, entre ells, i per única vegada, Josep M. Quadrado. A partir d'aleshores, la Diputació de Balears fou ja sempre soci honorari⁶¹ i els socis forans mallorquins contribuïren amb la seva aportació econòmica de cinc pessetes, fins i tot en els anys de la, diguem-ne, «crisi mallorquina», de 1875 al 1878.

L'última esmena de reglament que Aguiló impulsà va ser el canvi

---

Ramon Llull); *Lo joglar de Mallorca*, d'ell mateix; *La conquesta de Mallorca*, de Quadrado; les *Rondalles* de Thos i Codina; les *Balades fantàstiques*, de Tomàs Aguiló; les *Cròniques* editades per Bofarull; el volum tretze de la «Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón»; Ausiàs Marc; el *Gènesi d'Esriptura*, a càrrec d'Amer i editat dins la «Biblioteca Catalana» d'Aguiló, que, de fet, no estava enllestit i una altra obra de títol il·legible. Carta del 21 de febrer de 1871, *Fons Marià Aguiló*, 52.4.3.

60. «Desitjant alguns aimadors de la poesia i de la llengua pàtria mostrar la seua dilecció a la festa dels Jocs Florals, han resolt oferir un premi que consistirà amb una medalla d'argent al qui present la millor oda que tinga per objecte cantar en nostra llengua literària un dels monuments artístics o belleses naturals de l'illa i també mateix per accèssits un exemplar de *Lo Joglar de Mallorca*, estampat damunt vitela, i un de les *Balades fantàstiques* d'en Tomàs Aguiló. Lo que tenc l'honor de fer-li saber, autoritzat per mos companys i esperant que est Consistori admetrà esta senzilla expressió de bon desig de los aimadors del Gai Saber, per adjudicar-la al qui més mereixedor en sia. Palma de Mallorca, 8 de Febrer de 1871. Bartomeu Ferrà i Perelló, secretari de la Comissió.» *Jocs Florals. Documents relatius al Consistori*, any 1871.

61. Tanmateix, sembla que aquest organisme no sempre mantingué una actitud favorable als Jocs. Miquel dels S. Oliver, quan en el seu llibre *La literatura en Mallorca* es refereix a la gramàtica de Tomàs Fortesa, premiada al certamen de les Fires i Festes de Palma de 1881 i que aleshores estava a punt de començar a publicar-se, informa que la diputació de Balears en pagarà l'edició i afegeix: «la cual, dicho sea de paso, no ha mantenido un criterio muy firme ni seguro en tales materias, pues mientras unas veces se ha retraído de contestar al consistorio de los Juegos Florales de Barcelona que solicitaba un premio, fundándose en la razón de que el oficio no venía redactado en lengua castellana, adopta después el acuerdo de costear la impresión de una obra docta dedicada exclusivamente a investigar la estructura de un idioma no oficial. Vengan en buen hora tan nobles inconsecuencias y tan absolutas rectificaciones». Miquel dels Sants OLIVER, *La literatura en Mallorca*, op. cit., ps. 161, 162.

controvertit de 1874. Controvertit perquè es produí en el moment més àlgid de la polèmica antimallorquina, barrejada amb la famosa batalla ortogràfica i amb qüestions ideològiques que el moment polític no feia més que agreujar. En aquests nous estatuts es tornava a legislar la qüestió dels adjunts (honoraris, numeraris en nombre de 100, supernumeraris, forans i, important encara que ara no sigui el nostre tema, socis protectors, categoria on en anys successius entraren els grans noms de la burgesia catalana), a més de la qüestió dels premis. En l'englantina s'especificava que el concepte «història de Catalunya» designava «tots i cadascun dels antics territoris on era i és parlada la llengua i que, formant l'anomenada Nació catalana, eren part integrant de la gloriosíssima corona d'Aragó».⁶² S'instituí un premi quinquennal a la millor obra en vers o en prosa, inèdita o publicada, amb un premi en metàl·lic, i es creava una nova categoria de mestres, la de «mestre llorejat», per als mestres en gai saber que hi sumessin set premis ordinaris més. I, al costat d'aquests, s'hi afegia el gran canvi de fons, de concepte, que afectava el mateix nom de la institució. A partir d'ara, havia de ser el de *Jocs Florals de la Llengua Catalana*.

Aquesta era la política de Marià Aguiló, i crec que el rerefons que contenia és prou explícit.⁶³ Com és sabut, aquests nous estatuts tingueren una vida efímera perquè, defenestrat Aguiló dels Jocs l'any següent, se'n redactaren i publicaren uns de nous, en què es restituïa l'antic nom de «Jocs Florals de Barcelona», desapareixien els premis quinquennals, els mestres llorejats i els adjunts forans (per bé que es

62. *Estatuts dels Jocs Florals de la Llengua Catalana*, Barcelona: Estampa de la Renaixensa, 1874, p. 4.

63. Els discursos que hi pronuncià (dos de presidencials i un de gràcies) es troben a Marià AGUILÓ, *Obra en prosa*, Palma / Barcelona: Universitat de les Illes Balears, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988. Una anàlisi més detallada del contingut, sobretot pel que fa referència a la importància de la poesia popular en el desvetllament de la literatura catalana i al seu propi paper en el moviment, a Margalida TOMÀS, «Piferrer, Milà, Aguiló, davant la literatura tradicional», a *Catalònia 1 (Literatura popular catalana del segle XIX)*, revista en línia del Séminaire d'études catalans du groupe de recherches CRIMIC (EA 2561) de la Universitat Paris-Sorbonne. Disponible a <<http://www.crimic.paris-sorbonne.fr/actes/catalonia1/2008.htm>> (a 1 de desembre de 2009).

respectava el dret adquirit fins aleshores), per bé que hi continuaven, que els diners són els diners, els adjunts protectors.⁶⁴

Ara bé, cal insistir que l'actitud d'Aguiló no era compartida per tot el grup mallorquí en ple, com tampoc tots els escriptors de l'illa no combregaven amb els seus criteris lingüístics. Evidentment, la qüestió dels Jocs era només la pantalla sota la qual s'amagava una idea molt més de fons: per a Aguiló, tot el moviment de recuperació lingüística i literària que es desenvolupava a Catalunya, a Barcelona, era el *seu* moviment, i aquest no tenia sentit si no hi entraven catalans, mallorquins i valencians. Aquesta postura era compartida per Picó, el qual, en plena crisi dels anys setanta, s'escarrassava des de La Jove Catalunya per mantenir els lligams entre els uns i els altres. S'enorgullia, per exemple, d'haver aconseguit que en una sessió participés gent dels tres antics regnes,⁶⁵ o el 1885 escrivia a Tomàs Fortesa: «Amb en Querol, en Llorente, D. Marian, En Verdaguer, en Collell i altres anàrem lo dilluns dels Jocs a Sant Miquel de Fai [...] asseguts a una mateixa taula catalans, mallorquins i valencians, a proposta d'En Querol, allargàrem la mà dreta i juràrem anar l'any que ve tots plegats a Mallorca».⁶⁶

A Mallorca les coses no eren tan clares. No cal ni esmentar els representants de la vella guàrdia, Tomàs Aguiló i Quadrado, totalment reticents davant els Jocs precisament pel que representaven. Més complex i més important, pel pes que tenia, és el cas de Pons i Gallarza. Quan el 1868 l'Ateneo Balear li va fer una sessió d'homenatge just l'any de ser nomenat mestre en gai saber, Pons enfocà tot el seu discurs —que pronuncià en castellà, com ja hem vist— com a «català», i *català* volia dir del Principat. I així, conceptes com «nosotros los restauradores del habla catalana» o «los trovadores modernos de Cataluña» no incloïen en absolut els mallorquins. I davant del fet que els mallor-

64. Entre la documentació dels Jocs es troba una còpia de la circular que es va enviar el mateix 1874 a diverses personalitats perquè acceptessin entrar en el consistori com a protectors. En concret, la que es conserva anava adreçada a Francesc Mandri. Està reproduïda a Margalida TOMÀS, «Marià Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona (1859-1875). II», *Randa* 6 (1977), ps. 131, 132.

65. Carta a Tomàs Fortesa del 20 de març 1873, Ms. 2069 de la Biblioteca de Catalunya.

66. Carta del 8 de maig de 1885, ms. 2069 de la Biblioteca de Catalunya.

quins, «vosotros, señores», havien respost al desvetllament de «nuestra» literatura, això era una prova que ara a Palma no hi havia prou estímuls i per això els seus fills «acuden a Barcelona *afanosos de lauro*, dia vendrà en que bastándose a si misma sus nuevas generaciones la honren con obras imperecederas». ⁶⁷ Sembla que per a Pons, en aquell moment, els Jocs eren cosa dels intel·lectuals catalans —ell inclòs— i que els mallorquins es limitaven a participar-hi, a buscar-hi «lauros».

Dos anys més tard, Pons presidia els Jocs i encara ho tornà a fer el 1878. El seu discurs de 1870 va adreçat sobretot al jovent català i té una idea de base: cal mirar al passat per escriure des del present («No hi ha renaixement qui no prenga del passat: així, Senyors, deu esser lo nostre. Sobre els fonaments de Catalunya antiga s'ha d'aixecar la moderna») i cercar per les muntanyes i vilatges «lo parlar viu, les tradicions, los records mai escrits de la terra» («Lo planter pels maduixers de l'horta l'anam a cercar al bosc: del bosc hem de portar lo planter dels poetes de Catalunya: i Déu fassa que no hi hàgem de cercar també nou planter de ciutadans»).

Abans de dir això, però, fa una consideració que trobarem en pràcticament tots els discursos de gent de Mallorca i que és la que justifica la seva presència a la festa: la germanor entre les terres catalanes i el lligam que les uneix, la llengua. Pons hi passa molt per sobre («Nosaltres tots som fills de la Corona aragonesa: catalans, valencians, mallorquins, rossellonesos, tots tenim un mateix passat, una religió i una llengua»), perquè el concepte de germanor el lliga de seguida al de la unitat entre els poetes per poder portar a la pràctica el seu ideal d'aquesta literatura arrelada al passat. ⁶⁸ La idea d'unitat entre les terres catalanes pren més pes en el seu discurs de 1878 i les consideracions sobre la unitat de la llengua hi són també molt més explícites, però perquè li serveixen com a punt de partida de la idea base: «De germandat en la llengua n'hi ha abastament; mes de germandat entre els qui la

67. Joan MAS I VIVES, *La construcció d'una identitat*, op. cit., ps. 117-120.

68. *Jocs Florals de Barcelona en MDCCCLXX*, Barcelona: Estampa y Llibrería [...] del hereu d'en Pau Riera, 1870, ps. 29-35. Tomàs Fortesa considerava que aquest discurs de Pons «està ple de poesia, té rasgos bellíssims, però no parla de massa coses». Carta a Marià Aguiló del 17 de maig de 1870, *Fons Marià Aguiló*, 48.2.3.

conreen, no n'hi ha prou; i aqueix és, senyors, a mon juí, lo primer i tal volta lo sol perill per la nostra renaixença». No es tracta, ja, de desavinences externes, sinó que, altre cop, Pons fa un plantejament ideològic del seu concepte de literatura: «No cremen avui amb prou ardència les tres flames d'Amor, de Fe i de Pàtria enceses en los nostres altars. Sovint tremolen i semblen apagar-se perquè les remou lo vent de l'escepticisme. La nostra generació sent córrer per ses venes lo fred del dubte i de la incredulitat que gela tots sos sentiments nobles». Davant d'això, la mateixa recepta que en el discurs de l'any setanta: «Joven de Catalunya! Vosaltres que voleu ésser la representació de la nostra gloriosa Renaixença, vosaltres que voleu anar i anireu més enllà que els homes del passat, recordeu-vos que l'esperit novell de la terra ha d'ésser fill de l'esperit antic i que l'antic i el novell no poden ésser si no un mateix esperit». El discurs es tanca amb una invitació explícita als poetes catalans —a qui anava dirigit el discurs— a visitar Mallorca, on «mai arriben les tempestats que per aquí retrunyen», perquè escoltant les veus «dels molts qui allí s'afanyen per la nostra causa» comprendran, millor que amb les seves paraules, «tota la tendresa del pensament de germandat que vos envien».⁶⁹

Ara bé, entremig d'aquests dos discursos de Pons hi ha tot l'afer de la proposta de celebració de la festa dels Jocs de 1873 a Palma, una proposta en la qual el seu paper va ser determinant. Ja vaig fer una primera aproximació al tema,⁷⁰ a la qual ara podríem afegir nova documentació a partir dels epistolaris de Marià Aguiló. Fer-ne un resseguiment exhaustiu ens allargaria encara molt més aquest treball, però tampoc podem obviar el tema. Fou a partir de l'enfrontament entre els literats de Mallorca (pròpiament els mallorquins de Mallorca, en absolut Marià Aguiló, que sempre es mostrà contrari a la proposta) i els de Barcelona, simplificant, entre la *Revista Balear* i *La Renaixença*, que es donaren les manifestacions més explícites entorn del tema que

69. «Discurs del President del Consistori D. Josep Lluís Pons i Gallarza», *Jocs Florals de Barcelona. Any XX de llur restauració. MDCCCLXXVIII*, Barcelona: Estampa de la Renaixensa, 1878, ps. 31-38.

70. Margalida TOMÀS, «Marià Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona (1859-1875) II», *Randa* 6 (1977), ps. 118-121.

estem analitzant, tant per part dels uns com dels altres. Pel que fa a això, voldria insistir breument en el fet que un article com el que Pons publicà a la *Revista Balear*, «La festa dels Jocs Florals a Palma de Mallorca»⁷¹ —un veritable manifest de la implicació de Mallorca en els Jocs i del seu important paper en el desenvolupament dels certàmens i, alhora, un atac a l'exclusivisme de Barcelona, que vol, diu, «convertir-se en lo Madrid de la literatura catalana»—, l'hem d'entendre en aquest context de crispació i relativitzar, per tant, totes les seves afirmacions.

També voldria fer esment d'un altre article, de Josep Tarongí, aparegut el setembre de 1872 a la mateixa *Revista Balear*,⁷² previ, per tant, a aquest aspecte concret de la polèmica antimallorquina —i per això més interessant— i que és on apareix per primera vegada la idea de la «descentralització» dels Jocs. Tarongí, després d'exposar els seus criteris ortogràfics, assenyala les tres necessitats que calen per a la fixació de la llengua: la creació d'una Acadèmia, l'edició de les més importants obres catalanes i, en tercer lloc, «la descentralització» dels Jocs Florals: que cada any se celebrin en un lloc diferent, perquè d'aquesta manera «se despertarien los ecos populars adormits per la influència del periodisme i de les escoles castellanes, serien molt més estimades les composicions poètiques, i se fortificaria entre totes les rames de la gran família d'en Jaume I un llaç d'unió moral, eix llaç de la Bellesa harmoniosa, molt més desitjable que els llaços del comerç, molt més durader que les cadenes i grillons de la tirania!».

És també en aquest context que hem de llegir el fogós discurs —altra volta ideològicament conservador— que pronuncià, el mateix 1873, Jeroni Rosselló com a president del consistori dels Jocs. Rosselló reconeix també que de Barcelona partí el crit, el moviment i el començament de recuperació de la llengua, però ara «l'agraïment ha encesa en nosaltres una flama tan viva com la d'amor vostra i ella multiplica el

71. L'article anava signat amb la inicial P., *Revista Balear*, 30 d'abril de 1873, ps. 118-120.

72. «La llengua catalana. Bases d'ortografia. Necessitats», *Revista Balear*, any I, núm. 17 (15-9-1872), ps. 261-265. Aquest era la continuació d'un altre article aparegut al número anterior, «La llengua catalana. Controvèrsies».

desig que ens mou i ens escalfa». Per aconseguir la finalitat dels Jocs «ens ha d'encendre el mateix desig, ens ha d'encendre lo mateix foc i l'amor que li aportam ens ha de lligar amb la germandat més estreta». I arriba, en el seu entusiasme, a una declaració —ja reproduïda diverses vegades— ben espectacular: «Tinga lo nom de Catalunya, sia Catalunya la terra tota a on la nostra llengua se parla, i no hi hage per tots nosaltres més que una sola pàtria i una sola llengua». I, en una clara referència a la crispació de poques setmanes abans, demana que ningú tingui enveja de ningú, que tothom s'alegri dels èxits dels altres, siguin catalans, valencians o mallorquins.

Ara bé, com deia, tot això hem d'agafar-ho amb una certa reserva i no només pel moment en què es diu, sinó també perquè aquest és un discurs fet de cara a Barcelona, no de cara a Mallorca. En aquest sentit, crec que poden ser més fiables els articles apareguts a les revistes mallorquines, que sí que van dirigits al públic de Mallorca, però sempre tenint en compte el context en què es produeixen. Així, una ressenya del volum dels Jocs del 1875 apareguda al *Museo Balear* i signada amb inicials per Joan Alcover carrega contra el judici crític del secretari d'aquell any, Josep Roca i Roca, i l'acusa que «cuando habla de *ese pueblo que viviendo de su trabajo y de su comercio por fuerza debe querer una literatura propia*, cuando ensalza esa literatura, tiene en cuenta no la Cataluña histórica y literaria, sino sólo la que ahora se llama propiamente tal, sin mirar que *ese ramillete ofrecido cada año a la patria literatura*, mucho menos espléndido sería a no haber contribuido a enriquecerle algún otro modesto pueblo con un contingente mayor del que a proporción le corresponde, y por el cual bien merece que el Sr. Roca le comprenda en sus apologías». Són unes afirmacions que es posicionen ben clarament en aquesta defensa del concepte de «Jocs de tots»; les paraules ho diuen. Però hem de tenir també present el moment. Mallorca havia estat bandejada de la festa, fins i tot simbòlicament (s'havia retirat l'escut de l'illa de la decoració de la sala), i els anys anteriors, precisament, Roca i Roca havia estat un veritable flagell per als autors mallorquins premiats als Jocs des de les pàgines de *La Renaixença*. Alcover acabava, per si no havia quedat clara la seva idea, dient: «Bien merece, y dicho sea de paso, que esa fiesta en que tan dignamente figura, en vez

del nombre de *Jocs Florals de Barcelona*, lleve el de *Jocs Florals de la Llengua Catalana*». ⁷³

Aquests plantejaments, que estableixen l'estreta relació de Mallorca i, amb els matisos que calguin, la identificació de Mallorca, de la literatura mallorquina, amb els Jocs Florals de Barcelona, s'estaven acabant. Ja ho he assenyalat més amunt. En un primer moment, després de la crisi de 1875; perquè, per raons òbvies, hi hagué una minva real de participació mallorquina al Jocs. I això és més que un detall, perquè el certamen era un impuls per a la creació en català a Mallorca, ben cert, però era també el receptor directe d'aquesta creació, perquè Barcelona es tenia més present que la mateixa Mallorca a l'hora d'escriure un determinat tipus de literatura en català. Com deia un desanimat Fortesa, «[l]a discòrdia catalanista ha produït a Mallorca un refredament general i fins una certa antipatia. Uns escriuen en castellà i altres en mallorquí "del amb". Cal molta resignació per escriure d'una manera que no et llegiran aquí i et despellessaran a Barcelona». ⁷⁴

Per altra banda, també ho hem vist, el fet que el certamen anés perdent ell mateix la seva empenta literària (recordem les opinions de Josep Yxart sobre la decadència dels Jocs) ⁷⁵ i, sobretot, el fet que a Catalunya molts dels literats sorgits dels Jocs entressin de ple en la dinàmica regionalista feren que els escriptors de Mallorca deixessin de veure'ls com una cosa pròpia. En aquest sentit, el llarg i abrandat discurs de Picó el 1892 és tot un signe de com havien canviat les coses. No hi ha cap referència a la germanor de les terres catalanes, perquè el que li interessava era, directament, la reivindicació catalanista i feta des de Catalunya: «Si Catalunya viu, i d'això no pot ningú dubtar-ne, si té una ànima tota seua, una personalitat ben definida, lo que co-

73. J. A. M., «Jocs Florals de Barcelona. Any XVII de llur restauració», *Museo Balear*, 31 d'agost de 1875, ps. 539-543; l'article era el primer d'una sèrie de quatre en què s'analitzava el volum dels Jocs; els altres aparegueren el 15 de setembre, el 31 d'octubre i el 30 de novembre.

74. Carta de Tomàs Fortesa a Ramon Picó del 16 de febrer de 1875. *Ramon Picó i Campamar. Epistolari*, Biblioteca March, Palma de Mallorca.

75. Rosa CABRÉ I MONNÉ, «Josep Yxart. La decadència de los Juegos Florales de Barcelona», *Anuari Verdaguier*, any 1993, núm. 8, ps. 255-294.

mençà per ser lo renaixement de sa llengua i el reviscolar de sa literatura, havia d'acabar per ser una reivindicació de la seua personalitat». I els Jocs hi havien tingut, és clar, un paper determinant: els discursos presidencials havien tingut ben poc de càtedra de literatura i «ha tingut en canvi ben molt de càtedra de regionalisme [...] lo que fou en son començ sols un boirim, una tènue nebulosa, ja és avui estrella clara i resplendent en lo cel de nostra pàtria».

Ja hem vist el concepte que meresqué aquest discurs de Picó a Miquel dels Sants Oliver. Ja a prop d'acabar-se el segle, el 1897, Oliver fou mantenidor dels Jocs. En el seu parlament de gràcies, un elogi al «caràcter català», expressava la seva convicció que «l'únic que sosté i sostindrà el renaixement és lo concepte d'esser *expressió de l'esperit de Catalunya*». I, d'aquest esperit català ell en podia parlar amb coneixement perquè precisament no en formava part, el veia des de fora i, per això, només podia admirar-lo: «Jo, que si sento los vincles de la germanor de raça, amb vosaltres, no puc sentir de l'isla en què vaig néixer altra cosa que admiració per vostra creixença».⁷⁶

En iniciar-se el nou segle, Mallorca començà a posar en marxa els seus propis certàmens⁷⁷ alhora que es donava una altra trobada entre nous autors mallorquins i els Jocs de Barcelona: són els moments gloriosos de Costa i de Joan Alcover. Això, però, és una història que pertany a una nova etapa i a una nova gent.

76. *Jochs Florals de Barcelona. 1897. Any xxxix de sa restauració*, Barcelona: Estampa La Renaixensa, ps. 453-461.

77. DAMIÀ PONS I PONS, *Ideologia i cultura a la Mallorca d'entre els dos segles (1886-1905). El grup regeneracionista de l'Almudaina*, Palma: Lleonard Muntaner, 1998, especialment l'apartat «Els Certàmens Literaris», ps. 163-193; Pons considera que si a Mallorca no es convocaren concursos literaris durant la segona meitat del segle XIX era perquè els autors mallorquins ja tenien els Jocs Florals de Barcelona i que «hi trobaren els estímuls necessaris, i a la vegada que hi obtingueren gratificacions ben satisfactòries», p. 164.

APÈNDIX

PRESENCIA MALLORQUINA ALS JOCS FLORALS
(1859-1900)

ANY	MANTENIDORS	PREMIS
1859	Miquel V. Amer Josep Lluís Pons i Gallarza	Victòria Penya (accèssit a la flor natural: «Llàgrimes de sang») Guillem Fortesa (premi extraordinari consistori: «Lo que diu l'oreneta»)
1860		
1861		Jeroni Rosselló (llessamí de plata ofert pel consistori: «Madona Violant»)
1862	Marià Aguiló (discurs de gràcies)	Jeroni Rosselló (flor natural: «Lo castell de l'harmonia») Jeroni Rosselló (englantina: «Lo Rei Conqueridor») Mestre en gai saber Josep Ll. Pons i Gallarza (Ploma de Plata de l'Ateneu de la Classe Obrera: «Lo treball de Catalunya»)
1863		
1864	Miquel V. Amer	Marià Aguiló (flor natural: «Esperança») Marià Aguiló (pseudònim <i>JORDI</i> ; segon accèssit a la flor natural: «Dessort») Marià Aguiló (pseudònim <i>JORDI</i> ; primer accèssit a la viola: «Aubada») Marià Aguiló (pseudònim <i>JORDI</i> ; segon accèssit a la viola: «Goig») Jeroni Rosselló (pseudònim <i>LO CANÇONER DE</i> Miramar; llessamí d'argent: «La torre del misteri»)
1865	Jeroni Rosselló	Josep Ll. Pons i Gallarza (englantina: «La llar») Miquel V. Amer (viola: «Redempció») Tomàs Aguiló (accèssit a l'englantina: «El 25 d'octubre de 1349») Miquel Zavaleta (accèssit a la flor natural: «Oh, desig!»)

1866		<p>Marià Aguiló (flor natural: «Això rai!») Marià Aguiló (viola: «L'enteniment i l'amor») Mestre en gai saber Josep Ll. Pons i Gallarza (englantina: «La mort dels Montcades»)</p>
1867	Marià Aguiló (discurs del president)	<p>Josep Ll. Pons i Gallarza (flor natural: «La muntanya catalana») Mestre en gai saber Tomàs Aguiló (viola: «Constança d'Aragó») Pere d'A. Peña (accèssit a la flor natural: «A ma llengua») Josep Ll. Pons i Gallarza (accèssit a l'englantina: «Les dues corones») Miquel V. Amer (accèssit a la viola: «Fe, esperança i caritat») Pere d'A. Peña (accèssit al premi de l'Ateneu Balear: «La colcada») Josep Ll. Pons i Gallarza (accèssit al premi de l'Ateneu Balear: «L'olivera mallorquina») Ramon Picó i Campamar (accèssit al premi de l'Ateneu Català: «La mort d'en Roger de Flor») Guillem Fortesa (accèssit al premi extraordinari del consistori: «L'orfenet savoiard»)</p>
1868		<p>Gabriel Maura (accèssit a la flor natural: «L'espigolera») Ramon Picó i Campamar (accèssit a l'englantina: «Canamunts i Canavalls») Pere d'A. Peña (Brot de taronger ofert pel consistori: «Lo palau encantat») Ramon Picó i Campamar (accèssit al Brot de taronger: «Chants d'amor»)</p>
1869		<p>Tomàs Fortesa (Palma d'or oferta per l'Ateneu Balear: «Mallorca»)</p>
1870	Josep Ll. Pons (discurs del president)	<p>Ramon Picó i Campamar (accèssit a la flor natural: «Pollentia») Bartomeu Ferrà (accèssit a la flor natural: «Les minyonetes de Son Cigala») Tomàs Fortesa (accèssit a l'englantina: «L'ombra d'en Muntaner») Ramon Picó i Campamar (accèssit premi Diputació de Barcelona: «En Joan Crespí»)</p>

1871	Miquel V. Amer	<p>Tomàs Fortesa (viola: «La llegenda de Sant Segimon»)</p> <p>Ramon Picó i Campamar (accèssit a la flor natural: «Sospirs»)</p> <p>Bartomeu Ferrà (accèssit a la flor natural: «La rondalla dels tres hostes»)</p> <p>Tomàs Fortesa (premi ofert per la Diputació de Balears: «Lo comte d'Empúries»)</p> <p>Pere d'A. Penya (accèssit premi Diputació de Balears: «N'Alí de la Palomera»)</p> <p>Mateu Obrador (accèssit premi Diputació de Balears: «Romanç de la Conquesta»)</p> <p>Josep Tarongí (accèssit premi ofert pels <i>AIMADORS DE LA LLENGUA PÀTRIA</i>: «Sóller»)</p> <p>Josep Tarongí (accèssit premi ofert pels <i>AIMADORS DE LA LLENGUA PÀTRIA</i>: «La Llotja de Palma»)</p>
1872		<p>Pere d'A. Penya (accèssit a l'englantina: «La naixença d'en Jaume I d'Aragó»)</p>
1873	<p>Jeroni Rosselló (discurs del president)</p> <p>Marià Aguiló</p>	<p>Tomàs Fortesa (flor natural: «Les noces de l'infant»)</p> <p>Tomàs Fortesa (englantina: «Lo rei i l'arquebisbe») Mestre en gai saber</p> <p>Victòria Penya (accèssit a la flor natural: «Una visita a ma pàtria»)</p> <p>Ramon Picó (premi ofert pels <i>AIMADORS DE LA POESIA I LLENGUA PÀTRIES</i>: «Lo salt de la bella dona»)</p> <p>Tomàs Fortesa (accèssit al premi ofert pels <i>AIMADORS DE LA POESIA...</i>: «Dissort»)</p> <p>Bartomeu Ferrà (accèssit al premi ofert pels <i>AIMADORS DE LA POESIA...</i>: «Cançó de la dissort»)</p>
1874	Marià Aguiló	<p>Ramon Picó i Campamar (englantina: «Visca Aragó!»)</p> <p>Mateu Obrador (accèssit a l'englantina: «Cançó de gesta»)</p> <p>Miquel Costa i Llobera (segon premi a la viola: «La primera llàgrima»)</p> <p>Ramon Picó (menció honorífica i publicació: «Eu celler»)</p>

1875		
1876		
1877		
1878	Josep Ll. Pons (discurs del president)	Mateu Obrador (premi Diputació de Balears: «La llegenda de la pàtria»)
1879		
1880		Marià Aguiló (viola: «Penediment») Victòria Penya (accèssit a la flor natural: «Joventut perduda»)
1881	Ramon Picó	
1882		
1883	Josep Ll. Pons i 25 ^a Gallarza <i>FESTA</i> Jeroni Rosselló Marià Aguiló	Victòria Penya (accèssit a la viola: «Lo meu niu»)
1884		Ramon Picó i Campamar (englantina: «De pressa!»)
1885		Ramon Picó i Campamar (englantina: «Ferran V») Mestre en gai saber
1886	Ramon Picó (discurs de gràcies)	Victòria Penya (accèssit a la flor natural: «Sempre amb tu»)
1887		Joan Guiraud (accèssit a la viola: «La catedral gòtica»)
1888	Marià Aguiló (discurs del president)	Ramon Picó i Campamar (viola: «A uns nuvis») Joan Alcover (premi extraordinari: «La Creu»)
1889		
1890		Victòria Penya (accèssit a la flor natural: «A la poesia») Jaume Pomar (premi ofert per Dolors Monserdà: «A la virtuosa dama e inspirada poetissa catalana dona Maria Josepa Massanés»)
1891		Jaume Pomar (premi ofert per Justí Peprax: «Glorificació de la parla catalana»)

1892	Ramon Picó i Campamar (discurs del president)	
1893 500 ANYS DE JF	Marià Aguiló, vicepresident d'honor en representació de Mallorca	
1894		
1895		Tapís commemoratiu en record de Josep L. Pons i Gallarza
1896		
1897	Miquel dels S. Oliver (discurs de gràcies)	Antoni Vicens Santandreu de Son Garbeta (accèssit a la viola: «Lo mes de maig»)
1898		Bust de Marià Aguiló. Premi ofert pel Consistori en memòria seva (el guanya Anicet de Pagès: «Profecia d'en Marian Aguiló»)
1899		Emília Sureda (premi ofert per Fasthenrath: «Vida pagesa»)
1900	Ramon Picó i Campamar	Miquel Costa i Llobera (viola: «L'antic profeta vivent») Mateu Rotger (premi ofert pel bisbe de Menorca: «Orígens del cristianisme a Mallorca»)

JACINT VERDAGUER I ELS JOCS FLORALS DE
BARCELONA. DE LA PLATAFORMA A LA MITIFICACIÓ*
M. ÀNGELS VERDAGUER PAJEROLS
Universitat de Vic

La relació de Jacint Verdaguer i els Jocs Florals de Barcelona és una relació de premis i participacions; d'èxits i fracassos. Podem establir períodes de més participació i moments d'absència total: en certa manera hi ha retorns continuats del poeta al certamen.

Com diu el títol d'aquest treball,¹ veurem com Verdaguer utilitzava els Jocs Florals de Barcelona com a plataforma de reconeixement com a escriptor a Barcelona i com hi buscava l'èxit i el mestratge —el poeta sabia que era allà el nucli de la intel·lectualitat i on es decidia pràcticament tot— i, alhora, com la institució o les persones que hi estaven vinculades van començar a mitificar la figura i l'obra del poeta des de bon començament; és a dir, com els Jocs van fer servir Verdaguer, des del principi i també més endavant, en ser ja el poeta amb nom i amb carrera, per obtenir prestigi. Hi ha, podríem dir, una mena de retroalimentació que va de Verdaguer als Jocs i dels Jocs a Verdaguer.

En tota la trajectòria de relació entre el certamen barceloní i el poeta s'estableixen tres períodes prou diferenciats: 1) un període de plataforma i mitificació alhora (1864-1888), que podem dir que són els anys de retorns continuats al certamen; 2) una petita etapa de desmitificació i recerca de la plataforma que havien estat els Jocs Florals;

* El treball s'inscriu en les investigacions del projecte FFI2008-04830/FILO finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación (MICINN), que es duen a terme dins el Grup de recerca consolidat (2009 SGR 736) «Textos Literaris Contemporanis: estudi, edició i traducció» de la Universitat de Vic.

1. Deutor en bona part del meu llibre *Verdaguer i els Jocs Florals de Barcelona* (Barcelona: Museu d'Història de la Ciutat / Museu Casa Verdaguer, 2004). Hi remetem també per la bibliografia sobre la relació de Verdaguer i els Jocs Florals de Barcelona, i sobre el certamen en general (ps. 117, 118).

és a dir, havent obtingut l'èxit dins el certamen, una etapa en la qual Verdaguier no aconseguí ser premiat públicament per la institució pels seus propis mitjans; i 3) un darrer període de remitificació un cop desaparegut el poeta; una etapa en la qual altres poetes li dediquen poemes i en la qual, com a indicatiu d'un nou estadi, la seva figura és exalçada.

PERÍODE DE PLATAFORMA I MITIFICACIÓ

El primer dels períodes es pot encara dividir en tres èpoques: la dels anys 60, en què hi ha els primers intents i les primeres valoracions (1864-1868), així com la primera vegada que és reconegut com a mantenidor (1869); la dels anys 70, en què tingué lloc l'esclat i la consagració del poeta i la seva obra (1873-1877), i els anys vuitanta, que podríem anomenar de mestratge en gai saber, de consolidació i, alhora, de relleu institucional (amb la presidència i l'elecció de mantenidor, el 1881 i el 1888 respectivament).

Anys 60

Els primers intents comencen, segurament, l'any 1864, en el qual tot apunta que hi hagué una primera participació frustrada de Verdaguier als Jocs Florals amb dos poemes que passaren desapercebuts: «La caseta blanca» (que després portà el títol de «Lo niu dels meus amors») i «La nina i lo barquer» (titulat després «Pobra nina»), tots dos de *Jovenívoles*. Però la primera data que passà a la història fou la de 1865² en què ja es produïren les primeres valoracions: el poeta hi presentà cinc poemes —apuntà a tots els premis ordinaris— i només dos rebren premi («Los minyons d'en Veciana», després titulat «Los mossos de l'Esquadra», obtingué un segon accèssit unànime a l'Englantina d'or i «A la mort d'En Rafel de Casanova» rebé un premi extraordinari).³

2. El consistori dels Jocs estava format per Antoni de Bofarull (president), Jeroni Rosselló, Lluís Roca, Francesc Muns, Adolf Blanch, Damas Calvet i Víctor Gebhardt (secretari). Hi concursaren cent vint-i-nou composicions.

3. Verdaguier presentà als Jocs «Lluçia i Marcià», «La caseta blanca», «Los min-

L'interès per ser reconegut a Barcelona va portar Verdaguer a demanar consell al mestre Manuel Milà i Fontanals sobre un seu poema —la primera versió de *Dos màrtirs de ma pàtria*— a través de l'amic i poeta Francesc d'A. Masferrer i Arquimbau, que estudiava a Barcelona, abans de tirar-lo als Jocs: la composició sobre els patrons de la ciutat de Vic Llucià i Marcià era presentable al certamen? La resposta de Milà després d'haver llegit el poema pogué haver animat Verdaguer a tornar a concursar aquell 1865. Masferrer respon així:⁴

Ly he preguntat si fora propi enbiarlo als Jochs Florals, ton poema, y ha respost li semblaba que nol premiarian, per lo que m'habia dit respecte al gust y a ser poch extens relativament al 1.er cant, pero si que era digne de ser llegit pels mantenidors; no obstant, que ell seria de paré que desarrollesses lo mateix tema en una poesia curteta, vull dir regular, que ha dit podia llavors optar molt be á la joya que se ofereix a las poesias religiosas. Me ha encomenat que ny enbiesses tambe d'altres, al certamen del Maig, que no era, ha dit, pugnar «contra natu-ram».

Verdaguer va fer cas en dos sentits al mestre Milà: reelaborà *Dos màrtirs de ma pàtria* o siga *Llucià i Marcià* en un romanç titulat «Llucià i Marcià» i trameté alguna altra composició a aquell certamen, amb l'objectiu d'aconseguir el prestigi dels Jocs, el reconeixement dels literats del moment i per fer-se conèixer a Barcelona, perquè, de fet, el poeta, en aquell

---

yons d'En Veciana», «La monja i lo soldat». Encara hi envià, una mica més tard (potser a finals de març o a principis d'abril), una cinquena composició, «A la mort d'En Rafel de Casanova», que anava dirigida a un premi extraordinari: s'oferia un amarant —un símbol d'immortalitat entre els grecs ja que en posaven en els sepulcres dels herois morts per la pàtria— al millor poema que cantés la mort del conseller en cap Rafel de Casanova el 1714, «deixant-se libre per al poeta l'elecció del gènere, i entenent-se que deu l'autor cenyir-se principalment a l'exposició de les grans qualitats personals de l'hèroe en aquell acte notable»; Verdaguer demanà dades sobre el personatge Casanova a Josep Masferrer i aquest, a Francesc Masferrer, que en una carta del 18 de març de 1865 ofereix tota una sèrie d'informacions a Verdaguer, provinents, curiosament, del mateix donador del premi, el sr. Bruguera.

4. Carta de Masferrer del 20 de gener de 1865. *Epistolari de Jacint Verdaguer*, I, ps. 11, 12.

moment, utilitzà l'única o una de les ben poques plataformes de prestigi amb què comptava la literatura catalana del vuit-cents.

Tot i els guardons rebuts, segons reportà en un pretès estil directe l'escriptor i periodista valencià Luis Alfonso en una entrevista que féu al poeta vers 1879,⁵ Verdaguer considerava que els dos poemes de 1865 no eren mereixedors de premi, sobretot un (sembla que era «A la mort d'En Rafel de Casanova», que no va tornar a publicar enlloc), i deixava apuntades quines havien estat les conseqüències d'aquells primers Jocs i primers premis en la seva carrera poètica:

[...] A los veinte años [diu Verdaguer] presenté dos composiciones a los Juegos Florales y me las premiaron; una era detestable.

—¿Pues cómo la premiaron?

—A falta de otra mejor [...] El verme premiado en público me animó muchísimo [...] Salí a recibir el premio con traje de labrador y barretina [...]

—¿Barretina colorada?

—No, morada; ya ve Vd., ¡un seminarista! Aquel triunfo me excitó a escribir *La Atlántida* [...]

A més, és de tothom sabuda la manera de presentar-se a recollir els premis: vestit de mudar de pagès amb barretina. La data i el dia s'han arribat a mitificar per pràcticament tots els biògrafs i, sobretot, la indumentària amb què va aparèixer Verdaguer al Saló de Cent. Sembla que tot va començar aquell mateix any amb els comentaris de Francesc Pelai Briz al *Calendari Català*:⁶

5. Entrevista que l'escriptor valencià Luis Alfonso féu a Verdaguer pels volts de 1879 i que publicà a *El Imparcial* de Madrid el 10 de desembre de 1888: «Luis Alfonso i Manuel de la Cruz: dues entrevistes amb Verdaguer», a cura de Pere FARRÉS. *Anuari Verdaguer 1987*, Vic: Eumo Editorial; Ajuntament de Barcelona, 1988, ps. 207-221.

6. F. P. B. «Jochs Florals de Barcelona». *Calendari Català del any 1866, escrit pels mes coneguts escriptors y poetas catalans, mallorquins y valencians, colleccionat y publicat per Francesch Pelay Briz*. Barcelona: Llibreria d'Estanislao Ferrando Roca, 1865, ps. 74-81. En el mateix volum, Briz publica el poema «Lo anell perdut» (signat «Jacinto Verdaguer, de Riudeperas, Mastona - Setembre de 1865») i «Las tres tarongetas» (amb el nom i el lloc: «Jacinto Verdaguer, Riudeperas - Mastona»).

Los dos accessits [a l'Englantina] foren conquerits per En Tomás Aguiló, 'l primer; y lo segon... ¿may diriau per quí? May ho endevinariau. Per un pagés de la plana de Vich: per En Jacinto Verdaguer, de Riudeperas. Quant al cridar-lo 'l secretari s'aixecá de la cadira, tothom va fixar sobre d'ell la vista, y al véurer qu'era un jove y un pagés, al ovirar penjanta de sos brassos la per nosaltres tan estimada barretina catalana, no van ser uns quants aplausos no'ls que's llansaren al aire, fou un torrent de crits de benvinguda y picaments de mans lo que aná a conmourer lo ben alt teixinat de la historica Sala de Cent. Portant en lo front la vergonya, en los ulls la modestia, en la boca la alegria, anava avansant lo jovenet poeta, y damas y cavallers lo deturavan en son camí, y savis y lletrats s'abalansavan per véurerlo. ¡Oh Verdaguer, tu de'ls erms plans y oliverars, has vingut á Barcelona á cullir un ram del arbre de la gloria, tornaten á ton niu, aucell que volejas en millor cel, y com cada any las orenetas, prega á Déu que't deixe estendre las alas pera venir á replegar un altre ramet ó alguna nova fulla, que nosaltres bè't rebrèm, com bè't reberem la primera volta que esporoguit vas vindre.

Verdaguer s'havia convertit en símbol: la Renaixença s'havia exportat lluny, cap a muntanya, i la joventut del poeta significava l'esperança per a la literatura catalana del moment. A més del *Calendari Català*, se'n feren ressò molts diaris del país: el *Diario de Barcelona*, el *Telégrafo*, l'*Eco de la Montaña* de Vic i, fins i tot, *La Opinión* de València, que transcriví la ressenya del *Diario de Barcelona*. Uns anys més tard, l'amic Jaume Collell s'encarregaria de donar importància a la primera aparició de Verdaguer als Jocs Florals en l'«Epístola biogràfica» (publicada el 1887).⁷ També s'hi referí al pròleg de *Pàtria* (1888) i, molts anys més tard, en el pròleg a la segona edició de *Dos màrtirs de ma pàtria* (1907),⁸ explicà amb més detalls com va assabentar-se del premi de Verdaguer, com es decidí la indumentària i els efectes que produïren en el poeta els èxits obtinguts:

7. Vegeu «Jaume Collell, *Epístola biogràfica*», edició a cura de Ricard TORRENTS, *Anuari Verdaguer 1986*, Vic: Eumo Editorial / Ajuntament de Barcelona, 1987, ps. 231-242 (reimprès dins *Verdaguer. Estudis i aproximacions*. Vic: Eumo Editorial, 1995, ps. 5-20).

8. Vegeu «Pròleg de Jaume Collell a la segona edició», dins JACINT VERDAGUER, *Dos màrtirs de ma pàtria, o siga Lluçà i Marcià*, a cura de Ricard TORRENTS, Vic: Eumo Editorial; Societat Verdaguer, 1995, ps. 259-277.

L'endemà se'n anava á Barcelona aquell estudiant de Vich, ab sa barretina moradencia y son bastonet de tortellatge á la ma, pera rebre en la Sala del Concell de Cent una de les ovacions més hermoses y més ben guanyades que s'hagen vist en la festa dels Jochs Florals. Torná de la capital com qui ve d'un llarch viatge; y li costava coordinar la relació de les impressions rebudes. Lo nom que á cada moment li venía als llabis, era'l de Don Marián Aguiló. Ne tornava tan encisat, que li es-purnejavan los ulls quan parlava de les abraçades de noble y franca germanor que li havia donat aquell gran mestre mallorquí [...].

També ho recordà en diverses ocasions el mateix Verdaguer. Per exemple, al discurs presidencial del Certamen Catalanista de Valls, pronunciat el 25 de juny de 1886, en què recorda el poema «Los minyons d'En Veciana», vinculant-lo amb Valls i amb l'inici de la seva carrera literària:⁹

Desitjant sortir de l'ou del Seminari, me passà per la barretina escriure una poesia per enviar als Jocs Florals de Barcelona. L'assumpto me'l donà la població de Valls, que triguí molts anys a conèixer, amb la història de sos Mossos de l'Esquadra, per altre nom encara més simpàtic a vosaltres, les Minyons d'en Veciana [...] La novetat i bondat de l'assumpto féu obirar mon humil romanç, que em valgué un accèssit i el triomf primer i major de la meva vida.

La poesia dels Minyons d'en Veciana m'obrí la porta al món de les lletres catalanes, me féu determinar la vocació [...].

Aquell 1865 serví també a Verdaguer —a part d'haver-se fet conèixer com a poeta a Barcelona, tal com va apuntar ell mateix— per establir contacte amb intellectuals de la ciutat, amb els quals va començar una llarga relació. Ja hem vist els primers consells de Milà i Fontanals; però també conegué Marià Aguiló i Francesc Pelai Briz, que posaren per escrit les seves impressions de la coneixença, de la recollida dels premis o de la lectura d'un poema verdaguerià.¹⁰

9. Jacint VERDAGUER, *Prosa (Totes les obres, 1)*, a cura de Joaquim Molas i Isidor Cònsul, Barcelona: Proa, 2003, ps. 409 i 411.

10. Aguiló anotà diferents apunts sobre Verdaguer i els Jocs de 1865 i de 1866. Hi descobrim, per exemple, la seva «feina» darrere els Jocs Florals del 65, quan, sense

L'any següent, 1866, també seria un any d'èxits per al poeta, uns èxits que ell mateix buscava —aquesta vegada sense la seva presència a la festa.¹¹ Verdaguer hi va concursar, segons diferents testimonis, amb set composicions i les quatre següents van aconseguir accèssits: 1) a la Flor natural, «Lo roser del mas d'Eures» —que no signà amb el seu nom sinó amb el pseudònim «Un fadrí de montanya»; 2) a l'Englantina, «Nit de sang»; 3) a la Viola, «Sospir de l'ànima»; 4) al premi d'un clavell d'or, «A l'hèroe montanyès En Josep Manso».¹² El

---

ésser-ne mantenidor, revisà una part de les composicions que s'hi havien presentat, i revalorà, sembla, el poema «Los minyons d'En Veciana», que ja havia estat rebutjat pel consistori: «Repleguí el plec que sempre és més abultat, el sac de les dolentes, i me n'aní a llegir-ne a l'extrem oposat de la sala. No sé quantes n'havia llegides que no m'han deixat cap record, quan caigué una en un tamany de paper que no perteneixia a cap de les formes regulars, i escrita en una lletra que era menester descifrar. La primera impressió fou que allò era una de les bromes enviades als mantenedors... Torní a llegir-la, i viuí que, aleshores, cap dels literats coneguts era capaç de fer-ho: ningú coneixia la llengua popular i vulgar d'aquella manera». Vegeu Josep M. CASACUBERTA. «Els primers estímuls que Jacint Verdaguer rebé dels Jocs Florals», dins: *Estudis sobre Verdaguer*, Barcelona: Eumo Editorial / Ed. Barcino / IEC, 1986, ps. 229-240. Briz l'any 1884 publicà per capítols a *La Il·lustració Catalana* uns «Recorts. Fragments del "Llibre de ma vida"». En un d'aquests, titulat «(1865) Com vaig coneixre á Mn. Jascinto Verdaguer» (15 d'octubre de 1884, ps. 298-299), hi explicà com, tres dies després dels Jocs, el 10 de maig, poc abans d'un àpat per celebrar la vinguda de poetes forasters a la festa jocfloralasca (Jeroni Rosselló de Mallorca, Lluís Roca i Florejachs de Lleida i Verdaguer) i en el qual s'havien de reunir els cap-pares de la literatura a tots els premiats als Jocs d'aquell i d'altres anys, el jove Francesc Masferrer li presentà Verdaguer, a qui Briz coneixia ja sense saber-ho per un escrit que li havia ensenyat el mateix Masferrer. Briz acabà la reproducció del fil de la conversa allí mantinguda així: «¿De manera que jo sens saberho hauré sigut dels primers, si no'l primer, en llegir una obra del afortunat estudiant de Vich? Me n'alegro».

11. El consistori estava format per Pau Valls (president), Teodor Llorente, Francesc Morera, Víctor Gebhardt, Silví Thos i Codina, Eduard Vidal i Valenciano i Robert Robert, que féu de secretari. Es reberen un total de dues-centes cinquanta-nou composicions.

12. «Sospir de l'ànima» fou «Volada de l'ànima», d'*Idil·lis i cants místics* (1879), i «A l'hèroe montanyès En Josep Manso» fou «Manso» a *Pàtria* (1888). No foren premiats «Lo crit dels montanyesos», que es convertí en «Los vigatans», de *Pàtria*; el romanç històric «Barcelona», que es va publicar per primera vegada a Francesc CODINA, «Barcelona, una poesia inèdita de Jacint Verdaguer presentada als Jocs Florals de 1866», *Anuari Verdaguer 1993-1994*, ps. 57-80 —Codina transcriu el poema de

1866, doncs, aportà més èxits i més coneixença, més expectatives creades dins i fora de Barcelona.

Si els Jocs de 1865 significaren l'inici d'amistats importants, els Jocs Florals de 1868 —i també els diferents actes literaris i de germanor al seu entorn— marcaren la coneixença de Verdaguer amb figures rellevants de la Renaixença en altres territoris: el provençal Frederic Mistral, la més important, i el valencià Teodor Llorente. El dia 3 de maig se celebrà la festa anual al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona i aquell any formaven el consistori Víctor Balaguer (president), Felip Bertran i d'Amat, Felip Jacint Sala, Jacint Labaila, Frederic Soler, Francesc Maspons i Labrós, i Francesc Miquel i Badia (secretari). Fou una festa extraordinària i especial, ja que hi foren convidats poetes de fora —provençals, castellans i valencians— com ara Frederic Mistral, Louis Roumieux, William C. Bonaparte-Wyse, José Zorrilla, Ventura Ruiz Aguilera, Gaspar Nuñez de Arce, Paul Meyer, Teodor Llorente i Marià Aguiló.

Entre els actes organitzats en honor dels poetes invitats, hi hagué una vetllada a l'Ateneu Barcelonès, una funció de gala al Liceu, una excursió a Montserrat i un àpat de comiat als locals del Prado Catalán de Barcelona.¹³ Verdaguer assistí a la festa i a algun dels actes literaris i de germanor preparats al voltant del certamen. Aquell any presentà a concurs *L'Atlàntida enfonsada i l'Espanya naixent de ses ruïnes* que és, com se sap, la primera versió de *L'Atlàntida*:¹⁴ no va ser premiat ni

---

l'original de la capsa dels Jocs de 1866 (ps. 71-76)—; i «Cistella, pinta i anell»: un poema que podria ser de Verdaguer, segons algunes anàlisis com la de F. Codina en l'article citat. Per a la història externa de cada poema, premiat o no, vegeu el meu llibre *Verdaguer i els Jocs Florals de Barcelona*, ps. 31-37.

13. De la festa al Saló de Cent i de l'últim sopar, ens n'han quedat dos testimonis gràfics: dos gravats publicats al *Museo Universal* de Madrid, acompanyant unes notes de Ventura Aguilera i d'un redactor que signa E. V. El primer gravat té el seu relleu si pensem que va ser l'últim any en què la festa se celebrà al Saló de Cent de l'Ajuntament barceloní. Vegeu el meu llibre *Verdaguer i els Jocs Florals de Barcelona*, ps. 99 i 100.

14. La segona part del títol concorda amb el que Jaume Collell atribueix al poema presentat per Verdaguer als Jocs de 1868 i amb un de la llista de composicions enviades a aquells Jocs publicada pel *Diario de Barcelona* el 25 d'abril. El número 305 —de les tres-centes seixanta composicions que hi participaren— es titulava *Espanya naixent* i hi constava sense lema: és, més que probablement, el manuscrit de Verdaguer

fou mencionat pel consistori, cosa que significà un fracàs per al jove escriptor, que hi havia posat totes les il·lusions.

La trobada de Verdaguer amb Mistral —que es va produir l'endemà dels Jocs, dia 4 de maig, en una recepció a l'Ateneu en honor dels escriptors de fora— es va mitificar en gran manera per la representativitat que se li va atribuir des d'un bon principi: començava un procés de mitificació biogràfica relacionat amb fets com ara el d'haver-se presentat l'any 1865 a recollir els premis amb barretina. Entre els relats d'aquest encontre, que van contribuir a formar un dels tòpics més estesos en les biografies verdaguerianes, hi ha el de Marcelino Menéndez y Pelayo en la crítica a la segona edició de *L'Atlàntida*, l'any 1878 (*El Fénix* [Madrid], 17 de març de 1879). El text barreja la presentació del poeta als Jocs Florals de 1865 i la carta que envià Mistral a Verdaguer amb motiu d'haver rebut i llegit *L'Atlàntida* el 1877 i que el poeta inclogué com a pròleg a la segona edició de 1878:

MISTRAL lo ha referido en la carta con que felicitó a Verdaguer. Era en unos juegos florales; los poetas más ilustres de Cataluña y de Provenza estaban allí congregados; presentóse en el magnífico salón de la Lonja un joven estudiante del Llano de Vich, que ostentaba aún en su cabeza la morada barretina y leyó unos versos que entusiasmaron al concurso. Tu *Marcellus eris* parecían decir todos, y no era el último entre ellos el autor de *Mireya* y de *Calendau*.

Hoy todas las esperanzas están cumplidas; la flor se ha convertido en fruto; el estudiante de entonces se ha puesto al frente de todos los

---

conservat al Museu Episcopal de Vic i que es trobà ja al segle xx en una biga de la masia de can Tona, on el poeta s'estava d'estudiant. Vegeu l'apartat de la gènesi i del procés d'elaboració de *L'Atlàntida* a cura de Pere Farrés (Jacint VERDAGUER, *L'Atlàntida*, Vic: Eumo Editorial / Societat Verdaguer, 2002, ps. 15-16). El mateix Farrés va publicar el poema dins «El cicle de *L'Atlàntida*» i titulat «*L'Atlàntida*. Primera versió (1868)», dins *Poemes llargs. Teatre (Totes les obres, 2)*, a cura de Joaquim MOLAS i Isidor CÒNSUL, amb la col·laboració de Pere Farrés, Ricard Torrents i Xosé Aviñoa, Barcelona: Proa, ps. 1241-1276 (i la introducció, ps. 1073-1083). Cf. també VERDAGUER, Jacint. *L'Atlàntida*, a cura d'Eduard Junyent i de Martí de Riquer (Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1946) que reproduceix en facsímil el manuscrit del Museu.

poetas descriptivos peninsulares, con su maravilloso poema de *L'Atlántida*.

I el «Tu Marcellus eris» aplicat a la trobada amb Mistral l'any 1868 es va anar repetint, per exemple, en l'*Essai sur L'Atlantide*, de Josep Torlà de Bordas, de 1881, o en el primer repàs biogràfic publicat sobre el poeta, amb motiu de l'aparició de *Canigó*, obra de Francesc Rierola i Masferrer (*La Hormiga de Oro*, 1886). Sobretot, però, féu efecte la narració que el 1887 publicà Jaume Collell a l'«Epístola biogràfica».¹⁵ Com diu Joan Requesens en un estudi sobre Collell, aquest «mitifica Verdaguier» i en el cas que ens ocupa fou sobretot ell, «testimoni del fet», qui «sabé trobar la mena de gènere que l'amplificava i el convertia en simbòlic del tot».¹⁶

No hagué de penedir-se l'estudiant de Vic d'haver assistit a la festa. Aleshores fou quan lo Mistral pronuncià lo *Tu Marcellus eris*, i Déu sap la gran influència que havia d'exercir en l'ànima del jove poeta aquella escena de l'Ateneu Barcelonès, quan prenent per la mà l'immortal cantor de *Mireia* al futur cantor de *L'Atlántida*, posant-lo al mig de la roda dels insignes lletrats que havien assistit a la vetllada, li signà el front i li dirigí paraules d'afectuós encoratjament i elogi que sonaren al cor de tothom com una predicció de bona ventura.

És cert que l'any 1868 hi hagué la presentació formal del poeta a Mistral. El mateix Collell ho escrigué molts anys més tard (1930) d'una forma molt més versemblant —Requesens diu gairebé «objectiva»—:¹⁷

Véurel ab sa indumentaria característica d'estudiant-pagès ab sa barretina, en Balaguer, y presentarlo a n'en Mistral, fou cosa d'un moment

15. Vegeu «Jaume Collell, *Epístola biogràfica*», a cura de Ricard TORRENTS. *Anuari Verdaguier 1986*, ps. 231-242 (reimprès dins *Verdaguier. Estudis i aproximacions*, Vic: Eumo Editorial, 1995, ps. 5-20)

16. Joan REQUESENS PIQUÉ, *Estudis verdaguierians de Jaume Collell*, Barcelona: Barcino, 1996, esp. ps. 257-265.

17. «Mistral i Verdaguier (II)», *Gazeta de Vich* (28 de juny de 1930), ps. 1-2. Reproduït dins REQUESENS PIQUÉ, *Estudis verdaguierians de Jaume Collell*, ps. 485-488.

que feya l'efecte de una escena preparada. Y no ho era pas. En Balaguer lo presentà a Mistral com un pagès autèntich de la Plana de Vich que feya versos; y aleshores el gran capoulié li tocà'l front dientli: *Verdaguer il faut être fier*; y no veyenthi en aquell minyó no mes que un humil xafaterrossos, li va dir que «no havia de fer cas de la lluminaria de la gran ciutat, y que li parlaria més al cor la llumeneta de la llàntia de la iglesia de son poble».

Quan després tornant cap a la casa dels Srs. Picó (Portaferrissa) volguí portarlo allà pels volts de la Catedral pera que se revingués de la forta emoció rebuda, ell me deya que li semblava que en Mistral l'havia renyat. D'això vingué aquella dita del *Tu Marcellus eris*, y se'n tornà content y més animós que may a les aules del Seminari.

En Cinto havia lograt ab escreix lo que anhelava, y fou aqueixa de l'Ateneu Barcelonès la primera entrevista dels dos grans poetes regionals que han assolit el cim aral de la glòria universal.

S'ha de tenir en compte que la mitificació del fet passa, sobretot, per les paraules suposadament profètiques que hi digué Mistral, «Tu Marcellus eris», paraules que no pronuncià —ja no són al relat de Collell de 1930— sinó que escrigué nou anys més tard a la primera carta que es conserva de Mistral a Verdaguer amb motiu d'haver rebut i llegit *L'Atlàntida* (18 de juliol de 1877) i que el poeta català estampà com a pròleg de *L'Atlàntida* a l'edició prínceps de 1878: tots els escrits són posteriors a aquesta carta-pròleg.

El 1868 representa, doncs, un dels punts culminants de la relació de Verdaguer i els Jocs: havia aconseguit, a part de ser-hi premiat, a través de la plataforma dels Jocs, ser conegut pels seus mestres i ídols —Aguiló, Mistral...— i la intel·lectualitat d'arreu. I com que ja era conegut, tot i haver guanyat alguns guardons petits, accèssits i algun premi extraordinari al certamen, deu ser per això que és nomenat mantenidor dels Jocs Florals de Barcelona de 1869, amb Adolf Blanch com a president, Pere Rosselló com a secretari, Josep M. Arnau, Eusebi Anglora i Conrad Roure.¹⁸ Verdaguer visqué la festa com un gran

18. Verdaguer anà només a les reunions del 19 i del 25 d'abril de 1869, en què es decidiren els premis d'entre les tres-centes cinquanta-tres composicions rebudes. Els guanyadors d'aquell any foren Francesc Pelai Briz, amb dos premis ordinaris i un ac-

esdeveniment: en una carta a Aguiló, del 27 d'abril de 1869 (?),¹⁹ demanava invitacions per als Jocs Florals per a amics i persones conegudes de la Plana de Vic que vivien a Barcelona. El poeta, doncs, degué assistir, com pertocava als membres del consistori, a la festa del 2 de maig a la Sala de Contractació de Llotja.

Anys 70

Després d'un període sense participar-hi, l'any 1873 suposa el retorn de Jacint Verdaguer al certamen poètic —potser aprofitant (o no) que dins del consistori de mantenidors hi havia el mestre Aguiló i l'amic Collell.²⁰ En aquesta ocasió, va ser premiat per dues composicions i va obtenir així el primer premi ordinari de la seva carrera de poeta i un d'extraordinari. Alguns han afirmat que tornà als Jocs amb més seguretat i amb una veu més original.

«Plor de tórtora» rebé el premi de la Viola i el d'una creu d'or esmaltada, oferta per tres Associacions Catòliques de Barcelona, va obtenir-lo la composició «La batalla de Lepant», que és l'últim romanç històric presentat per Verdaguer als Jocs, després dels de 1865 i 1866, molts aplegats el 1888 a *Pàtria* («Nit de sang», «Los minyons d'En Veciana», «A l'hèroe montanyès En Josep Manso», etc.).

Els Jocs Florals de 1874 —Jocs Florals de la Llengua Catalana— varen tenir lloc a la Sala de contractes de Llotja, el dia 3 de maig. De dues-cents trenta-set composicions que entraren a concurs, el poema «Sant Francesc s'hi moria» va aconseguir el primer premi a la Viola. Així mateix, segons la memòria del secretari,²¹ a la viola, mereixen

---

cèssit; Francesc Ubach i Vinyeta, amb quatre accèssits; Jaume Collell, amb un premi ordinari i un accèssit i Tomàs Forteza, amb un premi extraordinari. Obtingueren també un accèssit Damas Calvet, Albert de Quintana, Anicet de Pagès de Puig i Joaquim Riera i Bertran. També entregaren set mencions honorífiques a la Flor natural, dues a l'Englantina, tres a la Viola i dues més al premi extraordinari que oferia l'Ateneo Balear.

19. Carta 25 del vol. I de l'*Epistolari de Jacint Verdaguer*, ps. 74, 75.

20. Els mantenidors d'aquell any foren els següents: Jeroni Rosselló (president), Marià Aguiló, Lluís Roca i Florejachs, Albert de Quintana, Antoni Camps i Fabrés, Josep Coroleu i Jaume Collell (secretari).

21. En aquella ocasió, formaven el consistori Albert de Quintana (president),

menció honorífica, «entre las quaranta sis religiosas que hi ha [...], las composicions titoladas *Jehovah* - Venite adoremus et procidamus ante Deum [Psal. 94], y *Gotx en llabor de Maria Santíssima*». La primera de les citades per Sardà, «Jehovà», és un poema de Verdaguer i, segons ha descobert Joan Requesens recentment,²² la segona els «Goig en llaor de Maria Santíssima», també. És a dir, Verdaguer a més de la Viola, rebé dues mencions a aquest premi ordinari.

«Jehovà» és un cas ben especial d'esmenes i rectificacions, ampliacions i reduccions de l'autor sobre un text propi: és el mateix poema que el titulat «Qui com Déu?». La versió dels Jocs Florals és l'estadi intermedi entre el *Romans llegit á l'ombra de la Font del Desmay en lo darrer aplech que hi feu la colla de joves montanyesos anomenada Esbart d'afectats á la llengua y á las glorias de la patria* —publicat a Vic, per la Impremta de Ramon Anglada, com a fulletó del periòdic *La Patria* (any I, núm. 29, 31 de juliol de 1869)— i la darrera versió d'*Idil·lis i cants místics* (1879), força modificada. Amb un títol i un lema diferent, copiat per una altra lletra i força canviat respecte del ja conegut de 1869, devia ser la manera d'amagar-ne l'autoria. No deixa de sorprendre que Verdaguer el presentés a concurs precisament aquell any en què dins el cos de mantenidors hi figuraven Marià Aguiló i Francesc Masferrer, quan tots dos devien conèixer la seva composició.²³ Però la pregunta és què pretenia, doncs, Verdaguer en presentar-lo al certamen? Era pel valor que donava a la peça poètica —poema llarg en què desenvolupà la idea de la petitesa de l'home que vol revoltar-se contra Déu i supllantar-lo i que ha estat considerat com una de

---

Marià Aguiló, Antoni Camps i Fabrès, Josep Coll i Vehí, Francesc Masferrer i Arquimbau, Pere Nanot-Renart i Joan Sardà (secretari).

22. De manera extraordinària, el poema va ser publicat sense nom al volum dels Jocs Florals d'aquell any i, amb nom, a *El Domingo. Semanario Religioso*, 8 de novembre de 1874. Vegeu JOAN REQUESENS PIQUER, «Redescoberta i troballa en els versos de Jacint Verdaguer», *Ausa*, XXIV, núm. 164 (2009), ps. 401-434, esp. 401-412.

23. Per les cartes creuades amb Jaume Collell, Aguiló sabia de l'existència del poema des que es llegí en una de les primeres esbartades de l'estiu de 1869. Pel que fa a Masferrer, hem de pensar que era de Vic, amic de Verdaguer i membre de l'Esbart, fundat el 1867 pel poeta i altres companys.

les poques mostres verdaguerianes de poesia teològica—²⁴ que va provar si seria un èxit dins els Jocs i que va reelaborar-lo fins a tres vegades? Només aconseguí, però, una menció honorífica.

L'any 1877 va ser més que important per a la història dels Jocs Florals de Barcelona perquè marcà el punt culminant del procés de Renaixença, donat per dos fets rellevants: un va ser la proclamació de mestre en gai saber que va aconseguir Àngel Guimerà, guanyant aquell mateix any els tres premis ordinaris que prescrivien els estatuts (Flor natural, «L'any mil»; Englantina, «Lo darrer plant d'en Claris», i Viola, «Romiatge»); l'altre, el premi extraordinari de la Diputació de Barcelona per al poema èpic *L'Atlàntida* de Jacint Verdaguer.

La memòria del secretari —Riera i Bertran— posa força èmfasi en el premi i en el poema verdaguerià, amb uns mots que tenen un matís de crítica i de gran alabança alhora. I acaba dient: «Mes lo cert es que la obra ferá tanta honra á nostra literatura provincial com ne fa á una agrupació de casas, per gran y hermosa que sia, la magnífica catedral que corona'l puig y enfonza en los núvols sa valenta agulla»; és «la obra capdalt del certamen».²⁵

Davant la insistència de Verdaguer a participar any rere any —pràcticament— al certamen jocfloral, finalment aconseguí guanyar-hi un «gran premi» i n'obté la recompensa, el reconeixement com a poeta. A partir d'aquest moment, sembla que l'objectiu, la fita que resta dins els Jocs barcelonins, és el mestratge en gai saber, perquè continua participant-hi.

24. «Qui com Déu?», proper temàticament i ideològica a *L'Atlàntida*, sorgí com a resposta a una intervenció del diputat Francesc Sunyer i Capdevila al Parlament espanyol, que fou entesa com a una blasfèmia pel sector catòlic català. Podeu llegir el poema en l'estadi dels Jocs, al meu llibre *Verdaguer i els Jocs Florals de Barcelona*, ps. 161-167. Vegeu MOLAS, Joaquim, «Els poemes llargs de Jacint Verdaguer: ideologia i forma», dins *Poemes llargs. Teatre (Totes les obres, 2)*, Barcelona: Proa, 2003, ps. 9-24, esp. 16-20.

25. Presidia el consistori Antoni Ros de Olano i en va ser secretari Joaquim Riera i Bertran. Gonzalo Serraclarà, Vicens Boix, Francesc Miquel i Badia, Andreu Balaquer i Merino i Josep Blanch i Piera eren la resta de membres mantenidors. «Memoria del Sr. Secretari», *Jochs Florals de Barcelona. Any XIX de llur restauració*, Barcelona: Estampa de La Renaixensa, 1877, ps. 53, 54.

Anys 80

És remarcable en la trajectòria literària de Verdaguer i en la seva relació amb els Jocs Florals de Barcelona l'any 1880, ja que fou nomenat mestre en gai saber, després d'haver obtingut el tercer premi ordinari necessari per a la proclamació. Teodor Llorente, amic de Verdaguer, havia estat designat president del consistori de mantenidors²⁶ i fou ell qui el proclamà Mestre: amb el poema «La barretina» aconseguí l'Englantina d'or i el Mestratge.²⁷ Pel que sembla Verdaguer l'escrigué durant l'estada a la Presta amb Claudi López l'estiu de 1879²⁸ i l'acabà per tal de presentar-lo als Jocs Florals els primers dies d'abril de 1880; abans, però, demanà consell a Marià Aguiló, segons es pot extreure d'una carta d'Aguiló a Tomàs Forteza del dia 2 d'abril.²⁹

Ahir dematí Mossen Verdaguer vengué a comprometre an *Jordi* [pseudònim d'Aguiló] perquè enviàs una poesia als Jochs Florals,³⁰ y ell una altra. La teua ja hi era del dia antes, vos desitx bona sort. La de Moss. Cinto, que ni es religiosa ni històrica, crech que te l'èxit segur. Jo almenys la y vatx premiar l'estiu passat que la feu a Prats de Molló.

Era la primera vegada, després de l'èxit de 1877, que el poeta tornava a concursar als Jocs: s'havia d'assegurar si valia la pena. Verdaguer, en

26. El consistori, a més del ja mencionat Llorente, estava format pel secretari Francesc Matheu i els vocals Ramon de Siscar, Conrad Roure, Joan Sardà, Àlvar Verdaguer i Emili Vilanova.

27. Havia aconseguit dues Violes. Mai no va obtenir una Flor natural.

28. Així ho explicà el mateix Verdaguer a la primera sèrie d'*En defensa pròpia*, III: «Allí [a la Presta], mentre ell [Claudi López] s'entretenia dibuixant rònegues cases, roures i penyals, jo al costat seu escrivia "La barretina", que és senzillament la història d'un home de Prats de Molló, qui, havent en sa minyonesa anat a aprendre de fer barretines a Olot, i havent-ne parada botiga en lo Vallespir, hagué de plegar lo ram per falta de feina i allavors feia de banyer a la Presta.»

29. José A. GOMIS, *Mariano Aguiló y la "Renaixença" a través de un epistolario de 266 cartas a Tomás Forteza (1867-1897)*, Barcelona: Biblioteca Balmes, 1966, p. 82.

30. Aguiló presentà al certamen el poema, *Penediment*, que meresqué la Viola d'or i argent, i que portava, en l'ordre de composicions rebudes a secretaria, el número següent al del poema de Verdaguer (núm. 225); aquesta continuïtat numèrica ens indica, potser, que Aguiló fou l'encarregat de trametre'l al certamen tal com havia fet (segons la carta) amb Tomàs Forteza.

certa manera, treballava per als Jocs Florals, per obtenir-hi guardons. A partir, però, d'aquest premi, va ser el poema que va tenir fortuna en forma de cant: era una manera d'exportar enfora els ideals dels Jocs —en aquest cas, de pàtria— a tots els actes catalanistes.

Dins la preparació ja del certament de 1881, el 14 de novembre de 1880 Verdaguer va escriure aquesta carta a Joaquim Rubió i Ors:

Mon respectable senyor i caríssim amic,

Encara que crec serà en va escriure-li, demanant-li se servessa quedar-se en lo consistori d'enguany, com m'ho digué prou ahir, mes no puc deixar de fer-ho per amor a la llengua i als Jocs Florals.

Si vostè renuncia, deixa la presidència a [Frederic] Soler, i la institució en mans de gent que no abunden pas en sentiments catòlics, puix nos obliga a nosaltres a retirar-nos amb vostè. Jo ho hauria fet ja, mes recordo que *só fill dels Jocs Florals, on presentí l'obra de tota ma vida, i que a ells dec lo títol fresc de mestre*. Si l'any passat jo presentí als Jocs «La barretina», fou després de demanar-ne [consell] a un superior, qui m'hi donà l'empenta, i faré un mal paper si l'endemà de rebre un premi d'una institució renuncio a un petit càrrec que m'imposa.

Res d'això ahir li vaig dir, perquè, francament, no pensava ser elegit.

Avui no puc menos de manifestar-li mon desig de fer-hi costat a vostè i mon humil i pobre parer, que és (en resumen) que vostè podria tornar a son lloc la festa floral que la revolució desvià. Per altra part, me sembla un deshonor per tan antiga institució que, entre els noms de tants com l'han presidida, no es veja el del Gaiter del Llobregat.

Perdone'm la llibertat amb què li escric, si altre no, per l'afecte que li porto, i la bona i recta intenció que em guia.

Amb motiu de ser nomenat a finals de 1880 com a mantenidor dels Jocs Florals de 1881, Verdaguer, en veure's entre la candidatura, demanà consell a Jaume Collell i, com hem vist, pregava per carta a Rubió i Ors (també entre els més votats per al consistori) que no deixés de formar-ne part perquè la institució no estigués «a mans de gent que no abundan pas en sentiments catòlics» —de fet Rubió ja havia renunciat tan bon punt sabé que havia estat elegit. A Verdaguer, li semblava que abandonant Rubió, ocuparia el càrrec de president Frederic

Soler que també era entre els candidats i que finalment també hi renuncià. Verdaguer tenia dubtes de si havia d'acceptar la proposta de formar part dels mantenidors, però s'hi sentia amb l'obligació i el 1881 fou president i presentà un discurs sobre Jaume I.³¹

A la carta, a part de veure-hi la relació que s'establí entre Verdaguer i els Jocs —gairebé de deure del poeta respecte a la institució perquè se'n veia fill—, s'hi intueix com considerava l'entitat i per qui entenia que havia de ser dominada pel que significava per a les lletres i la llengua catalanes, el sector catòlic i conservador. Al llarg de la seva vida, Verdaguer es devia sentir amb responsabilitat davant de la institució que volia propera a la ideologia patrioticoreligiosa que sempre havia defensat.³²

Al cap de dos anys s'esqueia la vint-i-cinquena Festa dels Jocs Florals de Barcelona. S'organitzaren, a més del concurs poètic, una sèrie d'actes commemoratius i diverses publicacions periòdiques feren números especials amb motiu d'aquesta efemèride. Com a consistori d'aquell any, s'elegiren alguns dels representants del primer consistori, el de la restauració dels Jocs Florals l'any 1859: Manuel Milà i Fontanals (president), Víctor Balaguer (encarregat del discurs de gràcies), Antoni de Bofarull (secretari) i Josep Lluís Pons i Gallarza (que va haver de presidir l'acte i llegir el discurs en absència de Milà). També en formaven part els mestres en gai saber Jeroni Rosselló (1862), Marià Aguiló (1866) i, finalment, Carles Pirozzini.³³

31. També comentà a Collell l'afer de l'elecció com a mantenidor (*Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. 3, p. 77). El consistori estigué format per Jacint Verdaguer, president; Ramon Picó i Campamar, vicepresident; Francesc Matheu, Lluís Domènech, Jacint Torres i Reyató, Jacint Laporta i Narcís Oller, secretari. Vegeu detalls de l'elecció, les reunions, la festa, el discurs de Verdaguer i una polèmica suscitada arran dels Jocs, en el meu llibre *Verdaguer i els Jocs Florals de Barcelona*, ps. 88-93.

32. Vegeu, si no, bastant més endavant, el 2 de maig de 1899, l'esborrany de carta que adreça a Josep Torras i Bages —aquell any president dels Jocs—, en què li proposa que les «flors amb què a la tarda han de ser premiats los poetes» siguin benèides com feia el Consistori de Tolosa perquè «[s]i la cerimònia es fes (millor dintre la santa missa) en l'altar major de la seu, la Viola i l'Englantina, que haurien florit a prop del Santíssim Sagrament, prendrien quelcom de son perfum celestial per comunicar-lo als vencedors del torneig, i qui sap si algun i nostres Jocs Florals i tot podrien aplicar-se, amb lo temps, aquell mot espiritual de sant Pau: *Bonum odor Christi sumus*».

33. Es portà a terme un acte simbòlic després dels discursos d'entrada: es coronà

Aquell 1883, doncs, fou també important i, sobretot, pel relleu que va prendre el premi extraordinari que hi obtingué Verdaguer. Hi presentà l'oda «A Barcelona», que concursava al premi extraordinari d'una rosella d'argent, ofert per la *Revista Literaria* per a la millor oda a Barcelona. Jacint Laporta, un dels donadors del premi, afirmà que fou ell mateix qui proposà a Verdaguer de participar-hi.³⁴

L'oda «A Barcelona» fa referència als Jocs Florals en la figura-símbol de Clemència Isaura —la protectora dels certàmens poètics medievals—, en un fragment final en què, adreçant-se el poeta a la ciutat, presenta Barcelona amb un futur esplendorós, sempre que segueixi el programa i els ideals catalanistes i conservadors:

Ton cel té encara totes ses flors diamantines;
la pàtria té sos hèroes, ses lires los amors;
Clemència Isaura encara de roses i englantines
fa cada primavera present als trobadors.

Lo teu present esplèndid és de nous temps aurora;
tot somiant fulleja lo llibre del passat;
treballa, pensa, lluita; mes creu, espera i ora.
Qui enfonsa o alça els pobles, és Déu que els ha creat.

Aquest poema, que canta la història i el present vital de la ciutat, tingué una gran difusió, primer a través de l'edició costejada per l'Ajuntament de Barcelona de 100.000 exemplars i l'aparició dins el

---

amb l'lorer un bust del rei Joan I d'Aragó «com á fundador y primer institutor dels Jochs Florals de Barcelona en 1393.» (Antoni de BOFARULL, «Acta de la festa», dins *Jochs Florals de Barcelona. Any XXV de llur restauració*, Barcelona: Estampa de La Renaixensa, 1883, p. 24.) Aquell any s'invità al certamen poetes de fora, del Rosselló i Llenguadoc (el Baró de Tourtoulon i Justí Pepratx, per exemple, en representació d'altres intel·lectuals). Hi hagué una recepció al Saló de Cent de l'Ajuntament; un àpat en què hi hagueren una sèrie de brindis, la lectura de diverses composicions i de totes les adhesions rebudes dels escriptors de València, Mallorca, Catalunya i França; un concert de música de compositors catalans al Teatre Principal i una representació al Teatre Català (Romea). El fi de festa tingué lloc a Montserrat (vegeu més endavant).

34. JACINT LAPORTA, «Parlant de la Oda a Barcelona de Mossen Jacinto Verdaguer», *Catalana*, 167, 1924, ps. 145-148.

volum dels Jocs Florals,³⁵ i després a través de la premsa. En les notes que acompanyaven el poema al volum *Pàtria* de 1888, Verdaguer va explicar com s'havia donat a conèixer l'oda a través de l'edició de l'Ajuntament i hi afegí que uns catalans de Filipines —de fet, catalans i aragonesos que residien a Manila— n'havien pagat una edició amb traducció castellana i que li «oferiren una corona de llorer d'argent feta a colp de martell, i que els entesos en eix ram consideraren com una joia de l'art d'aquell país».³⁶

Podríem veure tots aquests fets com una altra forma de mitificació conseqüència del premi jocfloralesc? A banda que en l'oda es cantés i s'exalcés, d'una certa manera, el certamen, l'edició de l'Ajuntament ajudà a mitificar Verdaguer com a gran poeta de la ciutat, sortit dels Jocs.

Però el 1883 encara donà per més. Es feren altres actes al voltant del certamen, com s'ha dit, un dels quals va ser la romeria dels poetes dels Jocs Florals a Montserrat per celebrar el 25è aniversari de la restauració, el 8 i 9 de maig de 1883. El primer dia, els poetes catalans

35. Vegeu les cartes 358 (30 de juny de 1883) i 359 (4 de juliol de 1883) de l'*Epistolari de Jacint Verdaguer* (vol. IV), en les quals l'Ajuntament feia saber a Verdaguer l'acord de publicació dels 100.000 exemplars de l'oda «al objeto de repartirla profusamente para que puedan ser conocidas las bellezas de primer orden que contiene» i l'acord de concessió d'una medalla d'or i 1.500 exemplars de l'edició d'«A Barcelona» al poeta. Cf. *A Barcelona (Edició de 100.000 exemplars costejada per l'Excm. Ajuntament d'aquesta Ciutat)*, Barcelona: Estampa Espanyola, 1883, dins el volum dels Jocs, ps. 113-118.

36. «Notes de Verdaguer [...] *Oda a Barcelona*», dins J. VERDAGUER, *Pàtria*, a cura de Ramon Pinyol, Vic: Eumo Editorial / Societat Verdaguer, 2002, p. 400. Efectivament, se n'havia fet l'edició i la traducció havia anat a càrrec de Francesc de Mas i Otzet i, a més, s'havia entregat a Verdaguer —a finals de 1884 i a través de Josep Masriera— una corona d'argent, «de forma quasi circular, [que] amida aproximadament uns 340 x 280/310 mm., i [que] està formada per dues branques de llorer granat, unides al peu per unallaçada, també de plata, en la qual s'hi llegeix, gravada, la inscripció: "Al autor de la Oda a Barcelona. Rdo. mossen Jacinto Verdaguer. Manila año 1883"». Verdaguer l'oferí a la Patrona de Catalunya: «De l'hermosa corona ne fiu presentalla a la Verge de Montserrat; i en aquell santuari demaní benediccions per tots los que, volent honrar el poeta, enalteixen la pàtria i honren sa renascuda literatura.» Vegeu l'explicació d'aquesta ofrena montserratina i una fotografia de la corona de llorer —conservada al monestir de Montserrat— a Francesc Xavier ALTÉS i AGUILÓ, *Jacint Verdaguer i Montserrat*, Barcelona: PAM, 2002, ps. 45-48 (d'on hem extret la descripció de l'objecte artístic).

(uns deu) i rossellonesos (onze), que havien assistit a la festa, van pujar al cim de Sant Jeroni on recitaren, cantaren i s'abraçaren en senyal de germanor. Sembla que Verdaguer llegí el poema «Los poetas [catalans] a la Verge [de Montserrat]»³⁷ que havia compost expressament per a aquella vetllada. El dia 9 de maig, els romeus deixaren constància escrita de la seva trobada a l'*Àlbum [de visitants il·lustres] 1857-1915* (f. 131v-132): escrigué Francesc Matheu, en nom de Verdaguer, Perpratx i el P. Auriol de Perpinyà, que hi estamparen la signatura; Verdaguer hi copià el poema que havia llegit el dia anterior —una composició de nou estrofes dedicada a la Verge, protectora dels poetes i la seva font d'inspiració— i Artur Masriera hi deixà anotats els noms dels literats del país. Podem entendre, perfectament, el poema de Verdaguer com a colofó d'aquella festa poètica:³⁸

Lo niu, Verge puríssima es lo vostre
 nosaltres los petits
 som que vivim de llet del amor vostre,
 de llet de vostres pits.

A tots vós nos covau, mes als poetes
 vos nos teniu mes prop,
 fentnos cantar com l arpa dels profetes,
 fent nos plorar com Job.

Amb poemes com aquest és Verdaguer qui mitifica el certamen i en general la poesia des d'un punt de vista ben concret (el patrioticoreligiós), aquell que procurava el sector conservador, i contribueix a exaltar la institució jocfloralesca.

37. *La Il·lustració Catalana*, que va dedicar un número especial el 6 de maig (núm. 85), dia dels Jocs, a la vint-i-cinquena festa, va estampar la crònica completa del certamen i dels actes celebrats el dia 15 de maig (núm. 86) i va reproduir el dia 15 de juny (núm. 88) el poema de Verdaguer «Los poetas a la Verge de Montserrat» datat a Montserrat el 9 de maig de 1883 i amb la nota «Aquesta poesia fou llegida dalt de St. Geroni en l'escursió á Montserrat que ferem últimament ab los poetas rossellonesos.»

38. Vegeu la transcripció del poema i dels altres escrits en F. X. ALTÉS, *Jacint Verdaguer i Montserrat*, ps. 32-33 i 43-44. L'edició crítica de la versió definitiva del poema, a Jacint VERDAGUER, *Pàtria*, a cura de Ramon Pinyol, ps. 363-367 i 488-490.

Aquí es tanca l'època de participació quasi constant del poeta al certamen barceloní, que li serví de plataforma literària i de mitificació en dues direccions, del certamen cap a Verdaguer —en el que es podria anomenar mitificació biogràfica— i del poeta cap al certamen. Potser es pot llegir el llibre *Pàtria* com a síntesi o balanç de tota la seva trajectòria jocfloralesca fins a 1885-1888, almenys així el presentà Collell:

Pàtria. Llibre que millor que ningun altre, retrau fielment la fesomia del poeta, y compren, se pot dir, tota la seva carrera literaria desde l'any 1865 en què sortí, com una aparició soptada de la musa popular catalana en los Jochs Florals de Barcelona, l'estudiant pagès de Vich, portant en triomf la morada barretina que tan bé li esqueya, fins avuy que está en la plenitut de la vida y ha pogut atènyer “lo cimeral de l'arbre de la gloria” que en les generoses il·lusions de sa juvenesa havia somiat moltes vegades á l'ombra dolça de les arbredes de Folgueroles. Cada poesia de aquest volum ve á ser com una fita de la ascendent carrera del poeta —aixís com *L'Atlántida* y *Canigó* son les gran columnes miliaries— [...] En los *Moços de l'Esquadra*, en *Los Vigatans* ò en la *Nit de sançh*, s'hi veu al minyó impregnat de la poesia popular “que fou la seva llet” [...] Aixís com en l'*Oda á Barcelona* y en altres composicions més recents encara, s'hi veu al home que no sols té subjugat l'idioma á son voler pera darli accents èpichs ò ferne mètriques filigranes, sinó que ademés té'l cor sosomegut y la imaginació fácil á entrar en la convenient exaltació lírica, [...] Aquí estan totes ses inmortalis obres per testimoniejarho, aquí está aquest aplech de poesías, moltes de les quals son fins á llunyes terres conegudes, en totes les vetllades literaries del Principat sempre ab gust ohides, y de molta gent, especialment de la jovenalla, apreses de memoria. Les jemegadores notes de *La Barretina*, cant elegiach de primera força, les he sentides á Olot com en lo Camp de Tarragona, y durará molts anys lo ressó dels aplausos ab que fou rebuda l'*Oda* grandiloqüent en que'l poeta canta les grandeses y el progrès de Ciutat Comtal [...].

Queden, però, dues dates per cloure aquests anys 80: 1885 i 1888. A la primera, Verdaguer no fou premiat als Jocs amb «Lo Farell», que portava el lema «Cataluña cumple mejor que otros pueblos la ley del trabajo impuesta por Dios á todos. S. M. el Rey D. Alfonso XII á la Comisión Catalana» i fou escrit després de la presentació del Memo-

rial de Greuges per part d'una comissió catalana al rei Alfons XII (10 de març de 1885). Verdaguer, però, el va inserir immediatament a dues publicacions periòdiques, *La Veu del Montserrat* i *La Il·lustració Catalana*, i va acabar dins del volum *Pàtria*: interessava que es difongués el missatge de «la més explícita de totes les poesies patriòtiques de Verdaguer. Inspirada directament en els motius i en els raonaments del Memorial de Greuges, el poeta hi reflecteix una actitud que connecta amb les aspiracions del catalanisme ascendent, cada cop més polititzat. [...] L'argumentació de Verdaguer, de base historicista i psicologista, s'articula a través de la figura del llegendari, el gegant Farell, convertit en símbol de la catalanitat i, doncs, en compendi de les virtuts tradicionals catalanes: esforç, laborositat, pacifisme, coratge, lleialtat, independència...».³⁹

I encara el 1888, any en què la celebració dels Jocs es va fer coincidir amb l'esdeveniment de l'Exposició Universal de Barcelona i amb la vinguda de la reina Maria Cristina a qui es va fer presidir la festa, Verdaguer fou altra vegada mantenidor perquè formava part de la candidatura guanyadora presentada per la Lliga de Catalunya i el Centre Escolar Catalanista, amb Marià Aguiló (com a president), el Baró de Tourtoulon, Marcelino Menéndez y Pelayo, Àngel Guimerà, Joaquim Cabot (com a secretari).⁴⁰ Hi veiem els dos guanyadors de 1877 i, en certa manera, representants de la Renaixença: Verdaguer és altra vegada utilitzat simbòlicament, «mitificat». Aquell mateix any, a més, també el poeta havia mitificat els Jocs: el poema «La Reina dels Jocs Florals», que es va publicar per primera vegada a *La Veu del Montserrat* del 5 de maig de 1888, preparava la celebració dels Jocs Florals. El poeta hi proclama la Verge de Montserrat com a reina de la festa —diu als poetes

39. Presentació de «Lo farell», dins Jacint VERDAGUER, *Pàtria*, a cura de Ramon PINYOL, p. 313.

40. L'altra candidatura estava formada per membres afins al Centre Català: Joan Mañé i Flaquer, Josep Balari i Jubany, Josep Lluís Pellicer, Eduard Vidal i Valenciano, Josep Martí i Folguera, Antoni Rubió i Lluch. Per una sèrie de circumstàncies (l'omissió del premi del Centre Català en el cartell, la petició de l'alcalde Rius i Taulet de canviar la data dels Jocs...), finalment el Centre Català, presidit per Valentí Almirall, retirà el premi i organitzà uns Jocs Florals alternatius, anomenats Jocs Florals del Primer Diumenge de Maig.

«Plàcia-us, doncs, la Moreneta / per Reina dels Jocs Florals». Com moltes altres vegades, Verdaguer fou l'encarregat de cantar l'ideari catolicoconservador en establir, en aquest cas, els lligams entre dos dels seus símbols, els Jocs Florals i Montserrat, o entre la poesia i la fe. Amb aquesta composició, doncs, sintetitza perfectament aquesta ideologia.

PERÍODE DE DESMITIFICACIÓ I RECERCA DE PLATAFORMA

Els anys 90 són de silenci per part de Verdaguer, després del canvi de mentalitat i de vida iniciat el 1886. En plena crisi, però, es portà a terme l'intent de provocar un reconeixement que no es va arribar a produir. Verdaguer intentà utilitzar, com als inicis, els Jocs Florals com a plataforma de llançament i de reconeixença, i els amics que en aquell moment li feien costat creien que els Jocs encara podien tenir aquest paper i l'animaven a participar-hi: hi havia qui creia que els Jocs Florals podrien retornar el nom a Verdaguer. El poeta hi concursà, doncs, per tornar a aconseguir l'èxit que li hauria donat un premi en una institució ferma en el temps com la dels Jocs —encara que passés (i hagués passat) per un període d'una certa feblesa en què anaven apareixent diverses veus crítiques i en què el certamen deixava de capitalitzar el món de la poesia.

Fou el 1896.⁴¹ Cada premi ordinari, a més dels accèssits, va tenir dues o tres mencions honorífiques que no apareixen citades sobre

41. El consistori estava format per: Narcís Oller i Moragas, com a president; Antoni Gallissà i Soqué, com a secretari; Teodor Baró i Sureda; Josep Serra i Campdelacreu; Raimon Casellas i Dou; José de Echegaray; Joan Almirall i Forasté. Els premis foren: 1. la Flor natural a Anicet de Pagès de Puig i dos accèssits per Joaquim Ruyra i Antoni Bori i Fontestà, a més de les mencions honorífiques als números 152 («La Rosons»), 295 («Primavera») i 254 («Lo tren de las flors»); 2. l'Englantina també a Anicet de Pagès de Puig, un únic accèssit a Lluís B. Nadal i dues mencions honorífiques al número 236 («Lo drap del gremi») i 209 («Lo darrer remença»); 3. la Viola d'or i argent a Joan Maragall, el primer accèssit per Louis Bard i el segon, per Manel Rocamora, i les mencions a «Adam» (núm. 172), «La llegenda de la Reyna» (núm. 144), «La Samaritana» (núm. 315) i «L'Himne gegant» (núm. 126). Per als extraordinaris, entre aquests un a Pompeu Fabra, vegeu *Verdaguer i els Jocs Florals de Barcelona*, ps. 65-69.

el paper excepte a les actes manuscrites: a la Flor natural en rep una el número 295 titulat «Primavera» amb el lema «Oh primavera gioventú dell'anno...Dante». Al fons de l'AHCB, s'hi custodia un poema, autògraf de Verdaguer, que porta com a títol *Primavera* —encara que aquest estigui escrit per una altra mà. Entre els esborranys que acompanyen el manuscrit, hi ha, de mà de Verdaguer, el lema «Oh primavera gioventú dell'anno / gioventú primavera de la vita». Estem parlant d'un poema que és una versió posterior i més acabada respecte de la composició que Ricard Torrents va exhumar del fons de la Biblioteca de Catalunya el 1995: *La Pomerola*.⁴²

Partint de la idea que Verdaguer només va rebre una menció per aquest poema i que no va ser premiat, hi ha alguns testimonis a favor i en contra de la participació del poeta als Jocs.

En primer lloc, Ramon Turró el 1903 comentà la participació infructuosa de Verdaguer al certamen els anys 1895, 1896 i 1897.⁴³ Turró transcriví i publicà el carteig entre Verdaguer i Justí Pepratx en què s'intueix clarament la participació del poeta als Jocs de 1896. Pepratx a l'inici de 1895 animava Verdaguer a participar-hi, i a finals de 1895 li assegurava el suport de tots els felibres atesa la situació conflictiva que estava vivint el poeta; a l'inici de 1896 li escrivia les gestions que havia fet perquè els catalanistes reaccionessin a favor seu i el dia abans de la celebració del certamen jocfloralesc (2 de maig de 1896) contestava una carta de Verdaguer amb satisfacció: «Vejam si hauré també endevinat quin será lo guanyador de la Flor natural y quina la

42. Ricard TORRENTS, «Jacint Verdaguer: *La Pomerola*. Edició i estudi», dins *Verdaguer. Estudis i aproximacions*, Vic: Eumo Editorial, 1995, ps. 371- 450.

43. «El año 1895 envió versos al Consistorio de los Juegos Florales; envió el 96 y también el 97. Eligiría de entre lo suyo lo mejor de lo mejor. Ni merecieron premio saliente ni siquiera mención: pasaron completamente desapercibidos de aquellos Jurados eximios y al cesto con ellos.» *Verdaguer vindicado por un catalán* (Ramon Turró), amb pròleg d'Eduard Marquina (Barcelona: Librería Española, 1903). Vegeu esp. el cap. V, «Los amigos de Verdaguer» (Conducta de los *felibres* provenzales con Mosén Cinto. Juicios que les merecían los catalanistas de Barcelona. Cartas de Pépratx. Los Juegos Florales y Verdaguer. Paralelo entre la conducta de los *felibres* y los literatos catalanistas), ps. 53-62.

poesía florejada. Me sembla que tinch son títul al cap de la ploma».⁴⁴ Però, l'11 de maig Pepratx no entenia perquè Oller i els companys de consistori havien rebutjat el poema que Verdaguer hi havia presentat i proposava al seu autor de traduir-lo si li feia arribar a Perpinyà. Ramon Turró no va saber quin poema hi envià Verdaguer i malauradament Justí Pepratx no en mencionà el títol a les seves cartes.

En segon lloc, en una sèrie d'articles, Josep Pijoan —que entre 1902 i 1903 va encarregar-se amb Eduard Marquina de la tasca d'ordenació dels manuscrits verdaguerians que havien quedat en poder dels marmessors Ramon Turró i Joan Moles—, explicà què van veure i classificar: en un d'aquests escrits va descriure i copiar fragments del poema *Primavera*. El 1906, Pijoan aportà un altre testimoni respecte de la participació de Verdaguer a uns Jocs Florals, sense concretar l'any ni el títol del poema, però hi anotà el de *Primavera*. Deixà clar que es tractava de la mateixa composició perquè en copià dos fragments i en resumí breument el contingut.⁴⁵

Otra obra mucho menos importante, pero está completamente resuelta y copiada varias veces, es el poema lírico titulado el *Trovador* ó la *Primavera*, como se le llama también en algunas copias.

Mosén Cinto, según oímos contar a sus íntimos y familiares, escribió este poema destinándolo a unos juegos florales, en la época de su mayor agitación interior y cuando más sufría de externos rencores y disputas. Parece que mosén Cinto, tenía aquel año particular empeño en ganar de nuevo el premio de los juegos florales, para contribuir así á demostrar públicamente que no era loco, como algunos médicos decían. A este fin escribió su poema *La Primavera*, medido y meditado con todos los perfiles de la poesía floralisca.

44. Carta de Justí Pepratx dins *Verdaguer vindicado*, p. 60, i *Epistolari de Jacint Verdaguer*, IX, ps. 240-241. Els curadors de l'*Epistolari* donen com a procedència de les cartes de Pepratx d'aquest període (núm. 1166, 1185, 1209, 1215 i 1219) el llibre de Turró (vol. IX, 1894-1896, i vol. X, 1896-1899).

45. Josep PIJOAN, «Las obras inéditas de Mosén Jacinto Verdaguer», *La Lectura* (març 1906), ps. 261-271. Vegeu tots els articles de Pijoan sobre el llegat de Verdaguer, recollits per Anna M. BLASCO, «Josep Pijoan i Jacint Verdaguer», *Anuari Verdaguer 1993-1994*, ps. 295-323 (esp. 310-311).

Finalment, Lluís Carles Viada i Lluch, en un treball que no veié la llum,⁴⁶ desmentí sistemàticament tots els punts que Ramon Turró havia tocat. Sembla que el seu únic interès era demostrar que era fals que els Jocs i les institucions exercissin una persecució i una mena de boicot envers Verdaguer.⁴⁷

Per tot això, i malgrat tot, és evident que Verdaguer es va tornar a presentar puntualment als Jocs Florals durant el conflicte, l'any 1896. Amb el llarg poema «autobiogràfic» —en el qual defensa la poesia i el poeta— devia tenir interès a ser altra volta reconegut i, alhora, devia voler demostrar que encara era escriptor i tenia les facultats mentals en perfecte estat —en el marc de la crisi fou una de les crítiques que més l'afectà.

Señalada con el numero 99 hay en la lista de composiciones presentadas una que tiene por título *Devant de Jesus en creu*. Esta composicion me huele á Verdaguer, ó es de uno de sus imitadores. Si es del autor de *La Atlántida* resultará cierto aquello que dijisteis vos y Oller de que podria haber el propósito de escribirle en los Juegos como prueba de que esta en su sano juicio.

Ahora bien: si todo esto se realiza, y la poesia de Verdaguer resulta de primer orden, lo sentiré, pero me quedaré tan conforme: mas si, saltando por todo (cosa que no creo haga Oller) se postergasen poesias de mayor merito y se estableciesen aquellas corrientes efectistas de que me hablasteis, entonces yo os prometo que la presentacion de Verdaguer en los Juegos seria de un efecto contraproducente: ya que no lo podria evitar, yo protestaria energicamente del atropello, no en los Juegos cuyo fallo respetaría por persidirlos nuestro amigo Oller, sino en la prensa delante de toda España que cree que todavia Verdaguer es el gran poeta de *La Atlántida*.

És un fragment d'una carta d'Anicet de Pagès de Puig dirigida a Francesc Matheu del 30 de març de 1896: sembla entreveure-s'hi una certa desmitificació de Verdaguer. Per distingir-se de Matheu, Pagès de

46. Entre 1934 i 1938, Lluís Carles Viada i Lluch redactà l'estudi *Jacint Verdaguer als Jocs Florals de Barcelona*, que restà inèdit al ms. 1532-I (vol. 2) de la Biblioteca de Catalunya, ps. 1-96; esp. p. 16 i s.

47. Vegeu també l'afer de Viada i Lluch als Jocs Florals de 1903.

Puig li diu a la mateixa carta: «Vos sois muy devoto de Verdaguier; pero yo le admiro tanto ó mas que vos: solo que yo le admiro en aquello en que es digno de admiracion: vos le quereis mas que lo admirais». Pagès de Puig està en contra d'una possible exhibició de Verdaguier als Jocs Florals, els rumors de la qual havia sentit dir als seus amics de Barcelona, Narcís Oller o Matheu. A ell li preocupava que els amics de Verdaguier poguessin exhibir-lo en el certamen públic fent-lo passar per sobre d'altres escriptors com ell. Veure que corria la veu que Verdaguier es volia presentar (o el volien presentar) als Jocs Florals de 1896, amb un especial interès per guanyar algun premi i poder demostrar així que tenia intactes les facultats mentals, és el més important a les moltes cartes que Pagès de Puig va trametre al llarg dels primers mesos de 1896 i abans dels Jocs a dos personatges vinculadíssims al certamen (Oller i Matheu) —unes cartes molt interessades perquè tenen per objectiu marcar els dos amics per tal d'assenyalar-los què han de premiar de la seva obra.⁴⁸

Podríem veure en tot aquest afer de 1896 un cert grau de desmitificació per part de l'entitat dels Jocs, potser deguda a les circumstàncies, moltes vegades més fortes que les persones? Encara que algú potser pensés el contrari, hi havia un sector catalanista que, per una banda, no acceptà la reacció del poeta durant la crisi i el considerà víctima de males influències, com ara la de la família Duran, i que, per l'altra, no es manifestà en públic sobre el cas Verdaguier.⁴⁹

PERÍODE DE REMITIFICACIÓ

A cavall entre el final de la vida i després de la mort de Verdaguier tingueren lloc els Jocs Florals de 1902. Sabem que hi hagué, almenys,

48. Vegeu totes les cartes motivades pels Jocs de 1896 entre Pagès de Puig, Oller i Matheu al meu treball: «Cartes d'Anicet de Pagès de Puig a Narcís Oller i a Francesc Matheu: el cas dels Jocs Florals de Barcelona de 1896», *Anuari Verdaguier 1997-2001*, Vic: Eumo Editorial, 2002, ps. 277-327.

49. La posició d'Oller, explicada anys més tard a les seves *Memòries literàries*, pot servir d'exemple. Vegeu, en aquest sentit, Maria DASCA, «La follia del poeta», *Anuari Verdaguier. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 16 (2008), ps. 21-62, esp. ps. 47-51.

la iniciativa de fer presidir aquest certamen a Verdaguier, a partir d'una proposta dels sectors catalanistes, amb motiu del vint-i-cinquè aniversari de *L'Atlàntida*,⁵⁰ però el poeta va caure malalt a finals de març de 1902, i el portaren a Vil·la Joana de Vallvidrera, per intentar que es recuperés, a mitjan de maig. El poeta traspassà el dia 10 de juny.

Els Jocs Florals, que s'havien de celebrar diumenge dia 4 de maig de 1902 a la sala de la Llotja de Mar, van ser prohibits «per ordre governativa». Fou per això que es buscà una alternativa i es trobà. El bisbe de Perpinyà, Juli Carsalade du Pont, el 16 d'octubre, havia enviat una carta pastoral en la qual es feia saber la compra del monestir de Sant Martí del Canigó, es demanava almoïna per restaurar-lo i es convidava a la festa del recobriment del dia de sant Martí, que quedava concretada en una crida als catalans de l'altra banda dels Pirineus per tal que poguessin col·laborar en l'esmentat projecte. Per això, es reuniren alguns membres dels mantenidors⁵¹ amb el bisbe de Perpinyà i decidiren que el dia 11 de novembre de 1902 se celebrarien els Jocs Florals a l'antic presbiteri de l'església de Sant Martí del Canigó.⁵²

Al volum imprès dels Jocs de 1902, per acord del consistori, s'hi publicaren els discursos tal com havien estat preparats per a la festa del maig, malgrat que es llegissin al Canigó. La memòria del secretari, Víctor Brosa, acabava d'una manera prou especial, tot recordant l'efemèride dels vint-i-cinc anys de *L'Atlàntida* i el poeta —que en la celebració del 4 de maig encara vivia— i tot resumint el pas de Verdaguier pels Jocs Florals de Barcelona:⁵³

50. *Juventut*, 70 (13-6-1901), p. 412.

51. Francesc Matheu, com a president; Josep M. Roca; Guillem A. Tell i Lafont; Marià Vayreda; Modest Urgell; Salvador Vilaregut i Víctor Brosa i Sangerman, com a secretari.

52. Vegeu la crida del bisbe Carsalade, «Als catalans de l'altra vessant de Pirineu», dins *Jocs Florals de Barcelona. Any XLIV de llur restauració*, Barcelona: Estampa de La Renaixensa, 1902, ps. 29-30. La crida episcopal acabava amb uns versos de Verdaguier per assenyalar la germanor entre els catalans d'una i altra banda del Pirineu: «De Fransa ò bé d'Espanya / uns y altres sem germans / no'l trenca la montanya / l'amor dels catalans.»

53. VÍCTOR BROSA, «Memoria del Secretari», p. 47.

lo Consistori dels Jochs Florals se complau en recordarvos que avuy diada de festa pera las lletras catalanas, fou cridat entre entusiastas aplaudiments lo nom de Mossen Jacinto Verdaguer, pera entregarli la recompensa guanyada ab son celebrat poema *La Atlántida*, que havia de ferli universal renom.

Com ressò d'aquella veu escampada desde allavoras, encara's parla de dit poema celebrantlo com la obra capdal de nostre renaxement literari. No es pas que no's conegués ja ventatjosament lo nom de Mossen Jacinto Verdaguer: prou se l'havía admirat, y en aquest mateix lloch, ja algun temps abans, per sas poesías *La Nit de Sanch*, *Manso y sant Francesch s'hi moría*; prou se l'aplaudí després aquí mateix per *La Barretina* y la *Oda á Barcelona*, y encara ha sigut admirat també, y pe'l món enter, per aquestas y altra obras, fillas de sa privilegiada ploma; però sobre tot *La Atlántida* ha sigut considerada per tothom com la fita monumental entre las demés que senyalan lo curs de sa tasca literaria, essent també especialment celebrat son *Canigó*, la hermosa llegenda pirenyca.

Deu vulga per molts y molts anys conservar sa vida y sa altíssima inspiració.

Arran de la mort de Verdaguer el 10 de juny de 1902, el bisbe de Perpinyà havia enviat una carta al setmanari *Catalunya Artística*,⁵⁴ en la qual parlava d'una trobada del poeta i ell l'any 1901 i vinculava Verdaguer amb el projecte de restauració de Sant Martí del Canigó: n'era un impulsor i n'havia de ser el poeta. Verdaguer ja havia mencionat la reconstrucció del Canigó a mans del bisbe de Perpinyà a les notes de «Los dos campanars» de 1901, però el desig de veure Sant Martí restaurat no va poder ser. Per tot això, s'unien una sèrie de circumstàncies: la restauració del monestir amb el projecte conjunt del bisbe i de Verdaguer, la mort del poeta que havia cantat les seves ruïnes i, simbòlicament, aquell 1902, la festa dels Jocs Florals celebrats en aquell lloc. Així no fa gens estrany que, a més, en els parlaments propis de la festa de l'11 de novembre a Sant Martí hi trobem frases elogioses referides a la figura de Verdaguer. Josep M. Roca en va parlar

54. «Una carta del senyor Bisbe de Perpinyà», *Catalunya Artística*, núm. 105 (19 de juny de 1902), ps. 385-386.

en el sentit que els Jocs Florals representaven Verdaguer i Verdaguer era l'illustre fill dels Jocs:⁵⁵

Al vindre lo Consistori á Sant Martí, assumeix la representació d'un ilustre fill de l'Institució dels Jochs Florals que poch temps ha fou arrebatat del món dels vius, omplenant de dol las lletres catalanas. Y al portar aquesta representació, tenim la convicció ferma que Mossen Jacinto Verdaguer, l'immortal poeta, lo genial cantayre del Canigó, desde l'altre món ens ne sentirá grat.

Pobre Mossen Cinto! Ell s'immortalisá immortalisant ensemps lo nom d'aquestas montanyas regaladas, quinas clapissas conexía pam á pam y quina gleba havia calcigat tantas vegadas... Còm fruhiria avuy á pleret veyent celebrar la Gaya Festa sota aquestas naus románicas que bo y mitx enrunadas per la má de l'home y l'obra destructora dels sigles, encara ens recordan tot un passat de grandesas y ens fan esperar la justa possessió de l'heretat dels nostres pares! Còm li espurnejarían los ulls de joya al contemplar en lo lloch d'honor presidint la festa ab tota sa sobirana magestat, l'hermós escut de las quatre barras, sol, sens competidor foraster que pretengui debades disputarli la Senyoria en terras de Catalunya!... Pobre Mossen Cinto! Deu li do gloria.

Podem dir que comença aquí una altra etapa de mitificació, la de després de la mort, de la qual destacarem dues fites dins dels Jocs Florals de Barcelona: 1903 i 1925, dos anys ben estranys i especials a causa dels esdeveniments que hi tingueren lloc.

1903

Al volum imprès dels Jocs Florals de Barcelona de 1903, hi trobem el poema titulat *Lo Parc. Exposició Universal de 1888* i el lema «Barcelona venjada», amb el premi de l'Anglaterra.⁵⁶ Aquesta composició

55. *Jochs Florals del Canigó. Recort dels Jocs Florals de Barcelona de 1902, suspesos per l'autoritat militar lo dia 4 de maig y celebrats lo 11 de novembre á Sant Martí de Canigó*, Barcelona: Estampa de La Renaixensa, 1903, ps. 38, 39.

56. *Jochs Florals de Barcelona. Any XLV de llur restauració*, Barcelona: Estampa de La Renaixensa, 1903, ps. 125-129. El consistori d'aquell 1903: Josep Franquesa i Gomis, com a president; Joan Maragall; Martí Genís i Aguilar; Frederic Rahola; Pere Vidal i Víctor Brosa i Sangerman, com a vocals; i, com a secretari, Antoni Bori i Fontestà.

de Verdaguer formava part del conjunt de textos inèdits que havien d'anar dins el llibre projectat, *Barcelona*, que el poeta havia entregat a Lluís C. Viada i Lluch perquè l'edités. Sembla, pel que explicà Viada vers 1934, que, uns mesos després de la mort de Verdaguer, va decidir copiar aquell poema i trametre'l als Jocs Florals de l'any 1903, amb l'únic desig de provar que mai l'entitat dels Jocs Florals de Barcelona s'havia mostrat passiva davant Verdaguer i la seva obra:

Lo Parch, poesia pòstuma de Verdaguer, havia sigut guardonada amb l'Englantina d'or. [...] Mes ¿que'n treia la germana de Verdaguer de la Englantina d'Or que li corresponia? Afortunadament lo Consistori es mostrá benevol a les meves gestions, y pochs dies després Francisca Verdaguer y Santaló rebia, ¡figureu-vos amb quina satisfacció!, l'import en metalich de la dita joia.⁵⁷

Aquest era l'últim premi que assolía en els Jochs Florals l'autor de *L'Atlántida*, [dues línies en blanc] ¿Se vol mes clara mostra de que no existí en lo si de la catalana Institució la *passivitat incalificable* de que se l'havia acusada?

Provocà sorpresa i complaença del president i del públic veure premiat Verdaguer. Però per a l'inici de mitificació de Verdaguer és encara més important el que es diu i es llegeix dins la festa del 3 de maig de 1903 a Llotja: es llegí el poema «Ales» de Verdaguer —darrer del llibre pòstum *Al Cel* que havia aparegut l'abril i el maig a *Pèl & Ploma*—, segons el costum de llegir composicions dels mestres en gai saber morts durant l'anyada. Va ser inclòs, també, al volum dels Jocs Florals d'aquell any.⁵⁸

No només per haver llegit aquest poema, sinó també gràcies als parlaments que s'hi pronunciaren, aquella celebració del certamen li-

57. Les actes manuscrites de les sessions del consistori i del cos d'adjunts —concretament l'«Estat de comptes del exercici de 1903», que va ser aprovat a la reunió general ordinària del 17 d'octubre de 1903— confirmen que el premi en metàl·lic, equivalent a l'Englantina, correspongué a la germana del poeta, tal com havia dit Viada: en la columna de sortides hi ha l'anotació «A Franca Verdaguer, (per la Englantina) 200 [pessetes]».

58. *Jochs Florals de Barcelona. Any XLV de llur restauració*, ps. 237-239.

terari es convertí en un homenatge pòstum al poeta.⁵⁹ Els parlaments —per més que facin servir la retòrica pròpia de l'època— tenen l'interès de ser estacions d'un procés de «mitificació», ben proper a la mort de Verdaguer, en el marc dels Jocs Florals de Barcelona. És important, per això, una part de la memòria del secretari Antoni Bori i Fontestà: fixem-nos en l'adjectiu *geni* aplicat al poeta i en la valoració i el repàs de tota una trajectòria poètica:⁶⁰

Se la té ben afanyada [l'admiració de Catalunya] aquell humil sacerdot que, per anys endarrera, pujava aquestos grahons ab la barretina á la má, desbrigrant aquell front per ahon s'hi regiravan els cataclismes y terratrèmols de tota una Atlántida; cataclismes y terratrèmols que no eren pas destructors ni pahorrosos, sinó que sotraquejavan, enfortintla, una literatura allavores naxenta y avuy ja de tothom prou ovirada y prou coneguda. Y aquella concepció, *L'Atlántida*, 'ns revelava quelcom més que una literatura; aquell geni del poema, que allisona á Colom, era un símbol: era'l geni de Mossen Jacinto Verdaguer que'ns allissonava á nosaltres. Per ell, donchs, per Mossen Cinto, ha d'assenyalar aquest Consistori un lloch preeminent ja que fou Mestre y gran Mestre en tot: en la prosa com en la poesía mística, en la poesía patriòtica com en la popular, ahon sabia tan be escarnar les nostres tradicions com lo tirat de la gent montanyesa. Y sos llibres la *Atlántida*, 'l *Sant Francesch*, *Patria* y 'ls *Idilis*, excelsa y grandiosament coronats per la llegenda del *Canigó*, l'obra millor del poeta, senyalarán sempre'l pas d'un geni vigatá, per tota una tirallonga de sabis y de prohoms que honoraren la patria. Tot quan se digués en lloansa de Mossen Jacinto Verdaguer sería poch; y donchs lo Deu de les justicies ja'l té en sa balansa, Ell li dongui la gloria eterna com se n'endugué ben ferma y ben sancera la de tot Catalunya.

Del discurs del president, Josep Franquesa i Gomis, cal destacar-ne el fet d'assenyalar els Jocs Florals com a lloc de naixença i consagració de Verdaguer, i també el repàs de la trajectòria literària del poeta, des-

59. També es féu referència als altres poetes morts durant l'any 1902 i primers mesos de 1903: Anicet de Pagès de Puig, Terenci Thos i Codina, Marià Vayreda i Jeroni Rosselló.

60. Antoni BORI I FONTESTÀ, «Memoria del Secretari», dins *Jochs Florals de Barcelona. Any XLV de llur restauració*, Barcelona: Estampa de La Renaixensa, 1903, p. 82.

tacant-ne els grans poemes com a mostres del valor de l'escriptor i de la seva representativitat dins la literatura catalana; així com el record de la festa de 1902, que veu com a inspirada pel mateix Verdaguer, i del qual extreu la relació de tres factors —la restauració del monestir, els Jocs Florals i el poeta.⁶¹

Y veusaquí per quina relació de fets extraordinaria la festa de la restauració del monastir canigonench de Sant Martí, imatge de la que espera Catalunya, anirà d'aquí endavant enlassada ab lo recort dels nostres Jochs Florals; y per quin estrany lligament de causes nostre gran poeta Verdaguer complí son desitg de pendre part en la darrera festa, ja que, fins mort y tot, sortí á abrigarla ab la seva ombra, com si desde'l cel encara estés vetllant per la gloria de lo que més havia estimat en aquesta vida.

Resseguint les actes manuscrites de les reunions de 1902 i de 1903, ens adonarem de dos projectes que van néixer dels Jocs Florals de Barcelona i que s'haurien d'historiar perquè els veiem dins d'aquest procés de «remitificació» de Verdaguer. En primer lloc, sorgí del consistori de 1902 (amb Francesc Matheu al capdavant) la idea del monument al poeta. Sabem que va fer-se des de la institució una comunicació (setembre de 1902) convidant totes les entitats de Barcelona a formar part de la Comissió per a la creació d'un monument «pera honrar la memoria del eximi poeta Mn. Jacinto Verdaguer», que es formà a l'octubre, i que al novembre s'hi adherien més entitats. A l'inici de 1903 sembla que en va prendre les regnes la Diputació de Barcelona.⁶² En segon lloc, per iniciativa particular primer i, després, de tot el consistori, sorgí la idea de realitzar un tapís commemoratiu i honorífic dedicat a Verdaguer —que no sabem si s'acabà de portar a terme. En la reunió del 17 d'octubre de 1903, Francesc Flos i Calcat proposà de

61. Josep FRANQUESA I GOMIS, «Discurs del President del Consistori», dins: *Jochs Florals de Barcelona. Any XLV de llur restauració*, p. 44.

62. Per a tot l'afer sobre el monument a Verdaguer, vegeu Ricard VINYES, «La metàfora de bronze. El procés de monumentalització a J. Verdaguer (1902-1924)», *Spagna Contemporanea*, any VI, 11 (Istituto di Studi Storici Gaetano Salvemini, Torí, 1997), ps. 65-86; reimpr. a *L'Avenç*, 270 (juny 2002).

fer «un tapís decoratiu, com lo que posseheix la institució dedicat al Mestre en Gay Saber, Sr. Pons y Gallarza, dedicat á Mossen Verdaguer, seguint ab aixó'l propòsit d'honar los Mestres en Gay Saber difunts, que motivá'l que's fés lo primer tapís aludit»; posteriorment, només sabem que es feren diverses gestions i es demanà el pressupost de l'obra a Enric Monserdà i a Josep Puig i Cadafalch.

Ens hem referit, doncs, a dues iniciatives que, malgrat que es degueren escapar de les mans de la institució, havien sorgit del seu si en honor de Verdaguer. No és un inici d'un procés de mitificació això? També ho deuen ser, si no són una conseqüència del grau de popularització del personatge, els poemes que, dedicats a Verdaguer, concursen als Jocs de 1903.⁶³ En aquestes composicions trobem expressions com «el sant nom de'n *Verdaguer*» o «gran Poeta»; la vinculació especial de l'homenatjat amb el lema dels Jocs Florals «Fe, Pàtria, Amor» i la identificació clara amb Homer; la idea que «Mossén Cinto» no és igual a «Verdaguer»: un és l'home que mor, l'altre el poeta que queda; les dues essències de Verdaguer —que esdevindran com les dues cares «oposades» d'ell mateix—, el sacerdot i el poeta o «geni»; també, finalment, la valoració del paper de Verdaguer com a restaurador de la llengua catalana i la menció de les seves grans obres representatives —*Canigó* i *L'Atlàntida*— al costat, igualment, de les seves peces i obres breus.

Encara, i per destacar el més significatiu, el 1903 participà als Jocs el poema «Missa de ruïnes», amb el lema verdaguerià de *Canigó* «Somrigué la montanya engallardida - com si estrenás son verdejant mantell». És molt més interessant que d'altres perquè, d'una banda, el poeta anònim hi recull la trobada a Sant Martí del Canigó per als Jocs Florals de 1902 i per a la celebració del començament de la restauració

63. 1. *L'enterró del Poeta*, amb el lema «Valgans Deu!», poema de circumstàncies que relata l'enterrament però que deixa constància del paper de Verdaguer per a Catalunya i Barcelona; 2. *Elegía*, amb el lema «Y allá en los siglos / del geni mort res servará'l sepulcre. Angel Guimerà», que expressa el dol de Catalunya i la pàtria per a la pèrdua de Verdaguer; 3. *Á la memoria de Mossen Jacinto Verdaguer*, que porta com a lema «Homenatge» i que repassa, parcialment i amb un estil ben especial, la vida i obra del poeta. Vegeu aquests poemes i la composició que comentem a continuació a l'apèndix III del meu llibre *Verdaguer i els Jocs Florals de Barcelona*, ps. 181-197.

del monestir —amb un bell retrat poètic de la festa que s’hi celebrà, a partir, sens dubte, d’un testimoni present a l’acte— i perquè, de l’altra, és l’homenatge a Verdaguer i a la seva obra. L’autor recupera, no tan sols al lema sinó també al llarg de la composició —tot especificant-ho en nota—, el poema èpic *Canigó* i fa parlar, com a «Los dos campanars» verdaguerià, el cloquer de Sant Martí del Canigó: en resulta un cant d’esperança per un esdevenidor, la base del qual és l’obra i l’ideari de Verdaguer.

1925

Per a 1925, en plena dictadura de Primo de Rivera, s’organitzà un «Homenatge als Jochs Florals de Barcelona» en l’any LXVII de la seva restauració, sense cartell ni festa. El 10 de febrer de 1925, Jaume Collrell, com a degà dels mestres en gai saber, adreçava la següent convocatòria als disset mestres en gai saber vius:⁶⁴

Me plau comunicarvos ab les presents lo projecte que hi hà de fer un homenatge a la nostra Institució dels Jochs Florals, publicant en un volum les nou composicions triades dels Mestres en Gay Saber difunts, ò sia tres Flors naturals, tres Englantines y tres Violes, tria ò selecció qu’esperem faràn volenterosament los Mestres en Gay Saber avuy vivents, donant son vot per quiscun dels premis en l’adjunt Bolletí. Una vegada complerta la comanda, servíuvos remetre’l Bolletí ab la signatura a l’adreça de la Il·lustració Catalana - carrer de Mallorca, 287, Barcelona.

Els adjuntaven un llistat dels noms dels mestres morts i les composicions guanyadores de premis ordinaris. D’entre ells, Verdaguer hi apareixia amb els quatre premis ordinaris obtinguts, dues Englantines i dues Violes.⁶⁵ A la memòria, es detalla ben clarament els resultats de les votacions: Verdaguer fou el segon nom més votat darrere d’Àngel

64. Vegeu *Homenatge als Jochs Florals de Barcelona. Any LXVII de llur restauració*, Barcelona: Estampa La Renaxensa, 1925, p. 11.

65. A l’Englantina, el 1880 amb «La barretina» i el 1903 amb «Lo Parc»; a la Viola, el 1873 amb «Plor de la tórtora» i el 1874 amb «Sant Francesc s’hi moria». Vegeu la llista completa de noms i poemes a la referència de la nota anterior, ps. 12, 13.

Guimerà. El volum publicat d'aquell any, a més d'editar les nou composicions triades pels mestres vius, conté, com tots, un discurs —del qual s'encarregà el mateix Jaume Collell—, una memòria del secretari —Josep Franquesa i Gomis (el mestre que segueix Collell en antiguitat)— i un discurs de gràcies —de Francesc Matheu, que s'havia convertit, en mots de Collell, en «el numen titular dels Jocs Florals».

El volum de 1925, a més de l'homenatge a Marià Aguiló amb motiu dels cent anys de la seva naixença —que recorda Collell—, fou també l'homenatge a Àngel Guimerà, mort l'any anterior, al qual Franquesa i Gomis dedica l'última part de la memòria. En un moment de l'escrit, i ben significativament en un homenatge als Jocs, compara Guimerà i Verdaguer en una imatge plena de sentiment i amb una idea que ha perdurat: Verdaguer i Guimerà, les dues figures clau de la Renaixença catalana, les dues figures mitificades que permeten d'emmirallar-s'hi i de prendre-les com a model:

En la iglesia axecada pel renaxement de Catalunya, la figura d'En Guimerà, com la de Mossèn Verdaguer, han de serhi honrades fins a cobrir ab ses imatges les mellors capelles, les de més aprop del altar major, y a ses obres hem d'encomanarnos en los moments de lassitut ò de descoratjament.

A MODE DE CONCLUSIONS

Jacint Verdaguer es considerà «fill dels Jocs Florals» i els valorà com a «veritable *Desperta ferro!* de Catalunya».⁶⁶ Ell se serví de la institució els anys 60, 70 i 80, i puntualment el 1896, com a plataforma de reconeixement i com a impuls de la seva carrera poètica. El certamen, per la seva part, utilitzà el poeta com a reclam tant en l'ús de la seva aparició en els Jocs de 1865 com en la utilització del seu nom a

66. Hem reproduït més amunt la carta de 1880, adreçada a Joaquim Rubió i Ors, en què apareix la primera frase. La segona és treteta del «Record necrològic de l'Excm. Sr. D. Joaquim Rubió i Ors, llegit en la solemne sessió inaugural celebrada per la Real Academia de Buenas Letras lo dia 12 de gener de 1902», dins *Prosa (Totes les obres)*, 1), a cura de Joaquim Molas i Isidor Cònsul, Barcelona: Proa, 2003, ps. 468-480.

partir de 1877, com a mantenidor president i com a poeta. Ens ha interessat de remarcar, d'acord amb el títol del treball, aquesta mena de retroalimentació —així l'anomenàvem a l'inici— que va de Verdaguer als Jocs i dels Jocs a Verdaguer.

Verdaguer fou la figura que responia al model de poeta que es buscava, un poeta que donés consistència al procés de Renaixença iniciat. La unió de la fe i la pàtria, i la renovació de la poesia patriotico-civil s'anaren gestant i consolidant, a través de la poesia verdagueriana guanyadora al certamen, i el poeta i la seva obra es convertiren en un símbol i un referent. Verdaguer, a més, contribuí amb la seva producció —recordem «Los poetas a la Verge de Montserrat» o «La reina dels Jocs Florals»— a una certa mitificació de la institució que l'acollí i en la qual «presentà l'obra de la seva vida».

Verdaguer, després de l'èxit de 1877 amb *L'Atlàntida*, buscà el mestratge, l'obtingué el 1880 i el reblà amb l'èxit rotund de 1883 amb l'oda «A Barcelona». Dins els Jocs Florals de Barcelona, en aquesta data, el poeta havia aconseguit el reconeixement màxim. Els anys 80, doncs, representen en la trajectòria jocfloralasca la consecució del triomf absolut. A partir d'aquí, potser no calia obtenir cap més fita. Tot i que, vistes les contrarietats de la seva vida, el poeta va voler que el 1896 els Jocs juguessin el mateix paper que havien fet trenta anys abans: ell i els amics de l'època creien que el certamen podia aconseguir aquest re-reconeixement. Finalment, la mort el 1902 desencadenà un altre període de remitificació per part dels responsables dels Jocs Florals i per part dels que s'emmirallaven en la figura i l'obra verdagueriana, els mateixos poetes participants al certamen.

Hi ha qui creu que la institució dels Jocs Florals ja té sentit pel fet que hi hagi nascut i crescut una figura com Jacint Verdaguer.

ELS DOS JOCS FLORALS DE BARCELONA DE 1888

RAMON PINYOL I TORRENTS

Universitat de Vic

Els Jocs Florals de Barcelona, per la seva estructura i la seva funció, van estar des del primer moment sotmesos a tensions de tipus literari, ideològic i polític. En aquest sentit, les lluites internes per tenir-ne el control són una constant de la seva història. Hi ha, tanmateix, un moment on van esclatar de manera singular els enfrontaments en el si de l'associació que organitzava el certamen, l'anomenat Cos d'Adjunts: l'any 1888. Aquest any, en què s'esdevenia justament la trentena edició dels Jocs «restaurats», el certamen se celebraria enmig de l'Exposició Universal de Barcelona, que estava previst que s'inaugurés a l'abril i que es mantingués oberta fins al final de l'any. Quan a la tardor de 1887 es va reunir el Cos d'Adjunts per escollir els mantenidors del Consistori (el jurat) de 1888, ja hi va haver polèmica en presentar-se dues candidatures, que no van arribar a cap solució de consens, com havia passat en altres ocasions. Aquesta dissensió d'alguna manera anunciava la pugna pregonada que es produirà al cap d'uns mesos i que acabarà en la celebració, al mes de maig, de dos certàmens floralescos, un fet que no es tornaria a repetir fins una norantena d'anys més tard. En aquest treball intentaré, a mode de crònica, d'explicar-ne els fets principals.¹

1. S'ha de fer notar, perquè no deixa de ser curiós, el fet que de les estratègies que van seguir els bàndols enfrontats no en quedi cap rastre en els epistolaris coneguts i inèdits de personatges que estaven relacionats de manera directa, uns més que d'altres, en l'assumpte: M. Aguiló, J. Verdaguer, À. Guimerà, R. Picó i Campamar, J. Collell, M. Duran i Bas, T. Llorente, J. Torras i Bages, C. Pirozzini, T. Forteza... Per contra, el conjunt epistolar que dóna més informació és el de Marcelino Menéndez Pelayo, del qual he fet ús de manera notable. S'ha de tenir en compte, tanmateix, que moltes de les persones que hi van estar implicades vivien a Barcelona, on tenien tracte freqüent, cosa que explicaria, però només en part, que aquests afers no passessin al

ELS PRECEDENTS: L'ELECCIÓ DEL CONSISTORI PER A 1888 I EL PAPER RESERVAT A M. MENÉNDEZ PELAYO

Els Jocs de 1887 havien estat presidits per Jaume Collell i els de 1886 per Valentí Almirall, en dos moments en què encara es mantenia un cert equilibri entre les dues tendències del catalanisme que representaven aquests dos personatges, un equilibri que derivava de l'acord precari que s'havia aconseguit a la primera meitat dels vuitanta entorn del Centre Català i del «Memorial de Greuges» (1885). Al llarg de 1887, però, entre els dos grans sectors del catalanisme, el conservador, encarnat en el grup del diari *La Renaixensa*, i el progressista, representat per Valentí Almirall, es van distanciar ostensiblement i es va produir la coneguda escissió del Centre, del qual va sortir-ne el grup conservador, que va fundar la Lliga de Catalunya.

Un dels punts de fricció entre ambdues institucions, Centre i Lliga, fou l'Exposició Universal que es preparava per al 1888. I, des del primer moment que es comencen a dissenyar els Jocs d'aquell any, la qüestió de l'Exposició en resulta inseparable. Almirall i el Centre, enemics furibunds del certamen firal, van abonar a la tardor de 1887 una candidatura al Consistori de l'any següent de caràcter eclèctic (amb gent de diverses tendències), encapçalada per Joan Mañé i Flaquer (un conservador prou notori, però de gran prestigi, aleshores contrari a l'Exposició), Josep Balari (catedràtic de la Universitat i corrector lingüístic de Verdaguer), Josep Lluís Pellicer (dibuixant i pintor, col·laborador de la premsa satírica catalana, federalista que va acabar a l'anarquisme), Eduard Vidal de Valenciano (dramaturg proper a Frederic Soler i republicà possibilista), Josep Martí i Folguera (escriptor, vinculat a Frederic Soler) i Antoni Rubió i Lluch (historiador, fill de Rubió i Ors i catedràtic de la Universitat). L'altra candidatura,

---

terreny epistolar. També s'ha de remarcar que en el fons dels Jocs Florals que es conserva a l'Arxiu Històric de Barcelona ja fa anys que s'ha extraviat el llibre d'actes corresponent a l'any 1888, i que entre la correspondència d'aquell any, que forçosament havia de ser abundant, gairebé no hi hagi material dels mesos d'activitat més intensa, i el que hi ha és de poc o nul interès. Aprofito per agrair a Carme Fauria, que està catalogant aquest fons, i a Sebastià Riera, les facilitats que m'han donat per consultar-lo.

muntada pels *lligats*, estava composta per Marià Aguiló, el baró de Tourtoulon (un erudit francès biògraf de Jaume I), Marcelino Menéndez Pelayo, Jacint Verdaguer, Pau Sans i Guitart (enginyer, redactor de *La Renaixensa*, president de la Lliga de Catalunya i de la Unió Catalanista, secretari estat del Consistori de l'any anterior) i Joaquim Cabot i Rovira (escriptor, joier i financer, polític de la Lliga de Catalunya). Per un marge no gaire gran de vots, guanyà aquesta segona candidatura.²

Almirall, des *La Veu del Centre Català*, es dedicà sistemàticament a desqualificar el nou Consistori i a pressionar-lo des d'un primer moment perquè no fos escollit Menéndez Pelayo com a president. En un article del 19 de novembre, anònim, com és la norma habitual de la publicació, titulat «Les eleccions del Consistori», s'afirma que aquest és «reflexo fidel dels Rius y Taulet, Masvidal y companyia», es blasma la possibilitat de la presidència de Menéndez³ i s'acusa Collell, president encara del Consistori de 1887, que «en son afany de prestar ajuda als *lligats* va lograr barrejar la festa del any que vé ab la Exposició-Rius y Taulet, parlant del major lluhiment que ab tal motiu ha de donarse al Jochs». En un *post scriptum* de l'article, es comenta amb satisfacció que quan aquest «estava en caixes» ha arribat la notícia que «es desisteix de la presidència del Sr. Menéndez Pelayo, otorgant-la ó bé al Sr. Aguiló, que ho seria per segona vegada, ó bé al Sr. Verdaguer, que 's trobaria en igual cas». I com que la campanya es devia haver fet en altres llocs, en aquesta mateixa nota es «feliciten» d'haver contribuït a tombar la candidatura del polígraf espanyol.

2. Vegeu sobre aquests Jocs i la intervenció d'Almirall dos treballs de Xavier VALL I SOLAZ, «Valentí Almirall i els Jocs Florals», *Els Marges*, 40 (desembre de 1989), ps. 63-86, esp. 78-86, i «Almirall i els Jocs Florals (II)», *Revista de Catalunya*, núm. 125, gener de 1998, ps. 29-54. També, Joseph PICH I MITJANA, *El Centre Català. La primera associació política catalanista (1882-1894)*. Catarroja; Barcelona: Afers, 2002, esp. ps. 256-266.

3. De fet, *La Vanguardia* del dia 11 havia donat aquesta notícia: «El señor Menéndez Pelayo ha sido nombrado presidente de los Juegos florales, que han de celebrarse en Barcelona durante la Exposición Universal» (p. 3). La possibilitat d'aquest nomenament, doncs, devia donar-se com a molt alta a la capital catalana.

No sabem fins a quin punt Menéndez Pelayo estava al cas de la proposta de fer-lo mantenidor i, encara menys, de nomenar-lo president. El fet és que el dia 18 d'aquell novembre Collell li escrivia demanant-li que acceptés, perquè la seva presència contribuiria a «mantener el prestigio de nuestros Juegos Florales que han sido indudablemente la ardiente fragua de nuestro renacimiento», a la vegada que li explicava que s'havia tingut en compte «para la formación del Consistorio el celebrarse en la primavera próxima la inauguración de la Exposición de Barcelona».⁴ L'endemà mateix era Jacint Verdaguer qui li escrivia, amb argumentació similar.⁵ I uns dies més tard, era Marià Aguiló qui ho feia:

A pesar de mis repetidas protestas, me veo precisado á aceptar interinamente la presidencia de edad en los Juegos Florales de este año, hasta que tengamos la honra de verle á Vd. entre nosotros, á quien tocan de derecho... divino todas las presidencias literarias en España. Usted es á la vez el único que con su presencia y su palabra puede contestar y convencer á su amigo el Señor Valera, y á cuantos como el miran todavía de reojo esta consuetudinaria fiesta.

Siento muy de veras que hayan vuelto á acordarse de mí, primero porque he cumplido repetidas veces con esta institución, y segundo porque pobre de meritos y viejo, me han puesto entre los próceres jóvenes de nuestra literatura. Mis 63 años y los que me han añadido los disgustos que V. sabe he pasado ultimamente en la Biblioteca, me imposibilitan para hacer cosa de provecho en esta fiesta literaria.⁶

Les paraules d'Aguiló expliciten diversos aspectes del que estava pas-

4. Marcelino MENÉNDEZ PELAYO, *Epistolario*, IX, Madrid: Fundación Universitaria española, 1985, p. 18.

5. Després de dir-li que havia transmès al marquès de Comillas «la recomenació que V. me pedía». I segueix: «Espero que no reusará V. (lo sentiría en el alma) el nombramiento de mantenedor de nuestros Juegos Florales. Los adjuntos todos nos honraremos con su nombre si no pudiese ser con su presencia, y contribuiría á quitar á nuestra fiesta de Mayo el caracter de exclusivismo que infundadamente se le atribuye. Por otra parte nos ha animado á nombrarle el coincidir los Juegos con la apertura de nuestra Exposición.» (*op. cit.* en la nota ant., p. 23).

6. *Ibid.*, p. 31.

sant en aquell moment dins el cercle dels que controlaven els Jocs. D'una banda, sembla que hi ha una mena de disculpa per no haver-lo fet president, i de l'altra encara se li insinua que la presidència li tocava per «mèrits». De l'altra, s'evidencia una de les preocupacions que no gaire clarament sortien en les cartes de Collell i Verdaguier: calia la col·laboració de Menéndez per aturar la campanya contra el català i la literatura catalana (i del catalanisme i les seves aspiracions, és clar) que certs sectors espanyols estaven portant a terme i de la qual Valera n'era un exponent, com ho era Núñez de Arce, un discurs del qual a l'Ateneo de Madrid va desfermar moltes reaccions el 1886 i el 1887, entre les quals dues de molt sonades d'Almirall i de Mañé i Flaquer, i fins una de Duran i Bas.⁷ A desgrat del discurs —que esdevindria famós— que l'erudit santanderí havia de fer en els Jocs de 1888, la realitat és que, en privat, compartia les idees de Valera i altres intel·lectuals castellans, com es posa en relleu en una carta que va adreçar a l'autor de *Pepita Jiménez* a l'agost d'aquell 1887:

El catalanismo, aunque es una aberración puramente retórica, contra la cual está el buen sentido y el interés de todos los catalanes que trabajan, debe ser perseguido sin descanso, porque puede ser peligroso si se apoderan de él los federales como Almirall, que ya han comenzado a torcerle y a desvirtuar el carácter literario que al principio tuvo. El tal Almirall es un fanático todavía de peor casta que Pi y Margall [...]. Está haciendo una propaganda antinacional de mil diablos. Y asómbrese usted: le apoya el mismísimo Mañé y Flaquer desde las columnas del archiconservador «Diario de Barcelona».⁸

La situació, com es pot veure, no era pas fàcil de controlar per part d'Aguiló i companyia. De fet, Menéndez y Pelayo devia estar dubtant d'acceptar, perquè encara en una carta llarguísima de caràcter personal del seu amic íntim Antoni Rubió i Lluch (que, recordem-ho, figu-

7. Sobre tota aquesta qüestió, amb els textos d'aquests tres autors, vegeu Manuel LLANAS i Ramon PINYOL I TORRENTS, «Notes sobre l'ús culte del català en algunes polèmiques dels anys vuitanta del segle XIX», *Anuari Verdaguier 1993-1994*, Vic: Eumo Editorial; Ajuntament de Barcelona, 1995), ps. 81-109.

8. La citació és reproduïda de la transcripció del treball citat en la n. 4, p. 83.

rava en la candidatura contrària) del 30-1-88, li diu: «Me alegro que hayas aceptado el cargo de *Mantenedor* [...]».⁹

LA PREPARACIÓ DEL CERTAMEN I L'ESCISSIÓ

El nou Consistori va treure, tot just passat Reis, el cartell dels Jocs. Per culpa de les presses o intencionadament, no va entrar en contacte amb algunes de les entitats que en anys anteriors havien patrocinat premis extraordinaris per si volien fer-ho també en aquella ocasió. Entre aquestes entitats hi havia el Centre Català, la qual cosa va provocar un article a la revista de l'entitat el 14 de gener, signat «Los redactors de la VEU DEL CENTRE CATALÀ» i titulat «Carta primera sobre els Jochs Florals». Anava adreçada a Marià Aguiló i s'hi recriminava el fet, a més de criticar que s'haguessin declarat «extraordinaris» els Jocs d'aquell any per coincidir amb l'Exposició Universal, l'èxit de la qual era del tot «impossible» i que la presència la reina Maria Cristina acabaria convertint el certamen en una festa «cortesana», on seria obligat «presentar la flor natural á la dama regia». L'article sostenia, igualment, que l'augment de les subvencions acordades per l'Ajuntament¹⁰ i la Diputació de Barcelona (que van passar de les habituals 250 pessetes a 5.000 i de 150 a 1.500, respectivament) no portaria res més que a fer d'aquestes institucions polítiques les mestresses dels Jocs.¹¹

El Consistori va convidar uns dies més tard les entitats excloses o oblidades a participar-hi i el Centre va oferir, en carta del 30 de gener, un «objecte d'art á la poesia de tema lliure que més s'ajusti al lema del Escut d'aquest CENTRE, qual llegenda diu: “Catalunya y Avant”». La treva, però, havia de durar ben poc, fent bones les prediccions d'Almi-

9. *Ibid.*, p. 88.

10. Rius i Tauler ja ho havia comunicat a Aguiló en un ofici que porta data del 2 de gener (Arxiu Històric de Barcelona, fons dels Jochs Florals, cota 6B.VI-03/1-067.)

11. «Las subvencions y almoynas son sempre contraproduhents, puig lo que las dona prompte se fa l'amo de la cosa [...]. La subvenció extrordinaria del Ajuntament la paga ja lo Cartell, subjectant los Jochs á la Exposició Rius y Tauler-Girona-Pirozzini.» (*La Veu del Centre Català*, núm. 14, 14-1-1888, p. 80).

rall. En efecte, l'alcalde Rius i Tauler en un ofici del 21 de març demanava formalment al president del Consistori un canvi de data de la festa, ja que la inauguració de l'Exposició es faria durant la segona quinzena de maig i els Jocs se celebraven tradicionalment el primer diumenge d'aquest mes: «espero merecer de V., como del digno Consistorio que preside, que no habrá inconveniente en trasladar tan bella como interesante solemnidad á una fecha posterior á la que se ha indicado, como más a propósito para contribuir al esplendor de la misma y al interés que despierta la Exposición Universal [...]».¹² A partir d'aquí es desfermaren tota mena d'accions i reaccions, la primera de les quals fou fer una reunió urgent del Cos d'Adjunts per decidir si s'accedia a la petició municipal. L'assemblea va tenir lloc el dia 27, a la Casa de la Ciutat, on es va facultar, no sense alguna oposició, al Consistori dels Jocs perquè portés a terme el que sol·licitava l'Ajuntament.¹³ Immediatament, Almirall i el Centre català van contraatacar i el 3 d'abril van reunir els seus partidaris i van acordar celebrar un altre certamen el dia tradicional. Així valorava la situació el diari barceloní *La Dinastia* del dia 5: «*El Diluvio* da cuenta de que algunos catalanistas reunidos en el *Centre Catalá* han resuelto celebrar por su cuenta los *Jochs Florals* el día que se acostumbra todos los años, y añade que con tal motivo habrá en 1888 dos Juegos florales. // El colega se equivoca. // No habrá más que unos *Juegos florales* que se celebrarán en Mayo. // Y una parodia.» I el dia 6 ja es constituïa el Consistori alternatiu, com explicava *La Vanguardia* del dia següent:

Anoche, á las nueve y media, se reunieron en el Fomento de la Producción Española los adjuntos de los Juegos Florales que no están conformes en que éstos se celebren en el último domingo de mayo, y demás

12. AHB, fons del Jocs Florals, cota 6B.VI-03/1-076. Una versió completa en català es troba en una nota del volum dels Jocs d'aquell any (*Jochs Florals de Barcelona. Any XXX de llur restauració*. Barcelona: Estampa «La Renaixensa», 1888, p. 43).

13. «Ánoche se reunieron los adjuntos de los Juegos Florales. Leída una comunicación de la alcaldía pidiendo que se aplazara la celebración de la fiesta literaria, se presentó una proposición en la que se autorizaba al consistorio para que hiciera lo que estimara más oportuno. Después de alguna discusión, fué aprobada por una gran mayoría.» (*La Vanguardia*, 28-3-1888, ed. de tarda, «Notas locales», p. 1).

personas que desean que aquéllos se celebren en el primer domingo de dicho mes.

Presidía la reunión la Junta organizadora compuesta de los señores José María Lasarte, á quien se concedió la presidencia como más joven, Almirall (don Valentín), Soler (don Federico, Blanch y Vallés y Ribot).

Abierta la sesión se dió un voto de gracias á la Junta organizadora y se procedió luego á la elección de los mantenedores, resultando elegidos con ochenta y seis votantes los señores don Federico Soler, don Manuel Lasarte, don José Vallés y Ribot, don Valentín Almirall y don Conrado Roure, y como suplentes los señores don Mauricio Vidal, don J. Narciso Roca, Brú y Llopis.

Se levantó la sesión á las once.

Paral·lelament, el Centre havia decidit retirar el premi que havia ofert per als Jocs, i el Consistori oficial, al seu torn, havia acordat conservar-lo (amb el tema i el lema del Centre, però sense esmentar-lo, com era natural).¹⁴ A partir d'aquí tota la premsa barcelonina participa de la qüestió, uns a favor i uns altres en contra del certamen alternatiu, amb dosis notables de virulència. En un article titulat «Los Jochs Florals cortesans», de més de dues planes i sense signar (no calia), *La Veu del Centre Catalá* havia obert les hostilitats el 31 de març, fent una crònica de la reunió on s'havia acordat l'ajornament, en què destaca que «ni tan sols va faltarhi lo *primer poeta del mon en los nostres temps* [el subratllat és seu], vestit de sacerdot [en clara al·lusió a Verdaguer]», destacant les irregularitats procedimentals que s'hi van produir, per

14. Una carta del dia 5 d'abril del Centre a Aguiló retirava el premi perquè no s'havien seguit «los tramits requerits per los Estatuts dels Jochs Florals segons los que no pot establir-se cap innovació á sos articles en la mateixa sessió en que's proposi», atès que es va fer així votant el «retardament» (AHB, fons dels Jocs Florals, cota 6B. VI-03/1-079). I *La Vanguardia* del dia 7 publicava aquesta nota: «El Consistorio de los Juegos Florales anuncia que á consecuencia de una comunicaci6n del "Centre Catalá" anunciando que aquella sociedad retiraba el premio que tenía ofrecido en el citado certamen, ha acordado costear un objeto de arte para premiar la mejor poesía que se inspire en el lema "Catalunya y avant" [que era el del Centre Català]. També es va recollir el fet de la retirada del premi en una nota a la reproducci6n del cartell dels jocs oficials en el volum del certamen (*op. cit.* en la n. 12, p. 31).

acabar afirmant que de l'únic que es tractava era de «posar los Jocs Florals als peus de Madrid; de convertirlos en una de las festas en quinas l'Ajuntament de Barcelona celebrará, gastant mils y mils, la solemnitat *nacional* [la cursiva és seva] d'una Exposició Andalussada».

El Consistori oficial, per la seva banda, el 6 d'abril va adreçar una instància al governador civil de Barcelona reclamant-li que, d'acord amb la llei d'associacions vigent en aquell moment, els dissidents no poguessin usar la denominació de «Consistori dels Jochs Florals». I així va ser i d'aquí el canvi de nom del certamen almirallià, que va acabar sent la «Festa dels Jochs Florals del Primer Diumenge de Maig». El dia 10 ja es publicava el cartell dels nous Jocs, a la vegada que sortia una altra notícia que els afectava i que era donada per *La Dinastia* en aquests termes: «Don Federico Soler, la persona más caracterizada literariamente entre los mantenedores de los Juegos Florales de juego, ha renunciado a su cargo. // Felicitamos al insigne Serafí Pitarra. // Las parodias sólo encajan bien en el Teatro». La dimissió es va dir que era per «motius familiars» —la dona de Soler havia mort el 25 de març—, però sospito que n'hi havia un altre: calia que Soler es presentés al concurs per assegurar un nom de pes entre els premiats. A més a més, com veurem, s'hi va presentar també el seu fill, Ernest, que va resultar guardonat.

Mentrestant, la premsa polemitzava entorn de la duplicitat de certàmens, sempre amb l'Exposició Universal com a centre del debat, i es feien córrer tota mena de rumors, com aquest que recull l'edició del matí del monàrquic *La Dinastia* del 19 d'abril, a la secció «Impresiones»:

¿Es cierto que algunos socios del “Centre Catalá” y aun algunos mantenedores del certámen que esta asociación prepara, recomiendan personalmente á los poetas catalanes que envien alguna composición a dicho Certámen?

¿Es cierto que abrigan el propósito de publicar, una vez celebrado este, las composiciones que no resulten premiadas á fin de inutilizar las que los mismos autores hayan remitido a los Juegos Florales que se celebrarán después?

El Diluvio que parece estar muy enterado de cuanto se relaciona con la fiesta poética organizada por los federalistas, podría decir lo que hay de cierto en las anteriores preguntas.

El Consistori oficial va poder allargar el termini de presentació d'obres (de l'1 al 23 d'abril) i el Consistori alternatiu només va disposar del període comprès entre el 9 i el 28 d'abril. Sigui com vulgui, com veurem, Almirall i els seus es van saber mobilitzar i van aconseguir força composicions. Això sense afluïxar en la polèmica periodística. En un altre article de consideració abans del seu certamen, «Desfogaments dels lligats», publicat a *La Veu del Centre Català* del 21 d'abril, els almirallians es deixaven anar amb estil de míting: «Estan furiosos, treuen foch pels caixals; la irritació que els ha causat la patriòtica conducta del CENTRE CATALÁ iniciant y apoyant la celebració dels genuïns Jocs Florals del primer diumenge de Maig, es tan gran, que fins temem arribi en alguns á perjudicarlos la salut. // Y rahó tenen per haverse sortit *de sas casillas*, com graficamen dihuen los castellans, puig la caiguda ha sigut tremenda, tan tremenda que ja maymés podrán alsarsen». Tot plegat, per negar que els partidaris de la Lliga siguin uns catalanistes «purs» (com es veu que s'autoanomenaven), cosa de la qual sí que podien vantar-se els del Centre, perquè servien la tradició, alhora que insistien a defensar-se de l'acusació que el seu certamen seria una «paròdia», el mot que constantment els era llançat des del sector conservador.

LA FESTA DELS JOCS FLORALS DEL PRIMER DIUMENGE DE MAIG

Finalment, va arribar el diumenge 6 de maig i es va celebrar la festa dels dissidents. El Consistori s'havia remodelat a conseqüència de la citada renúncia de Frederic Soler i ara quedava constituït de la manera següent: Conrad Roure (president; conegut periodista i dramaturg, amic íntim d'Almirall), Manuel de Lasarte (escriptor bilingüe, fundador i director del diari *El Diluvio*, un dels portaveus republicans), Josep M. Vallès i Ribot (fabricant, maçó destacat i dirigent republicà), Rossend Arús (un altre íntim d'Almirall, escriptor bilingüe i maçó molt rellevant), Valentí Almirall mateix, Joan Bru Sanclement (comerciant, folklorista i excursionista) i Maurici Vidal i Duran (que actuà de secretari; jove advocat i comerciant, membre actiu del Centre, en el qual ocupà diversos càrrecs). Hem de suposar que era a

aquests dos darrers que es referia *La Veu del Montserrat*, quan deia que hi figuraven persones «molt obscures algunes», tret que no fos una subtileza adreçada als jurats de filiació maçònica.

El concurs aconseguí aplegar dues-centes trenta-una composicions,¹⁵ segons consta en el volum publicat, *Festa dels Jochs Florals del Primer Diumenge de Maig de MDCCCLXXXVIII. Any XXX de llur restauració*, en què també figura una relació de setze «adjunts protectors» i de cent «numeraris» (xifra exacta).¹⁶ Aquest llibre, venut al preu de cinc pessetes, conserva el format i l'estructura interna dels volums dels anys precedents. Val a dir que trigà un any a sortir a la llum pública, a desgrat que porta peu d'impremta de 1888.

La festa tingué lloc al teatre Novetats del passeig de Gràcia (sembla que no fou possible d'obtenir cap espai de titularitat pública) i se celebrà amb la solemnitat acostumada. En la crònica feta per *La Veu del Centre Català*, s'afirma (i altres fonts ho confirmen) que el recinte estava completament ple i que «los palcos» estaven «ocupats per lo mes lluhit de la bona societat barcelonina», així com les taules reservades a la premsa, de la mateixa manera que descriuen els guarniments, l'escenari i el fet que una banda «colocada al jardí» va tocar peces escollides al començament i en els descansos. No s'estan d'explicar que el capità general i el governador civil s'excusaren complidament de no assistir a l'acte.

Conrad Roure va dedicar el discurs presidencial a la poesia popular, s'ha d'entendre que la de la línia popularista defensada pels sectors admirallians i no pas la selectiva i arcaïtzant d'Aguiló. No va manifestar-se agressiu contra el sector conservador dels Jocs Florals i, en canvi, va tenir molta cura a assenyalar que tractaria un tema més acadèmic que literari, perquè ell no havia estat cridat «a introduir noves consuetuts en la ritualitat» de la festa. És interessant de remarcar la insistència que posa en el parlament a destacar el lligam «inseparable» de l'aspecte literari i el polític en la literatura, com molt «clarament» han posat de relleu al llarg de la història els governants del món.

En la «Memòria» del secretari, per contra, hi ha una justificació cla-

15. La crònica de l'acte feta per *La Veu del Centre Català* (núm. 31, del 12-5-1888, p. 1184) diu, potser per error, que foren «237».

16. Barcelona: Estampa Ibèrica de Francisco Fossas, 1888, 322 pàgines.

ra de la celebració del certamen en la data tradicional, ja que «sens mes que una sola interrupció en cas de força major, s'han celebrat tots los anys en la díada d'avuy». Retreu al sector oficial la seva actitud i destaca el fet que, malgrat el poc temps de preparació, el concurs hagi pogut celebrar-se i amb èxit. Naturalment, «fou interromput en sos párrafos mes intencionats», segons la crònica de *La Veu del Centre Catalá*. El tradicional «discurs de gràcies» fou encomanat a Manuel de Lasarte, que el va fer breu, però amb paràgrafs certament «intencionats». Segons ell, no es podia acceptar que la festa es «trasplanti y desfiguri», perquè la «puresa dels principis» és l'única defensa del catalanisme, i que per això va acceptar ser mantenidor dels Jocs. I, encara, sense gaire subtilesa, s'adreçava a la reina del certamen amb aquests mots: «Vostra soberania es curta; pero passa entre flors y poesía sens que res vinga á pertorbarla. No todas las reynas qu' ensalsa la historia pogueren dir altre tant».

El professor Xavier Vall i Solaz, que és qui, amb el rigor que el caracteritza, ha estudiat amb més detall aquests Jocs alternatius, n'ha fet el judici següent, que resulta obligat de compartir: «En línies generals, pot afirmar-se que, fora d'algunes referències, més que oferir una proposta alternativa, en aquests moments el que es busca és remarcar la fidelitat a la tradició, l'*ortodòxia*, fent la seva festa *més floralesca* que la dels *floralistes*. Això explica, a part del manteniment d'una certa pompa i de la *topica* floralesca, l'absència d'un discurs crític envers la tradició literària dominant als Jocs, com el que va pronunciar Almirall el 1886».¹⁷

Quant als fruits literaris del concurs, foren més aviat minsos. Ni el poc temps de què es va disposar per organitzar-lo, ni l'obsessió per mantenir-se dins les formes tradicionals van permetre que es canviessin ni els premis, ni els temes. Certament, es va tendir, com assenyala Vall, a premiar obres de «caràcter marcadament progressista», perquè sobre el jurat hi va planar el temor que escriptors conservadors hi participessin i, en cas de ser-hi premiats, no es presentessin a recollir el guardó. Potser això explicaria que no s'adjudiqués el premi de l'Anglantina, perquè, segons una afirmació del secretari, la que més mereixia aquest premi tenia un «fondo [que] no podia ser admés dintre de un certámen de l'índole dels "Jochs Florals" que may han

17. «Valentí Almirall i els Jocs Florals», *op. cit.* en la n. 2, p. 84.

d'esser polítichs». Van adjudicar-se dos accèssits a un avui desconegut Enric Casadevall i Piera («Los Jueus del call») i al prolífic Antoni Careta i Vidal («L'agonía del patrici»). La Flor Natural va recaure en el progressista Emili Guanyabéns (o Guanyavents) i Jener («Lo caball etern») i els accèssits, en el pintor i dramaturg Ernest Soler de las Casas («Un bés per l'amor de Déu»), fill de Frederic Soler, i en el sarsuella i escriptor bilingüe Joan Manuel Casademunt («Duas cartas»). Pel que fa a la Viola, se l'endugué el popular dramaturg i periodista Antoni Ferrer i Codina («La pitonisa d'Endor»), que hi mantenía el seu característic estil truculent, i un accèssit a un inconegut Àngel Garriga i Grau («¡Leprós!»). El certamen ofería, a més, deu premis extraordinaris, que el secretari Maurici Vidal afirma que no tenen «la transcendencia que 'ls ordinaris, ja que no serveixen de mérit pera obtenir lo títol de “Mestre en Gay Saber”», raó per la qual «lo Consistori ha cregut que debia jutjar las composicions que hi obtessin ab menos rigor y dar premis á las que essent bonas no tenen l'alé que las que han obtingut los premis ordinaris». De «bones», tanmateix, no n'hi devia haver gaires, ja que van deixar quatre premis deserts. Ara bé, de les guardonades, n'hi ha que tenen un positiu interès. Apelles Mestres va obtenir-ne dos: un «al millor poema o composició poemàtica de tema lliure» (ofert pel Consistori) amb «Margaridó», que esdevindrà un dels seus poemes narratius més coneguts, i un altre «a la millor composició humorística» amb «La bofetada», peça poc reeixida, un premi que tingué també un accèssit per a l'escriptor popular Juli Francesc Guibernau («La elecció d'ofici»), que s'hi va presentar amb el seu pseudònim de «C. Gumà»), i amb aquesta firma fou publicat. El premi ofert pel Centre Català, a la poesia que cantés el lema de l'entitat («Catalunya i avant»), va recaure en el ja citat Antoni Ferrer i Codina («Los fills de la Comptesa»), que ja havia estat guardonat amb la Viola. L'ofert per la redacció del diari *El Diluvio* a un «sonet de tema lliure» el va obtenir el ja esmentat Ernest Soler de las Casas («Sonet»). El guardó ofert «al millor romanç» va recaure en Joan Manuel Casademunt («Tortosa deslliurada»), que ja havia obtingut, com hem vist, un altre premi, també hi tingué un accèssit el pedagog i poeta Antoni Bori i Fontestà («Las voras del Francolí»). El «busto de terra cuyta» ofert per l'escultor Damià Campeny a «la mi-

llor comèdia en dos actes» fou per a Miquel Figuerola i Adrofeu («Servey de plata»), escriptor popular vinculat al Centre i a la Llibreria Espanyola d'Innocenci López. Finalment, el dimitit president del jurat inicial, Frederic Soler, hi obtingué el premi «al millor drama en dos o més actes», dotat pel Consistori amb 500 pessetes, sens dubte el més interessant, econòmicament parlant, del concurs. L'obra, avui gairebé oblidada, fou *La rondalla de l'Infern*, en tres actes i en vers.

La recepció de la Festa del Primer Diumenge de Maig va ser més aviat escassa. A banda del que va publicar *La Veu del Centre Català* i algun dels diaris «amics», els mitjans de l'època gairebé no en van parlar i, encara menys, en van fer valoracions literàries. I tampoc, pel que sé, no hi va haver gaires comentaris sobre el volum que conté les peces premiades i que constituïa, de fet, l'única manera de veure realment la vàlua de les composicions. En aquest sentit, potser paga la pena de reproduir alguns fragments de la ressenya anònima —i severa— que va publicar *L'Avens*, revista ideològicament i literàriament propera als organitzadors dels Jocs alternatius, un any més tard de la celebració de la festa, perquè va ser el moment en què es va posar a la venda el volum:

Per fí, y com si s'hagués endarrerit expressament pera commemorar l'aniversari de la *festa*, ha vist la llum lo tomo que conté las composicions premiades en los *Jochs Florals del Primer Diumenge de Maig* de l'any passat.

Enclou alguns treballs de mérit entre los que sobressurt l'hermós poema «Margaridó» de Apeles Mestres, d'acció bonica y ben desenrotllada ab versos cuydats ensemps qu' espontanis; l'escenari está descrit ab una justesa qu' enamora, y la orfaneta es una creació. En lo «Caball etern», poesia de Emili Guanyabens, que s'mportá la Flor Natural, s'hi veu facilitat y valentía, y contrats ab «La Pitonisa d'Endor» [de Ferrer i Codina], que guanyà la Viola, composició desgraciada que abunda en defectes de fons y de forma. Déu ferse també menció apart de «La Bofetada» [...] ¹⁸ Las demás composicions líricas d'aquest volúm son en general de regular valor, excepció feta de las que no 'n tenen, y

18. El fragment suprimit, diu: «(que no sabem perquè s'endugué 'l premi á la mellor composició humorística), d'una naturalitat encantadora; lo *metge* y lo *rector* son dos tipos socials que may s'avindrán y que están pintats de ma mestre».

no surten de lo comú en la poesia de certámen, que ja entre nosaltres es un genre com qualsevol altre.

[...] [conté] un nou drama del senyor Soler, «La Rondalla del Infern» que apart alguns trossos dignes de son autor, en general las escenas son exageradas y en quan á forma se veu que 'ls versos que naturalment no han rajat bé, són descuydadíssims. A nostre entendre, cas de representarse,¹⁹ deuría retocarse molt.²⁰

INTERLUDI: LA RAE PREMIA FREDERIC SOLER

Pocs dies després d'haver-se celebrat la Festa, i per a desconcert general de catalanistes, i en particular d'Almirall i el seu grup, la Real Academia Española de la Lengua (RAE) va premiar Frederic Soler pel drama *Batalla de reines*, un premi dotat amb cinc mil pessetes per la reina Maria Cristina, que estava destinat a reconèixer la millor «obra de autor español» representada durant l'any anterior. Segons afirmava *La Veu del Montserrat* del 12 de maig, de primer la RAE, per 12 vots a favor i 9 en contra, va decidir que només es poguessin considerar obres en castellà, però «sembla que la Reyna mateixa volgué esmenar l'erro, y per consegüent s'hi admeteren á concurs las otras llénguas que son tan ó més espanyolas que la castellana». I es felicitava i felicitava la RAE perquè el premi, que era la primera vegada que es donava, hagués recaigut en el «fecundíssim dramaturg» que «se pot dir que posá 'ls fonaments del modern Teatre catalá».²¹ El dictamen va ser aprovat per unanimitat i anava signat, entre d'altres, per Antonio Cánovas del Castillo, Víctor Balaguer, Gaspar Núñez de Arce i Marcelino Menéndez Pelayo. La redacció s'atribuí, sembla que amb fona-ment, al polígraf santanderí,²² que en pocs dies va honorar de manera doble la literatura catalana renaixent, a pesar de les opinions que ex-

19. Ho va ser, ignoro si amb canvis textuals, al Romea l'any 1891.

20. *L'Avens*, 2a època, núm. 6 (25-6-1889), p. 104.

21. Sense signar, «Grans mercés», any XI, núm. 19, p. 146.

22. Ho diuen diversos comentaris de premsa. En una carta del seu amic Gumer-sindo Laverde del 10 de juny li diu que si s'imprimeix l'informe que l'hi envià, atès que ell, Menéndez, en va ser «el redactor» (*op. cit.* en la n. 4, p. 226).

pressava en privat i que ja hem vist. Certament, i com ja deia el mateix dictamen dels acadèmics, també es volia premiar «todo el trabajo y la vida artística de un poeta que [...] sacó poco menos de la nada al teatro catalán, que convirtió en diversión culta y honesto regocijo del espíritu lo que antes fue recreación innoble y grosera».

El premi fou ben acollit pel catalanisme conservador i, per contra, amb reticència continguda pels sectors republicans i d'esquerra, i força mal rebut per la intel·lectualitat espanyola i la premsa madrilenya. No van faltar insinuacions que Sagasta, el cap del govern, l'havia manipulat a fi de fer contents els catalans, als quals, a més a més, tindrien la festa emblemàtica dels Jocs Florals presidida per la reina.²³ També havia circulat el rumor, ja en el mes de març i recollit en diversos diaris, que Maria Cristina hi pronunciaria un discurs en català, la redacció del qual s'havia encarregat a Víctor Balaguer. La reacció contrària d'alguns mitjans de Madrid va ser espectacular i un diari com *El Liberal* afirmava que era «un contratiempo» que la tragèdia de Soler estigués escrita «en catalán —idioma, dialecto, o como se le quiera llamar—, completamente desconocido para la mayor parte de los españoles».²⁴ Josep Yxart, en el volum de 1889 de *El año pasado* denuncia l'actitud d'alguns escriptors de Madrid que «dijeron cosas peregrinas discutiendo la legalidad, la oportunidad y la justicia» del premi —entre d'altres, afirmant que el català era un dialecte del castellà o del provençal, o que «solo es *española* la [literatura] escrita en castellano»—, per arribar a la conclusió —ja en aquell moment, vist amb la perspectiva d'avui—, que la qüestió era «un conflicto que no tiene solución con el criterio anticuado de los unitaristas».²⁵

23. Així ho afirma, per exemple, Joan GARRIGA I MASSÓ, íntim d'Almirall: «Sagasta, per tal d'atiar més els antagonismes iniciats entre les dues tendències aparegudes en el si del partit catalanista, va fer que l'Acadèmia de la Llengua premiés el drama de Frederic Soler *Batalla de Reïnes*, considerant-lo com el millor drama estrenat a Espanya aquell escrit en *llengua espanyola*.» (*Memòries d'un liberal catalanista. 1871-1939*, Barcelona: Edicions 62, 1987, p. 79).

24. Trec la informació de Josep M. POBLET, *Frederic Soler. Serafi Pitarrà*, Barcelona: Aedos, 1967, p. 293.

25. *El Año Pasado. Letras y artes en Barcelona*, Barcelona: Librería Española de López, 1889, p.s 147-153.

Val a dir que tota la premsa catalana va felicitar Soler. Però l'ocasió no va deixar d'aprofitar-se per continuar la baralla relativa als Jocs i a l'Exposició. Així, per exemple, el monàrquic *La Dinastia* del 12 de maig, obre l'edició del matí amb un article titulat «Un acto» signat amb la inicial «R» (que podria correspondre a Pere de Rosselló, que n'era el director), on tracta la mateixa qüestió de l'exclusivisme o no del castellà en el premi i considera que el guardó és «el solemne reconocimiento de la literatura catalana y de todas las literaturas regionales españolas». Acaba amb una crida que no deixa de ser significativa: «Deseamos y esperamos que los escritores catalanes, que todos los verdaderos amigos del catalanismo sincero y patriótico sabrán hacer merecido aprecio del acto notabilísimo de la Academia española». L'article, s'ha de remarcar, no conté una felicitació explícita a Soler —això sí, qualificat de «distinguido compatriota y eximio poeta»— i, en canvi, a la mateixa plana, en un solt anònim titulat «Impresiones», després de felicitar-lo, li envien «la expresión de nuestra pena», un retret en tota regla formulat en aquests termes:

Lo sentimos, en efecto, al pensar en la tribulación y malestar que debe de afligir a al insigne Serafí Pitarra desde que habrá sabido que ha alcanzado el referido premio.

Porque este premio lo otorga S. M. la Reina Regente, contra quien y, como mal encubierto alarde de irreverencia y descortesía, se han celebrado los pseudo-Juegos-Florales del domingo anterior, en los cuales le plugo tomar parte al mismo Federico Soler.

No cal dir que el comentari va tenir resposta per part de la premsa republicana, com fou el cas de *La Publicidad*, que demanava al seu col·lega monàrquic si creia «se habían de lamer manos por premios legítimamente ganados».

En tot cas, Frederic Soler devia estar prou content, ja que en tota la polèmica, que sapiguem, no va badar boca, però sí que va agrair el premi a Menéndez Pelayo en una carta del 21 de maig, en un to que depassava la simple gratitud, de la qual transcriu uns fragments, on es podrà comprovar com l'argumentació coincideix, de ple, amb la que va expressar la premsa de dretes:

[...] me consta que la altísima distinción con que acaba de honrarme la Academia española á usted la debo en gran parte, ya que usted fué quien con más entusiasmo procuró que la Literatura catalana ocupase un lugar entre sus hermanas, las que, no por ser provinciales dejan de ser españolas.

El generoso proceder de la Academia, por usted inspirado, ha producido verdadero entusiasmo en Cataluña, no por referirse á mi pobre personalidad, sino por la trascendencia del acto que usted acaban de realizar.

Por las expresadas razones, creame deudor á usted de la mejor y mas alta honra que he alcanzado en mi carrera literaria, y me juzgaria ingrato, sino diese á usted las mas expresivas gracias por cunato, con su elevadísimo talento y noble entusiasmo por la Literatura catalana, ha hecho usted en pro del resultado que acaba de obtener nuestra querida Cataluña.²⁶

ELS JOCS FLORALS OFICIALS

Mentrestant, la preparació dels Jocs Florals oficials feia la seva via. Del front Menéndez Pelayo, se'n tenia una cura especial. Calia no sols que fos present a l'acte de la festa (se'n podia excusar fàcilment), sinó que es comprometés a fer el discurs final, l'anomenat «de gràcies». Així, Guimerà en una carta en català del 12 d'abril li deia: «Suposo que vindrà per las festas dels Jochs Florals á desempeñar lo carrech de Mantenedor; los companys de jurat tenim molt interés en que sia V. qui fassi'l discurs de gracias y desitjan ab tota l'anima que se'n encarregui. Ja rebrá la comunicació manifestantho».²⁷ I dos dies més tard era Antoni Rubió i Lluch qui li escrivia, afegint-hi dos elements rellevants, que no fes cas d'Almirall i que el discurs havia de ser en català: «Aguiló, Cabot, Verdaguer y otros *Mantenedores de los Jochs Florals* me ruegan que te pida en su nombre que te dignes escribir el discurso de gracias en *catalán* o castellano; en caso de que fuera en castellano se encargan de traducirtelo. Todos deseamos encarecida-

26. *Op. cit.* en la n. 4, ps. 207, 208.

27. *Op. cit.* en la n. 4, p. 173. Aquest mateix recull epistolar conté la comunicació citada, que porta data del 16 (p. 181).

mente verte en esta ciudad á fines de Mayo. No hagas caso de las ridiculeces de Almirall y de la *gent del Centre*». ²⁸ Algun problema hi devia haver, però, perquè Aguiló i companyia recorren a l'amic més íntim que Menéndez tenia a la capital catalana, el catedràtic de Química de la Universitat José R. Fernández de Luanco (en seria també rector), que el 8 de maig se li adreça en uns termes que denoten la preocupació que hi devia haver a Barcelona:

Querido Marcelino: Tienes al Consistorio de los Juegos Florales anonado después que D. M. Aguiló ha recibido tu última carta. La presencia de S. M. la reina Regente; el ser éste el trigésimo aniversario del renacimiento de aquella fiesta; tu nombre puesto al pié de los edictos que salieron á luz, todo exige que hagas un esfuerzo supremo y correspondas al afecto, desde muy atrás manifestado, que te profesan los catalanes. Tu falta, que en otra ocasión pudiera suplirse, es punto hoy casi imposible. [...] Sé lo atareado que te hallas y las dificultades con que tropiezas; pero en mi está decirte la verdad de las cosas para que sepas toda su trascendencia [...]. El viaje es rápido y cómodo; el deseo de verte aquí muy grande. ¿No logrará el Consistorio ver realizado su vivísimo deseo? ²⁹

Aquesta demanda devia fer el seu efecte, ja que el mateix Fernández Luanco li torna a escriure el 15 de maig dient-li que la carta que li ha enviat l'ha passada a Aguiló i que «produjo gran contento entre los individuos del Consistorio de los Juegos Florales». ³⁰

També es vigilava el front social. El primer de maig el Consistori va enviar un escrit signat per Aguiló a un ampli ventall de personalitats del món cultural, polític i social de Catalunya demanant-los que assistissin a la inauguració, en el qual s'assegurava que s'havia accedit «de bon cor» —l'expressió resulta curiosa— a la petició de l'Ajuntament de Barcelona, «protector principal de la Institució dels Jocs», d'ajornar-los perquè així fossin més lluïts i constituïssin la festa més «celebrada, la de més color local y la més típica de totes» les que hi hauria a l'Exposició. A més a més, s'hi va convidar una colla d'escriptors de fora, entre els quals

28. *Ibid.*, p. 175, 176.

29. *Ibid.*, p. 196.

30. *Ibid.*, ps. 202, 203.

Benito Pérez Galdós, Emilia Pardo Bazán, Margalida Caymari, Teodor Llorente, Isaak Paulovski, Frederic Donnadieu i Justí Peprax.³¹

Arribats a la data fixada, el 27 de maig, es van celebrar finalment els Jocs oficials a la Sala Gran del Palau de Belles Arts de l'Exposició. Inaugurats amb tota solemnitat per la reina Maria Cristina, totes les cròniques en destaquen la multitud d'assistents i la pompa de l'acte. Tot i que convocats a la una del migdia, la festa es va retardar fins a les tres i va acabar dues hores després. No em puc resistir a donar el començament de la crònica que en va fer *L'Esquella de la Torratxa*, que, en llenguatge arcaïtzant, retrata amb gràcia el que les altres cròniques periodístiques només reporten, segons el seu color polític, de manera asèptica o grandiloqüent:

Enguany ne son venguts tardans, com les fruytes mal madures. Bufá la ponentada fent doblegar no poques espinades é la festa popular tornás cortesana. Dèu los fassa bons, é 'l cavaller Sanct Jordi no 'ls ho retrega. Amen Jesús.

E no sols fou alterat lo jorn de la celebració de la festa, sinó fins la hora que tots temps havia sigut la una é enguany sigue la de les tres, é també fou alterat lo loch de la festa [...].

E asseguda la Sra. Loch-tinent en lo trono menor, Mossen Sagasta, canceller del reyalme digué: -S'obra la festa.

E molts dels presents deyen rihent: -En veritat, la festa *sobra*, ja que fou degudament celebrada lo primer diumenge de Maig.

E desseguit micer Eduart Toda, vestint la catracólica de cónsol de Serdenya, legí lo parlament de Mossén Marian Aguiló, president del Consistori, que no sap de legir pero sí de 'scriure.

E de aquest parlament no se'n sentí pilota.³²

Certament, sembla que l'acústica del recinte era molt deficient i ni els parlaments ni la lectura dels textos va poder ser escoltats per tot el públic. Sigui com vulgui, i com ja era del tot previsible, el guanyador de la Flor Natural, que fou l'inefable Jaume Collell, amb la poesia «L'absoluta», la va oferir a la vídua d'Alfons XII. El secretari, a l'acta

31. Aquests i d'altres surten esmentats a l'acta feta pel secretari (p. 42).

32. «Crònica», núm. 490, (2-06-1888), ps. 337, 338.

de la festa, explica el següent: «Aquest nom [el de Collell] s'acullí ab entusiasme que aná prenent carácter indescriptible mentres dit senyor acompanyat de D. Marian Aguiló y D. Marcell Menéndez y Pelayo se dirigia á oferir lo premi á S. M. la Reyna [...] [a la qual] «el públich en massa» tributà una ovació que «difícilment olvidarán quants la presenciaren é hi contribuiren». Un moment especialment emotiu, segons bona part de la premsa, va ser la lectura del parlament de Menéndez Pelayo, que van ser reproduït per una part important de la premsa. *Lo Catalanista*, setmanari del Centre Català de Sabadell, però enfrontat a Almirall, després d'assegurar que «havia captivat lo cor» i que havia estat un «consolador bálсам» per al catalanisme, reportava com havia esta rebut pels assistents: «Lo senyor Menéndez Pelayo fou acullit ab insistents aclamacions, vivíssims crits d'entusiasme é inacabables picaments de mans».³³

L'endemà, però, hi va haver l'oportunitat de tornar a sentir discursos i poesies en el tradicional àpat que van celebrar jurat, premiats i adjunts. Aquesta vegada hi van assistir cent trenta persones i va tenir lloc al restaurant Miramar, un dels pocs, segons sembla, que podia encabir un nombre tan gran de comensals. Menéndez Pelayo va haver-hi de repetir el seu parlament³⁴ i es feren gran nombre de brindis, el primer dels quals, segons les cròniques, fou per la «Real Academia por el premio concedido al señor Soler», segons informava *La Dinastía*.³⁵

Al certamen s'hi van presentar tres-centes trenta-nou composicions, un nombre notòriament més gran del que solia ser habitual. Els altres dos premis ordinaris van recaure també en dos escriptors coneguts i destacadament compromesos amb el sector oficialista: Francesc

33. «Una gran diada», sense signar, núm. 40, (3-06-1888), ps. 5, 6. A les pàgines 9, 10 reproduceixen el discurs de Menéndez.

34. De l'efecte que va despertar el discurs en dóna fe el mateix autor en carta al seu amic Gumersindo Laverde del 16-7-88: «Hoy te remito el discurso que leí en Barcelona y que hizo allí grandísimo efecto, supongo que por estar escrito en catalán. La Reina, á quien se le dimos, en una traducción castellana, quedó al parecer muy encantada, me convidó á comer [el dia 30 de maig, segons invitació publicada a la p. 214 de l'*op. cit.* a la n. 4] y me dijo mil cosas agradables.» (*op. cit.* en la n. 4, p. 228).

35. «El banquet de los Juegos Florales», edició del matí del 29-05-1888, p. 2.

Matheu hi obtingué l'Engantina («Festa!», amb el lema «Barcelona 1888»), l'únic text que es relaciona d'alguna manera amb l'Exposició, i Ramon Picó i Campamar la Viola («A uns nuvis»). A aquests premis van obtenir-hi accèssits noms ja coneguts com J. Franquet i Serra, J. Martí i Folguera, R. E. Bassegoda, M. Ribot i Serra, F. Ubach i Vinyeta, J. Torras i Reyetó, A. Valls i Vicens. Hi hagué dinou premis extraordinaris, dels quals se n'adjudicaren catorze, entre personatges com els mateixos Collell, Ubach, Martí i Folguera o Valls i Vicens, i d'altres com Puig i Cadafalch, S. Sampere i Miquel, J. Coroleu (un republicà notori), P. Bertran i Bros, J. Riera i Bertran, L. B. Nadal i a un jove Joan Alcover (que s'hi donava a conèixer). Seria massa prolix entrar ara a detallar i comentar tant els noms com les peces premiades. Antònia Tayadella ja fa vint anys que en va fer un judici que em sembla que avui és perfectament vàlid, quan, després de jutjar severament l'englantina guanyada per Matheu, conclouïa: «Dissortadament, la deficient qualitat literària es pot fer extensiva, pràcticament, a la totalitat d'obres guanyadores el 1888 als Jocs Florals. Tan certa és, a més, la manca de qualitat com l'anacronisme de la majoria de les peces».³⁶

D'altra banda, cal fer constar que en els discursos van decidir ignorar completament que hi havia hagut els Jocs alternatius i no s'hi va fer absolutament cap referència. I, pel que fa a l'ajornament del dia de la festa, es van limitar, en una nota de l'acta estesa pel secretari, a dir que el Consistori havia atès la petició de l'Ajuntament, que transcriuen, com ja hem indicat més amunt, en el volum del certamen.³⁷ El sector dissident, al seu torn, va intentar desqualificar el certamen, reiterant els arguments que feia setmanes que repetien: «Van voler ferse cortesans, y á tal capritxo han sacrificat la festa mes típica de la poesia. Faltant als Estatuts y á tots els precedents, van retardar los Jochs Florals pera quan la Reyna Regent se trobés a Barcelona, y van lograr que 'ls acceptés la flor natural de mans d'un canonge. Pera preparar la cosa, no sols van ofegar las veus de las minorias, sino que fent de verdaders cortesans, á la entrada de la Cort, van encatifar son pas ab

36. «Els corrents literaris», dins Ramon GRAU (dtor.), *Exposició Universal de 1988: llibre del centenari, 1888-1898*, Barcelona: L'Avenç, 1988, p. 482.

37. *Op. cit.* en la n. 12, p. 41.

poesias aduladoras». ³⁸ Conrad Roure, el president dels Jocs alternatius, va publicar com tants altres escriptors un report de l'Exposició, on es refereix com de passada als dos certàmens i hi explica que els oficials es van retardar «en aras de las conveniencias políticas» i per pressions de Sagasta. A la festa que va presidir hi dedica un cert espai, que es limita a quatre ratlles en parlar dels altres Jocs donant els noms del jurat i dels guanyadors i sense dedicar un mot al discurs de Menéndez Pelayo.

UN COLOFÓ PER ALS JOCS OFICIALS: UN NOU «MEMORIAL DE GREUGES»

Sens dubte, els Jocs Florals del 27 de maig van ser, des del punt de vista dels seus organitzadors, dels responsables de l'Exposició i d'un ampli sector del catalanisme, un èxit. Certament, la presència reial, la de Sagasta usant el català a l'obertura i al tancament de la festa, ³⁹ el premi de la RAE a Frederic Soler i el parlament del polígraf santanderí van suposar un reconeixement sense precedents per part de l'Espanya oficial a la literatura catalana renaixent. Potser més, encara: a la Renaixença en un sentit més global, és a dir, a la llengua, la cultura i la personalitat catalanes.

La Lliga de Catalunya i els seus aliats, tanmateix, feia temps que preparaven el colofó dels Jocs, un nou missatge a la Corona, com el que el 1885 havien lliurat al marit de la reina, el difunt Alfons XII, i

38. «La dissidència», *La Veu del Centre Català*, núm. 34 (16-6-1888), p. 203.

39. El *calembour* «s'obre la festa», que bona part dels mitjans periodístics adversos va destacar, va arribar també a Madrid. Així, ho van utilitzar en contra a les Corts, tal com informava *La Dinastia* el 23 de maig: «Cree el señor Romero Robledo que el señor Sagasta debió ir á Barcelona para estudiar las necesidades de la industria y no para abrir y cerrar Juegos Florales en idioma catalán». De tota manera, alguna publicació catalana no va veure clar el to amb què el polític cordovès va pronunciar els mots en català: «ab sa indefinible rialleta de *home de mon*, rialleta que es difícil precisar si interpreta la satisfacció 'l sarcasme [...]; torná á tancar la sessió 'l senyor Sagasta en llengua catalana y ab la acostumada rialleta, un xich mes concentrada que en l'acte d'obrir la festa». (article cit. en la n. 35, ps. 2 i 6).

que, com és sabut, havia despertat moltes expectatives a Catalunya, però que no havia produït cap resultat pràctic. Aleshores, aprofitant la presència de la reina als Jocs, van aconseguir que rebés una representació de prohoms, encapçalada per Pau Sans i Guitart, president de la Lliga, que li entregà, sembla que el dia 2 de juny, un «Missatge a S. M. d. Maria Cristina d'Habsburg-Lorena, Reina regent d'Espanya, Comtessa de Barcelona». Redactat en català per Àngel Guimerà i traduït al castellà per Josep Yxart, segons reportava el diari madrileny *La Época* del 3 de juny, hi havia, entre altres reivindicacions, la d'unes Corts catalanes, l'oficialitat del català, un servei militar voluntari, l'ensenyament en català, una justícia catalana, una administració civil catalana i l'autonomia fiscal. Aquest document va ser una sorpresa per a una part dels polítics catalans i va desfermar una reacció violentíssima a Madrid, on es van arribar a demanar accions penals contra els signants del que es va presentar com un nou «Memorial de greuges». ⁴⁰ Una part de la premsa barcelonina se'n va desmarcar, mirant de fer-lo passar com un text romàntic i inadequat als temps presents i, doncs, sense cap efecte pràctic, ⁴¹ però, de tota manera, «inconvenient». *La Veu del Centre Català*, per exemple, va considerar que

40. El «Missatge a S. M. d. Maria Cristina d'Habsburg-Lorena, Reina regent d'Espanya, Comtessa de Barcelona» es troba reproduït a José Antonio GONZÁLEZ CASANOVA, *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*, Barcelona: Curial, 1974, ps. 519-535, i a *L'Exposició del 88 i el nacionalisme català*, Barcelona. Nadala de la Fundació Jaume I, 1988, ps. 92-99; també, en edició facsímil, a *Memorial de greuges de 1760...*, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1990, ps. 119-135.

41. Vegeu els judicis següents del citat González Casanova sobre el document: «Si bé el Missatge no amaga, sinó que afirma la personalitat nacional de Catalunya, ho fa d'una manera que, encara que sembla audaciosa respecte a l'afirmació i les pretensions que s'hi exposen, té la virtut tàctica i ideològica de presentar-se com un nacionalisme històric, com una consciència de nació catalana en el sentit pre-revolucionari del concepte.» (*op. cit.* en la nota. ant., ps. 162, 163). I, encara, davant del fet que va signat pel president de la Lliga de Catalunya, Pau Sans i Guitart, amb un conjunt d'unes 350 signatures de 321 municipis: «No ens trobem, doncs, davant d'un moviment de l'alta burgesia industrial lligada encara amb grups madrilenys, sinó de burgesia mitjana, propietaris rurals, sectors professionals i culturals de municipis petits del camp català i els primers grups catalanistes locals.» (*op. cit.*, p. 165).

el Missatge no tenia «res en comú ab las aspiracions dels verdaders regionalistas», perquè els «l·ligats» volen «restaurar pera separar», mentre que els federalistes volen «afluixar pera unir». En altres paraules, mentre el Centre propugnava un ideari que tant es podia assolir en una monarquia constitucional com en una república representativa, els de la Lliga «ho esperan tot d'una Regenta estrangera, que no té altre títol pera sas prerogativas que ser la vidua de un Borbón y la mare d'un altre».⁴²

En aquell moment els Jocs Florals de Barcelona, que complien trenta anys d'existència, eren, ben cert, una institució anacrònica i caduca en molts aspectes i literàriament se situava fora dels corrents de la modernitat. Però tenia una trajectòria que havia tingut un paper decisiu en la consolidació no sols de la literatura pròpia,⁴³ sinó que encara servia de plataforma d'afirmació no sols de la literatura, sinó de la llengua, de la cultura i de les aspiracions d'una part important del catalanisme. Ja hem vist com se'n van servir tots plegats en aquesta història dels certàmens enfrontats, i no per motius precisament literaris: fou un dels combats destacats en la contesa per veure quin dels sectors enfrontats aconseguia el predomini dins el catalanisme polític.

La història dels Jocs en els anys a venir va canviar d'orientació i també la d'alguns dels protagonistes de l'enfrontament, singularment la d'Almirall, que tots els historiadors coincideixen a dir que es va

42. *Loc. cit.* en la n. 37.

43. És ben significatiu l'article que Ramon D. PERÉS, l'antic director de *L'Avenç* i home que no es podia considerar proper als principis estètics i ideològics del grup de *La Renaixensa*, va publicar justament el dia 27 de maig a *La Vanguardia*, amb el títol «Los Juegos Florales. Impresiones y datos». No hi fa cap referència a la duplicitat de certàmens i se centra a fer una anàlisi de la importància dels Jocs, amb consideracions d'interès, vistos amb la perspectiva de 29 anys d'existència. Diu que són com el «alma que sostiene y vigoriza el catalanismo», que els considera «útiles y convenientes», a més de ser «un medio editorial como otro cualquiera» i que formen una gran «Antología» de la literatura catalana moderna. De fet, afirma que no sols són «importantes» per als que hi participen, sinó «para Cataluña en general porque sostienen su literatura propia». Reclama, això sí, alguns canvis («acaso conviniera una transformación radical de los Juegos Florales, algo que les diera más amplitud y les acercara más á todo el mundo»), com ara el sistema de «mestratges» basats només en els premis ordinaris i que aquests no es limitin a la triple temàtica d'aquests.

equivocar enfrontant-se tan directament a l'Exposició, i que aquesta fou una de les causes per les quals va anar quedant marginat de la vida política. Guimerà, per la seva banda, va adquirir un protagonisme creixent en els anys immediats, tant en el camp literari com en el polític. Els Jocs, entrats en un procés de decadència creixent, van tenir, com és sabut, una revifalla en el tombant de segle de la mà de certs corrents modernistes. Però aquesta ja és una altra història.

LA CRÍTICA DE LA RESTAURACIÓ I ELS JOCS FLORALS DE BARCELONA¹

ROSA CABRÉ

Universitat de Barcelona

En la Barcelona del darrer terç del segle XIX la festa del certamen dels Jocs Florals era prou important per reunir el bo i millor de la intel·lectualitat catalana i el floret dels sectors capdavanters de la societat autòctona. Els Jocs Florals de la capital catalana eren, a més d'una festa de les lletres catalanes i un record de les antigues glòries de la nació, una afirmació de Barcelona com a capital de Catalunya, i per aquest cantó una manifestació de la convicció que aquestes classes dirigents podrien ser capaces de portar el país cap a la prosperitat i el progrés. Els seus instigadors volien per a Catalunya el que potser era una utopia, un somni, com apunta Joan Sardà el 1888 en el pròleg a *Poesies catalanes* d'Adolf Blanch. Un somni que, sense cap dubte, era també el d'ell i de molts dels seus companys que hi participaven enduts pel sentiment de pàtria,² que es concretava en «una Catalunya soberana, prepotent, colós de la indústria, empori del comerç, duent ses quatre barres per tots los mars i continents, regida per sa Generalitat, dictant-se lleis en Corts pròpies, baix l'hegemonia patriarcal d'una Barcelona com la somnià Mossèn Verdaguer en sa famosa oda».³ Volien una Barcelona rica com Gènova, culta com Florència, poderosa com Roma, com la Bèlgica del Mediterrani o la Suïssa del Migdia. I és en el sentit d'aquestes aspiracions, inherents al patriotis-

1. Aquest treball s'ha realitzat en el marc del projecte FFI2008-01548/FILO, «La literatura catalana en el ochocientos: Liberalismo, *Renaixença(es)*, Modernidad», del Ministeri de Ciència i Innovació.

2. «[D]els tres mots del lema Pàtria, Fides, Amor —parlant de poetes Catalans sempre s'ha de retreure— lo mot Pàtria, l'esperit de Pàtria, és lo que alena i vivifica més que cap altre la inspiració del poeta» (J. SARDÀ, «Adolf Blanch», dins *id.*, *Obres escullides. Serie catalana*, Barcelona, 1914, p. 74).

3. *Ibid.*, p. 79.

me, que els Jocs es percebién com a caixa de ressonància d'una determinada idea de progrés. Tot això era al marge de les composicions que s'hi premiaven, importants per a les lletres, però excusa decorativa per als interessos de la burgesia i dels polítics, que no dubtaren a donar-hi suport per a servir-se'n.

Els escriptors de la generació de la Restauració van ser fills, directes o indirectes, de la cultura i l'ambient que generaren els Jocs Florals,⁴ i els seus companys crítics també. Tots ells formaven part d'una generació que havia rebut, com diu Joan Sardà, «lo baptisme de foc dels Jocs Florals»⁵ i tenien un esplèndid record de l'impacte de la festa. Hi van entrar en contacte, majoritàriament, durant la dècada dels setanta, encara que podria ser que haguessin assistit anteriorment a la celebració d'aquest certamen anual. L'objectiu del meu estudi és precisar la posició de la crítica de la restauració sobre els Jocs Florals de Barcelona: Sardà, Yxart, Perés, Roca i Roca, Almirall, Felip B. Navarro, etc. Navarro, que només es va acostar als Jocs per fer la crítica dels volums de 1879 i 1880 per a *La Renaixensa*,⁶ confessa en el comentari dels primers que, mai no ha presenciat «los Jocs de Barcelona malauradament» i «feliçment los de Madrid tampoc!», però que els «Jocs Florals han sigut sempre per a mi una de les més poètiques il·lusions de ma joventut literària» per la fascinació que, més enllà del romanticisme dels anys de joventut, exercia sobre d'ell la tradició dels trobadors «amb tota l'esplèndidesa que ens relata n'Enrich de Villena, l'alta importància que les lletres tingueren en aquell temps». Joan Sardà (1851-1898) i Josep Roca i Roca (1848-1924) van ser els primers de la seva generació a ocupar-se d'escriure sobre el Jocs. Josep Yxart (1852-1895) s'hi va afegir més endavant; però els Jocs marcaran la inserció prestigiosa dels seus noms en les lletres catalanes. I Ramon D. Perés (1863-1956), el més jove, durant el seu discurs de recepció a l'Acadèmia

4. Sardà ho diu d'Oller, de Picó i Campamar i ho podria dir de molts altres escriptors de la seva generació, ja que referint-se al primer, diu: «N'Oller, com tots los escriptors catalans, és fill del Jocs Florals».

5. J. SARDÀ, «Adolf Blanch», dins *id.*, *Obres escullides. Serie catalana*, Barcelona, 1914, p. 79.

6. F. B. NAVARRO, «Lo llibre dels Jochs Florals, *La Renaixensa*, any II, tom II, núm. 10 (30-XI-1879), ps. 470, 471.

de Bones Lletres de Barcelona (1915) dedicat a Verdaguer, recordava que quan «era poco más que un niño» havia vist el poeta «triumfando magníficamente en aquellos Juegos Florales de 1877».

També per a Valentí Almirall els Jocs eren una referència obligada, fins i tot quan de ben jove s'hi va manifestar contrari, seguint la tendència progressista i liberal dels primers romàntics, continuada per alguns dels autors més significatius en aquest aspecte de l'antologia que el 1859 va donar a la impremta Víctor Balaguer. Una reticència que comença amb la sàtira i que passant per l'oposició arriba a una certa inserció per tal d'intentar modificar la tendència conservadora i historicista. Però de Valentí Almirall i els Jocs Florals n'ha parlat amb tota propietat el professor Xavier Vall⁷ i a ell em referiré atès que, des de l'òptica d'Almirall, construeix molt bé algunes de les tensions que conflueixen en l'evolució dels Jocs i, és clar, de retruc, sobre les posicions dels crítics que he estudiat. A més, en moments d'acostament, Almirall es va relacionar amb alguns sectors liberals més moderats que havien participat activament en els Jocs, des de les seva concepció del catalanisme, com també havien de participar en sessions i en accions del Congrés Catalanista⁸ o del Centre Català, encara que més endavant les divergències promogudes per posicionaments polítics els poguessin tornar a separar.

L'altre crític barceloní actiu des de les pàgines del *Diario de Barcelona*, Francesc Miquel i Badia, també va tenir una bona relació amb la institució floral, ja que el 1868 en va ser secretari sota la presidència de Víctor Balaguer i des de l'any anterior s'ocupava de la crítica dels volums anuals a les pàgines de l'esmentat *Diario de Barcelona*,⁹ pri-

7. Xavier VALL, «Valentí Almirall i els Jocs Florals», *Els Marges*, 40, Barcelona, 1989, ps. 63-86.

8. Vegeu Josep M. FIGUERES, *El Primer Congrés Catalanista i Valentí Almirall. Materials per a l'estudi dels orígens del catalanisme*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2004; Jordi GALOFRÉ, *El primer Congrés Catalanista (1880)*, Barcelona: Dalmau, 1979.

9. Per a una possible relació dels articles de Miquel i Badia, vegeu el llistat que en donen Enric CASSANY i Antònia TAYADELLA al final del seu llibre *Francesc Miquel i Badia, crític literari al Diario de Barcelona (1866-1899)*, Barcelona: Curial edicions catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, ps. 185-219.

mer, i després de l'obra d'escriptors vinculats als Jocs. Com que la posició de Miquel i Badia respecte a la institució ha estat resumida amb tota cura pels professors Cassany i Tayadella a partir de la lectura atenta de tota l'obra periodística d'aquest crític, i com que Miquel i Badia sintonitza perfectament amb la tradició conservadora i per tant no té res a veure amb els posicionaments innovadors de la resta de la crítica literària significativa de la restauració, vull aclarir que no m'hi referiré i, si ho he de fer, serà a través de les afirmacions que donen els dos estudiosos esmentats.

Atès que aquests escriptors van exercir la crítica en l'horitzó de la crisi del romanticisme i de la recepció del realisme i el naturalisme, en els mateixos anys que descobrien els Jocs Florals, la pregunta que cal fer-nos és com van compaginar, si és que ho van fer, el respecte per la tradició literària i catalanista i les exigències estètiques de la modernitat.

Josep Roca i Roca es va presentar als Jocs Florals de 1868, presidits per Víctor Balaguer,¹⁰ i va guanyar-hi el primer accèssit a l'englantina amb el poema «Lo Rei del vent», dedicat a Francesc P. Briz. Per aquest motiu devia ser nomenat mantenidor vocal en el consistori dels Jocs de 1869, presidits per Adolf Blanch,¹¹ en la festa dels quals, va ser l'encarregat de llegir el poema «Amor», de Francesc P. Briz. Briz va presidir els Jocs de l'any següent, el 1875, dels quals Roca va ser nomenat secretari i, l'any següent, va ser de nou mantenidor vocal.

La seva *Memòria* de secretari dels Jocs de 1875 denota, per una banda, veneració per la institució dels Jocs Florals, que defineix com «una vivent manifestació, cada any renovellada, del venerable esperit de nostre poble»,¹² i, per l'altra, una visible intenció de relacionar-los amb la Catalunya del progrés i de la intel·ligència que mira cap al futur. Roca parla des del seu «avui que noves idees porten als pobles nous medis de grandesa, avui que el traqueteig del teler és l'atrafegada remor

10. Aquell any hi van assistir José Zorrilla, Ventura Ruiz Aguilera i Gaspar Núñez de Arce en representació de Castella, com explícita Balaguer en el discurs presidencial dels Jocs de 1868, p. 40.

11. Juntament amb Jacint Verdaguer, Josep M. Arnau, Joaquim Riera i Bertran, Pere Rosselló, Eusebi Anglora i Josep Palau com a secretari.

12. J. ROCA Y ROCA, «Memoria del secretari», dins *Jochs Florals de Barcelona 1875*, Barcelona: La Renaxensa, 1875, p. 31.

de l'activitat humana i la llum de la intel·ligència, l'antorxa de la glòria, lo poble català pensa i treballa, i perquè treballa i pensa, canta».¹³ També en les quatre-centes seixanta-sis obres presentades —no totes composicions mestres— Roca hi observa, més enllà del fet que realitzen i justifiquen els propòsits dels restauradors dels Jocs, una «tendència progressiva» que es manifesta en la presència de «noves formes amb què revestir la bellesa de les concepcions» literàries no sols enduts per l'«afany de fugir de l'amanerament», sinó també per la «tendència a la unificació de nostre llenguatge» i la voluntat de presentar «varietat d'assumptos i de gèneros». Per tot plegat, afirma que «los Jocs Florals prosperen».¹⁴ Roca no es pronuncia sobre quines formes d'innovació poètica prefereix, però es fa venir a tomb l'elogi del «gran Mistral», pel fet «que els mestres de la poesia grega, han sigut sos mestres».¹⁵

Roca i Roca també va compartir amb Joan Sardà la crítica dels Jocs a les pàgines de *La Renaixensa*. Dins l'apartat «Bibliografia» va comentar successivament els de 1871,¹⁶ 1872,¹⁷ 1873,¹⁸ 1874.¹⁹ Cal recordar que, com a secretari de redacció de *Lo Gay Saber*, Roca i Roca ja havia manifestat «la necessitat d'evolució dels gèneros literaris, especialment del teatre».²⁰ En referir-se al volum de 1871, comença per distingir entre els crítics benèvols i els que fan comentaris durs, per afirmar que la parcialitat del crític i el decantament a la lloança poden ser nefastos per al desenvolupament d'una tradició literària que ja està afermada com la dels Jocs Florals. Els Jocs han donat molts fruits de qualitat a la literatura catalana i estan ben arrelats, però el seu esdeve-

13. *Ibid.*

14. *Ibid.*, p. 33.

15. *Ibid.*

16. J. ROCA Y ROCA, «Bibliografía. Jochs Florals de Barcelona de 1871», *La Renaixensa*, II (1872), ps. 102-104, 121-123, 134-135, 147-148, 161-163.

17. J. ROCA Y ROCA, «Bibliografía. Jochs Florals de Barcelona de 1872», *La Renaixensa*, II (1872), ps. 253-255, 268-270.

18. J. ROCA Y ROCA, «Bibliografía. Jochs Florals de Barcelona de 1873», *La Renaixensa*, IV (1874), ps. 177-178, 190-192, 202-203, 215-217.

19. J. ROCA Y ROCA, «Bibliografías. Jochs Florals de la llengua catalana. 1874», *La Renaixensa*, A. V, I (1875), ps. 180-187, 222-228, 329-333.

20. Vegeu Carola DURAN, *Índexs de «La Renaixensa» (Barcelona, 1871-1880)*, Barcino, 1998, p. 27.

nidor dependrà del fet que s'hi presentin composicions de qualitat. En aquest sentit, pensa que molt s'ha d'esperar, encara, de la «generació de joves que, enlluernats sos ulls davant de lo atractívol del conreu de la nostra llengua, se llancen a portar en ses adorables ares la primerenca ofrena de llurs inspiracions». D'aquí, la seva convicció que la institució pot donar molt de si a mesura que els joves poetes dominin la creació poètica. És per això que demana als crítics de consciència que els donin consell, que els serveixin de guia, de coneixement i de llum en el seu camí, ja que si es trobessin perduts «lo estrany fóra que a palpentes eixissen de les tenebres, i lo natural que, o bé s'estrellassen o bé eixuts de magí a còpia d'estèrils provatures i tanteigs, vegessin perdre's lo prehuat tresor d'un nom il·lustre al servei d'una causa lloable i patriòtica».²¹ Aquesta és una manera de cridar l'atenció a mantenidors i a poetes per tal de no abaixar la guàrdia de la qualitat, sobretot als primers, l'actuació dels quals havia estat qüestionada perquè havien guardonat amb la flor natural un poema com «La cançó del Mestre Jan»,²² un dels millors poemes de F. P. Briz, però que no s'adeia gaire al tipus de composició que optava a aquest premi. I, sobretot, es pregunta com un mateix consistori pot premiar el poema esmentat i el que va tenir el primer accèssit.

En el comentari del volum de 1872, Roca detecta la poca qualitat dels poemes premiats, «pocs com lo d'enguany», «tan pobres» i amb una tan «trista impressió»; tots, del gènere narratiu,²³ cosa que pot ser conseqüència d'una certa ineptitud del consistori, que aquell any presidia el doctor Letamendi,²⁴ encara que és poc probable, ja que els

21. J. ROCA Y ROCA, «Bibliografía. Jochs Florals de Barcelona de 1871», *La Renaixensa*, II, 9, (1-VI-1872), 103.

22. Roca i Roca va llegir aquest poema de Briz en la «Vetllada literària» que, presidida per Milà i en obsequi dels poetes premiats aquell any en els Jocs Florals, es va celebrar en el Saló de graus de la Universitat literària de Barcelona, segons notícia de *La Renaixensa* II, 9, (1-VI-1872), p. 108.

23. «¿Com s'explica, polzant-se com se polzen totes les cordes de la lira poètica, que tan solsament les composicions narratives fossin les distingides?» (J. ROCA Y ROCA, «Bibliografía. Jochs Florals de Barcelona de 1872», *La Renaixensa*, II, 1872).

24. Roca qualifica el seu discurs presidencial de notabilíssim. Vegeu J. ROCA Y ROCA, «Bibliografía. Jochs Florals de Barcelona de 1872», *La Renaixensa*, II (1872), p. 254.

mantenidors es nomenaven entre la gent més capaç de valorar les obres. Pel que fa als poetes, és cert que alguns dels que ja havien obtingut el títol de Mestre en Gai Saber havien deixat de presentar poemes als Jocs. A banda, la realitat és que, de premiar les obres segons els temes de Fe, Pàtria i Amor, i del fet que la majoria de poetes fossin mediocres i empresin la forma més fàcil del romanç en octosíl·labs apariats amb rima assonant, se'n deriva una acumulació de poemes de caràcter narratiu que dóna una imatge pobra de la poesia catalana. Roca i Roca és un dels primers crítics que s'adona del clar decantament de la poesia floralasca cap a solucions poètiques fàcils i, de retruc, convencionals, sia per l'abús de poemes narratius en vers o per buscar en la poesia popular uns models massa senzills:

I a força de repeticions rebuscades, era fàcil ostentar llargues tirades de versos en pocs versos que sense dir res, ni expressar res, lo gravan l'objecte de fer música, ja que no de fixar imatges ni de retruc, pensaments.²⁵

El baix nivell de les obres premiades porta el crític a pensar que els poetes poden esforçar-se molt més del que ho ha fet aquell any. Apunta com una de les solucions que els mantenidors es desprenguin d'exclusivismes i de partits presos a fi d'«aimar lo bo on se vulla que es trobi i dur al temple de nostre ideal joies de tots istils i flors de tota mena».²⁶ Tot plegat ja el portava, en la reflexió inicial, a apuntar «la necessitat que creiem tenen de rebre una reforma que a nostre entendre molt podria encara millorar sos bons efectes»,²⁷ però ho deixa per més endavant. El projecte s'acompleix en l'article «Los Jocs Florals ¿Mereixen reformarse?»,²⁸ després de reconèixer el molt que «ha

25. *Ibid.*, ps. 29, 30. També Sardà, el 1877 parlant del «Romancer català» en *La Renaixensa*, a. VII, t. I, 20 (1877), p. 458, es referia a la «predilecció dels poetes catalans pel gènere històric i per la forma mètrica del romans degut al moviment de reconstrucció històrica que ha anat inviscerat de desde'l principi en lo de la restauració literaria».

26. J. ROCA Y ROCA, «Jochs Florals de 1872», *La Renaixensa*, II, 20 (15-VI-1872), p. 254.

27. J. ROCA Y ROCA, «Jochs Florals de 1872», *La Renaixensa*, 13 (1-VIII-1872), p. 163.

28. J. ROCA Y ROCA, «Los Jochs Florals ¿Mereixen reformarse?», *La Renaixensa*, II, 22 (15-XII-1872), ps. 281, 282.

d'agrar-los l'idea provincialista de l'industriós poble català, que davant per davant de la fàbrica, hi veu lo temple d'una literatura pròpia, genuïna, no emmatllada a ningú i tal volta a punt d'ésser ben encaminada, pera atènyer un digne terme».²⁹ Pensa que els Jocs van néixer en el moment adequat i que el seu lema, com a repertori de temes sobre el qual establir els premis, també va ser ben triat. Però això no vol dir que la idea que tants bons resultat ha donat sigui en ella mateixa perfecta i vàlida encara, o que no pugui millorar-se. Roca pensa que se li pot aplicar l'esperit reformista. Primer, perquè els Jocs han demostrat tenir una solidesa suficient, capaç de resistir qualsevol canvi. I, segon, perquè en un moment en què ja s'ha demostrat que «el nostre poble té elements de sobres per a alçar lo monument de sa literatura [...] mirall de son caràcter i expressió de ses necessitats, creiem nosaltres que el camp en què deu conrear-se tanta llavor és massa estret, ha d'eixamplarse per a permetre tota la diversitat de treballs que a aquest objecte es fan necessaris».³⁰

Roca pensa que si es mantenen els premis en relació als tres temes de Fe, Pàtria i Amor s'esdevenen dues situacions nefastes. D'un costat, es lliga la imaginació del poeta als temes proposats i en el cas que, tot i així, s'hagin produït composicions inspirades, han quedat supeditades a «la múltiple competència de poesies de tota mena», però la major part de les vegades sols s'han presentat «imitacions plenes de reminiscències i de llocs comuns, faltes d'expontaneïtat i de frescor, endebles reflectiments de millors obres, de què estan plens los volums dels Jocs Florals, i que an algú tal volta hagen fet dir que nostre jove literatura ha arribat ja a sa decadència, havent tingut la vida d'un foc de falles».³¹ De l'altre costat, el crític pensa que, més enllà de la tirania de la retòrica establerta, un altre inconvenient deriva del «desnivellament que resulta en lo nombre de les composicions que opten als tres premis. Desnivell que comporta que dues terceras parts dels poemes opten a la flor natural i una tercera part se la reparteixen els altres dos premis.» El resultat és que hi ha «sols un premi per a moltes i molts

29. *Ibid.*, p. 281.

30. *Ibid.*

31. *Ibid.*

premis per a poques, algunes de les primeres queden desateses, i algunes de les segones, a voltes premiades sense ésser cosa que en sien del tot dignes sobre tot si el Consistori de Mantenedors creu que no s'ha de deixar buits en lo volum»; d'acord amb el que estableix el cartell: es «donarà el premi á la millor composició que's presenti a concurs».³² Per tot plegat, es pregunta quin és el camí que s'ha de seguir per no topat amb aquests inconvenients, i la resposta que li sembla més fàcil d'aplicar és de premiar les composicions segons els gèneres en lloc de fer-ho a partir dels temes:

Classifiquen-se per gèneros, no per assumptos. Dónes un premi a la millor oda, un altre al millor romanç, un altre a la millor llegenda, a la millor sàtira, a la millor composició didáctica, [...] dongue's a l'inspiració espai ample, pur i serè: faça's que hi haja abundança de premis, per obtindre abundança de composicions: deslligue's la pensa del poeta no fixant-li assumpto a fi de que pugua crear lliurement i hauran eixit los Jocs Florals de l'estret círcol viciós en què avui se troben.³³

En cas contrari, Roca opina que els Jocs que «tant de bé estan cridats a produir» podrien acabar en un complet defalliment.

Aquest article de Roca i Roca va donar peu a un article de F. de Lamarck, «De la naturalesa dels Jocs Florals»,³⁴ del tot d'acord amb les propostes de Roca, com ja ha explicat Carola Duran en el seu estudi sobre la revista.³⁵

El 1874 Roca també va escriure la crítica³⁶ del volum dels Jocs Florals per a *La Renaixensa*, coincidint amb el fet que aquell any Joan Sardà en va ser secretari i en qualitat de tal ja havia fet la memòria del certamen. En la crítica parla de la festa dels Jocs com la «Festa major

32. *Ibid.*, p. 282.

33. *Ibid.*

34. F. DE LAMARCK, «De la naturalesa dels Jochs Florals», *La Renaixensa*, III, (1873), p. 2-4.

35. Vegeu CAROLA DURAN, *Índex de «La Renaixensa» (Barcelona, 1871-1880)*, Barcelona: Barcino, 1998, p. 29.

36. JOSEP ROCA Y ROCA, «Bibliografía. Los Jochs Florals de la Lluenga Catalana, any 1874», *La Renaixensa*, (15 i 31-XII-1875 i 15-I-1874).

de la terra catalana», assenyala la presència del que creu que serà un «verdader poeta», referint-se a Costa i Llobera i al seu poema «La primera llàgrima». Una aposta que contrasta amb el poc interès amb què rep «Sant Francesc s'hi moria», de Verdaguer, i d'altres composicions signades per Matheu, Ubach i Vinyeta i Picó i Campamar.

Aquell, segons Roca i Roca comenta a *La Renaixensa* del 15 de desembre, va ser l'«any de les innovacions [...] del present, innovacions que el consistori no ens explica satisfactòriament i que per lo mateix augmenten nostra sorpresa». Unes innovacions que, al seu entendre, no poden resoldre cap dels problemes de fons que ha detectat, ja que són merament formals i del tot absurdes. Tanmateix Roca continua amb l'enumeració detallada dels canvis:

Ja hem vist la flor natural donada a una llegenda històrica;³⁷ hem vist los accésits substituïts per segons i tercers premis o sien per poncelles obertes i poncelles closes: en la llista d'adjunts abans ne véiem de dues menes només: honoraris i numeraris; avui a més d'aquests, n'hi ha de protectors, supernumeraris i forans: total cinc espècies: avant los Jocs Florals eren de Barcelona; ara són de la llengua catalana: algunes innovacions d'aquestes se deuen, és veritat, a una reforma de reglament, que s'improvisè, i que encara no és coneguda pel gran nombre d'adjunts

37. Aquell any el president va ser Albert Quintana, que va fer un discurs en vers poc afortunat, segons el crític, i, de secretari, en va fer Joan Sardà. Es va concedir la «flor natural» al romanç històric de Francesc Ubach i Vinyeta *Lo combat de Cadaqués*, ja que aquest era el tercer dels premis ordinaris que li faltaven a l'esmentat poeta per aconseguir el títol de «mestre en gai saber». Francesc Matheu va obtenir el segon premi amb el recull de vint-i-dues composicions dedicades *A una morta*. L'englantina va ser per a Ramon Picó i Campamar per «Visca Aragó» i Verdaguer es va endur la viola per «Sant Francesc s'hi moria», encara que a criteri de Roca el premi per a aquesta darrera composició «marca un retrocés lamentable» i «es fins a cert punt un pas que desvià'l bon gust de nostra literatura» per «pobra, desalinyada, servil imitadora de la forma popular: sa rima dificultosa y alcansada molt sovint en detriment de la gramàtica, y á forsa de pesades repeticions, y lo més sensible es que això apareix fet expressament á ambi de donarli major apariència de caràcter.» *La Renaixensa*, a. V, t. 1 (15-XII-1874), p. 222 i 227. Enfront d'aquest poema de Verdaguer, Roca es decanta a valorar la composició premiada en segon lloc: «La primera llàgrima», de Miquel Costa i Llobera, «que no desdenyaria cap verdader poeta», *La Renaixensa*, a. V, t. 1, núm. 6 (31-XII-1874), p. 31.

[...] que no assistia a la reunió en què aquella fou aprovada; però no obsta això perquè els Jocs Florals se fassa en la forma i manera que estimen convenient algunes persones que tenen igual facilitat per a fer reglaments nous, sense cap mena de formalitat, com per a separar-se d'ells al primer antuvi.³⁸

I, encara, Roca dubta de les atribucions que s'ha pres el consistori per publicar «les mencions honorífiques que bé l'hi aparequessen»,³⁹ que veu com una informalitat més que s'afegeix a les anteriors.

Tot i aquestes discrepàncies, el 1875 Roca va ser secretari del Consistori que va presidir Francesc P. Briz. La seva memòria, una apologia brillant de la terra, de la literatura i dels Jocs Florals, segons paraules de Sardà, va ser «molt aplaudida». Roca invocava la necessitat d'admirar i d'estudiar les «obres dels genis que han honrat a totes les literatures» per tal d'aprendre a fer-nos la pregunta d'«ahont escrivim i per qui escrivim». Només així es pot ser fidel a la tradició autòctona i aconseguir una certa originalitat posant atenció a la variada naturalesa que ens envolta, els costums de la família catalana, les aspiracions del nostre poble feiner i els exemples gloriosos de la nostra història.

Roca i Roca (1848-1924), que de jove va militar al partit republicà federal, era més proper a Almirall, que identificava el floralisme amb «els sectors conservadors moderats»⁴⁰ i els acusava de monopolitzar el certamen: potser per això és un dels primers crítics a fer un toc d'alerta sobre la possible crisi dels Jocs.

Felip B. Navarro,⁴¹ un valencià que va residir un temps a Barcelona, on va fer-se amic d'alguns escriptors catalans, apostava pel progrés, el realisme i el naturalisme, i tot i que valorava els Jocs i la seva

38. Josep ROCA Y ROCA, «Bibliografías. Jochs Florals de la llengua catalana. 1874», *La Renaixensa*, a. IV (15-XII-1874), p. 186.

39. ROCA Y ROCA, «Bibliografías. Jochs Florals de la llengua catalana. 1874», *La Renaixensa*, a. V, I, (1875), p. 186.

40. Xavier VALL I SOLAZ, «Valentí Almirall i els Jocs Florals», *op. cit.*, p. 67.

41. Vegeu Antònia TAYADELLA, «Quinze cartes de Felip B. Navarro a Narcís Oller. A propòsit dels inicis del naturalisme a Catalunya», dins *Homenatge a Antoni Comas. Miscel·lània in memoriam*, Barcelona: Facultat de Filologia; Universitat de Barcelona, 1985, ps. 479-536.

aportació, no va tenir cap problema a l'hora de dir exactament el que pensava de les obres premiades. Així, el 1879, en la seva crítica al volum dels Jocs, considera que els poetes que ja han obtingut el títol de Mestre en Gai Saber no s'haurien de presentar més a concurs a fi de deixar pas a les joves promocions, i aquesta seria una bona manera de trencar els cercle tancat entre mantenidors adjunts i premiats. Però, per damunt de tot, es dol que s'hagi donat la flor natural al poema «La gallinaire», de Frederic Soler, que té tan poca entitat literària:

Si l'art del poeta se redueix a versificar la prosa en rimes més o menys harmòniques sens trobar pensaments d'aqueixos que en lo llenguatge pla i corrent resulten afectats, inflats e impropis, però que en la poètica són l'encís del sentiment i de la raó tot ensems; si la importància del premi no s'ajusta a la del tema de la composició en iguals condicions de mèrit, allavors bé es podria dir que la institució dels Jocs Florals no era ja aquella de qui l'eminent poeta en Enric de Villena ensalçava la severitat, la justícia i l'esmero en senyalar i apuntar los vicis de les obres dels trobadors.⁴²

En canvi, Navarro dóna tot el seu suport a la innovació per tal de mantenir la qualitat literària, sobretot sosté que cal «oferir premis a altres obres que les purament poètiques», pel fet que «les exigències de l'època moderna demanen a totes les especulacions humanes un positivisme pràctic de què la societat pugua treure una utilitat qualsevol».⁴³ Una iniciativa que ja s'ha obert camí dins els Jocs, en part a causa de la contribució d'entitats modernes com l'Ateneu Barcelonès o La Jove Catalunya. En aquest sentit, elogia, per la seva qualitat, els treballs històrics de Salvador Sanpere i Miquel (*Barcelona, su pasado, presente y porvenir*)⁴⁴ i de Josep Yxart (*Teatro Català*),⁴⁵ així com la narració *Sor Sanxa*, de Narcís Oller. I és

42. F. B. NAVARRO, «Lo llibre dels Jochs Florals de Barcelona, en l'any XXI de llur restauració», *La Renaixensa*, a. II, t. II, 10 (30-XI-1879), p. 478.

43. *Ibid.*, p. 508.

44. «Lo procés de la crítica moderna, l'avansament de totes les ciències, lo desenrotllament del lliure exàmen en va constrenyit, ha tornat á treurer la ciencia de la historia cap als temps antichs, tot ensems imposant-l la crítica filosófica» F. B. NAVARRO, «Lo llibre dels Jochs Florals», *La Renaixensa* (15-XII-1879), p. 508.

45. *Ibid.*, ps. 509-511.

que per a aquest crític, que va ser un dels capdavanters del positivisme, el romanticisme que encara dominava el gènere poètic podia ser fàcilment «sinònim de falsedat, de convencionalisme, de mentida», mentre que els textos en prosa esmentats s'acosten més a l'exposició de fets que poden haver estat naturals, reals, veritables.⁴⁶

En el comentari del volum de l'any següent, el 1880, Felip B. Navarro comença el seu llarg article amb un elogi de la institució i de la feina que desenvolupa.

Són los *Jocs Florals* deveniment cada vegada més important en lo procés literari d'aquest temps i si d'açò no ens en adonem a Castella la major part dels hòmens de lletres qual Olimpo resideix tan sols a Madrid, a França i a Alemania, a Itàlia i a Amèrica troba lo potent renaixement de la literatura occitànica una atenció i un aplauso que lo restant d'Espanya, per ignorància tan sols, no li pot donar. Si aquesta veritat no estigués en la consciència de tot catalanista, certes circumstàncies que han concorregut en lo darrer Consistori la faria ressortir amb més força.⁴⁷

Però Navarro s'adonà que el president Víctor Balaguer va aprofitar el seu discurs, que pronuncià en dialecte valencià, per fer política cultural i lingüística (diu «llemosina») d'agermanament entre els diversos pobles catalans, cosa que va provocar diverses protestes sobre l'oportunitat i conveniència de les seves propostes pancatalanistes.

Pel que fa a les obres premiades estableix una diferència entre les composicions en vers, les peces dramàtiques i les escrites en prosa. De les primeres comença per dir que no està d'acord amb les obres que han estat distingides pel jurat i, seguidament, explica el que entén que ha de ser la poesia per ser bona, després de la revolució romàntica, i demostra que, en efecte, els poemes premiats no compleixen les característiques apuntades. En síntesi, no tradueixen l'emoció del poeta «en forma prou determinada, per a ser reconeguda i apreciada per tothom i amb bastant calor per a que entre lo poeta i lo lector s'estableixi aquella corrent magnètica a què deu servir de fil conduc-

46. *Ibid.*, p. 511.

47. Felipe B. Navarro, «Bibliografía. Lo darrer llibre dels Jochs Florals», *La Renaixensa*, a. X, t. II, 11 (15-xi-1880), p. 465.

tor l'obra artística»,⁴⁸ amb l'ajuda del llenguatge poètic, que s'ha d'ajustar al llenguatge individual del poeta,⁴⁹ i de la versificació, que és important com a instrument del poeta, però que no ha de subjectar-se a cap regla i ha de ser lliure com la música o les arts plàstiques. Per tot plegat, estableix que

la poètica catalana està en decaïment encara major que el que acusaven les obres llorejades allavores. Mes avui com allavores no creem que açò siga un fet real, sinó l'efecte de circumstàncies purament fortuïtes que no ens trobem en lo cas d'examinar. Basti'ns afirmar que nostra fe en lo creixent progrés de lo renaixement no ens deixa dubtar per un moment de sa virilitat ni de sa força [...].⁵⁰

En referència al teatre posa sobre la taula la qüestió que no se'n pot fer crítica fins que no pugui a un escenari i que caldria premiar només les obres estrenades. Per això no diu res d'*Almodis*, d'Ubach i Vinyeta. La crítica de les obres en prosa li serveix per portar l'aigua al seu molí, per defensar la importància del gènere de la novel·la. Alhora, també en valora la complexitat de la concepció, la gestació i la realització tècnica, «que pocs ingenis realisen no ja amb unànim, mes amb general aplauso de l'opinió i de la crítica».⁵¹ Navarro, que entén la novel·la com «a arma poderosa que pot convertir-se en influència social»,⁵² posa com a models el realisme d'un Balzac o d'un Dickens, de Galdós o de Pereda. A partir d'aquestes premisses valora *La família del mas dels Salzes*, de Vidal i Valenciano, i considera *Isabel de Galzeran*, de Narcís Oller, un esbós de novel·la amb defectes d'inversemblança.

Joan Sardà era un catalanista apolític, ben a l'inrevés de Roca i Roca, encara que tots dos eren amics de Bartrina i, si més no, a través d'ell també va tenir relació amb Almirall. Ambicionava ésser un poeta

48. *Ibid.*, p. 419.

49. *Ibid.*, p. 468.

50. *Ibid.*, p. 470.

51. Felipe B. NAVARRO, «Bibliografía. Lo darrer llibre dels Jochs Florals», *La Renaixensa*, a. X, t. II, 12 (31-XII-1880), ps. 482, 483.

52. *Ibid.*

premiat als Jocs Florals i hi va participar en diverses ocasions. Maria Solà dóna compte dels diversos poemes amb què va optar, sense cap mena d'èxit, als premis en diverses edicions.⁵³ El 1871 ja formava part de la llista d'adjunts. Però, quan tenia només vint anys i havia començat a exercir de crític literari a les pàgines de *La Renaixensa*, es va ocupar, entre d'altres, de fer la relació de la festa i la crítica dels volums dels Jocs Florals de Barcelona de 1871 i 1872.⁵⁴ En una ocasió i en l'altra, comença la crítica deixant constància de l'aspecte de la Llotja on se celebra la festa, guarnida d'acord amb la celebració, de la qual dóna una breu ressenya, tot assenyalant les diferències que s'introdueixen el 1872 respecte de l'any anterior:

Vistoses flàmules amb emblemes al·legòrics penjantes de l'artesonat sostre; la barana de la galeria que circueix tota la sala, tapada per una tela carmesina, on campejaven los escuts de totes las Províncies que constituïren l'antic reialme d'Aragó i sostenint les banderes gremials, signes d'esplendor un temps i avui com mobles vells arraconats; la bandera de Santa Eulària redossant amb sos endomascats plecs lo blau dossier de la Presidència, on s'hi veia, sostingut per garlandes de llor, lo emblema del Consistori; escuts amb les barres i amb la creu de Sant Jordi, artísticament espargits per tota la sala, medallons encerclats per corones de llor, en los panys de paret que intermedien les altes portalsades de la sala, tapades amb domàs carmesí, recordant les nostres glòries literàries, científiques i polítiques [...] i el quadro del Rey En Joan II, a mà dreta de la Presidència; heus aquí els ornaments que sòbriament repartits per una mà intel·ligenta, produeixen aquell bell cop de vista que amb la flaire de les flors que en llurs mans rumbegen les més belles nines catalanes que allí es donen cita, fan lo doble atractiva aquesta festa, si és que d'atractius haja menester amb l'esperit que li dóna vida i que omple el cor dels qui amb ver entusiasme prenen part en ella.⁵⁵

53. M. Solà, *Joan Sardà, crític literari de la Restauració*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.

54. J. SARDÀ, «Jochs Florals de 1871», *La Renaixensa*, 1, 8 (1-v-1871) i «Jochs Florals de 1872», *La Renaixensa*, 2, 8 (15-5-1872), p. 107.

55. J. SARDÀ, «Jochs Florals de 1871», *La Renaxensa*, (15-v-1871), p. 106.

El segon any torna a fer una descripció de l'espai, que segueix essent el de la Llotja, plena d'una concurrència selecta i nombrosa com cada any. N'assenyala els inconvenients acústics i apunta que una bona substituta de la Llotja fóra la Sala de Graus de la universitat nova. Seguidament, detalla la decoració de la sala, endegada sota la direcció artística de Pau Milà i Fontanals. Hi destaca la sobrietat en el repartiment dels ornaments, cosa que permet apreciar millor la bellesa de l'arquitectura, que en anys anteriors es trobava una mica ofegada. Lamenta la manca de les banderes gremials al voltant de la galeria, cosa que resta caràcter català. L'estrada presidencial era a la testera del saló, a la banda inferior de l'edifici. Sota un dosser amb segell del consistori hi havia el setial d'honor de la reina i en la pilastra de la dreta el quadre del rei Joan i a mà esquerra un medalló negre coronat de semprevives on es commemorava el nom del filòsof Xavier Llorens i Barba. A tot això cal afegir-hi, entre d'altres guarniments, quatre escuts d'Aragó i un domàs carmesí que cobria la barana de la galeria interior que volta la sala i targetes grosses envoltades de garlandes de flors artificials amb el nom de les eminències cabdals de la vella i nova literatura catalana.⁵⁶

En la decoració, Sardà remarca la presència de «quatre grans escuts d'Espanya en lo mig de las parets laterals que acompanyaven altres de varies villes del nostre Principat» i es demana «[q]uè hi significaven quatre escuts de torres i lleons posats en los quatre ànguls de la sala?». I tot seguit aclareix el perquè de la seva pregunta i el sentit inequívoc de la seva resposta:

No és una meticulositat filla d'un catalanisme *enragé* [...] la que ens ho fa preguntar; és lo sentiment de dignitat que ens apar no sortir-ne gaire ben lliurada, ja que en cap manera podien simbolisar la fraternitat de les diferentes províncies que fan la nació espanyola, essent, com eren, los únics que en representessen una que no fos catalana, i ja que en actes idèntics celebrats per los qui tenen per propi aquell escut, maleït ni lo que recorden de nosaltres. [...] no sia que avui per aquí i demà per allà i paliant-ho amb sentiments nobles, que en altres hores

56. J. SARDÀ, «Jochs Florals de 1872», *La Renaxensa*, a. II, 8 (15-v-1872), p. 89.

escarneixen tant com poden, arriben a fer tal cava que logren á la fi llur desig d'enderrocar-lo.⁵⁷

La festa va començar a dos quarts de dues amb música de *Il Barbieri di Siviglia* i de *La Fatucchiera*, de Vicenç Cuyàs. El discurs del president Querol va ser un poema «d'exquisit mèrit», d'imatges brillants i dicció delicada que el situa en un dels llocs més destacats entre els poetes valencians, tot i la seva escassa producció en català. Després de referir-se als discursos, en totes dues crítiques passa a comentar les obres premiades en els certàmens respectius.

L'any 1874, com a secretari del Consistori, presidit per Albert de Quintana, però dominat per Marià Aguiló i altres conservadors, li tocà d'escriure la memòria de la festa i dels premis. Era l'any dels canvis als quals s'havia referit Roca i Roca i als quals Sardà no va fer cap mena de referència, però, segons Maria Solà, aquí s'origina la decepció que el n'apartarà definitivament quan, per tal de no fer públiques les rivalitats al si del catalanisme, és víctima de la lluita entre les dues faccions catalanistes que volien dominar els Jocs, i de les quals sempre mira de mantenir-se al marge.⁵⁸

Sardà, amb voluntat d'apaivagar tensions, comença fent un elogi de la present edició dels Jocs, com «un dels genuïns representants i testimoni calificadíssim de sa vitalitat i de com no minva, ans al contrari, l'intelligent amor de la jovenalla de la terra a la llengua pàtria que es fa, per ella manejada, encertat medi d'expressió de concepcions inspiradíssimes i pensaments d'una vàlua poética no poc pujada».⁵⁹ Esmenta la gran quantitat de composicions presentades, moltes de les quals no han pogut ésser considerades a causa de l'escàs nombre de premis, tot i que aquesta afirmació tan entusiasta aviat queda contrastada per la precisió que n'hi ha poques que puguin ser estimables per tal d'aconseguir primers premis, mentre que abunden les escrites

57. *Ibid.*, ps. 89-90.

58. M. SOLÀ, *op. cit.*, p. 80.

59. J. SARDÀ, «Memoria del Senyor Secretari del Consistori», dins *Jochs Florals de la Llengua Catalana en l'any XVI de llur restauració. MDCCCLXXIV*, Barcelona: Estampa de la Renaxensa, 1874, p. 41.

per mitjanies. Dit això, no vol que consti que parla de la decadència de la institució i atribueix la causa de la situació que acaba de descriure a fets polítics com les guerres carlines i les conseqüències de la Revolució de Setembre, amb l'adveniment de la monarquia dels Savoia, la primera República, el cop d'estat del general Pavía i, finalment, la reinstauració de la monarquia borbònica a començament de 1874 en la persona d'Alfons XII:

Això, ¿acusa tal volta decadència en la nostra literatura? Jo entenc que no, si es té en compte la natural petitesa del camp en què ella acciona; que no, si es té en compte que el capgirell espantós que està sofrint avui per avui, i fa temps que dura, la nostra pobre pàtria, no és lo més a propòsit per a mantenir vigorosa la inspiració poètica, que per a remuntar-se a certes regions, les que la índole de esta Institució forçosament li té senyalades si vol merèixer sa favorable acollida, necessita una serenitat i un estar que ens tenen vedats a la present generació el desordre espantós en què vivim i la perspectiva del lúgubre esdevenidor que als nostres ulls se desenrotlla.⁶⁰

I, per si els raonaments sociopolítics no basten, en dóna de socioliteraris arran de la pregunta següent:

¿pot dir-se decadent una literatura perquè cada any no produeix vint o trenta obres de mèrit superior? Si així fos, literatures hi ha, i potser totes, que foren decadents i amb més justa raó que la nostra, ja que el nombre de cultivadors d'aquesta, com a correlatiu al dels que usen la llengua que ella parla, és de bon tros inferior al dels que a aquelles se dediquen: i no obstant, llur riquesa i prosperitat és per a tothom dogma de fe inatacable tot i no tenir quasi més que mitjanies, potser, a proporció, menos encara que la nostra.⁶¹

Tot i aquests arguments, podem dir que la «Memoria» de Sardà com a secretari dels Jocs de 1874 tradueix una certa inquietud motivada per unes mancances determinades i el neguit d'amagar que puguin

60. *Ibid.*, p. 43.

61. *Ibid.*

tenir l'origen en una certa decadència. Uns primers indicis de caiguda que cal afegir a la necessitat d'innovació que demanava Roca i Roca.

El 1875, 1876 i 1877 Joan Sardà torna a signar la crítica dels respectius volums dels Jocs Florals,⁶² dins l'apartat «Bibliografia», per a *La Renaixensa*. En canvi, el 1878 només comenta l'assaig de Maluquer *Teatre Català*, premiat aquell any. L'any següent, la crítica la fa Felip B. Navarro, així com la del 1880, coincidint amb el fet que Sardà és nomenat mantenidor per darrera vegada. Després, com ja ha destacat Maria Solà, quan es va desentendre de tenir un paper actiu entorn dels Jocs, va escriure'n una sèrie de comentaris, dispersos en els articles, pròlegs o estudis necrològics en què fa balanç de la vida i l'obra de diversos personatges, cosa que aprofita per fer una història de la Renaixensa. Són els treballs dedicats a Piferrer, Blanch, Rubió, Cortada, Aulèstia, Guimerà, Picó i Oller, que han estat recollits en els tres volums d'*Obres escollides / Obras escogidas*,⁶³ i que completen el seu punt de vista sobre l'esmentat certamen construït al llarg d'aquests anys de militància crítica.

Ara bé, cal tenir present la seva posició en aquests anys. En la crítica de 1875 enceta el tema de la necessària renovació literària amb la idea de la necessitat de l'estudi com a font imprescindible d'innovació, tal com ja havia plantejat Roca el 1871: «L'estudi és l'adob que empelta vida i potència generadora a les terres ermes, i centuplica la que duen ja en elles mateixes les naturalment fèrtils». De fet, la qüestió és que el crític, sentint-se intèrpret del sector catalanista de la societat, afirma que

Tenim formada una tan alta idea dels premis que s'adjudiquen anyalment en la festa del primer diumenge de maig [...] que si el nostre desig fos llei, hauria quasi d'atènyer el límit de la perfecció possible la com-

62. J. SARDÀ, «Bibliografia. Jochs Florals de Barcelona, any XVII de llur restauració», *La Renaixensa*, (15 i 30-VIII, 15-IX, 15-X, i 1-XI-1875), «Bibliografia. Jochs Florals de 1876», *La Renaixensa*, VI, 2 (1876) 382-385, i «Bibliografia. Jochs Florals de 1877», *La Renaixensa*, VII, vol. II, 9 (30-IX-1877).

63. Cal afegir-hi l'article «Una fecha notable», publicat a *La Vanguardia* (16-II-1889, p. 1), dedicat a commemorar els cinquanta anys de l'aparició del primer poema en català de Joaquim Rubió i Ors al *Diario de Barcelona* del 16 de febrer de 1839.

posició que a tal alçada deixéssem enfilat; puig preferiríem que quedessin inadjudicades les joies, a fer-les guasardó d'inspiracions migrades i treballoses per més que, aixís i tot, se sortissen o aparentessen sortir-se de l'adotzenada esfera de lo vulgar. Poesia agraciada ab premi [...] hauria de reunir en brillant consorci tanta novetat en lo pensament capital, tanta originalitat en la trama, en lo desenrotllament y en la consumació, tanta riquesa en les imatges, tant caràcter per fi, en lo conjunt i en los detalls fins los més mínims, que fos en son género una veritable obra mestra [...].⁶⁴

Potser un exemple d'aquesta concepció d'alta poesia hauria estat, per a Sardà, «La veu de les ruïnes», d'Adolf Blanch, per les estrofes ben construïdes, pel ritme vibrant pel moviment: Sardà el 1888 encara recorda «l'efecte que feien en la darrera festa dels Jocs Florals llegides per la veu potent de Mossèn Collell!».⁶⁵

Sardà parteix d'un profund sentiment catalanista i al seu entendre la idea de pàtria sempre ha de ser a l'origen de la indiscutible existència de la literatura, de manera que, ni en la seva concepció del poema perfecte, ni per tot el que faci referència a una possible innovació o adaptació al present, la literatura catalana és indissociable de la concepció catalanista que l'ha feta possible. Per això afirma, contundent:

Mateu la pàtria i morirà la literatura; però ressuciteu la literatura i al calor de sos besos se revifarà la pàtria i sacudirà el sudari que la cobria, aixecant-se altiva sinó amb la realitat d'un present que pugna amb lo que és ja indestructible, amb la brillantor dels records, amb la grandesa del passat, brillantor i grandesa que forçaran a l'admiració a admirar quan no al desig a desitjar.⁶⁶

Queda clar que Sardà no espera que la literatura porti a la regeneració política, com en principi faria pensar la seva primera afirmació, sinó a

64. Joan Sardà, «Bibliografia. Jochs Florals de Barcelona. II», *La Renaixensa*, any v, 22, (31-VIII-1875), p. 261.

65. J. SARDÀ, «Pròlech» a A. BLANCH, *Poesies Catalanes* (1888), dins J. SARDÀ, *Obres escullides. Serie catalana*, Barcelona, 1914, p. 71.

66. J. SARDÀ, «Bibliografia. Jochs Florals de Barcelona 1875», *La Renaixensa* (15-IX-1875), p. 289.

l'inrevés, que les glòries de la pàtria, enllà en l'antiguitat i ençà en els temps moderns, han d'oferir temes nous per a la renovació poètica.⁶⁷ Molts anys després, quan escriu l'estudi sobre els poemes d'Adolf Blanch, encara és de la mateixa opinió i especifica que «l'esperit de Pàtria és lo que alena i vivifica més que cap altre la inspiració del poeta».

Ara bé, sigui quina sigui la temàtica històrica amb què es construeixin les composicions que opten a l'englantina d'or, Sardà demana que aquestes se supeditin a la veritat històrica, pictòrica i psicològica, ja que la sublimitat ideal que persegueix el poeta si es resol en termes convencionals, teatrals, ficticis, en què el millor paper se l'emporta la descripció dels paisatges, decau per falta d'emoció:

És precís que en una poesia històrica a més de la veritat relativa que sols a força de l'estudi s'alcança, veritat d'època, de color local, hi resplendeix la que comparada amb la precedent podríem dir veritat psicològica absoluta, aquesta veritat de tots temps i de tots llocs, subjecta a lleis immutables i mai violades, per lo mateix que radiquen en lo essencial de la íntima naturalesa humana [...] quan los personatges que presenta en acció obren i parlen i senten en harmonia amb la situació en què es troben, i com obrarien, parlarien o sentirien si vivissen la vida real en condicions imposades per la fantasia d'aquell.⁶⁸

Quan Sardà recomana veritat en els fets, en les situacions i en les reaccions dels personatges d'acord amb el seu moment històric està reclamant el criteri de versemblança, ni que sigui per aplicar-la a un relat amb finalitats idealistes. Reclama, en definitiva, la necessitat d'emprar una tècnica essencial per acostar qualsevol relat al realisme, amb el benentès que, com molt bé explica Sardà a propòsit de Josep A. Clavé en el comentari de la biografia que li va dedicar Apelles Mestres, aquest realisme que ell postula «es lo procediment tradicional en les

67. *Ibid.*, p. 230. Més endavant, el 1882, en un article dedicat a Guimerà a la *Il·lustració Catalana* es torna a referir a l'ús i abús de temes de l'edat mitjana i l'«exèrcit d'hèroes que desfilen, en etern romanç històric per les planes dels Jocs Florals i demés colleccions poètiques catalanes. [...] fins un arriba a sofrir empatx de Peres y de Jaumes» (J. SARDÀ, «Àngel Guimerà», *Obres escullides. Serie catalana*, ps. 100, 101).

68. *Op. cit.* en la n. 65, p. 293.

arts quan les arts han volgut complir sa missió, que és la de produhir i fer bella la bellesa». ⁶⁹ És a dir que Sardà no parla del moviment realista, sinó del fet que, tal com reclamava Milà en els *Principios* (1869), la concepció més ideal reclama de la formulació més acostada a la realitat. Per tal que no hi hagi cap confusió, aclareix que «realistes ho eren Homero i Virgili i Horaci i tots los grans mestres del classicisme», ⁷⁰ alhora que apunta que els clàssics són una possible font de renovació i d'acostament de les imatges a la realitat. Per aquí és per on Sardà demostraria també que aquest realisme és una característica de la poesia regional i, coincidint amb l'ideal artístic de Milà, superior a la vaguetat convencional de la poesia espanyola. ⁷¹

Doncs, en aquest sentit sostinc la superioritat de la poesia regional espanyola sobre la poesia general, i dic que a Espanya la poesia no es redimirà mentres no deixi de ser espanyola, per a ser, com he dit abans, andalusa, aragonesa, muntanyesa, com és gallega i catalana, no tant perquè estiga escrita en català ó en gallego, sinó perquè està directament amarada en los sanitosos dolls d'una naturalesa sentida de prop amb amorós afecte. ⁷²

Per aquest motiu Sardà valora l'*Idilio*, de Núñez de Arce, com una manifestació de poesia regional castellana. ⁷³

El comentari del volum dels Jocs de 1876 és més cenyit a les composicions premiades i només manifesta un cert desacord amb el fet que el consistori hagi premiat obres en occità, ja que considera que, en igualtat d'oportunitats, si es fa aquesta excepció també s'haurien d'admetre i premiar obres en castellà. ⁷⁴ Lluny d'això, la seva posició defensa de premiar només obres catalanes.

69. J. SARDÀ, «Bibliografia. Apeles Mestres, *Clavé*», *La Renaixensa*, a. VII, t. I (15-I-1877), p. 64.

70. *Ibid.*

71. J. SARDÀ, «Pròleg» al tercer volum de J. Rubió i Ors, *Lo gayter del Llobregat*, dins SARDÀ, *Obres escullides*,

72. *Ibid.*

73. *Ibid.*

74. J. SARDÀ, «Bibliografia. Jochs Florals de Barcelona 1876», *La Renaixensa* (1876), p. 382.

Sardà havia estat un defensor de les característiques específiques dels Jocs Florals i, per això, el 1886, quan escriu l'article dedicat a Ramon Picó i Campamar per a *La Il·lustració Catalana*, encara aprofitada per remarcar l'entusiasme «que precedeix i segueix d'uns quants dies a la solemne festa literària amb què s'inaugura el mes de maig».⁷⁵ Destacant les característiques especials que diferencien les obres premiades de la resta de la literatura de certamen, posa com a exemple el mateix Picó:

Per excepció raríssima en la història de les literatures, un arbre acadèmic ha dat fruits de poesia. No us feu mai de poetes de certamen. Poesia acadèmica vol dir manera retòrica; però simultàniament i predominant i dant-li to i caràcter, los Jocs han fet nàixer un floret de poetes de debó radicalment antiacadèmics, i han saturat de vida l'atmosfera un xic rarificada per la poesia de la nostra terra.⁷⁶

Una idea que repeteix en l'article que dedica a Narcís Oller en *L'Avens* del 25 d'octubre de 1889:

Los Jocs Florals son l'única institució acadèmica que lluny d'envergir lo criteri literari i estimular l'aparició d'una escola amanerada com solen fer totes les institucions acadèmiques, ha engendrat, per lo contrari, tota una literatura viva, vigorosa, desembrçada, i tota una generació de poetes i escriptors originals. Per una vegada l'acadèmia i la naturalesa no han anat renyides, sinó ben amigues i ben germanes.⁷⁷

També insisteix que els Jocs Florals havien produït, ni que fos ocasionalment, un novel·lista com Narcís Oller, «lo novel·lista menos acadèmic, més modern, més fonament revolucionari amb que compa fins ara la literatura catalana»⁷⁸ i també l'espanyola. I el 1892, en un article de *La Il·lustració Catalana* dedicat a Antoni Aulèstia, pensa que el contacte amb «los cenacles floralescos» va fer guanyar a l'historiador

75. J. SARDÀ, «Ramon Picó i Campamar», dins *Obres escullides*, p.120.

76. *Ibid.*, ps. 122, 123.

77. J. SARDÀ, «Narcís Oller», dins *Obres escullides*, p.144.

78. *Ibid.*, p.146.

del qual el treball s'ocupa «un estil clar i elegant sense requincalla retòrica, l'estil que mellor va a aquestos treballs de descripció i investigació»⁷⁹ i que constitueix l'obra de maduresa d'Aulèstia.

Per a Sardà els Jocs sembla que siguin intocables, no els critica mai en públic. Tanmateix, el 1886, més enllà de les seves virtuts inalterables, comença de reconèixer que alguna cosa ha canviat entre la colla d'escriptors amics que hi assisteix. Malgrat que encara s'espera la festa amb delit:

avui [...] la gresca dels Jocs no té el calor ni la intensitat que del 70 al 80, que és l'època que jo més conec, però encara dura, encara els que no hi fem més paper que el d'espectadors i aficionats esperem amb goig la darrera quinzena d'abril i la primera de maig de cada any, part per riure una mica, i part per rabejar-se en aquella atmosfera d'art i de poesia i d'entusiasme, que, amb tot i ses tempestats d'amors propis, és sanitària d'esperit, i no fa mal, com tantes d'altres, segons frase vulgar, ni als cossos ni a les butxaques.

El motiu del canvi d'ambient Sardà l'atribueix a tres causes: a la desaparició dels poetes que han estat distingits amb el títol de Mestre en Gai Saber, tal com reclamaven Almirall el 1878 i Felip B. Navarro el 1879; a la preponderància de les opcions polítiques dins el catalanisme amb tensions entre elles i a la proliferació de certàmens literaris arreu del país:

Avui, aquestos darrers anys, gràcies per un cantó a que alguns, conquistat lo títol de Mestre, s'han retirat de la palestra; gràcies, per altre, a què certes propensions polítiques que han pres cos a moments en alguna de les agrupacions més caracterisades, han retret a d'altres del catalanisme literari; gràcies finalment a què la multiplicació de certàmens, que sembla bé la dels pans i els peixos en quant tots giren sobre tres o quatre noms, ha fet mig trontollar la respectabilitat del certamen que tots parodien o copien.⁸⁰

79. J. SARDÀ, «Don Antoni Aulestia», dins *Obres escullides*, p. 89.

80. J. SARDÀ, «Ramon Picó i Campamar», dins *Obres escullides*, ps. 121, 122.

D'aquestes tres causes, Sardà sembla que la que lamenta per damunt de totes és la segona. Ho argumenta en el pròleg a les *Poesies* d'Adolf Blanch. Aquest poeta, que Sardà presenta com a deixeble de Piferrer i hereu de la concepció catalanista que aquest va formular en els volums de *Cataluña* i *Mallorca* de la sèrie *Recuerdos y bellezas de España*, és vist com «un dels representants més caracterisats d'aquell catalanisme floralista tan simpàtic que fou vida i encís durant la millor època, ja morta, dels nostres Jocs Florals».⁸¹

Sardà considera que hi havia un catalanisme floralista simpàtic que té en l'obra de Blanch «una de les manifestacions més preuades» i que es caracteritza per les polèmiques enceses sobre si el català literari s'havia d'acostar al «català vulgar» o si calia «revifar-lo al calor dels llibres clàssics perquè es depurés» o, encara, com algú sostenia, si calia «nodrir-lo amb la bona saba muntanyesa per a enfortir-lo», etc.⁸² Aquesta època que el crític recorda en l'article de 1882 sobre Guimerà també era el moment que «aprenents de literat i afiliats a la secta secreta [...] del catalanisme» es reunien en la tertúlia de davant de l'església del Pi, a la «"Botica Central" junt amb Joan Montserrat i Archs, per traduir Horaci i Virgili, i on també assistien Aldavert, Aulèstia, Matheu, Thomas i Bigas, Felip de Saleta i Bartrina, que venia de Reus».⁸³ Llavors els escriptors vivien per al debat lingüístic i literari, independentment de l'opció catalanista que cadascú podia adoptar: això era, segons Sardà, positiu per a les lletres. Aquesta equanimitat, tanmateix, per sortir de la crisi del romanticisme, no li impedeix de decantar-se per

la que en podríem dir renovació clàssica, l'única assequible als escriptors de ciutat que creiem que el català literari havia de ser alguna cosa més que el barceloní vulgar afavorit amb la denominació, que feu popular en Soler, del català del que ara es parla.⁸⁴

81. J. SARDÀ, «Pròleg» a A. Blanch, *Poesías catalanas*, Barcelona: La Renaixensa, 1888, ps. v-xviii, dins J. SARDÀ, *Obres escullides*.

82. *Ibid.*, p. 77.

83. J. SARDÀ, «Àngel Guimerà» (15-xi-1882), dins *Obres escullides*, p. 92.

84. J. SARDÀ, «Pròleg» a A. Blanch, *Poesías catalanas*, dins *Obres escullides*, p. 77.

Això fa pensar que, enfront d'una època «simpàtica» del catalanisme, n'hi ha d'altres que, en efecte, no ho són tant:

Època simpàtica en què per escriure en català i ser catalanista no era menester fer cap professió de fe política, en què el catalanisme no era una fracció més sinó un terreno neutre on totes les fraccions hi cabien i les diferències s'esborraven; època en què el catalanisme era poesia, art, ciència, literatura, era una saludable revinguda que baixava a acaudalar les escorregudes fonts de la nostra cultura intel·lectual, duent-hi com aigua de vida una llengua que per ser pròpia s'adequava més a la sincera expressió dels nostres pensaments, i un fons d'afectes i d'idees que, per ser propis també, havien d'estimular [...] les facultats creadores de la nostra jovenalla.⁸⁵

Per a Sardà és evident que les tensions polítiques dins el catalanisme han dividit i fraccionat l'espai unitari que ocupava en l'època anterior, de manera que

avui les canyes s'han tornat llances. Ja no es discuteix del *sa* i del *llur*, ni de les *as* o de les *es*. L'antic catalanisme s'ha llençat a les corrents polítiques que l'asfixien. La lògica ha mort l'art. Havia de ser aixís. Una força fatal buida les idees en lo motllo dels fets.⁸⁶

Sigui o no la política la responsable d'un cert ambient enrarit en el si de la celebració del Jocs Florals de Barcelona, el cert és que, en aquest mateix pròleg a les *Poesies catalanes* d'Adolf Blanch, Sardà formula una periodització dels Jocs una mica imprecisa, tot situant-la dins del procés de la Renaixensa. Sardà veu el 1859, l'any de la restauració del

85. *Ibid.*, p. 75-76.

86. *Ibid.*, p. 78-79. I afegeix que Blanch, a qui ell se sent molt proper, no veia amb gaire entusiasme el decantament polític dels conservadors ni dels federals, ni tampoc «l'evolució de molts antics floralistes, los quals, massa independents per anar darrera de polítics y massa artistes per anar-hi davant, amb massa amor per tenir prou serenitat, volent ser lògics i tement la lògica, pretenen dels enyoraments fer-ne una doctrina, de somnis que inspirà l'entusiasme fer-ne un objectiu, i de vagues lucubracions poètiques fer-ne articles de constitucions que la realitat del temps i la manera de ser i de pensar de la nostra societat fan témer que no passaran d'utopies generoses» (*op cit.*, p. 79).

certamen, com la culminació d'un procés ascendent de catalanisme i de reivindicació de la llengua i la literatura, preferentment com a expressions inherents a l'essència de l'una i de l'altra. Entre 1859 i la Revolució de Setembre de 1868 i les seves conseqüències s'escauria el període àlgid dels Jocs Florals de Barcelona i, a partir d'aleshores, iniciarien, a poc a poc, un camí de davallada. Ho explica en aquests termes:

Amb la restauració dels Jocs Florals arriba el migdia d'aquell catalanisme (que arrenca de Piferrer). Aquest migdia dura fins que, vinguda la Revolució de Setembre amb ses evolucions successives, sona l'hora de concretar en fórmules tot lo que eren intuïcions. En aquella efervescència general de vida alcança el punt culminant, però al donar fruit, per tota la ufanor de son fullatge, s'assequen ses flors, i s'esbranca aquella frondosa copa sota qual ombra venien a refugiar-se, units per un amor comú, gent de tots los partits i de totes les escoles.

Dins de l'expressió «evolucions successives», Sardà hi inclou una «una segona i més brillant època, la dels Picó, Collells, Verdaguers, Guimeras, etc. [...]. La poesia regnava com sobirana en aquells esbarts que després donaren fondo en *La Jove Catalunya*»,⁸⁷ però en uns certs aspectes aquesta segona etapa, entre 1868 i 1877, ja comença a mostrar signes i moments de decadència, més enllà del fet que s'hi donin a conèixer els grans poetes del segle.

Ramon D. Perés constata que als dotze anys, quan «era poco más que un niño», li va quedar gravada la imatge del poeta de Folgueroles «triunfando magníficamente en aquellos Juegos Florales de 1877» en què *L'Atlàntida* va obtenir el premi extraordinari de la Diputació i en què Guimerà va rebre el títol de Mestre en Gai Saber. Més tard, el 1884, en un llarg article dedicat a la poesia de Francesc Matheu,⁸⁸ Perés recorda que el 1878 va assistir de nou a la festa i se li fa present l'impacte de la lectura del poema *La primavera*, de Matheu, guanyador d'aquell any. Perés, per diverses raons, no va participar

87. J. SARDÀ, «Don Antoni Aulestia», dins *Obres escullides*, op. cit., p. 88.

88. R. D. PERÉS, «Francesc Matheu», *L'Avens*, 1884.

mai en cap consistori dels Jocs Florals, ni com a mantenidor ni com a aspirant a cap premi. Cinc anys després, Perés exercia de crític. L'agost del 1883, essent director de *L'Avens*, publica la crònica «Los fruits d'enguany», sobre les obres premiades⁸⁹ aquell any. S'hi es mostra molt elogiós amb l'idilli «La cigala i la formiga», d'Apelles Mestres, i menys amb la composició de Franquesa i Gomis, tot i la seva correcció, i amb l'oda *A Barcelona* de Verdaguer,⁹⁰ per excés d'imaginació en algunes figures o en part motivat per la poca simpatia que el crític tenia al gènere de l'oda; però no dona cap opinió sobre els Jocs.

En canvi, en el número de juliol-agost-setembre de 1884, comença l'extens comentari de la festa i de les obres premiades aquell any amb una introducció en què toca la qüestió de la decadència de la institució:

I avui per avui ja està decidit: la festa decau i qui en parli bé o se n'ocupi sisquera és que és amic dels premiats i els vol fer favor. Los escriptors sèrios o no llegeixen lo volum, perquè ja saben que no ha de valer la pena, o, si el llegeixen, no en resen paraula o li perdonen la vida generosament en algun periòdic.

En aquesta segona crítica, de manera semblant a les de Joan Sardà, Perés comenta des dels discursos de Duran i Bas (president), Franquesa i Gomis (secretari) i Pepratx (de gràcies) fins als textos premiats, entre els quals destaca el poema «Los dos Cresos», d'Apelles Mestres,⁹¹ a més de recordar un cop més el poema de Matheu abans esmentat. Valora l'«Idilli», de Bassegoda, i rebutja, per arcaic i poca cosa, «L'aviona», de Riera i Bertran. Pel que fa a la prosa, comenta amplament el «naturalisme fort i no acostumat entre nosaltres» de *L'Escanyapobres*, de Narcís Oller. En termes generals, remarca que

Del conjunt d'obres premiades en los darrers Jocs Florals, resulta que en manquen com casi sempre, de verament cabdals i noves. Precís és

89. R. D. PERÉS, «Los fruits d'enguany», *L'Avens*, agost 1883.

90. Perés sempre va tenir un decantament per Verdaguer, a qui el 1915 va dedicar el discurs d'entrada a l'Acadèmia de Bones Lletres.

91. R. D. Perés, «Los Jochs Florals de 1884», *L'Avens*, juliol-agost-setembre 1884, ps. 380-392.

considerar no obstant que voler que cada any apareguessin vàries composicions d'alt volt fóra demanar a un renaixement lo que no pot donar una literatura ja completament formada per llargs anys de robusta vida. És de notar [...] en los autors la tendència a abandonar les formes velles i convencionals per a adoptar les noves que s'han imposat ja per tot arreu.⁹²

A Perés els Jocs ja li interessaven molt poc. Per a ell la qüestió principal és que, com diu al pròleg a *Cantos modernos* (1889), hi ha una poesia antiquada i una altra de moderna, i ell és a favor d'aquesta segona, que neix amb Goethe i Heine i «descansa mucho más de lo que se cree generalmente en antigua y clásica base»; en canvi, considera la primera convencional i tallada amb el patró de la retòrica, «especie de manual de confeccionadores de la inspiración». Per al crític, la bona poesia passa per trobar *l'estrofa nova*, com diu en el comentari de *La garba*, de Mestres, el juny de 1891, que no és altra que «el cant veraderament modern, una forma apropiada al nostro temps, forma en la qual hi aboquem els nostros pensaments i les nostres passions, és a dir la vida nostra tal com ella sigui». I puntualitza que l'estrofa nova no sols és heiniana «per la forma i un xic pel fons», sinó que no és altra que «la vella, l'eterna, la que cantaren inconscientment els poetes primitius, els clàssics de les antigues literatures».

No sabem quin coneixement tenia Josep Yxart (1851-1898) dels Jocs durant els anys que va residir a Barcelona com a estudiant de dret (1868-1873), però no se n'ha conservat cap prova que hi estigués interessat. El primer esment important que ha arribat fins a avui es troba en una carta de Narcís Oller datada a 13 de maig de 1877, en què aquest explica al seu cosí la festa dels Jocs Florals i la trobada literària del dia següent, que aquell any va ser un sopar d'escriptors. En aquella edició, amb un jurat presidit pel general Antonio Ros de Olano, es va premiar *L'Atlàntida* amb la medalla de la Diputació, i Guimerà hi va assolir el títol de Mestre en Gai Saber després de guanyar l'englantina amb «Darrer plant d'en Clarís»,⁹³ que s'afegia a dues flors naturals per

92. R. D. PERÉS, «Los Jochs Florals de 1884. (Acabament)», *L'Avens*, octubre-novembre-desembre 1884, p. 579.

93. Una composició que, el setembre de 1877, Yxart va traduir al castellà i que va

«Cleopatra» i «L'any mil». Joaquim Riera i Bertran, que actuava de secretari del consistori, havia convidat el seu company de feina de la Diputació de Barcelona Narcís Oller a assistir a la festa i al sopar posterior, i aquest en fa partícip Yxart:

este año ha habido en aquella fiesta un verdadero acontecimiento y ha sido la aparición de un poema, *L'Atlàntida*, que ha escitado el entusiasmo de los mantenedores y ha valido al autor aplausos, coronas y felicitaciones de todo género. No sé si la obra está realmente a la altura del entusiasmo que ha producido porque no la he leído, pero el ventajósimo juicio que de ella se hace es unánime entre los que la conocen y los fragmentos que he oído leer de ella me han parecido grandiosos y perfectamente versificados. [...] Además de esto se propondrá mañana a la Diputación que abra un concurso para premiar la mejor traducción en prosa castellana que se haga de *L'Atlàntida* para poderla imprimir *en regard* con el original a fin de que sea más conocida la obra. Si se acuerda el concurso, ¿no podrías tomar parte en él? El poema es corto.

La amistad de Riera me proporcionó el gusto de conocer a Ros de Olano, que es una bellísima persona, y con ocasión de ello tomé parte en la comida que los catalanistas ofrecieron a dicho señor y a D. Vicente Boix, lo cual celebré en alto grado porque pasé una velada deliciósima oyendo recitar poesías catalanas y castellanas de mérito indisputable y con la sencillez y cordialidad que nacen entre los comensales después de un banquete. ¡Cuánto sentí no verte por allí!⁹⁴

La festa i les obres premiades van fer un gran impacte sobre Oller, que a partir d'aleshores va decidir d'escriure en català. Un impacte que, de retruc, també va tocar Yxart, que des d'un primer moment va

---

romandre inèdita fins que *La Vanguardia* la va publicar després de la seva mort. Vegeu Rosa CABRÉ, «Entre l'ideal i la realitat: Aspectes de la relació d'Yxart amb Guimerà», dins Josep M. Domingo i Miquel M. Gibert (eds.), *El segle romàntic. Actes del Col·loqui sobre Àngel Guimerà i el teatre català al segle XIX*. [...] 1995, Tarragona: Publicacions de la Diputació de Tarragona, 2000, ps. 77-113. A les pàgines 110-113 hi ha l'edició d'aquesta traducció del poema de Guimerà.

94. Ms., Arxiu Yxart, Altafulla; Rosa CABRÉ, *Epistolari Josep Yxart Narcís Oller*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1985, vol. v, p. 727.

semblar que volia traduir *L'Atlàntida* al castellà, així com va traduir el poema de Guimerà «Darrer plant d'en Clarís». Aquell moviment, entusiasma Oller, el qual va transmetre en carta al seu cosí, que llavors residia a Tarragona, tota l'emoció de la festa literària. A poc a poc, Oller es va anar sentint proper al grup catalanista d'amics del seu company Riera i va acabar arrossegant-hi el seu cosí, quan aquest, el setembre d'aquell 1877, va decidir provar sort com a escriptor a la capital catalana. L'any següent, amb el seu oncle Fidel de Moragas i el seu cosí Narcís Oller, Yxart escrivia una novel·leta rural, *La pagesia*, «no crua, però sí ben fastigosa», sota pseudònim, en català, i la va presentar als Jocs Florals. L'obra era una broma adreçada al qui havia ofert el premi, com explica Narcís Oller a les *Memòries literàries*,⁹⁵ però a Guimerà, que era membre del consistori, li va agradar força i l'encoratjà a escriure en català. Aquesta peça ha estat rescatada de l'oblit per Xavier Vall, que n'ha fet l'edició.⁹⁶ Finalment, el 1879 els dos cosins van optar a dos premis no ordinaris: Yxart, amb l'assaig *Teatro català*, va obtenir la medalla de plata de l'Ateneu Barcelonès, i Oller, amb la narració *Sor Sanxa*, va merèixer el premi ofert per la revista *La Renaixensa*. Aquests premis suposaven el reconeixement oficial de tots dos escriptors. El consistori d'aquell any era de tendència profederalista i dominat per col·laboradors del *Diari Catalá*, que va aparèixer a la venda per primer cop el mateix dia de la celebració dels Jocs. L'advocat Gonçal Serraclara n'era el president, Damas Calvet, Manuel de Lasarte, Josep N. Roca, Josep Pella i Forgas, Àngel Guimerà, que actuaren de vocals, i Emili Vilanova, de secretari, formaren la resta del consistori.

El 1883, en motiu dels vint-i-cinc anys de la restauració dels Jocs Florals de Barcelona,⁹⁷ Yxart va escriure, per a la *Il·lustració Catalana*, un elogiós article dedicat a «Los mestres en Gai Saber», sobre el paper

95. N. OLLER, *Memòries literàries*, ps. 5, 6.

96. Vegeu Xavier VALL, «La primera narració catalana de Narcís Oller, escrita amb Josep Yxart: *La Pagesia*», *Els Marges*, 51 (desembre 1994), ps. 63-82.

97. I coincidint amb un consistori format pels mantenidors vius del primer, que presidia Manuel Milà, amb Antoni de Bofarull de secretari i Víctor Balaguer de vocal, acompanyats de Josep Pons i Gallarza i Miquel Victorià Amer.

històric d'aquesta institució. Hi reconeix, al·ludint a les tensions entre els sectors conservadors i federalistes, que «a despit de la indiferència dels uns i de l'oposició dels altres [...] aquesta és l'única institució que s'ha mantingut en peu en los vint-i-cinc anys transcorreguts, única columna que resta solitària entre els enderrocs de tot lo que estimava i volia Barcelona allà pels anys de 1859».⁹⁸ El crític destaca «l'afició amb què acut cada any la societat barcelonina a la festa política dels Jocs Florals», així com la seva capacitat de romandre «a pesar de les variacions accidentals de sa història, com en l'individu lo caràcter ingènit a pesar de la creixença i les modificacions de l'edat».⁹⁹ Al llarg d'aquests vint-i-cinc anys, estableix una diferència entre els «iniciadors del renaixement», en les obres dels quals molts han après a «versejar i a sentir l'encant romanesc de l'Edat Mitjana, època de la nostra grandesa!», i els «companys arribats més tard, que amb renovada inspiració introduïren després d'ells, en la poesia catalana, noves formes, i aquell sentiment de veritat, ferm i franc, aquella reconcentrada i robusta passió que la distingeix entre totes les demés del nostre temps». És a dir, entre els qui encara s'inspiren en temes de la història i les llegendes i els qui ja prenen com a model el cançoner popular, una certa idea horaciana de les imatges de la realitat, o d'altres models més recents. Yxart aquí no sembla pas que comparteixi ni les crítiques ni la necessitat de canvi que apuntava Roca i Roca el 1872. Ben al contrari, s'ho mira des del cantó que els Jocs han possibilitat «les més brillants pàgines de la nostra nova literatura» i afegeix: «quanta diversitat d'obres i talents l'han enriquida fora dels mateixos Jocs Florals amb la llur erudició i saber los uns, amb llur sentiment de poetes los altres, tots amb llur amor a la pàtria catalana i amb l'activitat de propaganda en lo llibre, en la premsa, en lo teatre»¹⁰⁰ i, encara, com les seves figures més representatives «ens han ensenyat a estimar amb tot lo cor la nostra llengua i la nostra Catalunya».¹⁰¹

98. J. YXART, «Los mestres en Gai Saber», dins *Id.*, *Obra Catalana*, Barcelona, L'Avens, 1896, i dins J. YXART, *Entorn de la literatura catalana de la Restauració*, a cura de J. Castellanos, Barcelona: Ed. 62 i «la Caixa», 1980, p. 134.

99. *Ibid.*, ps. 134, 135.

100. *Ibid.*, p. 138.

101. *Ibid.*

En els primers mesos de 1883 Yxart es proposa d'escriure un estudi general sobre la poesia catalana en relació amb els models europeus i amb el que considera que són les característiques fonamentals de la manera de ser catalana: hi acaba parlant dels orígens de la seva recuperació i, per tant, dels Jocs Florals. L'article, tot i que Yxart ja residia a Barcelona i publicava a *La Renaixensa*, va veure la llum en cinc lliuraments a la revista de l'Ateneo Tarraconense de la Clase Obrera a partir del 20 de març de 1883. En la primera part exposa «las dificultades que presenta al lector no catalán nuestra poesía, debidas unas a su índole original y nueva y otras al idioma que, aún siendo para él inteligible, no evoca en su ánimo, sino muy débilmente, los afectos e ideas de su vida».¹⁰² En la segona tracta de les causes primordials del renaixement, i en la tercera planteja «el carácter general de nuestra poesía»; però no és fins a la quarta part que el crític opina sobre els Jocs. Assenyala, entre les causes del renaixement, 1) la «decidida afición que despertó en toda Europa el estudio de la poesía popular, y de las leyendas, canciones, supersticiones y costumbres de la gente del campo», a la qual aviat cal afegir 2) «el amor a la naturaleza,¹⁰³ reavivado a fines del siglo XVIII y principios del presente por franceses, ingleses y alemanes, por Goethe, por Rousseau, por Saint-Pierre, vivifica nuestra poesía desde sus comienzos, como algo real y sentido que ha ido penetrando en nuestras costumbres, tanto como en la literatura», i encara s'ha de tenir present 3) que «otro de los afectos que con más frecuencia mueven al poeta catalán, es el amor patrio», de manera que «nuestra nueva literatura no fue en un principio sino un no interrumpido cántico a la patria, y con ella a la lengua que se pretendía restaurar, pues lengua y patria en realidad són una cosa misma».¹⁰⁴

102. J. YXART, «Poesía y poetas catalanes», *Ateneo Tarraconense de la Clase Obrera*, V, *op. cit.*, p. 5.

103. Sobre aquest tema vegeu Hartmut STENZEL, «Évolution et fonction critique du concept de nature dans la littérature romantique et dans le socialisme utopique»; Simon JEUNE, «Taine, le romantisme et la nature», o, en part, Daniel-Henri Pageaux, «Sur quelques «retours à la nature» dans la littérature espagnole fin de siècle»; tots tres treballs són en *Romantisme. Revue du dix-neuvième siècle*, 30 (1980), ps. 29-38, 39-48 i 49-59, respectivament.

104. Yxart posa com a exemple l'oda a *La pàtria* d'Aribau, on s'evoca amb nos-

Tanto fue así que los primeros poetas catalanes, todos románticos, apenas atribuyeron otro objeto al renacimiento que promovían, y a los Juegos florales que fundaron, y no se les hacía otro cargo que el de embelesarse delante del edificio del pasado bárbaro-gótico, cuarteado y ruinoso, que ya pertenecía a la leyenda. Era el mote de su escudo, conservado hasta ahora: Patria, Fe y Amor, la patria siempre por delante; fundáronse premios para los que mejor se inspiraran en cada uno de estos tres lemas, y entre los cantores de la patria, debía ser y sigue siendo preferido el narrador de un hecho histórico en la forma de romance. [...] Pero mientras en otras partes los poetas se alejaron bien pronto de estas vías, los catalanes discurren aun por ellas paso a paso, y aunque la forma ha cesado de ser romántica, el sentimiento, el impulso es el mismo. Diariamente se añaden nuevas páginas al que podríamos llamar romance general, y los Juegos florales siguen ofreciendo el premio de la patria con preferencia a las narraciones históricas en romances.¹⁰⁵

I dels Jocs Florals Yxart deriva cap als tres volums formats a partir de composicions que responen als temes de la divisa del certamen: *Llibre de la Pàtria*, *Llibre de la Fe* i *Llibre de l'Amor*. En el darrer apartat és on fa una defensa encesa de la necessitat que la literatura autòctona s'escrigui amb la llengua natural del país que la produeix. Emprar una llengua forana amb la convicció que és més adequada des del punt de vista literari és «una idea en alto grado convencional». Un malentès que a mesura que es publica més en català es va esvaint.

---

tàlgia la llengua materna i el record dels paisatges de la pàtria, però el seu suport teòric és Macaulay, de qui el mateix any de l'edició del text havia llegit els *Estudios literarios*, molts d'ells publicats prèviament a la *Edimbourg Review* cap a 1831, en traducció de Mariano Juderías Bènder i pròleg de Marcelino Menéndez y Pelayo, publicada a Madrid el 1879. D'aquest crític va aprendre la relació inextricable entre la llengua i l'esperit d'un poble, que es fa molt evident en el capítol dedicat a «Dramáticos ingleses de la Restauración», ps. 183-259. La idea és expressada el 1889: «nos parece tan difícil ser poeta de verdad en lengua no doméstica»; l'any següent cita Menéndez y Pelayo per tal d'afirmar, amb ell, que hi ha un «sagrado nexo entre el espíritu y la lengua de todo un pueblo» (*El Año Pasado. Letras y artes en Barcelona*, [v], Barcelona: Cortezo, 1890, p. 130).

105. J. YXART, «Poesía y poetas catalanes», *op. cit.*, ps. 5, 6.

La lengua catalana, bajo el punto de vista literario, no es ni más ni menos que cualquier otra de las lenguas de raiz latina, con sus cualidades y sus peculiares defectos. Como todas las lenguas de la razas meridionales de inteligencia clara o imaginación vivaz, clara también y lógica e ingeniosa en su formación, variada en sus desinencias, de articulaciones sueltas y flexibles, muy pintorescas, muy gráfica, y muy rica; lengua, en suma, que recorre todos los tonos y se adapta a todas las situaciones. Incluso [...] la hace muy propia para la poesía cierto candor y sencillez que dejó intactos el no uso durante los últimos siglos [...]. Todo el toque está, pues, en conocerla bien y en manejarla mejor; que los más de los defectos que se le atribuyen se deben a la impericia de escritores adocenados o a la bárbara ignorancia de los que la usan sin haberla estudiado.¹⁰⁶

De tot plegat se'n deriva que si, per un cantó, el 1883 Yxart ja subratllava l'anquilosament temàtic de la poesia catalana per raó dels lemes que presideixen els Jocs, per l'altre, aquesta actitud no es pot entendre de cap manera com una posició anticatalana, atesa la defensa sense reserves que fa de la llengua autòctona en el mateix discurs, en perfecta sintonia amb el treball sobre el «Teatro català», premiat als Jocs de 1879.

La defensa que fa de la llengua catalana en aquest llarg article sobre «Poesías y poetas catalanes» es formula en català per a la revista *L'Avens* del 29 de febrer de 1884, en l'article «Lletra a n'Albert Savine. *L'Atlantide*».¹⁰⁷ Yxart lamenta que a l'estudi de Savine que prologa la seva traducció francesa del poema de Verdaguer li falti informació suficient sobre el context històric per tal de poder consignar o defensar uns fets literaris o uns autors determinats. Això el porta a explicar-se el fenomen de la Renaixença i les característiques generals de la poesia catalana. Al seu entendre, la poesia catalana ha donat poques composicions bones, però aquestes «estan al nivell de les millors en altres llengües». A Yxart, que hi afirma un alt nivell d'exigència, atès que «ni els veraders poetes acerten sempre» ni té per poetes «a tots los que

106. *Ibid.*

107. J. YXART, «Albert Savine.— *L'Atlantide*», *L'Avens*, any III, núm. 25 (29-II-1884).

escriuen bé versos», i sabent que els «nostres poetes de debò [...] són comptats», li sap greu que en passi per alt o que només n'esmenti de passada alguns, com ara Querol¹⁰⁸, Pagès de Puig¹⁰⁹, Costa i Llobera¹¹⁰, Pons i Gallarza¹¹¹ o Franquesa i Gomis.¹¹² Hi ha d'altres poetes que escriuen en català, però «sa inspiració o és individual i no de raça o ve de fora», i creu que en una història literària s'haurien de distingir dels que són «la manifestació de l'esperit d'un poble».

Quan el 1885 Yxart va ser nomenat secretari del consistori dels Jocs Florals, que aquell any presidia Vicent W. Querol, en la «Memòria» confessa que no pot prescindir de fer un «reverenciós acatament a nostra institució, la més alta, la més bella, la més original que ha produït lo renaixement; la que aplega cada any a la joventut literària entorn del sitial de la bellesa; la que ens porta aquí amb benèvola acollida perquè proclamem en just agraïment la superioritat de l'hospitalària, de la generosa Barcelona». Considera que el seu paper ha de ser el de completar els múltiples elogis que s'han fet de la institució amb una «salutació de respecte» pel fet que ha estat capaç d'informar «tota una literatura, i la literatura d'un poble és lo poble». I, com Sardà, pensa que «los Jocs Florals de Barcelona han creat, han informat la literatura més independent i més original de les que han renascut en nostre temps sota aquesta faixa de cel blau que s'estén de Grècia a l'Atlàntic, dosser de la més alta civilització». No parla des de la passió, sinó des de la raó del qui ha cercat i comparat, i cita Cabanyes¹¹³ per afirmar que en els Jocs els poetes han estat moguts pel

108. En el treball de Joan Antoni MILLÓN VILLENA, «L'aportació del poeta valencià Vicent Venceslau Querol a la Renaixença», *Anuari Verdaguer*, 17 (2009), ps. 390-402, s'hi apunta la valoració d'Yxart.

109. En destaca: «L'ànima en pena», «Lo cant de Salomó», «Estramps» i «A una dona».

110. Yxart ja considera que «és dels pocs verament inspirats».

111. Assenyala «La llar», «L'olivera mallorquina» i «La muntanya catalana».

112. Opina que Franquesa i Gomis «ocuparà un lloc més alt en la vostra galeria en los estudis [...] perquè és poeta també dels que van néixer tals i van de front fora les files.»

113. Cita de Cabanyes la frase: «lliure com las montanyas de la pàtria, lleal com la espasa del bo».

sentiment patri, regira les runes del castell que ovirà des de sa casa, aprèn les antigues rondalles en l'escó patriarcal, reté en sa memòria la gràfica paraula dels llavis dels que el volten, recull la imatge pintoresca, plàstica, que li ofereix la naturalesa, sent bullir en son cor les passions de la raça, que en ell se renovellen per misteriosa evolució que la història no explica, i un dia, inspirat, desconegut de si mateix, lo veiem pujar, sens esperar-lo, aquestos graons, amb la barretina encara a l'espatlla, estranyat de sa glòria, enlluernat per los esplendors d'una major cultura, ignorant de tot lo que no siga sa inspiració i son entusiasme.¹¹⁴

Per tant, per a Yxart, hi ha una tradició en el Jocs que ha possibilitat la restauració de la llengua i del seu ús literari en uns termes de «la poesia realment sentida, la dels sentiments populars, la de la imatge no apresada, lo dictat clar i sens gales, la perfecta espontaneïtat del sentiment, la perfecta independència del geni», unes característiques que estan d'acord amb la sinceritat i la recerca de la veritat que postulen els «corrents de la literatura moderna cada dia més enamorada de la sinceritat i la veritat».¹¹⁵ Tanmateix, ja apunta que la convenció i l'amanerament segueixen en l'actualitat l'època que considera d'esclat brillantíssim, que «no pertanyen ja a ella moltes de les poesies de certamen», en part perquè «major correcció de formes, major i més general coneixement dels recursos de l'art vénen a substituir a la inspiració ignorant de si mateixa». Aquest fet motiva que, en relació a moltes composicions mitjanes, n'hi hagi poques de bones.

L'any següent, Yxart encara va repetir com a vocal en un consistori més eclèctic,¹¹⁶ per bé que estava presidit per Valentí Almirall

114. J. YXART, «Memoria del secretari», *Llibre dels Jocs Florals*, Barcelona: Imp. de La Renaixensa, 1885, p. 54.

115. *Ibid.*, p. 55

116. Tanmateix els dos discursos rellevants que es van fer durant l'acte van ser de marcada tendència progressista. A més del de Valentí Almirall, del qual X. Vall ja ha dit que «s'hi manifesten les conviccions d'Almirall sense excessives concessions» (Xavier VALL, «Valentí Almirall i els Jocs Florals», *Els Marges*, 40, 1989, p. 76), em refereixo al discurs de gràcies de Ramon Picó i Campamar. Escrit a partir de l'article de Josep Pella i Forgas, «El regionalismo en España», publicat a *La España Regional* (9-IV-1886), reivindica la idea que «l'idioma d'un poble es la seua mateixa nacionalitat»,

que, des del 1881, quan els Jocs van ser manipulats pels adjunts conservadors, va demanar de formar part del cos per mirar de contrarestar-ne el pes, com ha explicat Xavier Vall.¹¹⁷ Però, malgrat la presència d'Almirall, les composicions premiades tenen poc d'innovadores i força de convencionals i poc brillants, per bé que elaborades. En aquest nou paper, Yxart va limitar la seva intervenció pública a la lectura de dos poemes, «Aniversari», de Francesc Bartrina, guanyador de la flor natural, i «Job», d'Apelles Mestres, primer accèssit a la viola d'or.

Entre el 1886 i el 1887 Yxart redactava el pròleg per a les *Poesies* de Guimerà, que comença amb una evocació de la festa en els seus tres vessants: com a festa de la bellesa on les senyores reben l'acatament de les corporacions i autoritats, com a tribuna per als polítics catalanistes i com a festa literària que honora públicament els poetes. Yxart en fa una pintura poètica que recull el doble sentit sociològic de la festa, polític, per a uns, i literari, per a d'altres:

Lo vast saló de Llotja, amb sa llum difusa i plujosa de Catedral, no és pas lo més a propòsit per a fer relluir los colors alegres dels trajos; lo sol de maig a fora enlluerna, esplèndid; a fora, els cotxes brunyits de les autoritats, seguits de la guàrdia a cavall amb sos plomalls, que voleien; a fora, els gallardets, la música, les flors; però, a dins, certa obscuritat en la massa atapeïda entre l'esvelta columnata gòtica o ribetejant de negre la galeria; certa buidor en l'altíssim enteixinat. La gentada impacient veu enllà al fons un tablado a on se mouen los actors: puja la comitiva oficial, i la curiositat s'entreté un moment amb aquelles figures amb creus i galons; se proclama la reina, i el públic, en peu, esclata en aplausos, la mira passar cap al dossier comentant sa bellesa i son aire; mes després d'això... ara s'adelanta l'un, ara crida l'altre amb veu que ressona en lo vast local, buida i fonda, seguida d'unes quantes palmades i dels acords d'una orquesta llunyana i intermitent. Sols quan per sort llegeix algú de forts pulmons lo públic pot dar sortida a son entusiasme, ja frisós de fer soroll... Però després baixen los senyors del ta-

---

que vindria a substituir la concepció herderiana que l'ànima d'un poble és la història, les llegendes i el cançoner popular difosa per Piferrer i que Joan Sardà encara acull en la seva necrològica (*Jochs Florals*, 1886, p. 175).

117. Xavier VALL, «Valentí Almirall i els Jocs Florals», *Els Marges*, 40 (1989), ps. 74, 75.

blado a l'escampada, mentre cremen los plecs en la safata i prou. La gent s'ha vista, s'ha parlat, s'ha divertit amb lo que ha pogut sentir, i fins un altre any.

Mes per als iniciats, quant diferents les impressions, allà en la primera joventut! Aquella mateixa cerimònia, vista de prop, és coneguda per parts dies abans, com si hagués estat ensajada; aquella mateixa sala amb son altíssim enteixinat porta a la memòria vagament records de grandeses en consonància amb les que retreuen els versos; les flàmules i banderes gremials bateguen joioses; la música llunyana.¹¹⁸

El 1885 i a propòsit del comentari del recull de poemes *Caritat*, de Verdaguer, que publica dins el primer volum d'*El Año Pasado*, Yxart evoca alguns moments de les celebracions dels Jocs i de la vetllada posterior:

Recuerdo cuán grande efecto produjo la primera vez que se leyó en el banquete de los Juegos Florales [«Lo Rosari de la viuda», de Llorente]. Quisiera describirlo aquí, con sus propios colores; quisiera describir al propio tiempo algunas de aquellas veladas, en que subiendo de punto el entusiasmo, compitiendo entre sí los poetas, se leen mutuamente sus versos y aprecian sus bellezas con el acendrado criterio del oficio que relega a un lado lo común para conceder sólo su atención a los fragmentos escogidos.¹¹⁹

I és que Yxart s'hi trobava a gust, en la festa dels Jocs, en el sopar que aplegava els escriptors després de la festa oficial i relacionant-se amb els millors escriptors catalans i amb d'altres vinguts de fora:

Los Juegos Florales de Barcelona son como una fiesta de familia, que reúne y congrega a los escritores provenzales y catalanes, valencianos y mallorquines con inexcusable invitación. [...] El último nos trajo a dos escritores a quien no conocía personalmente: Querol, que presidió el certamen; Enrique Gaspar, de vuelta de sus viajes por el Asia.¹²⁰

118. J. YXART, *Entorn de la literatura catalana de la Restauració*, a cura de J. Castellanos, Barcelona: Eds. 62, 1980, ps. 203-205.

119. J. YXART, *El Año Pasado. Letras y artes en Barcelona*, [I], Barcelona: Cortezo, 1886, p. 138.

120. J. YXART, «*Caritat*» dins *El Año Pasado* [I], *op cit.*, p. 137.

I s'emocionava amb els grans noms de la poesia catalana com Balaguer, Rubió i Ors, Aguiló o Calvet, Verdaguer o Guimerà:

recordem amb commoció com si els vegéssim encara pujar los graons d'aquell entarimat que amb son dossier de porpra guarnit de flors i banderes, nos semblava fantàstic lloc de falagueres il·lusions de glòria.¹²¹

Però, en aquest 1886, després dels «Certámenes literarios», que comenta dins *El Año pasado*, (1887, p. 375) el to d'Yxart canvia. Ara fa èmfasi en el fet que «la poesia catalana tenia sus convenciones propias y sus clichés, gastados ya por el uso, los cuales suelen servir para llenar lastimosamente los volúmenes de los mil y un certámenes poéticos que celebra Cataluña». Un any més tard, és contundent: «Digámoslo, pues, con entera franqueza: los Juegos Florales están en un período de lastimosa decadencia: urge reformarlos cuanto antes»,¹²² i valora com a millor poesia del volum el discurs del president Jaume Collell.

I és que, tal com el crític assenyala el 1887, en el pròleg a les *Poesies* de Guimerà, el període 1870-1887 no tan sols emmarca la millor etapa de creació poètica del seu amic, sinó els millors anys de la joventut d'aquesta generació. Una generació que va néixer amb els Jocs, els membres de la qual, apassionats per la literatura, hi va dedicar part de la seva millor obra, que, després, han esdevingut els grans creadors del darrer terç del segle XIX i que, en el present, ja es troben tan lluny del «romanticisme erudit i arqueològic» de la primera promoció de poetes dels Jocs Florals com del romanticisme renovat i fogós de la segona, enmig del culte a la natura i la veritat que inocula nova saba.¹²³ Yxart, com Sardà o Perés són ja una altra cosa:

121. J. YXART, «Los mestres en gai saber», dins *Id.*, *Entorn de la literatura catalana de la Restauració*, op. cit., p. 137.

122. J. YXART, *El Año Pasado. Letras y artes en Barcelona*, [III], Barcelona: Cor-tezo, 1888, ps. 646, 647.

123. J. YXART, «Pròleg» a *Poesies* d'Àngel Guimerà, dins Josep Yxart, *Àngel Guimerà*, a cura de Rosa Cabré Monné, Barcelona: 62, 1974, p. 66; en castellà, J. YXART, *El Año Pasado*, [III], op. cit., ps. 249-251.

fou nostre credo la senzillesa i sobrietat en l'expressió, la fonda intensitat en lo sentiment, lo pintoresc en la imatge, en lo concepte una ampla llibertat, un eclecticisme artístic que trobava bo lo bo de tots los dogmes sens intoleràncies ni cavil·lacions, amants abans que tot de lo present, sens maleir el passat, ni adulacions a un esdevenidor que sols pressentíem. Hem fet lo que hem pogut perquè els estranys parlessin de la nostra terra en lo present sigle, no sols per sa indústria, mes per son ingeni, i hem volgut un ingeni nostre, no per esquerpa tossuderia ni forçat orgull, sinó convençuts de que sols l'espontaneïtat engendra fills robustos.¹²⁴

En aquesta declaració de posicions personals, feta en plural, s'hi podrien sentir còmodes, amb algunes diferències, Felip B. Navarro, Joan Sardà, Ramon D. Perés i, potser també, en aquests anys, Josep Roca i Roca, ja que es tracta d'un credo eclèctic i obert a posicions amples, lluny d'exclusivismes i de tensions. Estèticament, parteix de la idea que hi ha una literatura que és bona i una altra que no ho és, i que això és l'important. Tots aquests crítics estan a favor de la primera opció, sense admetre cap excepció que comporti supeditar la bellesa d'un text a la funció de servir d'altaveu d'una ideologia. Constaten que apareixen molts poemes en els nombrosos certàmens que se celebren en terres catalanes i que tots participen de «cierto amaneramiento en las ideas, efecto de la necesidad de adular a la concurrencia, a ciertas formas y corte dramático, al abuso de descripciones y las narraciones incompatibles con la verdadera poesía lírica», com diu Yxart el 1887 en l'article «Certámenes literarios». I lamenten que, mentrestant, tanmateix, amb prou feines es publica un volum bo de versos i els bons poetes de veritat van emmudint o es limiten a fer poesia en prosa, com Guimerà en el discurs de president dels Jocs de 1889, que, segons Yxart, és el text més literari de tot el volum, encara que no és exempt dels tòpics patriòtics, i per tant és convencional.

No rebutgen l'escriptura que mira al passat (història, llegendes i cançoner popular) si té qualitat, però aposten per la modernitat i l'evolució cap a altres formes més innovadores i d'acord amb les idees i l'estètica del moment històric. A banda, resolen la qüestió de les

124. *Ibid.*

dues visions contraposades de la literatura (la conservadora i la progressista), plantejada per Balaguer en el pròleg a *Esperances i records* (1866); per F. de Lamark (Almirall?), en l'article «De la naturalesa dels Jocs Florals», publicat a *La Renaixensa* el 1873 o per Almirall a «El renacimiento catalán», publicat el 1878 a *La Imprenta*. Fan seu el «catalanisme progressiu» de Narcís Roca Farreras, però no renuncien a les aportacions culturals del sector conservador. I és que Yxart, com tampoc Sardà ni Perés, no forma part del sector polític militant del catalanisme i no cal que prengui posició en aquest debat. Pertanyen al catalanisme literari i aquesta posició els obliga a un equilibri entre modernitat i tradició, perquè

no puede subsistir [...] sin la de nuestro pasado histórico y nuestras glorias genuinas, pues quien estudia y ama la lengua de un pueblo ama a ese pueblo, y le quiere bien. [...] el catalanista literato [...] no es hombre de acción; a él que no le metan en política. [...] Un solo temor le roba el sosiego: que los partidos políticos actuales conviertan su estandarte de papel en bandera de motines. Y sin embargo, él ha contribuido más que nadie, con sus versos, y sus historias, y sus investigaciones eruditas, a que el programa literario se haya ido convirtiendo en programa político. Los mismos ideales, con un poco menos de literatura, y un poco más de temperamento activo, acometividad y ambición, constituyen el catalanista político, irisado por todos los matices del prisma. [...] En la necesidad de hallar en si propios la conjunción de ambas fuerzas, surgen tantos catalanismos cuantas son las doctrinas contemporáneas.¹²⁵

Aquest passatge il·lustra la percepció de Sardà del principi de la decadència dels Jocs en el moment que el catalanisme polític progressista, després de 1868, comença a atacar els floralistes, i uns i altres comencen a polemitzar entre ells.

Així les coses, el 1891, Yxart, a *La España Regional*, publica un llarg article en cinc apartats, «La decadencia de los Juegos Florales»,¹²⁶

125. J. YXART, «Valentí Almirall, “Lo Catalanisme”», dins *El Año Pasado. Letras y artes en Barcelona*, [II], Barcelona, 1887, p. 48.

126. J. YXART, «La decadencia de los Juegos Florales en Barcelona», *La España Regional* (Barcelona), I i II (24-x-1891), ps. 247-262; III i IV (25-xi-1891) ps. 337-356, i V (xii-1891) ps. 455-466.

la primera i segona part del qual dedica a comentar els poemes guanyadors en la darrera edició del certamen. La decepció de la crítica no és nova, però a Yxart, ara, no li interessa tant continuar aprofundint en els aspectes decadents, que són prou visibles. La influència de Brunetière el porta a estudiar l'evolució de la poesia floralasca a Catalunya i, per mitjà del mètode històric, a entendre per què s'ha arribat a aquell estat. És a dir, «analizar su historia para inferir de ella en último resultado, no sólo los orígenes de la decadencia, sino *su absoluta incurabilidad*».¹²⁷ Yxart comença situant les causes del regionalisme renaixentista i la mateixa institució floralasca en un marc general europeu i planteja la qüestió fora dels estrets marges localistes en què fins llavors s'havia situat. Aquest moviment general, des d'aquest punt de vista, va lligat a la descoberta de la vitalitat i de les possibilitats de la llengua, i d'aquí a voler retrobar la independència literària només hi ha un pas. A banda, també hi ha la recuperació de l'orgull de tenir una història pròpia. Així, doncs, la renovació estètica i moral va de bracet amb la recuperació de tot el patrimoni oblidat i menystingut.

I la pregunta que es fa és: fins a quin punt els Jocs Florals han estat l'encarnació i la representació d'aquest renaixement? La resposta sorgeix d'analitzar d'un a un diversos aspectes que els caracteritzen: aparentment, la festa i el seu cerimonial havien de sorprendre catalans i barcelonins com «algo anacrónico y extemporáneo». Però no era així, perquè la restauració dels Jocs no hauria estat possible sense la configuració d'un pensament original d'acord amb el geni propi que feia mig segle que s'estava construint, i aquest pensament, que té els seus motors en l'obra de Capmany i Bofarull, *El Europeo* i Piferrer, Balmes i Llorens i Barba, Milà i Rubió, Aguiló i Clavé,¹²⁸ no s'emmirallava en el passat medieval sinó en l'actualitat present. Els models no eren els trobadors, encara que s'invoquessin, sinó Lamartine o Victor

127. Rosa CABRÉ (ed.), «*La decadencia de los Juegos Florales en Barcelona*, de J. Yxart», dins *Anuari Verdguer*, 1993-1994, Vic: Eumo, 1995, p. 271.

128. *Ibid.*, p. 274. Yxart amplia respecte de Sardà les bases en què es fonamenta la Renaixença i, subsidiàriament, la institució dels Jocs Florals. Per a Sardà qui posa les bases del catalanisme literari és Pau Piferrer, com defensa en el discurs necrològic que li va dedicar.

Hugo, Scott, Manzoni, Foscolo, Zorrilla o el *Romancero*¹²⁹ i, com aquests models, els trobadors de levita dels primers anys dels Jocs Florals es caracteritzen per posicionar-se a favor o bé del conservadorisme o bé de la defensa del progrés. Uns i altres veuen de les dues gran fonts que són «el romanticismo histórico y la poesía popular, la investigación de lo pasado y el amor a lo genuino y castizo, sobreviviendo todavía en la naturaleza y en la raza».¹³⁰

Yxart coincideix amb Sardà que aquest moment àlgid, que s'inicia el 1859, troba, entorn de 1868, un moment d'«enardecimiento regionalista», de gran activitat política i agitació ideològica:

los avances de la impiedad, el olvido de toda condición histórica, el profundo desdén con que mira la revolución las tradiciones caducas de la antigua España, templan y enardecen por natural reacción el amor que sienten por ellas aquellos poetas: truecan su afecto, de platónico lamento de la poesía en emoción real.¹³¹

(És el cas de Querol.) L'emoció real és el realisme entès com a veritat:

el realismo penetra por aquí en la literatura catalana, convirtiendo lo imaginado en posible, la declamación en pasión verdadera, y vivificando la poesía con la observación inmediata de Cataluña y su naturaleza propia. En esta reforma, la poesía catalana, como en alguna otra regional, se anticipa á la novela española contemporánea, que, con la Revolución nació y de la Revolución procede, en aquella hora en que, avertada la convención literaria anterior, se volvieron los ojos á la realidad presente.¹³²

Yxart creu que, a l'ombra dels Jocs, la literatura catalana ha desenvolupat el teatre, la prosa i fins i tot la creació de societats literàries i

129. *Ibid.*, p. 276. En aquest mateix sentit, Yxart es manifestava ja en l'article «Poesías y poetas catalanes», abans comentat, i publicat el 1883 a l'*Ateneo Tarracense de la Clase Obrera*.

130. *Ibid.*, p. 278.

131. *Ibid.*, p. 279

132. *Ibid.*

artístiques, però que, sobretot, cal remarcar que el 1877 apareix, com a brillant apoteosi, el poema *La Atlàntida* de Verdaguer, que «atrae y consolida la atención de los críticos extranjeros sobre el renacimiento poético catalán, llegado a su apogeo».¹³³

Yxart precisa, més que Sardà però en la mateixa direcció, que els Jocs tenen sentit en els dos primers períodes: de 1859 a 1865-1868 i de 1868 a 1877. A partir d'aquí, constata que els Jocs ja han complert la finalitat que s'havien proposat i que «la literatura presente [...] siendo hija de los Juegos Florales, no necesita ya de ellos, y continua siguiendo su camino fuera de ellos». I afegeix, «ninguno de los fines de los Juegos Florales importa ya, por cumplido. Y a ninguno de los fines de la literatura contemporánea pueden coadyuvar, por externos e incompatibles con la institución».¹³⁴ El Jocs han perdut, doncs, el protagonisme com a promotors de l'ús literari de la llengua, com a solemnitat pública i literària, i els grups dissidents, integristes o federals, han creat els seus Jocs particulars. D'altra banda, cap dels grans poetes que es van donar a conèixer en els Jocs sota la vella divisa, tenen ara cap interès a continuar fent la mena de poemes que solien, llaurant els vells solcs dels temes de la pàtria, sinó que s'han decantat cap a formes poètiques més d'acord amb les seves inclinacions i el seu caràcter. I pel que fa als poetes nous, com ara Maragall, creu que es troben explícitament molt allunyats de la festa. Yxart, el 1891, coincideix amb l'afirmació de Ramon D. Perés en el pròleg de *Cantos modernos*, de 1889:

La poesía que priva es, en realidad, la verdaderamente lírica y psicológica [...]: en una palabra, la opuesta a los sentimientos colectivos y generales. Y esta es precisamente, la incompatible con una institución que, siendo un certamen público y patriótico, ha de atender antes que todo a los sentimientos de la colectividad. Esta poesía prefiere dirigirse al lector por medio del libro y la lectura mental.¹³⁵

133. *Ibid.*, p. 282.

134. *Ibid.*

135. *Ibid.*, p. 286.

La decadència, que és evident, no rau en la poesia catalana, que ja no necessita el suport dels Jocs, sinó en el fet que aquests, obligats a mantenir el seu lema com a eix temàtic dels premis ordinaris, només poden seguir alimentant els epígons d'una poesia que prefereix un triomf convencional i rutinari al risc d'esforçar-se per aconseguir una veu individual i moderna amb una poesia que, dins el gènere que es vulgui, s'expressi amb veritat, sinceritat i espontaneïtat, tal com reclama la poesia actual.

Per això, Yxart creu que si la festa solemne dels Jocs s'ha de mantenir com a festa política del catalanisme, endavant; però que no s'hi barregin els versos. I que si ha de ser literària, que es rebutgin els poemes dolents, per més que estiguin carregats de sentit polític. D'aquesta manera s'eradicarien «esas formas híbridas que hacen de las odas discursos, y de los discursos poesías». I, sobretot, abandonar el certamen al «concurso de los más inexpertos o los más estacionarios»¹³⁶ resta força a altres creacions i estudis més seriosos que s'hi puguin presentar.

En resum: els crítics de tendència liberal i republicana de la Restauració manifesten un reconeixement dels Jocs Florals pel paper que han tingut en la recuperació de la llengua en el marc de la literatura culta; per la manera com han publicitat aquesta literatura entre la societat barcelonina i catalana, fins al punt que les elits intel·lectuals i econòmiques no s'hi han pogut sostreure; per l'aprofundiment que han permès en el sentiment catalanista fins a desembocar en un ventall divers de posicions polítiques. Tots tenen un magnífic record de la festa i de la seva esplendor, de la Llotja plena de gent interessada a ser en l'acte. Però per a Sardà, a partir de 1868, l'esperit unitari del catalanisme que havia regnat fins llavors i en el qual s'havien consensuat els Jocs, es trenca a causa de les tensions polítiques i, en definitiva, això esdevé una de les causes de la decadència dels Jocs. Roca i Roca també acusa aquesta decadència, però per raó de la seva ideologia es fa ressò d'algunes posicions d'Almirall, per a qui el domini que els sectors més conservadors exercien sobre el consistori i, en definitiva, sobre la tria de les obres premiades, era la causa del desgavell. Navarro, més partidari de l'evolució de la literatura, advoca pels gèneres en prosa i les

136. *Ibid.*

estètiques realistes com a solució per sortir dels convencionalismes romàntics. Perés, que en els anys vuitanta reconeix el caràcter decadent del certamen, en veu les causes en el decantament estètic de les composicions, tan allunyades de l'alt concepte de poesia d'un Goethe o d'un Heine com dels parnassians i simbolistes, cada cop més dominants. Yxart és qui, d'una banda, perfila la periodització de Sardà i arrodoneix i argumenta les etapes dels Jocs i, de l'altra, després de reconèixer la decadència de la institució des de mitjan anys vuitanta, n'intenta explicar les causes amb una síntesi dels arguments estètics propera a Perés sobre la poesia actual i de les relacions i tensions que, des del 1868, la política ha exercit sobre la institució, creada amb finalitats públiques i patriòtiques que ja s'han acomplert i pressionada per una poesia que cada cop és més intimista i subjectiva i que es presenta com una innovació. Per tot plegat, la crítica de la restauració contribueix, des d'unes posicions progressistes, innovadores, analítiques i eclèctiques, a certificar la pèrdua de sentit de la institució dels Jocs Florals que, tot i així, des del punt de vista històric, els crítics estudiats continuen respectant.

ELS CERTÀMENS FLORALESÇOS EN EL PROCÉS DE
CONSTRUCCIÓ DE LA CULTURA DEL CATALANISME:
ELS CASOS DE GIRONA, D'OLOT I DE L'EMPORDÀ

MARGARIDA CASACUBERTA

Universitat de Girona

La nit del 29 d'abril de 1902 es va estrenar al Teatre Romea la comèdia en un acte de Santiago Rusiñol *Els Jocs Florals de Canprosa*. Enmig d'una gran expectativa, Rusiñol aportava el seu gra de sorra a la polèmica entorn de la institució jocfloralesca i abordava de ple un dels temes més candents en els ambients culturals del tombant de segle. La indiscutible popularitat de l'autor i el fet d'utilitzar les taules escèniques per a representar una hilarant paròdia del funcionament dels nombrosos certàmens literaris que se celebraven arreu del territori català¹ havien provocat una reacció confrontada. Discussions, rèpliques i contrarèpliques van ocupar la premsa barcelonina i comarcal en uns moments en què els Jocs Florals experimentaven una nova fase d'expansió directament relacionada amb la transformació del catalanisme en una alternativa al sistema polític de la Restauració espanyola. De la mateixa manera que els nombrosos certàmens locals i de barriada creats els anys vuitanta i noranta del segle XIX havien esdevingut importants plataformes propagandístiques de la doctrina regionalista, els primers anys del segle XX van presenciar també la instrumentalització política dels Jocs per part dels sectors possibilistes dins el cata-

1. Són encara molt poques les monografies dedicades als certàmens literaris. Vegeu, això no obstant, Teresa GILABERT FERRER, *Els Jocs Florals de Lleida: 1895-1923*, tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, [1981]; Margarida CASACUBERTA i Lluís RIUS, *Els Jocs Florals d'Olot (1890-1921)*, Olot: Editora de Batet, 1988; Xavier CARMANIU MAINADÉ, *Els certàmens literaris a Girona (1872-1936)*, treball de recerca de Doctorat, Universitat de Girona-Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, 2002 (manuscrit); Gerard MALET (ed.), *Els Jocs Florals de Lleida, 1895-1923. Discursos i materials*, Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2009; i Margarida CASACUBERTA, *Els Jocs Florals de Girona (1902-1935)*, Girona: CCGedicions; Fundació Valvi, 2010.

lanisme, que el 1901 s'aglutinaven entorn de la Lliga Regionalista presidida per Enric Prat de la Riba. Qualsevol atac als Jocs Florals era, doncs, en aquell moment, interpretat instantàniament com un atac al catalanisme i, per tant, com un pecat de lesa pàtria.²

D'altra banda, durant aquests anys es fa també avinent la necessitat d'introduir algunes reformes importants en els Jocs Florals i certàmens literaris. A diferència de la posició adoptada pel primer Modernisme i, molt especialment, pels sectors més radicals dins el moviment, es tendia a defensar la modernització de la festa literària. La dissolució del Modernisme en el catalanisme³ arran de la crisi finisecular es traduïa en una mena de consens per part de modernistes i catalanistes davant dels Jocs Florals: els primers, amb Rusiñol al capdavant, reconeixien la significació emblemàtica de la institució en el procés de regeneració de la llengua i de la cultura autòctones i de renacionalització de Catalunya; els segons, més afins al catalanisme tradicionalista i conservador, amb els joves Josep Carner i Jaume Bofill i Mates guiats per Josep Torres i Bages, assimilaven els nous corrents estètics que el Modernisme havia adaptat a la cultura catalana durant l'última dècada del segle XIX i procedien a realitzar la selecció ideològica, temàtica i formal que s'acabaria convertint en el Noucentisme. Propagandisme polític i voluntat de modernització coincidien en el si dels Jocs Florals durant l'etapa de gestació de l'estratègia catalanista, sobretot abans de 1904 —moment en què es produeix una escissió significativa en el partit polític presidit per Enric Prat de la Riba per part dels intel·lectuals

2. Sobre la polèmica al voltant de l'estrena d'*Els Jocs Florals de Canprosa* de Santiago Rusiñol, vegeu Margarida CASACUBERTA, «Catalanisme i Jocs Florals en el tombant de segle: Sobre la recepció d'*Els Jocs Florals de Canprosa*, de Santiago Rusiñol», dins *Actes del Congrés Internacional d'Història «Catalunya i la Restauració (1875-1923) Manresa, 1-3 maig 1992*, Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1992, ps. 449-458, i Margarida CASACUBERTA, *Santiago Rusiñol: vida, literatura i mite*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, ps. 311-326.

3. Pel que fa a la idea de la dissolució del modernisme dins el catalanisme, vegeu Joan-Lluís MARFANY, «El Modernisme», dins Joaquim MOLAS (ed.), *Història de la Literatura Catalana. Part Moderna*, Barcelona: Ariel, 1986, ps. 75-142, sobretot ps. 105-127, i Joan-Lluís MARFANY, *La cultura del catalanisme: el nacionalisme català en els seus inicis*, Barcelona: Empúries, 1995.

dissidents que s'aplegaran a l'entorn del setmanari *El Poble Català*—i, després dels fets del *Cu-cut!*, a final de 1905, quan el catalanisme tanca files contra el govern de l'Estat espanyol amb el moviment de Solidaritat Catalana. Tirar contra els Jocs Florals en aquests moments garantia a Rusiñol una reacció pràcticament unànime contra la comèdia i contra el seu autor per part del catalanisme, sobretot si tenim en compte que el diumenge de la mateixa setmana que es va estrenar *Els Jocs Florals de Canprosa* els Jocs Florals de Barcelona van ser suspesos per ordre militar davant dels aldarulls entre catalanistes i força pública que va provocar l'aparició d'una senyera.⁴

Així, el també jove Josep Pous i Pagès, tot i reconèixer des de les pàgines de *Catalunya Artística* (1900-1905) fins a quin punt la paròdia s'acostava a la realitat, retreia a Santiago Rusiñol «la forma en que ha donat al públich la seva crítica» ja que «es desgraciada y sobre tot immoral», a més de ser producte d'una inconsciència absoluta. La ridiculització de determinades tradicions, igualment com la desmitificació de determinades figures i esdeveniments històrics o llegendaris, eren lícites, segons Pous, sempre que es fessin al marge del gran públic:

Cregui'm en Rusiñol: ha sigut una veritable caiguda lo haver portat aquest tema a l'escena. Això era bo per un article de revista, i estic segur que si s'hagués donat compte de la seva transcendència —no respecte als interessos d'un partit polític, més o menos respectable, sino davant dels eterns i universals de l'Art— s'hauria guardat la seva brometa per desenrotllarla entre quatre amichs amb prou criteri per a fer les distincions necessàries i no davant de tot un poble, desgraciadament prou incult...⁵

4. De fet, a partir de començament del segle xx, la festa dels Jocs Florals de Barcelona, amb el cant d'*Els Segadors* com a colofó, solia acabar amb enfrontaments amb la força pública. Vegeu les ressenyes dels Jocs Florals de Barcelona entre 1900 i 1902, data en què foren suspesos i s'hagueren de celebrar fora de l'Estat espanyol, al Canigó. És el cas d'«Els Jochs Florals d'enguany», *Joventut*, 13, 10-5-1900, ps. 197, 198, presidits per Eusebi Güell i Bacigalupi, o de «Jochs Florals d'enguany», *Joventut*, 65, 7-5-1901, ps. 318, 319, presidits per Pi i Margall.

5. Joseph PIULA [Josep Pous i Pagès], «Jocs Florals... poétichs y Jochs Florals de Canprosa (I-II)», *Catalunya Artística*, ps. 99, 100; 8 i 15-5-1902, ps. 286-287 i ps. 302, 303.

L'escàndol provocat per la comèdia de Rusiñol demostra, en primer lloc, la importància simbòlica que en aquests moments d'expansió de la cultura del catalanisme, previs als triomfs electorals que havien de portar la Lliga Regionalista a l'Ajuntament de Barcelona i a les Diputacions provincials, adquireixen els Jocs Florals i els certàmens literaris. Aquesta importància simbòlica augmentarà amb la creació i l'expansió del moviment suprapartidista de Solidaritat Catalana, minvarà de manera ostensible amb el dia a dia de la pràctica política i declinarà amb el fracàs del Noucentisme, liquidat el setembre de 1923 com a conseqüència del cop d'estat militar de Primo de Rivera —al qual la Lliga Regionalista donaria suport—; per bé que els Jocs serien represos, en el cas concret de Girona, immediatament abans de la proclamació de la República.

Estudiar un fenomen com els Jocs Florals i certàmens literaris que proliferen entre els anys vuitanta del segle XIX i el primer terç del segle XX implica, tal com assenyala Jordi Castellanos,⁶ abordar l'estudi de la literatura catalana en clau ideològica i en termes socioculturals:

Estudiar un fenomen com els Jocs Florals en la Catalunya del segle XIX vol dir enfrontar-se a la funció que les classes dirigents de l'època assignaven a la literatura catalana. Perquè a Catalunya i només per a la literatura catalana, entre l'escriptor i el públic, no s'interposa un editor que aspira a fer negoci o una revista que aspira a multiplicar les vendes, com passa a la resta de les literatures que són sotmeses, amb l'ascensió de la burgesia, a les lleis del mercat; el que s'interposa és una institució, l'única plataforma de mercat literari d'una certa entitat que és reconeguda i assumida per les capes dirigents. De no haver estat així, la restauració de la Gaia Festa per quatre erudits i algun poeta nostàlgic hauria acabat en el no-res. Però la burgesia catalana —barcelonina, en concret— va anar-se apropiant de la festa i va anar-la vestint amb tot un cerimonial simbòlic, amb reines i dames, poetes, alcaldes i governadors civils. Els escrits en «ratlles curtes» n'eren el centre i el motiu,

6. Jordi CASTELLANOS, «Pròleg» dins Margarida CASACUBERTA i Lluís RIUS, *Els Jocs Florals d'Olot (1890-1921)*, ps. 11-13. La citació és molt llarga, però em sembla que la poca difusió que ha tingut aquest text —una de les poques reflexions de conjunt sobre el fenomen dels certàmens literaris a Catalunya— en justifica l'extensió.

però hi tenien, al capdavant, un paper força humil, encara que en algun cas assolissin de crear, amb veu ronca i contundències retòriques, situacions de catarsi col·lectiva i els autors sentissin momentàniament l'afalac social.

En realitat, la institució jocfloralesca actuava com un mecanisme de coacció perquè, amb la proximitat entre l'escriptor i el públic i la substitució dels circuits comercials per aquesta mena de ritual d'honor, se sotmetia subreptíciament el producte a un mercat ideològic que es trobava, al seu torn, al servei d'un mercat econòmic dins el qual la lletra impresa, quan no era de canvi, no hi jugava cap paper. L'escriptor, dins d'aquest cerimonial oficial, veia atenallada la seva llibertat de creador. No només perquè li imposava temes i tractaments i el sotmetia a un alt tribunal. També —sobretot, diria— perquè li treia la llibertat d'acció, l'autonomia, no per relativa menys real, de l'escriptor professional. Amb les seves «flors», els seus «mestratges» i les seves exaltacions, els Jocs Florals van ser, durant el segle XIX, la garantia de la no professionalitat de l'escriptor i, doncs, de la seva manca d'independència ideològica. Això ens explica, en bona part, els resultats literaris dels Jocs, com a mínim en els primers anys: una literatura innocent i anodina de romanços històrics i poemes nostàlgics que escrivien senyors molt seriosos, advocats, professors universitaris o terratinents: no era la lletra per ella mateixa la que importava, sinó el marc al qual donaven sentit.

I continua:

Per a la burgesia, inicialment, la catalanitat quedava reservada al primer diumenge de maig: en la festa dels Jocs Florals donava expansió als seus sentiments patriòtics. Era l'única literatura catalana que li interessava: ignorava o menystenia la popular i no podia ni imaginar-se una cultura catalana moderna i avançada, capaç de realitzar una funció social plena, canalitzant idees i empenyent el progrés econòmic i social. Lentament, però, els fracassos reiterats en la conquesta de l'Estat i la necessitat d'integrar la societat catalana, els portarà a potenciar aquest sector cultural fins aleshores més aviat superflu. I és ací on entra la progressiva expansió dels Jocs Florals arreu de Catalunya, vehiculant una activitat literària amb una forta càrrega política. Acabaran, però, perdent tota funcionalitat literària, sobretot a partir del moment que es pretengui crear una cultura moderna i, doncs, un mercat real per al

llibre i la lletra impresa. S'entén, així, que els modernistes els ataquin frontalment, encara que no assoleixen de suprimir-los: calia prèviament acabar amb la dualitat, amb la diglòssia heretada i crear de cap i de nou la infraestructura cultural. De fet, però, en el tombant de segle deixen de ser la plataforma literària de períodes anteriors: les obres literàries que donen la imatge de la literatura catalana del segle xx no tenen res a veure amb els Jocs Florals, mentre que la literatura que aquests vehiculen ha deixat ja de ser literàriament representativa. [...] Fet i fet, podríem llegir pràcticament tota la literatura flouresca en clau ideològica. [...] Al marge, però, d'aquest fet, el que m'interessa de remarcar és la impossibilitat d'aquests textos de defugir la mediatització política i social, que comença en el mateix moment de la concepció i acaba en el de la recepció. [...] En el cas que ens ocupa, les condicions vénen donades per tot aquest conjunt d'elements que conformen els Jocs, des del cartell anunciador a la festa i a la publicació posterior. L'autor, ja en el moment de concebre l'obra no pot prescindir-ne, com tampoc el públic, que la rep dins un marc concret. La mediatització, doncs, hi és inevitablement present. Fins al punt que no s'hi admet discordança.

Estudiar aquesta «mediatització» és una tasca àrdua que obliga a l'investigador a endinsar-se en l'àmbit de la història local i en els seus mètodes d'anàlisi històrica de la realitat sense caure en el localisme, amb la finalitat d'entendre la complexitat del funcionament de la cultura del catalanisme en el llarg tombant dels segles xix al xx que ens ocupa. Una mostra d'aquesta complexitat la trobem en l'exercici que proposo que sigui aquesta conferència: una anàlisi paral·lela de tres certàmens literaris no barcelonins i molt diferents entre ells, tant pel que fa a la ideologia i a l'ambició com als resultats, en un moment concret del seu desenvolupament. Els certàmens seleccionats són el Certamen Literari d'Olot (1890-1921), els Jocs Florals de Girona (1902/1903-1935) i les Festes de la Bellesa de l'Empordà (1905-1906).⁷

7. No m'he atrevit encara a escriure els Jocs Florals de l'Empordà (1882-1922), perquè la idea que l'opció empordanesa en relació amb els Jocs Florals és, a part de molt més rutpurista que la dels altres certàmens, indestruable del procés de construcció del «mite de l'Empordà» és només, fins ara, una hipòtesi de treball. De tota manera, profito aquesta nota per situar les Festes de la Bellesa de Palafrugell (1905) i de Figue-

El Certamen olotí prové del regionalisme tradicionalista i evoluciona al ritme de la modernització de la societat olotina; els Jocs Florals de Girona arrenquen de l'enderrocament de la provinciana Associació Literaria i el seu certamen bilingüe (1877-1902) i els certàmens empordanesos són discontinus cronològicament, geogràficament dispersos i ideològicament progressistes (circa 1882-1922). El moment que he seleccionat és una data representativa del procés històric i cultural que estem analitzant: el 1906 i el moviment de Solidaritat Catalana.

FIGUERES, MAIG DE 1906: DEL FEDERALISME AL CATALANISME

Aquell Pous i Pagès que esmentàvem suara a propòsit d'*Els Jocs Florals de Canprosa* és el mateix que, entre els mesos de gener i d'abril de 1905 publica a *El Poble Català* una sèrie d'articles amb el títol genèric d'«El mal y el remey» on reivindica la professionalització de l'escriptor en català,⁸ i que, l'estiu del mateix 1905, obté el premi de

---

res (1906), totes dues presidides per Joan Maragall —un dels principals verbalitzadors del mite— en un *continuum* històric de certàmens floralescos celebrats a diferents poblacions de l'Empordà que arrenca a Figueres (1882-1883); continua a Sant Feliu de Guíxols (1884-1886/1888) i a la Bisbal d'Empordà, amb un Certamen Literari (1885-1890) que es converteix en els Jocs Florals de la Bisbal organitzats per l'Associació Regionalista L'Escut Emporità (1901-1910, aproximadament); continuen uns Jocs Florals del Sant Feliu de Guíxols (1910), uns Jocs Florals de la vila de l'Escala (1914); i comencen els Jocs Florals de l'Empordà «organitzats per l'Ateneu Empordanès baix el patrocini del Magnífic Ajuntament de la ciutat de Figueres» i celebrats a Figueres el primer any (1917), a la Bisbal el segon (1918), a Torroella de Montgrí el tercer (1920) i a Castelló d'Empúries el quart (1922), a més d'uns Jocs Florals de l'Escala celebrats el 1921. Sobre els certàmens literaris de la Bisbal, vegeu Xavier CORTADELLAS, «El segle XIX a la Bisbal» i «El segle XX a la Bisbal», dins Narcís-Jordi ARAGÓ i Mariàngela VILALLONGA (ed.), *Atles literari de les terres de Girona. Segles XIX i XX*, 2 volums, Girona: Diputació de Girona, 2003, vol. I, ps. 246-261. Sobre els certàmens literaris de Sant Feliu de Guíxols, vegeu Susanna COLL, «EL certamen literari de Sant Feliu de Guíxols», *Revista de Girona*, 189, juliol-agost 1998, ps. 45-49. Sobre la construcció literària del «mite de l'Empordà», vegeu Jaume GUILLAMET, *L'Empordà dels escriptors*, Barcelona: L'Avenç, 2009.

8. Vegeu J. POUS Y PAGÈS, «El mal y el remei (I-VIII)», *El Poble Català*, 11-22, 21-1-1905 / 2-4-1905. La sèrie arrenca explícitament com a resposta a l'article del re-

prosa a la Festa de la Bellesa de Palafrugell amb la novel·la breu titulada *L'home bo*.⁹ La convocatòria d'aquest certamen, amb quatre substanciosos premis en metàl·lic destinats a la «mellor composició en vers»; al «mellor treball literari en prosa», sense especificació de tema; a la «mellor sardana llarga per a cobla» i al «mellor aplec de cançons originals istil género popular, pera una veu sola amb acompanyament de piano»,¹⁰ sembla un experiment directament inspirat per les propostes modernitzadores dels sectors intel·lectuals vinculats al catalanisme d'esquerres i aplegats entorn dels setmanaris *El Poble Català* (1904-1906) i *Juventut* (1900-1906).

Feia ja uns quants anys que des d'aquestes publicacions s'advertia, seguint els passos dels modernistes de *L'Avenç* (1889-1893), sobre la necessitat imperiosa de modernitzar la festa. Així, el desembre de

---

dactor de *Juventut* Emili TINTORER, «Per l'art de la pàtria», *El Poble Català*, 8, 31-12-1904, p. 2.

9. El premi de prosa, igualment com el de poesia, estava dotat amb cinc-centes pessetes. Vegeu-ne la breu però, al mateix temps, favorable crítica que en fa Joan Maragall, president del jurat que va premiar la novel·la de Pous i Pagès el mateix any que s'hi presentava *Josafat* de Prudenci Bertrana, en el pròleg a la traducció castellana que A. de Quintana va fer d'una altra de les novel·les de Pous i Pagès, *Por la vida*. El que interessa a Maragall de la literatura de Pous i Pagès queda sintetitzat en aquestes paraules: «Pero al naturalismo ampurdanés aporta Pous un elemento extra-artístico que no es de extrañar en un hombre, como él, de una sola pieza, según hemos dicho. Y esto que aporta Pous a su novela es la tesis, son sus ideas y sus sentimientos sociales, su afán de libertad y justicia, manifestados especialmente en sus novelas *Per la vida* y *Revolta*; y de modo supremo ya, en aquel *Home bo*, todavía no publicado en libro, obra de un tolstoísmo perfectamente asimilado y resuelto en un ambiente pirenaico, bien catalán, y en el que la prosa de Pous ha llegado a su mayor grado de fuerte sobriedad, de pureza, de poesía.» Joan MARAGALL, «*Per la vida*, de J. Pous y Pagès», dins Joan MARAGALL, *Obres Completes de Joan Maragall*, vol. XVIII, Barcelona: Edició dels Fills de Joan Maragall; Sala Parés Llibreria, 1934, ps. 204-208.

10. «Convocatòria-Cartell: Als poetes, artistes i músics catalans», dins *Festa de la Bellesa organizada per la Secció de Belles Arts del Centre Català de Palafrugell, Palafrugell 1905*, Palafrugell: Estampa den Joanola i Ribas, 1906. Formen els Jurats qualificadors, per a la literatura, Joan Maragall, Jaume Massó i Torrents i Joan Vergés i Barris; per a la música, Felip Pedrell, Lluís Millet i Marian Vinyas. Les composicions rebudes són 80 originals literaris i 49 composicions musicals. Vegeu Joan LINARES I DELHOM, «Composicions rebudes en secretaria», ps. 15-19.

1900, Lluís Via arremet amb força contra l'anomenat estil «floralesc», contra la figura del mestre en gai saber i, en general, contra l'anquilosament d'una institució, d'altra banda, «molt respectable» per «l'obra actual de rehabilitació de la nostra llengua, que a ella en primer lloc se deu.»¹¹ Tot i que, en aquests moments, tothom semblava acceptar la significació altament política dels Jocs Florals de Barcelona i d'alguns certàmens literaris creats a la seva imatge i semblança,¹² es fa difícil acceptar la renúncia a la qualitat i a la modernitat literàries de les obres premiades per la institució floralesca. Jeroni Zanné, amb motiu de la publicació del llibre dels Jocs Florals de Barcelona de 1901,¹³ ho recorda novament:

Prescindint de la importància política que dins del Catalanisme tenen els Jocs Florals, hi ha que confessar que els seus resultats a favor de la cultura de Catalunya no són avui tan beneficiosos com nosaltres desitjaríem que fossin. Els Jocs Florals contribueixen, sens dubte, a la formació de bons literats: però els bons literats són els que després deuen donar vida als Jocs Florals. I els bons literats, en sa major part, cada dia s'allunyen més del torneig poètic.

I hi insisteix el 1903,¹⁴ poc abans que Lluís Via escrigui un article d'elogi a l'«energia» demostrada pels membres del jurat del Certamen Literari d'Olot de 1903¹⁵ en deixar deserts tots els premis per la manca de qualitat de les obres presentades. «Ara va bé», escriu, encara que no sense matisar la conveniència d'una decisió tan dràstica, cosa

11. Lluís VIA, «Parlem dels Jochs Florals», *Juventut*, 44, 13-12-1900, ps. 689-691.

12. Vegeu, en aquest sentit, Francisco PI Y MARAGALL, «Discurs del president del Consistori dels Jocs Florals», *Juventut*, 65, 7-5-1901, ps. 320-322: «No havia vist mai els Jocs Florals de Barcelona. Els he vist avui per primera vegada, i confesso que m'han sorprès. Me'ls figurava només com una festa literària, com un record d'aquells de Provença. Avui he descobert lo que són. No són els Jocs Florals una festa purament literària: són, a més, una festa eminentment política.»

13. G. ZANNÉ, «Bibliografia.- Jochs Florals.- 1901.- any 43 de sa restauració», *Juventut*, 75, 18-12-1901, ps. 489, 490.

14. G. ZANNÉ, «Notas bibliogràficas: *Jochs Florals.- 1903.- Any 45 de sa restauració*», 180, 23-12-1903, ps. 490, 491.

15. Lluís VIA, «Cal donar l'exemple», 187, 10-9-1903, ps. 593-595.

que demostra el constant voler i doler dels detractors dels Jocs en un moment en què la xarxa de certàmens literaris creada entorn dels de Barcelona es converteix en una de les principals fonts d'alimentació ideològica del catalanisme polític. El 1904, el mateix Via publica una carta oberta dirigida al Cos d'Adjunts dels Jocs Florals de Barcelona perquè es plantegi la necessitat de reformar-ne els estatuts,¹⁶ i Josep Pous i Pagès proposa un nou model de certàmens en el darrer dels articles d'«El mal y el remey»:¹⁷

Jo no crec en la virtualitat dels certàmens. Encara que tinguin tota l'àmplia llibertat de tema que dóna el de què parlo anteriorment, pesa sempre sobre l'escriptor la preocupació del Jurat, de l'espai de temps limitat per a l'admissió dels treballs, totes les condicions, en fi, que la idea de concurs evoca.

Lo verament hermós fóra la creació d'uns quants premis anyals o bianyals per a concedir-los al millor llibre català de vers o de prosa publicat durant aquell temps. Això deixaria l'escriptor en completa llibertat per a produir la seva obra, i no serien possibles aquelles errades del jurat que moltes vegades ocasiona la lletra manuscrita.

16. Lluís VIA, «Quelcom sobre els Jocs Florals. A l'honorable Cos d'Adjunts», *Joventut*, 221, 5-5-1904, p. 281. No va ser fins el 1905, després del fracàs que va suposar un Consistori format per representants dels sectors més tradicionals de la institució jocfloralisca i de la joventut més crítica, que es va iniciar el dificultós procés de reforma dels estatuts dels Jocs Florals de Barcelona. Pel que fa al perquè i a les dimensions del fracàs, vegeu l'actitud iconoclasta defensada per Arnau MARTÍNEZ I SERIÑÁ, «Per què havem dimitit», *El Poble Català*, 24, 22-4-1905, p. 2, i, sobretot, per Manel de MONTOLIU, «Salt endarrera», *El Poble Català*, 26, 6-5-1905, p. 2. Aquesta posició no va acabar de convèncer els redactors de *Joventut*, força més contemporitzadors. Vegeu, en aquest sentit, la reacció de R. MIQUEL Y PLANAS, «Lo dels Jochs Florals», *Joventut*, 274, 11-5-1905, ps. 297-299, «Els Jochs Florals d'enguany», *Joventut*, 274, 11-5-1905, ps. 302, 303, i Lluís VIA, «Altre cop els Jochs Florals», *Joventut*, 298, 26-10-1905, ps. 681-683. Els nous estatuts dels Jocs Florals de Barcelona no van ser publicats fins al 1908, dos anys després dels de Girona. Vegeu *Estatuts del Consistori dels Jocs Florals de Barcelona*, Barcelona: Estampa La Renaixensa, 1908. Pel que fa als de Girona, vegeu *Estatuts del Consistori dels Jochs Florals de Girona*, Girona: Tipografia d'En Masó, 1906.

17. J. POUS I PAGÈS, «El mal y el remei. VIII: Resum y conclusions», *El Poble Català*, 22, 8-4-1905, ps. 1, 2.

Crec que si la creació d'aquests premis no és un fet, cal donar-ne la culpa que ningú s'ha cuidat de fer-ne veure l'acció benfactors als capitalistes catalans. Perquè digueu: què els seria a molts d'ells destinar mil pessetes cada dos o tres anys a la fundació d'aquesta obra meritòria? I què més poden desitjar en la llur riquesa que lligar el seu nom per sempre més a un llibre que pot assolir la immortalitat?

Com a egoisme natural, doncs, fins deixant de banda l'amor que puguin tenir a la terra on han fet la llur fortuna, ells tenen la paraula.

El certamen «de què parlo anteriorment» és, no cal dir-ho, la Festa de la Bellesa de Palafrugell, convocada per la Secció de Belles Arts del Centre Catalanista de la vila, la «convocatòria-cartell» de la qual s'havia publicat poc abans de l'article de Pous.¹⁸ L'experiment empordanès consistia, en primer lloc, a «agermanar la poesia i la música en una festa única»;¹⁹ i, en segon lloc, a canviar els inútils «objectes artístics» per substanciosos premis en metàl·lic que recompensessin «al guanyador el treball esmerçat en l'obra»²⁰ i a eliminar, amb «les tres flors simbòliques», l'obligació dels poetes a cenyir-se a una temàtica concreta. En aquest sentit, afirma Manuel de Montoliu,²¹ «cal endreçar una encoratjadora felicitació al “Centre Català” de Palafrugell, organitzador del concurs literari musical d'aquesta vila, per la valenta iniciativa que ha demostrat, realitzant una sèrie de reformes radicals en la forma i en el fons d'aquestes justes poètiques tradicionals en la nostra civilització. Han demostrat ésser esperits enemics de la rutina i animats de la sagrada i rara mania de la reforma, a la qual se deuen en els avenços en totes les formes de la humana activitat. Ells han tingut

18. Vegeu-la publicada a «Festa de la Bellesa organitzada per la Secció de Belles Arts del Centre Català de Palafrugell. Cartell del concurs», *Lo Geronès*, 515, 11-3-1905, p. 1, o, entre moltes altres, a les «Noves», *Joventut*, 266, 16-3-1905, p. 183.

19. Vegeu «Noves.- Festa de la Bellesa», *El Poble Català*, 36, 15-7-1905, p. 4.

20. J. Pous i Pagès, «El mal y el remei. VIII: Resum y conclusions», p. 2: «Això és lo que han ja fet els organitzadors de la Festa de la Bellesa, quan cartell se publicà no fa gaire en aquestes planes. Jo els felicito calorosament per la llur iniciativa. És el primer pas veres la solució de l'actual conflicte, i em felicito doblement que siguin empordanesos els que l'han donat.»

21. M. de Montoliu, «Sobre el concurs de Palafrugell», *El Poble Català*, 23, 15-4-1905, p. 1.

la vista prou clara i l'esperit prou sincer per a vèncer i reconèixer públicament la malaltia que corseca aquest arbre centenari dels Jocs Florals, abandonat ja fa molts anys als seus mals de vellúria mercè a un malentès respecte a la tradició. Aquesta cega idolatria al passat ha privat l'aclimatació dels Jocs a les noves circumstàncies de son segon naixement i a l'adaptació de sa revellida soca al terror de la civilització moderna, que no ha pogut fer assimilar dins ses entranyes la frescor i la vitalitat de la nova saba. Aquest treball d'adaptació a l'esperit de l'època és el que han començat generosament aquests valents organitzadors. Dins d'un cercle modest com suposa la celebració d'un concurs a una vila de segon o tercer ordre, la reforma ha sigut radical i plena de bon sentit.»

Una reforma d'aquesta categoria només es podia assajar, com diu Montoliu, en «una vila de segon o tercer ordre», però també és veritat que només podia tenir una projecció real si hi participaven personalitats de la talla de Joan Maragall, Jaume Massó i Torrents —membres, juntament amb Joan Vergés i Barris, del jurat literari— o Felip Pedrell, president del jurat musical. Tots ells, en connivència amb una joventut que identifica plenament modernisme i catalanisme, es proposen dignificar el paper de l'art en la societat moderna a través de la professionalització de l'artista, al mateix temps que col·laboren en la construcció simbòlica de la nació catalana d'acord amb el projecte «Catalunya endins» d'Enric Prat de la Riba. No es pot entendre de cap altra manera la conjunció de música i literatura en una festa en què la Bellesa, al marge de constrenyiments temàtics, toca amb els dits alats un paisatge molt concret —el de l'Empordà— i la dansa destinada a convertir-se en un dels símbols de la catalanitat. Com diu Maragall al final del seu discurs, una veritable «oració» a la Bellesa:

Doncs una festa de bellesa hauria d'ésser la representació d'un d'aquests instants. Per a fer-la nosaltres, aquí tenim l'Empordà, que per a mi és la flor de Catalunya, perquè tot el que fa Catalunya, i hi ha en ella, des de la neu dels Pirineus fins al baix horitzó marí, també fa l'Empordà i en ell es troba. Doncs triaria un lloc que fos així mateix la flor de l'Empordà —com aquell qui diu la flor de la flor— i triaria el més bon temps de l'any; i a les envistes de les altes blancors de la gran

serra i de la blavor del mar sota l'altra balvor del cel, i en un prat ben verd i de bona ombra, faria comparèixer les noies empordaneses més boniques, que serien com la flor de la boniquesa catalana, i que dansessin! Agafades de mans amb els fadrins més forts i destres, coronats de vermellor, que dansessin la gran dansa, la sardana: i l'amor ja hi fóra. I uns bons cants! Que tants com són de mena cantadors en tota la nostra terra hi acudissin a cantar cançons belles, perquè tothom pogués conèixer quins les canten millor, i cançons noves per a donar la palma a la més ben trobada. I el mateix els poetes, a veure quin més forta donaria la santa extremitud de la paraula; i també els qui fan viure la pedra en forma humana; i els qui barrejant només colors ja en tenen prou per a crear la imatge expressiva de l'ànima de les coses: tots aquí en un bell redós, que el guarnissin favorable a l'ensomni de les coses imaginades. I tot voltant, nins que juguessin a mil jocs de córrer i riure; i vells en els pedrissos al sol i a l'ombra, que duguessin aparellades rondalles i belles sentències. I fires de totes les coses del pla i de la muntanya que comprades o venudes fan la vida més bella. Oh! quin brogit i quin vaibé i quines rialles, i quin lligar-se els ulls i els cors, i quin alçar-se glòries noves i coronar de fulles fresques els fronts que es comencen a acotar marcits i les blanques cabelleres. Oh! les grans festes anyals de la bellesa catalana!

Mes això no es fa pas de cop i volta, i heus aquí que ara nosaltres comencem. En un gra de poesia en una bella passada, hi ha la llavor de tota la bellesa del món. I així com us he dit que de Natura contemplada en estat de gràcia en naixia l'amor i tota llei de boniquesa, també ara us dic que una paraula inspirada, una harmonia profunda, us pot donar, amb delícia d'estranya i concentrada fortaleza, la visió de totes les neus de les muntanyes, de les verdors renaixents, de la verdor a l'ombra, i de l'aimada que hi dansa somrient-vos. Només cal la gràcia.

És en aquests termes, segurament, que Joan Maragall entenia a començament de segle la seva col·laboració amb el projecte polític de Prat. I ho feia a través d'una activitat frenètica que coincidia amb un moment de màxima plenitud personal i intel·lectual. L'any 1905, a part de presidir la Festa de la Bellesa de Palafrugell, Maragall presideix els Jocs Florals de Girona i accepta el paper de mentor de la burgesia catalana novament des de les pàgines del *Brusi*,²² sense aban-

22. Vegeu Enrich de FUENTES, «Miracle», *Juventut*, 284, 20-7-1905, p. 459.

donar les seves col·laboracions a *La Veu de Catalunya*, a *El Poble Català* o a *Joventut* ni, és clar, la seva creació poètica. Tal com escriu en una carta al seu amic Josep Pijoan, té por que no es converteixi en una «gran *patum*».²³ De fet, ja ho era quan, l'estiu de 1905, el mateix Pijoan li demana de part de Prat de la Riba de col·locar el seu nom a les llistes electorals de la Lliga Regionalista al parlament de Madrid, proposta que, després de penar-s'ho molt, Maragall declina.²⁴ En qualsevol cas, la seva autoritat reconeguda legitima el projecte empor·danès i sanciona un dels veredictes més polèmics de la història dels premis literaris a Catalunya: la distinció, per damunt de *Josafat* de Prudenci Bertrana, de *L'home bo* de Josep Pous i Pagès. No podem aprofundir en els termes de la polèmica,²⁵ però sí que hem de recordar que ningú no va passar per alt ni la superioritat literària de l'obra finalista en relació amb la guanyadora, ni els motius reals que expliquen el veredict final. Joan Vergés i Barris els explicita clarament en la memòria del secretari del jurat literari²⁶ i són indestriables de la força que, malgrat la modernitat de l'experiment palafrugellenc, continua tenint l'extraliterària moral, com ho demostra el fet que el jurat esculli distingir, en comptes del «drama punyent que batega en l'interior d'aquell home, les violentes convulsions de son esperit turmentat, que es transparenten en ses accions i en ses paraules, ens suggestionen tan fortament que ens produeixen la noble fruïció de l'art», una obra que «vos omple el cor d'emoció, que vos asserena l'esperit, que vos acarona el cervell d'una aura refrescant i purificadora, que us inunda tot l'ésser d'un plaer inefable».

23. Vegeu «Carta de Joan Maragall a Josep Pijoan (ca. maig de 1903)», dins Joan MARAGALL, *Obres Completes*, volum XXIII, Edició dels fills de Joan Maragall; Sala Parés Llibreria, 1936, ps. 16-19.

24. Vegeu «Carta de Joan Maragall a Enric Prat de la Riba (Olot, 27-8-1905)», dins Joan MARAGALL, *Obres Completes*, volum XXIV, Edició dels fills de Joan Maragall; Sala Parés Llibreria, 1936, ps. 111-113.

25. Sobre la polèmica generada arran del premi de Palafrugell, vegeu l'estudi de Glòria GRANELL, *Prudenci Bertrana: els primers passos de l'artista*, Girona: Ajuntament de Girona, 2003.

26. Vegeu «Memòria del Secretari del Jurat literari, En Joan Vergés i Barris», ps. 37-46.

Si, per tant, la professionalització de l'escriptor és l'objectiu que hi ha al darrere de tots els intents de modernització dels Jocs Florals a començament del segle xx, no podem sinó constatar el fracàs del valent assaig empordanès. Però tampoc no hem d'oblidar que, en realitat, molt per damunt d'aquest objectiu eminentment literari, hi ha el polític, i que aquest sembla haver-se assolit plenament, ja que al darrere de la Festa de la Bellesa s'hi percep la intenció d'integrar l'Empordà, comarca tradicionalment vinculada al republicanisme i al federalisme,²⁷ en el gran projecte del catalanisme polític, i la Festa de la Bellesa de Palafrugell en representa, si no el punt d'arrencada, sí l'inici de la construcció simbòlica de la identificació entre les essències de l'Empordà i l'«ànima» de la Catalunya que busca la seva llibertat mitjançant la pràctica política. Per això, ningú —excepte Prudenci Bertrana— no es lamenta del fracàs que suposa, en sentit estricte, la festa de Palafrugell. En el fons, el que tothom destaca és la continuïtat que un dels principals organitzadors, Joan Linares Delhom,²⁸ s'afanya a recordar des de les pàgines de la revista *Empòrium* (1905-1906) immediatament després de la celebració de la Festa de la Bellesa:

El nostre plan, dit en poques paraules, és aquest:

Fundar una associació empordanesa quin principal fi siga a celebració anyal d'una Festa, amb el corresponent Concurs, com la que enguany hem fet a Palafrugell,

Premis en metàl·lic,

Temes lliures,

Concursos mixtes de Literatura i Música,

Celebració de la Festa cada any en diferent població de l'Empordà (Alt i Baix).

Per bé que la finalitat explícita de la nova associació ha de ser posar ben

27. Vegeu, per exemple, Emili TINTORER, «El catalanisme a l'Empordà», *Juventut*, 140, 16-10-1902, ps. 665-667, i, del mateix autor, «El catalanisme a Sant Feliu de Guíxols», 148, 11-12-1902, ps. 804-806.

28. Vegeu Joan LINARES DELHOM, «Un projecte», *Empòrium*, 2, 15-8-1905, ps. 21, 22. Ja se n'han fet ressò Emili TINTORER, «Carta de fora», *Juventut*, 286, 27-7-1905, ps. 473-475 i «Noves.- Festa de la Bellesa», *El Poble Català*, 36, 15-7-1905, p. 4.

alt «el nom de l'Empordà» i «ajudar al desvetllament artístic de la nostra terra»,²⁹ s'entén que aquest desvetllament artístic ha de ser convenièment dirigit a construir la imatge literària i musical de l'Empordà catalanista. És ben significatiu, en aquest sentit, que la segona de les poblacions empordaneses on se celebri la Festa de la Bellesa sigui Figueres i que Joan Maragall hi repeteixi presidència.

La Festa de la Bellesa de Figueres, subtitulada «Concurs Artístic Català organitzat per la subcomissió de festeigs de les Fires de Santa Creu de Figueres»³⁰ amb un cartell sensiblement distint al de l'any anterior i un jurat format per Ignasi Iglésies i Josep Pous i Pagès, pel que fa a la part literària, i per Lluís Millet, Francesc Alió i D. Mas i Serracant, pel que fa a la musical, presenta algunes diferències substancials en relació amb la de Palafrugell. A més de la reducció substancial de l'import dels premis —les cinc-cents pessetes dels premis de poesia i de prosa es converteixen en dues centes-cinquanta— tornen a aparèixer els inevitables objectes d'art —flor natural inclosa— i l'especificació de temes.³¹ Amb una participació considerable, sobretot en la secció literària —s'hi van presentar cent vuitanta-vuit composicions literàries i catorze de musicals—, la Festa de la Bellesa de Figueres obté ben poc ressò artístic³² i, en canvi, una gran transcen-

29. Joan LINARES DELHOM, «Un projecte», p. 22.

30. Vegeu-lo publicat a *Festa de la Bellesa. Concurs artístic Català organitzat per la sub-comissió de festeigs de les fires de Santa Creu de Figueres, Figueres, maig de 1906*, Palafrugell, Estampa den Joanola i Ribas, 1907, ps. 7-9. La comissió organitzadora de la Festa de la Bellesa de Figueres és formada per Josep Puig Pujades, Joaquim Cusí, Lluís Massot, Felip Llonc, Francisco Sala i Joan Antic.

31. És el cas del quart i del cinquè premis del cartell, «un cuadro d'un pintor català, al millor sonet sobre tema lliure» i «un objecte d'art en bronze, a la millor poesia dedicada al fundador de les societats corals de Catalunya en J. Anselm Clavé».

32. El veredicté és el que segueix: el premi «de vers» l'obtingué el poema «El primer fill» de Josep Palahí, i el «de prosa junt amb l'accésit se partiren en dos premis iguals i d'igual categoria entre les composicions *Anyorança* quin autor resultà ésser en Francisco Presas i *Margarideta* d'en Prudenci Bertrana.» Gabriel Alomar va obtenir el premi al sonet amb «La visió de Getsemani». Vegeu «Memoria del secretari del Jurat literari, En J. Pous i Pagès», *Festa de la Bellesa. Concurs Artístic Català organitzat per la sub-comissió de festeigs de les fires de Santa Creu de Figueres, maig de 1906*, Palafrugell, Estampa den Joanola i Ribas, 1907, ps. 43-50. És in-

dència simbòlica, en la mesura en què Joan Maragall converteix el discurs presidencial en un elogi de l'Empordà per la llibertat que caracteritza el tarannà dels seus habitants i en un elogi de la sardana com a dansa «federal»:

Salut, noble Empordà, cel ventejat, terra neta, mare de gent valenta i franca, hostal del treball i sa alegria, pubilla del Pirineu i el mar, capçal de la pàtria, mirall de Catalunya. [...] Terra de llibertat és lo que jo en diria de l'Empordà per a fer-ne tot l'elogi en una sola paraula; perquè en aquesta paraula, llibertat, s'hi troben totes aquelles virtuts vostres i sols amb elles és digne un poble d'ésser lliure. Com se sol dir de tots els catalans, pot dir-se per excel·lència de vosaltres que cada u té un rei al cos. Digueu: —Sí que l'hi tenim, però de tal manera que cada u respecta el rei que hi ha al cos del germà amb la condició que tots respectin el que hi ha en el nostre.— I en aquesta mútua reconeixença s'hi troba la veritable llibertat, i no n'hi ha pas d'altra que mereixi ben bé aquest nom.

Així la vostra sardana s'ha fet la dansa catalana, perquè és una dansa de reis: tothom hi va a una, però cadascú hi entra i en surt quan vol; i mentre és dins se subjecta a la llei de son compàs, que és com si diguéssim el ritme de la vida social, la llei igual per a tots i, no obstant, a mida de cada u; que el vell la dansa com a vell, el jove com a jove, la dona com a dona, el nin com a nin, sense que per xò l'un embarrassi l'altre, ni ningú perdi el majestuós acompassament del tot; i quan no el vol seguir més, marxa a son arbitri, deixant a llur plaer els que vullen seguir-lo; mentre hi és, se lliga a tots per les mans; mes les mans són franques de pendre i de deixar. Voleu entrar-hi? La rodona s'obre i dues mans vos prenen. Voleu sortir-ne? Aquelles mans mateixes vos solten lliure, i la rodona tornant-se a tancar segueix impertorbable la seva rítmica llei. Feu lo que vullau, mai hi feu nosa perquè mai hi feu falta; i a mercès d'aquesta santa llibertat, la rodona s'eixampla o s'estreny, és xica o és grossa, és de tres o de tres-cents, però tant sarda-

---

teressant destacar que el poema guanyador és el mateix que l'any anterior, a Palafrugell, Joan Vergés i Barris havia destacat en la memòria del secretari juntament amb un altre, «Morblond i Sorbeila», de Joan Llongueras, que va obtenir, al cap de poques setmanes, la Flor natural dels Jocs Florals de l'Escut Emporità de la Bisbal. Vegeu, a banda el discurs de Vergés suara esmentat, «Noves», *Empòrium*, 2, 15-8-1905, p. 32.

na són tres-cents com tres; és unió i llibertat alhora; és la dansa federal que ajunta als homes lliures i als pobles lliures; és la dansa catalana.³³

Per la seva banda, el flamant guanyador de la Festa de la Bellesa de Palafrugell i secretari del jurat literari de la de Figueres, Josep Pous i Pagès, converteix el seu discurs en una càrrega contra la manca d'ambició cultural dels empordanesos i, més concretament, dels figuerencs, a partir d'una severa crítica a l'afició pels balls «de saló» i d'una defensa aferrissada del teatre com a escola de bons costums:

Perquè —i no us prengueu a mal lo que ara vaig a dir-vos— la vida intel·lectual de Figueres n'és molt necessitada de l'empenta que el florir d'aquesta festa pugui donar-li [...] Tots sabeu lo que preocupa principalment els figuerencs; tots sabeu que el ball és com el centre de rotació de la vida figuerenca. [...]

El teatre, de totes les belles Arts que es dirigeixen al cor i al pensament, és la d'influència més grossa, més directa sobre les multituds. Per què no heu de fer-lo servir per a treure el jovent de les sales de balls inclinant-lo a un espectacle que eduqui el sentiment i desvetlli la intel·ligència?

La necessitat de recatalanitzar la societat catalana passa per damunt dels problemes de professionalització a què respon la primera convocatòria de la Festa de la Bellesa de Palafrugell i per damunt de la necessitat de modernitzar la institució flouresca. El discurs de Pous i Pagès, de to regenerador i altament didàctic, se situa plenament en l'òrbita catalanista en uns moments, marcats pel moviment de Solidaritat catalana, en què la tan lloada «llibertat» empordanesa podria fàcilment convertir-se en un problema de lesa pàtria. D'aquí, que Joan Maragall construeixi a través dels discursos de Palafrugell i de Figueres una oda en prosa a l'Empordà, comarca que ha de tenir un gran pes en la construcció de la Catalunya «catalana» que el catalanisme es proposa «reinventar», a través de la xarxa de centres catalanistes, cer-

33. «Discurs del president del Jurat literari En Joan Maragall», *Festa de la Bellesa. Concurs Artístic Català organitzat per la sub-comissió de festeigs de les fires de Santa Creu de Figueres* ps. 33-42.

tàmens literaris, ateneus i orfeons. Maragall ha pres el testimoni de Jacint Verdaguer, mort el 1902, molt poc després d'haver presidit els Jocs Florals de la Bisbal (1901) i d'haver posat unes quantes pedres fonamentals en la construcció literària de l'Empordà com a dipositari de les essències de la pàtria. Unes determinades essències, és clar, que complementen les dipositades en el mite de la Muntanya catalana o, malgrat les dificultats, les del mite de les «pedres de Girona». En qual-sevol cas, Maragall aconsegueix convertir, a través de la poesia —indistintament en vers i en prosa—, la idiosincràsia empordanesa en símbol de la idiosincràsia catalana; símbol que adquirirà un gran rendiment, en el marc de les relacions Catalunya/Espanya, en la construcció del discurs idelògic de l'Espanya federal mitjançant el símbol sardanístic. És evident que aquest discurs simbólicoideològic quedava ben lluny de l'ortodòxia pratiana, però aquests anys, entre 1905 i 1906, intel·lectuals i polítics busquen un consens —i l'intent de conciliació del federalisme i el catalanisme que és el discurs de Maragall sobre l'Empordà ho demostra— que es perdrà de seguida que els interessos de classe passin novament per davant de la «unitat» patriòtica.

OLOT, SETEMBRE DE 1906: DEL REGIONALISME AL CATALANISME

El setembre de 1906 es va celebrar el dissetè Certamen Literari d'Olot. Creat el 1890 pel Centre Catalanista de la ciutat (1889), el certamen constitueix, juntament amb el setmanari *L'Olotí* (1890-1898), un dels principals portaveus del regionalisme que, a començament de la dècada dels noranta, començava a organitzar-se en una xarxa espessa entorn de la Unió Catalanista. A Olot, capital de la Garrotxa, la doctrina regionalista que sintetitzen les Bases de Manresa (1892) constitueix la via a través de la qual el carlisme es dissol en una de les formes del catalanisme més tradicionalista i conservador, proper al vigatanisme, i a l'intent de perpetuar, contra els embats de la modernitat i les vertiginoses transformacions de la societat, els valors immutables del catolicisme, del pairalisme i del paternalisme com a forma de relació social. Així, de la mateixa manera que la pintura de

paisatge de l'Escola d'Olot, amb Joaquim i Marian Vayreda i Josep Berga i Boix com a principals representants, ofereix una visió de la realitat idealitzada, la literatura que generen els Jocs Florals d'Olot contribueix a la construcció i a la divulgació del mite de la Muntanya catalana, que prèviament ha apuntalat la poesia de Jacint Verdaguer, significativament nomenat primer president del certamen olotí. Entre 1890 i 1906, doncs, el Certamen Literari d'Olot es converteix en un mirall que reflecteix amb gran nitidesa l'evolució i la crisi del regionalisme, les polèmiques entre els sectors partidaris del possibilisme polític i els defensors a ultrança del «o tot o res», a més de les crisis que regularment sacsegen la institució florasca. Al jurat del Certamen Literari d'Olot de 1903 pertany la decisió dràstica, esmentada més amunt, de deixar deserts tots els premis, que és una manera prou efectiva que té el Consistori olotí de plantejar la necessitat imperiosa de revisar el funcionament de la festa i de posicionar-se al costat de les veus que, sobretot des de Barcelona i des de l'Empordà, clamen a favor d'una radical modernització de la institució en un moment en què els joves propers a la Lliga Regionalista demanen pas als vells regionalistes i lluiten per situar Olot en el projecte polític liderat per Enric Prat de la Riba.

El certamen de 1906 presenta, en aquest context, una sèrie d'elements que el diferencien dels anteriors i que, en certa manera, el converteixen en un camp d'experimentació de les noves propostes. Primer, cal destacar l'especial configuració del jurat qualificador. Aquesta vegada, d'acord amb les directrius exposades en els «Ideals de renovació» d'un jove i actiu Octavi Pell i Cufí —poeta barceloní assidu als Jocs Florals i vinculat ideològicament i estètica al grup d'*El Poble Català*—, la comissió organitzadora intenta confegir un «Jurat intel·lectual en el ver sentit de la paraula, un Jurat dotat d'una cultura superior i apte per premiar les composicions millors en el seu fons, més delicades, més perfectas en la seva forma.»³⁴ D'aquest jurat queden necessàriament exclosos els mestres en gaire saber, títol que es troba, com hem

34. Leandre MONTAGUT [Octavi Pell i Cufí], «Ideals de renovació», *Revista Olotina*, 3-6-1906, ps. 691-693.

vist més amunt, d'allò més desprestigiats.³⁵ Amb una terminologia de ressons nietzscheans, Pell i Cufí disseciona la figura del mestre en gai saber i explicita les raons que la converteixen en un dels majors obstacles per a la modernització dels Jocs Florals, unes raons que es redueixen a una de fonamental: la força ofegadora de la mediocritat institucionalitzada. D'aquesta manera, el jurat de 1906 queda integrat, en un primer moment,³⁶ per Josep Puig i Cadafalch, Joaquim Ruyra, Pere Valls, Adrià Gual, Josep Carner, Octavi Pell i Cufí i Claudi Bassols, personatges que, malgrat que provenen de les files modernistes, es distingeixen en general per participar activament des de diferents àmbits en la concreció del projecte noucentista, cosa que determinarà, no cal dir-ho, el perfil dels escriptors guardonats, entre els quals cal destacar el grup de Josep Carner, aplegat fins al moment entorn de la revista *Catalunya* (1903-1905) i, a partir de 1906, de *La Veu de Catalunya*, i diversos membres del «cenacle» poètic d'*El Poble Català*.³⁷

En segon lloc, el certamen de 1906 incorpora un element essencial per a la transformació de la festa literària en una plataforma de mercat: els premis en metàl·lic. Es tracta d'una iniciativa de la mateixa Junta organitzadora, que ofereix un premi de dues-centes pessetes a una col·lecció de cançons de «cayent popular»³⁸ per tal de potenciar la subs-

35. Recordem, entre d'altres, l'article de Lluís VIA, «Parlem dels Jochs Florals», *Juventut*, 44, 13-12-1900, ps. 689-691. Molt proper, cronològicament parlant, a la celebració del certamen olotí és l'article de Manel de MONTOLIU, «Uns Jocs Florals menors», *El Poble Català*, 20-8-1906, p. 3, en què identifica la caduca figura del mestre en gai saber amb l'anquilosament dels Jocs Florals de Barcelona. A diferència d'altres intervencions de Montoliu, en aquest article el crític fa un elogi de la vitalitat dels determinats certàmens «de fora».

36. Octavi Pell i Cufí, vocal del jurat, mor a mitjan juliol de 1906. Vegeu Evelí BARNADA, «En Octavi Pell y Cufí», i P. M. ROSSELL I VILA, «Recort d'amich», *Revista Olotina*, 22-7-1906, ps. 777, 778 i ps. 779, 780.

37. Els autors premiats en el Certamen Literari d'Olot de 1906 són Oriol Martorell (flor natural), Manel Ribot i Serra, Ramon Vinyes, Josep Franquet i Serra, Antoni Busquets i Punset, Josep Tous i Maroto, Xavier Viura, Joaquim M. Nadal i Maria Antònia Salvà (premis literaris); i Juli Garreta, Frederic Alfonso i Joan B. Lambert (premis musicals).

38. «XVII Certamen literari musical d'Olot», *Revista Olotina*, 8-7-1906, ps. 753-756.

titució dels malvistos «objectes d'art». La «Carta oberta» tramesa per Pere Prat Gaballí, Joaquim Rosselló i Roure i Josep Anguera i Bassedas a *El Poble Català* amb motiu, precisament, dels guardons oferts en el cartell del Certamen Literari d'Olot, provoca una interessant resposta del president de la Junta organitzadora, Jaume Gassiot, a la qüestió, sobretot perquè fa referència als problemes amb què es troba la comissió organitzadora en l'aplicació de reformes en el cartell de premis:

Ja en l'acta mateix de la festa de l'any passat, vaig pregonar la necessitat d'un canvi en la manera d'arbitrar premis i he vist ab satisfacció que la Junta organitzadora d'enguany oferí, havent-se adjudicat i entregat, un premi en metàl·lic que servís de garantia per als que desconfien dels objectes d'art.³⁹

En aquest sentit, l'esperit renovador queda refermat. Les traves per a la implantació definitiva dels premis en metàl·lic provenen, en el cas d'Olot, d'altres sectors —probablement dels mateixos ofertors dels guardons— poc sensibilitzats, tal com insinua Gassiot quan remarca que «no es que l'Agrupació Catalanista d'Olot no es dolgui en gran manera que no es correspongui degudament als meritíssims treballs dels poetes que concorren a sa crida, mes ocorren certs aconeteixements del tot impossibles de preveure per als que es necessita la bona voluntat de tots». Aquest pas sembla especialment difícil de fer, segons demostren les sovintejadades referències al problema, tant en el marc del certamen olotí com en un àmbit més general.

Per altra banda, els canvis també es fan palesos en el cartell anunciador del certamen. No només són diferents els termes a partir dels quals la comissió organitzadora fa la crida als possibles concursants:

Poetes i prosistes de Catalunya; a vosaltres, desvetlladors de la consciència nacional, aquesta junta us prega que honreu amb vostres cants

39. Jaume GASSIOT, «Resposta á la Carta oberta dels Srs. P. Prat Gaballí, Joaquim Rosselló y Roure, y Josep Anguera y Bassedas, publicada en *El Poble Català*», *Revista Olotina*, 23-9-1906, ps. 885, 886. Vegeu «Carta Oberta. Senyor don Jaume Gassiot, president de la Junta organisadora del Certamen Literari d'Olot de 1906», *El Poble Català*, 20-9-1906.

el certamen qual organització se li ha confiat per a celebrar-lo, ajudant Deu, per les pròximes festes del Tura.

No dubtem que donareu una prova més del vostre amor al poble català que avui ha demostrat plenament que el perfum que desprenen vostres flors poètiques no emmanllevades, sinó nascudes espontàniament en nostres prats, ha sadollat son ànima determinant el reviscolament d'energies que ens han de dur al benestar social.

Acudiu a la invitació que us fem des d'un graó del tron del Pirene perquè les flaires de les seves flors amb les vostres se reconeixin germanes, i vostres cançons ressonin en el cor de cada català, que aprenent d'estimar la bellesa, aprendrà a estimar la mare pàtria que la presenta als ulls de quiscun segons ella l'ha sentida.⁴⁰

Les reformes es reflecteixen fins i tot en la denominació de la festa, ara Certamen Literari Musical d'Olot. La introducció, el 1897, d'un premi destinat a peces musicals amb lletra i melodia arriba al punt culminant en aquesta edició del certamen ja que s'atorga per primera vegada entitat pròpia al component musical en les festes literàries. Així, a més d'un jurat literari, en aquesta ocasió s'escull un jurat musical constituït per Lamote de Grignon, Lluís Quintana i Jaume Martorell, prevere i organista de la parròquia de la ciutat. La promoció d'aquest tipus de premis és paral·lela al procés de renovació dels Jocs Florals que es produeix arreu de Catalunya. En aquest sentit, Manuel de Montoliu ja va publicar, el 1904, una sèrie d'articles a *La Veu de Catalunya* sota el títol de «Els Jochs Florals», en què teoritzava sobre el fet poètic i expressava la necessitat d'equiparar la poesia a d'altres arts i crear, amb Wagner com a model, un Art total.⁴¹ La música té en aquest projecte un paper essencial. Per això, en reivindicar la reconversió dels Jocs —que haurien de posar-se al dia per satisfer les aspiracions del nou artista i retre culte a la Bellesa suprema—, proposa que alguns dels premis dels cartells siguin destinats a composicions musicals, tal com s'esdevé, efectivament, en el primer Certamen Literari Musical d'Olot.

40. «XVII Certamen literari musical d'Olot», p. 753. Les composicions rebudes van ser cent cinquanta-set.

41. Manuel de MONTOLIU, «Els Jochs Florals», *La Veu de Catalunya*, 2-4-1904.

Els Jocs Florals d'Olot de 1906 semblen, doncs, destinats a provar la viabilitat d'un nou tipus de certamen concebut amb uns criteris més moderns. En aquest sentit, és també il·lustratiu el veredictes acordat pel jurat. En relació amb els resultats assolits en les anteriors edicions —gran quantitat de premis deserts i interminables denúncies sobre la mala qualitat de les obres—, aquest veredictes suposa un contrast evident. No només es concedeixen tots i cadascun dels vint-i-dos premis oferts, sinó que s'atorga un nombre excepcional d'accèssits. Davant del fet, Claudi Bassols, secretari del jurat, considera convenient justificar-ne l'actuació:

De gran volada son els [Jocs Florals] que avui celebrem en aquesta festa, alegre i majestuosa com totes les dels Jocs Florals, amb tot i no haver obrat el Jurat amb aires de benevolença, com poden alguns haver cregut, sinó ans bé ple d'un esperit de rectitud i Justícia. Signe esplendent de vitalitat d'una idea quan treu brotada pertot arreu.⁴²

La reforma del Certamen Literari d'Olot queda circumscrita en una etapa que es distingeix, arreu de Catalunya, pel dinamisme cultural i polític. No és cap casualitat que aquesta etapa es desenvolupi en estreta relació amb l'eufòria dels primers moments del moviment de Solidaritat Catalana. Hi ha una sensació general que alguna cosa nova i de gran transcendència s'està produint i es fa perceptible des de tots els punts de vista un important increment de l'activitat cultural, no car dir-ho, catalanista.

GIRONA, NOVEMBRE DE 1906: DEL PROVINCIALISME AL CATALANISME

Que Girona no és una ciutat fàcil a començament del segle xx ho demostren, a part de la construcció del mite literari de la «ciutat morta» per part de la mateixa intel·lectualitat que es proposa regenerar-la,⁴³

42. Claudi Bassols, «Memoria llegida pel Secretari del Jurat en els Jochs Florals d'enguany», *Revista Olotina*, 16-9-1906, ps. 875-879.

43. Vegeu, al marge de la construcció literària del mite finisecular, C. Bosch de la Trinxeria, «Gerona. Notacions de mon carnet de viatge», *La Renaixensa*, Any XVII, 1887, ps. 361-364.

els pocs comentaris que apareixen sobre la ciutat fora de la premsa local. A final de 1905, l'activitat frenètica de la Lliga Regionalista per tal de fer-se un lloc rellevant en la política municipal queda reflectida a les pàgines de *La Veu de Catalunya*, que incorpora una secció especialment destinada a resseguir el moviment polític regionalista en el conjunt de territori català. Així com Olot o fins i tot Banyoles, per esmentar les poblacions que li són més pròximes geogràficament, són esmentades amb una certa assiduitat en aquesta columna, Girona hi apareix molt poques vegades i encara amb una imatge hostil al moviment catalanista. Després d'uns resultats d'allò més satisfactoris que catapultaran Enric Prat de la Riba a la Diputació de Barcelona, els comentaris a propòsit de Girona no semblen gaire entusiastes i destaquen la duresa de la lluita que han hagut de mantenir els regidors elegits —Francesc Monsalvatje i Fossas, Felip Viaró i Joaquim Mas— contra els grups «republicans i caciquistes, que s'han ajudat mútuament.»⁴⁴ Al mateix temps, sembla simptomàtic que l'única referència —i encara no explícita— als Jocs Florals de Girona que publica *La Veu de Catalunya* sigui un dels poemes premiats de Josep Carner, col·laborador cada vegada més present al diari rere el pseudònim d'Oleguer Recó, i que dels tres guardons que el poeta va obtenir-hi, el poema escollit sigui «El fred negre de Girona»,⁴⁵ una contribució decisiva a la imatge de Girona com a «poble gris» i miserable, més que no pas a la de la decadentista i refinada «ciutat morta».

Alguna cosa canvia, tanmateix, quan, arran dels conflictes que genera el «banquet de la victòria» organitzat per tal de celebrar la victòria electoral de la Lliga Regionalista, amb la consegüent suspensió de les garanties constitucionals a la ciutat de Barcelona, el catalanisme es veu en la necessitat de tornar a unir esforços i es desencadena el moviment de Solidaritat Catalana. Girona⁴⁶ serà, precisament,

44. Vegeu «Les eleccions a fora: Girona», *La Veu de Catalunya*, 14-11-1905, i la mateixa secció el 15-11-1905.

45. Oleguer RECÓ (Josep Carner), «Esparses d'un bonhome: El fret negre de Girona», *La Veu de Catalunya*, 1-12-1905.

46. Vegeu Lluís VIA, «Solidaritat», *Joventut*, 314, 15-2-1906, ps. 106, 107, i l'extens reportatge fotogràfic sobre el *meeting* de Solidaritat a la ciutat de Girona publicat a *Il·lustració Catalana*, 142, 18-2-1906, ps. 99-105.

la ciutat escollida per a la celebració del gran míting de la Solidaritat que Barcelona no pot acollir, i l'agitació puntual de la ciutat grisa i provinciana es converteix en la metàfora de la força regeneradora del catalanisme aglutinat contra el pes del centralisme i de la violència política del l'Estat espanyol. La càrrega de l'exèrcit contra les redaccions de *La Veu de Catalunya* i del *Cu-cut!* a final de 1905 i la suspensió, durant quinze dies, del diari, embolcalla totes dues publicacions d'una aurèola d'heroisme, cosa que explicaria que la junta organitzadora dels Jocs Florals de 1906 —presidida per Emili Sagner, amb Frederic M. Gispert, Francesc Viver, Albert de Quintana i Vicenç Piera com a mantenidors— proposés un càrrec important del diari regionalista per a la presidència del jurat: Raimon Casellas. En aquests moments, el teòric del primer modernisme i amic de Santiago Rusiñol és, des de 1899, redactor en cap de *La Veu de Catalunya*, sota la direcció fèrria d'Enric Prat de la Riba, i autor d'*Els sots feréstecs* (1901), la novel·la que tantes vegades és evocada en els textos en què els gironins denuncien el provincianisme i la grisor endèmics de la ciutat.

Raimon Casellas ha de ser per força un referent per als gironins. Membre destacat del grup de *L'Avenç* a començament de la dècada dels noranta del segle XIX, amic personal de Santiago Rusiñol, teoritzador i ideòleg del modernisme que aquest lidera, crític d'art de *La Vanguardia* en el moment en què es produeix la més important renovació del diari sota la direcció de Modesto Sánchez Ortiz, l'autor de la primera novel·la modernista representa l'intel·lectual conscient i l'home d'acció que respon al model d'intel·lectual que defensen els gironins. El seu discurs presidencial fa un recorregut històric per la «renaixença» de Catalunya des de la mateixa perspectiva que Josep Carner adopta en textos com «De l'acció dels poetes a Catalunya» (1908). És a dir: pura ortodòxia pratiana. L'ordre d'aquest recorregut és clar: sentiment, erudició i acció; la manera de produir-se també: a través de la política. Així, si Francesc Viver acabava el discurs que va pronunciar en l'anterior edició dels Jocs de Girona, el 1905, amb l'afirmació que la poesia, «que adoren consciensosament els amants de la Regió», ha estat la generadora de la força «d'homes grans» pròpia dels polítics que «comencen a fer Pàtria en el terror de

la legalitat»,⁴⁷ Raimon Casellas converteix aquesta idea de la culminació del moviment de Renaixença en l'acció política del catalanisme en l'eix vertebrador de tot el seu discurs, que es podria sintetitzar en aquestes dues frases, referides a l'«obra magna de la nostra reivindicació»: «Obra santa d'ahir, en quant significa reconstitució d'una raça que ha tingut gloriosa història! Obra santa d'avui, en quant aspira a complir ideals de llibertat, de veritable llibertat, de civilització i justícia!».⁴⁸ Segons Casellas, cal concretar els ideals mitjançant l'acció i aquest pas ineludible en el camí de la renaixença iniciada en el segle XIX el fa, per dir-ho amb paraules seves, «la tongada de l'acció»: «Aquesta és la més costosa, la més aspra, la més costeruda», però també «la més heroica» ja que «per a refer-la [la pàtria] en la realitat i emmotllar-la a la renovació dels temps, a tall de ciutadà, a tall de polític, cal una condició molt més difícil i molt més rara entre els homes: cal voluntat!». I continua: «La tasca d'avui ja no consisteix únicament a construir estrofes i a inquirir, sinó a realitzar programes». I acaba amb una crida als «compatricis»: «—Compatricis, ha arribat l'hora de l'esforç comú». És a dir, «un esforç col·lectiu, treball de tots, obra social». La tongada d'avui, segons Casellas, «se proposa reedificar la ciutat, i per això crida els ciutadans». L'orador recorda el recentment celebrat Congrés Internacional de la Llengua Catalana i la festa de la Solidaritat Catalana per damunt de divergències ideològiques i insisteix en el «tots», en la idea de germanor i, també, d'expansió:

Que l'ànima catalana, orejada per ideals del temps modern, no sols s'escampi per tots els indrets de nostra terra, sinó pels pobles veïns que tinguin ansietat de redimir-se en aquesta hora d'universal renovació.

Qui no recorda, davant d'aquests mots, el discurs del verbalitzador del Noucentisme, del Xènius que publica una «glosa» diària a *La Veu*

47. Francisco VIVER, «Memòria del Secretari», *Jocs Florals celebrats en la ciutat de Girona lo any MCMV*, Girona: Imp. y Ll. de Josep Franquet & Serra, 1906, ps. 16-19.

48. Raimon CASELLAS, «Discurs del president del Jurat», *Jocs Florals celebrats en la ciutat de Girona lo any MCMVI*, ps. 11-15.

de Catalunya des de començament de 1906? És a la columna del *Glosari* on Xènius destronarà Joan Maragall com a «rei dels joves» després de la publicació d'*Enllà*. El «glosador» compara el llibre de poemes de Maragall amb *La nacionalitat catalana*, d'Enric Prat de la Riba, i, mitjançant una eficaç estratègia retòrica, converteix *Enllà* en la culminació del Romanticisme i l'assaig polític del director de *La Veu de Catalunya*, en l'inici de la nova era del Nou-cents. Esmento aquest conegut malabarisme orsià perquè, a final de 1906, Raimon Casellas està absolutament enlluernat pel discurs d'Eugeni d'Ors i, sens dubte, se sent part integrant de la «nova tongada». És probable, a més, que l'autor de *Les multituds* comparteixi amb els membres del jurat que presideix a Girona la constatació i, al mateix temps, la defensa que fa el secretari Vicenç Piera de la preeminència del sonet entre les obres poètiques presentades en l'edició de 1906 dels Jocs Florals de Girona:

Com hauran pogut observar en els presents Jocs Florals, els sonets tenen quasi un lloc preferent, i això mateix que pot notar-se en les tendències generals dels nostres literats, és una prova més de la plenitud de la nostra literatura. El sonet és la forma poètica més perfecta; sa importància en les lletres catalanes modernes, ens indica ben a les clares que avui el poeta, a més de ser un profund psicòleg de la bellesa, deu ésser un veritable orfebre de la paraula. L'estrofa que fou dictada en la intimitat per la inspiració al poeta és cisellada amorosament en or fi per la seva mà que tremolosa en ressegueix els contorns i en suavitza les aspreses, deixant-la com joiell amb el temor que al sortir de l'íntim del recolliment a la vilència de la claror indiscreta, resplendeixi amb lluïssors de banalitat, com perfum, amb el rezel que s'esbravi al bes de l'aire lliure.⁴⁹

Un recull de tres sonets titulat *Gerunda*, de Josep Carner, obté el premi de l'Ajuntament de Girona, i un altre, *La humil ofrena*, el premi de la revista *Stakanowitchz*; Laureà Dalmau és guardonat amb el premi del Marquès de Camps també amb dos sonets, «La verge mor-

49. VICENS PIERA, «Memòria del secretari», *Jocs Florals celebrats en la ciutat de Girona lo any MCMVI*, ps. 16-21.

ta» i «Llàgrimes»,⁵⁰ presentats sota el títol comú d'*Emblemes*; i Ignasi Ribera i Rovira obté un segon accèssit al premi ofert per la revista *Armonia* amb una mostra de la col·lecció *Sonets qui són un amorós esguard a una donzella*. Això no obstant, la Flor Natural, atorgada a Joan Llongueras per *Retorn*, no és cap sonet, ni el poema amb què Rafael Masó obté el premi del Centre Catalanista: es titula «De les Èglogues del novell arquitecte» i és una composició que recorda els poemes d'*Els fruits saborosos*, de Josep Carner, publicats aquest mateix any 1906 i presentats per Eugeni d'Ors com el model de la nova poesia noucentista que es caracteritza, això sí, per l'artificiositat, pel classicisme apollini, distanciat, contingut i arbitrari, en el sentit que Ors atorga a aquest mot des del *Glosari de La Veu*: construcció, domini de la realitat, arquitectura, en definitiva.

No sembla, tanmateix, que Vicenç Piera converteixi la seva constatació en una declaració de principis a favor del sonet: el temor a la banalitat i a la superficialitat d'una poesia programàticament formalista es deixa entreveure en les paraules del discurs abans reportades. Sí que es percep, en canvi, una adhesió completa a la modernitat d'una prosa com «La mort blanca», de Miquel de Palol, distingida amb el Premi del Consistori i presentada pel secretari com «una composició bellíssima, una descripció moguda dintre d'un aire de realitat que encisa, i és així, dolçament, suavíssimament, que fa entrar d'una manera insensible i gradual la cruesa de la idea de la mort en la imaginació de les petites, alegres, enjogassades col·legiales; l'observació psicològica hi és, profunda, hi ha una figura de vell sòbriament descrita, d'un relleu extraordinari». Igualment com la narració que obté el premi ofert per Prudenci Bertrana, «Vagant», de Mme. de Haussy, recorda, afirma Piera, «la moderna escola francesa».

La modernitat: heus aquí el que està en joc en els Jocs Florals de

50. RIQUET, «Una poesía inmoral», *La Publicidad*, 14-11-1906 (edició de la nit): l'autor de l'article hi denuncia la censura, per part del jurat dels Jocs Florals de Girona, d'un dels sonets de Laureà Dalmau, «La cambra blanca», per raons d'immoralitat. L'autor de la denúncia arremet contra el reglament dels Jocs Florals gironins en què, afirma, «existe un artículo [...] que ordena imperativamente que debe formar parte del Jurado un eclesiástico que vele por la religión y la moral. // Ignoramos qué clase de relación pueda tener la poesía y la moral al uso».

Girona. Els vincles ineludibles entre els palafrugellencs d'*Emporium* i els Jocs de 1906 imprimeix al conjunt del certamen un cert regust de parnassianisme i, al mateix temps, una prevenció cap al formalisme que s'explica per l'ascendent que té encara sobre aquest grup el poeta per antonomàsia, Joan Maragall. Desbancat per Xènius, com hem vist, Maragall continua tanmateix essent un referent important per als joves escriptors que simpatitzen amb *El Poble Català* i publicacions afins com *La Publicidad* i *Joventut*, que el consideren «el poeta popular» per excel·lència⁵¹ i en destaquen, com escriu Josep Pous i Pagès a propòsit d'*Enlla*,⁵² la «serenitat» i la «comprensió» que resulta d'una obra fonamentalment dialèctica. Maragall representa el model d'intel·lectual integrador, que suma en comptes de restar i que manté un contacte estret amb el «poble», tal com el descriu, en un article anterior,⁵³ el mateix Pous i Pagès. És, sense cap mena de dubte, l'exemple que segueixen els gironins que s'integren a la redacció d'*Emporium* i que, al mateix temps, comencen a publicar regularment a *El Poble Català* i a *Joventut* amb textos literaris —és el cas de Xavier Montsalvatge— i programàtics que signen Laureà Dalmau i, sobretot, el cada vegada més visible Carles Rahola.

El que els caracteritza com a grup, a diferència del que fa Eugeni d'Ors a *La Veu de Catalunya*, és, com en els millors temps del Modernisme, l'obertura envers totes les formes de l'art, la literatura i el pensament moderns. Es tracta, precisament, d'eliminar totes les traves que impedeixen a l'artista crear lliurement. En el cas concret de la literatura, aquests impediments queden d'allò més ben representants en els cartells dels Jocs Florals i dels certàmens literaris. D'aquí les crides constants, seguint els exemples de la Festa de la Bellesa de Palafrugell i la de Figueres, a la necessitat de reformar dràsticament el funcionament dels Jocs Florals per tal de convertir-los en uns premis literaris moderns: fora imposició de temes, fora indulgència enfront

51. Vegeu «Noves», *Joventut*, 333, 25-6-1906, p. 413.

52. J. POUS Y PAGÈS, «Tot passant.- En Joan Maragall», *El Poble Català*, 19-5-1906.

53. J. POUS Y PAGÈS, «El poble y'ls artistes», *El Poble Català*, 39, 5-8-1905, p. 1.

de la manca de qualitat que respon a un «patriotisme mal entès»,⁵⁴ fora premis en espècies;⁵⁵ i, per contra, volen premis ben dotats econòmicament, la incentivació del conreu de la prosa literària en totes les seves modalitats i la creació d'una crítica professional⁵⁶ que garanteixi la qualitat de la moderna literatura catalana, que progressa, tal com els redactors d'*El Poble Català* interpreten el discurs de Raimon Casellas als Jocs Florals de Girona, al ritme mateix del modern catalanisme:

Digué, referint-se a ells, que en els primers anys de la seva restauració, la poesia catalana era sentimental i sospirava per la pàtria. Més endavant fou lluitadora, enèrgica i patriòtica, reivindicant la grandesa de la seva història; i ara quan Catalunya floreix esplèndidament i el desenrotllament de la seva vitalitat és integral, abarcant tots els ordes de la vida, té la poesia un caràcter de fortlesa, creixent esplendorosament totes les escoles literàries i orientant-se envers una absoluta depuració.⁵⁷

Un catalanisme que no és sectari, ans al contrari, com ho demostren els comentaris que apareixen a *El Poble Català*, a *Juventut* i a *La Publicidad* en el marc de la constitució del moviment de Solidaritat Catalana, per bé que tampoc no sigui homogeni. L'article que publica Carles Rahola a *El Poble Català* fent-se ressò de manera entusiasta de les idees de Diego Ruiz i de «Silverio Lanza» sota el títol de «La nos-

54. «Els Jochs Florals d'enguany», *Juventut*, 326, 10-5-1906, ps. 297, 298.

55. Pous i Pagès, especialment, arremet contra els «objectes d'art» en tres articles publicats després que, amb data del 9 de novembre de 1906, el consistori dels Jocs Florals de Barcelona adrecés *urbi et orbi* una circular on es preguntava sobre la conveniència de reformar els estatuts dels Jocs Florals i, en cas de resposta afirmativa, quines reformes es creien necessàries per a adequar l'emblemàtica festa als nous temps. Vegeu J. Pous y Pagès, «Tot passant.- El timo del premi», *El Poble Català*, 14-12-1906; «[...] - Més sobre el timo del premi», 15-12-1906, i «[...] - Que és continuació y aclaració de lo dit en les dues notes anteriors», 20-12-1906. Vegeu també Manuel de Montoliu, «Uns Jocs Florals menors», *El Poble Català*, 20-8-1906.

56. Vegeu J. Pous y Pagès, «Tot passant.- La reforma dels Jocs Florals (I-III)», *El Poble Català*, 11-10-1906, 12-10-1906 i 14-10-1906.

57. «Jocs Florals de Girona», *El Poble Català*, 4-11-1906.

tra obra»⁵⁸ és dels exemples més representatius de la ingenuïtat que plana per damunt de l'esquerra catalanista en ple moviment de Solidaritat Catalana. El paper de Catalunya en el context de la península ibèrica i, fins i tot, de l'Europa moderna, és regenerador, humanista i pacifista. M'atreviria a dir, davant d'aquest text, que Rahola, amb la bona voluntat que el caracteritza, intenta fer una lectura de la idea d'«Imperialisme» que comença a treure el nas en aquests moments a les pàgines de *La Veu de Catalunya* en els termes universalistes i conciliadors que constitueixen el discurs ideològic dels simpatitzants i col·laboradors d'*El Poble Català*. Rahola acaba el seu article amb una declaració de principis a favor de l'ideal de la cultura que representa el catalanisme:

Hi ha un poble qual obra ha sigut sempre, o gairebé sempre, obra d'odi. Arreu on anava hi deixava una llegenda negra. [...] Volgué subjectar-ho tot per la força i ho perdé tot. [...] Per ell els segles han passat debades. La seva acció externa és una contínua successió de despotisme. [...] Per a fer una obra així, nosaltres ens tancaríem a casa. Nosaltres volem anar arreu predicant l'amor, la llibertat, la cultura. Volem que ens respectin i admirin pels nostres llibres i les nostres obres d'art, no per les nostres armes.

Contra les armes, llibres: heus aquí una de les idees clau dels intel·lectuals catalanistes. Com bé sabem, el 1906 ha passat a la història com un any especialment procliu a la producció literària arreu de Catalunya. Pel que fa als gironins, a part de la publicació de *Josafat*, de Bertrana, Xavier Montsalvatge publica *Ombres* i Miquel de Palol, *Roses*. Carles Rahola els apadrina tots mitjançant pròlegs o articles crítics a la premsa gironina i barcelonina. Es respira un ambient favorable a la professionalització en una literatura que es modernitza i es normalitza al mateix ritme que ho fa la societat catalana. Per primera vegada es percep que hi ha les circumstàncies propícies perquè els joves es puguin plantejar professionalitzar-se com a escriptors en ca-

58. Carles RAHOLA, «La nostra obra», *El Poble Català*, 29-8-1906. La contraposició entre lletres i armes és a la base també de l'article de Laureà DALMAU, «Un monument a Girona», *El Poble Català*, 5-9-1906.

talà. Rahola n'és, segurament, el cas més emblemàtic, però no l'únic a la Girona de començament de segle xx: la comunicació amb la resta de Catalunya i, molt especialment, amb Barcelona és fluida; es troben els canals per fer Girona present en l'engranatge polític del catalanisme aprofitant el marc favorable de la Solidaritat Catalana i, a més, el dinamisme de les comarques es comença a posar com a exemple per al cap i casal.⁵⁹ Les iniciatives de Palafrugell i de Figueres de crear una alternativa als Jocs Florals tindran un pes específic important en la revisió dels estatuts de la institució emblema del catalanisme, a punt de celebrar els cinquanta anys de vida, però també reflectiran l'adhesió de la tradició republicana a la causa comuna del catalanisme, de la mateixa manera que els certàmens olotins representen la dissolució del tradicionalisme carlista en un catalanisme tradicionalista i catòlic que l'empenta de la joventut catalanista aconsegueix integrar en les files de la Lliga Regionalista.

A final de 1906, doncs, tot sembla a punt per assolir els objectius del projecte polític de Prat de la Riba. Ara bé, l'ideal del «Catalunya endins» com a condició *sine qua non* per engegar la política «imperialista» verbalitzada des de les pàgines de *La Veu de Catalunya* pels intel·lectuals autoanomenats noucentistes necessitava uns equilibris que, tanmateix, no havien de tardar a descompensar-se. Això, com se sol dir, ja és una altra història, que depassa amb escreix els marges d'aquesta conferència, però confio que l'anàlisi d'aquest tall sincrònic en la història de la cultura i la política del catalanisme a través d'una de les seves manifestacions més corrents i alhora menys sistemàticament estudiades contribueixi a mostrar la rellevància propagandística i simbòlica d'un sistema literari indefectiblement lligat a la politització de la societat catalana. Un cop assumida, doncs, la sàtira russinyoliana d'*Els Jocs Florals de Canprosa* i admesa la interdependència de literatura i política en el centre mateix de la construcció de la cultura catalana moderna, només queda emprendre l'estudi del fenomen dels Jocs Florals i certàmens literaris en el seu just i indubtable valor històric.

59. Vegeu, com a exemple, a part de l'article de Manuel de MONTOLIU, «Uns Jocs Florals menors», esmentat més amunt, la reflexió de Joseph CARNER, «De la província», *La Veu de Catalunya*, 26-8-1907.

